MACROBIVS

FRANCISCVS EYSSENHARDT

ITERVM RECOGNOVIT

ADIECTAE SVNT TABVLAE

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXXXXIII

LIPSIAE TYPIS B. G. TEVBNERI

PRAEFATIO

Macrobii ea patet exemplaria manu scripta plurimi facienda esse quae Macrobium et totum exhibent et, quae hodie multo magis curamus quam scriptorem ipsum, Graeca non omittunt. ex hoc genere, quantum sciam, unus hodie superest Parisinus, olim alter accedebat Bambergensis Parisino praestantior, sed qui multis foliis recisis hodie tantum Saturnaliorum duos priores libros et tertii maiorem partem continet. quae cum ita sint, Parisino et Bambergensi accuratissime excussis malorum codicum lectiones prorsus neglexi, ubi illi non satis faciebant ex copiosissimo Ianii apparatu quae opus erant laudaui, Cantabrigiensis auctoritatem utpote ceteris breuiatis paullo maiorem ubicunque ex Ianii silentio apposui melius omisissem. haec in emendandis Saturnaliorum uerbis secutus sum; commentarios in somnium Scipionis si omittere licuisset, non addidissem; addidi auctoritate codicum Parisini et alterius Bambergensis apposita, qui ubi deficiebant satis uidebatur ad Ianii copias lectores relegare.

Itaque in ligatura codicis Parisini legitur *P 6371*, in margine dextro folii primi recti *Cod. Colbertin. 1926 Regius 5058. 2*, in eiusdem folii recti

margine inferiore *P. Pithou* (sed linea transuersa deletum), *Iac. Aug. Thuanj*, in ultimo folio uerso *P. Pithou*. scriptus est in forma quadrata maiore saeculo undecimo litteris primum quidem satis magnis, in fine multo minoribus sed eodem certe tempore: nam eundem hominem totum librum exarasse uix affirmauerim. scholia quaedam commentariis in somnium Scipionis — continet enim hos et deinde Saturnalia integra — addita pariter omisi atque capitulorum indices (uelut *de conuiuiis*) et alias notulas paucas (uelut *hypbaton*) margini additas. scripturam primariam eadum manus atramento paullo uegetiore correxit, quae praeterea rarissime manus recentioris occurrunt emendationes, littera P^2 significaui. folia sunt octoginta quattuor siue quaterniones septem, ternio unus, quinio unus, senio unus, cuius tamen unum folium deest. praeterea post tertii quaternionis primum folium chartula minutior inglutinata est picturas continens. qui Ianio codicem Parisiis contulit nec plenam lectionis uarietatem exscripsit et innumeris locis plane falsam; ego ubi aliter atque Ianius rettuli, me et codice et Ianio inspectis siue referre siue tacere sciendum est: nihil enim cuiusquam interesse putaui, ut data opera tot locis apud illum non recta legi testarer. notaui omnia et ex Parisino et ex Bambergensibus praeter *uirgilius sentencia impaciens uicio rethor rethorica sillaba simmachus choruscus ae* et *e* elementa mutata, plerumque omisi t et c permutata sequente i. in codice modo *quattuor* modo *quatuor* scribitur; ubi *quatuor* est, non notaui. aliquotiens *sequutus* scribitur, ego tacite ex *B* scripsi *secutus*. in particulis Graecis non notaui accentus

spiritus iota subscriptum omissa, inde a p. 262, 18 iota subscriptum aliquotiens additum (ΤΩΙ) et inde a p. 264, 17 *ν* lineola (ita ЄΡΓΟ̄) significatam notare desii. unum addam Ξ̄ signifigare ξ, non ζ (Z in hoc codice scriptam) ut is, cuius Ianius opera usus est, interpretabatur. — uersiculi sunt quadrageni quaterni, columnae binae praeter folia uiginti quinque priora sine interductu scripta.

Codex Bambergensis signatus est M. L. V. 5. nro 9. praeterea in ligaturae operculo exteriore numerus inscriptus est 6178$\frac{6}{6}\frac{6}{8}$, Iaeckii est 873. scriptus est saeculo nono exeunte in membranis formae quadratae minoris. constat foliis sexaginta quattuor siue quaternionibus octo. primaria scriptura aliquotiens eadem manu emendata est. uersiculi sunt uiceni terni. continet Saturnaliorum libros I—III 19, 5 (p. 218, 20). — Alter Bambergensis signatus M. IV. 15. F nro 4, Iaeckii 875, scriptus est saeculo undecimo exeunte in membranis formae oblongae maioris. constat hodie quaternionibus quattuor et foliis quattuor, nam unus quaternio periit et ceteri hodie ita compacti sunt: 1 2 5 4. quaternio secundus desinit *Phytıc̄* (p. 533, 21), sequitur quaternio quintus *frıgorıs uel calorıs* (p. 601, 8) in haec uerba desinens *cum mel dulce appellam̄* (p. 638, 5), sequitur quaternio quartus *stellarum alıas* (p. 563, 3) desinens in uerba *locıs ınter se uıcıssım pressıs nımıetate uel* (p. 601, 8), deinde fol. 33 rectum ita incipit *non alıud quod hanc* (p. 638, 5). uersiculi sunt in columnis bifariam diuisis quadrageni singuli. — quae aliter a me enotata sunt — sunt autem satis multa — atque ab Ianio, in eis me illius commen-

tarios ante oculos habuisse scito quisquis hac nostra opera usurus est.

Codices quos enumeraui ut Parisiis et Bamberga transmissos domi excutere potuerim, summa eorum, quorum haec apud nos cura est, liberalitate effectum esse grato animo nec primus nec primum testor, locos euanidos codicis Parisini legere Philippus Iaffé amicissime me docuit, Ludouicus Ianius, cuius ingenti tot annorum diligentiae uix dici potest quantum debeant qui in Macrobio aut emendando aut enarrando uersantur, ut indicem auctorum ex suo excerperem officiosa cum humanitate permisit.

In altera editione adornanda et eis usus sum, quae homines eruditi docte excogitauerunt et codicem Borbonicum adhibuissem, nisi Neapolitani sub vitro spectari quam foris inspici mallent.

P. 307, 21. 22 excidit prior accentus vocabuli ἠίθεος, p. 321, 27 pro μὲν perperam positum est μὴν, p. 347, 11. 16 excidit uersiculorum Vergilianorum notatio (Aen. XI 532. 836), p. 414, 1 alias perperam mutatum est in alius.

MACROBIVS

P = codex Parisinus

B = codex Bambergensis M. L. V. 5 n. 9 Saturnaliorum I—III, 19, 5 continens; codex Bambergensis M. IV. 15. F. n. 4 commentarios in somnium Scipionis continens

P' B' = lectio codicum emendatione anterior

pb = lectio codicum emendata

P^2 = lectio codicis P recentiore tempore emendata

(P) (B) = lectio codicum, de qua ex meo silentio tantum mihi constat

AMBROSII THEODOSII MACROBII

VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS

CONVIVIORVM PRIMI DIEI SATVRNALIORVM

LIBER PRIMVS

Multas uariasque res in hac uita nobis, Eustachi 1
fili, natura conciliauit, sed nulla nos magis quam
eorum qui e nobis essent procreati caritate deuinxit
eamque nostram in his educandis atque erudiendis
curam esse uoluit, ut parentes neque, si id quod cu-
perent ex sententia cederet, tantum ulla alia ex re
uoluptatis, neque si contra eueniret, tantum maeroris
capere possint. hinc est quod mihi quoque institutione 2
tua nihil antiquius aestimatur, ad cuius perfectionem
compendia longis anfractibus anteponenda ducens
moraeque omnis impatiens non opperior ut per haec
sola promoueas quibus ediscendis nauiter ipse inuigilas,
sed ago ut ego quoque tibi legerim, et quidquid mihi,
vel te iam in lucem edito vel antequam nascereris, in
diuersis seu Graecae seu Romanae linguae uoluminibus
elaboratum est, id totum sit tibi scientiae supellex, et

---

1 MACROBII THEODOSII · UC · & ILLUSTRIS *B* 3 conuıuıorum *om. P* 4 lıber I *om. B* ıncıpıt felıcıter *add. B*, ıncıpıt *add. P* 5 euſtathı *P* 8 edocandıſ *B′* erıdıendıſ *ut uid. B′* 11 merorıſ *B P* 14 amfractıbuſ *P* 15 omnıſ *om. P* 17 quıcquıd *P, quod ex B P amplius non notabo* 20 ſıtıbı *B* ſuppellex *B*

quasi de quodam litterarum peno, siquando usus
uenerit aut historiae quae in librorum strue latens
clam uulgo est aut dicti factiue memorabilis reminis-
3 cendi, facile id tibi inventu atque depromptu sit. nec
indigeste tamquam in aceruum congessimus digna me-
moratu: sed uariarum rerum disparilitas auctoribus
diuersa, confusa temporibus, ita in quoddam digesta
corpus est, ut quae indistincte atque promiscue ad
subsidium memoriae adnotaueramus in ordinem instar
4 membrorum cohaerentia conuenirent. nec mihi uitio
uertas, si res, quas ex lectione uaria mutuabor, ipsis
saepe uerbis, quibus ab ipsis auctoribus enarratae
sunt, explicabo, quia praesens opus non eloquentiae
ostentationem sed noscendorum congeriem pollicetur:
et boni consulas oportet, si notitiam uetustatis modo
nostris non obscure, modo ipsis antiquorum fideliter
uerbis recognoscas, prout quaeque se uel enarranda
5 uel transferenda suggesserint. apes enim quodam
modo debemus imitari, quae uagantur et flores car-
punt, deinde, quidquid attulere, disponunt ac per fauos
diuidunt et sucum uarium in unum saporem mixtura
6 quadam et proprietate spiritus sui mutant. nos quo-
que, quidquid diuersa lectione quaesiuimus, commit-
temus stilo, ut in ordinem eodem digerente coa-
lescat. nam et in animo melius distincta seruantur
et ipsa distinctio non sine quodam fermento, quo
conditur uniuersitas, in unius saporis usum uaria
libamenta confundit, ut, etiam siquid apparuerit unde
sumptum sit, aliud tamen esse quam unde sumptum
noscetur appareat: quod in corpore nostro uidemus
7 sine ulla opera nostra facere naturam: alimenta quae

---

7 **ıta *P*   ındıgeſte *P*   8 promıſce *P*, ꝑmıſcue *in B ita euanuit ut solum* ꝑmıſc *legi possit: uidentur tamen aliquot litterae praeterea ante* ad *euanuisse*   13 *prę̨ſenſ opuſ* *P*   14 oſtentıonem *P′*   18 ſubgeſſerınt *fortasse B′*   20 attuler^{e}* *P*   22 mutat *P′*   24 coaleſcant *P*   26 *inter* & *et* ıpſa *uidentur duae uel tres litterae euanuisse in B*

accipimus, quam diu in suā qualitate perseuerant et solida innatant, male stomacho oneri sunt: at cum ex eo quod erant mutata sunt, tum demum in uires et sanguinem transeunt. idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus, ut quaecumque hausimus non patiamur integra esse, ne aliena sint, sed in quandam digeriem concoquantur: alioquin in memoriam ire
possunt, non in ingenium. ex omnibus colligamus 8
unde unum fiat, sicut unus numerus fit ex singulis. hoc faciat noster animus: omnia, quibus est adiutus, abscondat, ipsum tamen ostendat quod effecit: ut qui odora pigmenta conficiunt, ante omnia curant ut nullius sint odoris propria quae condientur, confusura uidelicet omnium sucus odoraminum in spiramentum
unum. uides quam multorum uocibus chorus constet: 9
una tamen ex omnibus redditur. aliqua est illic acuta, aliqua grauis, aliqua media, accedunt uiris feminae, interponitur fistula: ita singulorum illic latent uoces,
omnium apparent et fit concentus ex dissonis. tale 10
hoc praesens opus uolo: multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatium exempla, sed in unum conspirata: in quibus si neque ea quae iam tibi sunt cognita asperneris, nec quae ignota sunt uites, inuenies plurima quae sit aut uoluptati legere aut cultui
legisse aut usui meminisse. nihil enim huic operi 11
insertum puto aut cognitu inutile aut difficile perceptu, sed omnia quibus sit ingenium tuum uegetius, memoria adminiculatior, oratio sollertior, sermo incorruptior, nisi sicubi nos sub alio ortos caelo Latinae linguae
uena non adiuuet. quod ab his, si tamen quibusdam 12
forte non nunquam tempus uoluntasque erit ista co-

4 ıdem *in ras. P* 7 dıgerıam *B′*, degerıem *p* 9 fuıt *B*, † fiat *add. b* *post* fiat *add.* ex omnıbuſ(*P*) 10 adıutuſ oſtendat *P*, ıpſū tamen oſtendat *sup. lin. add. p* 17 accendunt *B* 18 uıreſ *B′* ıllıc *om. P* 21 aetatum (*P*) 23 sınt *b* 26 mutıle *B′* 26 p̄ceptu *B* 29 nıſı cubı *B* noſ *om. P*

gnoscere, petitum impetratumque uolumus ut aequi bonique consulant, si in nostro sermone natiua Romani
13 oris elegantia desideretur. sed ne ego incautus sum, qui uenustatem reprehensionis incurri a M. quondam Catone profectae in A. Albinvm qui cum L. Lucullo
14 consul fuit. is Albinus res Romanas oratione Graeca scriptitauit. in eius historiae primo scriptum est ad hanc sententiam neminem succensere sibi conuenire, siquid in illis libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret. nam sum inquit homo Romanus natus in Latio et eloquium Graecum a nobis alienissimum est. ideoque ueniam gratiamque malae existimationis, siquid
15 esset erratum, postulauit. ea cum legisset M. Cato: ne tu inquit Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari quam culpa uacare: nam petere ueniam solemus aut cum imprudentes errauimus aut cum noxam imperio compellentis admisimus. te inquit oro quis perpulit ut id committeres, quod priusquam
16 faceres, peteres ut ignosceretur? nunc argumentum, quod huic operi dedimus, uelut sub quodam prologi habitu dicemus.

I Saturnalibus apud Vettium Praetextatum Romanae nobilitatis proceres doctique alii congregantur et tempus sollemniter feriatum deputant colloquio liberali, conuiuia quoque sibi mutua comitate praebentes, nec
2 discedentes a se nisi ad nocturnam quietem. nam per omne spatium feriarum meliorem diei partem seriis disputationibus occupantes cenae tempore sermones conuiuiales agitant, ita ut nullum diei tempus

---

3 elıgantıa *B′* 5 marco *B P* profecto *B* 5 aulum *B P* lucium *B P* 8 ſuſcenſere *B* 9 ſiquıs *B′* 10 elegantur *B′* 14 marcuſ *B* 18 compellenteſ *B′* 20 c ıd *om.* *P* 22 mentum *in* argumentum *in ras in* *P* 24 u&ium *B* 26 follempniter *B P* feriatum *in ras.* *P* 27 conuiuiaque ſibı *P* 30 caene *B*, cęnę (*et sic semper*) 31 conuıuıaleſ *P′*

docte aliquid uel lepide proferendi uacuum relinquatur: sed erit in mensa sermo iucundior, ut habeat uoluptatis amplius, seueritatis minus. nam cum apud alios 3
quibus sunt descripta conuiuia tum in illo Platonis symposio non austeriore aliqua de re conuiuarum sermo, sed Cupidinis uaria et lepida descriptio est, in quo quidem Socrates non artioribus, ut solet, nodis urget atque implicat aduersarium, sed eludendi magis quam decertandi modo adprehensis dat elabendi prope atque effugiendi locum. oportet enim uersari in 4
conuiuio sermones ut castitate integros ita adpetibiles uenustate: matutina uero erit robustior disputatio, quae uiros et doctos et praeclarissimos deceat. neque enim Cottae Laelii Scipiones amplissimis de rebus, quoad Romanae litterae erunt, in ueterum libris disputabunt: Praetextatos uero Flauianos Albinos Symmachos et Eustathios, quorum splendor similis et non inferior uirtus est, eodem modo loqui aliquid licitum non erit. nec mihi fraudi sit, si uni aut alteri ex his 5
quos coetus coegit matura aetas posterior saeculo Praetextati fuit: quod licito fieri Platonis dialogi testimonio sunt, quippe Socrate ita Parmenides antiquior, ut huius pueritia uix illius adprehenderit senectutem, et tamen inter illos de rebus arduis disputatur: inclitum dialogum Socrates habita cum Timaeo disputatione consumit, quos constat eodem saeculo non fuisse: Paralus uero et Xanthippus, quibus Pericles 6
pater fuit, cum Protagora apud Platonem disserunt

---

1 relınguatur *B′* 2 ımmenſa *B* ıocundıor *et sic interdum, quod amplius non adnotabo P* 5 ſımpoſıo *P*, ſympoſıo *B* 7 tıorıbuſ *in* artıorıbuſ *in ras. in P* 9 apprehenſıſ *P* elabentı *B′* 14 lelıı *B* ſcıpıonıſ *B′* 15 dıſputabant *ut uid. P′* 16 Pra&extatuſ uero flauıanuſ | albınuſ ſymmachuſ & euſtathıuſ *B′* ſymmachos & ∗ euſtathıoſ (*uidetur, fuisse* z) *P* 20 c&uſ *P* 20 poſterı|orı *B* 22 pmenıdıſ *P* 23 apprehenderıt *P* ᶜ ın *P′* 25 ınclytum *B* 25 tımeo *B*, thımeo *P*

secundo aduentu Athenis morante, quos multo ante
infamis illa pestilentia Atheniensis absumpserat. annos
ergo coeuntium mitti in digitos exemplo Platonis nobis
7 suffragante non conuenit. quo autem facilius quae ab
omnibus dicta sunt apparere ac secerni possent, Decium
de Postumiano, quinam ille sermo aut inter quos
fuisset, sciscitantem fecimus. et ne diutius lectoris
desideria moremur, iam Decii et Postumiani sermo
palam faciet quae huius colloquii vel origo fuerit uel
ordo processerit.

II Decius ‘temptanti mihi, Postumiane, aditus tuos
et mollissima consultanti tempora commodo adsunt
feriae, quas indulget magna pars mensis Iano dicati.
ceteris enim ferme diebus qui perorandis causis opor-
tuni sunt, hora omnino repperiri nulla potest, quin
tuorum clientum negotia uel defendas in foro uel domi
discutias. nunc autem — scio te enim non ludo sed
serio feriari — si est commodum respondere, id quod
rogatum uenio, tibi ipsi, quantum arbitror, non iniu-
2 cundum, mihi uero gratissimum feceris. requiro autem
abs te id primum, interfuerisne conuiuio per conplu-
sculos dies continua comitate renouato, eique sermoni,
quem praedicare in primis quemque apud omnes
maximis ornare laudibus diceris? quem quidem ego
ex patre audissem, nisi post illa conuiuia Romana
profectus Neapoli moraretur: aliis vero nuper interfui
admirantibus memoriae tuae uires, uniuersa quae tunc
dicta sunt per ordinem saepe referentis.’

3 Postumianus ‘hoc unum, Deci, nobis — ut et

---

1 morantem *P* ante *om. B′* 2 ılla *in ras. in P* ab-
sũpserat *p*: adſũpſerat *ut uid. P,* aſſumſerat *B* 6 de *om. P*
7 lectori *P′* 9 hıuſ *B′* 11 D *P,* Decıuſ P^m *et sic semper P,*
D · *sup. lineam add. B* 12 cũmodo *P,* quomodo *B* 13 ıano
p, ıaſo (*nisi fallor*) *P* 15 ora *P′* quıntorum *B′* 17 dıſ-
cas *B* 19 iniocundum *b,* ıocundum *B* 23 ımprımıſ *B* 27
ammırantıbuſ *P* memorıa&ę (n *sup.*) *B* 29 P *P,* Poſtumıanuſ P^m
et sic semper P, *om B* dici *b*

ipse, quantum tua sinit adulescentia, uidere et ex patre Albino audire potuisti — in omni uitae cursu optimum uisum est, ut, quantum cessare a causarum defensione licuisset, tantum ad eruditorum hominum tuique similium congressum aliquem sermonemque
conferrem. neque enim recte institutus animus re- 4
quiescere aut utilius aut honestius usquam potest, quam in aliqua oportunitate docte ac liberaliter colloquendi, interrogandique et respondendi comitate. sed
quodnam istud conuiuium? an uero dubitandum non 5
est, quin id dicas quod doctissimis procerum ceterisque nuper apud Vettium Praetextatum fuit et discurrens post inter reliquos grata uicissitudo uariauit?'

Decius 'de hoc ipso quaesitum venio, et explices uelim quale illud conuiuium fuerit, a quo te afuisse propter singularem omnium in te amicitiam non opinor.'

Postumianus 'uoluissem equidem neque id illis, 6
ut aestimo, ingratum fuisset, sed cum essent amicorum complures mihi causae illis diebus pernoscendae, ad cenam tum rogatus, meditandi, non edendi illud mihi tempus esse respondi, hortatusque sum ut alium potius nullo inuolutum negotio atque a cura liberum
quaererent. itaque factum est. nam facundum et 7
eruditum uirum, Eusebium rhetorem inter Graecos praestantem omnibus idem nostra aetate professis, doctrinae Latiaris haud inscium, Praetextatus meum in locum inuitari imperauit.'

Decius 'unde igitur illa tibi nota sunt, quae tam 8
iucunde et comiter ad instituendam uitam exemplis, ut audio, rerum copiosissimis et uariae doctrinae ubertate prolata digestaque sunt?'

---

1 adoleſcentia *B* 3 uiſum *om. P* ſare *in* ceſſare *in ras. in P* 5 ſermonem * (*fuit* ſermonemque) *P* 9 commitate *B* 14 Deciuſ *om B* 15 abfuiſſe (*P*) 18 P *sup. lin. add. B* 22 eẽ * *P* 25 rethorem *B* rethorem euſebium *P* 29 D *om. B'* tum iucunde *B P* 30 iſtituendam *B'*

9 Postumianus 'cum solstitiali die, qui Saturnalio-
rum festa, quibus illa conuiuia celebrata sunt, conse-
cutus est, forensi cura uacuus laetiore animo essem
domi, eo Eusebius cum paucis e sectatoribus suis
10 uenit, statimque uultu renidens 'permagna me' inquit
'abs te, Postumiane, cum ex aliis tum hoc maxime
gratia fateor obstrictum, quod a Praetextato ueniam
postulando mihi in cena uacuefecisti locum: itaque
intellego non studium tantum tuum sed ipsam quoque,
ut aliquid abs te mihi fiat commodi, consentire atque
11 adspirare fortunam.' 'uisne' inquam 'restituere id
nobis, quod debitum tam benigne ac tam libenter
fateris, nostrumque hoc otium, quo perfrui raro ad-
modum licet, eo ducere, ut his quibus tunc tu inter-
12 fueris nunc nos interesse uideamur?' 'faciam' inquit
'ut uis. narrabo autem tibi non cibum aut potum,
tam etsi ea quoque ubertim casteque adfuerint: sed
et quae uel in conuiuiis uel maxime extra mensam
ab isdem per tot dies dicta sunt, in quantum potero,
13 animo repetam.' quae quidem ego cum audirem, ad
eorum mihi uitam, qui beati a sapientibus dicerentur,
accedere uidebar: nam et quae pridie quam adessem
inter eos dicta sunt Auieno mihi insinuante comperta
sunt, et omnia scripto mandaui, nequid subtraheret
obliuio: quae si ex me audire gestis, caue aestimes
diem unum referendis quae per tot dies sunt dicta
sufficere.'

14 Decius 'quemnam igitur et inter quos aut unde
ortum sermonem, Postumiane, fuisse dicebat? ita
15 praesto sum indefessus auditor.' tum ille 'declinante'
'in uesperum die, quem Saturnale festum erat insecu-

1 P *om.* *B'* ſolſtıtıalıſ dıeſ *B* 2 ılle *B* conſequutuſ *P* 7 aſtrıctum *P* 11 ſperare *P* *post* fortunā *add.* D *P*, Decıuſ *P*m 14 deo *P'* 15 *ante* facıā *add.* P *P*, Poſtumıanuſ *P*m 17 affuerınt *P*, adfuerunt *B*, affuerunt *b* 18 uel *om.* *P* 19 ⊢ıſdem (ıſdem *in ras.*) *P* 22 guae *B'* 28 D *om* *B'* 30 *ante* tum *add.* P *PB*m, Poſtumıanuſ *P*m 31 ın *om* *P* ınſequuturum *P*

turum, cum Vettius Praetextatus domi conuenire se
gestientibus copiam faceret, eo uenerunt Aurelius
Symmachus et Caecina Albinus, cum aetate tum etiam
moribus ac studiis inter se coniunctissimi. hos Ser-
uius inter grammaticos doctorem recens professus, iuxta
doctrina mirabilis et amabilis uerecundia, terram in-
tuens et uelut latenti similis sequebatur. quos cum 16
aspexisset obuiamque processisset ac perblande saluta-
uisset conuersus ad Furium Albinum, qui tum forte
cum Auieno aderat: ‘uisne’ ait ‘mi Albine, cum his,
quos aduenisse peroportune uides, quosque iure ciui-
tatis nostrae lumina dixerimus, eam rem, de qua inter
nos nasci coeperat sermo, communicemus?’ ‘quidni
maxime uelim?’ Albinus inquit ‘nec enim ulla alia 17
de re quam de doctis quaestionibus colloqui aut nobis
aut his potest esse iucundius.’ cumque consedissent, 18
tum Caecina ‘quidnam id sit, mi Praetextate, tam etsi
adhuc nescio, dubitare tamen non debeo esse scitu
optimum, cum et uobis ad colloquendum causam ad-
tulerit et nos eius esse expertes non sinatis.’ atqui 19
scias oportet eum inter nos sermonem fuisse, ut quo-
niam dies crastinus festis Saturno dicatis initium dabit,
quando Saturnalia incipere dicamus, id est quando
crastinum diem initium sumere existimemus. et inter 20
nos quidem parua quaedam de hac disputatione liba-
uimus: uerum quia te quidquid in libris latet inuesti-
gare notius est, quam ut per uerecundiam negare
possis, pergas uolo in medium proferre quicquid de hoc,
quod quaerimus, edoctum tibi comprehensumque est.

Tum Caecina ‘cum uobis qui me in hunc ser- III

---

1 u&cıuſ *P* conuenıre **geſtıentıbꝫ *P* 3 ſı̃machuſ *P* cũ&atũ&ıã *P* 6 doctrına *Cantabrigiensis*: doctrınam *BP* 9 rufı̃m *BP* (*uerum nomen alibi in libris est: cf. index*) 12 dıxerım̃ *P* 13 noſ *in ras. in P* cęperat *P* 15 colloquıı *B* aut hıſ aut nobıſ *P* 19 attulerıt (*P*) 21 *supra* fuıſſe *add.* Pgt p̄textat' *P*² *sup.* qm̃ *add.* ꝉqđ *b* 22 caſtınum *P* 29 compraehenſumque *B*

monem adducitis nihil ex omnibus quae a ueteribus elaborata sunt aut ignoratio neget aut obliuio subtrahat, superfluum uideo inter scientes nota proferre. sed nequis me aestimet dignatione consultationis grauari, quidquid de hoc mihi tenuis memoria suggesserit, paucis reuoluam.' post haec, cum omnes paratos ad audiendum erectosque uidisset, ita exorsus est.

2 M. VARRO in libro RERVM HVMANARVM, quem DE
DIEBVS scripsit, homines inquit qui ex media
nocte ad proximam mediam noctem his horis
uiginti quattuor nati sunt, uno die nati dicun-
3 tur. quibus uerbis ita uidetur dierum obseruationem
diuisisse, ut qui post solis occasum ante mediam no-
ctem natus sit, illo quem nox secuta est — contra
uero qui in sex noctis horis posterioribus nascitur, eo
die uideatur natus qui post eam noctem diluxerit.
4 Athenienses autem aliter obseruare idem Varro
in eodem libro scripsit, eosque a solis occasu ad
solem iterum occidentem omne id medium
tempus unum diem esse dicere: Babylonios
porro aliter: a sole enim exorto ad exortum
eiusdem incipientem id spatium unius diei no-
mine uocare: Vmbros uero unum et eundem
diem esse dicere a meridie ad insequentem
5 meridiem. quod quidem inquit Varro nimis ab-
surdum est. nam qui kalendis hora sexta apud
Vmbros natus est, dies eius natalis uideri de-
bebit et kalendarum dimidiatus et qui post
6 kalendas erit usque ad horam eius dici sextam.
populum autem Romanum ita, uti Varro dixit, dies singulos adnumerare a media nocte ad mediam proximam multis argumentis ostenditur. sacra sunt enim

---

1 inducitiſ *P* a *om.* *B′ P*; quẹ̄* ueteribuſ *P*, *supra* quẹ *add.* nich coꝛ̃ *P*[2] 4 dignatione ∗ (*fuit* m) *B* 8 marcuſ *B P* 10 ⊦oriſ *P* 11 quatuor *P* 13 diuidiſſe *B′* 14 quêmox | nox *B* ſequuta *P* 20 babiloniof *B P* 21 exortom *B′* 29 oram *B′* eiuſdem *P* 31 annumerare *P*

Romana partim diurna, alia nocturna, et ea quae
diurna sunt * * * * * * * * * * * * ab hora sexta noctis
sequentis nocturnis sacris tempus impenditur. ad hoc 7
ritus quoque et mos auspicandi eandem esse obserua-
tionem docet. nam magistratus, quando uno die eis
et auspicandum est et id agendum, super quo processit
auspicium, post mediam noctem auspicantur et post
exortum solem agunt, auspicatique et egisse eodem
die dicuntur. praeterea tribuni plebis, quos nullum 8
diem integrum abesse Roma licet, cum post mediam
noctem proficiscuntur et post primam facem ante
mediam noctem sequentem reuertuntur, non uidentur
afuisse diem, quoniam ante horam noctis sextam
regressi partem aliquam illius in urbe consumunt.

Qᴠɪɴᴛᴠᴍ quoque Mᴠᴄɪᴠᴍ iureconsultum dicere 9
solitum *legi* lege non isse usurpatum mulierem,
quae, cum kalendis Ianuariis apud uirum ma-
trimonii causa esse coepisset, a. d. IIII kalen-
das Ianuarias sequentes usurpatum isset: non
enim posse impleri trinoctium, quo abesse a
uiro usurpandi causa ex duodecim tabulis de-
beret, quoniam tertiae noctis posteriores sex
horae alterius anni essent, qui inciperet ex
kalendis.

Vᴇʀɢɪʟɪᴠꜱ quoque id ipsum ostendit, ut hominem 10
decuit poeticas res agentem, recondita atque operta
ueteris ritus significatione

'torquet' inquit 'medios nox humida cursus
et me saeuus equis oriens adflauit anhelis.'

---

27 Vergilius Aen. V 738

---

2 *post* ſunt *est* ÷|÷ *pictum in P, lacunam expleuit Carrio* 4 auſpicondi *ut uid. B'* 6 preceſſit *B* 8 auſpicatiq. * * & * * | eodem egiſſe die *P* 12 mediam noctem proficiſcuntur et poſt *om.* P 13 die (*fuit* diē) *P* ſextã * | *P* 16 legi *add. Pontanus* non iſſe *P*²: nouiſſe *P* uſur|patũ * *P* 18 cępiſſet *P* addiem quartum *BP* 19 eſſet *B* poſſet *b* 22 poſteriorıſ *B'* 25 uirgiliuſ *BP* 28 corſuſ P' 29 afflauit *b P*

his enim uerbis diem quem Romani ciuilem appella-
11 uerunt, a sexta noctis hora oriri admonet. idem poeta quando nox quoque incipiat, expressit in sexto. cum enim dixisset

> hac uice sermonum roseis Aurora quadrigis
> iam medium aetherio cursu traiecerat axem,

mox suggessit uates

> nox ruit, Aenea: nos flendo ducimus horas.

Ita obseruantissimus ciuilium definitionum diei
12 et noctis initia descripsit. qui dies ita diuiditur. primum tempus diei dicitur media noctis inclinatio, deinde gallicinium, inde conticuum, cum et galli conticescunt et homines etiam tum quiescunt, deinde
13 diluculum id est cum incipit dinosci dies, inde mane cum dies clarus est. mane autem dictum aut quod ab inferioribus, id est a Manibus, exordium lucis emergat, aut, quod uerius mihi uidetur, ab omine boni nominis. nam et Lanuuini mane pro bono dicunt: sicut apud nos quoque contrarium est immane,
14 ut immanis belua uel immane facinus et hoc genus cetera pro non bono. deinde a mane ad meridiem, hoc est ad medium diei: inde iam supra uocatur tempus occiduum et mox suprema tempestas, hoc est diei nouissimum tempus, sicut expressum est in DVODECIM TABVLIS: solis occasus
15 suprema tempestas esto: deinde uespera, quod a Graecis tractum est. illi enim *ἑσπέραν* a stella Hespero dicunt: unde et Hesperia Italia, quod occasui

---

5 Verg. Aen. VI 535 8 id. ib. VI 539 26 Leg. XII tab. fragm. I 9 ed. Schoell

---

1 quam *B* 2 admonet *B P* 5 ⊢ac *B* 6 ęthereo *P* traıererat *P'* 9 obſcruantıſſımıſ *B'* 13 tunc *B* 15 dıeſ dınoſcı *P* 16 ınferıbuſ locıſ ıd *B* ∗ exordıum (*in ras. uid. fuisse* ſ) *P* 17 homıne *B* 18 lanubıni *B'*, lanubıı *P* mane *om. P* 21 non pro bono *B P'* 26 ſupremı *P'* est *P* 27 ЄСПНРΑN ∗ ∗ (*prima litt. uid. fuisse* Α) *P*

subiecta sit, nominatur. ab hoc tempore prima fax
dicitur, deinde concubia, deinde intempesta, quae
non habet idoneum tempus rebus gerendis.

Haec est diei ciuilis a Romanis obseruata diuisio.
ergo noctu futura, cum media esse coeperit, auspicium 16
Saturnaliorum erit, quibus die crastini mos incho-
andi est.'

Hic cum omnes quasi uetustatis promptuarium IIII
Albini memoriam laudauissent, Praetextatus Auienum
uidens Furio insusurrantem 'quidnam hoc est, mi
Auiene' inquit 'quod uni Albino indicatum clam cete-
ris esse uelis?' tum ille 'moueor quidem auctoritate 2
Caecinae nec ignoro errorem in tantam non cadere
doctrinam: aures tamen meas ista uerborum nouitas
perculit, cum noctu futura et die crastini magis
quam futura nocte et die crastino dicere, ut regulis
placet, maluit. nam noctu non appellatio sed ad- 3
uerbium est. porro futura, quod nomen est, non
potest cum aduerbio conuenire. nec dubium est hoc
inter se esse noctu et nocte quod diu et die. et
rursus die et crastini non de eodem casu sunt, et
nisi casus idem nomina in eius modi elocutione non
iungit. Saturnaliorum deinde cur malimus quam
Saturnalium dicere opto dinoscere.' ad haec cum 4
Caecina renidens taceret, et Seruius a Symmacho
rogatus esset quidnam de his existimaret 'licet' inquit
'in hoc coetu non minus doctrina quam nobilitate
reuerendo magis mihi discendum sit quam docendum,
famulabor tamen arbitrio iubentis, et insinuabo pri-
mum de Saturnalibus, post de ceteris, unde sit sic
eloquendi non nouitas sed uetustas.

Qui Saturnalium dicit regula innititur: nomina 5

---

2 et ınde (*P*) 8 uetuſtatıeſt *B'* promptᵛarıum *B*
10 rufio *B P uid. ad p. 9, 9* 11 auıane *B* ındıcato *B*
13 tatam *P'* 16 quã ∗ nocte futura *P* 22 huiuſmodı elo-
quutıone *P* 25 ſımmacho *P* 26 exhıſtımaret *aut* exſıſtımaret
P' 27 c&u *P* nobıtıtate quam doctrına *P* 28 dıcendum *B'*

enim quae datiuum pluralem in BVS mittunt, numquam
genetiuum eiusdem numeri syllaba creuisse patiuntur,
sed aut totidem habet, ut monilibus monilium,
sedilibus sedilium, aut una syllaba minus est, ut
carminibus carminum, liminibus liminum: sic
ergo Saturnalibus rectius Saturnalium quam
6 Saturnaliorum. sed qui Saturnaliorum dicunt
auctoritate magnorum muniuntur uirorum. nam et
SALLVSTIVS in TERTIA Bacchanaliorum ait, et
MASVRIVS FASTORVM SECVNDO Vinaliorum dies in-
quit Ioui sacer est, non, ut quidam putant,
7 Veneri. et ut ipsos quoque grammaticos in testi-
monium citem, VERRIVS FLACCVS in eo libello qui
SATVRNVS inscribitur Saturnaliorum inquit dies
apud Graecos quoque festi habentur et in eodem
libro dilucide me, inquit de constitutione Satur-
naliorum scripsisse arbitror. item IVLIVS MO-
DESTVS DE FERIIS Saturnaliorum inquit feriae, et
in eodem libro Antias inquit Agonaliorum reper-
8 torem Numam Pompilium refert. haec tamen,
inquies, auctoritas quaero an possit aliqua ratione
defendi. plane, quatinus alienum non est committi
grammaticum cum sua analogia, temptabo suspicioni-
bus eruere quid sit, quod eos a solita enuntiatione
detorserit, ut mallent Saturnaliorum quam Satur-
9 nalium dicere. ac primum aestimo quod haec nomina,
quae sunt festorum dierum neutralia carentque numero
singulari, diuersae condicionis esse uoluerunt ab his
nominibus, quae utroque numero figurantur. Compi-
talia enim et Bacchanalia et Agonalia Vinalia-

---

9 fragm. III 97 p. 300 ed. Kritz

---

2 genıtıuum *P* 2 *et* 4 ſıllaba *P* *ante* creuıſſe *add.* rū *b* 5 limınıbuſ lumı|num *P* 9 ſaluſtıuſ *P* ĩcıa *P* 13 cıtem̃ (*uid. fuisse* cıtem̄) *P*, cıtem̃ *b* 19 ancıaſ *P* 22 quatenuſ *P* 23 anagıa *P′* 24 ſolıte *B′* enuncıatıone *B P* 27 feſta *P*

que et reliqua his similia festorum dierum nomina
sunt nec singulariter nominantur, aut si singulari
numero dixeris, non idem significabis, nisi adieceris
festum, ut Bacchanale festum, Agonale festum
et reliqua, ut iam non posituum sit, sed adiectiuum,
quod Graeci *ἐπίθετον* uocant. animati sunt ergo ad 10
faciendam discretionem in genetiuo casu, ut ex hac
declinatione exprimerent nomen sollemnis diei, scientes
in non nullis saepe nominibus datiuo in BVS exeunte
nihilo minus genetiuum in RVM finiri ut domibus
domorum, duobus duorum, ambobus amborum. 11
ita et uiridia cum *ἀντὶ ἐπιθέτου* accipiuntur, gene-
tiuum in VM faciunt, ut uiridia prata, uiridium
pratorum: cum uero ipsam loci uiriditatem significare
uolumus, uiridiorum dicimus, ut cum dicitur: for-
mosa facies uiridiorum: tunc enim uiridia quasi
positiuum ponitur, non accidens. tanta autem apud 12
ueteres fuit licentia huius genetiui, ut ASINIVS POLLIO
uectigaliorum frequenter usurpet, quod uectigal
non minus dicatur quam uectigalia. sed et cum
legamus

laeuaque ancile gerebat,

tamen et anciliorum relatum est. uidendum ergo 13
ne magis uarietas ueteres delectauerit quam ut ad
amussim uerum sit festorum dierum nomina sic
uocata. ecce enim et praeter sollemnium dierum
uocabula alia quoque sic declinata repperimus, ut
praecedens sermo patefecit, uiridiorum et uectigali-
orum et anciliorum: sed et ipsa festorum nomina 14
secundum regulam declinata apud ueteres repperio, si-
quidem VARRO Feralium diem ait a ferendis in

7 genıtıuo *P* haec *B*, † ex hac *add.* *b* 8 sollẽpnıſ *P* 10 genıtıuum *P* 12 ΑΝΤΙΕΠΙΘΘΤΟΥ *B*, ΑΝ|ΤΙΕΠΙ ΘΕΤΟΝ *P* 12 genıtıuum *P* 14 uoro *P′* 17 tanta enım *P* 18 genıtıuı *P* 19 uectıgalḷıorum *B* quod] q *P* 26 ſollẽp-nıum *praeter* um *in ras. in* *P* 27 declınata *B*: uocata *P* 28 uıdıorum *P′* 30 reperıo *B* 31 ferịalıum *BP*

sepulchra epulis dici. non dixit Feraliorum: et alibi Floralium, non Floraliorum ait, cum idem non ludos Florales illic, sed ipsum festum Flora-
15 lia significaret. MASVRIVS etiam SECVNDO FASTORVM: Liberalium dies inquit a pontificibus agonium Martiale appellatur et in eodem libro eam noctem deincepsque insequentem diem, qui est Lucarium, non dixit Lucariorum. itemque Libe-
16 ralium multi dixerunt, non Liberaliorum. unde pronuntiandum est ueteres indulsisse copiae per uarietatem, ut dicebant exanimos et exanimes, inermos et inermes, tum hilaros atque hilares: et ideo certum est licito et Saturnalium et Saturnaliorum dici, cum alterum regula cum auctoritate, alterum etsi sola sed multorum defendat auctoritas.

17 Reliqua autem uerba, quae Auieno nostro noua uisa sunt, ueterum nobis sunt testimoniis adserenda. ENNIVS enim — nisi cui uidetur inter nostrae aetatis politiores munditias respuendus — noctu concubia dixit his uersibus

qua Galli furtim noctu summa arcis adorti
moenia concubia uigilesque repente cruentant.

18 quo in loco animaduertendum est non solum quod noctu concubia, sed quod etiam qua noctu dixerit. et hoc posuit in ANNALIVM SEPTIMO, in quorum TERTIO clarius idem dixit

hac noctu filo pendebit Etruria tota.

CLAVDIVS etiam QVADRIGARIVS ANNALI TERTIO se-

---

20 ann. 169 Vahleni, 256 Luc. Muelleri 26 ann. 153 Vahleni, 157 Luc. Muelleri

---

1 dıcı *P*, dıeı *B* ferıalıorum *BP* 3 lodoſ *P′* 8 multı lıberalıum *P* 12 ınermoſ tum *B′* ⊢ılaroſ *P* 14 actorıtate *P* 15 defendıt *B* 17 asserenda *b* 27 erurıa *B′* 28 etıam *B*, quoque *P*

natus autem de nocte conuenire, noctu multa
domum dimitti. non esse ab re puto hoc in loco 19
id quoque admonere, quod DECEM VIRI in DUODECIM
TABVLIS inusitatissime nox pro noctu dixerunt. uerba
haec sunt si nox furtum factum sit, si im occi-
sit iure caesus esto, in quibus uerbis id etiam no-
tandum, quod ab eo, quod est is, non eum casu ac-
cusatiuo sed im dixerunt.

Sed nec diecrastini a doctissimo uiro sine ue- 20
terum auctoritate prolatum est, quibus mos erat modo
diequinti modo diequinte pro aduerbio copulate
dicere: cuius indicium est quod syllaba secunda corri-
pitur, quae natura producitur cum solum dicitur die.
quod autem diximus extremam istius uocis syllabam 21
tum per E tum per I scribi, consuetum id ueteribus
fuit, ut his litteris plerumque in fine indifferenter ute-
rentur, sicuti praefiscine et praefiscini, procliue
et procliui. ecce uenit illius uersus POMPONIANI in 22
mentem, qui est ex ATELLANIA quae MAEBIA inscribitur

dies hic tertius, cum nihil edi: diequarte emoriar fame.

diepristine eodem modo dicebatur, quod significabat 23
die pristino id est priore: quod nunc pridie dicitur
conuerso compositionis ordine quasi pristino die.
nec infitias eo lectum apud ueteres die quarto: sed 24
inuenitur hoc de transacto, non de futuro positum.
nam CN. MATIVS homo inpense doctus in MIMIAMBIS

---

5 Leg. XII tab. fragm. VIII 11 ed. Schoell 20 Pomp. fragm. 77 p. 237 ed. 2 Ribbeckii

---

2 *ante* demıttı (*ita P*) *add.* do *P'* 3 ammonere *P* 4 ınuſıtate *P* 6 eſt *post* notandum *add. P* 7 caſu *om. P'* 11 copulatıue *P* 17 & profiſcını *B'* 18 uenıt (uenıt *in ras.*) ecce *P* pōpeıanı *P* 19 ın memorıam *P* maeuıa *b* 20 hıſ *P* tertiuſ *Scriuerius*: ſextuſ *BP* edı *Pontanus*: egı *BP* emorıar *Scioppius*: morıar *BP* 24 ınficıaſ *Pb*, ınfacıaſ *B* 26 gneuſ *BP* mattıuſ *P* ımpenſe *P*

pro eo dicit quod nudius quartus nos dicimus in his uersibus

nuper die quarto, ut recordor, et certe
aquarium urceum unicum domi fregit.

hoc igitur intererit ut die quarto quidem de praeter-
25 ito dicamus, diequarte autem de futuro. uerum ne de diecrastini nihil rettulisse uideamur, suppetit Caelianvm illud ex libro Historiarvm Secvndo siquis mihi equitatum daret et ipse cum cetero exercitu me sequi uoles, diequinti Romae in
26 Capitolio curabo tibi cenam coctam.' hic Symmachus 'Caelius tuus' inquit 'et historiam et uerbum ex Originibvs M. Catonis accepit, apud quem ita scriptum est igitur dictatorem Carthaginiensium magister equitum monuit: mitte mecum Romam equitatum: diequinti in Capitolio tibi cena cocta
27 erit.' et Praetextatus 'aestimo non nihil ad demonstrandam consuetudinem ueterum etiam praetoris uerba conferre quibus more maiorum ferias concipere solet, quae appellantur Compitalia. ea uerba haec sunt dienoni populo Romano Quiritibus Compitalia erunt.

V Tum Auienus aspiciens Seruium 'Curius' inquit 'et Fabricius et Coruncanius, antiquissimi uiri, uel etiam his antiquiores Horatii illi trigemini plane ac dilucide cum suis fabulati sunt: neque Auruncorum aut Sicanorum aut Pelasgorum, qui primi incoluisse

13 p. 21 Iordan

4 aquarum *B'* orciū *P*, ortium *B*, urteum *b* unicum *om. P* 7 de die *BP²*: die *P* r&uliſſe *B* 8 coelianum *B* 9 dare *B* 10 uoleſ *add. P²* diequinte *B* 11 cęnā *P*, caenā *B* 12 coeliuſ *BP* uerbū ∗ (*lineolam add. b, in ras. uid. fuisse* s) *B* marci *BP* 14 cartaginienſium *BP* 16 tibi *om. P* caena *B*, coena *P* 21 pr (*pro: populo Romano*) *P*: poſt ϰ́ *B* 24 fabiciuſ *P'* corruncaniuſ *P²*, coruncaniuſ *P'* 26 rum ſuiſ *P'* 27 incoluiſſe *scripsi*: coluiſſe in *BP*

Italiam dicuntur, sed aetatis suae uerbis loquebantur:
tu autem proinde quasi cum matre Euandri nunc
loquare, uis nobis uerba multis iam saeculis oblitte-
rata reuocare, ad quorum congeriem praestantes quo-
que uiros, quorum memoriam continuus legendi usus
instruit, incitasti. Sed antiquitatem uobis placere 2
iactatis, quod honesta et sobria et modesta sit: uiua-
mus ergo moribus praeteritis, praesentibus verbis lo-
quamur. ego enim id quod a C. Caesare, excellentis
ingenii ac prudentiae uiro, in primo analogiae libro
scriptum est habeo semper in memoria atque in
pectore, ut tamquam scopulum, sic fugiam infre-
quens atque insolens uerbum. mille denique uer- 3
borum talium est, quae cum in ore priscae auctori-
tatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti
aetate repudiataque sunt. horum copiam proferre nunc
possem, ni tempus noctis iam propinquantis necessariae
discessionis nos admoneret.'

'Bona uerba quaeso' Praetextatus morali ut ad- 4
solet grauitate subiecit 'nec insolenter parentis artium
antiquitatis reuerentiam uerberemus, cuius amorem tu
quoque, dum dissimulas, magis prodis. cum enim
dicis mille uerborum est quid aliud sermo tuus nisi
ipsam redolet uetustatem? nam licet M. Cicero in 5
oratione, quam pro Milone concepit ita scriptum re-
liquerit ante fundum Clodii, quo in fundo prop-
ter insanas illas substructiones facile mille
hominum uersabatur ualentium, non uersaban-
tur, quod in libris minus accurate scriptis repperiri

12 p. 753, 14 Nipperdey 26 Cic. Mil. § 53

1 Italiam *Dauisius*: ıtalıa *BP* utebantur *P* 2 nunc *om. P* 3 loquere *B* ıam multıſ *B'* oblıtterata B^m *P*: oblıterata *B* 4 uocare *B* 6 placare *B'* 9 gaıo *BP* 10 de|analogıae *B* 18 dıſce noſ *B'* ammoneret *P* 19 *moralı *P*, morarı *B'* aſſolet *P* 20 parenteſ *B'* 24 marcuſ *BP* 27 ſubſtructioneſ *B*: ſubtractioneſ *b*, ſubſtıtutıoneſ *P* 29 reperırı *B*

solet, et in SEXTA IN ANTONIVM qui umquam in illo Iano inuentus est qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? licet VARRO quoque, eiusdem saeculi homo, in SEPTIMO DECIMO HVMANARVM dixerit plus mille et centum annorum est, tamen fiduciam sic componendi non nisi ex antecedentium
6 auctoritate sumpserunt. nam QVADRIGARIVS in TERTIO ANNALIVM ita scripsit ibi occiditur mille hominum et LVCILIVS in tertio SATIRARVM

ad portum mille a porta est, sex inde Salernum.

7 alibi uero etiam declinationem huius nominis executus est. nam in LIBRO QVINTO DECIMO ita dicit

hunc milli passum qui uicerit atque duobus
Campanus sonipes succussor nullus sequetur
maiore spatio ac diuersus uidebitur ire.

item in LIBRO NONO

tu milli nummum potes uno quaerere centum.

8 milli passum dixit pro mille passibus et milli nummum pro mille nummis aperteque ostendit mille et uocabulum esse et singulari numero dici et casum etiam capere ablatiuum, eiusque pluratiuum
9 esse milia. mille enim non ex eo ponitur quod Graece *χίλια* dicuntur, sed quod *χιλιάς* et sicut una *χιλιάς* et duae *χιλιάδες*, ita unum mille et duo
10 milia ueteres certa atque directa ratione dicebant. et heus tu hisne tam doctis uiris, quorum M. Cicero et

---

1 § 15 10 III 20 Luc. Muelleri 21 13 XV 14 Luc. Muelleri 17 VIIII 65 Luc. Muelleri

---

2 ıanu *P* lucıo *Pb*: locıo *B* 9 ſatyrarum *B* 10 portum *Carrio*: portam *BP* 11 exſequutuſ *P* 13 mılle *B* 14 succussor *Bentleius mus. Rhen. 1881, 326:* subcursor (*BP*) nulloſ *B* 18 paſſıbuſ — 19 mılle *om. B* 21 pluralem *B* 23 chılıa *BP* chılıaſ *BP* 24 chılıaſ chılıadeſ *BP*

Varro imitatores se gloriantur, adimere uis uerborum
comitiis ius suffragandi, et tamquam sexagenarios
maiores de ponte deicies? plura de hoc dissereremus, 11
ni uos inuitos ab inuito discedere hora cogeret. sed
uultisne diem sequentem, quem plerique omnes abaco
et latrunculis conterunt, nos istis sobriis fabulis a
primo lucis in cenae tempus, ipsam quoque cenam non
obrutam poculis, non lasciuientem ferculis, sed quae-
stionibus doctis pudicam et mutuis ex lecto relatio-
nibus exigamus? sic enim ferias prae omni negotio 12
fetas commodi senserimus, non animum, ut dicitur,
remittentes — nam remittere inquit MVSONIVS ani-
mum quasi amittere est — sed demulcentes eum
paululum, atque laxantes iucundis honestisque sermo-
num inlectationibus. quod si ita decernitis, dis Pe-
natibus meis huc conueniendo gratissimum feceritis.'

Tum Symmachus 'nullus qui quidem se dignum 13
hoc conuentu meminerit, sodalitatem hunc uel ipsum
conuentus regem repudiabit, sed nequid ad perfectio-
nem coetus desideretur, inuitandos ad eundem con-
gressum conuictumque censeo Flauianum, qui, quantum
sit mirando uiro Venusto patre praestantior, non minus
ornatu morum grauitateque uitae quam copia pro-
fundae eruditionis adseruit: simulque Postumianum,
qui forum defensionum dignatione nobilitat: et Eu-
stathium, qui tantus in omni genere philosophiae est,
ut solus nobis repraesentet ingenia trium philosopho-
rum, de quibus nostra antiquitas gloriata est, illos
dico, quos Athenienses quondam ad senatum legaue- 14
rant impetratum, uti multam remitteret, quam ciuitati

---

2 Erasmi adag. chil. I cent V 37 p. 136 B (ed. Bas. 1574)

---

1 *ante* se *add.* eē *b* 2 ſexagenarıo *B′* 3 dıſſeremuſ *B′P′* 7 cęnę *P*, caenę *B* cęnā *P* 10 fętaſ *P* 14 paullum *B* 15 ıllectatıonıbuſ *bP* 20 cętuſ *P* 21 censeo *om.* *P′* 22 mırandu *P′* 24 aſſeruıt *P* 27 phıloſorum *B′* 28 e quıbuſ *B* 29 dıco *Pb*, quoq. *B* 30 multā∗ *P*

eorum fecerat propter Oropi uastationem. ea multa
15 fuerat talentum fere quingentum. erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus: quos ferunt seorsum quemque ostentandi gratia celeberrima urbis loca magno con-
16 uentu hominum dissertavisse. fuit, ut relatum est, facundia Carneades uiolenta et rapida, scita et tereti Critolaus, modesta Diogenes et sobria; sed in senatum introducti interprete usi sunt Caelio senatore. at hic noster cum sectas omnes adsecutus sed probabiliorem secutus sit, omniaque haec inter Graecos genera dicendi solus impleat, inter nos tamen ita sui locuples interpres est, ut nescias qua lingua facilius uel orna-
17 tius expleat operam disserendi.' probauere omnes Q. Aurelii iudicium, quo edecumatos elegit sodales, atque his ita constitutis primum a Praetextato simul, deinde a se discedentes domum quisque suam regressi sunt.

VI Postero die ad aedes Vettii matutini omnes, inter quos pridie conuenerat, adfuerunt, quibus Praetextatus in bibliothecam receptis, in qua eos opperie-
2 batur 'praeclarum' inquit 'diem mihi fore uideo cum et uos adestis et adfuturos se illi, quos ad conuentus nostri societatem rogari placuit, spoponderunt. soli Postumiano antiquior uisa est instruendarum cura defensionum, in cuius abnuentis locum Eusebium, Graia et doctrina et facundia clarum rhetorem, subrogaui, insinuatumque omnibus, ut ab exorto die se nobis indulgerent, quando quidem nullis hodie officiis publicis occupari fas esset: togatus certe uel trabeatus palu-
3 datusue seu praetextatus hac die uidetur nullus.' tum

---

3 achademıa *P* 5 oſtendandı *P′* 7 teretı *corr. in Cantabrigiensi*: terıtı *B*, ter|rıtı *P* 10 adſectaſ *B′*, aſſequutuſ *P* pbalıorē | *P* 11 ſequutuſ *P* 14 dedıſſerendı *B* 15 quıntı *BP* 20 affuerunt *bP* 21 operıebatur *P* 23 effuturoſ *P*, affuturos *p* 26 graıę *P* 27 clarum *om.* *P* rđhorem *B* 29 nullıſ ∗ *B* 30 paludatuſque *P* 31 ⊦ac *P*

Auienus — ut ei interpellandi mos erat — 'cum sa-
crum mihi' ait 'ac rei publicae nomen, Praetextate,
tuum inter uocabula diuersi habitus refers, admoneor
non ludicrae, ut aestimo, quaestionis. cum enim uesti-
tus togae uel trabeae seu paludamenti nullum de se
proprii nominis usum fecerit, quaero abs te cur hoc
de solo praetextae habitu usurpauerit uetustas, aut
huic nomini quae origo contigerit?' inter haec Aui- 4
eni dicta Flauianus et Eustathius, par insigne amicitiae,
ac minimo post Eusebius ingressi alacriorem fecere
coetum, acceptaque ac reddita salutatione consederunt
percontantes quidnam offenderint sermocinationis. tum
Vettius 'peroportune adfuistis' inquit 'adsertorem 5
quaerenti. mouet enim mihi Auienus noster nominis
quaestionem et ita originem eius efflagitat, tamquam
fides ab eo generis exigenda sit. nam cum nullus
sit qui appelletur suo nomine uel togatus uel trabe-
atus uel paludatus, cur praetextatus nomen habeatur
postulat in medium proferri. sed et cum posti in- 6
scriptum sit Delphici templi, et unius e numero sep-
tem sapientium eadem sit ista sententia *γνῶθι σεαυτόν*,
quid in me nescire aestimandus sum, si nomen ignoro?
cuius mihi nunc et origo et causa dicenda est.

Tullus Hostilius, rex Romanorum tertius, de- 7
bellatis Etruscis sellam curulem lictoresque et togam
pictam atque praetextam, quae insignia magistratuum
Etruscorum erant, primus ut Romae haberentur in-
stituit. sed praetextam illo saeculo puerilis non usur-
pabat aetas: erat enim ut cetera, quae enumeraui,

---

9 euſthathıuſ *B* ınſıgnae *B* 13 adfuıſtı ınquıt *B*, ın-quıt affuıſtıſ *P* adſortorem *ut uid. B'* 15 tamquam — 16 nam *in ras. P* exıgatur *P* 17 appellatur *P* 18 *ad* cur *add.* ł cũ *b* 19 et *om. B* 20 delficı *B P* ſapıentum *P* 21 gnotı ſe | auton *B*, gnothe auton *P* 22 neſcıre *scripsi*: ſcıre *Bp, om. P* ſum *b*: ſım *P*, ſıt *B* 24 *post* hoſtılıuſ *add.* hoſtı fılıuſ *P* 24 curulem *P*, curıalem *B*, ł curulẽ *b* lıtoreſq. *B'* 29 cetera -quae *om. P*

8 honoris habitus. sed postea Tarquinius, Demarati
exulis Corinthii filius, Priscus, quem quidam Lucumo-
nem uocitatum ferunt, rex tertius ab Hostilio, quintus
a Romulo, de Sabinis egit triumphum. quo bello
filium suum annos quattuordecim natum quod hostem
manu percusserat, et pro contione laudauit et bulla
9 aurea praetextaque donauit, insigniens puerum ultra
annos fortem praemiis uirilitatis et honoris. nam
sicut praetexta magistratuum, ita bulla gestamen erat
triumphantium, quam in triumpho prae se gerebant
inclusis intra eam remediis quae crederent aduersus
10 inuidiam ualentissima. hinc deductus mos, ut praetexta
et bulla in usum puerorum nobilium usurparentur ad
omen ac uota conciliandae uirtutis ei similis, cui
primis in annis munera ista cesserunt.

11 Alii putant eundem Priscum cum statum ciuium
sollertia prouidi principis ordinaret, cultum quoque
ingenuorum puerorum inter praecipua duxisse insti-
tuisseque ut patricii bulla aurea cum toga, cui pur-
pura praetexitur, uterentur, dumtaxat illi quorum
12 patres curulem gesserant magistratum: ceteris autem
ut praetexta tantum uterentur indultum, sed usque ad
eos quorum parentes equo stipendia iusta meruissent.
libertinis uero nullo iure uti praetextis licebat, ac
multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Ro-
13 manis necessitudo. sed postea libertinorum quoque
filiis praetexta concessa est ex causa tali, quam
M. Laelivs augur refert, qui bello Punico secundo
duumuiros dicit ex senatus consulto propter
multa prodigia libros Sibyllinos adisse, et

---

1 habıtuſ *om.* *P* 2 chorınthıı *B* 5 quatuordecım *B* 7 ınſıgnenſ *P'* 12 *post* ualentıſſima *deleta* nā ſıcut pretexta magıſtratuum | ıta bulla geſtamen erat *in* *P* 16 **tatum (s. *add.* P^2) *P*, ıſtatum *B* 17 ſolertıa *B* prouıde prıncepſ *B* 18 precıpua *praeter* ua *in ras. in* *P* dıxıſſe *B'* 21 magıstratuum *B* 24 lucebat *P'* 28 marcuſ *BP* 30 ſıbıllı-noſ *P*, ſybıllınoſ *B*

inspectis his nuntiasse in Capitolio supplicandum lectisterniumque ex collata stipe faciendum, ita ut libertinae quoque, quae longa ueste uterentur, in eam rem pecuniam submi- 14
nistrarent. acta igitur obsecratio est pueris ingenuis itemque libertinis sed et uirginibus patrimis matrimisque pronuntiantibus carmen: ex quo concessum ut libertinorum quoque filii, qui ex iusta dumtaxat matrefamilias nati fuissent, togam praetextam et lorum in collo pro bullae decore gestarent.

Verrivs flaccvs ait cum populus Romanus 15
pestilentia laboraret, essetque responsum id accidere, quod di despicerentur, anxiam urbem fuisse, quia non intellegeretur oraculum, euenisseque ut Circensium die puer de cenaculo pompam superne despiceret et patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita uidisset: qui cum rem gestam senatui nuntiasset, placuisse uelari loca ea qua pompa ueheretur, atque ita peste sedata puerum, qui ambiguitatem sortis absoluerat, togae praetextae usum munus impetrauisse.

Vetustatis peritissimi referunt in raptu Sabi- 16
narum unam mulierem nomine Hersiliam, dum adhaeret filiae, simul raptam: quam cum Romulus Hosto cuidam ex agro Latino, qui in asylum eius confugerat, uirtute conspicuo uxorem dedisset, natum ex ea puerum, antequam alia ulla Sabinarum partum ederet: eum, quod primus esset in hostico procreatus, Hostum Hostilium a matre uocitatum et eundum a Romulo

---

1 nunciaſſe *et sic semper* *P* 7 matrimiſque *om.* *B* pro- cian nuntbuſ (cian *supra*) *B* 9 iuxta *P'* 13 peſtilentiarđ (labora *supra*) *B*, peſtilentia laboraſſet *P* 14 accedere *B* ∗ dij *P* diſpicerentur axiam *B'* 16 cęnaculo *B* 18 arca (*in ras. fuit* ⊢) *P* 27 aſilum *P*

bulla aurea ac praetextae insignibus honora-
tum. is enim cum raptas ad consolandum uo-
casset, spopondisse fertur se eius infanti, quae
prima sibi ciuem Romanum esset enixa, in-
lustre munus daturum.
17 Non nulli credunt ingenuis pueris adtributum, ut
cordis figuram in bulla ante pectus adnec-
terent, quam inspicientes ita demum se homi-
nes cogitarent, si corde praestarent, togamque
praetextam his additam, ut ex purpurae rubore
ingenuitatis pudore regerentur.
18 Diximus unde praetexta, adiecimus et causas,
quibus aestimatur concessa pueritiae: nunc idem habi-
tus quo argumento transierit in usum nominis paucis
19 explicandum est. mos antea senatoribus fuit in curiam
cum praetextatis filiis introire. cum in senatu res
maior quaepiam consultabatur, eaque in diem posterum
prolata est, placuit ut hanc rem, super qua tracta-
uissent, nequis enuntiaret, priusquam decreta esset.
20 mater Papirii pueri, qui cum parente suo in curia
fuerat, percontatur filium quidnam in senatu egissent
patres. puer respondit tacendum esse neque id dici
licere. mulier fit audiendi cupidior: secretum rei et
silentium pueri animum eius ad inquirendum euerberat:
21 quaerit igitur compressius uiolentiusque. tum puer
urgente matre lepidi atque festiui mendacii consilium
capit. actum in senatu dixit utrum uideretur utilius
magisque e re publica esse, unusne ut duas uxores
22 haberet, an ut una apud duos nupta esset. hoc illa
ubi audiuit, animo compauescit, domo trepidans egre-
ditur, ad ceteras matronas adfert, postridieque ad
senatum copiosae matrumfamilias cateruae confluunt.
lacrimantes atque obsecrantes orant, una potius ut

---

7 adnecteret *B′* 11 ıngenuıtateſ *P′* 15 ante *P* 17 poſterum dıem (*P*) 18 eſſet *P* 25 quaerıt̃ *B* 29 aut duaſ *B′* 31 aſſert *b* poſttrıdıeque *B* 32 copıoſa *P* caterua *P* 33 conſecranteſ *B′*

duobus nupta fieret, quam ut uni duae. senatores 23
ingredientes curiam quae illa mulierum intemperies
et quid sibi postulatio isthaec uellet mirabantur, et
ut non paruae rei prodigium illam uerecundi sexus
inpudicam insaniam pauescebant. puer Papirius publi- 24
cum metum demit. nam in medium curiae progressus,
quid ipsi mater audire instituisset, quid matri ipse
simulasset, sicuti fuerat enarrat. senatus fidem atque 25
ingenium pueri exosculatur, consultumque facit, uti
posthac pueri cum patribus in curiam ne introeant
praeter illum unum Papirium. eique puero postea
cognomentum honoris gratia decreto inditum Praetex-
tatus ob tacendi loquendique in praetexta aetate
prudentiam. hoc cognomentum postea familiae nostrae 26
in nomen haesit. non aliter dicti Scipiones, nisi
quod Cornelius, qui cognominem patrem luminibus
carentem pro baculo regebat, Scipio cognominatus
nomen ex cognomine posteris dedit. sic Messala
tuus, Auiene, dictus a cognomento Valerii Maximi
qui, postquam Messanam urbem Siciliae nobilissimam
cepit, Messala cognominatus est. nec mirum si ex 27
cognominibus nata sunt nomina, cum contra et cog-
nomina ex propriis sint tracta nominibus, ut ab
Aemilio Aemilianus, a Seruilio Seruilianus'.

Hic subiecit Eusebius 'Messala et Scipio, alter 28
de pietate, de uirtute alter, ut refers, cognomina
repprererunt. sed Scropha et Asina, quae uiris non
mediocribus cognomenta sunt, uolo dicas unde conti-
gerint, cum contumeliae quam honori propiora uideantur'.

Tum ille 'nec honor nec iniuria sed casus fecit 29
haec nomina. nam Asinae cognomentum Corneliis
datum est, quoniam princeps gentis Corneliae empto

---

3 ıſta haec *B* 5 ımpudıcam *P* 7 ıpſa *b* 12 honoreſ *P′*, ı orıs *add. b* 14 cognomıne *p* 21 coepıt *BP* ex *om. P* 22 cōm *B* 24 ſeruıo *BP*, *emendauit editor anonymus ed. 1607* 26 de *ante* pıetate *om. B′* 29 ꝑpı**ora *P* 32 cornelıae gentıſ (*P*)

fundo seu filia data marito, cum sponsores ab eo sollemniter poscerentur, asinam cum pecuniae onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus praesens
30 pignus. Tremellius uero Scropha cognominatus est euentu tali. is Tremellius cum familia atque liberis in uilla erat. serui eius cum de uicino scropha erraret, subreptam conficiunt: uicinus aduocatis custodibus omnia circumuenit nequa ecferri possit: isque ad dominum appellat restitui sibi pecudem. Tremellius, qui ex uilico rem comperisset, scrophae cadauer sub centonibus collocat, super quos uxor cubabat, quaestionem uicino permittit. cum uentum est ad cubiculum, uerba iurationis concipit: nullam esse in uilla sua scropham ‘nisi istam’ inquit ‘quae in centonibus iacet’, lectulum monstrat. ea facetissima iuratio Tremellio Scrophae cognomentum dedit.’

VII Dum ista narrantur, unus e famulitio, cui prouincia erat admittere uolentes dominum conuenire, Euangelum adesse nuntiat cum Disario, qui tunc Romae praestare uidebatur ceteris medendi artem
2 professis. conrugato indicauere uultu plerique de considentibus Euangeli interuentum otio suo inamoenum, minusque placido conuentui congruentem. erat enim amarulenta dicacitate et lingua proterue mordaci procax ac securus offensarum, quas sine delectu cari uel non amici in se passim uerbis odia serentibus prouocabat. sed Praetextatus, ut erat in omnes aeque placidus ac mitis, ut admitterentur missis obuiis im-
3 perauit. quos Horus ingredientes commodum consecutus comitabatur, uir corpore atque animo iuxta

2 ſollēp|nıт̃ *P* ḥonere *B* 8 neque *B′* ⊦ec ferrı (*sed* ⊦ *add.* P^2) *P*: ferrı *B*, hęc *add.* *Bm* 12 coṇ̄ụ *B* 17 unuſ a famulıtıo *B* 19 dıjſarıo *P* 20 ceterıſ *om.* *P* 21 *in* plerıque *est* r *in ras.* (*uid. fuisse* s) *in* *P* 22 conſedentıb; *P* ınamęnū *P* 24 lınguae proteruae mendacıı *P* 25 qua *P′* dılectu *B′* 26 tı *in* ſerentıbuſ *in ras. in* *P* 27 aequae *b*, aquae *B* 29 horaſ *B′* conſequutuſ *P* 30 ıuxta *om.* *P*

ualidus, qui post innumeras inter pugiles palmas ad
philosophiae studia migrauit, sectamque Antisthenis
et Cratetis atque ipsius Diogenis secutus inter Cynicos
non incelebris habebatur. sed Euangelus, postquam 4
tantum coetum adsurgentem sibi ingressus offendit
'casusne' inquit 'hos omnes ad te, Praetextate, con-
traxit, an altius quiddam, cui remotis arbitris opus sit,
cogitaturi ex disposito conuenistis? quod si ita est,
ut aestimo, abibo potius quam me uestris miscebo
secretis, a quibus me amouebit uoluntas, licet fortuna
fecisset inruere'. tunc Vettius quamuis ad omnem 5
patientiam constanter animi tranquillitate firmus, non
nihil tamen consultatione tam proterua motus 'si aut 6
me' inquit 'Euangele, aut haec innocentiae lumina
cogitasses, nullum inter nos tale secretum opinarere,
quod non uel tibi uel etiam uulgo fieri dilucidum
posset, quia neque ego sum inmemor nec horum
quemquam inscium credo sancti illius praecepti philo-
sophiae sic loquendum esse cum hominibus tam-
quam di audiant, sic loquendum cum dis tam-
quam homines audiant: cuius secunda pars sancit
nequid a dis petamus, quod uelle nos indecorum sit
hominibus confiteri. nos uero ut et honorem sacris 7
feriis haberemus et uitaremus tamen torporem feriandi
atque otium in negotium utile uerteremus, conuenimus
diem totum doctis fabulis uelut ex symbola conferendis
daturi. nam si per sacra sollemnia riuos deducere 8
religio nulla prohibebit, si salubri fluuio mer-
sare oues fas et iura permittunt, cur non religionis
honor putetur dicare sacris diebus sacrum studium
litterarum? sed quia uos quoque deorum aliquis nobis 9

---

1 ınnumeraſ *om. B* 2 antıſte|nıſ *P* 3 dıogenıſ — habebatur *iterat B'* ſequutuſ *P* 6 te *in ras. scripsit P²*, ſe *B* 10 ſecretıſ * a (*uid. fuisse &*) *P* amouebıſ *ut uid. B'* 11 ırruere *P* tum *P* 15 opınare *B* 20 dıſ *BP* 21 ſanc|cıt *P* 22 dıſ *PB* 23 & *om. B* 25 utıle *om. P* 26 ſımbola *P* 27 dıducere *P*

additos uoluit, facite, si uolentibus uobis erit, diem
communibus et fabulis et epulis exigamus, quibus ut
omnes hodie qui praesentes sunt adquiescant impetra-
10 tum teneo'. tunc ille 'superuenire fabulis non euocatus
haud equidem turpe existimatur: uerum sponte inruere
in conuiuium aliis praeparatum nec Homero sine nota
uel in fratre memoratum est, et uide, ne nimium
arroganter tres tibi uelis Menelaos contigisse, cum ille
11 tanto regi unus euenerit.' tum omnes Praetextatum
iuuantes orare blandeque ad commune inuitare con-
sortium, Euangelum quidem saepius et maxime, sed
non nunquam et cum eo pariter ingressos.

12 Inter haec Euangelus petitu omnium temperatus
'M. Varronis' inquit 'librum uobis arbitror non igno-
tum ex saturis Menippeis, qui inscribitur Nescis qvid
vesper vehat, in quo conuiuarum numerum hac
lege definit ut neque minor quam Gratiarum sit
neque quam Musarum numerosior. hic uideo
excepto rege conuiuii tot uos esse quot Musae sunt:
13 quid ergo perfecto numero quaeritis adiciendos?' et
Vettius 'hoc' inquit 'nobis praesentia uestra praestabit,
ut et Musas impleamus et Gratias, quas ad festum
deorum omnium principis aequum est conuenire.

Cum igitur consedissent, Horus Auienum intuens,
14 quem familiarius frequentare solitus erat 'in hoc' in-
quit 'Saturni cultu, quem deorum principem dicitis,
ritus uester ab Aegyptiorum religiosissima gente dis-
sentit. nam illi neque Saturnum nec ipsum Serapim
receperant in arcana templorum usque ad Alexandri

15 fragm. sat. p. 175 ed. Riese

4 fabulıſ *om.* *P* 5 turpe *om.* *B'* ırruere *P* 6 homero *B*: menelao *in ras.* P^2 8 treſ *P*: pluireſ *in marg.* P^2, reſ *B'* 14 marcı *BP* 16 numero *P'* 17 neque quam * *B*: nequaquā *P* 18 nemeroſior *B'* 20 perfectıo *B* 23 prıncıpem *ut uid.* *B'* aequ*um *B* 25 ın huıuſ *Ṗ* 27 aegıptıorum *P* dıſſentıt — 29 receperant *om.* *B* ın archana (*ita etiam* *B*) *add.* P^m

Macedonis occasum: post quem tyrannide Ptolomaeorum
pressi hos quoque deos in cultum recipere Alexandri-
norum more, apud quos praecipue colebantur, coacti
sunt. ita tamen imperio paruerunt, ut non omnino 15
religionis suae obseruata confunderent. nam quia
numquam fas fuit Aegyptiis pecudibus aut sanguine
sed precibus et ture solo placare deos, his autem
duobus aduenis hostiae erant ex more mactandae, fana
eorum extra pomerium locauerunt, ut et illa sacrificii
sollemnis sibi cruore colerentur, nec tamen urbana
templa morte pecudum polluerentur: nullum itaque
Aegypti oppidum intra muros suos aut Saturni aut
Serapis fanum recepit. horum alterum uix aegreque 16
a uobis admissum audio, Saturnum uero uel maximo
inter ceteros honore celebratis. si ergo nihil est quod
me hoc scire prohibeat, uolo in medium proferatur.' 17
hic Auienus in Praetextatum expectationem consulentis
remittens 'licet omnes' ait 'qui adsunt, pari doctrina
polleant, sacrorum tamen omnium Vettius unice con-
scius potest tibi et originem cultus, qui huic deo
penditur, et causam festi sollemnis aperire.' quod cum
Praetextatus in alios refundere temptasset, omnes ab
eo impetrauerunt ut ipse dissereret. tunc silentio 18
facto ita exorsus est

'Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est, non quae ad arcanam diuinitatis naturam refertur, sed quae aut fabulosis admixta disseritur aut a physicis in uulgus aperitur. nam occultas et manantes ex meri ueri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur, sed siquis illas adsequitur, continere intra conscientiam tectas

---

1 tırannıde *P* ptolomeorū *BP* 2 recepere *P'* 6 ęgıptııſ *P* 9 ıllıſ ſacrıfıcııſ *ut uid. B'* 10 ſolemnıſ *B'* 12 ęgıptı *P* 13 ſyrapıſ *B'* recepıt *BP*: recıpıt P^2 19 omnıum (*om. P*) 20 tıbı *om. B* 21 ſollẽpnıſ *P* 23 dıſſeret *B'* 26 arcanã *P*, archanã *B* 27 fabulı * * ſ (*fuit* fabuloſıſ) *B* 28 phıſıcıſ *BP* 30 enarrare *P'* 31 aſſequıtur *bP*

iubetur. unde, quae sciri fas est, Horus noster licebit
19 mecum recognoscat. regionem istam, quae nunc
uocatur Italia, regno Ianus optinuit, qui ut
Hyginvs Protarchvm Trallianvm secutus tradit
cum Camese aeque indigena terram hanc ita
participata potentia possidebant, ut regio Ca-
20 mesene, oppidum Ianiculum uocitaretur. post
ad Ianum solum regnum redactum est, qui
creditur geminam faciem praetulisse, ut, quae
ante quaeque post tergum essent, intueretur:
quod procul dubio ad prudentiam regis soller-
tiamque referendum est, qui et praeterita nos-
set et futura prospiceret, sicut Anteuorta et
Postuorta, diuinitatis scilicet aptissimae comi-
21 tes, apud Romanos coluntur. hic igitur Ianus,
cum Saturnum classe peruectum excepisset
hospitio, et ab eo edoctus peritiam ruris ferum
illum et rudem ante fruges cognitas uictum in
melius redegisset, regni eum societate mune-
22 rauit. cum primus quoque aera signaret, ser-
uauit et in hoc Saturni reuerentiam ut, quo-
niam ille naui fuerat aduectus, ex una quidem
parte sui capitis effigies ex altera uero nauis
exprimeretur, quo Saturni memoriam in poste-
ros propagaret. aes ita fuisse signatum hodieque
intellegitur in aleae lusum, cum pueri denarios in
sublime iactantes capita aut nauia lusu teste uetus-
23 tatis exclamant. hos una concordesque regnasse uicina-
que oppida communi opera condidisse praeter Maronem,
qui refert

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen

31 Verg. Aen. VIII 358

4 hıgınuſ *P* ſequutuſ *P* 5 cameſę *P* 6 camaſene *P* 17 pụẹrıtıam *B* 18 aerum ıllum *B'* 19 redıgıſſ& *B'* *ad* muneraut *add.* ɫ nu *b* 25 aeſ *BP*: haec *b* 26 luſum *bP*: ſum *B*

etiam illud in promptu est, quod posteri quoque duos
eis continuos menses dicarunt, ut December sacrum
Saturni, Ianuarius alterius uocabulum possideret. cum 24
inter haec subito Saturnus non comparuis-
set, excogitauit Ianus honorum eius augmenta.
ac primum terram omnem dicioni suae paren-
tem Saturniam nominauit: aram deinde cum
sacris tamquam deo condidit, quae Saturnalia
nominauit. tot saeculis Saturnalia praecedunt Ro-
manae urbis aetatem. obseruari igitur eum iussit
maiestate religionis quasi uitae melioris auc-
torem: simulacrum eius indicio est, cui falcem,
insigne messis, adiecit. huic deo insertiones 25
surculorum pomorumque educationes et omni-
um cuiusque modi fertilium tribuunt discipli-
nas. Cyrenenses etiam, cum rem diuinam ei
faciunt, ficis recentibus coronantur placentas-
que mutuo missitant, mellis et fructuum reper-
torem Saturnum aestimantes. hunc Romani
etiam Sterculium uocant, quod primus stercore
fecunditatem agris comparauerit. regni eius 26
tempora felicissima feruntur cum propter re-
rum copiam tum quod nondum quisquam ser-
uitio uel libertate discriminabatur, quae res in-
tellegi potest, quod Saturnalibus tota seruis licentia
permittitur.

Alia Saturnaliorum causa sic traditur. qui erant 27
ab Hercule in Italia relicti, ut quidam ferunt,
irato, quod incustoditum fuisset armentum, ut
non nulli aestimant consulto eos relinquente, ut
aram suam atque aedem ab incursionibus tue-

---

5 augmenta *P*: augmentum *B*, ť a *add. b* 11 mageſtate *P* 12 ſimulachrũ *P* 13 adıacet *B′* 15 cuıſque modı *scripsi*: cuıuſcemodı *P*, huıſcemodı *B* trıbuuntur *P′* 16 cırenеſeſ *P′* 17 placenteſque *B′* 20 ſtercutum *B′ P* 21 fęcundıtatem *P* comparauıt *B′* 23 tum & quod *B* 31 aeadem *B′*

rentur: hi ergo cum a latronibus infestarentur, occupato edito colle Saturnios se nominauerunt, quo ante nomine etiam idem collis uocabatur, et quia se huius dei senserunt nomine ac religione tutos, instituisse Saturnalia feruntur, ut agrestes uicinorum animos ad maiorem sacri reuerentiam ipsa indicti festi obseruatio uocaret.

28 Nec illam causam quae Saturnalibus adsignatur ignoro, quod Pelasgi, sicut VARRO memorat, cum sedibus suis pulsi diuersas terras petissent, confluxerunt plerique Dodonam et incerti quibus haererent locis, eius modi accepere responsum

στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν
ἠδ' Ἀβορειγενέων, Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμπετε Φοίβῳ
καὶ κεφαλὰς Ἅιδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα

acceptaque sorte cum Latium post errores
plurimos appulissent, in lacu Cutiliensi ena-
29 tam insulam deprehenderunt. amplissimus enim
caespes, siue ille continens limus seu paludis
fuit coacta compage uirgultis et arboribus in
siluae licentiam comptus, iactantibus per om-
nem lacum fluctibus uagabatur, ut fides ex hoc
etiam Delo facta sit, quae celsa montibus,
30 uasta campis, tamen per maria migrabat. hoc
igitur miraculo deprehenso has sibi sedes
praedictas esse didicerunt, uastatisque Sicili-

4 dıei *B* 5 relıgıone * *P* 9 aſſignatur *P* 13 accıpere *B′* *post* reſponſum *uacant 2 uers. et dimidius pergitque* acceptaq. *Graecis omissis P* 15 CTEXETE *B* C · KEΛON CATOYNIONA | * (*fuit* I) A *B* 16 OY *P*: OI *B* 17 ANAMEIXΘENTEC *B* 18 AΔAHI *B* 22 ceſpeſ *BP* 24 decentiam *Hauptius opusc. III 632* omnem lacum *Hauptius l. l. ex cod. Cantabrigiensi*: amnem *corr. ut uid. ex* omnem *P*: omnem *B*, † am *add. b* 27 marıa *in ras. in P* ambulabat *P*

ensibus incolis occupauere regionem decima
praedae secundum responsum Apollini conse-
crata, erectisque Diti sacello et Saturno ara,
cuius festum Saturnalia nominarunt. cumque 31
diu humanis capitibus Ditem et uirorum uic-
timis Saturnum placare se crederent propter
oraculum, in quo erat

καὶ κεφαλὰς Ἅιδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα,

Herculem ferunt postea cum Geryonis pecore
per Italiam reuertentem suasisse illorum pos-
teris, ut faustis sacrificiis infausta mutarent
inferentes Diti non hominum capita sed os-
cilla ad humanam effigiem arte simulata, et
aras Saturnias non mactando uiro sed accen-
sis luminibus excolentes, quia non solum uirum
sed et lumina φῶτα significat. inde mos per Sa- 32
turnalia missitandis coepit.

Alii cereos non ob aliud mitti putant, quam quod
hoc principe ab incomi et tenebrosa uita quasi ad
lucem et bonarum artium scientiam editi sumus. illud 33
quoque in litteris inuenio quod, cum multi occa-
sione Saturnaliorum per auaritiam a clienti-
bus ambitiose munera exigerent, idque onus
tenuiores grauaret, Publicius tribunus plebi
tulit, non nisi cerei ditioribus missitarentur.'

Hic Albinus Caecina subiecit 'qualem nunc per- 34
mutationem sacrificii, Praetextate, memorasti, inuenio
postea Compitalibus celebratam, cum ludi per
urbem in compitis agitabantur, restituti sci-
licet a Tarquinio Superbo Laribus ac Maniae

2 refpon|pum *B′* 8 ΑΙΔΗΙ *P*, ΑΔΗ · *B* ΠΗΜΠΕΤΕ∗ΦΩΤΑ (*uid. fuisse* C) *B* 9 gerıonıf *b*, regıonıf *B* 12 homınuf apıta *ut uid. B′* 14 uırof *p* accenfof *B′* 16 fota *BP* 17 cępıt *P* 20 ed&ı *B′* 22 cleentıbuf *P′* 23 honuf *B′* 25 dıtıorıbuf cereı *P′* 28 cum compıtalıbuf *B* 29 agebantur *P* reftıtuı *P′*

ex responso Apollinis, quo praeceptum est, ut
35 pro capitibus capitibus supplicaretur. idque aliquam diu obseruatum, ut pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniae deae, matri Larum. quod sacrificii genus Iunius Brutus consul pulso Tarquinio aliter constituit celebrandum. nam capitibus alii et papaueris supplicari iussit ut responso Apollinis satis fieret de nomine capitum, remoto scilicet scelere infaustae sacrificationis: factumque est ut effigies Maniae suspensae singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent, ludosque ipsos ex uiis compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitauerunt. sed perge cetera.'

36 Et Praetextatus 'bene et oportune similis emendatio sacrificiorum relata est, sed ex his causis, quae de origine huius festi relatae sunt, apparet Saturnalia uetustiora esse urbe Romana, adeo ut ante Romam in Graecia hoc sollemne coepisse L. ACCIVS in ANNALIBVS suis referat his uersibus

37 maxima pars Graium Saturno et maxime Athenae
conficiunt sacra, quae Cronia esse iterantur ab illis,
eumque diem celebrant: per agros urbesque fere omnes
exercent epulis laeti, famulosque procurant
quisque suos nostrique itidem, et mos traditus illinc
iste, ut cum dominis famuli epulentur ibidem.

VIII Nunc de ipso dei templo pauca referenda sunt.

---

1 ac refponfo *B*, † ex *add. b* 2 capitibuf pro capitibuf *B* p capitabuf *ut uid. P′* 3 aliquando *B*, † diu *add. b* familia|riū *P* 6 brutus compulfo *B* 7 allii *b* (*P*) 13 cōpetorum *P′* 16 *ad* emendatio *add.* † emun *b* 18 de origine *in ras. in P* 19 roma · * * * | adeo *P* 20 follemnem *B* follēpne cępiffe · L · (L *B*, lutiuf *add. b*) | acciuf *P* 26 moftra &nτraditus *B*

Tullum Hostilium cum bis de Albanis, de Sabinis tertio triumphasset, inuenio fanum Saturno ex uoto consecrauisse et Saturnalia tunc primum Romae instituta, quamuis VARRO LIBRO SEXTO, qui est DE SACRIS AEDIBVS, scribat aedem Saturni ad forum faciendam locasse L. Tarquinium regem, Titum uero Larcium dictatorem Saturnalibus eam dedicasse. nec me fugit GELLIVM scribere senatum decresse, ut aedes Saturni fieret, eique rei L. Furium tribunum militum praefuisse. habet aram et ante Senaculum. illic 2
Graeco ritu capite aperto res diuina fit, quia primum a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatam putant, aedem uero Saturni aerarium Ro- 3
mani esse uoluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, fertur nullum in eius finibus furtum esse commissum, aut quia sub illo nihil erat cuiusquam priuatum

nec signare solum aut partiri limite campum
fas erat: in medium quaerebant,

ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis uniuersa communia. illud non omiserim Tritonas cum bucinis 4
fastigio Saturni aedis superpositos, quoniam ab eius commemoratione ad nostram aetatem historia clara et quasi uocalis est, ante uero muta et obscura et incognita, quod testantur caudae Tritonum humi mersae et absconditae. cur autem Saturnus ipse in compe- 5
dibus uisatur VERRIVS FLACCVS causam se ignorare

19 Verg. Georg. I 126

1 de ſabınıſ *in ras. in P* 2 ınuenı *P* 6 lucıum *BP* 9 decreuıſſe *P*, aṫ decreſſe *sup. lin. add. p* 10 lucıum *BP* 12 greg͛o *B* *ad* aperto *add.* ṫ o *ḃ* 14 roma *P*, nı *sup. lin. in ras. add. p* 15 uoluerunt eſſe *B* 17 cuıuſq. *P* 20 querebant͠· | *P* 23 butınıſ *P'* 26 ṁutu *ut uid. B'*

dicit, uerum mihi Appollodori lectio sic suggerit. Saturnum Apollodorvs alligari ait per annum laneo uinculo et solui ad diem sibi festum id est mense hoc Decembri. atque inde prouerbium ductum deos laneos pedes habere, significari uero decimo mense semen in utero animatum in uitam grandescere, quod donec erumpat in
6 lucem, mollibus naturae uinculis detinetur, est porro idem *Κρόνος καὶ χρόνος*. Saturnum enim in quantum mythici fictionibus distrahunt, in tantum physici ad quandam ueri similitudinem reuocant. hunc aiunt abscidisse Caeli patris pudenda, quibus in mare deiectis Venerem procreatam, quae a spuma, unde coaluit, *Ἀφροδίτη* nomen
7 accepit. ex quo intellegi uolunt, cum chaos esset, tempora non fuisse, siquidem tempus est certa dimensio, quae ex caeli conuersione colligitur. tempus coepit inde: ab ipso natus putatur *Κρόνος*
8 qui, ut diximus, *χρόνος* est. cumque semina rerum omnium post caelum gignendarum de caelo fluerent, et elementa universa, quae mundo plenitudinem facerent ex illis seminibus fundarentur, ubi mundus omnibus suis partibus membrisque perfectus est, certo iam tempore finis factus est procedendi de caelo semina ad elementorum conceptionem, quippe quae iam plena fuerant procreata. animalium uero aeternam propagationem ad Venerem generandi facultas ex humore translata est, ut per coitum maris feminaeque

---

5 Erasmi adag. chil. I cent. X 82 p. 271 B (ed. Bas. 1574)

---

1 dılectıo *B* 7 quo *B* 9 XPONOO *P′* 10 mithıjcı *P*, myti (ci *suprascr.*) *B* 11 fıſıcı *P*, phıſıcı *B* 12 patrıſ ∗ | *P* 14 afrodıte *B P* 18 cępıt *P* ab *om.* *B′* natur putatur *B′* 20 cęlũ *praeter* ũ *in ras.* *P* fruerent *B′* 27 ꝓpagatıonẽ *praeter* ꝓ *in ras.* *P* 28 tranſlatuſ *P* 28 co *in* coıtũ *in ras. in* *P*

cuncta deinceps gignerentur. propter abscisorum 9
pudendorum fabulam etiam nostri eum Saturnum uocitauerunt *παρὰ τὴν σάθην*, quae membrum uirile declarat, ueluti Sathunnum: inde etiam Saturos ueluti Sathunos, quod sint in libidinem proni, appellatos opinantur. falcem ei quidam aestimant adtributam, quod tempus omnia
metat et exsecet et incidat. hunc aiunt filios 10
suos solitum deuorare eosdemque rursus euomere, per quod similiter significatur, eum tempus esse, a quo uicibus cuncta gignantur
absumanturque et ex eo denuo renascantur. 11
eundem a filio pulsum quid aliud est quam tempora senescentia ab his, quae post sunt nata, depelli? uinctum autem, quod certa lege naturae conexa sint tempora, uel quod omnes fruges quibusdam uinculis
nodisque alternentur. nam et falcem uolunt fabulae 12
in Siciliam decidisse, quod sit terra ista uel maxime fertilis.

Et quia Ianum cum Saturno regnasse comme- VIIII
morauimus, de Saturno autem quid mythici, quid physici aestiment, iam relatum est: de Iano quoque
quid ab utrisque iactetur in medium proferemus. MY- 2
THICI referunt regnante Iano omnium domos religione ac sanctitate fuisse munitas idcircoque ei diuinos honores esse decretos et ob merita introitus et exitus aedium eidem con-
secratos. XENON quoque PRIMO ITALICON tradit 3
Ianum in Italia primum dis templa fecisse et

---

1 gıg *in* gıgnerentur *in ras. in P* abſcıſıonıſ (*sed ultimae litt.* ıſ *in ras. add. P*[2]) *P* 3 ϹΑΘΗΝ (ρ *supra*) *B* 5 ſathonoſ *P* lıbudınẽ *P′* 6 eı quıdã *in ras. in P* 7 attrıbutam *P* 8 et *post* metat *om. B′* (*P*) 12 adſumanturq. *B* 13 eundemque *P* 14 poſ *P′* 21 memorauımuſ (*P*) mıthıcı *P*, mıthycı *B* 22 phıſıcı *BP* aeſtımant *P* 23 ın medıū pferem̃· *add. Pm* mıthycı *B* 25 ıdcırco *B′* 27 conſecratoſ (y *supra*) *B* 29 *posterior* a *in* ıtalıa *in ras. in P* dıſ *BP*

ritus instituisse sacrorum. ideo eum in sacri-
4 ficiis praefationem meruisse perpetuam. quidam
ideo eum dici bifrontem putant quod et praeter-
5 ita sciuerit et futura prouiderit. sed PHYSICI
eum magnis consecrant argumentis diuinitatis. nam
sunt qui Ianum eundem esse atque Apollinem
et Dianam dicant, et in hoc uno utrumque ex-
6 primi numen adfirment. et enim, sicut NIGIDIVS
quoque refert, apud Graecos Apollo colitur qui
Θυραῖος uocatur, eiusque aras ante fores suas
celebrant, ipsum exitus et introitus demon-
strantes potentem: idem Apollo apud illos et
Ἀγυιεὺς nuncupatur, quasi uiis praepositus ur-
banis: illi enim uias, quae intra pomeria sunt, *ἀγυιὰς*
appellant: Dianae uero ut Triuiae uiarum om-
7 nium tribuunt potestatem. sed apud nos Ianum
omnibus praeesse ianuis nomen ostendit, quod est si-
mile *Θυραίῳ*. nam et cum claui ac uirga figuratur
quasi omnium et portarum custos et rector uiarum.
8 pronuntiauit NIGIDIVS Apollinem Ianum esse Dia-
namque Ianam, adposita D littera, quae saepe I
litterae causa decoris adponitur: reditur redhibe-
9 tur redintegratur et similia. Ianum quidam so-
lem demonstrari uolunt et ideo geminum quasi
utriusque ianuae caelestis potentem, qui ex-
oriens aperiat diem, occidens claudat: inuoca-
rique primum, cum alicui deo res diuina cele-
bratur, ut per eum pateat ad illum, cui immo-
latur, accessus, quasi preces supplicum per
10 portas suas ad deos ipse transmittat. inde et
simulacrum eius plerumque fingitur manu dextera
trecentorum et sinistra sexaginta et quinque numerum

4 phiſici *B P*   10 ΘΙΡΑΙΟϹ *P*   12 indeſt apollo *B′*   13 ΑΤΥΙΕΥϹ *B′*   uiſ *B′*   14 a *in* intra *in ras. in P*   17 eſt *om. P*   18 ΘΙΡΑΙΩ *P*   21 appoſita *bP*   22 apponitur *P*   26 inuucarique *B′*   30 unde *B*   32 ſexaginta *P′*, *deinde* et *in ras. in P*

tenens ad demonstrandam anni dimensionem, quae
praecipua est solis potestas. alii mundum id est 11
caelum esse uoluerunt Ianumque ab eundo dictum,
quod mundus semper eat, dum in orbem uol-
uitur et ex se initium faciens in se refertur:
unde et CORNIFICIVS ETYMORVM LIBRO TERTIO Ci-
cero inquit non Ianum sed Eanum nominat, ab
eundo. hinc et Phoenices in sacris imaginem eius 12
exprimentes draconem finxerunt in orbem redactum
caudamque suam deuorantem, ut appareat mundum et
ex se ipso ali et in se reuolui. ideo et apud nos in 13
quattuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum eius
Faleris aduectum. GAVIVS BASSVS in eo libro, quem DE
DIS composuit, Ianum bifrontem fingi ait quasi
superum atque inferum ianitorem, eundem qua-
driformem quasi uniuersa climata maiestate
conplexum. SALIORVM quoque antiquissimis CARMI- 14
NIBVS deorum deus canitur. MARCVS etiam MESSA-
LA, Cn. Domitii in consulatu collega, idemque per
annos quinquaginta et quinque augur, de Iano ita
incipit qui cuncta fingit eademque regit, aquae
terraeque uim ac naturam grauem atque pro-
nam in profundum dilabentem, ignis atque ani-
mae leuem in inmensum sublime fugientem,
copulauit circumdato caelo: quae uis caeli
maxima duas uis dispares colligauit. in sacris 15
quoque inuocamus Ianum Geminum, Ianum Pa-
trem, Ianum Iunonium, Ianum Consiuium,
Ianum Quirinum, Ianum Patultium et Clusi-
uium. cur Geminum inuocemus supra iam diximus,

---

1 retınenſ *P* 2 p̄cıpueſt *B'* 6 etımorum *BP* lıbro III *B* 8 phęnıceſ *P*, foenıceſ *B* 11 alı *om.* *B* 12 expectat *B'* demonſtret *b* 14 dıſ *B* 19 gneı *BP* conſolatu *B'* 20 et *om.* *B* 23 anımae lumen *P*, *deinde* ın ımmenſū fugıentē *in ras. in P*, *deinde* copulauıt cırcundato * * * cęlo *P* 28 concıuıum (*posterior* c *emendata in* ſ) *B* 29 quırınıum *B* patulcıum *P*

Patrem quasi deorum deum, Iunonium quasi non solum mensis Ianuarii sed mensium omnium ingressus tenentem: in dicione autem Iunonis sunt omnes Kalendae, unde et VARRO LIBRO QVINTO RERVM DIVINARVM scribit Iano duodecim aras pro totidem mensibus dedicatas; Consiuium a conserendo id est a propagine generis humani, quae Iano auctore conseritur, Quirinum quasi bellorum potentem ab hasta, quam Sabini curin uocant, Patultium et Clusiuium, quia bello caulae eius patent, pace clauduntur. huius autem rei haec causa narratur.

17 Cum bello Sabino, quod uirginum raptarum gratia commissum est, Romani portam, quae sub radicibus collis Viminalis erat, quae postea ex euentu Ianualis uocata est, claudere festinarent, quia in ipsam hostes ruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cumque iterum ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cumque ex alia parte acerrimo proelio certaretur, subito fama per-
18 tulit fusos a Tatio nostros. quam ob causam Romani, qui aditum tuebantur, territi profugerunt. cumque Sabini per portam patentem inrupturi essent, fertur ex aede Iani per hanc portam magnam uim torrentium undis scatentibus erupisse multasque perduellium cateruas aut exustas feruenti aut deuoratas rapida uoragine deperisse. ea re placitum, ut belli tempore uelut ad urbis auxilium profecto deo fores reserarentur. haec de Iano.

2 omnıum menſıum greſſuſ regentem *P* 3 ındıcıo^{ne} *P*, ın dıtıone *B* autem *om.* *B* 8 Quırınıum *BP* 9 patulcıum *P* 10 caulę *B* 13 cummıſſum *B'* 14 coluıſ *B'* 15 euntu *B'* 16 hoſtıbuſ *B'* 19 nequıbat *P'* 21 praelıo *P* 22 tacıo *P* 25 ırrupturı *bP*, eſſet *B'* exſede *BP* 28 exutaſ *B*

Sed ut ad Saturnalia reuertamur, bellum Satur- X
nalibus sumere nefas habitum, poenas a nocente isdem
diebus exigere piaculare est. apud maiores nostros 2
Saturnalia die uno finiebantur, qui erat a. d. quartum
decimum Kalendas Ianuarias, sed postquam C. Caesar
huic mensi duos addixit dies, sexto decimo coepta
celebrari. ea re factum est ut, cum uulgus ignoraret
certum Saturnaliorum diem, non nullique a C. Caesare
inserto die et alii uetere more celebrarent, plures dies
Saturnalia numerarentur; licet et apud ueteres opinio
fuerit septem diebus peragi Saturnalia, si opinio uo-
canda est, quae idoneis firmatur auctoribus. Novivs 3
enim Atellanarvm probatissimus scriptor ait

olim expectata ueniunt septem Saturnalia.

Mvmmivs quoque, qui post Nouium et Pomponium diu
iacentem artem Atellaniam suscitavit n o s t r i inquit
m a i o r e s, u e l u t b e n e m u l t a i n s t i t u e r e, h o c o p-
t i m e: a f r i g o r e f e c e r e s u m m o d i e s s e p t e m S a t u r-
n a l i a. sed Mallivs ait eos qui se, ut supra diximus, 4
Saturni nomine et religione defenderant, per triduum
festos instituisse dies et Saturnalia uocauisse, unde
et Augustus huius inquit rei opinionem secutus
in legibus iudiciariis triduo seruari ferias
iussit. Masvrivs et alii uno die id est quarto 5
decimo Kalendas Ianuarias fuisse Saturnalia
crediderunt, quorum sententiam Fenestella confir-
mat, dicens Aemiliam uirginem XV Kalendarum

---

14 fragm. 104 p. 270 ed. 2 Ribbeckii 16 fragm. 2 p. 273 ed. 2 Ribbeckii

---

1 ſatur|nalıb; * * * * * * * * * ſumere *P* 2 nocentıbuſ *P* hıſdem *B* 4 a. d.] ad *B P* 5 *et* 8 G̃ *B* 6 dıeſ · XV · | cępta *P*, dıeſ · XVI · (to mo) caepta *B* 15 mĩmıuſ *P* et pomponıum *om. B* 16 ınquıd *P′* 18 facere *B* 20 defenderent *B* 22 huıuſ reı opınıonem ſequutuſ *P* 23 ıudıcarıſ ın trıduo *B′* 25 XIIII *B* 27 XV *B*, · XV · *P*

Ianuariarum esse damnatam. quo die si Satur-
6 nalia gererentur, nec causam omnino dixisset. deinde
adicit sequebantur eum diem Saturnalia. mox
ait postero autem die, qui fuit XIII Kalendarum
Ianuariarum, Liciniam uirginem ut causam
diceret iussam: ex quo ostendit XIII Kalendarum
7 profestum esse. duodecimo uero feriae sunt diuae
Angeroniae, cui pontifices in sacello Volupiae sacrum
faciunt. quam Verrivs Flaccvs Angeroniam dici
ait quod angores ac sollicitudines animorum
8 propitiata depellat. Masvrivs adicit simulacrum
huius deae ore obligato atque signato in ara
Volupiae propterea collocatum, quod, qui suos
dolores anxietatesque dissimulant, perueniant
patientiae beneficio ad maximam uoluptatem.
9 Ivlivs Modestvs ideo sacrificari huic deae dicit
quod populus Romanus morbo, qui angina
10 dicitur, praemisso uoto sit liberatus. undecimo
autem Kalendas feriae sunt Laribus dedicatae, quibus
aedem bello Antiochi Aemilius Regillus praetor in
11 campo Martio curandam uouit. decimo Kalendas feriae
sunt Iouis quae appellantur Larentinalia, de quibus,
12 quia fabulari libet, hae fere opiniones sunt. ferunt
enim regnante Anco aedituum Herculis per
ferias otiantem deum tesseris prouocasse, ipso
utriusque manum tuente, adiecta condicione,
13 ut uictus cena scortoque multaretur. uictore

---

1 ıa | nuarıarū eſſe dāpnatā (nuarıarū e *in ras.*) *P* 2 agerentur *Cobetus Mnemosynes 1879, 48* 3 adıecıt *P* 5 lucınıā̃ *P* 7 profectum *BP em. Veneta* 8 angorıę *P* uolupuae *B′* 9 dıcıt *ut uid. P′* 11 c *in* adıcıt *in ras. in P* 12 allıgato *P* 13 colligatũ *P* 15 beneficıaıt *ut uid. B′* 16 dea edıcıt *B′* 17 angınıa *BP* 19 conſetratę *ut uid. P*, consecratae *p* 20 anthıochıae mıllıuſ *B* 21 marcıo *B* *ad* uouıt *add.* † fouet *b* 22 *ad* larent | ınalıa *add.* † lau *b* 24 anco *om. B′* 25 ıpſe *ut uid. B′* 26 condıtıone *BP* 27 cęna *BP* ſcortoque nobılıſſimum ſcor| (ſcor *in ras.*) tum ıntra ędẽ ınclusıſſe *P*, *ad* ſcortoque *add.* uıctorẽ ꝓcurarj · eũq; uıctũ *Pm*

itaque Hercule illum Accam Larentiam, nobi-
lissimum id temporis scortum, intra aedem
inclusisse cum cena, eamque postero die distu-
lisse rumorem, quod post concubitum dei acce-
pisset munus, ne commodum primae occasionis,
cum se domum reciperet, offerendae asperna-
retur. euenisse itaque, ut egressa templo mox 14
a Carutio capto eius pulchritudine compella-
retur. cuius uoluntatem secuta adsumptaque
nuptiis post obitum uiri omnium bonorum eius
facta compos, cum decederet populum Roma-
num nuncupauit heredem. et ideo ab Anco in 15
Velabro loco celeberrimo urbis sepulta est, ac
sollemne sacrificum eidem constitutum, quo
dis Manibus eius per flaminem sacrificaretur,
Iouique feriae consecratae, quod aestimauerunt
antiqui animas a Ioue dari et rursus post mortem
eidem reddi. CATO ait Larentiam meretricio 16
quaestu locupletatam post excessum suum po-
pulo Romano agros Turacem Semurium Linti-
rium et Solinium reliquisse et ideo sepulcri
magnificientia et annuae parentationis honore
dignatam. MACER HISTORIARVM LIBRO PRIMO Fau- 17
stuli coniugem Accam Larentiam Romuli et
Remi nutricem fuisse confirmat. hanc regnante
Romulo Carutio cuidam Tusco diuiti denuptam
auctamque hereditate uiri. quam post Romulo,
quem educasset, reliquit, et ab eo parentalia
diemque festum causa pietatis statutum. ex his 18
ergo omnibus colligi potest et uno die Saturnalia

---

1 ıllam *P* *ad* larentıam *add.* † lau *b* 3 cęna *p*, &ęna *P* 4 deı *om.* *B′*, dĩ *P* 5 nec *P* 8 eı *B′* 9 ſequuta aſſumptaque *P* 14 ſollẽpne *P* 18 laurentıam *B*, *om.* *P* 19 locupletã *P* exſeſſum *B′* 20 Sturatem *Baehrensius in Fleckeiseni Annalibus 1885, 782* lutırıũ *P* 21 Solonıum *Baehrensius l. l.* ſepulchrı *B P* 23 faſtulı *P* 24 laurentıam *B*, laraentıa *P* (u *ante* r *add.* *P*²) 26 carıcıo *P* 28 quẽ *in ras. in P*

fuisse et non nisi quarto decimo Kalendarum Ianua-
riarum celebrata. quo solo die apud aedem Saturni
conuiuio dissoluto Io Saturnalia clamitabatur, qui dies
nunc Opalibus inter Saturnalia deputatur, cum primum
19 Saturno pariter et Opi fuerit adscriptus. hanc autem
deam Opem Saturni coniugem crediderunt, et
ideo hoc mense Saturnalia itemque Opalia ce-
lebrari, quod Saturnus eiusque uxor tam fru-
gum quam fructuum repertores esse credantur.
itaque omni iam fetu agrorum coacto ab homi-
nibus hos deos coli quasi uitae cultioris aucto-
20 res. quos etiam non nullis caelum ac terram
esse persuasum esse, Saturnumque a satu
dictum, cuius causa de caelo est, et terram
Opem cuius ope humanae uitae alimenta quae-
runtur, uel ab opere, per quod fructus fruges-
21 que nascuntur. huic deae sedentes uota concipiunt
terramque de industria tangunt demonstrantes ipsam
matrem terram esse mortalibus adpetendam.

22 Philochorvs Saturno et Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem dicit, eosque deos pro Ioue terraque coluisse, instituisseque ut patres familiarum et frugibus et fructibus iam coactis passim cum seruis uescerentur, cum quibus patientiam laboris in colendo rure tolerauerant. delectari enim deum honore seruorum contemplatu laboris. hinc est quod ex instituto peregrino huic deo sacrum aperto capite facimus.

23 Abunde iam probasse nos aestimo Saturnalia uno

---

1 XIIII *P* 3 Io Saturnalia clamitabatur *Cobetus Mnemosynes 1879, 48*: Saturnalia clamitabantur *omisso* Io (*B P*) 4 upalibuſ *B′* 5 aſcriptuſ *P* 11 cultioribuſ *B′* 13 perſuaſum eſt (*P*) 16 opere * * *p* 19 a (*supra* a *erasum* v) mortalibuſ appetendam *P* (appetendam *etiam b*) 20 philocoruſ *BP* 21 cicropem *BP* 23 patrem *B′* fru|gib; & fructib; *praeter prius* fru *in ras. in P*

tantum die, id est quarto decimo Kalendas, solita
celebrari, sed post in triduum propagata, primum ex
adiectis a Caesare huic mensi diebus, deinde ex edicto
Augusti quo trium dierum ferias Saturnalibus addixit,
a sexto decimo igitur coepta in quartum decimum
desinunt, quo solo fieri ante consueuerant. sed Sigilla- 24
riorum adiecta celebritas in septem dies discursum
publicum et laetitiam religionis extendit.'

Tunc Euangelus 'hoc quidem' inquid 'iam ferre XI
non possum quod Praetextatus noster in ingenii sui
pompam et ostentationem loquendi uel paulo ante
honori alicuius dei adsignari uoluit, quod serui cum
dominis uescerentur, quasi uero curent diuina de ser-
uis aut sapiens quisquam domi suae contumeliam tam
foedae societatis admittat, uel nunc Sigillaria, quae
lusum reptanti adhuc infantiae oscillis fictilibus praebent,
temptat officio religionis adscribere, et quia princeps
religiosorum putatur, non nulla iam et superstitionis
admiscet, quasi uero nobis fas non sit Praetextato
aliquando non credere'.

Hic cum omnes exhorruissent, Praetextatus re- 2
nidens 'superstitiosum me, Euangele, nec dignum cui
credatur existimes uolo, nisi utriusque tibi rei fidem
ratio adserta monstrauerit. et ut primum de seruis
loquamur, iocone an serio putas esse hominum genus,
quod di immortales nec cura sua nec prouidentia
dignentur? an forte seruos in hominum numero esse
non pateris? audi igitur quanta indignatio de serui
supplicio caelum penetrauerit. anno enim post Romam 3
conditam quadringentesimo septuagesimo quarto Autro-

---

1 XIIII· kł *P* (kalenda *B'*) 4 *prior* u *in* ſaturnalıb; *in ras. in P* 5 cępta *P* 8 relıgıonıſ *om. P'* 9 quıdem *om. P'* 12 aſſıgnarı *b* 14 quıſq. *P* domuı *B* 15 nunc *om. P* 16 fictı|buſ *P* 20 alıquando *om. P* 21 renttenſ *ut uid. P'* 23 credatur *in ras. in P* eſtımeſ *P* 24 monſtrauerat *B'* 25 amur *in* loquamur *in ras. in P* ıoconı *B'* homı *in* hominum *in ras.* (*prima littera fuit* p) *in P* 29 penetrauerıt *P'*

nius quidam Maximus seruum suum uerberatum patibuloque constrictum ante spectaculi commissionem per circum egi: ob quam causam indignatus Iuppiter Annio cuidam per quietem imperauit, ut senatui nuntiaret
4 non sibi placuisse plenum crudelitatis admissum. quo dissimulante filium ipsius mors repentina consumpsit, ac post secundam denuntiationem ob eandem neglegentiam ipse quoque in subitam corporis debilitatem solutus est. sic demum ex consilio amicorum lectica delatus senatui retulit, et uix consummato sermone sine mora recuperata bona ualitudine curia pedibus
5 egressus est. ex senatus itaque consulto et Maenia lege ad propitiandum Iouem additus est illis Circensibus dies, isque instauraticius dictus est non a patibulo, ut quidam putant, Graeco nomine *ἀπὸ τοῦ σταυροῦ*, sed a redintegratione, ut Varroni placet,
6 qui instaurare ait esse instar nouare. uides quanta de seruo ad deorum summum cura peruenerit. tibi autem unde in seruos tantum et tam inane fastidium quasi non ex eisdem tibi et constent et alantur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio
7 carpant? uis tu cogitare eos, quos ius tuum uocas, isdem seminibus ortos eodem frui caelo, aeque uiuere, aeque mori? serui sunt: immo homines. serui sunt: immo conserui, si cogitaueris tantundem in utrosque licere fortunae. tam tu illum uidere liberum potes quam ille te seruum. nescis qua aetate Hecuba seruire coeperit, qua Croesus, qua Darei mater, qua Diogenes,
8 qua Plato ipse? postremo quid ita nomen seruitutis horremus? seruus est quidem, sed necessitate, sed fortasse libero animo seruus est. hoc illi nocebit, si

---

2 cō|mıſıonem *B′* ter cır cũ egıt · *P* 4 nuncıaret *P* 5 quodſı ſimulante *B′* 7 denuncıatıonem *B* 12 menıa *P* 13 p[pi]cıandum *P* 14 ıſquı *P* 15 ΑΠΟΥϹΤΑΥΡΟΥ *P* 18 qu[a]ınıta *B* 20 ıſdem (*P*) 21 eundem prıncıpıo *B′* prıncıpe *P* 27 haecuba *B* 28 cęperıt *P* 29 platon *P*

ostenderis quis non sit. alius libidini seruit, alius
auaritiae, alius ambitioni, omnes spei, omnes timori.
et certe nulla seruitus turpior quam uoluntaria. at 9
nos iugo a fortuna imposito subiacentem tamquam
miserum uilemque calcamus, quod uero nos nostris
ceruicibus inserimus non patimur reprehendi. inuenies 10
inter seruos aliquem pecunia fortiorem, inuenies dominum spe lucri oscula alienorum seruorum manibus infigentem: non ergo fortuna homines aestimabo sed moribus. sibi quisque dat mores, condicionem casus adsignat. quem ad modum stultus est, qui empturus equum non ipsum inspicit sed stratum eius ac frenos, sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste aut ex condicione, quae nobis uestis modo circumdata est,
aestimandum putat. non est, mi Euangele, quod ami- 11
cum tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter adtenderis, inuenies et domi. tu modo uiue cum seruo clementer: comiter quoque et in sermonem illum et non numquam in necessarium admitte consilium. nam et maiores nostri omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes dominum patrem fa-
milias, seruos familiares appellauerunt. colant ergo 12
te potius serui tui, mihi crede, quam timeant. dicet aliquis nunc me dominos de fastigio suo deicere, et quodam modo ad pilleum seruos uocare, quos debere dixi magis colere quam timere. hoc qui senserit, obliuiscetur id dominis parum non esse, quod dis satis est. deinde qui colitur etiam amatur: non potest amor
cum timore misceri. unde putas adrogantissimum 13
illud manasse prouerbium quo iactatur totidem hostes nobis esse quot seruos? non habemus illos hostes

---

31 Erasmi adag. chil. II cent. III 31 p. 339 *B* (ed. Bas. 1574)

---

1 alıuſ *om.* *B′* 2 ı *in* ſpeı *in ras. in P* 3 ſeruıtur *B′* 4 *post* ımpoſıto *erasum ut uid.* & *in P* 10 *et* 14 condıtıone *BP* 14 cırcundata *P* 16 quaereſ *B* 17 attenderıſ *b* 27 duſ *B* 29 arrogantıſſımum *bP* 30 manare *b*

sed facimus, cum in illos superbissimi contumeliosissimi
crudelissimi sumus et ad rabiem nos cogunt peruenire
deliciae, ut quicquid non ex uoluntate respondit, iram
14 furoremque euocet. domini enim nobis animos indui-
mus tyrannorum et non quantum decet, sed quantum
licet exercere uolumus in seruos. nam ut cetera
crudelitatis genera praeteream, sunt qui, dum se men-
sae copiis et auiditate distendunt, circumstantibus
seruis mouere labra nec in hoc quidem, ut loquantur,
licere permittunt, uirga murmur omne compescitur et
ne fortuita quidem uerberibus excepta sunt, tussis
15 sternutamentum singultus magno molo luitur. sic fit,
ut isti de domino loquantur, quibus coram domino
loqui non licet. at illi quibus non tantum praesenti-
bus dominis sed cum ipsis erat sermo, quorum os non
consuebatur, parati erant pro domino porrigere cerui-
cem et periculum imminens in caput suum uertere:
in conuiuiis loquebantur sed in tormentis tacebant.
16 uis exercitas in seruili pectore uirtutes recenseamus?

Primus tibi V r b i n u s occurrat. qui cum iussus occidi in Reatino lateret, latebris proditis unus ex seruis anulo eius et ueste insignitus in cubiculo, ad quod inruebant qui persequebantur, pro domino iacuit, militibusque ingredientibus ceruicem praebuit et ictum tamquam Vrbinus excepit. Vrbinus postea restitutus monumentum ei fecit titulo inscriptionis, qui tantum meritum loqueretur, adiecto.

17 A e s o p u s libertus Demosthenis conscius adulterii, quod cum Iulia patronus admiserat, tortus diutissime perseuerauit non prodere patronum donec aliis coarguentibus consciis Demosthenes ipse fateretur.

---

1 ıllıſ *P′* 2 cog̃τ *P* 3 non ex uoluntante non *B* ram *B′* 4 domı (*P*) 5 tırannorum *P* 9 quıdem ſe *B′* 11 excerpta *P* ſınt *b* 13 domo *P′* 14 loquı non lıcet *corr. ex* loquantur *in B* 15 ſermo | ***** quorum (*uid. fuisse* ſermo) *P* 23 ırruebant *P* 25 urbınıſ *B′* 26 ſcrıptıonıſ *B′* (*P*) 28 demoſtenıſ *P* 31 demoſteneſ *P*

Et ne aestimes ab uno facile celari posse secre- 18
tum, Labienum ope libertorum latentem ut indicarent,
liberti nullo tormentorum genere compulsi sunt.

Ac nequis libertos dicat hanc fidem beneficio
potius libertatis acceptae quam ingenio debuisse, accipe
serui in dominum benignitatem cum ipse a domino
puniretur. Antium enim Restionem proscriptum 19
solumque nocte fugientem diripientibus bona eius aliis
seruus compeditus inscripta fronte, cum post dam-
nationem domini aliena esset misericordia solutus,
fugientem persecutus est hortatusque, ne se timeret
scientem contumeliam suam fortunae imputandam esse,
non domino, abditumque ministerio suo aluit. cum 20
deinde persequentes adesse sensisset, senem, quem
casus obtulit, iugulauit et in constructam pyram con-
iecit. qua accensa occurrit eis, qui Restionem quaere-
bant, dicens damnatum sibi poenas luisse multo acrius
a se uexatum, quam ipse uexarat, et fide habita Restio
liberatus est.

Caepionem quoque, qui in Augusti necem fuerat 21
animatus, postquam detecto scelere damnatus est, ser-
uus ad Tiberim in cista detulit, peruectumque Hostiam
inde in agrum Laurentem ad patris uillam nocturno
itinere perduxit. Cumis deinde nauigationis naufragio
una expulsum dominum Neapoli dissimulanter occuluit,
exceptusque a centurione nec pretio nec minis, ut
dominum proderet, potuit adduci.

Asinio etiam Pollione acerbe cogente Patauinos, 22
ut pecuniam et arma conferrent, dominisque ob hoc
latentibus praemio seruis cum libertate proposito, qui
dominos suos proderent, constat seruorum nullum
uictum praemio dominum prodidisse.

---

6 dom*ıno (*uid. fuisse* n) *B* 7 ancıum *P* 9 dãpnatıonẽ *P* 11 ſequutuſ *P* 15 optulıt *P* pıram *BP* 16 quęrebat *B′* 17 dãpnatũ *P* pęnaſ *P* 18 uexauerat *P* 20 fı *in* fuerat *in ras. in P* 21 dampnatuſ *P* 23 ın *om. P* 24 cũıſdẽ de nauıgatıonıſ *P* 25 dıſſımulantur *B′*

23 Audi in seruis non fidem tantum sed et fecundum bonae inuentionis ingenium. cum premeret obsidio Grumentum, serui relicta domina ad hostes transfugerunt. capto deinde oppido impetum in domum habita conspiratione fecerunt, et extraxerunt dominam uultu poenam minante ac uoce obuiis adserente, quod tandem sibi data esset copia crudelem dominam puniendi: raptamque quasi ad supplicium obsequiis plenis pietate tutati sunt.

24 Vide in hac fortuna etiam magnanimitatem exitum mortis ludibrio praeferentem. C. Vettium Pelignum Italicensem comprehensum a cohortibus suis ut Pompeio traderetur, seruus eius occidit ac se, ne domino superstes fieret, interemit.

25 C. Gracchum ex Auentino fugientem Euporus seruus uel, ut quidam tradunt, Philocrates, dum aliqua spes salutis erat, indiuulsus comes, qua potuit ratione tutatus est, super occisum deinde animam scissis proprio uulnere uisceribus effudit.

26 Ipsum P. Scipionem Africani patrem, postquam cum Hannibale conflixerat, saucium in equum seruus inposuit, et ceteris deserentibus solus in castra perduxit.

27 Parum fuerit dominis praestitisse uiuentibus: quid quod in his quoque exigendae uindictae repperitur animositas? nam Seleuci regis seruus cum seruiret amico eius, a quo dominus fuerat interemptus, cenantem in ultionem domini confodit.

28 Quid quod duas uirtutes, quae inter nobiles quoque unice clarae sunt, in uno uideo fuisse mancipio, imperium regendi peritiam et imperium contemnendi

---

1 fecundum *Arnold. Vesal.*: facundum *BP* 2 obſidıo *om. P′* 5 ec *in* fecerunt *in ras. in P* 6 pęnã *P* hac *P* aſſerente *P* 10 etıam *om. P* 15 C *corr. in* G *in B* eoporuſ *B* 19 ſcıſiſ *B′* 20 publıum *P*, puplıum *B* 22 ımpoſuıt *P* 29 quuq. *ut uid. B′* 30 fuıſſe *om. P* 31 contempnendı *P*

magnanimitatem? Anaxilaus enim Messenius, qui 29
Messanam in Sicilia condidit, fuit Rheginorum tyrannus. is cum paruos relinqueret liberos, Micytho seruo suo commendasse contentus est. is tutelam sancte gessit, imperiumque tam clementer obtinuit, ut Rhegini a seruo regi non dedignarentur. perductis deinde in aetatem pueris et bona et imperium tradidit, ipse paruo uiatico sumpto profectus est, et Olympiae cum summa tranquillitate consenuit.

Quid etiam in commune seruilis fortuna profuerit 30
non paucis docetur. bello Punico cum deessent qui scriberentur, serui pro dominis pugnaturos se polliciti in ciuitatem recepti sunt, et Volones, quia sponte hoc uoluerunt, appellati.

Ad Cannas quoque uictis Romanis octo milia 31
seruorum empta militauerunt, cumque minoris captiui redimi possent, maluit se res publica seruis in tanta tempestate committere. sed et post calamitatem apud Trasimennum notae cladis acceptam libertini quoque in sacramentum uocati sunt.

Bello sociali cohortium duodecim ex libertinis 32
conscriptarum opera memorabilis uirtutis apparuit. C. Caesarem, cum milites in amissorum locum substitueret, seruos quoque ab amicis accepisse et eorum forti opera usum esse comperimus.

Caesar Augustus in Germania et Illyrico cohortes libertinorum complures legit, quas uoluntarias appellauit.

Ac ne putes haec in nostra tantum contigisse 33
re publica, Borysthenithae obpugnante Zopyrione,

---

2 ſıcılıã *P* regınorum *P*, reg|norum *B* 3 mıcıtho *P* 5 optınuıt *P* regını *BP* 8 profectuſ *praeter* uſ *in ras.* (*prima litt. fuit* ſ) *in P* olımpıę *P* 16 mınoreſ *B* 19 traſımẽnũ *P* 21 ſocıalıco hoſtıum *B′* ex lıbertınıſ *praeter* nıſ *in ras. in P* 23 C *om. B* 26 ıllırıco *P* 30 boryſtheniae *B* oppugnante *P* zopırı|one *P*

seruis liberatis, dataque ciuitate peregrinis et factis tabulis nouis, hostem sustinere potuerunt.

34 Cleomenes Lacedaemonius, cum mille et quingenti soli Lacedaemonii, qui arma ferre possent, superfuissent, ex seruis manu missis bellatorum nouem milia conscripsit.

Athenienses quoque consumptis publicis opibus seruis libertatem dederunt.

35 Ac ne in solo uirili sexu aestimes inter seruos
extitisse uirtutes, accipe ancillarum factum non minus
memorabile, nec quo utilius rei publicae in ulla nobi-
36 litate repperias. Nonis Iuliis diem festum esse ancil-
larum tam uulgo notum est, ut nec origo nec causa
celebritatis ignota sit. Iunoni enim Caprotinae die
illo liberae pariter ancillaeque sacrificant sub arbore
caprifico in memoriam benignae uirtutis, quae in
ancillarum animis pro conseruatione publicae digni-
37 tatis apparuit. nam post urbem captam cum sedatus
esset Gallicus motus, res publica uero esset ad tenue
deducta, finitimi oportunitatem inuadendi Romani no-
minis aucupati praefecerunt sibi Postumium Liuium
Fidenatium dictatorem, qui mandatis ad senatum mis-
sis postulauit ut, si uellent reliquias suae ciuitatis
manere, matresfamilias sibi et uirgines dederentur;
38 cumque patres essent in ancipiti deliberatione suspensi,
ancilla nomine Tutela seu Philotis pollicita est se
cum ceteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes
ituram, habituque matrumfamilias et uirginum sumpto
hostibus cum prosequentium lacrimis ad fidem doloris
39 ingestae sunt. quae cum a Liuio in castris distributae
fuissent, uiros plurimo uino prouocauerunt, diem festum
apud se esse simulantes. quibus soporatis ex arbore

---

3 lacedemon∗∗ *P* 4 lacedemonı, *P* 12 reperıaſ *B* 13 tã uulgo *om. P′* & cauſa *B* 14 dıe] deae *P′* 15 lıb *in* lıberę *in ras. in P* ∗parıter *P* 17 conuerſatıone *B* 24 matresfamılıae *BP* 26 tutula *b* 27 d∗∗omınarum *B* 28 ſumto *B′* 31 plurıma *B′*

caprifico, quae castris erat proxima, signum Romanis dederunt. qui cum repentina incursione superassent, 40 memor beneficii senatus omnes ancillas manu iussit emitti, dotemque eis ex publico fecit et ornatum, quo tunc erant usae, gestare concessit, diemque ipsum Nonas Caprotinas nuncupauit ab illa caprifico, ex qua signum uictoriae ceperunt, sacrificiumque statuit annua sollemnitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti praecedentis adhibetur.

Sed nec ad philosophandum ineptum uel impar 41 seruile ingenium fuit. Phaedon ex cohorte Socratica Socratique et Platoni perfamiliaris adeo, ut Plato eius nomini librum illum diuinum de inmortalitate animae dicaret, seruus fuit forma atque ingenio liberali. hunc Cebes Socraticus hortante Socrate emisse dicitur, habuisseque in philosophiae disciplinis, atque is postea philosophus nlustris emersit, sermonesque eius de Socrate admodum elegantes leguntur.

Alii quoque non pauci serui fuerunt, qui post 42 philosophi clari extiterunt. ex quibus ille Menippus fuit, cuius libros M. VARRO in SATVRIS aemulatus est, quas alii CYNICAS, ipse appellat MENIPPEAS.

Sed et Theophrasti Peripatetici seruus Pompylus et Zenonis Stoici seruus, qui Perseus uocatus est, et Epicuri, cui Mys nomen fuit, philosophi non incelebres illa aetate uixerunt, Diogenes etiam Cynicus, licet ex libertate in seruitutem uenum ierat. quem cum emere uellet Xeniades Corinthius, ecquid artificii no- 43

4 ııſ *P*, hıſ *B* 5 uſ*ae *B* 7 coeperunt *B* 8 ſollẽpnıtate *P* 12 fędon *P*, fędıon *p*, foedon *B* 13 ſocratıce *P'* 14 ımmortalıtate *P* 18 ıllustrıſ *P* 19 eligantеſ *ut uid. b* 20 ſeruı fuer̃ *praeter* r̃ *in ras. in P* 22 marcuſ *BP* ſatyrıſ *BP* 23 cınıcaſ *P* 24 Theophrasti *Meursius:* phılostratı *BP* perıpath&ıcı *B* põpoluſ *P*, põpuluſ *B* 25 pſeuſ *in ras. in P* *eſt *P* 27 dıogeneſ autem *B* cınıcuſ *P* 29 et quıd (*P*)

uisset percontatus est, 'noui' inquit Diogenes 'hominibus liberis imperare.' tunc Xeniades responsum eius demiratus *emit et* emisit manu, filiosque suos ei tradens 'accipe' inquit 'liberos meos, quibus imperes'.

44 De Epicteto autem philosopho nobili, quod is quoque seruus fuit, recentior est memoria, quam ut 45 possit inter oblitterata nesciri. cuius etiam de se scripti duo uersus feruntur, ex quibus aliud latenter intellegas non omni modo dis exosos esse, qui in hac uita cum aerumnarum uarietate luctantur, sed esse arcanas causas, ad quas paucorum potuit peruenire curiositas

δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην καὶ σῶμ' ἀνάπηρος,
καὶ πενίην Ἶρος καὶ φίλος ἀθανάτοις.

46 Habes, ut opinor, adsertum non esse fastidio despiciendum seruile nomen, cum et Iouem tetigerit cura de seruo et multos ex his fideles prouidos fortes, philosophos etiam, extitisse constiterit. nunc de Sigillaribus, ne ridenda me potius aestimes quam 47 sancta dixisse, paucis recensendum est. EPICADVS refert Herculem occiso Geryone cum uictor per Italiam armenta duxisset, ponte, qui nunc sublicius dicitur, ad tempus instructo hominum simulacra pro numero sociorum, quos casus peregrinationis amiserat, in fluuium demisisse, ut aqua secunda in mare aduecta pro corporibus defunctorum ueluti patriis se-

---

13 Anthol. Pal. VII 676

---

1 eſſet *ante* nouı *add.* P[2] 2 **tunc *P* ſenıadeſ *B′* eıuſdem mıratuſ *B* 3 emıt et *ex Gellio add. Meursius* 5 phcloſopho *B′* 7 oblıterata *B* 8 alıud *inductum in B* 9 exoſum *p*, exoſuſ *ut uid. P* 11 archanaſ *P*, *deinde* *** ſaſ *B* 13 Є *in* ЄΠΙΚΤΗΤΟϹ *in ras. in P*, ΘΠΙΚΤΗΤΟϹ *B* ϹΟΜ *B* 14 Π *in* ΠЄΝΙΗΝ *in ras. in P* 15 aſſertum *bP* 16 dıſpıcıendum *B* 20 **recenſendum *P* 21 gerıone *BP*

dibus redderentur, et inde usum talia simula-
cra fingendi inter sacra mansisse. sed mihi 48
huius rei illa origo uerior aestimatur, quam paulo
ante memini rettulisse: Pelasgos postquam felicior
interpretatio capita non uiuentium sed fictilia et
φωτὸς aestimationem non solum hominem sed etiam
lumen significare docuisset, coepisse Saturno cereos
potius accendere et in sacellum Ditis arae Saturni
cohaerens oscilla quaedam pro suis capitibus ferre.
ex illo traditum ut cerei Saturnalibus missitarentur, 49
et sigilla arte fictili fingerentur, ac uenalia pararentur,
quae homines pro se atque suis piaculum pro Dite
Saturno facerent. ideo Saturnalibus talium commer- 50
ciorum coepta celebritas septem occupat dies, quos
tantum feriatos facit esse, non festos omnes. nam
medio, id est tertio decimo Kalendas, festum proba-
uimus, et aliis hoc adsertionibus ab his probatum est,
qui rationem anni mensium dierumque et ordinatio-
nem a C. Caesare digestam plenius retulerunt.'

Cumque hic facere uellet finem loquendi, subiecit XII
Aurelius Symmachus 'pergin' Praetextate, eloquio tam
dulci de anno quoque edissertare, antequam experiaris
molestiam consulentis, siquis forte de praesentibus
ignorat, quo ordine uel apud priscos fuerit uel cer-
tioribus postea regulis innouatus sit? ad quod discen-
dum ipse mihi uideris audientium animos incitasse de
diebus mensi additis disserendo'. tum ille eodem
ductu orandi reliqua contexuit

'Anni certus modus apud solos semper Aegyptios 2

---

3 quem *B'* 4 memını me *b* retulıſſe (*P*) 6 ęſtımatıone *p* 7 ſıgnıficare *om. P* 8 ſaturo *P'* 11 et — pararentur *om. P* 13 commercıorem *B'* 15 tantum *Veneta:* tamen *BP* 16 XIII kł *BP* faſtum *B* 17 aſſertıonıbuſ hoc *P* 18 n *in* menſium *in ras. in P* 19 C *om. B* 21 ſimmachuſ *P* 22 annoq. | edıſſertare *B* edıſſıtare *P* 25 dıcendum *B* 26 audıentum *B* 28 contexıt *P* 29 ęgıptıoſ *P*

fuit. aliarum gentium dispari numero pari errore
nutabat, et ut contentus sim referendo paucarum mo-
rem regionum, Arcades annum suum tribus mensibus
explicabant, Acarnanes sex, Graeci reliqui trecentis
quinquaginta quattuor diebus annum proprium compu-
3 tabant. non igitur mirum in hac uarietate Romanos
quoque olim auctore Romulo annum suum decem
habuisse mensibus ordinatum, qui annus incipiebat
a Martio, et conficiebatur diebus trecentis quattuor,
ut sex quidem menses, id est Aprilis Iunius Sextilis
September Nouember December, tricenum essent die-
rum, quattuor uero, Martius Maius Quintilis October,
tricenis et singulis expedirentur, qui hodieque septi-
4 manas habent Nonas, ceteri quintanas. septimanas
autem habentibus ab Idibus reuertebantur Kalendae
ad diem septimum decimum, uerum habentibus quin-
tanas ad octauum decimum remeabat initium Kalen-
darum.

5 Haec fuit Romuli ordinatio, qui primum anni
mensem genitori suo M a r t i dicauit. quem mensem
anni primum fuisse uel ex hoc maxime probatur,
quod ab ipso Quintilis quintus est, et deinceps pro
6 numero nominabantur. huius etiam prima die ignem
nouum Vestae aris accendebant, ut incipiente anno
cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. eodem
quoque ingrediente mense tam in regia curiisque
atque flaminum domibus laureae ueteres nouis laureis
mutabantur. eodem quoque mense et publice et pri-
uatim ad Annam Perennam sacrificatum itur, ut an-
7 nare perennareque commode liceat. hoc mense mer-
cedes exsoluebant magistris, quas completus annus
deberi fecit, comitia auspicabantur, uectigalia locabant,
et seruis cenas adponebant matronae, ut domini Sa-

---

1 gentıum parı *P′* 2 contemptuſ *B′* 5 quınqua quattuor *B′* 9 marcıo *P* 30 pannareq. | *P* commodo *B* 32 uectı-gallıa *B* 33 cęnaſ apponebant *P*

turnalibus: illae, ut principio anni ad promptum obsequium honore seruos inuitarent, hi, quia gratiam perfecti operis exsoluerent.

Secundum mensem nominauit Aprilem, ut qui- 8
dam putant cum adspiratione quasi Aphrilem, a spuma quam Graeci ἀφρὸν uocant, unde orta Venus creditur, et hanc Romuli asserunt fuisse rationem, ut primum quidem mensem a patre suo Marte, secundum ab Aeneae matre Venere nominaret, et hi potissimum anni principia seruarent, a quibus esset Romani nominis origo, cum hodieque in sacris Martem patrem,
Venerem genetricem uocemus. alii putant Romulum 9
uel altiore prudentia uel certi numinis prouidentia ita primos ordinasse menses ut, cum praecedens Marti esset dicatus deo plerumque hominum necatori, ut Homerus naturae conscius ait

Ἆρες Ἄρες βροτολοιγὲ μιαιφόνε τειχεσιβλῆτα

secundus Veneri dicaretur, quae uim eius quasi be-
nefica leniret. nam et in duodecim zodiaci signis, 10
quorum certa certorum numinum domicilia creduntur, cum primum signum Aries Marti adsignatus sit,
sequens mox Venerem, id est Taurus, accepit. et rur- 11
sus e regione Scorpius ita diuisus est, ut deo esset utrique communis. nec aestimatur ratione caelesti carere ipsa diuisio, siquidem aculeo uelut potentissimo telo pars armata posterior domicilium Martis est, priorem uero partem, cui Ζυγὸς apud Graecos nomen est, nos Libram uocamus, Venus accepit, quae

---

17 Il. E 31

---

4 nomınaũ *B* 5 putat *P′* aſpıratıone (*P*) 6 gecı *P* afron *BP* 7 fuıſſe aſſerunt *P* 12 genıtrıcem ^ *P* 13 uel certı nomınıſ | puıdentıa *add.* *Bm* 17 ΤΕΙΧΕϹΙΒΗΤΑ *P* 19 zodoacı *P′* 21 adſıgnatum *B*, 'aſſıgnatuſ *P* 26 telo *praeter* o *in ras. in P* 27 uero *in ras. in P* ΖΥΡΟϹ *P*, ΖΓΓΟϹ (*ante* cuı *add.*) *b*

uelut iugo concordi iungit matrimonia amicitiasque
12 componit. sed CINGIVS in eo libro, quem de FASTIS reliquit, ait imperite quosdam opinari Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse, cum nullus dies festus nullumque sacrificium insigne Veneri per hunc mensem a maioribus institutum sit, sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla ut ceterorum caelestium laus ce-
13 lebretur. Cingio etiam VARRO consentit adfirmans nomen Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos uel Latinum uel Graecum fuisse, et ideo non potuisse mensem a Venere nominari.
14 sed cum fere ante aequinoctium uernum triste sit caelum et nubibus obductum, sed et mare nauigantibus clausum, terrae etiam ipsae aut aqua aut pruina aut niuibus contegantur, eaque omnia uerno, id est hoc mense, aperiantur, arbores quoque nec minus cetera, quae continet terra, aperire se in germen incipiant: ab his omnibus mensem Aprilem dici merito credendum est, quasi Aperilem, sicut apud Athenienses *ἀνθεστηριὼν* idem mensis uocatur ab eo, quod hoc
15 tempore cuncta florescant. non tamen negat VERRIVS FLACCVS hoc die postea constitutum, ut matronae Veneri sacrum facerent, cuius rei causam, quia huic loco non conuenit, praetereundum est.
16 Maium Romulus tertium posuit. de cuius nomine inter auctores lata dissensio est. nam FVLVIVS NOBILIOR in FASTIS, quos in aede Herculis Musarum posuit, Romulum dicit, postquam populum in maiores iunioresque diuisit, ut altera pars

---

2 feſtıſ *P* 8 celebraretur *b* 9 cangıo *ut uid. P* affırmanſ *P* 10 regulıſ *P* quıdem romanorum uel *P* 11 gęcũ *P′* 12 mentem *ni fallor B′* 13 uer∗|nũ *P* (*etiam* r *in ras.*) *in P* 15 ∗clauſũ *P* 16 nıuıbuſ *Veneta*: nubıbuſ *BP* c̃tegatur *P′* uerno∗ *P* 17 c&era *om. P′* 21 ΑΝΤΕϹΤΕΡΙΩΝ∗∗ *in ras. in P* 23 hodıe poſtea *P* 24 cauſa *P* 25 praetereunda *p*, praetereundam *aut* praetereundum *P* 27 fluuıuſ *B′* 28 *posterior* e *in* ęde *in ras. in P*

consilio, altera armis rem publicam tueretur,
in honorem utriusque partis hunc Maium, se-
quentem Iunium mensem uocasse. sunt qui hunc 17
mensem ad nostros fastos a Tusculanis transisse com-
memorent, apud quos nunc quoque uocatur deus
Maius, qui est Iuppiter, a magnitudine scilicet ac
maiestate dictus. CINGIVS mensem nominatum 18
putat a Maia, quam Vulcani dicit uxorem, ar-
gumentoque utitur, quod flamen Vulcanalis
Kalendis Maiis huic deae rem diuinam facit.
sed PISO uxorem Vulcani Maiestam non Maiam
dicit uocari. contendunt alii Maiam Mercurii ma- 19
trem mensi nomen dedisse, hinc maxime probantes,
quod hoc mense mercatores omnes Maiae pariter
Mercurioque sacrificant. adfirmant quidam, quibus 20
CORNELIVS LABEO consentit, hanc Maiam, cui
mense Maio res diuina celebratur, terram esse
hoc adeptam nomen a magnitudine, sicut et
Mater Magna in sacris uocatur, adsertionemque
aestimationis suae etiam hinc colligunt quod sus
praegnans ei mactatur, quae hostia propria est
terrae. et Mercurium ideo illi in sacris ad-
iungi dicunt, quia uox nascenti homini terrae
contactu datur: scimus autem Mercurium uocis et
sermonis potentem. auctor est CORNELIVS LABEO huic 21
Maiae, id est terrae, aedem Kalendis Maiis de-
dicatam sub nomine Bonae Deae, et eandem esse
Bonam Deam et terram ex ipso ritu occultiore
sacrorum doceri posse confirmat. hanc eandem
Bonam deam Faunamque et Opem et Fatuam

1 altera*armıſ *P* 2 utrıuſ *B'* 3 menſem *om. P* uocaſſe ſunt qui hunc menſem *om. B* 7 *post* menſem *add.* maıum *b* 10 maıſ *P*, maıaſ *B* 15 mercuroq. *P* 16 hanc Maıam *om. P* 19 ın ſacrıſ *om. P* aſſertıonemque *P* 21 eo (*sed primitus fuisse uid.* eı) *P* 22 n *in* ın *in ras. in B* 24 *datur *P* 26 ıd eſt terrae *om. P* maıſ *P* 30 deam *om. B* faunãq. * e *P*, *deinde* t *add. P*[2] et *ante* opem *om. B* fa *in* fatuã *in ras. in P*, fatıam *B'*

22 pontificum libris indigitari: Bonam, quod omnium nobis ad uictum bonorum causa est, Faunam, quod omni usui animantium fauet, Opem, quod ipsius auxilio uita constat, Fatuam a fando, quod, ut supra diximus, infantes partu editi non prius uocem edunt quam atti-
23 gerint terram. sunt qui dicant hanc deam potentiam habere Iunonis, ideoque regale sceptrum in sinistra manu ei additum. eandem alii Proserpinam credunt, porcaque ei rem diuinam fieri, quia segetem, quam Ceres mortalibus tribuit, porca depasta est.
24 alii *Χθονίαν Ἑκάτην*, Boeotii Semelam credunt. nec non eandem Fauni filiam dicunt, obstitisseque uoluntati patris in amorem suum lapsi, ut et uirga myrtea ab eo uerberaretur, cum desiderio patris nec uino ab eodem pressa cessisset. transfigurasse se tamen in serpentem pater creditur, et coisse cum filia.
25 horum omnium haec proferuntur indicia, quod uirgam myrteam in templo haberi nefas sit, quod super caput eius extendatur uitis, qua maxime eam pater decipere temptauit, quod uinum in templum eius non suo nomine soleat inferri, sed uas, in quo uinum inditum est, mellarium nominetur, et uinum lac nuncupetur, serpentesque in templo eius nec terrentes nec timentes
26 indifferenter appareant. quidam Medeam putant, quod in aedem eius omne genus herbarum sit ex quibus antistites dant plerumque medicinas, et quod templum eius uirum introire non liceat propter iniuriam, quam
27 ab ingrato uiro Iasone perpessa est. haec apud

---

1 ındıcarı *P* 5 & ſupra *B′* 6 edıtu *B′* *quã *P* 7 dıcunt (dıcı *in ras.: prima litt. fuit* p) *P* 8 regule *ut uid.* *B′* ſceptrum regale *P* 10 dınã *P′* 11 cererıſ *B′* 12 ЄKATHN** | *P*, HKATHN *B* BЄЄOTI *B*, boetji (ji *in ras.*) *P* *cf. Litt. Centralbl. 1867 p. 1082* 15 mırtea *P* 17 v *in* creditvr *in ras. in P* 19 mırteã *P* 20 eã *in ras. in P* 25 ındıfferenter *om. P* 26 ſıt *om. B′* 27 ple*rumque *P* 28 uı**rum *B* 29 ıntegrato *P′*

Graecos ἡ θεὸς γυναικεία dicitur, quam Varro Fauni
filiam tradit adeo pudicam, ut extra γυναικωνῖτιν
numquam sit egressa, nec nomen eius in
publico fuerit auditum nec uirum umquam
uiderit uel a uiro uisa sit, propter quod nec
uir templum eius ingreditur. unde et mulieres 28
in Italia sacro Herculis non licet interesse,
quod Herculi, cum boues Geryonis per agros
Italiae duceret, sitienti respondit mulier aquam
se non posse praestare, quod feminarum deae
celebraretur dies, nec ex eo apparatu uiris
gustare fas esset. propter quod Hercules facturus
sacrum detestatus est praesentiam feminarum,
et Potitio ac Pinario sacrorum custodibus
iussit ne mulierem interesse permitterent.
ecce occasio nominis, quo Maiam eandem esse 29
et terram et Bonam Deam diximus, coegit nos de
Bona Dea, quaecumque comperimus, protulisse.

Iunius Maium sequitur aut ex parte populi, ut 30
supra diximus, nominatus aut, ut Cingivs arbitratur,
quod Iunonius apud Latinos ante uocitatus,
diuque apud Aricinos Praenestinosque hac
appelatione in fastos relatus sit adeo ut, sicut
Nisvs in commentariis fastorvm dicit apud maiores
quoque nostros haec appelatio mensis diu
manserit, sed post detritis quibusdam litteris
ex Iunonio Iunius dictus sit. nam et aedes Iunoni
Monetae Kalend. Iuniis dedicata est. non 31
nulli putauerunt Iunium mensem a Iunio Bruto, qui
primus Romae consul factus est, nominatum, quod hoc
mense, id est Kalendis Iuniis, pulso Tarquinio sacrum

---

1 H *Gudianus: om. B*, O *P* ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ *B* 2 ***tradit *P* ΓΥΝΑΙΚΩΝΙΤΙΝ *B* 5 uiderit nec *P* 8 gerionis *B*, gerronis *P* 11 dię *B'* 14 potio *P* 16 q° maiã *P*, quomiam *B* *esse *P* 17 et *ante* bonam *om. B'* 18 dea *in ras.* (*prima litt. uid. fuisse* τ) *P* lisse *in* ꝓtulisse *in ras. in P* 25 apellatione *B*

Carnae deae in Caelio monte uoti reus fecerit. hanc
32 deam uitalibus humanis praeesse credunt. ab ea denique petitur, ut iecinora et corda, quaeque sunt intrinsecus uiscera, salua conseruet: et quia cordis beneficio, cuius dissimulatione brutus habebatur, idoneus emendationi publici status extitit, hanc deam, quae
33 uitalibus praeest, templo sacrauit. cui pulte fabacia et larido sacrificatur, quod his maxime rebus uires corporis roborentur. nam et Kalendae Iuniae fabariae uulgo uocantur, quia hoc mense adultae fabae diuinis rebus adhibentur.
34 Sequitur Iulius qui, cum secundum Romuli ordinationem, Martio anni tenente principium, Quintilis a numero uocaretur, nihilo minus tamen etiam post praepositos a Numa Ianuarium ac Februarium retinuit nomen, cum non uideretur iam quintus esse sed septimus. sed postea in honorem Iulii Caesaris dictatoris, legem ferente M. Antonio M. filio consule, Iulius appellatus est, quod hoc mense a. d. quartum Idus
35 Quintilis Iulius procreatus sit. Augustus deinde est, qui Sextilis antea uocabatur, donec honori Augusti daretur ex senatus consulto, cuius uerba subieci: cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et triumphos tres in urbem intulerit, et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem, sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit, finisque hoc mense bellis ciuilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui ut hic mensis

---

1 celıo *B* 6 emendatıone *B* exstıtıt *P* 8 ı *in* larıdo *inducta in B* 10 uocant *B* 17 dıctatoreſ *P'* 18 marco *BP* mar|cı *P*, martı *B* 19 a. d.] ad *BP* 20 quıntılıſ *B* 21 ante *P* uocatuſ eſt *p*, uocatur *P* 22 conſultu *B* 24 ıerıt *P'* 25 am[1]culo (m *in ras.*) *B* 26 ſequutaeque ſunt *P* 27 ęgıptuſ *P* 28 menſı *B* 29 ımpoſıtuſ *P* 31 fu$\overset{erit}{*}$ *B*

Augustus appelletur. item plebiscitum factum ob eandem rem Sexto Pacuuio tribuno plebem rogante.

Mensis September principalem sui retinet ap- 36
pellationem: quem Germanici appellatione, Octobrem uero suo nomine Domitianus inuaserat. sed 37
ubi infaustum uocabulum ex omni aere uel saxo placuit eradi, menses quoque usurpatione tyrannicae appellationis exuti sunt: cautio postea principum ceterorum, diri ominis infausta uitantium, mensibus a Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reseruauit.

Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio 38
qui, sicut iam supra diximus, annum decem mensium, dierum uero quattuor et trecentorum habendum esse constituit, mensesque ita disposuit, ut quattuor ex his tricenos singulos, sex uero tricenos haberent dies. sed 39
cum is numerus neque solis cursui neque lunae rationibus conueniret, non numquam usu ueniebat, ut frigus anni aestiuis mensibus et contra calor hiemalibus proueniret, quod ubi contigisset, tantum dierum sine ullo mensis nomine patiebantur absumi, quantum ad id anni tempus adduceret, quo caeli habitus instanti mensi aptus inueniretur.

Sed secutus Numa, quantum sub caelo rudi et XIII
saeculo adhuc impolito solo ingenio magistro comprehendere potuit, uel quia Graecorum obseruatione forsan instructus est, quinquaginta dies addidit, ut in

---

2 pacubıo *B*, pachubıo *P*: *em. Salisburg.* 4 retıneret *B'* 5 germanıcı appellatıonem *P'* 6 domıcıanuſ *BP* 7 ınfactum *B* 8 tırannıcę *P* 9 appellatıone *B'* 10 homınıſ *BP* 11 reſeruatum *B'* 14 ſupra ıam (*P*) 15 deerum *P'* *deinde* $\overset{o}{u}$ * *P* 16 ınſtıtuıt *P* ıſ *in* dıſpoſuıt *in ras. in B* 17 $\overset{o}{u}$ *in ras. in P* trecenoſ *P* 18 hıſ *B'P* 25 ſequutuſ *P* 26 o *in* ſęculo *in ras. in P* 27 guıa *ut uid B'* 28 dıeſ addıdıt | *praeter* dıt *in ras. in P* ut ın $\overset{os}{CCC}$ $\overset{a}{L}$ *add. Pm*

trecentos quinquaginta quattuor dies, quibus duodecim
2 lunae cursus confici credidit, annus extenderetur. at-
que his quinquaginta diebus a se additis adiecit alios
sex, retractos illis sex mensibus, qui triginta habebant
dies, id est de singulis singulos, factosque quinqua-
ginta et sex dies in duos nouos menses pari ratione
3 diuisit, ac de duobus priorem Ianuarium nuncupauit,
primumque anni esse uoluit, tamquam bicipitis dei
mensem respicientem ac prospicientem transacti anni
finem futurique principia, secundum dicauit Februo
deo, qui lustrationum potens creditur. lustrari autem
4 eo mense ciuitatem necesse erat, quo statuit ut iusta
dis Manibus soluerentur. Numae ordinationem finitimi
mox secuti totidem diebus totidemque mensibus, ut
Pompilio placuit, annum suum computare coeperunt,
sed hoc solo discrepabant, quod menses undetricenum
5 tricenumque numero alternauerunt. paulo post Numa
in honorem imparis numeri, secretum hoc et ante
Pythagoram parturiente natura, unum adiecit diem,
quem Ianuario dedit, ut tam in anno quam in men-
sibus singulis praeter unum Februarium impar nume-
rus seruaretur. nam quia duodecim menses, si singuli
aut pari aut impari numero putarentur, consummatio-
nem parem facerent, unus pari numero institutus uni-
6 uersam putationem imparem fecit. Ianuarius igitur
Aprilis Iunius Sextilis September Nouember December
undetricenis censebantur diebus, et quintanas Nonas
habebant, ac post Idus in omnibus a. d. septimum
7 decimum Kalendas computabatur. Martius uero Maius
Quintilis et October dies tricenos singulos possidebant.
Nonae in his septimanae erant, similiterque post Idus

---

or
1 IIII *in ras. in P* *post* quinquaginta *add.* & *B* guattuor *ut uid. B'* 4 habeant *B'* 5 factoſ quia *P'*, factuſque *B'* 7 or *in* priorem *in ras. in P* 10 futuri *P* principio *B'* 14 menſibuſ *om. P'* 16 undetricenum *bP*: unde *B* 21 febroarum *B'P* 28 a. d.] ad *BP*

decem et septem dies in singulis usque ad sequentes
Kalendas putabantur, sed solus Februarius uiginti et
octo retinuit dies, quasi inferis et deminutio et par
numerus conueniret. cum ergo Romani ex hac distri- 8
butione Pompilii ad lunae cursum sicut Graeci annum
proprium computarent, necessario et intercalarem men-
sem instituerunt more Graecorum. nam et Graeci 9
cum animaduerterent temere se trecentis quinquaginta
quattuor diebus ordinasse annum — quoniam appareret
de solis cursu, qui trecentis sexaginta quinque diebus
et quadrante zodiacum conficit, deesse anno suo unde-
cim dies et quadrantem — intercalares stata ratione
commenti sunt, ita ut octauo quoque anno nonaginta
dies, ex quibus tres menses tricenum dierum compo-
suerunt, intercalarent. id Graeci fecerunt, quoniam erat 10
operosum atque difficile, omnibus annis undecim dies
et quadrantem intercalare. itaque maluerunt hunc
numerum octies multiplicare, et nonaginta dies, qui
nascuntur, si quadrans cum diebus undecim octies
componatur, inserere in tres menses, ut diximus, distri-
buendos. hos dies *ὑπερβαίνοντας*, menses uero *ἐμβο-
λίμους* appellitabant. hunc ergo ordinem Romanis 11
quoque imitari placuit, sed frustra, quippe fugit eos
diem unum, sicut supra admonuimus, additum a se ad
Graecum numerum in honorem imparis numeri. ea
re per octennium conuenire numerus atque ordo non
poterat. sed nondum hoc errore comperto per octo 12
annos nonaginta quasi superfundendos Graecorum exem-
plo computabant dies, alternisque annos binis et uice-
nos, alternis ternos uicenosque intercalantes expensa-

1 decem & ſep|tem *b*: decem ſeptemque *p*, decem ſeptem *BP* 2 februarıuſ *BP* 3 dımınutıo *b* 7 conſtıtuerunt *B* 8 cũ *in ras. in B* trıcentoſ ſexaquınta *B′* 11 *undecım *P* 12 ınterkalareſ *B* 15 ınterkalarent *B* 16 operoſum erat *P* 17 ınterkalare *P*, ıntercalere *B′* 21 ΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑϹ *B* ΕΜΒΟΛΙϹΜΟϹ *P* 24 unum dıem *P* ammonuımuſ *P* a ſe *B*: eſſe *P* 25 ınparıſ *B* 28 exemplo *om. P′* 30 et uıcenoſ *P* ınterkalanteſ *P*

bant intercalationibus quattuor. sed octauo quoque
anno intercalares octo affluebant dies ex singulis,
quibus uertentis anni numerum apud Romanos super
13 Graecum abundasse iam diximus. hoc quoque errore
iam cognito haec species emendationis inducta est.
tertio quoque octennio ita intercalandos dispensabant
dies, ut non nonaginta sed sexaginta sex intercalarent,
compensatis uiginti et quattuor diebus pro illis qui
per totidem annos supra Graecorum numerum creuerant.
14 omni autem intercalationi mensis Februarius deputatus
est, quoniam is ultimus anni erat, quod etiam ipsum
de Graecorum imitatione faciebant. nam et illi ul
timo anni sui mensi superfluos intersereban
dies, ut refert GLAVCIPPVS, qui DE SACRIS ATHENIEN
SIVM scripsit. uerum una re a Graecis differebant
15 nam illi confecto ultimo mense, Romani non confecto
Februario sed post uicesimum et tertium eius diem
intercalabant, terminalibus scilicet iam peractis. de-
inde reliquos Februarii mensis dies, qui erant quinque,
post intercalationem subiungebant, credo uetere reli-
gionis suae more, ut Februarium omni modo Martius
16 consequeretur. sed cum saepe eueniret, ut nundinae
modo in anni principem diem, modo in Nonas cade-
rent — utrumque autem perniciosum rei publicae
putabatur — remedium, quo hoc auerteretur, excogi-
tatum est, quod aperiemus, si prius ostenderimus, cur
nundinae uel primis Kalendis uel Nonis omnibus
17 cauebantur. nam quotiens incipiente anno dies coe-

1 ınterkalatıonıbuſ *P* 2 ınterkalareſ *P* 3 uertentıſ ** *B* ro *in* ro|manoſ *in ras. in P* 4 habuıſſe *P* 6 qoque *P′* octoennıo *P* ınterkalandoſ *BP* 7 LXVII *B* 8 compenſan|tıſ *ut uid. B′* 10 omnıa *ut uid. P′* febroarıuſ *B′* 12 gęcorum *P′* 15 ſcrıbıt *P* 16 ultımo *om. P* 17 dıem eıuſ (*P*) 18 ınterkalabant *BP* terminalıbuſ — peractıſ *om. P* 19 febroarıı *B′* erat *B′* 21 febroarıum *B′P* 23 modo *post* nundınae *om. P′* modo ın nonaſ *om. P′* caederent *B* 25 o *in* excogıtatum *in ras. in P* 26 aperımuſ *B′* prımuſ *B* 27 calendıſ *P* 28 quotieſ *B*

pit, qui addictus est nundinis, omnis ille annus infaustis casibus luctuosus fuit, maximeque Lepidiano tumultu opinio ista firmata est. Nonis autem con- 18
uentus uniuersae multitudinis uitandus existimabatur, quoniam populus Romanus exactis etiam regibus diem hunc Nonarum maxime celebrabat, quem natalem Seruii Tullii existimabat, quia, cum incertum esset quo mense Seruius Tullius natus fuisset, Nonis tamen natum esse constaret, omnes Nonas celebri notitia frequentabat: ueritos ergo, qui diebus praeerant, nequid nundinis collecta uniuersitas ob desiderium regis nouaret, cauisse ut Nonae a nundinis segregarentur. unde dies ille, quo abundare annum diximus, 19
eorum est permissus arbitrio, qui fastis praeerant, uti, cum uellent, intercalaretur, dum modo eum in medio Terminaliorum uel mensis intercalaris ita locarent, ut a suspecto die celebritatem auerteret nundinarum. atque hoc est, quod quidam ueterum retulerunt non solum mensem apud Romanos, uerum etiam diem intercalarem fuisse. quando autem primum intercala- 20
tum sit uarie refertur. et MACER quidem LICINIVS eius rei originem Romulo adsignat. ANTIAS LIBRO SECVNDO Numam Pompilium sacrorum causa id inuenisse contendit. IVNIVS Seruium Tullium regem primum intercalasse commemorat, a quo et nundinas institutas VARRONI placet. TVDITANVS refert LIBRO TERTIO MAGISTRATVVM decem 21
uiros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. CASSIVS eosdem scribit auctores. FVLVIVS autem id egisse M'. Acilium

---

1 adıctuſ *B'* 4 ęſtımabatur *P* 6 celebrabant *P* 7 exıſtımabant *P* 9 celebrabant *P* 10 uerıtoſ *B* 13 dıeſ *om. P* habundare *P* 14 a *in* faſtıſ *in ras. in P* 15 ınterkalaretur *P* 16 ınterkalarıſ *B P* 17 auerteretur *p* 18 quıdam *om. B'* 20 ınterkalarem *P* prımo ınterkalatum *P* 22 ordınem *P* 25 ınterkalaſſe *P* 27 tutıdıanuſ *P*, tutıd[i]anuſ *B* 29 eodem *B'* 30 M.' Acilium *Ianius:* marcum *P*, martıũ | *B*

consulem dicit ab urbe condita anno quingentesimo sexagesimo secundo, inito mox bello Aetolico. sed hoc arguit Varro scribendo antiquissimam legem fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio consulibus, cui mensis intercalaris adscribitur. haec de intercalandi principio satis relata sunt.

XIIII Verum fuit tempus, cum propter superstitionem intercalatio omnis omissa est, non numquam uero per gratiam sacerdotum, qui publicanis proferri uel imminui consulto anni dies uolebant, modo auctio modo retractio dierum proueniebat, et sub specie ob-
2 seruationis emergebat maior confusionis occasio. sed postea C. Caesar omnem hanc inconstantiam temporum uagam adhuc et incertam in ordinem statae definitionis coegit, adnitente sibi M. Flauio scriba, qui scriptos dies singulos ita ad dictatorem retulit, ut et ordo eorum inueniri facillime posset, et inuento
3 certus status perseueraret. ergo C. Caesar exordium nouae ordinationis initurus dies omnes, qui adhuc confusionem poterant facere, consumpsit, eaque re factum est, ut annus confusionis ultimus in quadringentos quadraginta tres dies protenderetur. post hoc imitatus Aegyptios, solos diuinarum rerum omnium conscios ad numerum solis, qui diebus tricenis sexaginta quinque et quadrante cursum conficit, annum dirigere con-
4 tendit. nam sicut lunaris annus mensis est, quia luna paulo minus quam mensem in zodiaci circumitione consumit, ita solis annus hoc dierum numero colligen-

---

3 aetonıco ſed hunc *P* 4 ın ∗ *P* 5 lucıo *BP* ponarıo *B'* funıo *P* 6 mensis *Zeunius:* mentıo *BP* ınterkalarıſ *P* ınterkalandı *P* 7 ſınt *P* 9 ınterkalatıo *P* amıſſa *B'* 10 publıcanuſ *B'* 11 modo auctıo *om.* *B'* 14 gaıuſ *BP* 16 marco *BP* 18 f∗acıllıme (*ut uid.* l) *B* 19 gaıuſ *BP* 22 annoſ confuſıoneſ *ut uid.* *B'* quadragıntoſ *P* 23 deeſ *P'* protenderetur (*ult.* e *in ras.*) *P* mıtatuſ *B'* 24 ęgıptıoſ *P* 25 ſıngulıſ *post* dıebuſ *add.* *P* trecenıſ *P*, trecentıſ *B* 27 quı ∗ (*fuit* a) *B*, a luna *add.* *b* 29 hoc *b*, hıſ *B*

dus est, quem peragit, dum ad id signum se denuo uertit, ex quo digressus est, unde annus uertens uocatur et habetur magnus, cum lunae annus breuis putetur. horum Vergilius utrumque complexus est 5

interea magnum sol circumuoluitur annum.

hinc et Ateivs Capito annum a circuitu temporis putat dictum, quia ueteres an pro circvm ponere solebant, ut Cato in Originibvs: oratorum an terminum, id est circum terminum, et ambire dicitur pro circumire. Iulius ergo Caesar decem 6
dies obseruationi ueteri super adiecit, ut annum trecenti sexaginta quinque dies, quibus sol lustrat zodiacum, efficerent, et ne quadrans deesset, statuit, ut quarto quoque anno sacerdotes, qui curabant mensibus ac diebus, unum intercalarent diem, eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud ueteres mensis intercalabatur, id est ante quinque ultimos Februarii mensis dies, idque bissextum censuit nominandum. dies autem 7
decem, quos ab eo additos diximus, hac ordinatione distribuit. in Ianuarium et Sextilem et Decembrem binos dies inseruit, in Aprilem autem Iunium Septembrem Nouembrem singulos, sed neque mensi Februario addidit diem, ne deum inferum religio immutaretur, et Martio Maio Quintili Octobri seruauit pristinum statum, quod satis pleno erant numero, id est dierum singulorum tricenorumque. ideo et septimanas habent 8

---

5 Aen. III 284 8 p. 30, 8 Iordan

---

1 ıd *in ras. in B* 3 habe∗tur *P* 4 uergılıuſ *P*: uırgılıuſ *b*, uırgılıum *B* 5 annum *B*: orbem *P* 6 et ab eıuſ *P* a&atteıuſ *B*, & ab eıuſ *b* capıto *B*: capıte *bP* 8 ponere conſuerunt (*P*) orator *P* 9 am *P′* 10 ergo *B*: ıgıtur *P* 11 trıcentı *B* 12 zodıacum luſtrat *P* 13 ut ne *B* 15 dıebuſ ∗∗∗∗∗∗∗ unum *P* ∗eo *P* 16 ınterkalabatur *P* 17 febroarıȷ *P* menſeſ *B′* 22 & nouembrem *b* febroarıo *B′* 23 deum ınfero *B*, deo ınfero *b* mutaretur *P′* 26 trıcennorumq. *B*

Nonas, sicut Numa constituit, quia nihil in his Iulius mutauit: sed Ianuarius Sextilis December, quibus Caesar binos dies addidit, licet tricenos singulos habere post Caesarem coeperint, quintanas tamen habent Nonas, et ab Idibus illis sequentes Kalendae in undeuicesimum reuertuntur, quia Caesar, quos addidit dies, neque ante Nonas neque ante Idus inserere uoluit, ne Nonarum aut Iduum religionem, quae stato erat die, nouella
9 comperendinatione corrumperet. sed nec post Idus mox uoluit inserere, ne feriarum quarumque uiolaretur indictio, sed peractis cuiusque mensis feriis locum diebus aduenis fecit. et Ianuario quidem dies, quos dicimus, quartum et tertium Kalendas Februarias dedit, Aprili sextum Kalendas Maias, Iunio tertium Kalendas Iulias, Augusto quartum et tertium Kalendas Septembres, Septembri tertium Kalendas Octobres, Nouembri tertium Kalendas Decembres, Decembri uero
10 quartum et tertium Kalendas Ianuarias. ita factum est ut, cum omnes hi menses, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis Kalendas ad septimum decimum reuertentes, postea ex augmento additorum dierum hi, qui duos acceperunt, ad nonum decimum, qui uero unum, ad octauum
11 decimum haberent reditum Kalendarum. feriarum tamen cuiusque mensis ordo seruatus est. nam sicui fere tertius ab Idibus dies festus aut feriatus fuit, et tunc a. d. sextum decimum dicebatur, etiam post augmentum dierum eadem religio seruata est, ut tertio ab Idibus die celebraretur, licet ab incremento non iam a. d. sextum decimum Kalendas sed a. d. septi-

---

2 ıanuarıum *B'* ſext *in* ſextılıſ *in ras. deinde & in P* 4 coeperıt *P'* nonaſ *om. P* 5 ın *om. BP* 7 ne norum *B'* 8 ıdıum *B'* erant *P* 12 dıeſ *om. P* 13 febroarıaſ *B'P* 14 aprılıſ *B'* 15 tertıum et quartum *B'* 16—18 kt *P* 20 ſequenteſ *B* 22 auc|mento *B* 24 kalendarem *B'* 26 ferre tertıum *B'* 27 ad *BP* 28 relıgıo * *P* reſeruata *B* 29 īduſ *B* 30 ad *BP* ad *P*, a *B* ſeptımum decımum *P*: ſeptımum *B*

mum decimum, si unus; a. d. octauum decimum, si duo sunt additi, diceretur. nam ideo nouos dies circa 12 finem cuiusque mensis inseruit, ubi finem omnium, quae in mense erant, repperit feriarum, adiectosque omnes a se dies fastos notauit, ut maiorem daret actionibus libertatem, et non solum nullum nefastum sed nec comitialem quemquam de adiectis diebus instituit, ne ambitionem magistratuum augeret adiectio. sic annum ciuilem Caesar habitis ad lunam dimen- 13 sionibus constitutum edicto palam posito publicauit, et [error] huc usque stare potuisset, ni sacerdotes sibi errorem nouum ex ipsa emendatione fecissent. nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto, antequam quintus inciperet intercalare, illi quarto non peracto sed incipiente intercalabant. hic error sex et triginta annis 14 permansit, quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum debuerint intercalari nouem. sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus, qui annos duodecim sine intercalari die transigi iussit, ut illi tres dies, qui per annos triginta et sex uitio sacerdotalis festinationis excreuerant, sequentibus annis duodecim nullo die intercalato deuorarentur. post hoc 15 unum diem secundum ordinationem Caesaris quinto quoque anno incipiente intercalari iussit, et omnem hunc ordinem aereae tabulae ad aeternam custodiam incisione mandauit.’

Tunc Horus ‘dies quidem hic’ inquit ‘intercalaris, XV antequam quintus annus incipiat, inserendus cum Aegypti matris artium ratione consentit, sed nihil in illorum mensibus explicandis uidetur operosum, quos

1 ad *P*, aut ad *B* decımū ∗ ſı (*etiam* ſ *in ras.*) *P* 2 addıtı ſunt *P* dıcetur *b* 5 omneſ *om.* *P* maıoreſ *B* 8 onem *in* ambıtıonem *in ras. in P* 9 lımam *BP* 11 error *deleui* hıc uſque *B′* 15 ınter|calandı *B′* 16 ınterkaları *B* 17 annuſ *B′* 23 deuoraretur *P′* 25 ıncıpıente anno (*P*) 26 aerae *B′* 28 c *in* TVNC *in ras. in B* hęc *P* 30 ęgıptı *P* 31 ope|rū *P*

tricenum dierum omnes habent, eoque explicitis duodecim mensibus, id est trecentis sexaginta diebus, exactis tunc inter Augustum atque Septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus
2 confit. at hic non a primo in ultimum mensis diem ad incrementum continuum numerus accedit, sed post Kalendas dirigitur in Nonas. inde ad quasdam Idus deflecti audio, post rursus, ni fallor, immo ut nunc
3 quoque retulisti, in sequentes Kalendas. quae omnia quid sibi uelint scire equidem uellem. nam illud nec consequi posse me spero, ut uocabula comprehendam quae singulis apud uos diebus adduntur, dum alios fastos uariisque alios nominibus nuncupatis. nundinas quoque uestras nescire me fateor: de quibus obseruatio tam diligens quam cauta narratur. haec nec mihi erubescendum est ignorare peregrino, a te uero Praetextate discere nec ciuem puderet'.

4 Tunc Praetextatus 'non solum tibi' inquit 'Hore, cum sis Aegypto oriundus, sed ne nobis quidem, quibus origo Romana est, erubescendum puto quaerere, quod quaesitu dignum omnes ueteres putauerunt. nam de Kalendis Nonis et Idibus deque feriarum uariis obseruationibus innumeros auctores cura quaestionis exercuit, et ideo nos, quae de his ab omnibus
5 dicta sunt, in unum breuiter colligimus. Romulus enim, cum ingenio acri quidem sed agresti statum proprii ordinaret imperii, initium cuiusque mensis ex illo sumebat die, quo nouam lunam contigisset uideri.
6 quia non continuo euenit, ut eodem die semper appareat, sed modo tardius modo celerius ex certis causis uideri solet, contigit ut, cum tardius apparuit, prae-

---

1 duodeci*m *P* 2 *posterior* t *in* trecentiſ *in ras. in P*, tricentiſ *B'* 8 unde *P* 10 retu*listi *P* 14 ſ *in* nuncupatiſ | *in ras. in P* 16 quam *scripsi*: tam *BP* 19 tibinquit *B'*, inquit tibi *P* 20 ęgipto *P* 24 innumuroſ *P'* 27 enim *om. B*

cedenti mensi plures dies, aut cum celerius, pauciores
darentur, et singulis quibusque mensibus perpetuam
numeri legem primus casus addixit. sic factum est,
ut alii triginta et unum, alii undetriginta sortirentur
dies. omnibus tamen mensibus ex die Nonarum Idus 7
nono die repraesentari placuit, et inter Idus ac se-
quentes Kalendas constitutum est, sedecim dies esse
numerandos. ideo mensis uberior duos illos, quibus
augebatur dies, inter Kalendas suas et Nonas habebat.
hinc aliis quintus a Kalendis dies, aliis septimus Nonas
facit. Caesar tamen, ut supra diximus, stata sacra 8
custodiens nec in illis mensibus, quibus binos adiecit
dies, ordinem uoluit mutare Nonarum, quia peractis
totius mensis feriis dies suos rei diuinae cautus in-
seruit. priscis ergo temporibus, antequam fasti a 9
Cn. Flauio scriba inuitis Patribus in omnium notitiam
proderentur, pontifici minori haec prouincia delegaba-
tur, ut nouae lunae primum obseruaret aspectum,
uisamque regi sacrificulo nuntiaret. itaque sacrificio 10
a rege et minore pontifice celebrato idem pontifex
calata, id est uocata, in Capitolium plebe iuxta curiam
Calabram, quae casae Romuli proxima est, quot numero
dies a Kalendis ad Nonas superessent pronuntiabat,
et quintanas quidem dicto quinquies uerbo *καλῶ*, septi-
manas repetito septies praedicabat. uerbum autem 11
καλῶ Graecum est, id est uoco, et hunc diem, qui ex
his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit Ka-
lendas uocari. hinc et ipsi curiae, ad quam uoca-
bantur, Calabrae nomen datum est, et classi, quod

---

1 ạut *B*   3 *legem *P*   5 omnıbuſ tam̄ ſıbı ex dıe nonarum ıd est nono *P*   6 dıe derepreſentarı *B*   7 ſedecū *B′* eſſe *om. P*   9 habebat *b*: facıebat *ut uid. B*, habebant *P*   10 alıuſ ſeptımuſ *B′*   14 uıt *in* ınſeruıt *in ras. in B*   16 G̃N *BP*   b; *in* patrıb; *in ras. in P*   17 ꝑuıdentıa *P*, prouı^de^ntıa *B*   20 ıd eſt *ni fallor B′*   p*ntıfex *P*   21 colata *ut uid. b*   29 cala (cale *P′*) *in* calabrȩ *in ras. in P*, kalebrȩ *B*   et claſſı — uocaretur *om. P*

12 omnis in eam populus uocaretur. ideo autem minor
pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent,
calando prodebat, quod post nouam lunam oportebat
Nonarum die populares, qui in agris essent, confluere
in urbem, accepturos causas feriarum a rege sacrorum,
13 sciturosque quid esset eo mense faciendum. unde
quidam hinc Nonas aestimant dictas, quasi nouae
initium obseruationis, uel quod ab eo die semper ad
Idus nouem dies putentur, sicut apud Tuscos Nonae
plures habebantur, quod hi nono quoque die regem
suum salutabant et de propriis negotiis consulebant.
14 Iduum porro nomen a Tuscis, apud quos is dies
Itis uocatur, sumptum est. Item autem illi inter-
pretantur Iouis fiduciam. nam cum Iouem accipia-
mus lucis auctorem, unde et Lucetium Salii in car-
minibus canunt et Cretenses *Δία τὴν ἡμέραν* uocant,
ipsi quoque Romani Diespitrem appellant, ut diei
15 patrem. iure hic dies Iouis fiducia uocatur, cuius
lux non finitur cum solis occasu, sed splendorem diei
et noctem continuat inlustrante luna, quod semper in
plenilunio, id est medio mense, fieri solet. diem igitur,
qui uel nocturnis caret tenebris, Iouis fiduciam Tusco
nomine uocauerunt, unde et omnes Idus Iouis ferias
16 obseruandas sanxit antiquitas. alii putant Idus, quod
ea die plena luna uideatur, a uidendo uidus appella-
tas, mox litteram v detractam, sicut contra, quod
Graeci *ἰδεῖν* dicunt, nos v littera addita uidere dici-
mus. non nullis placet Idus dictas uocabulo Graeco,
οἷον ἀπὸ τοῦ εἴδους, quod eo die plenam speciem
luna demonstret. sunt qui aestiment Idus ab oue
Iduli dictas, quam hoc nomine uocant Tusci, et omni-

---

3 v *in* novā *in ras. in P* 4 diem *b* populoſ *P* 12 dieſ tiſ *P* 14 o *in* iouiſ *in ras. in P* 15 ſalio *B'* carmine *P* 16 MEPAN *P* 18 hiſ *B'* 20 nocte contineat *P* illuſtrante *B* im *B* 21 pleni * *P*, lunio *add. p* 25 iduſ *P* 29 *post* plenam *inductum* ſplenam *in B* 30 demonstrat *B'* aestimant *P* ab ioue *b* 31 uocant *om. P*

bus Idibus Ioui immolatur a flamine. nobis illa ratio 17
nominis uero propior aestimatur, ut Idus uocemus
diem qui diuidit mensem. iduare enim Etrusca
lingua diuidere est, unde uidua quasi ualde idua
id ist ualde diuisa, aut uidua, id est a uiro diuisa.
ut autem Idus omnes Ioui, ita omnes Kalendas 18
Iunoni tributas et VARRONIS et pontificalis ad-
firmat auctoritas. quod etiam Laurentes patriis reli-
gionibus seruant, qui et cognomen deae ex caerimoniis
addiderunt, Kalendarem Iunonem uocantes, sed et
omnibus Kalendis a mense Martio ad Decembrem huic
deae Kalendarum die supplicant. Romae quoque Ka- 19
lendis omnibus, praeter quod pontifex minor in curia
Calabra rem diuinam Iunoni facit, etiam regina sacro-
rum, id est regis uxor, porcam uel agnam in regia
Iunoni immolat. a qua etiam Ianum Iunonium
cognominatum diximus, quod illi deo omnis ingres-
sus, huic deae cuncti Kalendarum dies uidentur ad-
scripti. cum enim initia mensium maiores nostri ab 20
exortu lunae seruauerint, iure Iunoni addixerunt Ka-
lendas, lunam ac Iunonem eandem putantes: uel quia
luna per aerem meat, unde et Graeci lunam *Ἄρτεμιν*
nuncuparunt id est *ἀερότομιν*, quod aera secat, Iuno
autem aeris arbitra est, merito initia mensium, id est
Kalendas, huic deae consecrauerunt.

Nec hoc praetermiserim, quod nuptiis copulandis 21
Kalendas Nonas et Idus religiosas, id est deuitandas
censuerunt. hi enim dies praeter Nonas feriati sunt,
feriis autem uim cuiquam fieri piaculare est, ideo tunc
uitantur nuptiae in quibus uis fieri uirgini uidetur.

1 ıouıſ ımmolatur *B* 2 proprıor *P* 4 al *in* ualde *in ras. in P* 10 addederunt *P'* kalendarem — 11 huıc deae *add. B*m 12 kalendarem dıeſ ſuplıcant *B* ſupplıcabant *P* 14 ıononı *B'* 15 regıſ *om. P* 16 ıononıū *B'* 17 uocatum *P* 18 aſcrıptı *P* 20 kładaſ *P* 22 aerē eat *B* artemın *BP* 23 epotom *corr. in* epotomın (*sed* p *est Graeca* p̄) *in B* **aera *P* 27 nonaſ *om. P*

sed Verrium Flaccum iuris pontificii peritissimum
dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere
ueteres fossas liceret, nouas facere ius non
esset, ideo magis uiduis quam uirginibus ido-
22 neas esse ferias ad nubendum. subiciet aliquis:
cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur
celebritas nuptiarum? huius quoque rei in aperto
causa est. nam quia primus nuptiarum dies uere-
cundiae datur, postridie autem nuptam in domo uiri
dominium incipere oportet adipisci et rem facere diui-
nam, omnes autem postriduani dies, seu post Kalendas
siue post Nonas Idusue, ex aequo atri sunt, ideo et
Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta aut
postero die libertatem auspicaretur uxoriam aut atro
immolaret, quo nefas est sacra celebrari.

XVI Sed quia nos ad commemorationem dierum ordo
deduxit, de hoc quoque, quod Hori nostri consultatio
2 continet, pauca dicenda sunt. Numa ut in menses
annum, ita in dies mensem quemque distribuit, dies-
que omnes aut festos aut profestos aut intercisos
uocauit. festi dis dicati sunt, profesti hominibus ob
administrandam rem priuatam publicamque concessi,
3 intercisi deorum hominumque communes sunt. festis
insunt sacrificia epulae ludi feriae, profestis fasti
comitiales comperendini stati proeliares, intercisi in
se, non in alia diuiduntur: illorum enim dierum quibus-
dam horis fas est, quibusdam fas non est ius dicere.
nam cum hostia caeditur, fari nefas est, inter caesa
et porrecta fari licet, rursus, cum adoletur non licet.
ergo de diuisione festorum et profestorum dierum
latius disserendum est.

---

1 Veranium *O. Hirschfeld, Wiener Studien III 110* peri-tiſſimū* | *P* 8 dieſ *om. B* 11 poſtriduani (du *supra*) *B*, poſtridiani (*P* 13 inabileſ *B* 17 ori *B* nr̃o *P'* conſultatio * *P* 18 num* *B* in *om. P'* 22 p*ublicãq. | *P'* *24 ludifere *ut uid. B'* 25 committialeſ *B* proelialeſ *P* 26 non *B* 29 rurſuſ — licet *om. P* 30 de *om. B'* profectorum *B'*

Sacra celebritas est uel cum sacrificia dis offe- 4
runtur uel cum dies diuinis epulationibus celebratur,
uel cum ludi in honorem aguntur deorum, uel cum
feriae obseruantur. feriarum autem publicarum genera 5
sunt quattuor. aut enim statiuae sunt aut con-
ceptiuae aut imperatiuae aut nundinae. et sunt 6
statiuae uniuersi populi communes certis et consti-
tutis diebus ac mensibus et in fastis statis obserua-
tionibus adnotatae, in quibus praecipue seruantur
Agonalia Carmentalia Lupercalia. conceptiuae
sunt, quae quotannis a magistratibus uel sacerdotibus
concipiuntur in dies uel certos uel etiam incertos, ut
sunt Latinae Sementiuae Paganalia Compitalia:
imperatiuae sunt, quas consules uel praetores pro
arbitrio potestatis indicunt. nundinae sunt paga-
norum itemque rusticorum, quibus conueniunt negotiis
propriis uel mercibus prouisuri. sunt praeterea feriae 7
propriae familiarum, ut familiae Claudiae uel Aemi-
liae seu Iuliae siue Corneliae, et siquas ferias
proprias quaeque familia ex usu domesticae celebritatis
obseruat. sunt singulorum, uti natalium fulgurumque 8
susceptiones, item funerum atque expiationum. apud
ueteres quoque qui nominasset Salutem Semoniam
Seiam Segetiam Tutilinam, ferias obseruabat.
item Flaminica quotiens tonitrua audisset feriata erat,
donec placasset deos. adfirmabant autem sacerdotes 9
pollui ferias, si indictis conceptisque opus aliquod
fieret. praeterea regem sacrorum flaminesque non
licebat uidere feriis opus fieri, et ideo per praeconem
denuntiabant, nequid tale ageretur et praecepti ne-
glegens multabatur. praeter multam uero adfirmabatur 10
eum qui talibus diebus inprudens aliquid egisset porco

---

2 dıſ *B* 7 & certıſ & *B* 8 & ın faſ ſtatıſ *P* 9 anno-
tatę *B'* 11 a *ante* ſacerdotıbuſ *add. b* 12 dıeſ certoſ *P*
18 emılıę *P* 24 obſeruabant *P* 25 flāmınıa *P* quotıeſ *B*
26 af|firmabant *b* 27 conceptıſq. * * * * | *P* 30 ꝑtorē denun-
cıabatur *P* 31 affirmabatur *bP* 32 ımprudenſ *P*

piaculum dare debere, prudentem expiare non
posse Scaeuola pontifex adseuerebat, sed Vmbro
negat eum pollui, qui opus uel ad deos perti-
nens sacrorumue causa fecisset, uel aliquid
ad urgentem uitae utilitatem respiciens acti-
11 tasset. Scaevola denique consultus quid feriis agi
liceret, respondit quod praetermissum noceret.
quapropter si bos in specum decidisset, eumque pater
familias adhibitis operis liberasset, non est uisus ferias
polluisse: nec ille qui trabem tecti fractam fulciendo
12 ab imminenti uindicauit ruina. unde et Maro omnium
disciplinarum peritus, sciens lauari ouem aut lanae
purgandae aut scabie curandae gratia, pronuntiauit
tunc ouem per ferias licere mersari, si hoc remedii
causa fieret

balantumque gregem fluuio mersare salubri,

adiciendo enim salubri ostendit auertendi morbi gratia
tandum modo, non etiam ob lucrum purgandae lanae
13 causa fieri concessum. haec de festis et qui inde
nascuntur, qui etiam nefasti uocantur.

Nunc de profestis et qui ex his procedunt, loque-
mur, id est fastis comitialibus comperendinis statis
14 proeliaribus. fasti sunt, quibus licet fari praetori
tria uerba sollemnia do dico addico. his contrarii
sunt nefasti. comitiales sunt, quibus cum populo
agi licet, et fastis quidem lege agi potest, cum populo
non potest, comitialibus utrumque potest; com-
perendini, quibus uadimonium licet dicere; stati

---

16 Georg. I 272

---

1 piaculum dari debere *B* 2 affeuerabat *b*, affirmabat *P*
5 ur|guentem *P* 8 ſpeculū *P* 10 illud qui tabem *P'*
13 scabie *Cantabrigiensis*: ſcabię *P*, ſcabiae *B* 17 ſalubre *P'*
20 nefeſti *B* 23 p̄lialib; *p*, p̄liab; *P*, proelialibuſ *B* 24
ſollēpnia *P*

qui iudicii causa cum peregrino instituuntur, ut Plavtvs in Cvrcvlione

si status condictus cum hoste intercessit dies.

hostem nunc more uetere significat peregrinum.
proeliares ab iustis non segregauerim, siquidem 15
iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui
imperato uexillum russi coloris in arce positum est,
proeliares autem omnes, quibus fas est res repetere
uel hostem lacessere. nam cum Latiar, hoc est Lati- 16
narum sollemne, concipitur, item diebus Saturnaliorum,
sed et cum mundus patet, nefas est proelium sumere:
quia nec Latinorum tempore, quo publice quondam 17
indutiae inter populum Romanum Latinosque firmatae
sunt, inchoari bellum decebat, nec Saturni festo, qui
sine ullo tumulto bellico creditur imperasse, nec pa-
tente mundo, quod sacrum Diti patri et Proserpinae
dicatum est, meliusque occlusa Plutonis fauce eundum
ad proelium putauerunt. unde et Varro ita scribit 18
mundus cum patet, deorum tristium atque in-
ferum quasi ianua patet. propterea non modo
proelium committi, uerum etiam dilectum rei
militaris causa habere ac militem proficisci,
nauim soluere, uxorem liberum quaerendorum
causa ducere, religiosum est. uitabant ueteres 19
ad uiros uocandos etiam dies, qui essent notati rebus
aduersis, uitabant etiam feriis, sicut Varro in
Avgvrvm libris scribit in haec uerba uiros uocare
feriis non oportet: si uocauit, piaculum esto.

---

3 u. 5

---

2 gurgulıone *B*, gurgulıone *P* 3 ſı *om. B* 4 ſıgnıfıcanſ *corr. ex* ſıgnıfıcant *in B* 5 prçlıaleſ *P*, proelıareſ *B'* a *B* 6 contınuı *om. P* 8 prçlıaleſ *P* reſ *om. P* 10 ſollēpne *P* 11 praelıum *P* 12 quod publıcę *B* 15 potente *ut uid. B'* 17 platonıſ *B'* 18 praelıum *P* 21 praelıum *P* delectum *b* 23 nauem *B* 25 nontantı *B* 27 ſcrıpſit *B* uacare *b* 28 uocauıt *corr. in* uacabıt *in B* eſt *P*

20 sciendum est tamen eligendi ad pugnandum diem
Romanis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum.
at cum exciperent, nullum obstitisse diem, quo minus
uel salutem suam uel publicam defenderent dignitatem.
quis enim obseruationi locus, cum eligendi facultas
21 non supersit? dies autem postriduanos ad omnia
maiores nostri cauendos putarunt, quos etiam atros
uelut infausta appellatione damnarunt. eosdem tamen
non nulli communes uelut ad emendationem nominis
uocitauerunt. horum causam Gellivs Annalivm libro
quinto decimo et Cassivs Hemina Historiarvm libro
22 secundo referunt. anno ab urbe condita trecen-
tesimo sexagesimo tertio a tribunis militum
Verginio Manlio, Aemilio Postumio collegis-
que eorum in senatu tractatum, quid esset,
propter quod totiens intra paucos annos male
esset afflicta res publica, et ex praecepto
patrum L. Aquinium haruspicem, in senatum
uenire iussum religionum requirendarum gra-
23 tia, dixisse Q. Sulpicium tribunum militum
ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum rem
diuinam dimicandi gratia fecisse postridie Idus
Quintiles, item apud Cremeram multisque aliis
temporibus et locis post sacrificium die postero
24 celebratum male cessisse conflictum. tunc
patres iussisse, ut ad collegium pontificum
de his religionibus referretur, pontificesque
statuisse, postridie omnes Kalendas Nonas
Idus atros dies habendos, ut hi dies neque
proeliares neque puri neque comitiales essent.
25 sed et Fabivs Maximus Servilianvs pontifex in
libro duodecimo negat oportere atro die paren-

---

1 elegendı *B′* 5 elegendı *B′* 6 poſtrıdıanuſ *P* 8 appellatone *P′* eıuſdē *P* 10 uocıtauerut *P′* 11 caſıuſ *B′* 14 Virginio Manlio *Zeunius*: uırgılıo mallıo *BP* 16 totıeſ *B* 18 lucıum *BP* aruſpıcem *P* 20 quıntum *BP* 21 aduerſū *P* 30 p̄lıaleſ *P* neque *post* purı *om. B′*

tare, quia tunc quoque Ianum Iouemque praefari necesse est, quos nominari atro die non oportet. ante diem quoque quartum Kalendas uel 26 Nonas uel Idus, tamquam inominalem diem, plerique uitant. eius obseruationis an religio ulla sit tradita, quaeri solet, sed nos nihil super ea re scriptum inuenimus, nisi quod Q. Clavdivs Annalivm quinto cladem illam uastissimam pugnae Cannensis factam refert ante diem quartum Nonas Sextiles. ad rem sane militarem nihil adtinere 27 notat Varro, utrum fastus uel nefastus dies sit, sed ad solas hoc actiones respicere priuatas. quod autem nundinas ferias dixi, potest argui, quia 28 Titvs de feriis scribens nundinarum dies non inter ferias retulit sed tantum sollemnes uocauit, et quod Ivlivs Modestvs adfirmat Messala augure consulente pontifices, an nundinarum Romanarum Nonarumque dies feriis tenerentur, respondisse eos nundinas sibi ferias non uideri, et quod Trebativs in libro primo Religionvm ait nundinis magistratum posse manu mittere iudiciaque addicere. sed contra Ivlivs Caesar 29 sexto decimo Avspiciorvm libro negat nundinis contionem aduocari posse, id est cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Cornelivs etiam Labeo primo Fastorvm libro nundinis ferias esse pronuntiat. causam uero huius uarietatis apud Granivm Lici- 30 nianvm libro secundo diligens lector inueniet. ait enim nundinas Iouis ferias esse, siquidem Flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem soleat immolare, sed lege Hortensia effectum ut fastae essent, uti rustici, qui

---

6 | *nıchıl *P* 7 quıntuſ *BP* 9 ſextılıſ *P* 10 attınere (*P*) 14 nıeſ *B'* 15 ſollēpneſ *P*, ſolemneſ *B* 16 modoſtuſ *P'* affirmat *P* 24 ıd ∸ *in ras. in P* 25 habere *B'* 27 lıbrorum *P'* 28 lıcıanū *P* 29 ınuenıt& *B'*

nundinandi causa in urbem ueniebant, lites
componerent. nefasto enim die praetori fari
31 non licebat. ergo, qui ferias dicunt a mendacio
uindicantur patrocinio uetustatis, qui contra sentiunt,
aestimatu aetatis, quae legem secuta est, uera depro-
32 munt. harum originem quidem Romulo adsignant,
quem communicato regno cum T. Tatio, sacri-
ficiis et sodalitatibus institutis, nundinas
quoque adiecisse commemorant, sicut TVDITANVS
33 adfirmat. sed CASSIVS Seruium Tullium fecisse
nundinas dicit, ut in urbem ex agris conuenirent,
urbanas rusticasque res ordinaturi. GEMINVS
ait diem nundinarum exactis iam regibus coe-
pisse celebrari, quia plerique de plebe repetita
Seruii Tullii memoria parentarent ei nundinis.
34 cui rei etiam VARRO consentit. RVTILIVS scribit Ro-
manos instituisse nundinas, ut octo quidem
diebus in agris rustici opus facerent, nono
autem die intermisso rure ad mercatum leges-
que accipiendas Romam uenirent, et ut scita
atque consulta frequentiore populo referren-
tur, quae trinundino die proposita a singulis
35 atque uniuersis facile noscebantur. unde etiam
mos tractus, ut leges trinundino die promulgarentur.
ea re etiam candidatis usus fuit, in comitium nun-
dinis uenire et in colle consistere, unde coram possent
ab uniuersis uideri. sed haec omnia neglegentius
haberi coepta et post abolita, postquam internundino
etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse coepe-
runt. est etiam Nundina Romanorum dea a nono
36 die nascentium nuncupata, quia lustricus dicitur. est
autem lustricus dies, quo infantes lustrantur et

5 aetatiſ *in ras. in P* ſequuta *P* 6 aſſignant *P* 7 rego *P′* tito *BP* 9 tuti|dianuſ *P*, tutidanuſ *corr. ut uid. ex* tutiuanuſ *B* 10 affirmat *P* 13 cępiſſe *P* 15 ſerui *B* ei] in *P* 18 in agriſ *om. P′* 26 conſiſtere *praeter* con *in ras. in B* 28 & *om. P′* 29 cęper̃ *P* 32 dieſ luſtricuſ (iuſtricuſ *P′*) (*P*)

nomen accipiunt, sed is maribus nonus, octauus est feminis.

Plene, ut arbitror, anni ac mensium constitutione 37
digesta habet Horas quoque noster, quod de dierum uocabulis et obseruatione consuluit. et scire equidem uelim, numquid sit, quod argutus Niligena et gentis accola numerorum potentis ex hoc ordine Romanae dispensationis inrideat, an Tuscum quoque Tiberim
aliquid ex disciplinis suis hausisse consentiat.' sub- 38
iecit Eustathius 'non solum Horus noster, grauis uir et ornatus, sed nec quisquam alius, ut aestimo, tam futilis posset esse iudicii, qui Romani anni sic ad unguem, ut aiunt, emendatum ordinem non probaret, cui maiorem gratiam et tenax memoria et luculenta oratio referentis adiecit. nec mirum, si haec digeries morsum reprehensionis euasit, cui accersita est ab
Aegypto postremae correctionis auctoritas. nam Iulius 39
Caesar ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit, ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad
solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Latii 40
uero ueteres incolae, quia nihil iam tum discere ab Aegypto licebat, ad quam nullus illis commeatus patebat, morem Graeciae in numerandis mensium diebus secuti sunt, ut retrouersum cedente numero ab augmento in diminutionem computatio resoluta desineret.
ita enim nos decimum diem, deinde nonum et postea 41
octauum dicimus, ut Atheniensis *δεκάτην καὶ ἐνάτην*
φθίνοντος soliti sunt dicere. Homerus quoque cum ait 42

---

1 hıſ *B* 4 hőr nr̃ q *P* deerum *P'* 5 quı|dem *B* 6 nılıgene *P'* 8 ırrıdeat *P* tıbrım *P*, thıbrım *B* 10 noſter *bP*: ınter *B* grauı * ſ (ı *corr. ut uid. ex* e) *B* 13 aıut *P'* 14 cuı* *P* 16 ÷ *om. P'* 17 ęgıpto *P* 19 ęgıptuſ *P* 20 mutatuſ *B'* 23 ęgıpto *P* nullıſ *B'* 24 grecıę *P* 25 ſequutı *P* 27 noſ * decımū̄ * *P* 28 octauum decımuſ *B'* ЄΝΑΤΗΝ *BP* 29 ΦЄΙΝΟΝΤΟC *P*, ΦΘΙΝΟΝΤΟC (*hoc certe fuisse uid.*) *corr. in* ΦЄΝΟΝΤΟC *B*

τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο,

quid aliud nisi illum *φθίνοντα* dicit, cuius paulatim deficientis supputatio in nomen desinit secuturi, et *ἱστάμενον* illum, qui praecedit numerum successurus
43 priori in defectum meanti? quod et Homerus uester Mantuanus, intellegens illud s t a r e dici, ad quod acceditur, ait

stat sua cuique dies,

extremum diem s t a r e dicens, quasi ad quem per
44 omnes eatur. idem poeta doctrina ac uerecundia iuxta nobilis, sciens Romanos ueteres ad lunae cursum et sequentes ad solis anni tempora digessisse, utriusque saeculi opinioni reuerentiam seruans 'u o s' quoque inquit,

labentem caelo qui ducitis annum,
Liber et alma Ceres

tam lunam quam solem duces anni hac inuocatione designans.'

XVII Hic Auienus 'hoc equidem mecum multum ac frequenter agitaui, quid sit, quod solem modo Apollinem, modo Liberum, modo sub aliarum appellationum uarietate ueneremur. et quia sacrorum omnium praesulem esse te, Vetti Praetextate, diuina uoluerunt, perge, quaeso, rationem mihi tantae sub uno numine in nominibus diuersitatis aperire'.

2 Tum Vettius 'caue aestimes, mi Auiene, poetarum gregem, cum de dis fabulantur, non ab adytis plerumque philosophiae semina mutuari. nam quod omnes

---

1 Od. ξ 162 8 Aen. X 467 15 Georg. I, 6

---

1 CTOY *P* ΦЄINONTOC *P et (sed* ι *erasa) B* MINOC *B* TOYCΔIOTAMЄINOIO *P*, TOYΔIOTAMЄNOIO *B* 2 ΦЄINONTA *BP* 4 precepıt *B* 10 ſtatur *P'* ıdeſt *B'* 11 nobıleſ *B'* 19 ad *P* 22 ſacrarum *P'* 24 numine *Schoemannus opuscul. III 327:* nomıne (*BP*) 25 ın omnıbuſ *P* 27 adıtıſ *P*, edytıſ *B*

paene deos, dumtaxat qui sub caelo sunt, ad solem
referunt, non uana superstitio sed ratio diuina com-
mendat. si enim sol, ut ueteribus placuit, dux et 3
moderator est luminum reliquorum, et solus
stellis errantibus praestat, ipsarum uero stellarum
cursus ordinem rerum humanarum, ut quibusdam
uidetur, pro potestate disponunt, ut Plotino constat
placuisse, significant: necesse est, ut solem, qui mode-
ratur nostra moderantes, omnium quae circa nos
geruntur fateamur auctorem. et sicut Maro, cum de 4
una Iunone dicet

quo numine laeso,

ostendit unius dei effectus uarios pro uariis censendos
esse numinibus, ita diuersae uirtutes solis nomina dis
dederunt. unde ἓν τὸ πᾶν sapientum principes pro-
diderunt. uirtutem igitur solis, quae diuinationi 5
curationique praeest, Apollinem uocauerunt, quae
sermonis auctor est, Mercurii nomen accepit. nam
quia sermo interpretatur cogitationes latentes, Ἑρμῆς
ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν propria appellatione uocitatus est.
uirtus solis est quae fructibus, effectus eiusdem est, 6
qui frugibus praeest. et hinc natae sunt appellationes
deorum [sicut] ceterorum, qui ad solem certa et
arcana ratione referuntur, et, ne tanto secreto nuda
praestetur adsertio, auctoritates ueterum de singulis
consulamus.

Apollinis nomen multiplici interpretatione ad 7
solem refertur, cuius rei ordinem pergam. Plato

---

3 Cic. de re p. XVII (III) 17 12 Aen. I 8

---

3 ıb; *in* u&uerıb; *in ras. in B* 6 ſurſuſ *ut uid. P′* rerum *om. B′* 10 gerentur *B′* 11 una *om. B′* 13 dıeı *P*, dıeı *B* 14 nomınandıſ *B* 19 ſemo *P′* ınterpretatur * *P* ЄPMHNЄYЄ ın p̄pa *P*, ЄPMINЄYЄIN proprıa *B* 21 eſt hınc *B′* 23 c&erū *P′* sicut *deleui* (appellationes horum deorum sicut ceterorum, quia ad *Bitschofskyus diarii gymnas. Austriac. 1878, 94*) 25 aſſertio *P* 27 apollineſ *P′*

solem *Ἀπόλλωνα* scribit cognominatum *ἀπὸ τοῦ ἀποπάλλειν τὰς ἀκτῖνας* id est a iactu radiorum, Chrysippus Apollinem, *ὡς οὐχὶ τῶν πολλῶν καὶ φαύλων οὐσιῶν τοῦ πυρὸς ὄντα*, primam enim nominis litteram retinere significationem negandi, *ἢ ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ οὐχὶ πολλοί*, nam et Latinitas eum, quia tantam clari-
8 tudinem solus optinuit, solem uocauit. Speusippus, quod ex multis ignibus constet uis eius *ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς αὐτοῦ συνεστῶτος*, Cleanthes *ὡς ἀπ' ἄλλων καὶ ἄλλων τόπων τὰς ἀνατολὰς ποιουμένου*, quod ab aliis atque aliis locorum declinationibus faciat
9 ortus. Cornificius arbitratur Apollinem nominatum *ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν* id est quia intra circuitum mundi, quem Graeci *πόλον* appellant, impetu latus ad ortus refertur. alii cognominatum Apollinem putant *ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα*, exanimat enim et perimit animan-
10 tes, cum pestem intemperie caloris immittit, ut Euripidis in Phaetonte

ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι', ὥς μ' ἀπώλεσας,
ὅθεν σ' Ἀπόλλων' ἐμφανῶς κλῄζει βροτός.

item Archilochus

ἄναξ Ἄπολλον καὶ σὺ τοὺς μὲν αἰτίους
σήμαινε καὶ σφᾶς ὄλλυ' ὥσπερ ὀλλύεις.

---

19 fragm. Nauck. 781, 12 22 fragm. 27 p. 390 (ed. 4) Bergk.

---

1 ΑΠΟΛΛΟΝΑ *P* cognominatum ſcribit *P* ΑΠΑΛΛΕΙΝ *P*, Λ|ΠΟΠΑΛΛΕ*Ι (*uid. fuisse* Π) Ν *B* 2 ıd eſt ıactura deorum *B'* crıſıppuſ *P* 3 ΤΟΝ *P* ΠΟΛΛΟΝ *P* 4 prıma *P* lıttera *P*, lıtterarū *B* 5 retınet *P* 6 ΠΟΛΛΟΪ *B* clarıtatem *B* 7 obtınuıt *B* 8 conſt& uıſ *praeter* conſt *in ras. in B* ΠΟΛΛΟΝ *B* 9 ΠΙΡΟC *B* ΚΑΕΑΝΘΗC *B* CΥΝΕΤΩΤΟC ΚΛΕΑΝΤΗCΩC ΑΠΟ ΛΑΝ | ΚΑΙΤΟ ΑΛΛΩΝ ΤΟΠΩ *P* 10 ΑΛΛΟΝ *B* ΑΛΛΟΝ *B*, *deinde* ΤΟCΑΝΑΤΟΛΑC *B* ΠΟΙΟΥΜΗΝΟΥ *P* 14 grecı* *P* ΠΟΛΛΟΝ *B* 16 ΑΤΟΛΛΥΝΤΑ *B* 17 teſtem *P* 18 ph&onte *B*, phętonte *P* 19 ΩΧΡΙCΟΦCΓΓΕC ΗΛΙΩC ΜΑ|ΠΩΛCΑC *P* 20 ΑΠΟΛΛΟΝΕΜΦΑΝΟC ΚΑΗΖΕΙ *P* 21 archılocuſ *B* 22 ΑΝΑΖ *B* CΙ *P* ΑΙΠΟΥC *P* 23 CΗΜΑΙΝ *B* ὥσπερ] ΟCΠΕΠ *B* ΟΑΛΥΕΙC· | *P*

denique inustos morbo *Ἀπολλωνοβλήτους καὶ ἡλιο-* 11
βλήτους appellant, et quia similes sunt solis effectibus
effectus lunae in iuuando nocendoque, ideo feminas
certis adflictas morbis *σεληνοβλήτους* et *Ἀρτεμιδοβλή-*
τους uocant. hinc est, quod arcu et sagittis Apollinis 12
simulacra decorantur, ut per sagittas intellegatur uis
emissa radiorum

> *αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς*
> *βάλλ'.*

idem auctor est et publicae sospitatis, quam creditur 13
sol animantibus praestare temperie. sed quia per-
petuam praestat salubritatem et pestilens ab ipso
casus rarior est, ideo Apollinis simulacra manu dex-
tera Gratias gestant, arcum cum sagittis sinistra, quod
ad noxam sit pigrior et salutem manus promptior
largiatur. hinc est quod eidem adtribuitur medendi 14
potestas, quia temperatus solis calor morborum omnium
fuga est. nam *ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους Ἀπόλλωνα*
tamquam *Ἀπέλλωνα* cognominatum putant. quae sen- 15
tentia Latinae quoque nominis enuntiationi congruens
fecit, ne huius dei nomen uerteremus, ut Apollinem
apellentem mala intellegas, quem Athenienses
Ἀλεξίκακον appellant. sed et Lindii colunt Apollinem
Λοίμιον, hoc cognomine finita pestilentia nuncupatum.
eadem opinio sospitalis et medici dei in nostris quo-
que sacris fouetur. namque uirgines Vestales ita
indigitant Apollo Medice, Apollo Paean. cum 16

---

8 Il. A 51

---

1 ΑΠΟΛΛΟΝΟΒΑΝΤΟΥC *P* ΗΛΙΟ|ΒΛΗΤΟΥC *P*, ΗΛΙΟΒΑΗΤΟΥC *B* 4 afflıctaſ *P* CΕΛΗΝΟΒΛΗΤΟΙC *B* 5 uocent *B* 9 ΒΑΛΑ *P*, ΒΑΛ *B* 10 quam *B* 11 temperıae *B* 13 ıdeo* *P* ſımılacra *P'* 14 acum *P'''* 16 idem *B* 18 ΑΠΕΛΛΥΝΟΝΤΑ *P* 19 tam|quem *B'* 20 enuncıatıonı *B* 21 dıeı *B* 22 male *P* 23 ΑΛΕΖΙΚΑΚΟΝ *B*, ΑΛΕΖΙΚΑΚΟΝ *P* appel|*lant (*fuit* l) *P* ſed *om.* *P* 27 pean *B*

ergo sint huiusce sideris, id est solis, duo maximi effectus, alter quo calore temperato iuuat mortalium uitam, alter quo iactu radiorum non numquam pestiferum uirus immittit, duo eademque cognomina circa singulos effectus propriis enuntiationibus signant appellantes deum *Ἰήιον* atque *Παιᾶνα*. quae cognomina utrique effectui apta sunt, ut sit *Ἰήιος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι* id est a sanando, et *Παιὰν ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας*, et rursus *Ἱήιος ἀπὸ τοὺ ἱέναι* ab immittendo,

βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιείς.

17 et *Παιὰν ἀπὸ τοῦ παίειν* a feriendo. obtinuit tamen
ut, cum sanitatem dari sibi precantur, *ἰὴ Παιάν*
per *η̄* litteram enuntient, id est medere Paean: cum
autem *ἵε Παιάν* per *ε̄* litteram dicunt cum adspiratione
prioris litterae, significant hoc dici, in aliquem aduersa
precatione *βάλε Παιάν*, id est immitte feriendo. qua
uoce ferunt Latonam usam, cum Apollinem hortaretur
impetum Pythonis incessere sagittis, cuius rei naturalem
18 rationem suo loco reddam. hanc uocem, id est *ἵε*
Παιάν, confirmasse fertur oraculum Delphicum Athe-
niensibus petentibus opem dei aduersus Amazonas
Theseo regnante. namque inituros bellum iussit his
ipsis uerbis semet ipsum auxiliatorem inuocare hortari-
19 que. Apollodorvs in libro quarto decimo *περὶ*
θεῶν Ἰήιον solem scribit: ita appellari Appolli-
nem *ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν κόσμον ἵεσθαι καὶ ἱέναι*, quod
20 sol per orbem impetu fertur. sed Timotheus ita

---

5 enunciationibuſ *B* 6 TAINA *B* 7 HOC AΠO TOY IACTAI *B* 8 et *B*: EI *P* 9 ΪENAI *P* ab immittendo ΠAIAN AΠO TOY ΠAIEIN BEΛOC | EXEΠEYKEC EΦIEIC EI a feriendo *B* 11 obtenuit *B′* 12 precatur IH | ΠANHTA litteram *P* 13 HTAM *P* 14 ΠAIAN *BP* IE *Cantabrig.*: IH *BP* 16 ΠAΛE *B* 17 hortaretur *om.* *P′* 18 impetum *om.* *P* pytoniſ *P′* ∗∗ ſagittiſ *P* 19 Ie *Cantabrig.*: IH *B* 24 XIIII *BP* ΠEPIO *P* 25 HION *B* appellare *B′* 26 TON *P*: ΓON *B* KAIENAI *B* 27 ſoleṃ *B* timo|thō∗uſ *P* (e above o)

σύ τ' ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον
λαμπραῖς ἀκτῖσ' Ἅλιε βάλλων
πέμψον ἑκαβόλον ἐχθροῖς βέλος
σᾶς ἀπὸ νεύρας ὦ ἴε Παιάν.

eundem deum praestantem salubribus causis *Οὔλιον* 21 appellant, id est sanitatis auctorem, ut ait Homerus

οὖλέ τε καὶ μάλα χαῖρε.

Maeandrivs scribit Milesios *Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ* pro salute sua immolare. Pherecydes refert Thesea cum in Cretam ad Minotaurum duceretur, uouisse pro salute atque reditu suo *Ἀπόλλωνι Οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι Οὐλίᾳ.* nec mirum, si gemini 22 effectus uariis nominibus celebrantur, cum alios quoque deos ex contrario in eadem re duplici censeri et potestate accipiamus et nomine, ut Neptunum, quem alias *Ἐνοσίχθονα*, id est terram mouentem, alias *Ἀσφαλίωνα*, id est stabilientem, uocant. item Mercurius hominum mentes uel oculos et excitat et sopit, ut ait poeta

εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει.

unde et Apollinem id est solem, modo sospitatem 23 modo pestem significantibus cognominibus adoramus,

---

1 Bergk poetae lyr. ed. 4 p. 624   7 Od. ω 402   20 Il Ω 343

---

1 CI *B*, *deinde* TЄ *BP*   ΓΟΝЄΙΠΟΛΟΝ *P*   πόλον] ΠΟ *B* *ante* ΟΥΡΑΝΙΟΝ *deleta* Λ *in B*   2 ΛΑΜΠΡΑ|IC *P*, ΛΑΜΤΡΑΙC *B* ΑΚΤΙC *P*: ΑΚΤΙCΙΝ *B*   Ἅλιε] ΙΝЄΑΙЄ *P*, ΗΛΙ *B*   ΒΑΛΛΟΝ *B* 3 ΒЄΛΟC *P*   4 ΝЄΥΡΑ *B*, *deinde* ΩЄΠΑΙΑΝ *B*   5 Є*ΛΙΟΝ (є supra) (*prior* Є *in ras.*, Ι *inducta*) *B*   7 ΓЄ *P*   8 meandrı *B*, meandrıuſ *P*, Leandrius *Meursius*, Maeandrius *Keilius uind. onom. p. 9*   melıſıoſ *P'*   ΟΥΛΙΟΙ | *P*   9 ΦЄΡЄΚΥΔΗC *BP*   11 nouıſſe *B*   12 ΟΟΥΛΙΩΙ *B*   ΡΑΡΤЄΜΙΔΙΟΥΑΙΑΓ. | *P*   15 &* neptunum *B*   16 terram — 17 ıd eſt *om. B*   18 uel *om. B*   20 ЄΙΑΤΟ *P*   ΘЄΤ *B*, *deinde* ΑΝ|ΔΡΟΝ *B*, ΑΝΑΡΩΝ *P* ΤЄΛΓЄΙ͂· *P*, ЄΛΚЄΙ (Κ *in ras.*) *B*   21 & apollınem *iterat B*

cum tamen pestis, quae ab eo noxiis immittitur,
24 aperte hunc deum bonis propugnare significet. hinc
est, quod apud Pachynum Siciliae promuntorium
Apollo Libystinus eximia religione celebratur. nam
cum Libyes inuasuri Siciliam classem appulissent ad
id promuntorium, Apollo, qui ibi colitur, inuocatus
ab incolis inmissa hostibus peste et paene cunctis
subita morte interceptis Libystinus cognominatus est.
25 nostris quoque continetur annalibus similis eiusdem
dei praesentiae maiestas. nam cum ludi Romae Apol-
lini celebrarentur ex uaticinio Marcii uatis carmineque
Sibyllino, repentino hostis aduentu plebs ad arma
excitata occurrit hosti, eoque tempore nubes sagittarum
in aduersos uisa ferri et hostem fugauit et uictores
Romanos ad spectacula dei sospitalis reduxit. hinc
intellegitur proelii causa, non pestilentiae, sicut quidam
26 aestimant, ludos institutos. haec est autem huius
aestimationis ratio, quod tunc sol super ipsum nostrae
habitationis uerticem fulget. nam Cancer in aestiuo
tropico est, in quo meante sole radii temperatam
nostram non eminus sed superne demissi rectis
fulgoribus lustrant. unde aestimatum est a non nullis
ad propitiandum tunc maxime deum caloris Apollinaribus
27 litari. sed inuenio in litteris hos ludos uictoriae,
non ualitudinis causa, ut quidam ANNALIVM SCRIP-
TORES memorant, institutos. bello enim Punico
hi ludi ex libris Sibyllinis primum sunt insti-
tuti suadente Cornelio Rufo decemuiro, qui
propterea Sibylla cognominatus est, et postea
corrupto nomine primus coepit Sylla uocitari.

---

2 diem *P* 3 pachinum *BP* ꝓmun|ctoriū *P* 4 libyſti-nuſ — 6 Apollo *om.* *P* 7 immiſſa *P* 8 libiſtinuſ *P* 10 praeſentę *B′* 11 martii *BP* 12 ſibillino *P* 14 oſtem *P′* 16 praelii *P* 21 demiſſe *P′* 22 eſtimatam *B′* 23 apollinariſuſ *ut uid.* *B′* 25 ual&udiniſ *B* 26 enim *om.* *P* 27 ſibilliniſ *P* 29 ſibilla *P* 30 ſilla uocitrari (*primitus fuit* uocitraji) *P*

fertur autem in CARMINIBVS MARCI uatis, cuius duo 28
uolumina inlata sunt in senatum, inuentum esse ita
scriptum hostem, Romani, si ex agro expellere
uultis, uomicam quae gentium uenit longe,
Apollini censeo uouendos ludos, qui quotannis
comiter Apollini fiant. his ludis faciendis
praesit is praetor, qui ius populo plebique
dabit summum. decem uiri Graeco ritu hostiis
sacra faciant. hoc si recte facietis, gaudebitis
semper, fietque res publica melior: nam is
diuus extinguet perduelles uestros, qui uestros
campos pascunt placide. ex hoc carmine cum 29
procurandi gratia dies unus rebus diuinis impensus
esset, postea senatus consultum factum, uti decem
uiri, quo magis instruerentur de ludis Apollini
agundis reque diuina recte facienda, libros
Sibyllinos adirent. in quibus cum eadem reperta
nuntiatum esset, censuerunt patres Apollini ludos
uouendos faciendosque, inque eam rem duodecim milia aeris praetori et duas hostias
maiores dari, decemuirisque praeceptum ut Graeco
ritu hisce hostiis sacrum facerent, Apollini
boue aurato et capris duabus albis auratis,
Latonae boue femina aurata. ludos in circo
populus coronatus spectare iussus. haec praecipue 30
traditur origo ludorum Apollinarium.

Nunc ex aliis quoque huius dei nominibus eundem
esse Apollinem et solem probemus. *Λοξίας* cognomi- 31
natur, ut ait OENOPIDES, *ὅτι ἐκπορεύεται τὸν λοξὸν*

---

3 cf. Liuii XXV 12, 9

---

1 marcıı *om* *P'*, martıı ∗ (*fuit* a) *B* 4 uenıt *om.* *P'* 5 apollını *om.* *P* 8 hoſtıſ *P'*, *deinde* ſacrıfıcant *B* 11 extınguıt *P* 12 paſcunt *om.* *P'* 16 fa∗cıenda *P* 17 ſıbıllınoſ *P* eadem repente *B* 19 uıuendoſ *B'* 23 albıſ auratę *P'* 28 loxıaſ *BP* cognomınatuſ B 29 oenıpıdeſ *P* ЄKTIOPЄYЄTAI *P*, ЄKΠOPЄI- (*corr. in* Y) ЄTAI *B* ΛOΞON KIKΛON *P*, ΛOZON KIKΛON *B*

κύκλον ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς κινούμενος, id est quod obliquum circulum ab occasu ad orientem pergit aut, ut CLEANTHES scribit, *ἐπειδὴ καθ' ἕλικας κινεῖται· λοξαὶ γάρ εἰσι καὶ αὗται*, quod flexuosum iter pergit, *ἢ ὅτι λοξὰς τὰς ἀκτῖνας ἵησιν ἐφ' ἡμᾶς βορείους ὄντας νότειος ὤν*, uel quod transuersos in nos a meridie immittit radios, cum simus ad ipsum septentrionales.

32 Delius cognominatus *ἀπὸ τοῦ δῆλα καὶ φανερὰ πάντα ποιεῖν τῷ φωτί*, quod inluminando omnia clara demonstret.

33 *Φοῖβος* appellatus, ut ait CORNIFICIVS, *ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν βίᾳ*, quod ui fertur, plerique autem a specie et nitore *Φοῖβον*, id est *καθαρὸν καὶ λαμπρόν*, dictum putant.

34 Item *Φάνητα* appellant *ἀπὸ τοῦ φαίνειν*, et *Φανεόν, ἐπειδὴ φαίνεται νέος*, quia sol cotidie renouat sese, unde Vergilius

mane nouum.

35 Camerienses, qui sacrum Soli incolunt insulam *Ἀειγενέτῃ* Apollini immolant *τῷ τὸν ἥλιον ἀεὶ γίγνεσθαι καὶ ἀεὶ γεννᾶν*, id est quod semper exoriens gignitur, quodque ipse generat uniuersa inseminando fouendo producendo alendo augendoque.

36 Apollinis Lycii plures accipimus cognominis causas. ANTIPATER STOICVS Lycium Apollinem nun-

---

18 Vergil. Georg. III 325

---

1 ΔΙCΜΩΝ *P'* ΑΝΤΟΛΑC *B'* ΚΥΝΟΥΜΕΝΟC *B* 3 aut unde antheſ *B* ЄΠЄΔΗ *B* 4 ΛΟΖΑΙ *B* ΤΑΡ *P, deinde* ΙЄCΙ *P* ΑΥΤΙ *B* 5 ὅτι] ΟΠ *P* ΛΟΖΑC *B* ΗCΙ|Ν *B* ЄΜΑC *B, deinde* ΟΥC ΟΝΤΑC *B* 6 tranuerſoſ *P'* 8 *post* cognominatuſ *add.* eſt *P* ΤΩΥ *P* 9 ΦΟΤΙ *P* ılluminando *P* 11 appellatur (*P*) 12 ΦΟΙΤΟΝ *P* quo dıe *B* 13 phębon *P*, phebon *B* ΚΑΤΑ|ΡΟΝ *B* 15 phaneta *BP* ΤΟΙ *P* 17 uergılıuſ *P*, uırgılıuſ *B* 19 camerı|enſe *B* 20 ΑЄΙΓЄΝЄΤΙ *B* ΤΟΤΩΝ *P, deinde* ЄΛΙΟΝ *B* ΓΙΝЄC * ΑΙ *P*, ΓЄ|ΝЄCΤΑΙ *B* 21 *post* exorıenſ *deletum* dr̃ *in P* 22 ıpſe *om. P* 24 lıcıȷ *P* 25 lıcıum *P* nucupatum *P'*

cupatum scribit *ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι πάντα φωτίζοντος ἡλίου*. Clanthes Lycium Apollinem appellatum notat quod ueluti lupi pecora rapiunt, ita ipse quoque
umorem eripit radiis. prisci Graecorum primam lucem, 37
quae praecedit solis exortus, *λύκην* appellauerunt *ἀπὸ τοῦ λευκοῦ*. id temporis hodieque *λυκόφως* cognominant. de quo tempore poeta ita scribit 38

ἦμος δ' οὔτ' ἄρ πω ἠώς, ἔτι δ' ἀμφιλύκη νύξ.

idem Homerus

εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι Λυκηγενέι κλυτοτόξῳ,

quod significat *τῷ γεννῶντι τὴν λύκην*, id est qui generat exortu suo lucem. radiorum enim splendor propinquantem solem longe lateque praecedens atque caliginem paulatim extenuans tenebrarum parit lucem.
neque minus Romani, ut pleraque alia ex Graeco, ita 39
et lucem uidentur a *λύκῃ* figurasse. annum quoque uetustissimi Graecorum *λυκάβαντα* appellabant *τὸν ἀπὸ τοῦ λύκου* id est sole *βαινόμενον καὶ μετρούμενον*.
λύκον autem solem uocari etiam Lycopolitana Thebai- 40
dos ciuitas testimonio est, quae pari religione Apollinem, itemque lupum, hoc est *λύκον*, colit in utroque solem uenerans, quod hoc animal rapit et consumit omnia in modum solis ac plurimum oculorum acie
cernens tenebras noctis euincit. ipsos quoque *λύκους* 41

---

8 Il. Η 433 10 ib. Δ 101

---

1 ΛΕΙΚΑΙΝΕCΘΑΙ *B* * ΦΩΤΙΖΟΝ|ΤΟC *P*, ΦΟΤΙΖΟΝΤΟC *B* 2 cleantes *P*, Deanthes *B* licij *P* apellatum *B* 3 quia ueluti *P* ipse *om.* *P* 4 humorem (*P*) radiu (?) *P'* 5 solus *P* ΛΙΚΗΝ *P* 6 ΛΕΙΚΟΥ *P'*, ΛΕ *B*, *deinde* id est *P* licophos *P*, lycophos *B* 7 poeta *om.* *P* 8 ΠΟ *B* ΕΠΔΑΜΦΙΑΥΚΗ|ΝΥΞ (Ξ *in ras.*) *in P* ΑΜΦΙΛΙ ΚΗΝΙΞ *B* 10 ΑΠΟΛΩ (*corr. ex* Ο) ΝΙ *B* ΛΥΚΗΤΕΝΕ ΚΛΙΤΟΤΟΞ *B* ΚΑΙ|ΤΟΤΟΞ *P* 11 ΛΥΚΗ *P*, ΑΥ|ΚΗ *B* 14 parit] paul *P'* 16 a*lice (*fuit* l) *P*, a lyce *B* 17 ΛΙΚΑ|ΒΑΝΤΑ appellant *B* ΤΟΝ ΥΠΟ (ΠΟ *B*) ΤΟΥ ΛΙΚΟΥ *P* 18 ΜΕ|ΤΡΟΙΜΕΝΟΝ *B* 19 *et* 21 ΛΙΚΟΝ *P* 19 licopolitana *B* 23 aciem *B* 24 ΛΙΚΟC *P*, ΛΥΚΟC *B*, *deinde* alice *P*, alyce *B*

a *λύκῃ* id est a prima luce appellatos quidam putant, quia hae ferae maxime id tempus aptum rapiendo pecori obseruant, quod antelucanum post nocturnam famem ad pastum stabulis expellitur.

42 Apollinem *Πατρῷον* cognominauerunt non propria gentis unius aut ciuitatis religione, sed ut auctorem progenerandarum omnium rerum, quod sol umoribus exsiccatis ad progenerandum omnibus praebuit causam, ut ait Orpheus

πατρὸς ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν,

unde nos quoque Ianum patrem uocamus, solem sub hac appellatione uenerantes.

43 *Νόμιον Ἀπόλλωνα* cognominauerunt non ex officio pastorali et fabula, per quam fingitur Admeti regis pecora pauisse, sed quia sol pascit omnia quae terra
44 progenerat. unde non unius generis sed omnium pecorum pastor canitur, ut apud Homerum Neptuno dicente

Φοῖβε, σὺ δ' εἰλίποδας ἕλικας βοῦς βουκολέεσκες.

atque idem apud eundem poetam equarum pastor significatur ut ait

τὰς ἐν Πηρείῃ θρέψ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων,
ἄμφω θηλείας φόβον Ἄρηος φορεούσας.

45 praeterea aedes ut ouium pastoris sunt apud Camirenses *Ἐπιμηλίου*, apud Naxios *Ποιμνίου*, itemque

---

10 fragm. ed. Hermann p. 465 19 Il. Φ 448 22 ib. B 766

---

1 apellatoſ *B* 2 rapıedo *P'* 6 gentıſ huıuſ aut cıuıtaſ *B'* auctore *B* 7 humorıbuſ *P* 13 ΑΠΟΛΛΟΝΑ *P'*, ΑΠΟΛΛΩΝ *B* 14 & fabula — 15 peccora (*sic*) *iterat B'* 17 peccorum *B* 19 ΕΛΙΠΟΔΑC *B*: ΕΙΛΙΠΛΑC *P*, *deinde* ΕΛΙΚΟC (Λ *supra* Ο) ΒΟΥΚΟΛΕΕCΚΕC *P* 22 ΦΗΡΙΦΙ *P*, ΦΗΡΙΕΙ *B* ΑΡΤΙΡΟΤΟΞΟC *BP* 23 ΤΗΛΕΙΑC *P* 24 * apud (*uid. fuisse* t) *P* 25 ΕΠΙΜΕΛΙΟΥ *B*

deus Ἀρνοκόμης colitur, et apud Lesbios Ναπαῖος, et multa sunt cognomina per diuersas ciuitates ad dei pastoris officium tendentia. quapropter uniuersi pecoris antistes et uere pastor agnoscitur.

Apollo Ἐλελεὺς appellatur ἀπὸ τοῦ ἑλίττεσθαι 46
περὶ τὴν γῆν, quod aeterno circa terram meatu ueluti uolui uidetur, ut ait Euripides

Ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα,

ἢ ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς περιπολεῖ ut ait Empedocles

οὕνεκ᾽ ἀναλισθεὶς μέγαν οὐρανὸν ἀμφιπολεύει.

Platon ἀπὸ τοῦ συναλίζειν καὶ συναθροίζειν τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἀνατείλῃ, quod exoriens homines conducit in coetum.

Apollo Χρυσοκόμας cognominatur a fulgore ra- 47
diorum, quos uocant comas aureas solis, unde et Ἀκερσικόμης, quod numquam radii possunt a fonte lucis auelli, item Ἀργυρότοξος, quod enascens per summum orbis ambitum uelut arcus quidam figuratur alba et argentea specie, ex quo arcu radii in modum emicant sagittarum. Σμινθεὺς cognominatur, ὅτι ζέων 48
θεῖ, quia feruens currit, Καρνεῖος ἐπεὶ καιόμενος

---

8 Phoeniss. 3 11 cf. Crat. p. 409 A

---

1 ΑΡΤΟΚΟΜΗϹ *P*, ΚΟΜΗϹ *B* 5 appellatuſ *B* ЄΛΙΤΤЄϹΤΑΙ *B* 6 ΓΙΝ *B* 8 ΘΟΑΙϹΠΠΟΥϹΙΝ *B* ЄΛΙϹϹѠΝ *BP* 9 ϹΥΝΑΑΙϹΘЄΝΤΟϹ *P* ΠЄΡΙΝΟΛЄΙ *B* 10 empodecleſ *P* 11 ΑΝΑΛΛΙϹΘЄΙϹ *BP* ΑΜΦΙΒΟΛЄΥЄΙ *B* 12 Platon] ΓΑΑΤѠΝ *P*, ΠΑΛΑΤΟΝ *B*, *deinde* ΑΠΑΟ *B* ϹΥΝΑΛΑϹΚЄΙΝ *B et* (*sed* Υ *corr. ex* Ο) *P*, *em. Ianius* ϹΥΝΑΤΡΟΙΖЄΙΝ *B* 13 ΑΝΘΡΟΠΟΥϹ *B* ΑΝΑΤЄΛΗ *P*, ΑΝΑΤΑ (*corr. in* Є) ΥΛЄ *B* 15 chrıſocomaſ *P*, chryſocomaſ *B* cognominatus *b* 16 quos *Salisb.*: quaſ *BP* ın unde (?) *P'* 17 ΑΚЄΡϹΙΚΟΜЄϹ *B* 18 argırotoxuſ *P*, argy|rotoxuſ *B* 19 figuratuſ *B* 21 *ΜΙΝΘЄΙϹ *P*, ϹΜΙΝΘЄΙϹ *B* cognomınatuſ *B* ΖЄΟΝ *B* 22 ΚΑΙΜЄΝΟϹ *B*

ὁρᾶται νέος, uel quod, cum omnia ardentia consuman-
tur, hic suo calore candens semper nouus constat.
item *Ἀπόλλων Κιλλαῖος, ὅτι τὰς κινήσεις λαιὰς ποιεῖ*,
49 semper nobis ab austro currens. *Θυμβραῖος Ἀπόλλων
ὁ τοὺς ὄμβρους θείς*, quod est deus imbricitor. *Ἀπόλ-
λων Φιλήσιος*, quod lumen eius exoriens amabile
amicissima ueneratione consalutamus.

50 *Ἀπόλλων Πύθιος οὐκ ἀπὸ τῆς πεύσεως*, id est non
a consultatione oraculorum dictus a physicis aestimatur,
sed *ἀπὸ τοῦ πύθειν* id est *σήπειν*, quod numquam
51 sine ui caloris efficitur. hinc ergo *Πύθιον* dictum
aestimant, licet hoc nomen ex nece draconis inditum
deo Graeci fabulentur, quae tamen fabula non abhorret
ab intellectu naturalis arcani, quod apparebit, si
percurratur ordo, qui de Apolline nascente narratur,
sicut paulo superius enarraturum me esse promisi.
52 Latonae Apollinem Dianamque pariturae Iuno dicitur
obstitisse, sed ubi quandoque partus effusus est, dra-
conem ferunt, qui *Πύθων* uocitabatur, inuasisse cunas
deorum, Apollinemque in prima infantia sagittis beluam
53 confecisse. quod ita intellegendum naturalis ratio
demonstrat. namque post chaos ubi primum coepit
confusa deformitas in rerum formas et in elementa
enitescere, terraque adhuc umida substantia in molli
atque instabili sede nutaret, conualescente paulatim
aetherio calore atque inde seminibus in eam igneis
defluentibns haec sidera edita esse creduntur, et solem
quidem maxima ui caloris in superna raptum, lunam
uero umidiore et uelut femineo sexu naturali quodam
pressam tepore, inferiora tenuisse, tamquam ille magis

---

3 ΑΠΟΛΛΩC *P* ΚΑΛΛΑΙΟC *P'*, CΚΙΛΛΑΙΟC *B* 5 ΤΟΨC *P* ΟΜ ΒΡΟC *P*, ΟΜ ΒΡΟΥΟ *B* 7 amacıſſıma *B'* conſultamuſ *B* 8 ΠΥΤΙΟC *B* ΠΕΙCΕΩC *B* 9 oculorum *B* phıſıcıſ *P* 10 ΟΥΘΕΙΝ *B'* CΕΠΕΙΝ *B* 13 horret *B* 14 aparebit *P'* 15 ordo *in ras. in P* 19 ΠΥΘΟΝ *B* 22 cepıt *P* 24 nıteſcere *P* humıda *P* ın *om. B P* 29 humıdıore *P*

substantia patris constet, haec matris: si quidem 54
Latonam physici uolunt terram uideri, cui diu interuenit Iuno, ne numina, quae diximus, ederentur: hoc est aer, qui tunc umidus adhuc grauisque obstabat aetheri, ne fulgor luminum per umoris aerii densitatem
tamquam e cuiusdam partus progressione fulgeret. 55
sed diuinae prouidentiae uicit instantia, quae creditur iuuisse partum. ideo in insula Delo ad confirmandam fidem fabulae aedes Prouidentiae, quam *ναὸν Προνοίας
Ἀθηνᾶς* appellant, apta religione celebratur. propterea 56
in insula dicuntur nati, quod ex mari nobis oriri uidentur. haec insula ideo Delos uocatur, quia ortus et quasi partus luminum omnia facit *δῆλα*, id est
aperta, clarescere. haec est autem de nece draconis 57
ratio naturalis, ut scribit Antipater Stoicvs. nam terrae adhuc umidae exhalatio meando in supera uolubili impetu atque inde sese, postquam calefacta est, instar serpentis mortiferi in infera reuoluendo corrumpebat omnia ui putredinis, quae non nisi ex calore et umore generatur, ipsumque solem densitate caliginis obtegendo uidebatur quodam modo lumen eius eximere: sed diuino feruore radiorum tandem uelut sagittis incidentibus extenuata exsiccata enecta interempti draconis ab Apolline fabu-
lam fecit. est et alia ratio draconis perempti. nam 58
solis meatus licet ab ecliptica linea numquam recedat sursum, tamen ac deorsum uentorum uices certa deflexione uariando iter suum uelut flexum draconis
inuoluit. unde Euripides 59

2 phiſici *P* 4 humiduſ *P* 5 luminum — 6 progreſſione *om. B* 5 humoriſ *B*, humoſi *B* *aeriſ *P* 6 ne fulgeret *corr. in* refulgeret *in B* 7 uiuit *P* 9 ędiſ *BP* ΠΡΟΟΝΟΙΑCΑΘΗΝΑC *B* 11 dicunt *B* enati *P* 15 ante | pater *B* 16 humidae *P* exalatio *BP* 17 superna *b* 20 umere *B'*, humore *P* 22 uidebatur *om. P* 25 ab apolline *praeter* ne *in ras. in B*

πυριγενὴς δὲ δράκων
ὁδὸν ἡγεῖται ταῖς τετραμόρφοις
ὥραισι ζευγνὺς ἁρμονίᾳ
πλούτου πολύκαρπον ὄχημα.

sub hac ergo appellatione caelestis itineris sol cum
confecisset cursum suum, draconem confecisse diceba-
60 tur. inde fabula exorta est de serpentis nece. sagit-
tarum autem nomine non nisi radiorum iactus osten-
ditur, qui tunc longissimi intelleguntur, quo tempore
altissimus sol diebus longissimis solstitio aestiuo
conficit annuum cursum, inde Ἑκηβόλος et Ἑκατηβόλος
dictus *ἕκαθεν τὰς ἀκτῖνας βάλλων*, e longissimo
altissimoque radios in terram usque demittens.

61 De Pythii cognomine sufficere ista potuissent,
ni haec quoque se ratio eiusdem appellationis ingereret.
cum enim sol in signo Cancri aestiuum sol-
stitium facit, in quo est longissimi diei ter-
minus, et inde retrogressum agit ad diminu-
tionem dierum, Pythius eo tempore appellatur
ὡς πύματον θέων, ὅ ἐστι τὸν τελευταῖον δρόμον
62 *τρέχων.* idem ei nomen conuenit, et cum
Capricornum rursus ingrediens ultimum
breuissimi diei cursum intellegitur peregisse,
et ideo in alterutro signorum peracto annuo
spatio draconem Apollo, id est flexuosum iter
suum, ibi confecisse memoratur. hanc opinionem

---

1 fragm. 937 ed. Nauck.

---

1 ΛΡΑΚΩ|Ν *P, deinde* 2 ΟΛΟΝ *BP* ΕΤΕΙΤΑΙ *B* 3 ΩΡΑΙϹ *P,* ΟΡΑΙϹ *B* ΖΕΥΓΗΙϹ *P* ΑΡΜΟΝΙ∗∗ *B* 4 ΠΛΟΥΤΟΥ (*sed* Ο *add. man. recentissima*) *B* πλούτου πολύκαρπον] ΠΛΟΥΚΑΡΠΟΝ *P* 6 confecıſſıt *B′* ſuum curſum (*P*) 11 ΕΚΑΤΗΒΛΟϹ *B* 12 ΕΚΘΕΝ *B* ΒΑΛΛΟΝ *B* ex *P* 13 uſque *om. P′* dımıttenſ *B* 14 phıthıı *B* nomıne *P′* poſſent *P* 15 ſe *om. B* 17 deı *B′* 20 ΕΕΟΝ *B* ΕϹΤΙΝ *B*, ΕϹΤΥΝ *B* 21 ıd eſt *B′* 24 alteroutro *B* pocto *B′*

CORNIFICIVS in ETYMIS retulit. ideo autem his 63 duobus signis quae portae solis uocantur, Cancro et Capricorno, haec nomina contigerunt, quod Cancer animal retro atque oblique cedit, eademque ratione sol in eo signo obliquum, ut solet, incipit agere retrogressum, caprae uero consuetudo haec in pastu uidetur, ut semper altum pascendo petat, sed et sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare.

Ἀπόλλωνα Διδυμαῖον uocant, quod geminam 64 speciem sui numinis praefert ipse inluminando formandoque lunam. et enim ex uno fonte lucis gemino sidere spatia diei et noctis inlustrat, unde et Romani solem sub nomine et specie Iani Didymaei Apollinis appellatione uenerantur.

Ἀπόλλωνα Δέλφιον uocant, quod quae obscura 65 sunt claritudine lucis ostendit *ἐκ τοῦ δηλοῦν ἀφανῆ*, aut, ut NVMENIO placet, quasi unum et solum. ait enim prisca Graecorum lingua *δέλφον* unum uocari. unde et frater inquit *ἀδελφός* dicitur quasi iam non unus. Hieropolitani praeterea, qui 66 sunt gentis Assyriorum, omnes solis effectus atque uirtutes ad unius simulacri barbati speciem redigunt, eumque Apollinem appellant. huius facies prolixa in 67 acutum barba figurata est eminente super caput calatho. simulacrum thorace munitum est, dextera erectam tenet hastam superstante Victoriae paruulo signo, sinistra floris porrigit speciem, summisque ab umeris Gorgoneum uelamentum redimitum anguibus

---

1 hıȷſ (*quid primitus fuerit non dispicio*) *p* 4 obloquıũ *B* 10 ΑΠΟΛΛΟΝΑ *B* ΔΙΑΥΜΑΙΟΝ *P* 11 ıllumınando *B* 12 lucıı *B'* 13 ılluſtrant *P* 14 nomıne *praeter* e *in ras. in P* 17 ΔΗΛΟΥ *BP* ΑΦΑΝΕ *B* 18 numero *B'* 20 ΔΕΛΦΦΟΝ *ut uid. P'*, ΑΔΕΛΦΟΝ *b* 21 ıã ñ nouuſ *P* 22 aſſırıorum *P* 26 ſımula*chrum *P* torace *P'B* dextrę | rectam *P*, dextere (a *supra* e) *rectam *B* 29 humerıſ (*P*)

tegit scapulas. aquilae propter exprimunt instar uolatus,
ante pedes imago feminea est, cuius dextra laeuaque
sunt signa feminarum, ea cingit flexuoso uolumine
68 draco. radios in terram superne iaci barba demissa
significat. calathus aureus surgens in altum monstrat
aetheris summam, unde solis creditur esse substantia.
hastae atque loricae argumento imago adiungitur
Martis, quem eundem ac solem esse procedens sermo
patefaciet. Victoria testatur cuncta submitti huius
sideris potestati. floris species florem rerum protesta-
tur, quas hic deus inseminat progenerat fouet nutrit
69 maturatque. species feminea terrae imago est, quam
sol desuper inlustrat. signa duo aeque feminea, quibus
ambitur, hylen naturamque significant confamulantes,
et draconis effigies flexuosum iter sideris monstrat.
aquilae propter altissimam uelocitatem uolatus altitu-
70 dinem solis ostendunt. addita est Gorgonea uestis,
quod Minerua, quam huius praesidem accipimus, solis
uirtus sit, sicut et PORPHYRIVS testatur Mineruam
esse uirtutem solis, quae humanis mentibus
prudentiam subministrat. nam ideo haec dea
Iouis capite prognata memoratur, id est de summa
aetheris parte edita, unde origo solis est.

XVIII Haec, quae de Apolline diximus, possunt etiam
de Libero dicta existimari. nam ARISTOTELES, qui
THEOLOGVMENA scripsit, Apollinem et Liberum
patrem unum eundemque deum esse cum multis
aliis argumentis adserat, etiam apud Ligyreos

---

25 Rosii Arist. pseud. p. 616

---

1 ſpatulaſ (*sed. uid. fuisse* ſpaculaſ) *P* 2 eſt *om.* *P* 4 ıacıenſ *P* dımıſſa *B* 7 adıungıtıſ *B'* 8 matrıſ *B* 13 ıllustrat *P* 14 ſıgnıficat *P'* 16 altıſſımam *praeter* al *in ras.* *in* *P* 23 *post* eſt *add.* DE LIBERO PATRE *BP* 25 eſtımarı *P* arıſtotılеſ *B* 27 eundem *B* 28 alııſ *om.* *P* aſſerıt *B* lıgıreoſ *P*

ait in Thracia esse adytum Libero consecratum
ex quo redduntur oracula. sed in hoc adyto
uaticinaturi plurimo mero sumpto, uti apud
Clarium aqua pota, effantur oracula. apud 2
Lacedaemonios etiam in sacris, quae Apollini celebrant,
Hyacinthia uocantes, hedera coronantur Bacchico ritu.
item Boeotii Parnassum montem Apollini sacratum 3
esse memorantes, simul tamen in eodem et oraculum
Delphicum et speluncas Bacchicas uni deo consecratas
colunt, unde et Apollini et Libero patri in eodem
monte res diuina celebratur. quod cum et Varro et 4
Granius Flaccus adfirment, etiam Euripides his docet

Διόνυσος, ὃς θύρσοισι καὶ νεβρῶν δοραῖς
καθαπτὸς ἐν πεύκαισι Παρνασσὸν κάτα
πηδᾷ χορεύων.

in hoc monte Parnasso Bacchanalia alternis annis 5
aguntur, ubi et Satyrorum, ut adfirmant, frequens
cernitur coetus et plerumque uoces propriae exau-
diuntur itemque cymbalorum crepitus ad aures homi-
num saepe perueniunt. et nequis opinetur diuersis 6
dis Parnassum montem dicatum, idem Euripides, in
Licymnio Apollinem Liberumque unum eundemque
deum esse significans, scribit

---

13 fragm. 752 ed. Nauck

---

1 tracia *P* aditum *BP* ṽ *in* conſecratṽ| *in ras. in P* 2 aditạ̊ *B* 3 plurimi *B'* sumto *b* 4 potata *P* effatuſ *corr. in* effatur *in B* oraculo *P* 5 lacedemonioſ *P* celebrabant *B* 6 yiacinthia *P*, ΥΑ | cinthia *B* bachico *P* 7 beotij *P*, bo&ii *B*, *cf. ad. p. 62, 12* parnaſum *P'* 9 bachicaſ *P* unde — 11 celebratur *om. P* 12 affirment *P*, adfirm& *B'* 13 ΔΙΟΝΙCΟC *P* ὅc *om. BP* Α|ΟΡΑΙC *P* 14 ΠΕΥΚΑΙC ΑΠΝΑCCΟΝ *P* 15 ΠΔΑΙΧΟ|ΡΕΙΩΝ · *P*, ΠΙΔΑΙ ΧΟΡΕΥΩΝ *P* 16 parnaſſo *B* bachanalia *P* 17 ſatirorum *P* affirmant *P* 18 eorum *post* propriae *add. P* 20 optinetur *B'* 22 licimnio *P*

δέσποτα φιλόδαφνε Βάκχε, Παιὰν Ἄπολλον εὔλυρε.

ad eandem sententiam Aeschylus

ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων ὁ Βακχεῖος ὁ μάντις.

7 Sed licet illo prius adserto eundem esse Apollinem
ac solem, edoctoque postea ipsum esse Liberum patrem,
qui Apollo est, nulla ex his dubitatio sit Solem ac
Liberum patrem eiusdem numinis habendum, absolute
8 tamen hoc argumentis liquidioribus adstruetur. in
sacris enim haec religiosi arcani obseruatio tenetur,
ut sol cum in supero, id est in diurno hemisphaerio,
est, Apollo uocitetur: cum in infero, id est nocturno,
9 Dionysus, qui est Liber pater, habeatur. item Liberi
patris simulacra partim puerili aetate partim iuuenis
fingunt. praeterea barbata specie, senili quoque, uti
Graeci eius quem *Βασσαρέα*, item quem *Βρισέα* apel-
lant, et ut in Campania Neapolitani celebrant *Ἥβωνα*
10 cognominantes. hae autem aetatum diuersitates ad
solem referuntur, ut paruulus uideatur hiemali solstitio,
qualem Aegyptii proferunt ex adyto die certa, quod
tunc breuissimo die ueluti paruus et infans uideatur.
exinde autem procedentibus augmentis aequinoctio
uernali similiter atque adulescentis adipiscitur uires
figuraque iuuenis ornatur. postea statuitur eius aetas
plenissima effigie barbae solstitio aestiuo, quo tempore
summum sui consequitur augmentum. exinde per
diminutiones ueluti senescenti quarta forma deus figu-

---

1 fragm. 480 ed. Nauck 3 Aeschyli fragm. 358 ed. Hermann

---

1 ΒΑΧΕ *P* ΒΑΙΑΝ *B* ΑΠΟΛΛΩΝ *BP* 2 ęſcıluſ *P*
3 ΚΙϹϹΕΙϹ *B* Βακχεῖος *Hermannus:* ΚΑΒΑΙΟϹ *P*, ΒΑΚϹΙΟϹ *B*
6 quı *om.* *P′* 7 lıbertum *P′* 9 archani *BP* 10 dıuno *P′*
hemıſpoerıo *P* 11 cum ınfero *P* 12 dıonıſıuſ *P*, dyonıſıuſ *B*
13 ıuuenılı *P* 15 brıſea *BP* 16 hebona *BP* 19 ęgıptıj
P, egyptıı *B* adıto *BP* certo *P′*, carta *B′* 22 adoleſ-
centıſ *BP* 23 ornatuſ *B′* 26 demınutıoneſ *BP*, *deinde add.*
dıerum *P* figuratuſ *B′*

ratur. item in Thracia eundem haberi solem 11
atque Liberum accipimus, quem illi Sebadium
nuncupantes magnifica religione celebrant, ut
Alexander scribit, eique deo in colle Zilmisso
aedes dicata est specie rotunda, cuius medium
interpatet tectum. rotunditas aedis monstrat huiusce
sideris speciem summoque tecto lumen admittitur, ut
appareat solem cuncta uertice summo lustrare lucis
inmissu, et quia oriente eo uniuersa patefiunt. Orpheus 12
quoque, solem uolens intellegi, ait inter cetera

τήκων αἰθέρα δῖον ἀκίνητον πρὶν ἐόντα
ἐξανέφηνε θεοῖσιν ὁρᾶν κάλλιστον ἰδέσθαι
ὃν δὴ νῦν καλέουσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον
Εὐβουλῆα τ' ἄνακτα καὶ Ἀνταύγην ἀρίδηλον·
ἄλλοι δ' ἄλλο καλοῦσιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων.
πρῶτος δ' ἐς φάος ἦλθε, Διώνυσος δ' ἐπεκλήθη,
οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν Ὄλυμπον·
ἀλλαχθεὶς δ' ὄνομ' ἔσχε, προσωνυμίας πρὸς ἕκαστον
πανταδοπὰς κατὰ καιρὸν ἀμειβομένοιο χρόνοιο.

Φάνητα dixit solem *ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ φανεροῦ*, id 13
est a lumine atque inluminatione, quia cunctis uisitur
cuncta conspiciens. *Διόνυσος*, ut ipse uates ait, *ἀπὸ*
τοῦ δινεῖσθαι καὶ περιφέρεσθαι, id est quod circum-

---

11 fragm. ed. Hermann p. 463

---

2 ſebladıum (*corr. ex* ſebıadıum) *P*, Sabazium *Meursius* 5 dıcta *B′* 9 ımmıſſu *P* 11 ΤΙΚΩΝ *B* ΑΚΙΝΕΤΟΝ *P* 12 ΕΝΕΦΗΝΕ| *P*, ΕΞΑΝΕΦΕΝΕ *B* θεοῖϲ Ὧρον *Gessn.* ΚΑΛΑΙCΤΟΝ *BP*, *deinde* ΙΔΕCΤΑΙ *P* 13 ΦΑΝΗΑΤΕ *B* 14 ΑΝΤΑΥΠΗΝ *P* ΑΡ∗ΔΗΛΟΝ (*fuit* Υ) *P*, ΑΡΔΗΛΟΝ *B* 15 ΕΠΙΧΘΕΟΝΙΩΝ *BP*, *deinde* ΑΝΟΡΩΠΩΝ *P* 16 ΔΙΩΝΥ-COCΔ *P*, ΔΙΟΝΙCOCΔ *B*, *deinde* ΕΠΕΚΑΗΟΝ *P* 17 ΔΙΝΕΙΤΑ *B* προϲωνυμίαιϲ τ' ἐκέκαϲτο παντοδαπαῖϲ *Lobeckius Aglaophami p. 498c* 19 ΑΜΕΒΟ | ΜΕΝΟΙΟ *B*, ΑΜΕΝΟΙΟ *P* 20 faneta *BP* ſolem ΑΠΟΥΦΑΤΟC *B* καί] ΚΙΑ *P* 21 ıllumınatıone *B* 22 dionıſoſ *P*, dıonıſıoſ *B* 23 ΠΕΡΙΦΕΕΡΕCΘΑΙ *P′*, ΠΕΡΙ | ΦΕΡΕCΤΑΙ *B*

14 feratur in ambitum. unde CLEANTHES ita cognominatum scribit *ἀπὸ τοῦ διανύσαι*, quia cotidiano impetu ab oriente ad occasum diem noctemque faciendo caeli
15 conficit cursum. physici *Διόνυσον Διὸς νοῦν*, quia solem mundi mentem esse dixerunt. mundus autem uocatur caelum, quod appellant Iouem. unde Aratus de caelo dicturus ait

ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα.

16 Liber a Romanis appellatur, quod liber et uagus est, ut ait Naeuius

hac qua sol uagus igneas habenas
immittit propius iugatque terrae.

17 idem uersus Orphici *Εὐβουλῆα* uocantes boni consilii hunc deum praestitem monstrant. nam si conceptu mentis consilia nascuntur, mundi autem mentem solem esse opinantur auctores, a quo in homines manat intellegendi principium, merito boni consilii solem
18 antistitem crediderunt. solem Liberum esse manifeste pronuntiat Orpheus hoc uersu

Ἥλιος, ὃν Διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσιν.

et is quidem uersus absolutior, ille uero eiusdem uatis operosior

εἷς Ζεὺς εἷς Ἀίδης εἷς Ἥλιος εἷς Διόνυσος.

---

8 Arati 1 10 p. 78 Luc. Muell. (post Catullum) 19 fragm. ed. Hermann p. 455

---

1 cleanteſ *P* 2 ΤΟΙ *P*, ΤΩΥ *B*, *deinde* ΔΙΑΝΙCΑΙ (*secundam* ι *add. p.*) *P* 4 phıſicı ΔΙΟΝΙ | CΟΝΛΙC *P* 7 ΛΙΟC *P* 8 appellatuſ *B* 9 neuıuſ *BP* 11 p|prıuſ *B* 12 orphęıcı *P* *supra* ЄΥΒΟΥΛΗΑ *add.* ΚΑΛΙ *b* 13 monſtrat *B* ſic *P'* 19 ΟΝ *erasum* (*certe hoc fuisse uid.*) *in B* ЄΠΙΚΛЄCΙΝ (H supra) *P*, ЄΠΙΚΛЄ,ΛΙΝ *B*, *deinde* ΚΑΛЄΟΥCΙΝ ·| *P* 20 hıſ *B'* 22 ΑΙΔΗC *P*: ΑΝΔΗC *B*, *deinde* ЄΙCΝΑΙΟC *B* ЄΙC ΔΙΝΙCΟC (O supra) · *in ras. in P*

huius uersus auctoritas fundatur oraculo Apollinis 19
Clarii, in quo aliud quoque nomen soli adicitur, qui
in isdem sacris uersibus inter cetera uocatur *Ἰαώ*.
nam consultus Apollo Clarius, quis deorum habendus
sit, qui uocatur *Ἰαώ*, ita effatus est

ὄργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπευθέα κεύθειν, 20
εἰ δ' ἄρα τοι παύρη σύνεσις καὶ νοῦς ἀλαπαδνός,
φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰαώ,
χείματι μέν τ' Ἀίδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρευς, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰαώ.

huius oraculi uim, numinis nominisque interpretationem, 21
qua Liber patet et sol *Ἰαώ* significatur, exsecutus est
Cornelivs Labeo in libro, cui titulus est de oracvlo
Apollinis Clarii. item Orpheus Liberum atque 22
Solem unum esse deum eundemque demonstrans de
ornatu uestituque eius in sacris Liberalibus ita scribit

ταῦτά τε πάντα τελεῖν ἦρι σκευῇ πυκάσαντα
σῶμα θεοῦ, μίμημα περικλύτου ἠελίοιο·
πρῶτα μὲν οὖν φλογέαις ἐναλίγκιον ἀκτίνεσσιν
πέπλον φοινίκεον πυρὶ εἴκελον ἀμφιβαλέσθαι·
αὐτὰρ ὕπερθε νεβροῖο παναίολον εὐρὺ καθάψαι

---

17 fragm. ed. Hermann. p. 464

---

3 hiſdem *B* ΙΑΟ *P*, ΥΑΟ *B* 4 nam conſultuſ — 5 uocatur Ἰαώ *om. P* 5 uocatuſ *B'*, *deinde* ΑΟ *B* affatuſ *P* 6 ΟΡΠΑ *P*, ΟΡΤΑ *B* 7 ΑΠΑΓΟΙ *P*, *deinde* ΠΑΥΠΗ *P*, ΠΑΙΡΕ *B*, *deinde* CINECIC *B* NOIC *BP* 8 | ∗ΦΡΑΖΕΟ *P*, *deinde* ΤΩΝ *BP* ΥΠΑΤΟ *P* ΑΩ *B* 9 ΑΔΙΝ *B* ΑΡΖΟΜΕΝΟΙΟ *P* 10 ΘΕΡΕΙC *B*, *deinde* ΜΕΓΟΩ∗ΠΡΟΙΔ *P*, ΜΕΤΟΠΑΡΩΙΔ *B*, *deinde* ΑΒΡΟΝΙCCΩ · *P* 12 & ſol ΑΩ *B*, & ſolio *P* ſignificatuſ *B* exſequutus *P* 13 eſt *om. B* 17 ΙΑΥΤΑ *B* ΤΕ *B*: ΙΕ *P* ἦρι *Geelius*: ΕΡΙ *B*, ΙΤΕΡΑ (Τ *in ras.*) *P* CΚΕΥΗΙ *BP* 18 ΘΕΟΙ *P* ΠΕΡΙΧΑΥΙΟΥ *P* 19 οὖν] ΑΥΝ *P*, *deinde* ΦΑ|ΟΓΕΑΙCCΕΝΛΙΓΚΙΟΝ (Φ *et prior* Ο *in ras.*) *P* 20 ΓΙΕΠΑΟΝ *P*, ΠΕΠΑΟΝ *B* εἴκελον *Zeunius*: ΙΚΕΛΟΝ *P*, ΚΕΛΟΝ *B* ΑΜΦΙΒΑΛΕCΘΑ| *P* 21 ΤΑΥΤΑΝ *P* ὕπερθε] ΠΕΡΕΕ *B* ΕΥΡΙΚΑΤΑΨΑΙ *BP*

δέρμα πολύστικτον θηρὸς κατὰ δεξιὸν ὦμον,
ἄστρων δαιδαλέων μίμημ' ἱεροῦ τε πόλοιο.
εἶτα δ' ὕπερθε νεβρῆς χρύσεον ζωστῆρα βαλέσθαι,
παμφανόωντα, πέριξ στέρνων φορέειν, μέγα σῆμα,
εὐθὺς ὅτ' ἐκ περάτων γαίης φαέθων ἀνορούων
χρυσείαις ἀκτῖσι βάλῃ ῥόον ὠκεανοῖο,
αὐγὴ δ' ἄσπετος ᾗ, ἀνὰ δὲ δρόσῳ ἀμφιμιγεῖσα
μαρμαίρῃ δίνῃσιν ἑλισσομένη κατὰ κύκλον,
πρόσθε θεοῦ· ζωστὴρ δ' ἄρ' ὑπὸ στέρνων ἀμετρήτων
φαίνεται ὠκεανοῦ κύκλος, μέγα θαῦμα ἰδέσθαι.

23 hinc et Vergilius sciens Liberum patrem solem esse et Cererem lunam, qui pariter fertilitatibus glebae et maturandis frugibus uel nocturno temperamento uel diurno calore moderantur u e s t r o ait

si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

24 solem uero terrenae esse fecunditatis auctorem idem poeta profano mox docuit exemplo, cum ait

saepe etiam steriles incendere profuit agros

et reliqua. si enim hominum commento ignis adhibitus multiplex praestat auxilium, quid adscribendum est aetherio solis calori?

XVIIII Quae de Libero patre dicta sunt, haec M a r t e m

15 Georg. I 7 19 Georg. I 84

1 ΝΟΛΙϹΤΙΚΤΟΝ *P*, ΠΟΛΙϹΤΙΚ|ΤΟΝ *B* ΘЄΡΟϹ *B* ΤЄΞΙΟΝ *B* ωΜΑΝ *P* 2 ΑϹΤΡΟΝ *B* ΑΑΙΔΑΛЄΙωΝ *P*, ΔΑΙΔΑΛЄΙωΝ *B* ΜΙΜΥ|Μ *P* ЄΡΟΥ *B* ΙЄΠΟΥ *P* ΤЄΠΟΛΙΟ *P*, ΤЄΝΟ-ΛΟΙΟ *B* 3 ΔΠЄΡΘЄΝЄΒΡЄϹ *B* ΧΡΥϹЄωΝ *P*, ΧΡΙϹЄωΝ *B* 4 ϹΤЄΡΝΟΝ *B* 5 γαίης] ΤΑΗΙϹ *P* ΑΝΑΡΟΥωΝ *P* 6 ΧΡΙ-ϹЄΙΑΙϹ *B* 7 ΑΥΤΗ *BP* ᾗ] ΝΙ *B* 8 ЄΛΙϹϹΟΜΗΝΗ *BP* ΚΥΚΑΟΝ| *P*, ΚΑΥΚΛΟΝ *B* 9 ΖωЄΙΗΡ *P*, ΖΟϹΤΗΡ *B* ΥΝΟ *P*, ΠΟ *B* ΑΜЄΤΡΙΤΡωΝ *B* 10 ΦΑΙΝЄΤΑΤωΚЄΑΝΘΥ *P* ΜЄΤΑ *B* ΘΑΥΜ *P* ΙΔЄϹΟΘΙ *P*, ΔЄϹΘΙ *B* 20 comento *P* 22 a&erio *B* *post* calori *add.* DE MARTE *B*

eundem ac solem esse demonstrant, si quidem pleri-
que Liberum cum Marte coniungunt, unum deum esse
monstrantes. unde Bacchus *'Ενυάλιος* cognominatur, 2
quod est inter propria Martis nomina. colitur etiam
apud Lacedaemonios simulacrum Liberi patris hasta
insigne, non thyrso. sed cum thyrsum tenet, quid
aliud quam latens telum gerit, cuius mucro hedera
lambente protegitur? quod ostendit uinculo quodam
patientiae obligandos impetus belli. habet enim hedera
uinciendi obligandique naturam. nec non et calor uini,
cuius Liber pater auctor est, saepe homines ad furo-
rem bellicum usque propellit. igitur propter cognatum 3
utrisque effectus calorem Martem ac Liberum unum
eundemque deum esse uoluerunt. certe Romani utrum-
que patris appellatione uenerantur, alterum Liberum
patrem, alterum Marspitrem id est Martem patrem
cognominantes. hinc etiam Liber pater bellorum potens 4
probatur, quod eum primum ediderunt auctorem trium-
phi. cum igitur Liber pater idem ac sol sit, Mars
uero idem ac Liber pater, Martem solem esse quis
dubitet? Accitani etiam, Hispana gens, simulacrum 5
Martis radiis ornatum maxima religione celebrant,
Neton uocantes. et certe ratio naturalis exigit, ut 6
di caloris caelestis parentes magis nominibus quam
re substantiaque diuisi sint: feruorem autem, quo ani-
mus excandescit, excitaturque alias ad iram alias ad
uirtutes, non numquam ad temporalis furoris excessum,
per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognomi-
nauerunt, cuius uim poeta exprimendo et similitudini
ignis adplicando ait

μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος ἢ ὀλοὸν πῦρ.

31 Hom. Il. O 605

3 bachuſ ENIAΛIOC *P* cognominatuſ *B* 5 aſta *B* 6 thirſo *P* ſed & cum thirſū *P* 18 aucterem *P'* 21 ſimulachrum *P* 26 aliaſ *post* irã *om.* *P* 31 ΑΡΕC *B*

in summa pronuntiandum est, effectum solis, de quo
feruor animorum, de quo calor sanguinis excitatur,
Martem uocari.

7 Vt uero Mercurius sol probetur, superius edocta
suffragio sunt. eundem enim esse Apollinem atque
Mercurium uel hinc apparet, quod apud multas gentes
stella Mercurii ad Apollinis nomen refertur, et quod
Apollo Musis praesidet, Mercurius sermonem, quod est
8 Musarum munus, impertit. praeter hoc quoque Mer-
curium pro sole censeri multa documenta sunt. primum
quod simulacra Mercurii pennatis alis adornantur, quae
9 res monstrat solis uelocitatem. nam quia mentis
potentem Mercurium credimus, appellatumque ita intel-
legimus *ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν*, et sol mundi mens est,
summa autem est uelocitas mentis, ut ait Homerus

ὡς εἰ πτερὸν ἠὲ νόημα,

ideo pennis Mercurius quasi ipsa natura solis ornatur.
10 hoc argumentum Aegyptii lucidius absoluunt ipsius
solis simulacra pennata fingentes, quibus color apud
illos non unus est. alterum enim caerulea specie,
alterum clara fingunt. ex his clarum superum et
caeruleum inferum uocant, inferi autem nomen soli
datur, cum in inferiore hemisphaerio, id est hiemalibus
signis, cursum suum peragit, superi, cum partem
11 zodiaci ambit aestiuam. eadem circa Mercurium sub
alia fabula fictio est, cum inter superos et inferos
12 deos administer ac nuntius aestimatur. Argiphontes
praeterea cognominatur non quod Argum peremerit,
quem ferunt per ambitum capitis multorum oculorum

---

16 Od. η 36

---

2 excıtatuſ *B′* 3 *post* uocarı *add.* DE MERCVRIO *B* 11 pınnatıſ *P* 12 monſtrant *B* 15 eſt autem *B* 16 NONMA *P* 17 pınnıſ *p* ornatuſ *B′* 18 ęgıptıȷ *P* 19 pınnata *P* 20 cerula *P* 23 datum *B′* hemıſperıo *P* 27 aeſtımatuſ *B′* argıfonteſ *B* 28 cognomınatuſ *B* 29 oculorum *in ras. in P*

luminibus ornatum custodisse Iunonis imperio Inachi
filiam, eius deae paelicem, conuersam in bouis formam:
sed sub huius modi fabula Argus est caelum stellarum
luce distinctum, quibus inesse quaedam species caele-
stium uidetur oculorum. caelum autem Argum 13
uocari placuit a candore et uelocitate, *παρὰ τὸ λευκὸν
καὶ ταχύ.* et uidetur terram desuper obseruare, quam
Aegyptii hieroglyphicis litteris cum significare uolunt,
ponunt bouis figuram. is ergo ambitus caeli stellarum
luminibus ornatus tunc aestimatur enectus a Mercurio,
cum sol diurno tempore obscurando sidera ueluti
enecat ui luminis sui conspectum eorum auferendo
mortalibus. pleraque etiam simulacra Mercurii qua- 14
drato statu figurantur solo capite insignita et uirilibus
erectis, quae figura significat solem mundi esse caput
et rerum satorem, omnemque uim eius non in quodam
diuisorum ministerio membrorum, sed in sola mente
consistere, cuius sedes in capite est. quattuor latera 15
eadem ratione finguntur, qua et tetrachordum Mercurio
creditur adtributum. quippe significat hic numerus,
uel totidem plagas mundi uel quattuor uices temporum,
quibus annus includitur, uel quod duobus aequinoctiis
duobusque solstitiis zodiaci ratio distincta est, ut lyra
Apollinis chordarum septem tot caelestium sphaerarum
motus praestat intellegi, quibus solem moderatorem
natura constituit. in Mercurio solem coli etiam ex 16
caduceo claret, quod Aegyptii in specie draconum
maris et feminae coniunctorum figurauerunt Mercurio
consecrandum. hi dracones parte media uoluminis sui
in uicem nodo, quem uocant Herculis, obligantur,

---

2 pelıcem *B P* conuerſum *B'* 3 eıuſ modı *B* 7 KAY *B* TAXI *B* 8 ęgıptıȷ *P* hıeroglı|fıcıſ *P*, hıeroch[1]yphıcıſ *B* cum ∗ ſignare (cum *in ras.*) *P* 9 nt *in* uolunt *in ras. in P* ego *P'* 10 eſtımatuſ *B'* 12 meo|rum *B'* 18 lıttera *B'* 19 qua et] quę *P* 22 annıſ *B'* 23 lıra *P* 24 ſperarum *P* 26 conſıſtıtuıt *ut uid. P'* 27 egıptıȷ *P* 30 modo *B'*

primaeque partes eorum reflexae in circulum pressis osculis ambitum circuli iungunt, et post nodum caudae reuocantur ad capulum caducei ornanturque alis ex
17 eadem capuli parte nascentibus. argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quae *γένεσις* appellatur, Aegyptii protendunt, deos praestites homini nascenti quattuor adesse memorantes *Δαίμονα Τύχην Ἔρωτα Ἀνάγκην*, et duos priores solem ac lunam intellegi uolunt, quod sol, auctor spiritus caloris ac luminis, humanae uitae genitor et custos est, et ideo nascentis *δαίμων*, id est deus, creditur, luna *τύχη*, quia corporum praesul est, quae fortuitorum uarietate iactantur,
18 amor osculo significatur, necessitas nodo. cur pennae adiciantur iam superius absolutum est. ad huius modi argumenta draconum praecipue uolumen electum est propter iter utriusque sideris flexuosum.

XX Hinc est, quod simulacris et Aesculapii et Salutis draco subiungitur, quod hi ad solis naturam lunaeque referuntur. et est Aesculapius uis salubris, de substantia solis subueniens animis corporibusque mortalium. Salus autem natura lunaris effectus est quo corpora animantium iuuantur salutifero firmata
2 temperamento. ideo ergo simulacris eorum iunguntur figurae draconum, quia praestant, ut humana corpora uelut infirmitatis pelle deposita ad pristinum reuirescant uigorem, ut reuirescunt dracones per annos singulos pelle senectutis exuta. propterea et ad ipsum solem species draconis refertur, quia sol semper uelut a quadam imae depressionis senecta in altitudinem suam
3 ut in robur reuertitur iuuentutis. esse autem draconem inter praecipua solis argumenta etiam nominis

---

1 cıriculum *ut uid.* *P′* 2 oculıſ *P* modum *B′* 5 geneſıſ *BP* 6 ęgıptıȷ *P* 7 ΤΥΧΕΝ *B* 8 duo *P* 9 vo *in* volт̃ *in ras. in P* ſol *om.* *B′* 11 demon *BP* ΤΥΛΗ *BP* 13 ceſ *in* neceſſı|taſ *in ras. in P* pınnę *P* 15 uolumıne lectum *P* 17 *ante* hınc *add.* ᵹЄΛЄSCVLΑPIO 22 anımantum *B* 26 uırorẽ *P* uıreſcunt *P* 31 & ın nomınıſ *B, deinde* fınctıone *BP*

fictione monstratur, quod sit nuncupatus ἀπὸ τοῦ
δέρκειν id est uidere. nam ferunt hunc serpentem
acie acutissima et peruigili naturam sideris huius
imitari atque ideo aedium adytorum oraculorum the-
saurorum custodiam draconibus adsignari. Aescula- 4
pium uero eundem esse atque Apollinem non solum
hinc probatur, quod ex illo natus creditur, sed quod
ei et uis diuinationis adiungitur. nam Apollodorvs
in libris, quibus titulus est περὶ θεῶν, scribit quod
Aesculapius diuinationibus et auguriis praesit.
nec mirum, si quidem medicinae atque diuinationum 5
consociatae sunt disciplinae. nam medicus uel com-
moda uel incommoda in corpore futura praenoscit,
sicut ait Hippocrates oportere medicum dicere de
aegroto τά τε παρεόντα καὶ τὰ προγεγονότα καὶ τὰ
μέλλοντα ἔσεσθαι, id est

quae sint, quae fuerint, quae mox uentura sequentur

quod congruit diuinationibus, quae sciunt

τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα

Sed nec Hercules a substantia solis alienus est, 6
quippe Hercules ea est solis potestas, quae humano
generi uirtutem ad similitudinem praestat deorum.
nec aestimes Alcmena apud Thebas Boeotias natum
solum uel primum Herculem nuncupatum: immo post
multos atque postremus ille hac appellatione dignatus
est, honoratusque hoc nomine, quia nimia fortitudine

---

14 Hippocr. prognost. in. 17 Vergil. Georg. IIII 393
19 Hom. Il. A 70

---

1 *monſtratur *P* 4 adıtorum *P* 7 * credıt̃ *P* 8 &
ıuſ *B* domınatıonıſ *P* 9 ΤΕΩΝ *B* qđ *om. P'* 14 ıppo-
crateſ *P'*, hyppocrateſ *B* 15 ęgro *P* ΤΕ *erasum in B*
ΛΘ
ΠΑΡΕΟΝΤΑ *B* 16 ΕϹΕϹΤΑΙ *P*, ΕϹΕϹΘΑΙ *B*, ΓΙΝΕϹΘΑΙ *b*
17 ſunt *B* 18 quae * * ſcıunt (*prima litt. uid. fuisse* ſ) *P*
23 bo&ıaſ *BP cf. ad p. 62, 12*

7 meruit nomen dei uirtutem regentis. ceterum deus
Hercules religiose quidem et apud Tyron colitur,
uerum sacratissima et augustissima Aegyptii eum
religione uenerantur, ultraque memoriam, quae apud
illos retro longissima est, ut carentem initio colunt.
8 ipse creditur et Gigantas interemisse, cum caelo pro-
pugnaret quasi uirtus deorum. Gigantas autem quid
aliud fuisse credendum est, quam hominum quandam
impiam gentem deos negantem et ideo aestimatam
9 deos pellere de caelesti sede uoluisse? horum pedes
in draconum uolumina desinebant, quod significat,
nihil eos rectum nihil superum cogitasse, totius uitae
eorum gressu atque processu in inferna mergente. ab
hac gente sol poenas debitas ui pestiferi caloris exegit.
10 et re uera Herculem solem esse uel ex nomine claret.
Ἡρακλῆς enim quid aliud est nisi *Ἥρας* id est aeris
κλέος? quae porro alia aeris gloria est nisi solis
inluminatio, cuius recessu profunditate occulitur tene-
11 brarum? praeterea sacrorum administrationes apud
Aegyptios multiplici actu multiplicem dei adserunt
potestatem, significantes Herculem hunc esse *τὸν ἐν*
12 *πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἥλιον.* ex re quoque alibi ter-
rarum gesta argumentum non uile colligitur. nam
Theron rex Hispaniae citerioris cum ad expugnandum
Herculis templum ageretur furore, instructus exercitu
nauium, Gaditani ex aduerso uenerunt prouecti nauibus
longis, commissoque proelio adhuc aequo Marte con-
sistente pugna subito in fugam uersae sunt regiae
naues simulque inprouiso igne correptae conflagra-
uerunt. paucissimi, qui superfuerant, hostium capti

---

1 dịeı *B* uırtutẽ *praeter* ẽ *in ras. in P* 2 tıron *P* 3 ęgıptıj *P* eum *scripsi:* cum *BP* 11 ın *om. P* 13 ab hac gente *om. P* 14 pęnaſ *P* 16 heracleſ *BP* heraſ *BP* erıſ *B* 17 cleoſ *B:* cleroſ *P* aliae cerıſ *corr. in* alıa aerıſ *B* 18 ıllumınatıo *P* 20 ęgıp|tıoſ *P* 22 HΛIΩN · ‖ *P* 24 pugnandũ *B′* 27 praelıo *B* exıſtente *P* 29 ımprouıſo *P*

indicauerunt, apparuisse sibi leones proris Gaditanae
classis superstantes, ac subito suas naues inmissis
radiis quales in Solis capite pinguntur, exustas.

Eidem Aegypto adiacens ciuitas, quae conditorem 13
Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin
cultu paene adtonitae uenerationis obseruat. omnem
tamen illam uenerationem soli se sub illius nomine
testatur impendere, uel dum calathum capiti eius
infigunt uel dum simulacro signum tricipitis animantis
adiungunt, quod exprimit medio eodemque maximo
capite leonis effigiem; dextra parte caput canis exori- 14
tur mansueta specie blandientis, pars uero laeua cer-
uicis rapacis lupi capite finitur, easque formas anima-
lium draco conectit uolumine suo capite redeunte ad
dei dexteram, qua conpescitur monstrum. ergo leonis 15
capite monstratur praesens tempus, quia condicio eius
inter praeteritum futurumque actu praesenti ualida
feruensque est. sed et praeteritum tempus lupi capite
signatur, quod memoria rerum transactarum rapitur
et aufertur. item canis blandientis effigies futuri
temporis designat euentum, de quo nobis spes, licet
incerta, blanditur. tempora autem cui nisi proprio
famularentur auctori? cuius uertex insignitus calatho
et altitudinem sideris monstrat et potentiam capacitatis
ostendit, quia in eum omnia terrena redeunt, dum
inmisso calore rapiuntur. accipe nunc, quod de sole 16
uel Sarapi pronuntietur oraculo. nam Sarapis, quem
Aegyptii deum maximum prodiderunt, oratus a Nico-
creonte Cypriorum rege quis deorum haberetur, his
uersibus sollicitam religionem regis instruxit

---

1 aparuiſſe *om.* *P* 2 immiſſiſ *P* 3 *post* exuſtaſ *add.* δЄ SЄRAPI *B* 4 ęgipto *P* 5 serapin *b* 6 attonitae *P* 7 ulliuſ *B* 10 expimit *B′* 11 ad figiẽ · *P* 14 connectit *B* 15 compeſcitur *B*, ł conspicitur *add.* *b* 22 tempura *B′* 23 famularantur *P′* 25 oſtentat *P* in eo *P* 26 immiſſo *P* nc̃ quid *P* 27 ſerapi *Pb* serapis *b* 28 ęgiptij *P* nicocrente rege cypriorum *B*

17 *εἰμὶ θεὸς τοιόςδε μαθεῖν, οἷόν κ' ἐγὼ εἴπω·*
οὐράνιος κόσμος κεφαλή, γαστὴρ δὲ θάλασσα,
γαῖα δέ μοι πόδες εἰσί, τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται,
ὄμμα τε τηλαυγὲς λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

18 ex his apparet, Sarapis et solis unam et indiuiduam esse naturam. Isis iuncta religione celebratur, quae est uel terra uel natura rerum subiacens soli. hinc est, quod continuatis uberibus corpus deae omne densetur, quia uel terrae uel rerum naturae altu nutritur uniuersitas.

XXI Adonin quoque solem esse non dubitabitur inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis et Adonis maxima olim ueneratio uiguit, quam nunc Phoenices tenent. nam physici terrae superius hemisphaerium, cuius partem incolimus, Veneris appellatione coluerunt, inferius uero hemisphaerium 2 terrae Proserpinam uocauerunt. ergo apud Assyrios siue Phoenicas lugens inducitur dea, quod sol annuo gressu per duodecim signorum ordinem pergens partem quoque hemisphaerii inferioris ingreditur, quia de duodecim signis zodiaci sex superiora, sex inferiora 3 censentur. et cum est in inferioribus et ideo dies breuiores facit, lugere creditur dea, tamquam sole raptu mortis temporalis amisso et a Proserpina retento, quam numen terrae inferioris circuli et antipodum diximus. rursumque Adonin redditum Veneri credi uolunt, cum sol euictis sex signis inferioris ordinis incipit nostri circuli lustrare hemisphaerium cum in-

---

1 ΚЄ *b* 2 ΚЄΦΑΛЄ ΓΑСΤΗ *B* 3 ΓΑΙΔЄ *P* δ'] Λ *P* ΚΑΙΤΑΙ *B* 4 ΤЄ *B*: ΔЄ *P*, *deinde* ΤΗΑ ΑΥΓЄСΑΑΜΠΡΟΝ *P*, ΔΗΘЄΛΑΥΤЄСΑΑΜΠΡΟΝ *B* ЄΗΛΙΟΙΟ *B* 5 serapis *b* 7 naturam *B'* 8 denſatur *P* 10 *post* uniuerſitaſ *add.* δЄ ΛδΟΝЄ ΑΤþΙΝЄ & OSIRI *B* 11 dubitatur *B'* 12 aſſirio-rum *P* 14 foeniceſ *B* phiſici *BP* 15 *et* 16 *et* 28 hemiſperiũ *P* 17 aſſirioſ *P* 18 phe|nicaſ *P*, foenicaſ *B* 20 hemiſperij *P* inferiſ *B* 21 zodiaciſ *ut uid.* *B'* 26 adonim *B*

cremento luminis et dierum. ab apro autem tradunt 4
interemptum Adonin, hiemis imaginem in hoc animali
fingentes, quod aper hispidus et asper gaudet locis
humidis lutosis pruinaque contectis proprieque hiemali
fructu pascitur glande. ergo hiems ueluti uulnus est
solis, quae et lucem eius nobis minuit et calorem,
quod utrumque animantibus accidit morte. simulacrum 5
huius deae in monte Libano fingitur capite obnupto,
specie tristi, faciem manu laeua intra amictum sustinens, lacrimae uisione conspicientium manare creduntur. quae imago, praeter quod lugentis est, ut diximus,
deae, terrae quoque hiemalis est, quo tempore obnupta
nubibus sole uiduata stupet fontesque ueluti terrae
oculi uberius manant, agrique interim suo cultu uidui
maestam faciem sui monstrant. sed cum sol emersit 6
ab inferioribus partibus terrae, uernalisque aequinoctii
transgreditur fines augendo diem, tunc est Venus laeta
et pulchra uirent arua segetibus, prata herbis, arbores
foliis. ideo maiores nostri Aprilem mensem Veneri
dicauerunt.

Similiter Phryges fabulis et sacrorum admini- 7
strationibus inmutatis circa Matrem Deum et Attinem eadem intellegi praestant. quis enim ambigat 8
Matrem Deum terram haberi? haec dea leonibus
uehitur, ualidis impetu atque feruore animalibus, quae
natura caeli est, cuius ambitu aer continetur, qui
uehit terram. solem uero sub nomine Attinis ornant 9
fistula et uirga. fistula ordinem spiritus inaequalis
ostendit, quia uenti, in quibus nulla aequalitas est,
propriam sumunt de sole substantiam, uirga potestatem
solis adserit, qui cuncta moderatur. praecipuam autem 10
solis in his caerimoniis uerti rationem hinc etiam

2 animale *B P* 4 humiduſ *B′* 5 hiempſ *B* 8 obnubto *P* 12 obnubta *p*, obnuta *P* 13 ſole *om. P* 16 uernaliſ *B′* 21 frigeſ *P* 22 immutatiſ *P* attinen *P* 26 cuniſ *B′* 29 quia] qua *P* 31 aſſerit *P* moderantur *B*

potest colligi, quod ritu eorum catabasi finita simulatione que luctus peracta celebratur laetitiae exordium a. d. octauum Kalendas Aprilis. quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit.

11 Idem sub diuersis nominibus religionis effectus est apud Aegyptios, cum Isis Osirin luget. nec in occulto est neque aliud esse Osirin quam solem nec Isin aliud esse quam terram, ut diximus, naturamue rerum, eademque ratio, quae circa Adonin et Attinem uertitur, in Aegyptia quoque religione luctum et laetitiam uicibus annuae administrationis alternat.
12 hunc Osirin Aegyptii, ut solem esse adserant, quotiens hieroglyphicis litteris suis exprimere uolunt, insculpunt sceptrum, inque eo speciem oculi exprimunt, et hoc signo Osirin monstrant, significantes hunc deum solem esse, regalique potestate sublimem cuncta despicere,
13 quia solem Iouis oculum appellat antiquitas. apud eosdem Apollo, qui est sol, Horus uocatur, ex quo et horae uiginti quattuor, quibus dies noxque conficitur, nomen acceperunt, et quattuor tempora, quibus annuus orbis impletur, horae uocantur.

14 Idem Aegyptii, uolentes ipsius solis nomine dicare simulacrum, figurauere raso capite, sed dextra parte crine remanente. seruatus crinis docet solem naturae rerum numquam esse in operto, dempti autem capilli residente radice monstrant hoc sidus etiam tempore, quo non uisitur a nobis, rursum emergendi, uti capillos,
15 habere substantiam. eodem argumento significatur et

---

1 catabaſiſ *B* 3 a. d.] ad *BP* 7 ęgiptıoſ *B* 8 oſırım *BP* 9 ıſım *BP* naturarumue *B* 10 atunın *P* 11 ęgiptıa *P* 13 oſırım *B* oſırına ęgıptıȷ *P* 14 hıeroclyphıcıſ *B*, hıeroglıphıcıſ *P* 15 ſceptron *B* 17 dıſpıcere *P* 19 eodem *P'* 20 & ore *B'* quatuor *P* 21 tempore *B'* 22 anniſ (v above) *B* 23 ıd eſt *B'* ęgıptıȷ *quod amplius non notabo P* 24 ſimulachrum *P* eraſo *B* 25 remanante *P'*

tempus, quo angusta lux est, cum uelut abrasis in-
crementis angustaque manente extantia ad minimum
diei sol peruenit spatium, quod ueteres appellauere
brumale solstitium, brumam a breuitate dierum cog-
nominantes id est *βραχὺ ἦμαρ*, ex quibus latebris uel
angustiis rursus emergens ad aestiuum hemisphaerium
tamquam enascens in augmenta porrigitur, et tunc
ad regnum suum peruenisse iam creditur. propterea 16
Aegyptii animal in zodiaco consecrauere ea caeli parte,
qua maxime annuo cursu sol ualido efferuet calore,
L e o n i s q u e inibi signum domicilium solis appellant,
quia id animal uidetur ex natura solis substantiam
ducere, primum quia impetu et calore praestat ani- 17
malia, uti praestat sol sidera, ualidusque est leo pec-
tore et priore corporis parte, ac degenerat posterioribus
membris, aeque solis uis prima parte diei ad meridiem
increscit, uel prima parte anni a uere in aestatem,
mox elanguescens deducitur uel ad occasum, qui diei,
uel ad hiemem, quae anni pars uidetur, esse posterior.
idemque oculis patentibus atque igneis cernitur semper,
ut sol patenti igneoque oculo terram conspectu per-
petuo atque infatigabili cernit.

Nec solus Leo sed signa quoque uniuersa zodiaci 18
ad naturam solis iure referuntur, et ut ab A r i e t e
incipiam, magna illi concordia est. nam is per men-
ses sex hibernos sinistro incubat lateri ab aequinoctio
uerno supra dextrum latus sicut et sol ab eodem
tempore dextrum hemisphaerium, reliquo ambit sini-
strum. ideo et Ammonem, quem deum solem occi- 19
dentem Libyes existimant, arietinis cornibus fingunt,

---

1 v *in* lvx *in ras. in P* ıncrementıſ naturaeque (natura-que *P'*) manente *P* 2 exstantıa *P* 3 apellauere *P* 6 *et* 28 hemıſperıum *P* 7 eno|ſcenſ *ut uid. P'*, renascens *b* 14 eſt *om. P'* 15 poſterıuſıbuſ *B'* 16 parte *om. P'* 17 uere *B*: uertere *P* 18 ad *om. B'* quı *om. B* 26 ıber-noſ *B* 30 lıbıeſ *BP*

quibus maxime id animal ualet, sicut sol radiis. nam et apud Graecos *ἀπὸ τοῦ κάρα κριός* appellatur.

20 Taurum uero ad solem referri multiplici ratione Aegyptius cultus ostendit, uel quia apud Heliopolim taurum soli consecratum, quem Mneuin cognominant, maxime colunt, uel quia bos Apis in ciuitate Memphi solis instar excipitur, uel quia in oppido Hermunthi magnifico Apollinis templo consecratum soli colunt taurum, Bacin cognominantes, insignem miraculis

21 conuenientibus naturae solis. nam et per singulas horas mutare colores adfirmatur, et hirsutus saetis dicitur in aduersum nascentibus contra naturam omnium animalium. unde habetur uelut imago solis in aduersam mundi partem nitentis.

22 Gemini autem, qui alternis mortibus uiuere creduntur, quid aliud nisi solem unum eundemque significant modo descendentem in ima mundi, modo mundi in summam altitudinem resurgentem?

23 Cancer obliquo gressu quid aliud nisi iter solis ostendit, qui uiam numquam rectam sed per illam semper meare sortitus est,

obliquus qua se signorum uerteret ordo,

maximeque in illo signo sol a cursu supero incipit obliquus inferiora iam petere. De Leone iam supra dictum est.

24 Virgo autem, quae manu aristam refert, quid aliud quam *δύναμις ἡλιακή*, quae fructibus curat? et ideo Iustitia creditur, quae sola facit nascentes fructus ad usus hominum peruenire.

---

22 Verg. Georg. I 239

---

5 Mneuin *Seldenus*: ne*ton *P*, neuton *B* 6 memphiſ *P* 9 baon *B*, BΛCIN *b* 11 horaſ naturae *B'* ırſutuſ *P'* 13 uelutı magno | ſolıſ ın dıuerſam *P* 20 nonumquã *B* 21 mereare *B'* 24 ſupra ıam *P* 27 ΔINAMIC *B* HΔIAKH *P*

Scorpius totus, in quo Libra est, naturam solis 25
imaginatur, qui hieme torpescit, et transacta hac aculeum rursus erigit ui sua, nullum natura damnum ex hiberno torpore perpessa.

Sagittarius, qui omnium zodiaci domiciliorum 26
imus atque postremus est, ideo ex homine in feram per membra posteriora degenerat, quasi postremis partibus suis a superis in inferna detrusus, sagittam tamen iacit, quod indicat, tunc quoque uniuersorum constare uitam radio solis uel ab ima parte uenientis.

Capricornus ab infernis partibus ad supera solem reducens caprae naturam uidetur imitari, quae, dum pascitur ab imis partibus, semper prominentium scopulorum alta depascit.

Aquarius nonne ipsam uim solis ostendit? unde 27
enim imber caderet in terras, nisi solis calor ad supera traheret umorem, cuius refusio pluuialis est copia?

In ultimo ordine zodiaci Pisces locati sunt, quos consecrauit soli non aliqua naturae suae imaginatio, ut cetera, sed ostentatio potentiae sideris, a quo uita non solum aeriis terrenisque animalibus datur sed illis quoque quorum conuersatio aquis mersa uelut a conspectu solis exulat. tanta est uis solis, ut abstrusa quoque penetrando uiuificet.

Et ut ad solis multiplicem potestatem reuolua- XXII
tur oratio, Nemesis, quae contra superbiam colitur, quid aliud est quam solis potestas, cuius ista natura est, ut fulgentia obscuret et conspectui auferat, quaeque sunt in obscuro inluminet, offeratque conspectui?

Pan ipse, quem uocant Inuum, sub hoc habitu, 2
quo cernitur, solem se esse prudentioribus permittit

---

3 dãpnũ *P* 4 tempore *B* 5 | ∗zodıacı *P* 7 poſtremuſ *P* 10 ∗ conſtare *B* 14 depoſcıt *B′* 17 humorem *bP* 19 ımıtatıo *P* 20 ůt *B* 23 exultat *B* ub *B′* 25 *ante* et *add.* δЄ NЄMЄSI *B* 26 oratıone meſſiſ *P* 30 *ante* pan *add.* δЄ IN V ∗ O (*in ras fuit* V) *B* ınunum *P* abıtu *P* 31 pmıttı *B*

3 intellegi. hunc deum Arcades colunt, appellantes *τὸν τῆς ὕλης κύριον*, non siluarum dominum sed uniuersae substantiae materialis dominatorem significari uolentes, cuius materiae uis uniuersorum corporum, seu illa diuina siue terrena sint, componit
4 essentiam. ergo Inui cornua barbaeque prolixa demissio naturam lucis ostendunt, qua sol et ambitum caeli superioris inluminat et inferiora conlustrat, unde Homerus de eo ait

ὄρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.

quid fistula uel uirga significent superius in habitu
5 Attinis expressimus. quod in caprae pedes desinit, haec argumenti ratio est, quia materia, quae in omnem substantiam sole dispensante porrigitur, diuinis de se
6 corporibus effectis in terrae finitur elementum. ad huius igitur extremitatis signum pedes huius animalis electi sunt, quod et terrenum esset et tamen semper peteret alta pascendo sicut sol, uel cum radios superne demittit in terras, uel cum se recolligit, in montibus
7 uisitur. huius Inui amor et deliciae *Ἠχώ* creditur nullius oculis obnoxia, quod significat harmoniam caeli, quae soli amica est, quasi sphaerarum omnium de quibus nascitur moderatori, nec tamen potest nostris umquam sensibus deprehendi.
8 Saturnus ipse, qui auctor est temporum et ideo a Graecis inmutata littera *Κρόνος* quasi *χρόνος* uocatur, quid aliud nisi sol intellegendus est cum tradatur ordo

---

10 Hom. Il. Λ 2 Τ 2 Od. ε 2

---

2 ΛΗC ΚΙΡΙΟΝ *B* 4 & *erasum ut uid. ante* corporum *in B* 5 ſeu terrena *P* 8 illuminat *P* **inferiora (*prima* i *in ras.*) *P* colluſtrat *P* 10 ωΡΝΘΥΝ *B*, *deinde* ΛΘΑΝΑΤΟΙCΙ *P* ΦΗ¦ΡΗΟΙΗΙΗΔЄ *B* ΦЄΡΗΙΟ *P* 12 capri *P* 19 recollogit *ut uid.* *P'* 21 oſculiſ *B* obnixia *B'* armoniam *BP* 22 ſperarũ *P* 24 *post* deprehendi *add.* δЄ SATVRNO *B* 25 actor *P'* 26 immutata *P* quaſi ΚΡΟΝΟC *B* uocatuſ *B'*

elementorum temporum numerositate distinctus, luce
patefactus, nexus aeternitate conductus, uisione dis-
cretus, quae omnia actum solis ostendunt?

Nec ipse Iuppiter rex deorum naturam solis XXIII
uidetur excedere, sed eundem esse Iouem ac solem
claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus

Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε,

Iouis appellatione solem intellegi CORNIFICIVS 2
scribit, cui unda Oceani uelut dapes ministrat. ideo
enim, sicut et POSIDONIVS et CLEANTHES adfirmant,
solis meatus a plaga, quae usta dicitur, non
recedit, quia sub ipsa currit Oceanus, qui ter-
ram et ambit et diuidit, omnium autem physicorum
adsertione constat calorem umore nutriri. nam 3
quod ait *θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο*, sidera intelle-
guntur, quae cum eo ad occasus ortusque cotidiano
impetu caeli feruntur eodemque aluntur umore. *θεούς*
enim dicunt sidera et stellas *ἀπὸ τοῦ θέειν*, id est
τρέχειν, quod semper in cursu sint, *ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖ-
σθαι*. addit poeta *δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις*, non dierum 4
sed horarum significans numerum, quibus referuntur ad
hemisphaerii superioris exortum. intellectum nostrum 5
in eandem sententiam ducunt etiam [de Timaeo]

7 Hom. Il A 423

4 *ante* nec *add.* δЄ IOVЄ *B* 6 aıt∗ *P* 7 CZЄ|YC *P* AMYNONAC *B* ΛΙΘЄΟΠΗΑC *P*, ΑΙΘΙΟ|ΠЄΑC *B* 8 XΘIZON *BP*, *deinde* BH *B* Δ *P*: Θ *P* 9 AYΘЄICЄ AЄYCЄTAIOYAYM|ΠΟΝΔЄ *P* 11 apeſ *P′B′* 12 cleanteſ *P* affirmant *P* 15 phıſicorum aſſertıone *P* 16 humore *bP* 17 ΘЄΟΔΙΑΜΑ *P* ЄΙΠΟΝΤΟ *B* 19 humore *bP* 20 ıd eſt TYЄXЄIN *B* 22 dıerũ∗ *P* 24 hemıſperıȷ *P*, h∗(*fuit* ı) emıſperıȷ *B* 25 dı-cunt ın eandem ſententıam *P* de timaeo *P*, d&ımeo *B*, *quod deleui:* de etymo *Ianius, sed tunc, ut alia taceam, non Macrobius sed Plato de etymo dixisse putandus esset, in cuius uerbis nihil tale reperitur*

Platonis haec uerba *ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ*
Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα πρῶτος πορεύεται διακο-
σμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ
θεῶν καὶ δαιμόνων κατὰ ἕνδεκα μέρη κεκοσμημένη,
μένει δὲ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. his enim uerbis
magnum in caelo ducem solem uult sub appellatione
Iouis intellegi, alato curru uelocitatem sideris mon-
6 strans. nam quia in quocunque signo fuerit praestat
omnia signa et sidera signorumque praestites deos,
uidetur cunctos deos ducatu praeire ordinando cuncta
ornandoque atque ideo uelut exercitum eius ceteros
deos haberi per XI signorum partes distributos, quia
ipse duodecimi signi, in quocunque signo fuerit, locum
7 occupat. nomen autem daemonum cum deorum appel-
latione coniungit, aut quia di sunt *δαήμονες*, id est
scientes futuri, aut ut POSIDONIVS scribit in libris
quibus titulus est *περὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων*, quia ex
aetheria substantia parta atque diuisa quali-
tas illis est, siue *ἀπὸ τοῦ δαιομένου* id est *καιομένου*,
8 seu *ἀπὸ τοῦ δαιομένου* hoc est *μεριζομένου.* quod
autem addit *μένει δὲ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη*, sig-
nificat, quia haec sola, quam terram esse accipimus,
manet immobilis intra domum deorum, id est intra
mundum, ut ait Euripides

---

1 Phaedr. p. 246 E

---

1 ΜΕΓΑΕ *P*, *deinde* Ε ΙΕΜΩΝ *B* ΟΥΠΑΝΩΙ *P*, *deinde* ΖΥC *B* 2 ΕΑΛΥΝΩ *P* ΗΤΗΝΟΝ *P*, ΠΤΕΗΝΟΝ *B* ΠΡΟ-ΤΟC *P*, ΠΡΟΤΩC *B* 3 ΠΑΝΤΑ ΚΑΠΙΜΕ|ΛΟΥΜΕΝΟC *P* 4 ΑΑΙΜΟΝΩ *P*, ΤΑΙΜΟΝΩ *B* ΕΝΑΕΚΑ ΜΕΡΙ *P* ΚΕΚΟCΜΕ-ΜΕΝΗ (Η *supra* Ε) ∗ | *P* 7 ıntel | ∗∗∗∗∗ lato *P* 8 *et* 13 quocumq. *B* 10 cunctıſ *P* ordınandoque *B′ P* 13 duodecım *B P em.* *Ianius* 14 ocupat *P′* 15 dıȷ *P* ΔΗΜΟΝΕC *P* 16 futura *P* 17 ΠΕΡΙ ΠΠΟΩΝ (*prior* Π *in ras.*) *B* 18 ętherea *P* 19 ΤΟΥ ∗ | *P* ΔΑΕΙΟΜΕΝΟΥ *P*, ΔΑΕΥΟΥΜΕΝΟΥ *B*, *deinde* ıdẽ *B* 20 ΔΑΕΙΟΥΜΕΝΟΥ *B* 21 ΕCΤΙΔ *P* ΘΕΟΝ *B*

καὶ Γαῖα μῆτερ, Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
βροτῶν καλοῦσιν ἡμένην ἐν αἰθέρι.

hinc quoque ostenditur quid de sole et Ioue sit sen- 9
tiendum, cum alibi dicatur

πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας

et alibi

Ἠέλιος θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις,

unde utrumque constat una potestate censendum.
Assyrii quoque solem sub nomine Iouis, quem *Δία* 10
Ἡλιουπολίτην cognominant, maximis caerimoniis cele-
brant in ciuitate quae Heliopolis nuncupatur. eius
dei simulacrum sumptum est de oppido Aegypti, quod
et ipsum Heliopolis appellatur, regnante apud Aegyptios
Senemure, seu idem Senepos nomine fuit, perlatumque
est primum in eam per Opiam legatum Deleboris
regis Assyriorum sacerdotesque Aegyptios, quorum
princeps fuit Partemetis, diuque habitum apud Assyrios
postea Heliopolim commigrauit. cur ita factum, qua- 11
que ratione Aegypto profectum in haec loca, ubi nunc
est, postea uenerit, rituque Assyrio magis quam
Aegyptio colatur, dicere supersedi, quia ad praesentem
non adtinet causam. hunc uero eundem Iouem solem- 12
que esse, cum ex ipso sacrorum ritu tum ex habitu

---

1 Eurip. fragm. 938 ed. Nauck 5 Hesiodi op. I 265
7 Hom. Il. Γ 277

---

1 ΚΑΙΤΑΙΑ *P* ΜΗΓΕΡ *P*, ΜΕΤΕΡ *B* οἱ] ΙΟΙ *P* σοφοί *om.* *B* 2 ΚΑΛΟΥCΙΝ *P* ΗΜΕ∗ΝΗΝ *P*, ΗΜΗΝΗΝ *B* 4 alibi dr̃ · *B P* 5 ΔΙΟC *B P*, *deinde* ΘΦΘΑΛΜΟC *P* ΚΑΙΠΑΝ *B* 7 θ'] Ο *P* ΕΦΡΑC *P* 9 affiriȷ *P* dia heliupoliten *P* *et* (*sed corr. in* heliopoliten) *B* 12 ęgipti *P* 13 *et* 16 ęgiptiof *P* 15 delobori ſ *P* 16 affiriorũ *P*, afiriorum *B* 17 fuit *om.* *B* abitũ *P'* affiriof *B P* 18 heliupolin *corr.* *in* heliopolin *in* *B* 19 ęgipto *P* in *om.* *P* 20 affirio *B P* 21 ęgiptio *P* 22 attinet *P*

dinoscitur. simulacrum enim aureum specie inberbi
instat dextera eleuata cum flagro in aurigae modum,
laeua tenet fulmen et spicas, quae cuncta Iouis solis-
13 que consociatam potentiam monstrant. huius templi
religio etiam diuinatione praepollet, quae ad Apollinis
potestatem refertur, qui idem atque sol est. uehitur
enim simulacrum dei Heliopolitani ferculo, uti uehun-
tur in pompa ludorum Circensium deorum simulacra,
et subeunt plerumque prouinciae proceres raso capite
longi temporis castimonia puri, feruntur que diuino
spiritu, non suo arbitrio sed quo deus propellit uehen-
tes, ut uidemus apud Antium promoueri simulacra
14 Fortunarum ad danda responsa. consulunt hunc deum
et absentes missis diplomatibus consignatis, rescribit-
que ordine ad ea, quae consultatione addita continen-
tur. sic et imperator Traianus initurus ex ea pro-
uincia Parthiam cum exercitu constantissimae religionis
hortantibus amicis, qui maxima huiusce numinis cepe-
rant experimenta, ut de euentu consuleret rei coeptae,
egit Romano consilio prius explorando fidem religionis,
ne forte fraus subesset humana, et primum misit sig-
15 natos codicillos, ad quos sibi rescribi uellet. deus
iussit adferri chartam, eamque signari puram et mitti,
stupentibus sacerdotibus ad eius modi factum. igno-
rabant quippe condicionem codicillorum. hos cum
maxima admiratione Traianus excepit, quod ipse quo-
16 que puris tabellis cum deo egisset. tunc aliis codi-
cillis conscriptis signatisque consulit, an Romam per-
petrato bello rediturus esset? uitem centurialem deus
ex muneribus in aede dedicatis deferri iussit, diuisam-
que in partes sudario condi ac proinde ferri. exitus

1 ſımulachrum *P* ımberbı *P* 2 dextera ∗ (*fuisse uid.* t) *B* 7 heliupolıtanı *B′P* 19 cęptae *P*, ceptae *B* 22 codı-cellof *BP* dehınc *ante* deuſ *add.* B^m 23 afferrı *P* 24 factam *B′* 25 condıtıonem *BP* codıcellorum *B* 27 tabulıſ *P* codıcellıſ *B* 29 centuralem *P′*, *deinde* depſ *ni fallor* *P′* 30 dıcatıſ *B*

rei obitu Traiani apparuit ossibus Romam relatis.
nam fragmentis species reliquiarum, uitis argumento
casus futuri tempus ostensum est. et ne sermo per 17
singulorum nomina deorum uagetur, accipe quid Assyrii
de potentia solis opinentur. deo enim, quem summum
maximumque uenerantur, Adad nomen dederunt. eius
nominis interpretatio significat unus unus. hunc 18
ergo ut potentissimum adorant deum, sed subiungunt
eidem deam nomine Adargatin, omnemque potesta-
tem cunctarum rerum his duobus adtribuunt, solem
terramque intellegentes, nec multitudine nominum
enuntiantes diuisam eorum per omnes species potesta-
tem, sed argumentis quibus ornantur significantes
multiplicem praestantiam duplicis numinis. ipsa autem 19
argumenta solis rationem locuntur. namque simula-
crum Adad insigne cernitur radiis inclinatis, quibus
monstratur uim caeli in radiis esse solis, qui demit-
tuntur in terram. Adargatidis simulacrum sursum
uersum reclinatis radiis insigne est monstrando, radio-
rum ui superne missorum enasci quaecunque terra
progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, 20
eadem ratione terram esse monstrantes, qua Phryges
finxere Matrem Deum, id est terram, leonibus uehi.
postremo potentiam solis ad omnium potestatum sum- 21
mitatem referri indicant theologi, qui in sacris hoc
breuissima precatione demonstrant, dicentes *Ἥλιε
παντοκράτορ, κόσμου πνεῦμα, κόσμου δύναμις, κόσμου
φῶς*. solem esse omnia et Orpheus testatur his 22
uersibus

---

28 fragm. ed. Hermann p. 464

---

1 relatiſ] referri *P* 2 uiciſ *P* 3 futurũ *P* 4 quod *ut uid. P* aſſirij *P* 8 potenſimũ *P′* 13 ſacrificanteſ *B′* 15 loquunt̃ *P* 18 adargadiſ *P*, adargidiſ *B* 20 ſci *in* enaſci *in ras. in P* quaecumque *B* 22 prigeſ (p *in ras.*) *P* 23 fingere *P′* 27 ΠΝΕΥΜΕ *P* 28 horpheuſ *B*

κέκλυθι τηλεπόρου δίνης ἑλικαύγεα κύκλον
οὐρανίαις στροφάλιγξι περίδρομον αἰὲν ἑλίσσων,
ἀγλαὲ Ζεῦ Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
Ἥλιε παγγενέτορ παντταίολε χρυσεοφεγγές.'

XXIIII Hic cum Praetextatus fecisset loquendi finem,
omnes in eum adfixis uultibus admirationem stupore
prodebant. dein laudare hic memoriam, ille doctrinam,
cuncti religionem, adfirmantes hunc esse unum
arcanae deorum naturae conscium, qui solus diuina
2 et adsequi animo et eloqui posset ingenio. inter haec
Euangelus 'equidem' inquit 'miror potuisse tantorum
potestatem numinum comprehendi, uerum quod Mantuanum
nostrum ad singula, cum de diuinis sermo est,
testem citatis, gratiosius est, quam ut iudicio fieri
3 putetur. an ego credam quod ille, cum diceret L i b e r
e t a l m a C e r e s pro sole ac luna, non hoc in alterius
poetae imitationem posuit, ita dici audiens, cur tamen
4 diceretur ignorans? nisi forte ut Graeci omnia sua
in inmensum tollunt, nos quoque etiam poetas nostros
uolumus philosophari, cum ipse Tullius, qui non minus
professus est philosophandi studium quam loquendi,
quotiens aut de natura deorum aut de fato aut de
diuinatione disputat, gloriam, quam oratione conflauit,
incondita rerum relatione minuat'.

5 Tum Symmachus 'de Cicerone, Euangele, qui
conuiciis inpenetrabilis est, post uidebimus, nunc quia
cum Marone nobis negotium est, respondeas uolo,
utrum poetae huius opera instituendis tantum pueris
idonea iudices, an alia illis altiora inesse fatearis?

1 ΚΕΚΛΥΘΙ *P*, ΚΕΚΛΥΘΥ *B* ΔΙΝΕC *B* ΕΛ¦ΚΑΙΤΕΛ *P*, ΕΛΚΑΓΓΕΛ *B* 2 CΤΡΟΦΑΛΙΤΞΙ *B* ΠΕΡΙΔΡΟΜΟ *BP*, *deinde* ΗΛΙΕΝ *P*, ΗΛΙΕΝ *B* ΕΛΙCΟΩΝ *B* 3 ΑΤΑΑ ΖΕΥ *BP* ΔΥΟΝΥCΕ · *P* ΠΟΝΤΟΙ *B* ΑΙΝC *B* 4 ΠΑΝΓΕΝΕΤΩΡ *BP* Πὰν αἰόλε *Herm.* 5 finẽ loquendı *P* 9 archanae *B* 10 aſſequı *B* 19 ımmenſum *P* 20 cum — profeſſuſ eſt philoſopharı (*ita BP*) *om. B′* 25 ſimmachuſ *B P* 26 conuıtıſ ımpenetrabılıſ *B* 28 tantum *om. P*

uideris enim mihi ita adhuc Vergilianos habere uersus, qualiter eos pueri magistris praelegentibus canebamus'.

'Immo pueri cum essemus, Symmache, sine iudicio 6
mirabamur, inspicere autem uitia nec per magistros
nec per aetatem licebat. quae tamen non pudenter
quisquam negabit, cum ipse confessus sit. qui enim
moriens poema suum legauit igni, quid nisi famae
suae uulnera posteritati subtrahenda curauit? nec
inmerito. erubuit quippe de se futura iudicia, si lege- 7
retur petitio deae precantis filio arma a marito, cui
soli nupserat, nec ex eo prolem suscepisse se nouerat,
uel si mille alia multum pudenda seu in uerbis modo
Graecis modo barbaris seu in ipsa dispositione operis
deprehenderentur.'

Cumque adhuc dicentem omnes exhorruissent, sub- 8
texuit Symmachus 'haec est quidem, Euangele, Maronis gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius uituperatione minuatur; uerum ista, quae proscindis, defendere quilibet potest ex plebeia grammaticorum cohorte, ne Seruio nostro, qui priscos, ut mea fert opinio, praeceptores doctrina praestat, in excusandis talibus quaeratur iniuria, sed quaero, utrum cum poetica tibi in tanto poeta displicuerit, nerui tamen oratorii, qui in eodem ualidissimi sunt, placere uideantur?'

Haec uerba primum Euangeli risus excepit. 9
deinde subiecit 'id hercle restat denique, ut et oratorem Vergilium renuntietis, nec mirum cum et ad philosophos eum ambitus uester paulo ante prouexerit'.

'Si in hac opinione es' inquit Symmachus 'ut 10
Maro tibi nihil nisi poeticum sensisse aestimetur,

4 ſımmache *BP* ıudıcıa *P'* 6 on *in* non *in ras. in P* 9 uulnera *om. B* 10 ımmerıto *B* 11 p&ıtıo deprecantıſ *B* 13 uel ſı mılıa alıa *B* pudendenda *B'* 17 ſı̃machuſ *P* equıdem *P* 18 nulluſ *bis B'* 27 ercle *P* 28 uırgılıum *B* mırum eum *B*, mırum cum eum *b* 29 eum *om. B* 30 ınquıd *B'* ſı̄machuſ *P*

licet hoc quoque eidem nomen inuideris, audi quid
de operis sui multiplici doctrina ipse pronuntiet.
ipsius enim Maronis epistula, qua conpellat Augustum,
11 ita incipit ego uero frequentes a te litteras ac-
cipio et infra de Aenea quidem meo, si mehercle
iam dignum auribus haberem tuis, libenter
mitterem, sed tanta inchoata res est, ut paene
uitio mentis tantum opus ingressus mihi
uidear, cum praesertim, ut scis, alia quoque
studia ad id opus multoque potiora impertiar.
12 nec his Vergilii uerbis copia rerum dissonat, quam
plerique omnes litteratores pedibus inlotis praetereunt,
tamquam nihil ultra uerborum explanationem liceat
nosse grammatico. ita sibi belli isti homines certos
scientiae fines et uelut quaedam pomeria et effata
posuerunt, ultra quae siquis egredi audeat, intro-
spexisse in aedem deae, a qua mares absterrentur,
13 existimandus sit. sed nos, quos crassa Minerua de-
decet, non patiamur abstrusa esse adyta sacri poematis,
sed arcanorum sensuum inuestigato aditu⌝ ⌜doctorum
14 cultu celebranda praebeamus reclusa penetralia⌝. et ne
uidear uelle omnia unus amplecti, spondeo uiolen-
tissima inuenta uel sensa rhetoricae in Vergiliano me
opere demonstraturum, Eusebio autem, oratorum
eloquentissimo, non praeripio de oratoria apud Maro-
nem arte tractatum, quem et doctrina et docendi usu
melius exsequetur. reliquos omnes, qui adestis, inpense
precatus sim, ut quid uestrum quisque praecipuum
sibi adnotauerit de Maronis ingenio, uelut ex symbola
15 conferamus.' mirum in modum alacritatem omnibus,
qui aderant, haec uerba pepererunt, et adsurgens quis-

---

3 epıſtola *pB* quam pellat *B'* 4 ıta *om. B'* 5 a *in* ęnea *et* quıdē *in ras. in P* 11 uırgılıı *B* 12 ınlotıſ *om. P* 16 aegrı audeat *B'* 19 adıta *BP* 20 archanorum *P* 23 rethorıce *P*, rethorıcę *P* uırgılıano *P' B* 26 arte * * * * (*etiam* arte *in ras.*) *P* 27 ımpenſe *P* 29 ſımbola *P*, ſymbala *B'* 31 quı adherant *in ras. in P*

que in desiderium alios audiendi non uidit et se in idem munus uocandum. itaque hortatu mutuo concitati in adsensum facile ac libenter animati sunt, intuentesque omnes Praetextatum orabant, ut iudicium suum primus aperiret, ceteris per ordinem, quem casus sedendi fecerat, secuturis.

Et Vettius ‘equidem inter omnia, quibus eminet 16
laus Maronis, hoc adsiduus lector admiror, quia doctissime ius pontificium, tamquam hoc professus, in multa et uaria operis sui parte seruauit, et, si tantae dissertationi sermo non cesserit, promitto fore, ut Vergilius noster pontifex maximus adseratur’.

Post hunc Flauianus ‘apud poetam nostrum’ in- 17
quit ‘tantam scientiam iuris auguralis inuenio, ut, si aliarum disciplinarum doctrina destitueretur, haec illum uel sola professio sublimaret’.

Eustathius deinde ‘maxime’ inquit ‘praedicarem, 18
quanta de Graecis cautus et tamquam aliud agens modo artifici dissimulatione modo professa imitatione transtulerit, ni me maior admiratio de astrologia totaque philosophia teneret, quam parcus et sobrius operi suo nusquam reprehendendus aspersit’.

Furius Albinus alterum fouens Praetextati latus 19
iuxtaque eum Caecina Albinus, ambo uetustatis adfectationem in Vergilio praedicabant, alter in uersibus, Caecina in uerbis.

Auienus ‘non adsumam mihi’ ait ‘ut unam ali- 20

---

5 ıret *in* aperıret *et* ceterıſ *in ras. in P* 6 ıſ *in* ſequuturıſ *in ras. in P* 8 ronıſ *in* maronıſ *in ras. in P* ammıror *B* doctıſſımũ | eıuſ *P* 11 ſermo ronceſſerıt (*ut uid.*) *corr. in* ſermo conceſſerıt *in P* 12 uırgılıuſ *B* 13 flauıanuſ — 22 reprehendenduſ *in ras. in P neque tamen uocabula erasa esse uidentur sed siue lineolae uel tale aliquid deletae siue membranae nescio quid uitium sublatum* 15 doctrına *om. P′* dıſtıtuer&ur *B′* 17 euſ|tatıuſ *B* 18 cautıſ *P′* 23 p̄|textatu *ut uid. B′* 24 cıcena *P′* albınuſ *om. P′* 25 uırgılıo *B* 27 ut *om. B′* unum *P′*

quam de Vergilianus uirtutibus audeam praedicare, sed audiendo quaecunque dicetis, siquid uel de his mihi uidebitur, uel iam dudum legenti adnotandum uisum est, oportunius proferam: modo memineritis a Seruio nostro exigendum, ut, quidquid obscurum uidebitur, quasi litteratorum omnium longe maximus palam faciat'.

His dictis et uniuerso coetui complacitis Prae- 21
textatus, cum in se conuersa omnium ora uidisset,
'philosophia' inquit 'quod unicum est munus deorum
et disciplina disciplinarum, honoranda est anteloquio,
unde meminerit Eustathius primum sibi locum ad
disserendum omni alia professione cedente con-
cessum. huic tu, mi Flauiane, succedes, ut et auditu
uestro recreer et aliquanto silentio instaurem uires
loquendi.'

Inter haec seruilis moderator obsequii, cui cura 22
uel adolendi Penates uel struendi penum et domesti-
corum actuum ministros regendi, admonet dominum
familiam pro sollemnitate annui moris epulatam. hoc 23
enim festo religiosae domus prius famulos instructis
tamquam ad usum domini dapibus honorant, et ita
demum patribus familias mensae apparatus nouatur.
insinuat igitur praesul famulitii cenae tempus et
dominos iam uocare. tum Praetextatus 'reseruandus 24
igitur est Vergilius noster ad meliorem partem diei,
ut mane nouum inspiciendo per ordinem carmini
destinemus. nunc hora nos admonet ut honore uestro
haec mensa dignetur. sed Eustathius et post hunc
Nicomachus meminerint, crastina dissertatione seruari

---

1 uırgılıanıſ *B* p̄dıcale *P'* 2 quaecumq. *B* 3 uıdetur *P'* 5 quıcquıd *B* 8 hıſ deductıſ *P'* c℟uı *P* 18 poenum *B* 20 ſellēpnıtate *P*, ſollempnıtate *corr. ex* ſellempnıtate *B* 22 dap̊ıbuſ *B* 23 patrıạſ *B* 24 famılıcıȷ *P* cęnę *P*, caene *B* 26 uırgılıuſ *B* 28 nunc — 29 dıgnetur *om. P* haec *bP*: & *B* 30 nıchomachuſ *B*: ſımmachuſ *P* (*sed* ſım *in ras. 5 litterarum*)

sibi anteloquii functionem'. et Flauianus 'ex placita iam uos lege conuenio, ut sequenti die Penates mei beari se tanti coetus hospitio glorientur'. his cum omnes adsensi essent, ad cenam, alio aliud de his quae inter se contulerant reminiscente adprobanteque, cum magna alacritate animi concesserunt.

---

2 pen&eſ *B′* 3 bearıſ &antı *B′* 6 *post* conceſſerunt *add.* EXPLICIT LIBER · I · SATVR|NALIOR̷ · INCIPIT SC͠∂S · *P, nihil subscriptum sed sequitur* hıc ubı modeſtuſ *in B*

LIBER SECVNDVS

Hic ubi modestus edendi modus cessare fecit I castimoniam ferculorum, et conuiualis laetitia minusculis poculis oriebatur, Auienus ait 'bene ac sapienter Maro noster tumultuosum et sobrium uno eodemque uersu descripsit sub paucorum uerborum inmutatione conuiuium. nam ubi sub apparatu regio procedere solet luxus ad strepitum

'postquam prima' inquit 'quies epulis'

at cum heroes castigatis dapibus adsidunt, non reducit quietem, quia nec praecessit tumultus, sed

postquam exempta fames epulis.

nostrum hoc conuiuium, quod et heroici saeculi pudi- 2 citiam et nostri conduxit elegantiam, in quo splendor sobrius et diligens parsimonia, Agathonis conuiuio uel post magniloquentiam Platonis non componere tantum sed nec praeferre dubitauerim. nam ipse rex 3 mensae nec in moribus Socrate minor et in re publica philosopho efficacior, ceteri, qui adestis, eminentiores estis ad studia uirtutum, quam ut poetis comicis et Alcibiadi, qui tantum fuit fortis ad crimina aliisque,

8 Aen. I 723 11 Aen. I 216

2 mınıſculıſ poſculıſ *B′* 3 ac *et* ſa *in* ſapıenter *in ras. in P* 4 una *B′* 5 ımmutatıone *P* 9 heroeſ|eſcatı gratıſ *P* adſıdum *B′* 11 exemta *B′* 19 quā — 20 alcıpıadı (*ita B*) quı tant (*cetera uocabuli pars resecto margine periit*) *add Bm*

quibus frequens illud conuiuium fuit, uos quisquam
aestimet comparandos'.
'Bona uerba quaeso' Praetextatus ait 'circa re- 4
uerentiam tantum Socraticae maiestatis. nam reliquis,
qui in illo fuere symposio, haec lumina quis non
praeponenda consentiat? sed quorsum tibi, Auiene,
hoc tendit exemplum?' 'quia sub illorum' inquit 5
supercilio non defuit, qui psaltriam intromitti peteret,
ut puella ex industria supra naturam mollior canora
dulcedine et saltationis lubrico exerceret inlecebris
philosophantes. illic hoc fieri temptatum est, ut Aga- 6
thonis uictoria celebraretur, nos honorem dei, cuius
hoc festum est, nullo admixtu uoluptatis augemus.
neque ego sum nescius, uos nec tristitiam nec nubilum
uultum in bonis ducere, nec Crassum illum, quem
Cicero auctore Lucilio semel in uita risisse scribit,
magnopere mirari'.
Ad haec cum Praetextatus diceret, ludicras uolup- 7
tates nec suis Penatibus adsuetas nec ante coetum
tam serium producendas, excepit Symmachus 'quia 8

Saturnalibus optimo dierum

ut ait Veronensis poeta, nec uoluptas nobis ut Stoicis
tamquam hostis repudianda est, nec ut Epicureis
summum bonum in uoluptate ponendum, excogitemus
alacritatem lasciuia carentem, et, ni fallor, inueni, ut
iocos ueterum ac nobilium uirorum edecumatos ex
multiiugis libris relatione mutua proferamus. haec 9
nobis sit litterata laetitia et docta cauillatio uicem
planipedis et sabulonis, impudica et praetextata uerba

---

21 Catull. 14, 15

---

5 ſympoſio (v over o) *B*, ł simphosio *add. b* 10 lubrica *P'* ılle-
cebrıſ *P* 11 phı *in* phılosophanteſ *in ras.* in *P* 16 auc-
torem *B'* ſemel *om.* *P* 18 p̄textatuſ cū *P* 23 hoſtı *B'*
27 relatıonē mutuā *B'* 28 lęticıa| *in ras. in P* 29 p̄texta
P, pr&exta *B*

iacientis ad pudorem ac modestiam uersus imitata.
10 haec res et cura et studio digna ueteribus uisa est.
et iam primum animaduerto duos, quos eloquentissimos
antiqua aetas tulit, comicum Plautum et oratorem
Tullium, eos ambos etiam ad iocorum uenustatem
11 ceteris praestitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit,
ut post mortem eius comoediae, quae incertae fere-
bantur, Plautinae tamen esse de iocorum copia nosce-
12 rentur. Cicero autem quantum in ea re ualuerit quis
ignorat, qui uel liberti eius libros quos is DE IOCIS
patroni composuit, quos quidam ipsius putant esse,
legere curauit? quis item nescit consularem eum
scurram ab inimicis appellari solitum? quod in
13 oratione etiam sua Vatinius posuit. atque ego, ni
longum esset, referrem in quibus causis, cum nocen-
tissimos reos tueretur, uictoriam iocis adeptus sit, ut
ecce pro L. Flacco, quem repetundarum reum ioci
oportunitate de manifestissimis criminibus exemit. is
iocus in oratione non extat, mihi ex libro Furii
Bibaculi notus est, et inter alia eius dicta celebratur.
14 sed in hoc uerbum non casu incidi, uolens feci. iocos
enim hoc genus ueteres nostri dicta dicebant. testis
idem CICERO qui in libro EPISTVLARVM AD CORNELIVM
NEPOTEM SECVNDO sic ait itaque nostri cum omnia,
quae dixissemus, dicta essent, quae facete et
breuiter et acute locuti essemus, ea proprio
nomine appellari dicta uoluerunt. haec Cicero.
Nouius uero Pomponiusque iocos non raro dic-
15 teria nominant. Marcus etiam Cato ille Censorius

---

24 fragm. ed. Orelli p. 968

---

2 uiſa eſt $B^m P$: Digna eſt *P* 3 primo *P'* dū boſ quoſ (‾ *add. b*) *B* 7 comoedia | *B'* aequę *ut uid. B'* 8 paulatim ae tamen *B'* 14 ora etiam *P'* uatinuſ *B* 17 lucio *BP* 19 fufii *B*, fuſii *P* 20 uiuaculi *BP* 21 indi *P'* Iocuſ *B* 23 epiſtolarum *BP* 26 loquuti *P* propria nomina *P'* 28 Neuiuſ *B*

argute iocari solitus est. horum nos ab inuidia muniret auctoritas, etiam si nostris cauillaremur, at cum ueteribus dicta referamus, ipsa utique auctorum dignitate defendimur. si ergo probatis inuentum, agite, quod cuique de dictis talibus in mentem ueniet uicissim
memoriam nostram excitando referamus.' placuit 16
uniuersis laetitiae excogitata sobrietas: et ut Praetextatus incipiendo auctoritatem de exemplo praeberet, hortati sunt.

Tum ille 'dictum uolo hostis referre, sed uicti, II
et cuius memoria instaurat Romanorum triumphos. Hannibal Carthaginiensis apud regem Antiochum
profugus facetissime cauillatus est. ea cauillatio 2
huiusce modi fuit. ostendebat Antiochus in campo copias ingentes, quas bellum populo Romano facturus comparauerat, conuertebatque exercitum insignibus argenteis et aureis florentem. inducebat etiam currus cum falcibus et elephantos cum turribus equitatumque frenis et ephipiis monilibus ac faleris praefulgentem. atque ibi rex contemplatione tanti et tam ornati exercitus gloriabundus Hannibalem aspicit, et *putasne*
inquit satis esse Romanis haec omnia? tunc 3
Poenus eludens ignauiam inbelliamque militum eius pretiose armatorum *plane* inquit *satis esse credo Romanis haec, et si auarissimi sunt.* nihil prorsum neque tam lepide neque tam acerbe dici potest. rex de numero exercitus sui ac de aestimanda aequiperatione quaesiuerat, respondit Hannibal de praeda'.

Flauianus subiecit 'sacrificium apud ueteres fuit 4
quod uocabatur *propter uiam.* in eo mos erat

2 numı|r& *B′* 3 referemuſ *P′*, referemuſ *corr. primum in* referaṃuſ, *deinde in* referremuſ *in B* 8 pręber& *om. P′* 12 cartagınıenſıſ *P* 14 obtendebat *P* 15 populo *om. P* 19 *ad* ephıppııſ *add.* ephıppıa dıcun|tur generalıt|oma equoꝝ orna|menta *add. Pm* 23 ınbelloamq. *B′* 26 acerue *ut uid. B′* 31 *et* 138, 4 proter *B′*

ut, siquid ex epulis superfuisset, igne consumeretur. hinc Catonis iocus est. namque Albidium quendam, qui bona sua comedisset et nouissime domum, quae ei reliqua erat, incendio perdidisset, propter uiam fecisse dicebat: quod comesse non potuerit, id combussisse'.

5 Symmachus deinde 'mater M. Bruti Seruilia cum pretiosum aere paruo fundum abstulisset a Caesare subiciente hastae bona ciuium, non effugit dictum tale Ciceronis equidem quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum tertia deducta. filia autem Seruiliae erat Iunia Tertia eademque C. Cassii uxor, lasciuiente dictatore tam in matrem quam in puellam. tunc luxuriam senis adulteri ciuitas subinde rumoribus iocisque carpebat, ut mala non tantum seria forent'.

6 Post hunc Caecina Albinus 'Plancus in iudicio forte amici cum molestum testem destruere uellet, interrogauit, quia sutorem sciebat, quo artificio se tueretur. ille urbane respondit gallam subigo. sutorium hoc habetur instrumentum, quod non infacete in adulterii exprobrationem ambiguitate conuertit. nam Plancus in Maeuia Galla nupta male audiebat.'

7 Secutus est Furius Albinus 'post Mutinensem fugam quaerentibus quid ageret Antonius, respondisse familiaris eius ferebatur, quod canis in Aegypto: bibit et fugit, quando in illis regionibus constat canes raptu corcodilorum exterritos currere et bibere'.

8 Eustathius deinde 'Publius Mucium in primis maliuolum cum uidisset solito tristiorem aut Mucio inquit nescio quid incommodi accessit aut nescio cui aliquid boni'.

---

2 hıc *B* 4 relıquerat ıncendıo *B'* 7 marcı *PB* 10 quoquo *B* ſacıatıſ *B'* 13 gaı *BP* 15 ıoıcıſq. *ut uid.* *B'* 23 meuıa *B* ꝯnupta *ni fallor* *P'* 26 ęgıpto *P* 28 rapto *P* corcodrıllꝯ *P*, croco|dılorum *B* 30 mocıum *B'* 31 neſcıo ınquıt *B*

Inde Auienus 'Faustus Sullae filius cum soror 9
eius eodem tempore duos moechos haberet, Fuluium
fullonis filium, et Pompeium cognomine Maculam,
miror inquit sororem meam habere maculam,
cum fullonem habeat.

Hic Euangelus 'apud L. Mallium, qui optimus 10
pictor Romae habebatur, Seruilius Geminus forte
cenabat, cumque filios eius deformes uidisset non
similiter inquit Malli fingis et pingis. et Mallius
in tenebris enim fingo inquit luce pingo'.

Eusebius deinde 'Demosthenes' inquit 'excitatus 11
ad Laidis famam, cuius formam tunc Graecia mirabatur,
accessit, ut et ipse famoso amore potiretur. qui
ubi dimidium talentum unius pretium noctis audiuit,
discessit hoc dicto *οὐκ ἀγοράζω τοσούτου μετανοῆσαι*'.

Inter haec cum Seruius ordine se uocante per 12
uerecundiam sileret 'omnes nos' inquit Euangelus,
'inpudentes grammatice pronuntias, si tacere talia uis
uideri tuitionem pudoris, unde neque tuum nec Disarii
aut Hori supercilium liberum erit a superbiae nota,
ni Praetextatum et nos uelitis imitari'. tunc Seruius 13
postquam magis silentium erubescendum uidit, ad
libertatem se similis relationis animauit.

'M.' inquit 'Otacilius Pitholaus, cum Caninius
Reuilus uno tantum die consul fuisset, dixit ante
flamines, nunc consules diales fiunt'. nec Disa- 14
rius ultra exprobrationem taciturnitatis expectans ait

* * * * * * * * * * * *

---

1 ſyllę *P*, ſyllae *B* 2 męchoſ *P* 3 fulonıſ *B'* cognomıne *om. P* 6 lucıum *BP* 8 cęnabat *P*, caenabat *B*, *quod amplius non notabo* 10 enım *in ras. in P* ınquıd *P'* ın *ante* luce *add. b* 11 demoſteneſ *B* 13 famoſa *B'* 14 ıbı *B'* 15 ΑΤΟΡΑΖΟ *P* τοcούτου] COITOY *corr. in* COYTOY *P* ΜΕΤΑΙΝΟΝCΑΙ *P* 16 cum *om. P'* 18 ımpudenteſ *B* 20 aut horı *P*: athorı *B*, auctorıſ *B^m* 23 audıuıt *P* 24 Otacilius Pitholaus *Casaubonus*: uotaciliuſ pytholauſ *BP* Caninius Reuilus *Aldina*: maıuſ seruılıuſ *P*, gaıuſ ſeruılıuſ *B* 26 dıſa*rıuſ *P*, dyſarıuſ *B*

15 Post hunc Horus quoque 'adfero ad uos' inquit '*δίστιχον* Platonis, quo ille adulescens luserit, cum tragoediis quoque eadem aetate praeluderet

τὴν ψυχὴν Ἀγάθωνα φιλῶν ἐπὶ χείλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη'.

16 Orta ex his laetitia, et omnibus in censorium risum remissis, ac retractantibus, quae a singulis antiquae festiuitatis sapore prolata sunt, Symmachus ait 'hos Platonis uersiculos, quorum magis uenustatem an breuitatem mireris incertum est, legisse me memini in Latinum tanto latius uersos, quanto solet nostra quam Graecorum lingua breuior et angustior aestimari,
17 et ut opinor haec uerba sunt

dum semiulco sauio
meum puellum sauior
dulcemque florem spiritus
duco ex aperto tramite,
animula aegra et saucia
cucurrit ad labias mihi,
rictumque in oris peruium
et labra pueri mollia
rimata itineri transitus
ut transilire nititur.
tum si morae quid plusculae
fuisset in coetu osculi,
amoris igne percita

---

4 Anthol. Palatin. V 78

---

2 quod *B′* adoleſcenſ *BP* lu|cerıt *ut uid B′* 3 ꝑluder& *B* 4 ΑΓΑΤΩΝΑ *P*, ΑΤΑΘΩΝΑ *B* 5 ΗΑΘΕ *P*, ΕΑΘΕ *B* ΗΤΑΜΩΝ *P*, ΕΤΑΝΜΩΝ *B* ὡς *om. P* ΔΙΑΒΕϹΟΜΕΝΙ *B* 7 rıſum] ıudıcıum *P* a *om. P* 8 ſımmachuſ *P* 9 uenuſtatem *Meursius*: uetuſtatem *BP* 10 me *om. PB′* 18 animula *Gellius XVIIII 11, 4 Gronouii:* anıma *BP* 20 rectūq. *P*, rectumq.˙ *B*, *em. Arnold. Vesaliensis* 22 itineri *Gellius*: ıtıner *BP* 23 transilire *Gell.*: tranſıre *BP* 25 pſculı *P′*

transisset, et me linqueret,
et mira prorsum res foret,
ut ad me fierem mortuus,
ad puerulum intus uiuerem.

Sed miror, omnes uos ioca tacuisse Ciceronis, in III
quibus facundissimus, ut in omnibus, fuit et, si uidetur, ut aedituus responsa numinis sui praedicat, ita ego, quae memoria suggesserit, refero dicta Ciceronis.' tum omnibus ad audiendum erectis ille sic incipit 'M. Cicero cum apud Damasippum cenaret, et ille 2
mediocri uino posito, diceret bibite Falernum hoc, annorum quadraginta est: bene inquit aetatem fert.

Idem cum Lentulum generum suum, exiguae 3
staturae hominem, longo gladio adcinctum uidisset, quis inquit generum meum ad gladium adligauit?

Nec Q. Ciceroni fratri circa similem mordacitatem 4
pepercit. nam cum in ea prouincia, quam ille rexerat, uidisset clipeatam imaginem eius ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam — erat autem Quintus ipse staturae paruae — ait frater meus dimidius maior est quam totus.

In consulatu Vatinii, quem paucis diebus gessit, 5
notabilis Ciceronis urbanitas circumferebatur. magnum ostentum inquit anno Vatinii factum est, quod illo consule nec bruma nec uer nec aestas nec autumnus fuit. querenti deinde Vatinio, quod grauatus esset domum ad se infirmatum uenire, respondit uolui in consulatu tuo uenire, sed nox me comprehendit. ulcisci autem se Cicero uidebatur, ut

1 relınqueret *P* 2 prſ *P* foret *Gellius*: fıeret *P*, fıer& *B* 4 puerulum *em. apud Gell.*: puerum *BP* 6 fecundıſſımuſ *P* 7 ergo *B* 10 marcuſ *BP* damaſyppum *B* 12 ·xl· *P* 15 staturae *emendator cod. Cantabr.*: naturae *BP* accınctum *P* 16 allıgauıt *P* 17 quınto *BP* 19 lınıamentıſ *b* 22 malorum *corr. in* maior eſt *in B* 23 conſolatu *B* 28 ueıare *ni fallor P′* 29 conſolatu *B′* 30 ſı *P*

qui respondisse sibi Vatinium meminerat, cum humeris se rei publicae de exilio reportatum gloriaretur, unde ergo tibi uarices?

6 Caninius quoque Reuilus, qui uno die, ut iam Seruius rettulit, consul fuit, rostra cum ascendisset, pariter honorem iniit consulatus et eierauit, quod Cicero, omni gaudens occasione urbanitatis, increpuit λογοθεώρητος est Caninius consul et deinde hoc consecutus est Reuilus, ut quaereretur quibus consulibus consul fuerit. dicere praeterea non destitit uigilantem habemus consulem Caninium, qui in consulatu suo somnum non uidit.

7 Pompeius Ciceronis facetiarum impatiens fuit. cuius haec dicta ferebantur ego uero quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. sed et cum ad Pompeium uenisset, dicentibus sero eum uenisse, respondit minime sero ueni, nam nihil hic paratum

8 uideo. deinde interroganti Pompeio, ubi gener eius Dolabella esset, respondit cum socero tuo. et cum donasset Pompeius transfugam ciuitate Romana, o hominem bellum inquit Gallis ciuitatem promittit alienam, qui nobis nostram non potest reddere. propter quae merito uidebatur dixisse Pompeius cupio ad hostes Cicero transeat, ut nos timeat.

9 In Caesarem quoque mordacitas Ciceronis dentes suos strinxit. nam primum post uictoriam Caesaris interrogatus, cur in electione partis errasset, respondit praecinctura me decepit, iocatus in Caesarem, qui ita toga praecingebatur, ut trahendo laciniam uelut mollis incederet adeo, ut Sulla tamquam prouidus

---

1 uatıniū * * * * * * * * * memınerat *P* 2 reportatam *B'*

4 canınus *B'* 6 egerauıt *P* 8 ΛΟΓΟΘΗ(Є)ΩΡΗ|ΤΟC *P*, ΛΟΓΟΘΕΩΡΕCΤΟC *B* 9 conſequutuſ *P* 16 eū ſero *P* 17 nı *in* uenı *in ras. in P* 18 ınterrogandı *B'* 20 *prior* a *in* romana *in ras. in B* 28 elatıone *B'* 29 locatuſ *P* 31 ſılla *P*, ſylla *B*

dixerit Pompeio caue tibi illum puerum male
praecinctum. deinde cum Laberius in fine ludorum 10
anulo aureo honoratus a Caesare e uestigio in quattuor-
decim ad spectandum transiit, uiolato ordine, et cum
detrectatus est eques Romanus et comminus remissus,
ait Cicero praetereunti Laberio et sedile quaerenti
recepissem te, nisi anguste sederem simul et
illum respuens et in nouum senatum iocatus, cuius
numerum Caesar supra fas auxerat. nec impune.
respondit enim Laberius mirum, si anguste sedes,
qui soles duabus sellis sedere exprobrata leuitate
Ciceronis, qua inmerito optimus ciuis male audiebat.
idem Cicero alias facilitatem Caesaris in adlegendo 11
senatu inrisit palam. Nam cum ab hospite suo
P. Mallio rogaretur, ut decurionatum priuigno eius
expediret adsistente frequentia, dixit Romae, si uis,
habebit; Pompeis difficile est. nec intra haec 12
eius mordacitas stetit: quippe ab Androne quodam
Laodiceno salutatus, cum causam aduentus requisisset
comperissetque — nam ille se legatum de libertate
patriae ad Caesarem uenisse respondit — ita expressit
publicam seruitutem *ἐὰν ἐπιτύχῃς, καὶ περὶ ἡμῶν
πρέσβευσον.* si obtinueris, et pro nobis intercede.

Vigebat in eo excedens iocus et seria mordacitas, 13
ut hoc est ex epistula ad C. Cassium dictatoris uiola-
torem uellem Idibus Martiis me ad cenam
inuitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset.
nunc me reliquiae uestrae exercent. idem
Cicero de Pisone genero et M. Lepido lepidissime
cauillatus est.’

---

1 dixerat *P′* 3 in quattuordecī *in ras. in P* 4 spectandum *Cantabrigiensis*: expectandum *BP* cum *** *P* 5 d&racta|tuſ *B′* cū|miń *P* 7 te *in ras. in P* 12 ciceroni *P* immerito *P* ciueſ *B* audierat *P′* 15 publio *B* priuignuſ *ut uid. P′* 17 pompeiuſ *B* 18 quadam *B′* 23 ſi — intercede *om. P* 24 iocoſ *P* 25 epiſtola *BP* gaium *BP* 27 profectiſ *P* 29 marco *PB*

14 Dicente adhuc Symmacho et, ut uidebatur, plura
dicturo intercedens Auienus, ut fieri in sermonibus
conuiualibus solet 'nec Augustus' inquit 'Caesar in
huius modi dicacitate quoquam minor et fortasse nec
Tullio et, si uolentibus uobis erit, aliqua eius, quae
15 memoria suggesserit, relaturus sum.' et Horus 'per-
mitte, Auiene, Symmachus explicet de his, quos iam
nominauerat, dicta Ciceronis, et oportunius, quae de
16 Augusto uis referre, succedent.' reticente Auieno
Symmachus 'Cicero' inquam 'cum Piso gener eius
mollius incederet, filia autem concitatius, ait filiae
ambula tamquam uir. * * * * * * * * * * * * * * et
cum M. Lepidus in senatu dixisset patribus con-
scriptis * * * * * * * * * * * * Tullius ait ego non
tanti fecissem ὁμοιόπτωτον. sed perge, Auiene, ne
ultra te dicturientem retardem.'

IIII Et ille 'Augustus, inquam, Caesar adfectauit
iocos, saluo tamen maiestatis pudorisque respectu,
2 nec ut caderet in scurram. Aiacem tragoediam
scripserat, eandemque, quod sibi displicuisset, deleuerat.
postea L. Varius tragoediarum scriptor interrogabat
eum, quid ageret Aiax suus. et ille in spongiam
inquit incubuit.

3 Idem Augustus, cum ei quidam libellum trepidus
offerret, et modo proferret manum, modo retraheret,
putas inquit te assem elephanto dare?

4 Idem, cum ab eo Pacuuius Taurus congiarium
peteret, diceretque iam hoc homines uulgo loqui, non

1 ſı̃macho *P* 4 quaquam *B'* 6 memoriae *B'* 12 *recte in ed. uulg. — quod enim prior locus in Gudiano expletus est et ipsum coniectura factum est — sententia manca hunc in modum restituta legitur* at genero ambula tamquam femina *et postea* ego non tanti fecissem simile factum 13 marcuſ *BP* 14 ego ñ * (*uid. fuisse* e) *B* 15 OMOIOΠOIHTON *B* 19 tragu (*corr. in* o) aedıam *B* 20 delauerat *B'* 21 L. Varius *Pontanus*: lucıuſ graıuſ *BP* traguedıarum *B* 22 quod *B'* 24 quıdã *om. P* 26 elefanto *P* 27 Pacuuius *Salisburgensis*: pacubıuſ *B*, pachubıuſ *P* congiarum *B'*

paruam sibi ab illo pecuniam datam, sed tu inquit noli credere.

Alium praefectura equitum submotum et insuper 5
salarium postulantem, dicentemque non lucri causa dari hoc mihi rogo, sed ut iudicio tuo munus uidear impetrasse, et ita officium deposuisse hoc dicto repercussit tu te accepisse apud omnes adfirma, et ego dedisse me non negabo.

Vrbanitas eiusdem innotuit circa Herennium 6
deditum uitiis iuuenem. quem cum castris excedere iussisset, et ille supplex hac deprecatioue uteretur quo modo ad patrias sedes reuertar? quid patri meo dicam? respondit dic me tibi displicuisse.

Saxo in expeditione percussum ac notabili cica- 7
trice in fronte deformem, nimium tamen sua opera iactantem sic leniter castigauit at tu cum fugies inquit numquam post te respexeris.

Galbae, cuius informe gibbo erat corpus, agenti 8
apud se causam et frequenter dicenti corrige in me siquid reprehendis respondit ego te monere possum, corrigere non possum.

Cum multi Seuero Cassio accusante absolue- 9
rentur, et architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita iocatus est uellem Cassius et meum forum accuset.

Vettius cum monumentum patris exarasset, ait 10
Augustus hoc est uere monumentum patris colere.

Cum audisset inter pueros, quos in Syria Hero- 11
des rex Iudaeorum intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum, ait mallem Herodis porcus esse quam filius.

---

3 p̄fecturȩ *P* 7 tute ∗ (*fuit* m) *B* 8 affirma *P* 10 sedecere *b* 11 ſuplex *B* 19 gybbo *B* 20 ın *om. B* 27 exaraſſet — 28 patrıſ *om. P* 31 ıudeorum *B* 32 aıt melıuſ eſt herodıſ *B* 33 porcum *P* fılıum *P*

12 Idem Augustus, quia Maecenatem suum nouerat stilo esse remisso molli et dissoluto, talem se in epistulis, quas ad eum scribebat saepius exhibebat, et contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo seruabat, in epistula ad Maecenatem familiari plura in iocos effusa subtexuit uale mi ebenum Medulliae, ebur ex Etruria, lasar Arretinum, adamas Supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspi Iguuinorum, berulle Porsennae, carbunculum Hadriae, *ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα* moecharum.

13 Exceptus est a quodam cena satis parca et quasi cotidiana. nam paene nulli se inuitanti negabat. post epulum igitur inops ac sine ullo apparatu discedens uale dicenti hoc tantum insusurrauit non putabam me tibi tam familiarem.

14 Cum de Tyriae purpurae, quam emi iusserat, obscuritate quereretur, dicente uenditore erige altius et suspice his usus est salibus quid? ego, ut me populus Romanus dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?

15 Nomenculatori suo, de cuius obliuione querebatur, dicenti numquid ad forum mandas? — accipe inquit commendaticias, quia illic neminem nosti.

16 Vatinio in prima sua aetate eleganter insultauit.

---

1 mecęnatum *B′* 3 epıſtolıſ *BP* quae *ut uid. B′* 5 epıſtola *BP* 6 mi ebenum *Iahnius Hermae II 247:* mel gentıum *BP* 7 Medulliae *Turnebus Aduersariorum XVIII 1:* melcule *in ras. in P,* meculle (*corr. ut uid. ex* mecure) *B* ebur ex *om. P′* ar&ınũ *P* 8 ſapnaſ *B* tyberınũ *P* rıtũ *in* margarıtũ | *in ras. in P* cılneorum *BP* (*in B librarius primitus exaraturus fuit* ll) 9 zmaragde *P*, ſmaragdae *B* Iguuinorum *Iahnius*: figulorum *BP* 10 porſ^{n}ene *B*, porſene *P* Hadriae *Iahnius*: habeaſ *BP* ΠΑΝΑ *P′* 12 caena *B* paca *P′* 13 ınuıtatı *B′* 17 tırıę *P* 19 & * | *P* qđ *P* 23 nũquıd *om. P′*

contusus ille podagra uolebat tamen uideri discussisse
iam uitium et mille passus ambulare se gloriabatur.
cui Caesar non miror inquit: dies aliquanto sunt
longiores.

Relata ad se magnitudine aeris alieni, quam qui- 17
dam eques Romanus dum uixit excedentem ducenties
celauerat, culcitam emi cubicularem in eius auctione
sibi iussit, et praeceptum mirantibus hanc rationem
reddidit habenda est ad somnum culcita in qua
ille, cum tantum deberet, dormire potuit.

Non est intermittendus sermo eius, quem Cato- 18
nis honori dedit. uenit forte in domum, in qua Cato
habitauerat. dein Strabone in adulationem Caesaris
male existimante de peruicacia Catonis ait quisquis
praesentem statum ciuitatis commutari non
uolet, et ciuis et uir bonus est. satis serio et
Catonem laudauit et sibi, nequis adfectaret res nouare,
consuluit.

Soleo in Augusto magis mirari quos pertulit 19
iocos, quam ipse quos protulit, quia maior est patien-
tiae quam facundiae laus, maxime cum aequanimiter
aliqua etiam iocis mordaciora pertulerit. cuiusdam 20
prouincialis iocus asper innotuit. intrauerat Romam
simillimus Caesari et in se omnium ora conuerterat.
Augustus perduci ad se hominem iussit, uisumque
hoc modo interrogauit dic mihi, adulescens, fuit
aliquando mater tua Romae? negauit ille, nec
contentus adiecit sed pater meus saepe.

Temporibus triumuiralibus Pollio cum Fescenninos 21
in eum Augustus scripsisset, ait at ego taceo. non
est enim facile in eum scribere, qui potest
proscribere.

Curtius, eques Romanus deliciis diffluens, cum 22

---

1 confuſuſ *B* podagro *B'* 2 glorıebatur *B'* 7 cul-
cıtã *om. B'* 10 tantantum *B'* 16 cıueſ *B'* 16 ſero *B'*
17 affectaret *B* noua *B'* 19 amırarı *B'* 26 adoleſcenſ *BP*
33 defluenſ *BP*

macrum turdum sumpsisset in conuiuio Caesaris interrogauit an mittere liceret. responderat princeps quidni liceat? ille per fenestram statim misit.

23 Aes alienum Augustus cuiusdam senatoris cari sibi non rogatus exsoluerat numerato quadragies. at ille pro gratiarum actione hoc solum ei scripsit mihi nihil.

24 Solebat Licinius libertus eius inchoanti opera patrono magnas pecunias conferre, quem morem secutus centum promisit per libellum, in quo uirgulae superductae pars ultra pecuniae defectionem protendebatur uacante infra loco. Caesar occasione usus priori alterum centies sua manu iunxit spatio diligenter expleto et affectata litterae similitudine, geminatamque accepit summam dissimulante liberto, qui postea coepto alio opere leniter factum suum Caesari obiecit, libello tali dato confero tibi, domine, ad noui operis impensam quod uidebitur.

25 Mira etiam censoris Augusti et laudata patientia. corripiebatur eques Romanus a principe, tamquam minuisset facultates suas. at ille se multiplicasse coram probauit. mox eidem obiecit, quod ad contrahendum matrimonium legibus non paruisset. ille uxorem sibi et tres esse liberos dixit. tum adiecit posthac, Caesar, cum de honestis hominibus
26 inquiris, honestis mandato. etiam militis non libertatem tantum sed et temeritatem tulit. in quadam uilla inquietas noctes agebat rumpente somnum eius crebro noctuae cantu. prendendam curauit noctuam. miles aucupii peritus et spe ingentis praemii pertulit. laudato imperator mille nummos dari iussit. ille

1 ſumſiſſ& *B* 4 auguſtuſ *om.* *P′* 6 ſcrıbıt *B* 7 nıl *P* 8 lı*ciniuſ *P* 9 ſequuт *P* 14 affecta *B′* 16 cępta *P*, coepta *corr. in* coepto *B* 26 poſt hanc *P* 27 honeſtıſ *ante* mandato *om.* *P′* 29 ınquı&eſ *B* 30 p̄dendā (n *supra*) *P*

ausus est dicere malo uiuat auemque dimisit. quis non miratus est, non offenso Caesare abisse militem contumacem?

Veteranus cum die sibi dicto periclitaretur, ac- 27
cessit in publico ad Caesarem, rogauitque ut sibi adesset. ille aduocatum, quem ex comitatu suo elegerat, sine mora dedit commendauitque ei litigatorem. exclamauit ingenti uoce ueteranus at non ego, Caesar, periclitante te Actiaco bello uicarium quaesiui, sed pro te ipse pugnaui detexitque inpressas cicatrices. erubuit Caesar uenitque in aduocationem, ut qui uereretur non superbus tantum sed etiam ingratus uideri.

Delectatus inter cenam erat symphoniacis To- 28
ronii Flacci mangonis, atque eos frumento donauerat, cum in alia acroamata fuisset nummis liberalis, eosdemque postea Toronius aeque inter cenam quaerenti Caesari sic excusauit ad molas sunt.

Sublimis Actiaca uictoria reuertebatur. occurrit 29
ei inter gratulantes coruum tenens, quem instituerat haec dicere aue Caesar uictor imperator. miratus Caesar officiosam auem uiginti milibus nummum emit. socius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate peruenerat, adfirmauit Caesari, habere illum et alium coruum, quem ut adferre cogeretur rogauit. adlatus uerba quae didicerat expressit aue uictor imperator Antoni. nihil exasperatus satis duxit iubere illum diuidere donatiuum cum contubernali. salutatus simi- 30
liter a psittaco emi eum iussit. idem miratus in pica hanc quoque redemit. exemplum sutorem pauperem sollicitauit, ut coruum institueret ad parem salutationem, qui inpendio exhaustus saepe ad auem

---

10 ımpreſſaſ *P* 14 *et* 17 caenam *B* 14 ſımphoniacıſ *P* 15 fumento *P'* 16 acreamata *P* nummus *b* lıberatıſ *B'* 17 eoſ dem *B'* 21 haue *B'* 22 nv̄mo | *P* 25 rogauıt *om. P* allatus *b* 26 aue *b*: habe *P*, hac *B* 29 pſıtaco *Pb*, bſıptaco *B* 32 ımpendıo *P*

non respondentem dicere solebat opera et impensa periit. aliquando tamen coruus coepit dicere dictatam salutationem. hac audita dum transit Augustus respondit satis domi salutatorum talium habeo. superfuit coruo memoria, ut et illa, quibus dominum querentem solebat audire, subtexeret opera et impensa periit. ad quod Caesar risit emique auem iussit quanti nullam adhuc emerat.

31 Solebat descendenti a Palatio Caesari honorificum aliquod epigramma porrigere Graeculus. id cum frustra saepe fecisset, rursumque eum idem facturum uidisset Augustus, breue sua manu in charta exarauit Graecum epigramma, pergenti deinde ad se obuiam misit. ille legendo laudare, mirari tam uoce quam uultu, cumque accessisset ad sellam, demissa in fundam pauperem manu paucos denarios protulit quos principi daret, adiectus hic sermo *νὴ τὴν σὴν τύχην, Σεβαστέ· εἰ πλέον εἶχον, πλέον ἐδίδουν.* secuto omnium risu dispensatorem Caesar uocauit, et sestertia centum milia numerare Graeculo iussit.

V Vultis aliqua et filiae eius Iuliae dicta referamus? sed si garrulus non putabor, uolo de moribus feminae pauca praemittere, ni quisquam uestrum habeat seria et discenda, quae proferat'. hortantibusque omnibus, ut coepto insisteret, ita de Iulia orsus
2 est 'annum agebat tricesimum et octauum, tempus aetatis, si mens sana superesset, uergentis in senium, sed indulgentia tam fortunae quam patris abutebatur, cum alioquin litterarum amor multaque eruditio, quod in illa domo facile erat, praeterea mitis humanitas minimeque saeuus animus ingentem feminae gratiam conciliarent, mirantibus, qui uitia noscebant, tantam
3 pariter diuersitatem. non semel praeceperat pater,

---

2 cepit *B* 7 au*em *B* 11 rurſuſq. *P* 12 breui | *P* 13 obuiā ad ſe *P* 16 denorioſ *P'* 17 ſermo | non ſecundum fatum tuum auguſte ſi pluſ haberem pluſ darem MH *B* 18 ſequuto *P* 23 faminę *B* ne *P* 25 cępto *P*

temperato tamen inter indulgentiam grauitatemque
sermone, moderaretur profusos cultus perspicuosque
comitatus. idem cum ad nepotum turbam similitudi-
nemque respexerat, qua repraesentabatur Agrippa,
dubitare de pudicitia filiae erubescebat. inde blandie- 4
batur sibi Augustus laetum in filia animum usque ad
speciem procacitatis sed reatu liberum, et talem fuisse
apud maiores Claudiam credere audebat. itaque inter
amicos dixit duas habere se filias delicatas,
quas necesse haberet ferre, rem publicam et
Iuliam.

Venerat ad eum licentiore uestitu et oculos of- 5
fenderat patris tacentis. mutauit cultus sui postera
die morem, et laetum patrem affectata seueritate com-
plexa est. at ille, qui pridie dolorem suum continu-
erat, gaudium continere non potuit et quantum hic
ait in filia Augusti probabilior est cultus?
non defuit patrocinio suo Iulia his uerbis hodie enim
me patris oculis ornaui, heri uiri.

Notum et illud. auerterant in se populum in 6
spectaculo gladiatorum Liuia et Iulia comitatus dis-
similitudine, quippe cingentibus Liuiam grauibus uiris,
haec iuuentutis et quidem luxuriosae grege circum-
sedebatur. admonuit pater scripto uideret, quan-
tum inter duas principes feminas interesset.
eleganter illa rescripsit et hi mecum senes fient.

Eadem Iulia mature habere coeperat canos, quos 7
legere secrete solebat. subitus interuentus patris ali-
quando oppressit ornatrices. dissimulauit Augustus
deprehensis super uestem earum canis, et aliis ser-
monibus tempore extracto induxit aetatis mentionem,
interrogauitque filiam, utrum post aliquot annos cana

2 moder&ur *B* cultoſ *B′* 5 de pudıcıtıa *B*: pudıcıtıam *P* 9 ſe habere *P* 11 ıulıa uenerata deum *B* 14 effectata *B′* 15 c̃tıcuerat *P* 19 here *P* 26 eleganter & ılla *B* 27 cęperat *P*, ceperat *B* 29 auguſtuſ *in ras. in P* 30 eıuſ canıſ *P* 31 exacto *P*

esse mallet an calua, et cum illa respondisset ego, pater, cana esse malo sic illi mendacium obiecit quid ergo istae te caluam tam cito faciunt?

8 Item cum grauem amicum audisset Iulia suadentem melius facturam, si se composuisset ad exemplar paternae frugalitatis, ait ille obliuiscitur Caesarem se esse, ego memini me Caesaris filiam.

9 Cumque conscii flagitiorum mirarentur, quo modo similes Agrippae filios pareret, quae tam uulgo potestatem corporis sui faceret ait numquam enim nisi naui plena tollo uectorem.

10 Simile dictum Populiae Marci filiae, quae miranti cuidam, quid esset, quapropter aliae bestiae numquam marem desiderarent, nisi cum praegnantes uellent fieri, respondit bestiae enim sunt.

VI Sed ut a feminis ad uiros et a lasciuis iocis ad honestos reuertar, Cascellius iuris consultus urbanitatis mirae libertatisque habebatur, praecipue tamen is iocus eius innotuit. lapidatus a populo Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat, ut aediles edicerent, nequis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte his diebus Cascellius consultus a quodam, an nux pinea pomum esset, respondit si in Vatinium missurus es, pomum est.

2 Mercatori deinde, quem ad modum cum socio nauem diuideret, interroganti respondisse traditur nauem si diuidis, nec tu nec socius habebitis.

3 In Galbam eloquentia clarum, sed quem habitus, ut supra dixi, corporis destruebat, M. Lollii uox circumferebatur ingenium Galbae male habitat.

---

2 ılle *PB′* 5 facturam *om. P,* ſutu|ram *B′* 10 corporı *B′* ſuı corporıſ *P* 17 Cascellius *Stephanus*: cęcılıuſ *P*, caecılıuſ *B* 20 cũ *om. B′* gradıa|torıum *B′* 22 caſſellıuſ *B* con|ſaltuſ *P′* 23 eſſ& — 24 pomum eſt *om. B′* 25 cum *om. B′* 26 nauī *P* credıtur *B* 27 nauī *P* 28 galbụã *P* abıtuſ *P* 29 marcı *BP* lo͘llıȷ *P*, *deinde* uox cırcum- *in ras. in P*

In eundem Galbam Orbilius grammaticus acer- 4
bius inrisit. prodierat Orbilius in reum testis. quem
Galba ut confunderet, dissimulata professione eius
interrogauit quid artium facis? respondit in sole
gibbos soleo fricare.

L. Caecilius cum C. Caesar aliis, qui secum 5
pila lusitabant, centena sestertia, illi uni quinquaginta
dari iussisset quid? ego inquit una manu ludo?

Cum iratus esse P. Clodius D. Laberio dice- 6
retur, quod ei mimum petenti non dedisset, quid
amplius inquit mihi facturus es, nisi ut Dyr-
rhachium eam et redeam? ludens ad Ciceronis
exilium.

Sed quia et paulo ante Aurelius Symmachus et VII
ego nunc Laberii fecimus mentionem, si aliqua huius
atque Publilii dicta referemus, uidebimur et adhibendi
conuiuio mimos uitasse lasciuiam et tamen celebritatem,
quam, cum adsunt, illi excitare pollicentur, imitari.
Laberium asperae libertatis equitem Romanum Caesar 2
quingentis milibus inuitauit, ut prodiret in scaenam
et ipse ageret mimos, quos scriptitabat. sed potestas
non solum si inuitet, sed etiam si supplicet cogit,
unde se et Laberius a Caesare coactum in prologo
testatur his uersibus

necessitas, cuius cursus transuersi impetum 3
uoluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
quo me detrusit paene extremis sensibus?
quem nulla ambitio, nulla umquam largitio,
nullus timor, uis nulla, nulla auctoritas

---

25 fragm. com. ed. 2 Ribbeckii p. 295

---

1 aceruıuſ *B′* 2 teſteſ *P* 4 artıfı|cıū *P* 6 lucıuſ *BP* gaıuſ *BP* 7 ıllı unı *bP*: ıllıuſ *B* 8 quıd ego ma*** | nu ludo *P* 9 publıuſ *BP* decımo ualerıo *BP* 11 dy|rachıv *P*, dyrrachiū *B* 14 ſımmachuſ *P* 16 publıı (*B*)*P′* 17 uıſıtaſſe *B′* 19 laberıuſ *B′* 20 ınuıtaū | ut *P* 21 ſcrıptabat *B′* 22 ſolum * ınuıt& *P* plıcet *B′* 25 ımpetu *B′*

mouere potuit in iuuenta de statu,
ecce in senecta ut facile labefecit loco
uiri excellentis mente clemente edita
summissa placide blandiloquens oratio?
et enim ipsi di negare cui nihil potuerunt,
hominem me denegare quis posset pati?
ego bis tricenis annis actis sine nota
eques Romanus *e* Lare egressus meo
domum reuertar mimus, ni mirum hoc die
uno plus uixi mihi quam uiuendum fuit.
fortuna immoderata in bono aeque atque in malo,
si tibi erat libitum litterarum laudibus
floris cacumen nostrae famae frangere,
cur cum uigebam membris praeuiridantibus,
satis facere populo et tali cum poteram uiro,
non me flexibilem concuruasti, ut carperes?
nuncine me deicis? quo? quid ad scaenam adfero?
decorem formae an dignitatem corporis,
animi uirtutem an uocis iucundae sonum?
ut hedera serpens uires arboreas necat,
ita me uetustas amplexu annorum enecat:
sepulcri similis nihil nisi nomen retineo.

4 in ipsa quoque actione subinde se, qua poterat, ulciscebatur inducto habitu Syri, qui uelut flagris caesus praeripientique similis exclamabat

porro Quirites libertatem perdimus

et paulo post adiecit

26 fragm. com. ed. 2 Ribeckii p. 297

1 ın ıuuenta potuit *P′* 5 dē *B* poterunt *P′* 6 qui *Meyerus Anthol. lat. p. 22* 7 trecenıſ *P* 8 e *add. Schneidewinus mus. Rhenan. noui II p. 636* 10 *om. P* 11 Forma *B′* 16 me flexibilem *Bothius:* flexıbılem me *BP* 17 nuncıne *Schneidewinus:* nunc *BP* 19 ıocundae *BP* 20 ˈedera *P* 21 annorum necat *B* 22 ſepulchrıſ *B*, ſepulchrı *P* 24 ſırı *P* 26 quaerıteſ *B*

necesse est multos timeat quem multi timent.

quo dicto uniuersitas populi ad solum Caesarem ocu- 5
los et ora conuertit, notantes inpotentiam eius hac
dicacitate lapidatam. ob haec in Publilium uertit
fauorem. is Publilius natione Syrus, cum puer ad 6
patronum domini esset adductus, promeruit eum non minus salibus et ingenio quam forma. nam forte cum ille seruum suum hydropicum iacentem in area uidisset increpuissetque quid in sole faceret respondit aquam calefacit. ioculari deinde super cena exorta quaestione quodnam esset molestum otium,
aliud alio opinante ille podagrici pedes dixit. ob 7
haec et alia manu missus et maiore cura eruditus, cum mimos componeret, ingentique adsensu in Italiae oppidis agere coepisset, productus Romae per Caesaris ludos, omnes qui tunc scripta et operas suas in scaenam locauerant, prouocauit ut singuli secum posita in uicem materia pro tempore contenderent. nec ullo
recusante superauit omnes, in quis et Laberium. unde 8
Caesar adridens hoc modo pronuntiauit

fauente tibi me uictus es, Laberi, a Syro

statimque Publilio palmam et Laberio anulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. tunc Publilius ad Laberium recedentem ait

quicum contendisti scriptor, hunc spectator subleua.

sed et Laberius sequenti statim commissione mimo 9
nouo interiecit hos uersus

---

1. et 21 fragm. com. ed. 2 Ribbeckii p. 297

---

3 ımpotentıam *P* 4 publıū (*B*) 5 publıuſ (*B*) ſıruſ *P* 9 ınqcrepuıſſ&que qđ *P* 10 coena (*P*) 12 opınate *B′* 13 maıor *B*, maiori cura *b* 15 praeductoſ *B′* romam *b* 19 *ad* quıſ *add.* quıb; *Bm* 20 hoc modo *om.* *P* 22 publıo (*B*) 23 publıuſ (*P*)

non possunt primi esse omnes omni in tempore.
summum ad gradum cum claritatis ueneris,
consistes aegre et citius quam escendas cades:
cecidi ego, cadet qui sequitur: laus est publica.

10 Publilii autem sententiae feruntur lepidae et ad communem usum adcommodatissimae, ex quibus has fere memini singulis uersibus circumscriptas

11 beneficium dando accepit qui digno dedit.
feras, non culpes quod mutari non potest.
cui plus licet, quam par est, plus uult, quam licet.
comes facundus in uia pro uehiculo est.
frugalitas miseria est rumoris boni.
heredis fletus sub persona risus est.
furor fit laesa saepius patientia.
improbe Neptunum accusat qui iterum naufragium facit.
nimium altercando ueritas amittitur.
pars benefici est quod petitur si cito neges.
ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum putes.
ueterem ferendo iniuriam inuites nouam.
numquam periclum sine periclo uincitur.

12 Sed quia semel ingressus sum scaenam loquendo, non Pylades histrio nobis omittendus est, qui clarus in opere suo fuit temporibus Augusti, et Hylam disci-

---

8 Syri sententiae ed. Ribbeck u. 55 9 ib. 176 10 ib. 106 11 ib. 104 12 ib. 193 13 ib. 221 14 ib. 178 15 ib. 264 17 ib. 416 18 ib. 469 19 ib. 245 21 ib. 645 22 ib. 383

---

3 | conſıſteſ ęgre & cıtıuſ quā aſcendaſ decıdeſ | P, | conſıſteſ aegre & cıtıuſ quam deſcendaſ | B, *emendauit Schneidewinus* 4 pullıca B 5 publıı (B) 6 adcomodatıſſıme P 7 ferre B′ | *************** circumſcrıptaſ · | P 9 non *om.* P′ 16 facıt *om.* B′ 18 benefici *Bentleius:* benefıcıı BP 21 ueterım P′ ınıureā P′ 22 periculum *b* periculo *b* 24 nec pıladeſ P 25 hılam BP

pulum usque ad aequalitatis contentionem eruditione
prouexit. populus deinde inter utriusque suffragia 13
diuisus est, et cum canticum quoddam saltaret Hylas,
cuius clausula erat *τὸν μέγαν Ἀγαμέμνονα*, sublimem
ingentemque Hylas uelut metiebatur. non tulit Pyla-
des, et exclamauit e cauea *σὺ μακρὸν οὐ μέγαν ποιεῖς.*
tunc eum populus coegit idem saltare canticum, cum- 14
que ad locum uenisset, quem reprehenderat, expressit
cogitantem, nihil magis ratus magno duci conuenire
quam pro omnibus cogitare. saltabat Hylas Oedi- 15
podem, et Pylades hac uoce securitatem saltantis
castigauit *σὺ βλέπεις.* cum in Hercule furente pro- 16
disset, et non nullis incessum histrioni conuenientem
non seruare uideretur, deposita persona ridentes in-
crepuit *μωροί, μαινόμενον ὀρχοῦμαι.* hac fabula et 17
sagittas iecit in populum. eandem personam cum
iussu Augusti in triclinio ageret et intendit arcum et
spicula inmisit. nec indignatus est Caesar, eodem se
loco Pyladi, quo populum Romanum, fuisse. hic, quia 18
ferebatur mutasse rudis illius saltationis ritum, quae
apud maiores uiguit, et uenustam induxisse nouitatem,
interrogatus ab Augusto, quae saltationi contulisset,
respondit

αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν ὁμαδόν τ' ἀνθρώπων.

idem cum propter populi seditionem pro contentione 19
inter se Hylamque habita concitatam indignationem
excepisset Augusti, respondit *ναὶ ἀχαριστεῖς βασι-
λεῦ· ἔασον αὐτοὺς περὶ ἡμᾶς ἀσχολεῖσθαι.'*

---

24 Hom. Il. K 13

---

2 utrıſque *B'* 3 hılaſ *BP* 4 ΑΓΑΜΕΝ|ΝΟΝΑ· *P* 6 et *om. P* 9 magıſtratruſ *B*, maius ratus *b* 10 quā ** p *P* hılaſ *P* 11 pıladeſ *P* 12 ΒΛΕΝΕΙϹ *B* Hercule furente Gronouius: Herculem furentem (*BP*) 15 ΜΑΝΕΜΕΝΟΝ *B* 17 ***** arcū *P* 18 mıſıt *P* ſe *om. P'* 20 ſalutatıo|nıſ *B'* 22 ſalutatıonıſ *B'* 24 ΑΥΛΟΝ *P* ΕΝΟΠΕΝ *B* ΑΝΔΡΩΠΩΝ *B* 27 ναὶ *Hauptius opusc. III 633*: καὶ (*BP*) 28 ΑϹΧΟΛΕΙϹΤΑΙ *B*

VIII His dictis et excitata laetitia cum in Auieno
memoria florida et amoenitas laudaretur ingenii, men-
2 sas secundas minister admouit. et Flauianus ‘multi,
ut aestimo, in hoc a VARRONE dissentiunt, qui in illa
lepidissima satura Menippea, quae inscribitur NESCIS
QVID VESPER VEHAT, de secunda mensa placentas re-
mouit, sed quaeso dicas, Caecina, uerba ipsa Varronis,
3 si tibi beneficio memoriae tenacioris haeserunt’. et
Albinus ‘locus’ inquit ‘Varronis quem referri a me
imperas in his fere uerbis est b e l l a r i a e a m a x i m e
s u n t m e l l i t a, q u a e m e l l i t a n o n s u n t, d u l c i b u s
e n i m c u m πέψει s o c i e t a s i n f i d a. significant autem
b e l l a r i a omne mensae secundae genus. nam quae
πέμματα Graeci uel τραγήματα dixerunt, ea ueteres
nostri appellauere b e l l a r i a, uina quoque dulciora est
inuenire in comoediis antiquioribus hoc uocabulo,
dictaque ea Liberi b e l l a r i a’.

4 Et Euangelus ‘agite, antequam surgendum nobis
sit, uino indulgeamus, quod decreti P l a t o n i c i auc-
toritate faciemus, qui aestimauit, fomitem esse quen-
dam et ignitabulum ingenii uirtutisque, si mens et
corpus hominis uino flagret’.

5 Tunc Eustathius ‘quid agis’ inquit ‘Euangele?
an Platonem aestimas haurienda passim uina suasisse
et non magis inter minuta pocula iucundiorem libe-
ralioremque inuitationem, quae fieret sub quibusdam
quasi arbitris et magistris conuiuiorum sobriis, non
improbasse? et hoc est, quod in primo et secundo
6 de legibus non inutile uiris esse decernit. nam et
modicis honestisque inter bibendum remissionibus refici

5 fragm. ed. Riese p. 176 19 Plat. legg. p. 671 B

1 et *om.* *B* 3 admonuit *B* 5 ſatira *P* necíſ *B′*
12 pepſi *PB*, passi *b* 14 ΠΕ^{P}ṂṂΑΤΑ *B* ΤΡΑΓΕΜΑΤΑ *B*
16 inueni *B′* comediiſ *P* 20 quia | ęſtimauit *P* 24 aurienda
B′ paſſī *om.* *P′* 25 iocundiorem *B* 27 & magiſ *B* 30
remissioribus *b*

integrarique animos ad instauranda sobrietatis officia existimauit, redditosque sensim laetiores ad intentiones rursus capessendas fieri habiliores, et simul, siqui penitus in his adfectionum cupiditatumque errores inessent, quos celaret alioquin pudor reuerens, ea omnia sine graui periculo libertate per uinum data detegi, et ad corrigendum medendumque fieri oportuniora. atque hoc etiam Plato ibidem dicit non diffugiendas 7
esse huiusce modi exercitationes aduersum propulsandam uini uiolentiam, neque ullum umquam continentem prorsum aut temperantem satis fideliter uisum esse, cui uita non inter ipsa errorum pericula et in mediis uoluptatum inlecebris explorata sit. nam cui 8
libentiae gratiaeque omnes conuiuiorum incognitae sint, quique illarum omnino expers sit, si eum forte ad participandas huius modi uoluptates aut uoluntas tulerit aut casus induxerit aut necessitas impulerit, mox deleniri et capi neque mentem eius animumque consistere. congrediendum igitur et tamquam in acie 9
quadam cum uoluptariis rebus cumque ista uini licentia comminus decernendum, ut aduersus eas non fuga nec absentia simus tuti, sed uigore animi et constanti praesentia moderatoque usu temperantiam continentiamque tueamur, et calefacto simul refotoque animo, siquid in eo uel frigidae tristitiae uel torpentis uerecundiae fuerit, diluamus.

Sed quia u o l u p t a t u m fecimus mentionem, docet 10
Aristoteles, a quibus uoluptatibus sit cauendum. quinque enim sunt hominum sensus, quos Graeci αἰσθήσεις

---

1 Plat. legg. p. 649 B 8 ib. p. 649 B 27 Aristotel. Eth. Nicom. VII 4 sqq.

---

3 capessendo *p (capeſſendaſ *ut uid. P*) qui *P* 4 affectıonum *P* 5 alloquı *B* 7 corrıgandū *ut uid. P′* 10 ıllum *B′* 13 ıllecebrıſ *P* 14 omnıſ *B* omneſ conuıuıorum *in ras. in P* 15 expreſ *B′* 16 uoluptaſ *P′* 18 deliniri *p* 19 ſubſ*ıſtere (*in ras. fuit* t) *P*, conſiſtere* *B* 22 ſimuſ — 23 pręſentıa *om. B′* 27 ſed qm̄ *P* dıc& *P*

appellant, per quos uoluptas animo aut corpori quaeri
uidetur, tactus gustus odoratus uisus auditus.
11 ex his omnibus uoluptas, quae inmodice capitur, ea
turpis atque improba est. sed enim quae nimia ex
gustu atque tactu est, ea igitur gemina uoluptas, sicut
sapientes uiri censuerunt, omnium rerum foedissima
est, eosque maxime, qui sese duabus istis uoluptatibus
dediderunt, grauissimi uitii uocabulis Graeci appella-
uerunt uel *ἀκρατεῖς* uel *ἀκολάστους*, nos eos uel incon-
12 tinentes dicimus uel intemperantes. istas autem
uoluptates duas, gustus atque tactus, id est cibi et
Veneris, solas hominibus communes uidemus esse cum
beluis, et idcirco in pecudum ferorumque animalium
numero habetur quisquis est his ferarum uoluptatibus
occupatus, ceterae ex tribus aliis sensibus proficiscentes
13 hominum tantum propriae sunt. uerba super hac re
Aristotelis philosophi in medium proferam, ut quid
de his infamibus uoluptatibus tam clarus atque inclitus
14 uir sentiat publicetur *διά τί κατὰ τὴν τῆς ἀφῆς ἢ
γεύσεως ἡδονὴν ἐγγινομένην ἐὰν ὑπερβάλωσιν, ἀκρατεῖς
λέγονται; οἵ τε γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκόλαστοι, τοιοῦτοι,
οἵ τε περὶ τὰς τῆς τροφῆς ἀπολαύσεις, τῶν δὲ κατὰ τὴν
τροφὴν ἀπ' ἐνίων μὲν ἐν τῇ γλώττῃ τὸ ἡδύ, ἀπ' ἐνίων
δὲ ἐν τῷ λάρυγγι, διὸ καὶ Φιλόξενος γεράνου λάρυγγα
εὔχετο ἔχειν. ἢ διὰ τὸ τὰς ἀπὸ τούτων γιγνομένας
ἡδονὰς κοινὰς εἶναι ἡμῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις, ἅτε
δὲ οὐσῶν κοινῶν αἰσχρὰν εἶναι τὴν ὑποταγήν, αὐτίκα*

3 ımmodıce *P* 6 fędıſſıma *P* 7 eſt *om.* *B* duabuſ ıſtıſ duabuſ *B'* 8 appellauere *B* 13 ımpecudum *B* 15 trıb; ***** | alııſ *P* 17 aut *B* 18 ınclytuſ *B* 19 τί *Gellius XVIIII 5:* ΤΟΙ *BP* 20 ΗΔΟΝΗ *P* ΥΠΕΡΒΑΛΩCΙ *B*
21 ΤΟΙΤΟΙΟΥΤΟΙΟ·ΙΤΕ·(·ΠΕ)ΡΙ ΤΑC *P*, *deinde* Τ(Η)ẸC *B* 22 ΤΡΦΗΝ *B'* 23 ΓΑΩΤ ΤΗΙ ΤΟΝΑΥ ΑΗ'ΕΝΙΩ *P* ἡδύ] ΕΔΥ *B* 24 ΤΟΙ *B*, *deinde* ΛΑΡΥΙΤΙ *P*, ΛΑΡΙΓΓΙ *B* ΛΑΡΙΓΓΑ *B* * (*fuit* Ι) ΛΑΡΙΓΗΥΧΕΤΟ 25 διά] ΑΙΑ *P* ΓΕΝΟΜΕΝΑC (*prior* Є *in ras.*) *B* ΤΟΥΤΟΝ *P* 26 κοινάς] ΚΟΙΝC *P* ΕΙΝΑΤ *B* ἅτε δέ] Α|ΔΕ *B* 27 Κ*ΙΝΟΝ *B* ΠΟΤΑΓΗΝ (*ante* Π *add. hastam manus recentissima fortasse solum uocabb. dirimendorum causa*) *B*

τὸν ὑπὸ τούτων ἡττώμενον ψέγομεν καὶ ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον λέγομεν διὰ τὸ ὑπὸ τῶν χειρίστων ἡδονῶν ἡττᾶσθαι; οὐσῶν δὲ τῶν αἰσθήσεων πέντε τὰ ἄλλα ζῷα ἀπὸ δύο μόνον ἥδεται, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας ἢ ὅλως οὐχ ἥδεται ἢ κατὰ συμβεβηκὸς τοῦτο πάσχει. quis 15
igitur habens aliquid humani pudoris uoluptatibus istis duabus, coeundi atque comedendi, quae homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur? Socrates 16
quidem dicebat multos homines propterea uelle uiuere, ut ederent et biberent, se bibere atque esse, ut uiueret. Hippocrates autem, diuina uir scientia, de coitu Venerio ita existimabat, partem esse quandam morbi taeterrimi, quem nostri comitialem dixerunt. namque ipsius uerba haec traduntur *τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν.*

* * * * * * * * * * * * * * * *

---

1 τόν] ΤΟ *BP, deinde* ΠΟ *B* ΤΟΥΤΟΝ *BP* ΗΤΙΩΜΕΝΟΝ *B* 2 ΤΟΝ *B* ΗΔΟΝΟΝ *BP* 3 τῶν] ΤΟΝ *BP* 4 ΟΛΩC *B* 5 ἥδεται ἤ] Ε̣ΤΑΙΝ (Η *supra*) *P*, ΕΔΕΤΑΙΙ *B*, *deinde* ΚΑ *B* ΠΑCΧ * ΕΙ · *P* 10 ſı *B′* ſeſe ut *B′* 11 hyppocrateſ *P*, ıppocrateſ *B* 14 *post* traduntur *sequitur* MΛCROBII TҌEOδOSII V̅ · C̅ · & INt CON|VIVI(R̅ * PRIMI δIEI SΛTVRNΛLI(R̅ EXPLICIT *in B* 15 *post* ΕΠΙΛΗΨΙΑΝ *uacant tres lineae et dimidia in P*

LIBER TERTIVS

* * * * * * * * * * * * * * * *

1 uiolatum cum se nosset multa caede pollutum,

> tu genitor cape sacra manu patriosque Penates,
> me bello e tanto digressum et caede recenti
> adtrectare nefas donec me flumine uiuo
> abluero.

2 post Caietae quoque nutricis sepulturam, quo potissimum nauigans adpellitur quam ad eam partem, per quam

> fluuio Tiberinus amoeno
> in mare prorumpit,

ut confestim in ipso Italiae limine fluuiali unda ablutus possit quam purissime

> Iouem Phrygiamque ex ordine matrem

3 inuocare? quid quod Euandrum aditurus per Tiberim nauigat, quod eum esset reperturus Herculi sacra celebrantem, ut sic purificatus sacris possit hospitalibus
4 interesse? hinc et Iuno ipsa conqueritur non magis

---

2 Verg. Aen. II 717 9 ib. VII 30 13 ib. VII 139

---

1 *nihil inscriptum in BP* uıolatum — multa *om. P,* de ÷ hıc — multṽ · *add. P*ᵐ 3 & ante *P*, &ante *corr. in* e tanto *in B* 4 attractare *B* 6 caıtę *P,* kaı&ę *B* 7 appellıtur *B* quẽ *P′* 9 amęno *P* 12 poſſ& *P* 13 frıgıāq. *BP* ex ordıne *om. P′* 16 ſıc *om. B′*

quod Aeneam contigisset contra suum uelle in Italiam peruenire, quam quod optato potiretur Tibridis alueo, quia sciret eum hoc amne purificatum posse sacra etiam sibi rite perficere, nam ne supplicari quidem sibi ab eo uellet. nunc quoniam purificationem 5 ad sacra superorum pertinentem deorum in Vergiliana obseruatione monstrauimus, uideamus utrum et circa inferorum deorum cultum proprietatem moris idem poeta seruauerit. constat dis superis sacra facturum 6 corporis ablutione purgari, cum uero inferis litandum est, satis actum uidetur si aspersio sola contingat. de sacris igitur superorum ait Aeneas

donec me flumine uiuo
abluero.

at Dido cum sacra dis inferis instituit, ait 7

Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
dic corpus properet fluuiali spargere lympha.

et alibi

sparserat et latices simulatos fontis Auerni.

nec non cum Misenum sepulturae mandari refert 8

idem ter socios pura circumtulit unda,
spargens rore leui.

sic et cum facit Aenean apud inferos ramum Proserpinae consecraturum, ita infert

occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
spargit aqua.

Verborum autem proprietas tam poetae huic fami- II

2 Verg. Aen. VII 303 13 ib. II 719 16 ib. IIII 634 21 ib. VI 229 25 ib. VI 635

4 nec *P* 9 c *in* ſacra *in ras. in P* 10 ınferoſ *B'* 11 factum *B'* 12 ſuperoruſ *B'* 17 lımpha *P* 19 ſarſerat *P*

liaris est, ut talis obseruatio in Vergilio laus esse iam desinat, nullis tamen magis proprie usus est quam
2 sacris uel sacrificalibus uerbis. et primum illud non omiserim, in quo plerique falluntur

extaque salsos
porriciam in fluctus,

non ut quidam proiciam, aestimantes dixisse Vergilium proicienda exta, quia adiecit in fluctus. sed
3 non ita est. nam et ex disciplina haruspicum et ex praecepto pontificum uerbum hoc sollemne sacrificantibus est, sicut VERANIVS ex PRIMO LIBRO PICTORIS ita dissertationem huius uerbi exsecutus est exta porriciunto, dis danto, in altaria aramue focumue,
4 eoue quo exta dari debebunt. porricere ergo non proicere proprium sacrificii uerbum est, et quia dixit Veranius in aram focumue, eoue quo exta dari debebunt, nunc pro ara et foco mare accipiendum est cum sacrificium dis maris dicatur.
5 ait enim

di quibus imperium est pelagi, quorum aequore curro,
uobis laetus ego hoc candentem in littore taurum
constituam ante aras uoti reus, extaque salsos
porriciam in fluctus, et uiua liquentia fundam.

ex his docetur in mare rite potuisse porrici exta, non proici.

6 constituam ante aras uoti reus.

---

5 Aen. V 237 20 ib. V 235

---

1 uırgılıo *B* 6 porı|cıā *P* 8 quia *Salisb*: quı *BP* 10 pto *in* p̄cepto *in ras. in* *P* ſol|lēpne *P* 12 dıſferatıonem *B′* eſt | exſecutuſ eſt *B*, exſequutuſ *P* 13 porıcıunt | *P* dıſtato ın altaramue *B*, dıstanto aramue *b*, dıſtanto ın altarıa B^m dando *P* 14 porıcere *P*, proıecere *corr. in* proıcere *in B* 22 cadentem *B* lıtore *B* 23 ſaltoſ *B′* 24 porıcıā *P* 25 rıtu *B′* porıcı *P*

haec uox propria sacrorum est, ut **reus** uocetur, qui suscepto uoto se numinibus obligat, **damnatus** autem, qui promissa uota iam soluit. sed de hoc non opus est a me plura proferri, cum uir doctissimus Eustathius paulo ante hanc partem plenius exsecutus sit.

Est profundam scientiam huius poetae in uno 7
saepe reperire uerbo, quod fortuito dictum uulgus
putaret. multifariam enim legimus, quod litare sola
non possit oratio, nisi ut is, qui deos precatur, etiam
aram manibus adprehendat. inde VARRO DIVINARUM 8
LIBRO QVINTO dicit aras primum asas dictas, quod
esset necessarium a sacrificantibus eas teneri,
ansis autem teneri solere uasa quis dubitet?
commutatione ergo litterarum aras dici coep-
tas, ut Valesios et Fusios dictos prius, nunc
Valerios et Furios dici. haec omnia illo uersu 9
poeta exsecutus est

> talibus orantem dictis arasque tenentem
> audiit omnipotens.

nonne eo additum credideris, non quia orabat tantum sed quia et aras tenebat, auditum? nec non cum ait

> talibus orabat dictis arasque tenebat.

item

> tango aras, medios ignes ac numina testor,

eandem uim nominis ex adprensione significat.

Idem poeta tam scientia profundus quam amoenus 10
ingenio non nulla de ueteribus uerbis, quae ad pro-

18 Aen. IIII 219 22 ib. VI 124 24 ib. XII 201

1 ſacrarum *B* 2 dāpnatuſ *P* 3 ıã *in ras. in P* 4 ꝑ∗ferrı *BP* 5 exſequutuſ *P* 7 dıctū∗ *P* 8 multıfarıae *corr. in* multıfarıe *B* 9 ıſ *om. B′* 10 apprehendat *P* 14 cęptaſ *P* 15 et Fuſıoſ — 16 Valerıoſ *om. P* 15 nunc ualerıuſ *B′* 17 exſequutuſ *P* 20 adıtum *B′* 24 tanga *P′* ignis *p* 25 adꝑhenſıone *B* 26 amęnuſ *P*

prietatem sacrorum nouerat pertinere, ita interpretatus est, ut mutato uerbi sono integer intellectus maneret.
11 nam PRIMO PONTIFICII IVRIS libro apud PICTOREM uerbum hoc positum est uitulari, de cuius uerbi significatu TITIVS ita retulit uitulari est uoce laetari. VARRO etiam in libro QVINTO DECIMO RERVM DIVINARVM ita refert quod pontifex in sacris quibusdam uitulari soleat, quod Graeci *παιανίζειν*
12 uocant. has tot interpretationis ambages quam paucis uerbis docta elegantia Maronis expressit

laetumque choro paena canentes!

nam si uitulari est uoce laetari, quod est *παιανίζειν,* nonne in cantu laeti *παιᾶνος* enarratio uerbi
13 perfecta seruata est? et ut huic uocabulo diutius immoremur, HYLLVS libro quem DE DIS composuit ait Vitulam uocari deam quae laetitiae praeest.
14 PISO ait uitulam uictoriam nominari. cuius rei hoc argumentum profert quod postridie Nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus a Tuscis in fugam uersus sit — unde Populifugia uocantur — post uictoriam certis sacrificiis fiat
15 uitulatio. quidam nomen eius animaduersum putant, quod potens sit uitae tolerandae, ideo huic deae pro frugibus fieri sacra dicuntur, quia frugibus uita humana toleratur. unde hoc esse animaduertimus? quod ait Vergilius

cum faciam uitula pro frugibus, ipse uenito

---

11 Aen. VI 657 27 eclog. III 77

---

2 eſt *om. B′* 5 Cincius *Momms. C. I. L. I 26* ſignıfıcatuſ *B′* uocae *corr. in* uoce *B* 8 *pro* παιανίζειν uocant *lac 10 fere litterarum in P* 9 ınterp̄tatıoneſ *P′* 10 doctę legantıa *ut uid. B′*, docta eloquentıa *P* 11 pea|na *P* 15 Hyginus *Momms.*, hyluſ *P* 17 poſo *Pb* (*om. B*) 18 poſt trıdıe *B* 25 h̄ eē *om. P′* 26 uırgılıuſ *B* 27 uıtula *P*, uıtula ∗ (*fuit* m) *B*

ut uitula dixerit pro uitulatione, quod nomen esse sacrifici ob laetitiam facti superius expressimus? meminerimus tamen sic legendum per ablatiuum 16

cum faciam uitula pro frugibus,

id est cum faciam rem diuinam non oue non capra sed uitula, tamquam dicat 'cum uitulam pro frugibus sacrificauero' quod est 'cum uitula rem diuinam fecero'. pontificem Aenean uel ex nomine referendorum 17 laborum eius ostendit. pontificibus enim permissa est potestas memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, et hos annales appellant equidem maximos quasi a pontificibus maximis factos. unde ex persona Aeneae ait

et uacat annales tantorum audire laborum.

Et quia inter decreta pontificum hoc maxime III quaeritur, quid sacrum, quid profanum, quid sanctum, quid religiosum, quaerendum, utrum hic secundum definitionem suam Vergilius usus sit et singulis uocabuli sui proprietatem more suo seruauerit.

Sacrum est, ut TREBATIVS LIBRO PRIMO DE 2 RELIGIONIBVS refert, quicquid est quod deorum habetur. huius definitionis poeta memor ubi sacrum nominauit, admonitionem deorum paene semper adiecit

sacra Dionaeae matri diuisque ferebam.

item

sacra Ioui Stygio, quae rite incepta parabam.

---

14 Aen. I 373 24 ib. III 19 26 ib IIII 638

---

6 uıtula *b* 7 ſacrıfıcarero *B'* 8 pontıfıcem — 9 oſtendıt *om. P* 14 uacat *bP*, uocat *B* 16 quid profanum *om. BP, add margo cod. Cantabrigiensis* 18 uırgılıuſ *B* 19 ſuo more *P* 20 eſt *om. B'* ∗∗lıbro *P* 21 regıonıbuſ *P'* quıdquıd *B'* 23 autmonıtıonem *B'* 24 dıoneę *P* dıuıſ∗que ferebam∗ *P* ferebant *b* 26 ıouiſ *B'* ſtı|gıo *Pb*, togıo *B* ıncoepta *P*

item

tibi enim, tibi maxima Iuno
mactat sacra ferens.

3 Profanum omnes paene consentiunt id esse, quod extra fanaticam causam sit quasi porro a fano et a religione secretum. cuius significatus exemplum exsecutus est, cum de luco et aditu inferorum sacro utroque loqueretur

procul o procul este profani,
conclamat uates, totoque absistite luco.

4 eo accedit, quod Trebativs profanum id proprie dici ait quod ex religioso uel sacro in hominum usum proprietatemque conuersum est, quod apertissime poeta seruauit, cum ait

Faune precor miserere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene, colui uestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.

dixerat enim

sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
sustulerant,

unde ostendit proprie profanatum, quod ex sacro promiscuum humanis actibus commodatum est.

5 Sanctum est, ut idem Trebativs libro decimo Religionvm refert, interdum idem quod sacrum, idemque quod religiosum, interdum aliud, hoc
6 est nec sacrum nec religiosum, est. quod ad secundam speciem pertinet

---

2 Aen. VIII 84 9 ib. VI 258 15 ib. XII 777 19 ib. XII 770

---

7 exequutuſ *P* 12 relıgıone *P′* 15 pptıma *P′* 17 profanuſ *P′* 19 ſacro *P′* 21 ꝑmıſcum *B* 22 commadatum *B′* 25 qđ *ante* relıgıoſum *om.* *B′* alıum *B′*

sancta ad uos anima, atque istius inscia culpae,
descendam.

non enim sacro aut religioso eius anima tenebatur, quam sanctam, hoc est incorruptam, uoluit ostendere, ut in illo quoque

tuque o sanctissima coniunx
felix morte tua.

in quo castitatis honorem incorruptae uxoris amplexus est: unde et sanctae leges, quae non debeant poenae sanctione corrumpi. quod autem ad priorem speciei 7
definitionem de sancto adtinet, id est, ut non aliud sit quam sacrum aut religiosum

ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
fundere lumen apex,

et paulo post

nos pauidi trepidare metu crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.

hic enim sanctos ac si sacros accipiemus, quia diuinitus contigerunt. item

tuque o sanctissima uates
praescia uenturi

non aliud nisi sacram uocat, quam uidelicet uatem, et deo plenam et sacerdotem.

Superest, ut quid sit religiosum, cum Vergilio 8
communicemus. SERVIVS SVLPICIVS religionem esse

---

1 Aen. XII 648 6 ib. XI 158 13 ib. II 682 16 ib. II 685 20 ib. VI 65

---

3 eſtıuſ *B′* 6 conıux *B′* 8 caſtıtateſ *P′* 9 penę *P*, paene *B′* 11 attınet *P* 17 extutere *P′* 22 quam uidelicet uatem et deo *Ianius*: quā uıdebat & dõ *P*, quam uıdebat & uatem & deo *B*, quam uıdebat ut uatem et deo *Bitschofskyus diarii Gymnas. Austriac. 1878, 260* 24 uırgılıo *B* 25 ſeruuſ *P′*

dictam tradidit quae propter sanctitatem aliquam remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo dicta ut a carendo caerimonia.
9 hoc Vergilius seruans ait

> est ingens gelidum lucus prope Caeretis amnem
> religione patrum late sacer

et adiecit quo proprietatem religionis exprimeret

> undique colles
> inclusere caui, et nigra nemus abiete cingit,

quae res utique faciebat lucum a populi communione secretum. et ut relictum locum ostenderet non sola adeundi difficultate, adiecit et sanctitatem

> Siluano fama est, ueteres sacrasse Pelasgos
> agrorum pecorisque deo.

10 secundum Pompeivm Festvm religiosi sunt, qui facienda et uitanda discernunt. hinc Maro ait

> riuos deducere nulla
> religio uetuit.

quod autem ait deducere, nihil aliud est quam detergere. nam festis diebus riuos ueteres sordidatos
11 detergere licet, nouos fodere non licet. in transcursu et hoc notandum est, quod et ipse uelut praeteriens sub unius uerbi significatione proiecit. cauetur enim in iure pontificio ut, quoniam oues duabus ex causis lauari solent, aut ut curetur scabies aut ut lana purgetur, festis diebus purgandae lanae gratia oues lauare

---

5 Aen. VIII 597 8 ib. VIII 598 13 ib. VIII 600 17 Georg. I 269

---

1 dıctam eſſe *B* 3 cęrımoniae *p* 4 uırgılıo *B* 5 c&erıſ *corr. in* ceretıſ *in B* 14 pecorıq. *BP* 16 mora *B'* 17 deducer& *ut uid. B'* 21 foedere *B'* 23 enım ınıq. pontıfıcıo *B*

non liceat, liceat autem, si curatione scabies abluenda
sit. ideo hoc quoque inter concessa numerauit 12

> balantumque gregem fluuio mersare,

quod si huc usque dixisset, licita et uetita confunderet,
sed adiciendo salubri causam concessae ablutionis
expressit.

Nomina etiam sacrorum locorum sub congrua IIII
proprietate proferre pontificalis obseruatio est. ergo
delubrum quid pontifices proprie uocent, et qualiter
hoc nomine Vergilius usus sit, requiramus. Varro 2
libro octavo Rervm divinarvm delubrum ait
alios aestimare, in quo praeter aedem sit area
adsumpta deum causa, ut est in Circo Flaminio Iouis Statoris, alios in quo loco dei simulacrum dedicatum sit et adiecit sicut locum, in
quo figerent candelam, candelabrum appellatum, ita in quo deum ponerent, nominatum
delubrum. his a Varrone praescriptis intellegere 3
possumus id potissimum ab eo probatum, quod ex
sua consuetudine in ultimo posuit, ut a dei dedicato
simulacro delubrum coeperit nuncupari. Vergilius 4
tamen utramque rationem diligenter est exsecutus. ut
enim a postrema incipiamus, obseruauit delubrum
nominaturus aut proprie deorum nomina, aut ea, quae
dis accomodarentur inserere

> at gemini lapsu delubra ad summa dracones
> effugiunt,

et ut mox simulacrum nominaret, subtexuit

---

3 Georg. I 272 26 Aen. II 225

---

1 adhibenda *P* 3 gregeſ *P* merſare * * * * * * * *P* 4 confuderat *P* 10 uirgiliuſ *B* 13 aſſumpta *P* 14 iouiſ ſtatere *B′* 15 sit] eſt *P* 21 ceperit *P* uirgiliuſ *B* 22 exſequutuſ *P*, ſecutuſ *B′* 23 a * * *B* delubro *P′* 25 accommoda|rentur *P*

saeuaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur,

item

nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
ille dies.

5 illam uero opinionem de area, quam Varro praedixerat, non omisit

principio delubra adeunt, pacemque per aras
exquirunt,

et mox

aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras.

quid enim est spatiatur quam spatio lati itineris obambulat? quod adiciendo ante aras ostendit aream adsumptam deorum causa. ita suo more uelut aliud agendo implet arcana.

6 De dis quoque Romanorum propriis id est Penatibus aspersa est huic operi non incuriosa subtilitas. NIGIDIVS enim DE DIS LIBRO NONO DECIMO requirit num di Penates sint Troianorum Apollo et Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur, et num eos in Italiam Aeneas aduexerit. CORNELIVS quoque LABEO de dis Penatibus eadem existimat. hanc opinionem sequitur Maro cum dicit

sic fatus meritos aris mactabat honores,
taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.

7 VARRO HVMANARVM SECVNDO Dardanum refert

---

1 Aen. II 226 4 ib. II 248 8 ib. IIII 56 11 ib. IIII 62 24 ib. III 118

---

1 artem *B′* 4 * miſeri *P* 8 delubru *ut uid. B′* 11 ut ante *B′* pinguis *b* 13 obambulabat *P* 14 aſſumptam *P* 15 archana *P* 17 aſparſa *B′* 18 negidiuuſ *B′* 20 eiſ ** *P* 24 merito ſacriſ *B′*

deos Penates ex Samothrace in Phrygiam, et
Aeneam ex Phrygia in Italiam detulisse. qui
sint autem di Penates in libro quidem memorato
Varro non exprimit: sed qui diligentius eruunt ueri- 8
tatem Penates esse dixerunt, per quos penitus
spiramus, per quos habemus corpus, per quos
rationem animi possidemus: esse autem medium
aethera Iouem, Iunonem uero imum aera cum
terra et Mineruam summum aetheris cacumen:
et argumento utuntur, quod Tarquinius, Dema-
rati Corinthii filius Samothracicis religio-
nibus mystice imbutus, uno templo ac sub
eodem tecto numina memorata conjunxit. CAS- 9
SIVS uero HEMINA dicit Samothracas deos eosdem-
que Romanorum Penates proprie dici *θεοὺς
μεγάλους*, *θεοὺς χρηστούς*, *θεοὺς δυνατούς*. noster
haec sciens ait

cum sociis natoque Penatibus et magnis dis

quod exprimit *θεοὺς μεγάλους*. sed et omnia haec 10
nomina cum in uno de supra dictis numinibus seruat,
doctrinam procul dubio suam de omni hac opinione
confirmat. cum enim ait

Iunonis magnae primum prece numen adora

τὴν μεγάλην nominauit,

adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno,

τὴν χρηστήν,

18 Aen. III 12 23 ib. III 437 25 ib. I 734

1 ſamathrace *B′* frıgıã *P*, frygıam *B* 2 ex frygia *b*: & frygıam *B*, ex troıa *P* 7 ratıonē *om.* *P′* um *in* medıum *in ras. in* *P* 12 mıſtıce *P* 13 eadem *B′* 14 uero *om.* *P* emına *P* ſamothracoſ *B′* 16 XPHC|TOY *P* ΔY∗NATOYC (*in ras. fuit* O) *P*, ΔINATOYC *B* 19 et *om.* *B* 20 ∗∗cū *P* ın *om* *B′* 23 magnıſ *P′* adorat *P* 25 bachuſ *P* ıuna *P′* 26 ΔYPHCTHN *P*

dominamque potentem,

11 *τὴν δυνατήν.* eodem nomine appellauit et Vestam, quam de numero Penatium aut certe comitem eorum esse manifestum est adeo, ut et consules et praetores seu dictatores, cum adeunt magistratum, Lauinii rem
12 diuinam faciant Penatibus pariter et Vestae. sed et Vergilius ubi ex persona Hectoris dixit

sacra suosque tibi commendat Troia Penates,

mox adiecit

sic ait et manibus uittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

13 addidit Hyginvs in libro quem de dis Penatibvs scripsit uocari eos *θεοὺς πατρῴους.* sed nec hoc Vergilius ignoratum reliquit

di patrii, seruate domum seruate nepotem,

et alibi patriique Penates.

V Nec minus de sacrificiorum usu quam de deorum scientia diligentiam suam pandit. cum enim Trebativs libro primo de Religionibvs doceat hostiarum genera esse duo, unum in quo uoluntas dei per exta disquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur, unde etiam haruspices animales has hostias uocant, utrumque hostiarum genus in carmine
2 suo Vergilius ostendit. et primo quidem illud, quo uoluntas numinum per exta monstratur

mactat lectas de more bidentes,

---

1 Aen. III 438 8 ib. II 293 10 ib. 296 15 ib. II 702 16 cf. ib. II 717 et alibi 26 ib. IIII 57

---

5 ſiu *P'* 10 uittaſ *om. P* 11 aditiſ *BP* 12 thyginuſ *P* 13 uocari eoſ *om. B'* 15 patrię *P* nepotū *P* 22 haruſpiciſ *P'*

et mox

pecudumque reclusis
pectoribus inhians spirantia consulit exta.

alterum illud, in quo hostia animalis dicitur, quod 3
eius tantum anima sacratur, ostendit, cum facit Entellum uictorem Eryci mactare taurum. nam ut expleret animalis hostiae causas, ipso usus est nomine

hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis

et ut nuncupata uota signaret, ait persoluo, quod de uoto proprie dicitur, utque ostenderet persolutum dis, signauit dicens

sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.

uidendum etiam, ne et illam hostiam ostendat ani- 4
malem

sanguine placastis uentos et uirgine caesa,
cum primum Iliacas Danai uenistis ad oras:
sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica.

nam et animam, id est hostiae nomen, posuit et litare, quod significat sacrificio facto placasse numen.

In his ipsis hostiis, uel animalibus uel consul- 5
tatoriis, quaedam sunt quae iniuges uocantur, id est, quae numquam domitae aut iugo subditae sunt. harum quoque noster poeta sic meminit

nunc grege de niueo septem mactare iuuencos
praestiterit totidem lectas de more bidentes

et ut iniuges euidentius exprimeret, adiecit

---

2 Aen. IIII 63 8 ib. V 483 12 ib. V 481 15 ib. II 116 25 ib. VI 38

---

5 entellem *B′* 6 erıcı *P* 8 *ante* hanc *deleta ut uid.* N *in P* erıx anımā melıorē *P* 19 hoſtıę *om. B′* 25 nıueo] ıntacto *B*

et intacta totidem ceruice iuuencos.

6 eximii quoque in sacrificiis uocabulum non poeticum *ἐπίθετον* sed sacerdotale nomen est. VERANIVS enim in PONTIFICALIBVS QVAESTIONIBVS docet, eximias dictas hostias, quae ad sacrificium destinatae eximantur e grege, uel quod eximia specie quasi offerendae numinibus eligantur. hinc ait

quattuor eximios praestanti corpore tauros

ubi quod eximuntur e x i m i o s, quod eliguntur prae-
7 s t a n t i c o r p o r e dicendo monstrauit. a m b a r u a l i s hostia est ut ait POMPEIVS FESTVS quae rei diuinae causa circum arua ducitur ab his, qui pro frugibus faciunt. huius sacrificii mentionem in Bucolicis habet, ubi de apotheosi Daphnidis loquitur

haec tibi semper erunt et cum sollemnia uota
reddemus nymphis et cum lustrabimus agros

ubi l u s t r a r e significat c i r c u m i r e, hinc enim uidelicet et nomen hostiae adquisitum est, ab ambiendis aruis, sed et in Georgicorum libro primo

terque nouas circum felix eat hostia fruges.

8 obseruatum est a sacrificantibus ut, si hostia, quae ad aras duceretur, fuisset uehementius reluctata, ostendissetque se inuitam altaribus admoueri, amoueretur, quia inuito deo offerri eam putabant. quae autem stetisset oblata, hanc uolenti numini dari aestimabant. hinc noster

---

1 Georg. IIII 540. 551   8 ib. IIII 538. 550   20 ib. I 345

---

1 ıntacto *B'*   3 ЄΠΙΤЄΤΟΝ *B*   ueratıuſ *B'*   5 exımuntur *P*, *deinde* ex rege *P'*   7 hıc *P*   11 qua *B'*   13 | ın bucolıcıſ — 14 loqr̃ | *in ras. in P*   14 dafnıdıſ *B*   15 ſolēpnıa *P*   16 nımphıſ *P*   18 hoſtıae *bP*: hab& *B*   19 et *om. B*   22 uehementıuſ retenta *P*   23 adtalıbuſ *P*, *deinde* admauorı *P'*   amoueretur *om. P*

et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras

et alibi

et statuam ante aras aurata fronte iuuencum.

adeo autem omnem pietatem in sacrificiis, quae dis 9
exhibenda sunt, ponit, ut propter contrariam causam Mezentium uocauerit contemptorem deorum. neque enim, ut Aspro uidetur, ideo contemptor diuum dictus est, quod sine respectu deorum in homines impius fuerit, alioquin multo magis hoc de Busiride dixisset, quem longe crudeliorem inlaudatum uocasse contentus est. sed ueram huius contumacissimi no- 10
minis causam in PRIMO libro ORIGINVM CATONIS diligens lector inueniet. ait enim Mezentium Rutulis imperasse, ut sibi offerrent, quas dis primitias offerebant, et Latinos omnes similis imperii metu ita uouisse 'Iuppiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius quam Mezentio, uti nos uictores facias'. ergo quod diuinos honores 11
sibi exegerat, merito dictus est a Vergilio contemptor deorum. hinc pia illa insultatio sacerdotis

haec sunt spolia et de rege superbo
primitiae,

ut nomine contumaciae cui poenas luit raptas de eo notaret exuuias.

Mirandum est huius poetae et circa nostra et VI
circa externa sacra doctrinam. neque enim de nihilo est quod, cum Delon uenit Aeneas, nulla ab eo caesa est hostia nisi, cum proficisceretur, Apollini et Nep-

---

1 Georg. II 395 3 Aen. VIIII 624 12 fragm. ed. Iordan p. 64 sqq. 21 Aen. XI 15

---

4 dıſ *P* 6 contemptoreſt *B'* 7 haſp *B'* | *uıdetur *P* 9 buſırı *B'* 10 longo *B'* 14 dıſ *P* 17 z *in* mezentıo z *in ras. in P* 19 uırgılıo *B* 23 pęnaſ *P* 27 delonge *B'* 28 nıſı *om. P'*

2 tuno res facta diuina est. constat enim, sicut CLOA-
TIVS VERVS ORDINATORVM LIBRO SECVNDO docet, esse
Deli aram, apud quam hostia non caeditur, sed tantum
sollemni deum prece uenerantur. uerba Cloatii haec
sunt Deli ara est Apollinis *Γενέτορος* in qua
nullum animal sacrificatur, quam Pythagoram
3 uelut inuiolatam adorauisse produnt. hanc ergo
esse, quae adoratur ab Aenea, *Γενέτορος* aram, poeta
demonstrat, si quidem templum ingressus pontifex
nullo acto sacrificio statim inchoat precem, et ut
Γενέτορα expressius nominaret

da pater augurium.

4 at uero cum taurum mox immolat Apollini et Neptuno,
apud aliam utique aram factum intellegimus, et bene
supra tantum modo patrem quod ibi proprium est,
et infra quod commune est Apollinem nominat.
5 meminit huius arae et *VARRO* CATO DE LIBERIS EDV-
CANDIS in haec uerba nutrix haec omnia faciebat
in uerbenis ac tubis sine hostia ut Deli ad
6 Apollinis Genetiui aram. eodem uersu non omit-
tendum puto, cur saxo uetusto dixerit extructum
templum. VELIVS LONGVS immutatio est inquit
epitheti: uult enim dicere uetustatem templi.
hunc multi alii commentatores secuti sunt, sed frigi-
7 dum est aedificii aetatem notare. EPAPHVS autem,
uir plurimae lectionis, LIBRO SEPTIMO DECIMO ait
Delphis quodam tempore euenisse, ut templum,
religiosum antea et intactum, spoliatum in-

---

12 Aen. III 89

---

4 ſollēpnı *P*, ſolemnı *corr. in* ſollempnı *B* 5 ın qua — 8 ΓΕΝΕ|ΤΟΡΟϹ *om. B′* 6 pıtagoraſ *P′* 8 po&ę *P′* 11 ΓΕ-ΝΕΤΟΡΑ *bP:* genıtura *B* 13 tauro *P* 15 tantummoda *B′* 17 Varro *add. Meursius* 18 ın *corr. ex* nı *B* 20 genıtıuı *B* arum *B′* 23 ÷ *om. P′* 24 ſunt ſecutı *B* ſequutı *P* 25 ***ętatē *P* 28 ıntantū *B′*

censumque sit et adicit multas circa Corinthum
urbes insulasque proximas terrae motu haustas,
Delon neque antea neque postea hoc incommodo uexatam sed semper eodem manere saxo.
THVCYDIDES etiam HISTORIARVM LIBRO TERTIO idem 8
docet. non mirum ergo, si praesidio religionis tutam
insulam semper ostendens ad reuerentiam sibi locorum
accessisse dicit continuam saxi eiusdem, id est insulae,
firmitatem.

Vt seruauit Apollinis Genitoris proprietatem pa- 9
trem uocando, idem curauit Herculem uocando
uictorem

> haec, inquit, limina uictor
> Alcides subiit.

VARRO DIVINARVM LIBRO QVARTO uictorem Her- 10
culem putat dictum, quod omne genus animalium uicerit. Romae autem Victoris Herculis aedes
duae sunt, una ad portam Trigeminam, altera in foro
Boario. huius commenti causam MASVRIVS SABINVS 11
MEMORABILIVM libro SECVNDO aliter exponit: Marcus inquit Octauius Herrenus, prima adulescentia tibicen, postquam arti suae diffisus est, instituit mercaturam, et bene re gesta decimam Herculi profanauit. postea cum nauigans hoc idem ageret, a praedonibus circumuentus fortissime repugnauit et uictor recessit. hunc in somnis Hercules docuit sua opera seruatum. cui Octauius impetrato a magistratibus loco aedem sacrauit et signum, Victoremque in-

5 Thucyd. II 8, 2 13 Aen. VIII 362

1 *post* multaſ *add.* t̃ras| *P* chorınthum *B* 5 tuchydıdeſ *B* 11 uocanda *B′* uocando patrē *P* 13 hac *B′* 14 alcıdaſ *P* 19 maſſurıuſ albınuſ memorıalıū *P* 21 adoleſcentıa *P* 22 artıſ *B′* dıffuſuſ *B′* 23 re *om. P* decımã herculı *om. P′* 25 cırcumuentoſ *B′* 27 ſeruaturum *B′* 28 ımperato *P′* magıſtratuſ *ut uid. P′* 29 lıtterıſ ıncıſıſ *P*

cisis litteris appellauit. dedit ergo epitheton
deo, quo et argumentum ueterum uictoriarum
Herculis et commemoratio nouae historiae,
quae recenti Romano sacro causam dedit, con-
12 tineretur. nec frusta in eodem loco dixit

et domus Herculei custos Pinaria sacri.

quidam enim aram Maximam, cum uicino conflagraret
incendio, liberatam a Pinariis ferunt, et ideo sacri
13 custodem domum Pinariam dixisse Vergilium. Asper
κατὰ διαστολὴν inquit Potitiorum, qui ab Appio
Claudio praemio corrupti sacra seruis publicis
14 prodiderunt. sed Veranivs Pontificalivm eo libro,
quem fecit de svpplicationibvs, ita ait Pinariis,
qui nouissimi comeso prandio uenissent, cum
iam manus pransores lauarent, praecepisse
Herculem, nequid postea ipsi aut progenies
ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi
sed ministrandi tantum modo causa, non ad
epulas conuenirent, quasi ministros ergo sacri
15 custodes uocari. ut ipse Vergilius alibi

at Triuiae custos iam dudum in montibus Opis

id est ministra, nisi forte custodem dixit eam,
quae se prohibuerit et continuerit a sacris, ut ipse
alibi

et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

---

6 Aen. VIII 270 21 ib. XI 836 25 Georg. IIII 110

---

7 enim *om. P* con *B'* conflagrer& *B'* 9 ACΠΕΡ *BP*
10 poritiorum *b,* po|ticiorū *P* quia ab *P, deinde* pio *B'*
11 corupti *P'* 12 Veranius *Meursius,* pontificalium eo *Merkelius prol. in Ouidii Fast. XCVIII:* ueraciuſ pontifi^{ca}liſ in eo *P,*
ueratiuſ pontificaliſ in eo *B* 15 lauerent *P'* 19 miniſtranteſ *P'*
23 & cuſtodierit *P*

hic utique custodem prohibitorem auium furumque significat.

haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 16
pocula, gramineoque uiros locat ipse sedili.

non uacat quod dixit sedili. nam propria obseruatio
est in Herculis sacris epulari sedentes: et CORNELIVS
BALBVS Ἐξηγητικῶν libro OCTAVO DECIMO ait apud
aram Maximam obseruatum, ne lectisternium
fiat. custoditur in eodem loco, ut omnes aperto 17
capite sacra faciant. hoc fit, nequis in aede dei habitum eius imitetur, nam ipse ibi operto est capite. VARRO ait Graecum hunc esse morem, quia siue ipse siue, qui ab eo relicti aram Maximam statuerunt, Graeco ritu sacrificauerunt. hoc amplius addit GAVIVS BASSVS. idcirco enim hoc fieri dicit, quia ara Maxima ante aduentum Aeneae in Italia constituta est, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit.

Ea quoque, quae incuriose transmittuntur a legen- VII
tium plebe, non carent profunditate. nam cum loqueretur de filio Pollionis, id quod ad principem suum spectaret, adiecit

ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
murice, iam croceo mutabit uellera luto.

traditur autem in libris Etruscorum, si hoc ani- 2
mal insolito colore fuerit inductum, portendi

3 Aen. VIII 175 23 eclog. IIII 43

1 furemq. *B'* 5 quod *corr. ex* ſed *B* ſedelı *P'* 7 exhegetıcon *BP* aıt] ıd *P* decımo ıta apud *B* 9 opto *B* 11 aperto *b* capıte eſt *B* 13 quı *om. B* relıcta *B'* 15 grauıuſ *P*, grauıuſ *B* 17 quę hunc *P* 19 ıncorıoſe *B'* e legentium *B'* 21 pollonıſ *P* 22 expectar& *B'P* 23 ım pratıſ *B'* 24 ıam creo *B'* uellere aluto *B* 25 libris *Seruius ad eclog. IIII 43:* lıbro *BP* 26 calore *B'* ındutū *P*

imperatori rerum omnium felicitatem. est
super hoc liber Tarqvitii transcriptus ex Ostentario
Tvsco. ibi repperitur purpureo aureoue colore
ouis ariesue si aspergetur, principi ordinis
et generis summa cum felicitate largitatem
auget, genus progeniem propagat in claritate
laetioremque efficit. huius modi igitur statum
imperatori in transitu uaticinatur.
3 Verbis etiam singulis de sacro ritu quam ex alto
petita significet, uel hinc licebit aduertere

> iniecere manum Parcae telisque sacrarunt
> Euandri,

nam quicquid destinatum est dis, sacrum uocatur,
peruenire autem ad deos non potest nisi libera ab
onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri
non potest. ita ergo opportune sacratum Halesum
4 facit, quia erat oppetiturus. et hic proprietatem et
humani et diuini iuris secutus est. nam ex manus
iniectione paene mancipium designauit, et sacrationis
5 uocabulo obseruantiam diuini iuris impleuit. hoc loco
non alienum uidetur de condicione eorum hominum
referre, quos leges sacros esse certis dis iubent, quia
non ignoro, quibusdam mirum uideri, quod, cum cetera
sacra uiolari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit
6 occidi. cuius rei causa haec est. ueteres nullum
animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed
abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset, ani-

---

11 Aen. X 419

---

1 imperii *b* omnıṽ rerũ *P* 2 lıbertaſ quıtıı *B′* tranſcrıbtuſ *P*, tranſſcrıptuſ *B* 3 reperıtur *B* 4 arıeſq. *P* aſpgatur *P* prıncıpıo *P* 5 felıca|tate *P′* 11 ıncere | manũ *P* ſacrarũ *P* 14 autem *om. P, deinde* a deoſ *B* poteſt anıma | nıſı (*deinde* lıbera *in ras.*) *P* 15 honere *P* 16 halaeſum *B* 18 ſequutuſ *P* 19 poene *B* 21 condıtıone *BP* 23 ñ ⁎ *P* 24 uıolare *P* 27 sacratum *b*

mas uero sacratorum hominum, quos † zanas Graeci uocant, dis debitas aestimabant. quem ad modum 7
igitur quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat, a se tamen dimittere non dubitabant, sic animas, quas sacras in caelum mitti posse arbitrati sunt, uiduatas corpore quam primum ire illo uoluerunt. disputat 8
de hoc more etiam TREBATIVS RELIGIONVM libro NONO, cuius exemplum, ne sim prolixus, omisi. cui cordi est legere, satis habeat et auctorem et uoluminis ordinem esse monstratum.

Non nullorum quae scientissime prolata sunt, VIII
male enuntiando corrumpimus dignitatem, ut quidam legunt

discedo ac ducente dea flammam inter et hostes
expedior,

cum ille doctissime dixerit ducente deo, non dea. nam et apud CALVVM ATERIANVS adfirmat legendum 2

pollentemque deum Venerem,

non deam. signum etiam eius est Cypri barbatum corpore sed ueste muliebri, cum sceptro ac natura uirili, et putant eandem marem ac feminam esse. Aristophanes eam *Ἀφρόδιτον* appellat. LAEVIVS 3
etiam sic ait Venerem igitur almum adorans, siue femina siue mas est, ita uti alma Noctiluca est. PHILOCHORVS quoque in ATTHIDE eandem

---

14 Aen. II 632 18 fragm. 13 ed. Lachmanni 23 p. 79 Luc. Muell. (post Catullum)

---

1 ſacrorum *B'* ζοάναc *Caelius Rhodiginus Antiq. lect. XII 11,* ζωγάναc *Liebrechtus Philologi XXII 710* 6 ıllo ıre *P* 7 more * * * * | trebatıuſ *P* 17 Aterianus *Ianius*: actherıanuſ *BP*, actherianum *b* affırmat *P* 19 cıprı *P*, cybrı *B'* 20 natura *Heinrich. de Hermaphroditis p. 27*: ſtatura *BP* 22 aphrodıton *BP* Laevius *Scaliger* Laeuınuſ *corr. ut uid. in* gaenınuſ *in B* 24 alba *Luc. Muellerus* 25 attıde *BP* eandemq. *B'*

adfirmat esse lunam et ei sacrificium facere uiros cum ueste muliebri, mulieres cum uirili, quod eadem et mas aestimatur et femina.

4 Hoc quoque de prudentia religionis a Vergilio dictum est

> decidit exanimis, uitamque reliquit in astris
> aeriis.

Hyginvs enim de proprietatibvs deorvm cum de astris ac de stellis loqueretur, ait oportere his uolucres immolari. docte ergo Vergilius dixit, apud ea numina animam uolucris remansisse, quibus ad litandum data est.

5 Nec nomen apud se, quod fortuitum esse poterat, uacare permittit

> matrisque uocauit
> nomine Casmillae mutata parte Camillam.

6 nam Statius Tvllianvs de vocabvlis rervm libro primo ait dixisse Callimachum Tuscos Camillum appellare Mercurium quo uocabulo significant praeministrum deorum. unde Vergilium ait Metabum Camillam appellasse filiam, Dianae scilicet

7 praeministram. nam et Pacuuius cum de Medea loqueretur

> caelitum camilla, expectata aduenis, salue hospita.

Romani quoque pueros et puellas nobiles et inuestes camillos et camillas appellant flaminicarum et

8 flaminum praeministros. hanc quoque obseruationem eius non conuenit praeterire

---

6 Aen. V 517 15 ib. XI 542 24 u. 232 ed. Ribbeckii

---

2 murıeref *B'* 6 relıquıd *P* 7 aereıf *B* 8 Ygınuf *BP* ∗de *P* 13 nec *om.* *P'* 17 *an* de uocabulis deorum? 19 mercurı (with ṽ written above) (mercur *in ras.*) *P* 20 uırgılıuf *P* maetabus *p*, matabuf *P* 22 pachubıuf *P*, pacubıuf *B* 25 pueroſ · puellaſ *B*

'mos erat' inquit 'Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit.'

VARRO DE MORIBVS morem dicit esse in iudicio 9
animi, quem sequi debeat consuetudo. † IVLIVS
FESTVS DE VERBORVM SIGNIFICATIONIBVS libro TERTIO
DECIMO mos est inquit institutum patrium per-
tinens ad religiones caerimoniasque maiorum.
ergo Vergilius utrumque auctorem secutus et primo 10
quidem Varronem, quoniam ille dixerat morem prae-
cedere, sequi consuetudinem, postquam dixit mos
erat, subiunxit quem protinus urbes Albanae
coluere et nunc maxima rerum Roma colit, quo 11
perseuerantiam consuetudinis monstrat. et quoniam
Festus pertinere ad caerimonias ait, hoc idem docuit
Maro adiciendo sacrum

quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum.

mos ergo praecessit et cultus moris secutus est, quod 12
est consuetudo et hic definitionem Varronis impleuit.
adiciendo deinde sacrum ostendit morem caerimoniis
dicatum, quod Festus asseruit. idem obseruait et in 13
duodecimo libro cum ait

morem ritusque sacrorum
adiciam

in quo ostendit aperte morem esse ritus sacrorum.
sed historiae quoque fidem in his uersibus secutus est 14

mos erat Hesperio in Latio

---

7 XIII p. 157 ed. Muelleri 25 Aen. XII 836

---

8 pertinenſ *om.* *P* 10 auctorum *B* 10 *et* 20 *et* 28 ſequutuſ *P* 14 culuere *B* quo] pð *P* 18 ꝑtinuſ* *P* 23 eẽ dicatũ *P* aſſeruit *P* 27 in — ſacrorum *om.* *P*

et reliqua. seruauit enim regnorum successionem, quippe primi regnauerunt Latini, deinde Albani et inde Romani. ideo mos erat primum dixit, Hesperio in Latio, et postea quem protinus urbes Albanae coluere sacrum, deinde subiecit nunc maxima rerum Roma colit.

VIIII Excessere omnes adytis arisque relictis
di, quibus imperium hoc steterat.

et de uetustissimo Romanorum more et de occultis-
2 simis sacris uox ista prolata est. constat enim omnes
urbes in alicuius dei esse tutela, moremque Romanorum arcanum et multis ignotum fuisse ut, cum obsiderent urbem hostium, eamque iam capi posse confiderent, certo carmine euocarent tutelares deos, quod aut aliter urbem capi posse non crederent aut etiam, si posset, nefas aestimarent deos habere cap-
3 tiuos. nam propterea ipsi Romani et deum, in cuius
tutela urbs Roma est, et ipsius urbis Latinum nomen
4 ignotum esse uoluerunt. sed dei quidem nomen non
nullis antiquorum licet inter se dissidentium, libris insitum et ideo uetusta persequentibus, quicquid de hoc putatur, innotuit. alii enim Iouem crediderunt alii Lunam, sunt qui Angeronam, quae digito ad os admoto silentium denuntiat, alii autem quorum fides mihi uidetur firmior, Opem Consiuiam esse
5 dixerunt. ipsius uero urbis nomen etiam doctis-
simis ignoratum est, cauentibus Romanis, ne quod saepe aduersus urbes hostium fecisse se nouerant, idem ipsi quoque hostili euocatione paterentur, si

7 Aen. II 351

2 ınde albanı *B* 4 ꝓtınuſ una albanı coluere uırı *BP* 7 adıtıſ *P* 12 archanum *P* 13 campı *B* 16 etıam *om. P* 18 eſt ut *P* 61 u&uſtaſ *B* 23 angoronã *P′* 25 opẽ ∗ *P, deinde* conſıuıo *ni fallor P′* 27 ıgnotum *P*

tutelae suae nomen diuulgaretur. sed uidendum, ne, 6
quod non nulli male aestimauerunt, nos quoque con-
fundat opinantes uno carmine et euocari ex urbe
aliqua deos, et ipsam deuotam fieri ciuitatem. nam
repperi in LIBRO QVINTO RERVM RECONDITARVM SAM-
MONICI SERENI utrumque carmen, quod ille se in
cuiusdam FVRII VETVSTISSIMO LIBRO repperisse pro-
fessus est. est autem carmen huius modi, quo di 7
euocantur, cum oppugnatione ciuitas cingitur

si deus, si dea est, cui populus ciuitasque
Carthaginiensis est in tutela, teque maxime,
ille qui urbis huius populique tutelam rece-
pisti, precor uenerorque ueniamque a uobis
peto, ut uos populum ciuitatemque Carthagi-
niensem deseratis, loca templa sacra urbem-
que eorum relinquatis, absque his abeatis,
eique populo ciuitati metum formidinem obli- 8
uionem iniciatis, proditique Romam ad me
meosque ueniatis, nostraque uobis loca templa
sacra urbs acceptior probatiorque sit, mihique
populoque Romano militibusque meis propitii
sitis, ut sciamus intellegamusque. si ita fece-
ritis, uoueo uobis templa ludosque facturum.

In eadem uerba hostias fieri oportet auctorita- 9
temque uideri extorum, ut ea promittant futura. urbes
uero exercitusque sic deuouentur iam numinibus
euocatis, sed dictatores imperatoresque soli possunt
deuouere his uerbis

Dis pater Veiouis Manes, siue quo alio 10
nomine fas est nominare, ut omnes illam
urbem Carthaginem exercitumque, quem ego

---

5 condıtarũ *B* 6 ſerını *BP* quę ılle *P* 7 fuerıı *B* 8 huıuſ modo *P'* 11 cartagı|nıenſıſ *P* 14 p&o ∗ *P* carta-gınienſem *P* 17 metum *om. P* 20 mıhı quoq. *B* 21 pro-pitii *Bergkius Philologi XXXII 567*: propositi *BP* 29 uel ∗ ıouıſ (*sed* l *et* ı *scriptae ut uid. a P*[2]) *P* ſiue uoſ quo *P* 31 cartagınē *P*

me sentio dicere, fuga formidine terrore con-
pleatis, quique aduersum legiones exercitum-
que nostrum arma telaque ferent, uti uos eum
exercitum eos hostes eosque homines urbes
agrosque eorum, et qui in his locis regioni-
busque agris urbibusue habitant, abducatis,
lumine supero priuetis, exercitumque hostium
urbes agrosque eorum, quos me sentio dicere,
uti uos eas urbes agrosque capita aetatesque
eorum deuotas consecratasque habeatis ollis
legibus, quibus quandoque sunt maxime hostes
11 deuoti. eosque ego uicarios pro me fide magi-
stratuque meo pro populo Romano exercitibus
legionibusque nostris do deuoueo, ut me meam-
que fidem imperiumque legiones exercitumque
nostrum, qui in his rebus gerundis sunt, bene
saluos seruetis esse. si haec ita faxitis, ut
ego sciam sentiam intellegamque, tunc quis-
quis hoc uotum faxit, ubi faxit, recte factum
esto ouibus atris tribus. Tellus mater teque
12 Iuppiter obtestor. cum Tellurem dicit, manibus
terram tangit: cum Iouem dicit, manus ad caelum
tollit: cum uotum recipere dicit, manibus pectus
13 tangit. in antiquitatibus autem haec oppida inueni
deuota † Stonios Fregellas Gauios Veios Fide-
nas, haec intra Italiam, praeterea Carthaginem et
Corinthum, sed et multos exercitus oppidaque hostium
Gallorum Hispanorum Afrorum Maurorum aliarumque
14 gentium, quas prisci locuntur annales. hinc ergo est,

---

1 terrorum *B* compleatiſ *B* 6 abdıcatiſ *P* 9 ut *P* 12 uocarıoſ *B′* magıſtratıq. *B′* 13 me *om.* *P′* 16 gerundı *B* bene ſaluoſ | bene ſaluoſ *B* 17 seruetis *Büchelerus Annal. Fleckeis. 1875, 340*: siritis *P*, ſıuerıtıſ *ut uid. scripsit* *P*[2], ſın&ıſ *B* 19 uotum hoc *B* faxıt ubı ubı faxıt *P* 25 tonıoſ *P*, ſtonıoſ *B*, Histonios *Bergkius Philologi XXXII 567* fregella *B* cauıoſ *P*, ſcauıoſ *B* 26 cartagınē *P* 29 quoſ *B′* loquunт̃ *P* ∼ ģ *P*

quod propter huius modi euocationem numinum dis-
cessionemque ait Vergilius

> excessere omnes adytis arisque relictis
> di,

et ut tutelares designaret, adiecit

> quibus imperium hoc steterat.

utque praeter euocationem etiam uim deuotionis osten- 15
deret, in qua praecipue Iuppiter, ut diximus, inuo-
catur, ait

> ferus omnia Iuppiter Argos
> transtulit.

uideturne uobis probatum sine diuini et humani iuris 16
scientia non posse profunditatem Maronis intellegi?'

Hic cum omnes concordi testimonio doctrinam X
et poetae et enarrantis aequarent, exclamat Euangelus,
diu se subcubuisse patientiae, nec ultra dissimulandum,
quin in medium detegat inscientiae Vergilianae uul-
nera. 'et nos' inquit 'manum ferulae aliquando 2
subduximus, et nos cepimus pontificii iuris auditum:
et ex his, quae nobis nota sunt, Maronem huius dis-
ciplinam iuris nescisse constabit. quando enim diceret 3

> caelicolum regi mactabam in littore taurum

si sciret, taurum immolari huic deo uetitum, aut si
didicisset, quod Ateivs Capito comprehendit? cuius
uerba ex LIBRO PRIMO DE IVRE SACRIFICIORVM haec
sunt itaque Ioui tauro uerre ariete immolari
non licet. LABEO uero SEXAGESIMO ET OCTAVO 4

---

22 Aen. III 21

---

1 diſceſſionem *B* 3 aditiſ *BP* 10 argoſ*** *P*, agroſ *B'* 14 nam cum *B* 17 uulnuſ *P* 19 coepimuſ *B* aditum *B'* 22 litore *B* 23 immomolari *P'* 24 cõprehendiſſet | qđ ateiuſ *P* atteiuſ (*B*) 26 arite *P* 27 laueo *P*

LIBRO intulit nisi Neptuno Apollini et Marti taurum non immolari. ecce pontifex tuus quid apud quas aras mactetur, ignorat, cum uel aedituis haec nota sint et ueterum non tacuerit industria'.

5 Ad haec Praetextatus renidens 'quibus deorum tauro immoletur si uis cum Vergilio communicare, ipse te docebit

taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo.

6 uides in opere poetae uerba Labeonis? igitur ut hoc docte, ita illud argute. nam ostendit deo non litatum ideo secutum

horrendum dictu et uisu mirabile monstrum.

7 ergo respiciens ad futura hostiam contrariam fecit. sed et nouerat, hunc errorem non esse inexpiabilem. ATEIUS enim CAPITO, quem in acie contra Maronem locasti, adiecit haec uerba siquis forte tauro Ioui fecerit, piaculum dato. committitur ergo res non quidem inpianda, insolita tamen et committitur non ignorantia, sed ut locum monstro faceret secuturo'.

XI Subiecit Euangelus 'si euentu excusantur inlicita, dic quaeso, quod erat monstrum secuturum et cum Cereri libari uino iuberet, quod omnibus sacris uetatur?

cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho.

2 uinum autem Cereri non libari debuit illum uel Plautus docere, qui in Aulalaria ait

Cererin', Strobile, hi sunt facturi nuptias?
qui? quia temeti nihil allatum uideo.

---

8 Aen. III 119   12 ib. III 26   23 Georg. I 344   26 Aulul. II 6, 5

---

4 & * ueterũ * P   tacuerunt B′   9 lebeonıſ P   10 arguit b   oſtendıt ıdeo BP   11 ſequutum P   14 nouerat huno B   15 atteıuſ (BP)   16 tauro *om.* P′   18 ımpıanda B   ınſolata B′   ſed & B′   19 ſequuturo P   20 ınlıcıta B   21 ſequuturum ut P   23 bacbo BP   26 cerer ın deı B′ *corr. in* cererı ın *in* B   27 quı *om.* BP

at hic uester, flamen et pontifex et omnia, tam quid 3
immoletur quam quid libetur ignorat, et ne non ubique
in libando pari errore sit deuius, in octauo ait

in mensam laeti libant diuosque precantur,

cum non in mensam sed in aram secundum morem
libare debuerint'.

'Vt prius tibi' Praetextatus inquit 'de posteriore 4
quaestione respondeam, fateor te non immerito de
usurpata in mensam libatione quaesisse, ampliusque
speciem difficultatis auxeras, si magis Didonem in
mensam similiter libantem notasses

dixit et in mensam laticum libauit honorem.

nam et Tertivs cum de ritu sacrorum multa disse- 5
reret, ait sibi hunc locum in quaestionem uenire
nec tamen haesitationem suam requisita ratione dis-
soluit. ego autem, quod mihi magistra lectione com-
pertum est, publicabo. in Papiriano enim iure
euidenter relatum est arae uicem praestare posse
mensam dicatam. ut in templo inquit Iunonis 6
Populoniae augusta mensa est. namque in
fanis alia uasorum sunt et sacrae supellectilis,
alia ornamentorum. quae uasorum sunt in-
strumenti instar habent, quibus semper sacri-
ficia conficiuntur, quarum rerum principem
locum optinet mensa, in qua epulae liba-
tionesque et stipes reponuntur. ornamenta
uero sunt clipei coronae et huiusce modi do-
naria. neque enim dedicantur eo tempore, quo
delubra sacrantur, at uero mensa arulaeque

---

4 Aen. VIII 279 12 ib. I 736

---

1 tamen quid *B* 2 quamque lib&ur *B* 8 fater *P'* immerito *B* 13 terciuſ *P*, P. Titiuſ *Hertzius de Cinciis p. 39* 14 ueniſſe *P* 21 ſuppellectiliſ *B* 23 ſemper *om. P* 26 ornamento *B* 27 cuiuſcemodi *P* 29 dilubra *B'* arulae quae *B*

eodem die, quo aedes ipsae, dedicari solent,
unde mensa hoc ritu dedicata in templo arae
7 usum et religionem optinet puluinaris. ergo
apud Euandrum quidem fit iusta libatio, quippe apud
eam mensam quae cum ara Maxima more utique
religionis fuerat dedicata et in luco sacrato et inter
ipsa sacra, in quibus epulabantur; in conuiuio uero
Didonis, quod tantum regium constat, non etiam
sacrum fuisse, apud humanam mensam in triclinio,
non in templo, quia non erat religiosa sed usurpata
libatio, solam fecit libasse reginam, in cuius persona
nulla obseruationis necessitas et multa ad usurpandum
8 in potestate permissio. at uero hic

omnes
in mensam laeti libant diuosque precantur

quia, quod recte fieri nouerat ab omnibus simul in
templo epulantibus, et uni sacratae adsidentibus
9 mensae factum esse memorauit. de illo autem uersu

cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho,

paucis, quod male accusatur, absoluam. poeta enim
aeque in rebus doctrinae et in uerbis sectator ele-
gantiae, sciens Cereri mulso libari, adiecit miti
Baccho fauos dilue scilicet mitescere uinum dicens,
10 cum mulsum coeperit fieri. nam ita hic mite uinum
dixit, ut alibi ait domitum

et durum Bacchi domitura saporem.

notum autem esse non diffitebere, quod a. d. duo-

---

14 Aen. VIII 278 25 Georg. IIII 102

---

1 ıpſa *P* ſolet *P′* 3 obtınet *P* 9 trıclınoo *P′* 11 ouıuſ *B* 19 * cuı *P* bacho *P* 23 bacho *P* mıtıſ-cere *P* 24 cęperıt *P* 25 dıcıt *P′* 26 bachı *P* 27 ad dıem *BP* XII *B*

decimum Kalendas Ianuarias Herculi et Cereri faciunt sue praegnate, panibus, mulso'.

'Opportune mehercle, Praetextate, fecisti Her- XII culis mentionem, in cuius sacra hic uester gemino errore commisit

> tum Salii ad cantus incensa altaria circum
> populeis adsunt euincti tempora ramis.

nam et Salios Herculi dedit, quos tantum Marti dicauit antiquitas, et populeas coronas nominat, cum ad aram Maximam sola lauro capita et alia fronde non uinciant. uidemus et in capite praetoris 2 urbani lauream coronam, cum rem diuinam Herculi facit. testatur etiam Terentivs Varro in ea satvra, quae inscribitur *περὶ κεραυνοῦ*, maiores solitos decimam Herculi uouere, nec decem dies intermittere, quin pollucerent, ac populum *ἀσύμβολον* cum corona laurea dimitterent cubitum.'

'Hicine est' Vettius ait 'error geminus? at ego 3 in neutro dico errasse Vergilium. nam ut primum de frondis genere dicamus, constat quidem nunc lauro sacrificantes apud aram Maximam coronari, sed multo post Romam conditam haec consuetudo sumpsit exordium, postquam in Auentino Lauretum coepit uirere, quam rem docet Varro Hvmanarvm libro secvndo. e monte 4 ergo proximo decerpta laurus sumebatur operantibus, quam uicina offerebat occasio. unde recte Maro noster ad ea tempora respexit, quibus Euander ante urbem

6 Aen. VIII 285 13 fragm. ed. Riese p. 106, 4

2 praegnante̥ B 6 tū ſalıȷ *in ras. in P* cantū *BP* 7 cıncti *B* 10 maxıme *B'* ın ſola *B'* 11 p̄terıſ *B'* 13 terrentıuſ *B* uarra *P* ſatyra *BP* 16 polluerunt *B* ac *om. B* ΑCΥΝΒΟΛΟΝ *B* 17 demıtterent *BP* 18 hicinest *b*, haecıne eſt *B* u&ıuſ *P* 20 *genere *P* 24 cępıt *P* 25 in monte *b*

conditam apud aram Maximam sacra celebrabat et
utebatur populo utique

Alcidae gratissima.

5 Salios autem Herculi ubertate doctrinae altioris ad-
signat, quia is deus et apud pontifices idem qui et
6 Mars habetur. et sane ita MENIPPEA VARRONIS ad-
firmat, quae inscribitur Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, in qua,
cum de Inuicto Hercule loqueretur, eundem esse
ac Martem probauit. Chaldaei quoque stellam Her-
culis uocant, quam reliqui omnes Martis appellant.
7 est praeterea OCTAVII HERSENNII liber, qui inscribitur
DE SACRIS SALIARIBVS TIBVRTIVM, in quo Salios
Herculi institutos operari diebus certis et
8 auspicato docet. item ANTONIVS GNIPHO, uir doctus,
cuius scholam Cicero post laborem fori frequentabat,
Salios Herculi datos probat in eo uolumine,
quo disputat quid sit festra, quod est ostium
minusculum in sacrario, quo uerbo etiam Ennius
9 usus est. idoneis, ut credo, auctoribus certisque ratio-
nibus error, qui putabatur, uterque defensus est.
siqua sunt alia quae nos commouent, in medium pro-
feramus, ut ipsa collatio nostrum, non Maronis, ab-
soluat errorem.'

10 Tunc Euangelus 'numquamne tibi, Praetextate,
uenit in mentem toto, ut aiunt, caelo errasse Vergi-
lium, cum Dido sua rem diuinam pro nuptiis faceret?

---

3 eclog. VII 61

---

4 ubertatem *B'* 6 menıppa *P*, te * (*potest fuisse* h) ıppea *B*, menippea *b* 7 ΗΡΑΚΛΕC *P* IN · qua *BP* 8 de Inuicto *Mommsenus Corpus Inscr. Lat. I p. 150:* de multo *BP* 9 chaldeı *BP* 11 octauı *P* 12 ſalarıbuſ *P* 14 antonınuſ onıpho *P* cnıpho *B* 15 ſcolā *P* 17 ſıt *om. P'* ſıt feſte *B* hoſtıa | mınuſculū *P*, hoſtıū | munuſ|culum *B* 18 quo ergo *B'* hennıuſ *P* 25 ın mentem uenıt *P*

'mactat' — enim inquit — 'lectas de more bidentes
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo'

et quasi expergefactus adiecit

Iunoni ante omnes, cui uincla iugalia *
* * * * * * * * * * *

Accipite et M. VARRONIS uerba de AGRI CVLTVRA XIII
LIBRO TERTIO, qui cum de pauonibus in uilla nutri-
endis loqueretur, sic ait primus hos Q. Horten-
sius augurali cena posuisse dicitur, quod po-
tius factum tum luxuriose quam seuere boni
uiri laudabant. quem cito secuti multi extu-
lerunt eorum pretia, ut oua eorum denariis
ueneant quinis, ipsi facile quinquagenis. ecce 2
res non admiranda solum sed etiam pudenda, ut oua
pauonum quinis denariis ueneant, quae hodie non
dicam uilius sed omnino nec ueneunt. is Hortensius 3
platanos suas uino inrigare consueuit adeo, ut in
quadam actione, quam habuit cum Cicerone susceptam,
precario a Tullio postulasset, ut locum dicendi per-
mutaret secum, abire enim in uillam necessario se
uelle, ut uinum platano, quam in Tusculano posuerat,

---

1 Aen. IIII 57 5 de re rust. III 6, 6

---

2 ceterı *ut uid. B'* fęboq. *P*, foeboq. *B* lıeo *P*, ΛΥΔЄΟ *B* 3 expergefactuſ reſpondıt *P* 4 ıugalia Λcıppıte sıne *interductu B* *post* ıugalıa *sine ullo interductu sequitur* accıpıte *in P sed e regione eius uersiculi, cuius in codice extrema sunt* Iunonı ante *haec* hıc multū | de ÷ *add. plane eadem qua contextus scriptus est manu* 5 marcı *P*, martı *B* 7 * prımuſ *P'* quıntuſ *BP* hor|tenſ *P* 8 cęna *P* 10 extuleř * * * * * *P* 11 denarııſ *om. B'* 12 quanquagenıſ *P'* *ante* ecce *deleta* ecce reſ non admıranda | ſolum ſed &ıam pudenda ut oua pauonum quınıſ denarııſ ueneant quınıſ ıpſı facıle quınquagenıſ *in B* 14 denurııſ *P'* 15 nec] ñ *P* uenent *B'* 16 ſuo *aut* ſuoſ *ut uid. P'* ırrıgare *P* ſueuıt *P'* 17 quadā * * *P* 18 & *in* pmutar& *in ras. in P* 20 uıno platanum *B*

4 ipse suffunderet. sed forte ad notam saeculi sui non sufficit Hortensius, uir alioquin ex professo mollis et in praecinctu ponens omnem decorem. fuit enim uestitu ad munditiem curioso et ut bene amictus iret, faciem in speculo quaerebat, ubi se intuens togam corpori sic adplicabat, ut rugas non forte sed industria locatas artifex nodus astringeret, et sinus ex compo-
5 sito defluens modum lateris ambiret. is quondam cum incederet elaboratus ad speciem, collegae de iniuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obuius offensu fortuito structuram togae destruxerat, et capital putauit, quod in humero suo locum ruga mutasset.

6 Ergo hoc praetermisso ad uiros uenio triumphales, quos uictores gentium luxuria uicit, et ut taceam Gurgitem a deuorato patrimonio cognominatum, quia insignibus uirtutis secutae uitia prioris compensauit aetatis, Metellus Pius in quam foueam luxus et superbiae successuum continuatione peruenit? et ne multis morer, ipsa de eo Sallustii uerba subieci ac
7 Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus magna gloria, concurrentibus undique uirile et muliebre secus, per uias et tecta omnium uisebatur. eum quaestor C. Vrbinus aliique cognita uoluntate cum ad cenam inuitauerant, ultra Romanum ac mortalium etiam morem curabant exornatis aedibus per aulaea

---

20 fragm. histor. II 29 p. 139 ed. Kritzii

---

4 mundıcıem *corr. in* mundıcıam *in B* 5 ſpeculo ponebat *P* 6 ſıc * * * * * * * * * *P*, ſıt *B′* 7 nodoſ *corr. in* nodıſ *in B* c̄ſtrıngeret *P* 8 nodū *p* (nodum latius *Salmasius*) 9 ıncedere *B* 10 dıē *om P′* offenſo *B* 12 ın numero ſuo * *P*, ın umero ſuo *B, deinde* logeū (*sed* e *potest etiam* pro c *haberi*) *B* 16 ſequutę *P* uıtıa prımı orıſ *ut uid. P′* 18 ſucceſſum *B′* 19 ſaluſtıı *P* at *P* 22 uırılı & mulıebrẹ *B* ſecuſ *corr. in* ſexu *in B* 23 gaıuſ *BP* 24 cęnā ınuıtaſſ& *P* 25 mortaleū *P′* 26 aulea *B*

et insignia scaenisque ad ostentationem hi-
strionum fabricatis. simul croco sparsa humus 8
et alia in modum templi celeberrimi. prae-
terea tum sedenti in transenna demissum Vic-
toriae simulacrum cum machinato strepitu
tonitruum coronam ei imponebat, tum uenienti
ture quasi deo supplicabatur. toga picta ple- 9
rumque amiculo erat accumbenti, epulae uero
quaesitissimae neque per omnem modo pro-
uinciam sed trans maria, ex Mauritania uolu-
crum et ferarum incognita antea plura genera.
quis rebus aliquantam partem gloriae demp-
serat, maximeque apud ueteres et sanctos
uiros superba illa grauia indigna Romano im-
perio aestimantes. haec Sallustius grauissimus
alienae luxuriae obiurgator et censor.

Accipite inter grauissimas personas non defuisse 10
luxuriam. refero enim uobis pontificis uetustissimam
cenam, quae scripta est in indice quarto Metelli illius
pontificis maximi in haec uerba ante diem nonum 11
kalendas Septembres, quo die Lentulus flamen
Martialis inauguratus est, domus ornata fuit,
triclinia lectis eburneis strata fuerunt, duobus
tricliniis pontifices cubuerunt, Q. Catulus,
M. Aemilius Lepidus, D. Silanus, C. Caesar,
***** rex sacrorum, P. Scaeuola, Sextus ****,
Q. Cornelius, P. Volumnius, P. Albinouanus et
L. Iulius Caesar augur, qui eum inaugurauit,
in tertio triclinio Popilia Perpennia Licinia

---

3 ımmodum *B* 4 traſenna *B′* dımıſſum *B* 6 ımpone-bant *P′* 7 thure *P*, turı *B′* quaſı de | eo *B′* 9 exquıſı-tıſſimę *P* 15 Nec *B′* ſaluſtıuſ *P* 17 & ınт̄ *P* 18 uobıſ *om.* *B* 20 maxımıſ *ut uid.* *P′* nouum *B* 21 ſeptembrıſ *P′* 22 martıalıſ flam̄ *B* 24 Quae catuluſ *corr. in* Q̄ · catulluſ *in* *B* 25 ḡ cęſar *P*, Ḡ (*corr. ut uid. ex* C̄) Caeſar *B* 26 *lac. indicaui* ſceuola *P* 27 uolumnıuſ *B′* 28 lucıuſ *BP* ıulıaſ *B′* augur *om.* *P* quı cum *B* 29 poplıa *B* ꝑpennına *P*

Arruntia uirgines Vestales et ipsius uxor Publi-
12 cia flaminica et Sempronia socrus eius. cena
haec fuit: ante cenam echinos, ostreas crudas
quantum uellent, peloridas, sphondylos, tur-
dum asparagos subtus, gallinam altilem, pati-
nam ostrearum peloridum, balanos nigros,
balanos albos: iterum sphondylos glycoma-
ridas urticas ficedulas, lumbos capruginos
aprugnos, altilia ex farina inuoluta, ficedulas
murices et purpuras. in cena sumina, sinciput
aprugnum, patinam piscium, patinam suminis,
anates, querquedulas elixas, lepores, altilia
13 assa, amulum, panes Picentes. ubi iam luxuria
tunc accusaretur, quando tot rebus farta fuit cena
pontificum? ipsa uero edulium genera quam dictu
turpia? nam TITIVS in SVASIONE LEGIS FANNIAE
obicit saeculo suo, quod porcum Troianum mensis
inferant, quem illi ideo sic uocabant, quasi aliis
inclusis animalibus grauidum, ut ille Troianus equus
14 grauidus armatis fuit. exigebat hoc quoque illa gulae
intemperantia, ut et lepores saginarentur teste VAR-
RONE, qui DE AGRI CVLTVRA LIBRO TERTIO cum de
leporibus loqueretur sic ait hoc quoque nuper in-
stitutum, ut saginarentur, cum exceptos e

---

16 fragm. or. Rom. ed Meyer (Duebner) p. 158   23 III 12, 5

---

1 aruntia *B*   2 flaminica *** *P*   cęna *P*, caena *B*
3 antecęnā *BP*, antecoena *Salmasius ad uit. Gordian. iun. 21*
4 ſphondiloſ *P*   5 patina ex oſtrearū *BP em. uulgo*   6 pala-
noſ nigroſ *B'*   7 ſphondiloſ *P*   glycomerides *I. Gutherius de*
iure pontificio I 26   8 ficediłaſ *P'*   caprugineos *uel* capru-
ginos *Salm. exerc. Plin. p. 323 a. G:* capragineſ *BP*   9 apru-
gnum *B'*   altilia & fa|na inuoluta | cedulaſ · muri|& purpuraſ · i |
cena ſumina | ſinciput · apri|num *add. B*[m]*: sed resecto margine*
aliquot litterulae perierunt   10 *et* 14 cęna *P*   12 an&eſ *B'*
querque * dulaſ *P*   15 edulii *b*   genera *om. P'*   16 citiuſ *P*
17 troianiſ *P*   18 illi | deo *B*   21 ut *om. P'*   23 ſic
ait *om. B'*

leporario condant in caueis et loco clauso
faciant pingues. sicui hoc mirum uidetur, quod 15
ait Varro lepores aetate illa solitos saginari, accipiat
aliud, quod maiore admiratione sit dignum, cochleas
saginatas, quod idem Varro in eodem libro refert.
uerba ipsa qui uolet legere, ubi quaerere debeat indi-
caui. neque ego nunc antiquitati nos praeferendos uel 16
comparandos dico, sed respondi obiurganti Horo ad-
serens uti res habet, maiorem illis saeculis deliciarum
curam fuisse quam nostro.'

Subiecit Furius Albinus, antiquitatis non minus XIIII
quam Caecina peritus 'miror te' inquit 'Albine, non
retulisse, quanta illis affluentia marinarum procurari
solita fuerit copiarum, cuius relatu maximam conui-
uiorum nostrorum sobrietatem doceres'. et Caecina
'profer' inquit 'in medium, quae de hac quoque parte
lectu comperisti. ultra omnes enim polles memoria
uetustatis'. et Furius sic ingressus est 'uetustas qui- 2
dem nobis semper, si sapimus, adoranda est. illa
quippe saecula sunt, quae hoc imperium uel sanguine
uel sudore pepererunt, quod non nisi uirtutum faceret
ubertas sed, quod fatendum est, in illa uirtutum
abundatia uitiis quoque aetas illa non caruit, e quibus
non nulla nostro saeculo morum sobrietate correcta
sunt. et de luxu quidem illius temporis circa marinas 3
copias dicere institueram, sed quia in adsertionem
nostrae emendationis alia ex aliis proferenda se sug-
gerunt, de piscibus non omitto sed differo, dum de
alia lasciuia, qua nunc caremus, admoneo. dic enim 4
Hore, qui antiquitatem nobis obicis, ante cuius tri-
clinium modo saltatricem uel saltatorem te uidisse

---

1 condā *P*, quondam *B* 2 faciam *P′B* 3 accipiat illud *P* 4 cocleaſ *P*, clocleaſ *B* 7 c *in* n̄c *in ras. in P* 9 diliciarum *B′* 12 non *om. B′* 13 marinarū *om. P′* 14 fuerint *B′* relaxatu *P* 17 omneſ *om. P′* 18 ∗ſic *P* 21 faceret — 22 uirtutum *add. B^m* 23 nunc aruit *B′* 26 adſertionē *P* 27 ſe∗ *P* 29 enim oro qui *B*

meministi? at inter illos saltatio certatim uel ab honestis adpetebatur. ecce enim ut ab illo ordiar tempore, quod fuit optimis moribus, inter duo bella Punica ingenui, quid dicam ingenui, filii senatorum in ludum saltatorium commeabant, et illic crotala
5 gestantes saltare discebant. taceo quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant, sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dum modo non curiosa usque ad artis perfectionem. quid enim iat Sallvstivs psallere saltare elegantius quam necesse est probae? adeo et ipse Semproniam reprehendit non quod saltare sed quod optime
6 scierit. nobilium uero filios et, quod dictu nefas est, filias quoque uirgines inter studiosa numerasse saltandi meditationem testis est Scipio Africanvs Aemilianvs, qui in oratione contra legem ivdiciariam
7 Tib. Gracchi sic ait docentur praestigias inhonestas, cum cinaedulis et sambuca psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quae maiores nostri ingenuis probro ducier uoluerunt: eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinaedos uirgines puerique ingenui. haec cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere, sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus medius fidius in eo ludo uidi pueris uirginibusque quinquaginta, in his unum — quod me rei publicae maxime

---

10 Catilin. 25, 2 17 fragm. or. Rom. ed. Meyer (Duebner) p. 104

---

2 app&ebatur *B* 5 ſaltorium *B′* crotalia *B* 7 ſalutationem *B′* 10 ſaluſtiuſ *P* pſaltare *B* 11 ÷ pbere adeo *P* eſt proba eſt *B* 15 emilianuſ *P* 17 tiberii *P* 18 cineduliſ *B* ſābuca ∗ | *P* 20 probo *B* 21 ſaltorium *B* 22 cinedoſ *B* 25 doctuſ *B′* 26 fiduſ *B′* 27 quinquaginta *Gudianus*: quingentiſ *P*, quingenta *B*

miseritum est — puerum bullatum, petitoris
filium non minorem annis duodecim, cum cro-
talis saltare quam saltationem impudicus ser-
uulus honeste saltare non posset. uides quem 8
ad modum ingemuerit Africanus, quod uidisset cum
crotalis saltantem filium petitoris id est candidati,
quem ne tum quidem spes et ratio adipiscendi magi-
stratus, quo tempore se suosque ab omni probro
debuit uindicare, potuerit coercere, quo minus faceret,
quod scilicet turpe non habebatur.

Ceterum superius pleramque nobilitatem haec 9
propudia celebrare conquestus est. sic nimirum M.
Cato senatorem non ignobilem Caelium spatiatorem
et Fescennium uocat eumque staticulos dare his
uerbis ait descendit de cantherio, inde stati-
culos dare, ridicularia fundere et alibi in eundem
praeterea cantat ubi collibuit, interdum Grae-
cos uersus agit, iocos dicit, uoces demutat,
staticulos dat. haec Cato, cui, ut uidetis, etiam 10
cantare non serii hominis uidetur, quod apud alios
adeo non inter turpia numeratum est, ut L. Sulla, uir
tanti nominis, optime cantasse dicatur. ceterum histri- 11
ones non inter turpes habitos Cicero testimonio est,
quem nullus ignorat Roscio et Aesopo histrionibus
tam familiariter usum, ut res rationesque eorum sua
sollertia tueretur, quod cum aliis multis tum ex epi-
stulis quoque eius declaratur. nam illam orationem 12
quis est qui non legerit, in qua populum Romanum

15 fragm. p. 58 Iordan

2 XII *B* 3 quem *B* 5 ingemitu eſt *B* 8 probo *B* 9 indicare *b* 11 plerūq. *P* 12 M̄ sena|torem *B* 13 Caelium *Meursius ex Gellio I 15, 9:* caecilium *BP* 14 feſcennium *B* uocant *B* 15 canterio *P* ſatticulоſ *B* 16 ridicula *P* 18 uerſuſ ait *B* 21 adeo *om. P* luciuſ *BP* ſilla *P,* ſylla *B* 22 * tanti *P* 26 epiſtoliſ *BP*

obiurgat, quod Roscio gestum agente tumultuarit? et certe satis constat contendere eum cum ipso histrione solitum, utrum ille saepius eandem sententiam uariis gestibus efficeret an ipse per eloquentiae copiam sermone diuerso pronuntiaret. quae res ad hanc artis suae fiduciam Roscium abstraxit, ut librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet.
13 is est Roscius, qui etiam L. Sullae carissimus fuit, et anulo aureo ab eodem dictatore donatus est. tanta autem fuit gratia et gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit.
14 Aesopum uero ex pari arte ducenties sestertium reliquisse filio constat.

Sed quid loquor de histrionibus, cum Appius Claudius, uir triumphalis, qui Salius ad usque senectutem fuit, pro gloria optinuerit, quod inter collegas optime saltitabat?

15 Ac priusquam a saltatione discedo illud adiciam, uno eodemque tempore tribus nobilissimis ciuibus non modo studium saltandi sed etiam, si dis placet, peritiam, qua gloriarentur, fuisse, Gabinio consulari, Ciceronis inimico, quod ei etiam Cicero non dissimulanter obiecit, et M. Caelio, noto in turbas uiro, quem idem Cicero defendit, et Licinio Crasso, Crassi eius, qui apud Parthos extinctus est, filio.

XV Sed de saltatione ueterum ad praedae marinae transire luxum Liciniorum me nomen admonuit, quos Murenas cognominatos, quod hoc pisce effusissime
2 delectati sint, satis constat. huic opinioni M. Varro consentit adserens eodem modo Licinios appellatos Murenas, quo Sergius Orata cognomi-

---

1 reſcıo *ut uid.* *B′* tumultuauerit *P* 4 ***** uariıſ *P* 7 quod *B′* 8 lucıo *BP* ſıllę *P*, ſyllae *B* 12 ſeſtercıū *P* 14 apıuſ *B* 15 quıa *ni fallor* *B′* uſque ad *P* 20 ſtudıū * *P* 21 Gannıo *P*, gauınıo *B* 22 eı *om.* *B* 23 marco *BP* *celıo *P* uıro *om.* *B* 27 ammonuıt *B* quaſ *B′* 29 ſunt *P*

natus est, quod ei pisces, qui auratae uocan-
tur, carissimi fuerint. hic est Sergius Orata, 3
qui primus balneas pensiles habuit, primus ostrearia
in Baiano locauit, primus optimum saporem ostreis
Lucrinis adiudicauit. fuit autem aetate L. Crassi
illius diserti, qui quam grauis et serius habitus sit,
etiam Cicero docet. is tamen Crassus, uir censorius 4
— nam cum Cn. Domitio censor fuit — cum supra
ceteros disertus haberetur, essetque inter clarissimos
ciues princeps, tamen murenam in piscina domus suae
mortuam atratus tamquam filiam luxit. neque id 5
obscurum fuit, quippe collega Domitius in senatu
hoc ei quasi deforme crimen obiecit, neque id con-
fiteri Crassus erubuit sed ultro etiam, si dis placet,
gloriatus est censor, piam affectuosamque rem fecisse
se iactitans. piscinas autem quam refertas habuerint 6
pretiosissimis piscibus Romani illi nobilissimi prin-
cipes, Lucullus Philippus et Hortensius, quos
Cicero piscinarios appellat, etiam illud indicium est,
quod M. VARRO in LIBRO DE AGRI CVLTVRA refert
M. Catonem qui post Vticae periit, cum heres
testamento Luculli esset relictus, pisces de
piscina eius quadraginta milibus uendidisse.
accersebantur autem murenae ad piscinas nostrae 7
urbis ab usque freto Siculo, quod Rhegium a Mes-
sana dispescit. illic enim optimae a prodigis esse
creduntur tam, Hercules, quam anguillae, et utraeque

19 Cic. ad. Attic. I 19, 6 et I 20, 3   20 III 2, 17

2 karıſſımı *P*   4 optımuſ *ut uid.* *P'*   5 lucıȷ *P*, lucıı *B*   8 gneo *BP*   domıcıo *P*   9 dıſſertuſ *B*   10 pıſcınam *B*   11 adtractuſ *B*   12 domıcıuſ *P*   15 affectıoſamq. *BP*, *em. uulgo*   17 nobılıſſımı *in ras. in P*   18 Lucullus *Zeunius:* lucılıuſ *BP*   20 marcuſ *BP*   21 marcum *BP*   quı poſtıce perıt *P*   ubıcae *B'*   22 lucılıȷ *P*, lucılıı *B*   relıctoſ *B'*   23 uendıdıſſ& *BP*   24 Accerſabantur *B*   25 regıum *BP*   26 dispescit *Scriuerius:* reſpıcıt *P*, deſpıcıt *B*   27 herculıſ *BP*, *em. uulgo*

ex eo loco Graece πλωταί uocantur, Latine flutae, quod in summo supernantes sole torrefactae curuare se posse et in aquam mergere desinunt atque ita
8 faciles captu fiunt. et si enumerare uelim, quam multi magnique auctores murenas e freto Siculo nobilitarint longum fiat, sed dicam quid M. VARRO in libro qui inscribitur GALLVS DE ADMIRANDIS dixerit his uerbis in Sicilia quoque inquit manu capi murenas flutas, quod eae in summa aqua prae pinguedine flutentur.
9 Haec Varro. sed quis neget indomitam apud illos et, ut ait Caecilius, uallatam gulam fuisse, qui ex tam longinquo mari instrumenta luxuriae com-
10 pararent? nec rarus hic Romae piscis, ut peregre accitus, erat. auctor est PLINIVS C. Caesarem dictatorem cum triumphales cenas populo daret, sex milia murenarum a Gauio Hirrio ad pondus accepisse. huius Hirrii uillam quamuis non amplam aut latam, constat propter uiuaria, quae habuit, quadragies sestertio uenum datam.
XVI Nec accipenser, quem maria prodigis nutriunt, illius saeculi delicias euasit et ut liqueat secundo Punico bello celebre nomen huius piscis fuisse, accipite ut meminerit eius PLAVTVS in fabula quae inscribitur BACARIA ex persona parasiti

---

15 Nat. hist. VIIII 171

---

1 ex illo loco *B* plotę *BP* 3 ſe *om. B* mergire *B'* 4 captu facile *P* 5 fr&e *B* 6 fiaet *b* M. *om. P*, marcuſ *B* in libro *om. P'* 7 inſcribit *B* 8 inquit papiriuſ *P* 9 munaſ *P'* eſſe in *B* 10 flutentur *P*: flui *corr. in* fluant *in B* 12 & *om. B'* ceciliuſ *P* gallatam *B'* 15 gaium *BP* ceſarē *P* 16 *** cenaſ *P* 17 hirri * o (*uid. fuisse* m) *P* 18 hirric uillam *B* 20 sestertio *Gronouius:* ſeſterciū *P*, ſeſtertium *B* 21 accipenſer *sic BP* 25 Bacaria *Ritschelius:* baccharia *BP*

quis est mortalis tanta fortuna affectus umquam 2
qua ego nunc sum, cuius haec uentri portatur pompa?
uel nunc, qui mihi in mari accipenser latuit antehac,
cuius ego latus in latebras reddam meis dentibus et manibus.

et ne uilior sit testis poeta, accipite assertore Cɪᴄᴇʀᴏɴᴇ in quo honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum et Numantinum. haec 3 sunt in ᴅɪᴀʟᴏɢᴏ ᴅᴇ ꜰᴀᴛᴏ uerba Ciceronis nam cum 4 esset apud se ad Lauernium Scipio unaque Pontius, adlatus est forte Scipioni accipenser, qui admodum raro capitur, sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. cum autem Scipio unum et alterum ex his, qui eum salutatum uenerant, inuitauisset, pluresque etiam inuitaturus uideretur, in aurem Pontius 'Scipio' inquit 'uide quid agas, accipenser iste paucorum hominum est. nec infitias eo, temporibus 5 Traiani hunc piscem in magno pretio non fuisse teste Pʟɪɴɪᴏ Sᴇᴄᴠɴᴅᴏ, qui in Nᴀᴛᴠʀᴀʟɪ ʜɪsᴛᴏʀɪᴀ cum de hoc pisce loqueretur sic ait nullo nunc in honore est, quod equidem miror cum sit perrarus inuentu. sed non diu stetit haec parsimonia. nam 6 temporibus Seueri principis, qui ostentabat duritiam

10 p. 583 Orelli 21 VIIII 60

1 quis ést mortalis tám bona fortúna adfectus úmquam | quam ego núnc sum, quoius haec dápsilis uentrí portatur pómpa ‖ uel núnc hic, qui mihi ín marid — acipénser latuit ántehac ‖ quoius látus in latebras réddam ego meis déntibus et mális *Ritschelius opusc. III 197* 4 *prior* c *in* accıpenſer *deleta in P,* ancıpenſer *B* 7 aſſertorem cıceronem *B* 8 publıum *BP* 11 ad leuennıum *B* 12 *prior* c *in* accıpenſer *deleta in P,* accıpenſer *B* 16 ınuıtauıſſet *P'* 18 acıpenſer *P* 19 ınfıcıaſ *B* 20 ∗∗traıanı *P* 21 plınıo plınıo *B* 23 ſıt paruuſ *P,* ſıt pauuſ *B* 25 & temporıbuſ *B*

morum, Sammonicvs Serenvs, uir saeculo suo doctus,
cum ad principem suum scriberet, faceretque de hoc
pisce sermonem, uerba Plinii, quae superius posui,
7 praemisit, et ita ipse subiecit Plinius, ut scitis,
ad usque Traiani imperatoris uenit aetatem.
nec dubium est, quod ait nullo honore hunc
piscem temporibus suis fuisse uerum ab eo
disci. apud antiquos autem in pretio fuisse
ego testimoniis palam facio uel eo magis,
quod gratiam eius uideo ad epulas quasi post-
liminio redisse, quippe qui, dignatione uestra
cum intersum conuiuio sacro, animaduertam
hunc piscem a coronatis ministris cum tibicine
introferri. sed quod ait Plinius de accipen-
seris squamis, id uerum esse maximus rerum
naturalium indagator Nigidivs Figvlvs ostendit,
in cuius libro de animalibvs qvarto ita positum
est 'cur alii pisces squama secunda, accipenser
8 aduersa sit.' haec Sammonicus, qui turpitudinem
conuiuii principis sui laudando notat, prodens uenera-
tionem, qua piscis habebatur, ut a coronatis inferretur
cum tibicinis cantu, quasi quaedam non deliciarum
9 sed numinis pompa. sed ut minus miremur accipen-
serem graui pretio taxari solitum, Asinius Celer, uir
consularis, ut idem Sammonicvs refert, mullum
unum septem milibus nummum mercatus est.
in qua re luxuriam illius saeculi eo magis licet aesti-
mare, quod Plinivs Secvndvs temporibus suis
negat facile mullum repertum, qui duas pondo
libras excederet. at nunc et maioris ponderis
10 passim uidemus et pretia haec insana nescimus. nec

28 VIIII 64

3 ueba *P* superius] ſermonıſ *P* 4 ıpſe *om. B* 10 uıdea *B′* 11 nrā cū *P* 14 acıpenſerıſ (*P*) 15 maximus] dıxımuſ *P* 18 acıpenſer (*P*) 19 ſıt hıc *B* 23 acıpenſerem (*P*) 26 VI milibus *Franciscus Iunius* nūmoꝝ *P*

contenta illa ingluuies fuit maris sui copiis. nam Optatus praefectus classis, sciens scarum adeo Italicis littoribus ignotum, ut nec nomem Latinum eius piscis habeamus, incredibilem scarorum multitudinem uiuariis nauibus huc aduectam inter Hostiam et Campaniae litus in mare sparsit, miroque ac nouo exemplo pisces in mari tamquam in terra fruges aliquas seminauit, idemque, tamquam summa in hoc utilitatis publicae uerteretur, quinquennio dedit operam ut, siquis inter alios pisces scarum forte cepisset, incolumem confestim et inuiolatum mari redderet.

Quid stupemus captiuam illius saeculi gulam ser- 11
uisse mari, cum in magno uel dicam maximo apud
prodigos honore fuerit etiam Tiberinus lupus et
omnino omnes ex hoc amni pisces? quod equidem 12
cur ita illis uisum sit ignoro, fuisse autem etiam
M. VARRO ostendit, qui enumerans, quae in quibus
Italiae partibus optima ad uictum gignantur, pisci
Tiberino palmam tribuit his uerbis in LIBRO RERVM
HVMANARVM VNDECIMO ad uictum optima fert
ager Campanus frumentum, Falernus uinum,
Cassinas oleum, Tusculanus ficum, mel Taren-
tinus, piscem Tiberis. haec Varro de omnibus 13
scilicet huius fluminis piscibus, sed inter eos, ut supra
dixi, praecipuum locum lupus tenuit, et quidem is,
qui inter duos pontes captus esset. id ostendunt 14
cum multi alii tum etiam C. TITIVS, uir aetatis Luci-
lianae, in ORATIONE, QVA LEGEM FANNIAM SVASIT.
cuius uerba ideo pono, quia non solum de lupo

28 p. 157 fragm. or. Rom. ed. Meyer (Duebner)

1 illa * * * | *P* fuit *om. P'* mariſ ſui *corr. in* mariniſ ſuiſ *in B* 2 optatus *Gelenius*: optanuſ *B*, optum̄ *P* ſcārum *B* italiciſ* *P* 3 litoribuſ *B* 4 ſc^{v}arorum *B* 5 aduecta *B* 10 coepiſſ& incolumen *B* 15 omni *B'* 17 marcuſ *BP* 20 refert *B* 22 caſinaſ *BP* 25 hiſ *P* 26 ~ id *P* 27 *ante* cum *eras.* cum *in P* gaiuſ *BP*

inter duos pontes capto erunt testimonio, sed etiam
mores, quibus plerique tunc uiuebant facile publica-
bunt. describens enim homines prodigos in forum ad
iudicandum ebrios commeantes, quaeque soleant inter
15 se sermocinari, sic ait ludunt alea studiose, deli-
buti unguentis, scortis stipati. ubi horae de-
cem sunt, iubent puerum uocari, ut comitium
eat percontatum, quid in foro gestum sit, qui
suaserint, qui dissuaserint, quot tribus iusse-
rint, quot uetuerint. inde ad comitium uadunt,
ne litem suam faciant. dum eunt, nulla est in
angiporto amphora quam non impleant, quippe
16 qui uesicam plenam uini habeant. ueniunt in
comitium, tristes iubent dicere. quorum nego-
tium est narrant, iudex testes poscit, ipsus it
minctum. ubi redit, ait se omnia audiuisse,
tabulas poscit, litteras inspicit: uix prae uino
sustinet palpebras. eunt in consilium. ibi
haec oratio 'quid mihi negotii est cum istis
nugatoribus, quin potius potamus mulsum
mixtum uino Graeco, edimus turdum pinguem
bonumque piscem, lupum germanum, qui inter
17 duos pontes captus fuit? haec Titius. sed et
Lucilius, acer et uiolentus poeta, ostendit scire se
hunc piscem egregii saporis, qui inter duos pontes
captus esset, eumque quasi ligurritorem catillonem
appellat, scilicet qui proxime ripas stercus insectaretur.
proprie autem catillones dicebantur qui, ad polluctum
Herculis ultimi cum uenirent, catillos ligurribant.
18 Lucilii uersus hi sunt

---

1 ſed &ıam moreſ *iterat* *B'* 4 hebrıoſ *B* 5 aleaſtuoſe *B'* 15 dıcunt ıudex *P* ıpſum ſıt *B* 17 tabulã *P* 18 palpebaſ *P'* Euntı ın conſılıo *P*, euntı ın conſılium *B* 20 nugatıbuſ *corr. in* nugacıbuſ *P* quin potius *Maduigius ad Cic. fin. IIII 8, 20:* potıuſ (potuſ *B'*) quam *BP* 21 turdum *P* 23 poteſ *P'* 24 luclıuſ *P'* 26 catılloeſt *B'* 28 polluctum *B* 29 ultımı conuenırent *BP'*

fingere praeterea adferri quod quisque uolebat.
illum sumina ducebant atque altilium lanx:
hunc pontes Tiberinus duo inter captus catillo.

Longum fiat, si enumerare uelim, quot instru- XVII
menta gulae inter illos uel ingenio excogitata sint
uel studio confecta. et hae nimirum causae fuerunt,
propter quas tot numero leges de cenis et sump-
tibus ad populum ferebantur, et imperari coepit, ut
patentibus ianuis pransitaretur et cenitaretur,
sic oculis ciuium testibus factis luxuriae modus fieret.
prima autem omnium de cenis lex ad populum Orchia 2
peruenit, quam tulit C. Orchius tribunus plebi de
senatus sententia tertio anno quam Cato censor fuerat.
cuius uerba, quia sunt prolixa, praetereo, summa
autem eius praescribebat numerum conuiuarum. et 3
haec est lex Orchia, de qua CATO mox orationibus
suis uociferabatur, quod plures quam praescripto
eius cauebatur ad cenam uocarentur. cumque
auctoritatem nouae legis aucta necessitas imploraret,
post annum uicesimum secundum legis Orchiae Fannia
lex data est, anno post Romam conditam secundum
Gellii opinionem quingentesimo nonagesimo secundo.
de hac lege SAMMONICVS SERENVS ita refert lex 4
Fannia, sanctissimi Augusti, ingenti omnium
ordinum consensu peruenit ad populum, neque
eam praetores aut tribuni, ut plerasque alias,
sed ex omnium bonorum consilio et sententia

---

1 incert. 48 Luc. Muelleri

---

3 Tiberinu' *Dousa:* tıberınoſ *B et in ras. P* 4 fiet *b* quod *B'* 5 excogıtatı *B'* 7 *et* 11 cęnıſ *Pb* 7 ſumtıbuſ *B'* 8 referebantur *B* ımperrarı *B* cępıt *P*, caepıt *B* 9 cęnıtaretur *P* ac *ante* sıc *add. Zeunius* 12 G · *om. B'P* chorchıuſ *B'* plebıſ *B* *relicto uacuo spatio* de *om. P* 13 quo | cato *B'* 15 eıuſ *om. B'* 17 quam praeſto eıuſ *B* 18 cęnam *P* 21 lata *b* 22 octogeſımo octauo *BP*, *em. Pighius* 23 ſommonıcuſ *ut uid. B'* 24 ſanctiſſımı *om. P*

ipsi consules pertulerunt, cum res publica ex luxuria conuiuiorum maiora quam credi potest detrimenta pateretur, si quidem eo res redierat, ut gula inlecti plerique ingenui pueri pudicitiam et libertatem suam uenditarent, plerique ex plebe Romana uino madidi in comitium uenirent et ebrii de rei publicae salute consu-
5 lerent. haec Sammonicus. Fanniae autem legis seueritas in eo superabat Orchiam legem, quod in superiore numerus tantum modo cenantium cohibebatur, licebatque secundum eam uni cuique bona sua inter paucos consumere, Fannia autem etiam sumptibus modum fecit assibus centum, unde a Lucilio poeta festiuitatis suae more centussis uocatur.

6 Fanniam legem post annos decem et octo lex Didia consecuta est. eius ferundae duplex fuit causa, prima et potissima ut uniuersa Italia, non sola urbs, lege sumptuaria teneretur, Italicis existimantibus Fanniam legem non in se sed in solos urbanos ciues esse conscriptam; deinde ut non soli qui prandia cenasue maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas uocitati essent atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur.

7 Post Didiam Licinia lex lata est a P. Licinio Crasso Diuite, cuius ferundae probandaeque tantum studium ab optimatibus impensum est, ut consulto senatus iuberetur, ut ea tantum modo promulgata

---

cf. IV 12 Luc. Muelleri

---

1 cunſuleſ *B'* & luxuria *B* 3 paterentur *B'* 4 illecti *bP* 7 hebrei *B'* 8 haec ſammonicuſ *om. P* fanie *B'* 9 legem *om. P* 10 cęnantium *P* 12 ſumtibuſ *B'* 16 conſequuta *P* ferendae *P*, ferundę *B*, *supra* u *add.* e in *b* cauſa fuit *P*, fuit fuit cauſa *B'* 18 ſu^{b}ptuaria *B*, sūtuaria *b* 20 cęnaſue *P* 21 maioreſ *ut uid. P'* ſumtu *B'* 22 pęniſ *P* 24 data *P* a publio *B*: apud blio *P'* Licinio *om. P* 25 ferendae *P*

priusquam trinundino confirmaretur, ita ob omnibus obseruaretur quasi iam populi sententia comprobata. lex uero haec paucis mutatis in plerisque cum Fannia 8
congruit. in ea enim ferenda quaesita est nouae legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris ita, Hercules, ut de ipsis duodecim tabulis factum est, quarum ubi contemni antiquitas coepit, eadem illa, quae illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. sed legis Liciniae summa ut Kalendis Nonis 9
nundinis Romanis cuique in dies singulos triginta dumtaxat asses edundi causa consumere liceret, ceteris uero diebus, qui excepti non essent, ne amplius daretur apponeretur quam carnis aridae pondo tria et salsamentorum pondo libra, et quod ex terra uite arboreue sit natum. uideo quid remordeat. ergo indicium 10
sobrii saeculi est, ubi tali praescripto legum coercetur expensa cenarum? non ita est. nam leges sumptuariae a singulis ferebantur, quae ciuitatis totius uitia corrigerent, ac nisi pessimis effusissimisque moribus uiueretur, profecto opus ferundis legibus non fuisset. uetus uerbum [est] leges inquit bonae ex malis moribus procreantur.

Has sequitur lex Cornelia et ipsa sumptuaria, 11
quam tulit Cornelius Sulla dictator, in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est nec gulae modus factus, uerum minora pretia rebus imposita, et quibus rebus, di boni, quamque exquisitis et paene incognitis generibus deliciarum! quos illic pisces, quasque offulas nominat, et tamen pretia illis minora

---

3 ımplerıſque *B′* 4 eſt *om.* *P* 5 exobeſcente *P* meto *B′* 7 contēpnı *P* cępıt *P* ıllıuſ *BP*, *em. uulgo* 11 aſſeſ∗edundı *P*, eſſe ſecundı *B′* 13 eſſ& *B′* daretur *om.* *P* 15 ∗∗∗∗| pondo *P* uitae *B′* 18 exponſa *P′* cęnarum *P* ſumtuarıę *B′* 20 effuſıſſımıſque *om.* *P* 22 est *deleui* 24 ſumtuarıa *B′* 25 ſılla *P*, ſylla *B* 27 factꝭ *P* 28 reb; *om.* *B′* poene *B* 29 delıcıarū ∗ *P* 30 effulaſ *B′*

constituit! ausim dicere, ut uilitas edulium animos hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret et gulae seruire etiam, qui paruis essent facultatibus,
12 possent. dicam plane quod sentio. adprime luxuriosus mihi uidetur et prodigus, cui haec tanta in epulis uel gratuita ponantur. itaque tanto hoc saeculum ad omnem continentiam promptius, ut pleraque harum rerum, quae Sullana lege et uulgo nota comprehenduntur, nemo nostrum uel fando compererit.

13 Sulla mortuo Lepidus consul legem tulit et ipse cibariam — Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat.

Dein paucis interiectis annis alia lex peruenit ad populum ferente Antio Restione. quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriae et uitiorum firma concordia nullo abrogante irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione latore ipsius legis fertur, eum, quoad uixit, foris postea non cenasse, ne testis fieret contemptae legis, quam ipse bono publico pertulisset.

14 His legibus adnumerarem edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui postea triumuir fuit, ni indignum crederem inter cohibentes sumptum Antonio locum facere, cuius expensae in cenam solitae conferri sola unionis a Cleopatra uxore consumpti aesti-
15 matione superatae sunt. nam cum Antonius quicquid mari aut terra aut etiam caelo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio facere uellet Aegyptium regnum, Cleopatra uxor, quae uinci a Romanis nec luxuria dignaretur,

2 parandoſ *P′* et *om.* *P* 3 esse *b* 6 gratuitaſ *B′* 8 ſillana *P*, ſyllana *B* 10 ſilla *P*, ſylla *B* 11 ſumtuariaſ *B′* 13 ∗∗anniſ *P* 18 recęnaſſe *B* 19 contemtę *B′* 21 ſumtibuſ *B′* 23 ſumtum *B′* 24 cęnā *P* 25 conſumti *B′* 27 aut *ante* etiam *om.* *P′* terrae *B′* caelo *om.* *P* facien|dā *P*, ſatiendam *B′* 28 facibuſ *B′* 30 ęgiptiū *P*

sponsione prouocauit, insumere se posse in unam
cenam sestertium centies. id mirum Antonio uisum, 16
nec moratus sponsione contendit, dignus sculna Munatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. altera die Cleopatra pertemptans Antonium pollucibilem sane cenam parauit, sed quam non miraretur Antonius, quippe qui omnia, quae apponebantur, ex cotidianis opibus agnosceret. tunc regina 17
adridens fialam poposcit, cui aceti non nihil acris infudit atque illuc unionem demptum ex aure altera festinabunda demisit eumque mature dissolutum, uti natura est eius lapidis, absorbuit, et quamuis eo facto sponsione uicisset, quippe cum ipsa margarita centies sestertium sine contentione eualuisset, manum tamen et ad alterius unionem auris similiter admouit, nisi Munatius Plancus iudex seuerissimus superatum Antonium mature pronuntiasset. ipse autem unio cuius fuerit magnitudinis inde colligi poterit, quod, qui superfuit, postea uicta regina et capta Aegypto Romam delatus dissectusque est et factae ex una margarita duae inpositaeque simulacro Veneris ut monstruosae magnitudinis in templo, quod Pantheum dicitur.'

Adhuc dicente Furio secundae mensae inlata bel- XVIII
laria nouo sermoni principium dederunt. Symmachus enim adtrectans manu nuces 'uellem' inquit 'ex te audire, Serui, tanta nucibus nomina quae causa uel origo uariauerit aut, unde, tot mala cum hac una appellatione uocitentur, fiunt tamen seorsum diuersa tam uocabulo quam sapore. ac prius de nucibus

---

2 cęnā **** *P* ſeſtercıū *BP* 3 munacıo *P*, manutıo *B′* 5 ptēptaſ (n superscr.) *P* 6 cęnā *P* paruıt *B′* 8 ****opıb; *P* 9 adrıdenſ regına *P*, *deinde* filıam *B* 10 demtum *B′* 13 sponsionem *b* uıaſſ& *B′* 15 ulterıuſ *B′* unıonıſ aurem *BP, em. Gronouius* admonuıt *B* 16 munacıuſ *P* ſuperatum — pnuntıaſſ& *add.* *Pm* 17 unıo *om.* *P* 18 poterat *B* 19 ęgıpto *P* 20 deſectuſq. *P* 21 ımpoſıtęq. *B* 22 pantheon *b* 24 nouı *B′* ſımmachuſ *B*

absoluas uolo, quae tibi memoria crebrae lectionis
2 occurrunt.' et Seruius 'nux ista iuglans secundum non nullorum opinionem a iuuando et a glande dicta existimatur. Gavivs uero Bassvs in libro de
3 significatione verborvm hoc refert iuglans arbor proinde dicta est ac Iouis glans. nam quia id arboris genus nuces habet, quae sunt suauiore sapore quam glans est, hunc fructum antiqui illi, qui egregium glandique similem ipsamque arborem deo dignam existimabant, Iouis glandem appellauerunt, quae nunc lit-
4 teris interlisis iuglans nominatur. Cloativs autem Vervs in libro a Graecis tractorvm ita memorat iuglans — D praetermissum est — quasi Diuglans id est *Διὸς βάλανος* sicut Theophrastus ait *ἴδια δὲ τῶν ὀρινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος πρῖνος φιλύρη ἀφάρκη καρύα, ἢ καὶ Διὸς βάλανος.* hanc Graeci etiam basilicam uocant.

5 Nux haec Abellana seu Praenestina, quae est eadem, ex arbore est quae dicitur corylus, de qua Vergilius dicit corylum sere. est autem natio hominum iuxta agrum Praenestinum qui Carsitani uocantur *ἀπὸ τῶν καρύων*, cuius rei meminit Varro in logistorico, qui inscribitur Marivs de fortvna:
6 inde scilicet Praenestinae nuces. est et illud apud Naevivm in fabula Ariolo

---

15 non inuenio 22 Georg. II 299

---

2 ſecundum nullorum *B′* 4 gabıuſ *BP* 9 grandıq. *B′* ſımılıaem (*sed tertia* i *deleta ut uid.*) *B* 12 ınt̃lı ∗ ſıſ *P* ıugulanſ *B′* 14 ıugulanſ · dı · *P*, ıugulanſ (*posterior* u *del.*) de *B* 15 dıuglanſ *BP* ΛΙΟC *B* toophraſtuſ *P′* 16 ΟΡΙΝѠΜΑ ΕΝ *P* 17 ΦΥΕΤΛΕ ΤΕΡΕΒΙΝΤΟC *B* ΦΙΛΥ|ΡΕ (H *supra*) ΛΦΛΚΗ ΚΛΡΙΛ · Η *P*, *deinde* ΚΛΙ *BP* 21 corıloſ *P* 24 ΚΛΡΙΟΝ *P*, *deinde* cuıſ *B′* 25 dı fortuna *B* 26 ıllum *B′* 27 neuıṽ *P*, neuıum *B*

quis heri
apud te? Praenestini et Lanuuini hospites.
suopte utrosque decuit acceptos cibo,
alteris inanem bulbam madidam dari,
alteris nuces in procliui profundere.

hanc autem nucem Graeci Ponticam uocant, dum una quaeque natio indit huic nuci nomen ex loco, in quo nascitur copiosior.

Nux castanea, de qua Vergilius 7

castaneasque nuces,

uocatur et Heracleotica. nam uir doctus OPPIVS in libro quem fecit DE SILVESTRIBVS ARBORIBVS sic ait Heracleotica haec nux, quam quidam castaneam nominant, itemque Pontica nux atque etiam quae dicuntur basilicae iuglandes germina atque flores agunt similiter isdem temporibus, quibus Graecae nuces.

Nunc dicendum est, quae sit Graeca nux.' ac 8
simul hoc dicens amygdalam de lance tulit et ostendit. 'nux Graeca haec est, quae et amygdale dicitur, sed et Thasia eadem nux uocatur. testis est CLOATIVS in ORDINATORVM GRAECORVM LIBRO QVARTO, cum sic ait nux Graeca amygdale. ATTA uero in SVPPLICATIONE

nucem Graecam

inquit

fauumque adde quantum libet.

---

1 u. 17 p. 9 ed. 2 Ribbeckii 10 eclog. II 52 25 p. 163 ed. 2 Ribb.

---

1 qui *b* 3 ſuapte *B'* 4 alterıuſ *corr. in* alterıſ *in B* bulgam *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*), vulvam *Scriuerius,* bulbum *Pontanus* mandendam *Bentleius l. l.* 5 profundier *Scriuerius* 11 uocantur *B'* opıuſ *BP* 14 uocant *P* 16 hisdem *b* 19 amıgdalā *P* 20 *et* 23 amıgdale *P* 22 originationum Graecarum *Scriuerius* 26 ınquıt fabumq. *BP cf. Hermannus laudatus a Ribbeckio*

9 Nucem molluscam licet hiemis nobis tempus inuideat, tamen quia de nucibus loquimur, indictam non relinquamus. PLAVTVS in CALCEOLO sic eius meminit

molluscam nucem
super eius dixit impendere tegulas.

10 ecce Plautus nominat quidem, sed quid sit nux mollusca non exprimit. est autem P e r s i c u m, quod uulgo uocatur, et mollusca nux dicitur scilicet, quod ceteris
11 omnibus nucibus mollior sit. huius rei idoneus adsertor est SVEIVS uir longe doctissimus, in idyllio, quod inscribitur MORETVM. nam cum loquitur de hortulano faciente moretum, inter cetera quae eo mittit et hoc pomum mitti ait his uerbis

12 admisce *orbi* cauo silicis ficulnea partim
partim Persica, quod nomen sic denique fertur
propterea, quod qui quondam cum rege potenti,
nomine Alexandro Magno, fera proelia bello
in Persas tetulere, suo post inde reuentu
hoc genus arboris in prolatis finibus Grais
disseuere nouos fructus mortalibus dantes.
mollusca haec nux est, nequis forte inscius erret.

13 Nux t e r e n t i n a dicitur quae ita mollis, est ut uix adtrectata frangatur. de qua in libro FAVORINI sic reperitur i t e m q u o d q u i d a m T a r e n t i n a s o u e s u e l n u c e s d i c u n t, q u a e s u n t t e r e n t i n a e a t e r e n o,

---

2 tam̄ *om. P′* ındıcta *B′* 3 relınquemuſ *B* chalceolo *BP* 7 quadem *B′* que *corr. in* quę *in B* 8 uulgo * *b* 10 adſerſor *B′* 11 ſueı *P*, ſu&ıuſ *B* 13 hortolano *b* qua eo *B′* 15 admıſce tua *BP, deinde* ca baſılıcıſ *P*, ca$\overset{b}{u}$a ſılıcıſ *B*, *versiculum emendauit O. Ribbeckius Mus. Rhen. 1872, 182* orbi *add. Ribbeckius* 16 ſit *B′* 17 rego *P′* potent * * omıne *P* 18 fere *B′* prȩlıa *B*, praelıa *P* 20 prolatis *Ribbeckius*: prælatis (*BP*) 21 disseuere *Ribbeckius:* disseruere (*BP*) denteſ *B′* 24 faborını *BP* 25 terentınaſ *P* 26 a tenero *BP*

quod est Sabinorum lingua molle, unde Terentios quoque dictos putat VARRO AD LIBONEM PRIMO. quam in culpam etiam Horatius potest uideri incidere, qui ait et

molle Tarentum.

Nux pinea hos nobis qui adpositi sunt nucleos 14
dedit. PLAVTVS in CISTELLARIA

qui e nuce nucleos esse uult frangit nucem.

Et quia mala uidemus admixta bellariis, post XVIIII
nuces de malorum generibus disserendum est. sunt de agri cultura scriptores qui nuces et mala sic diuidunt, ut nuces dicant omne pomum, quod foris duro tegatur et intus habeat, quod esui est, malum uero quod foris habeat, quod est esui, et durum intus includat. secundum hanc definitionem Persicum, quod Sueius poeta superius inter nuces numerat, magis erit inter mala numerandum.

His praemissis malorum enumeranda sunt genera, 2
quae CLOATIVS in ORDINATORVM GRAECORVM LIBRO QVARTO ita diligenter enumerat sunt autem genera malorum: Amerinum cotonium citreum coccymelum conditiuum ἐπιμηλίς musteum Mattianum orbiculatum ┼ ogratianum praecox pan-

---

5 Hor. sat. II 4, 34 8 Curcul. 55

---

1 lıngua ſabınoꝝ *P* terrentıoſ (o *scripsit b: uid. fuisse* u) *B* 4 ıncedere *B* 6 appoſıtı *P* ſunt nuculeoſ (*ita fuisse uidetur*) *euanuit in B* nuculeoſ *P* 7 plautuſ — 8 nucem *del. Gronouius* 7 cıſtellarıa quı e nuce nucleoſ dedıt Plautuſ ın cıſtellarıa quı e nuc, *deinde euanuerunt 15 fere litterae, tum secuntur* frangat nucem *in B* 8 nuculeoſ *P* 10 eſt *euanuit in B* 16 Sueius *Lucianus Muellerus Mus. Rhen. 1869, 553:* ſueuıſ *P*, cum eıuſ *aut* tumeıuſ *B* 21 quarto * | *P* 22 amerınū * | *P* coccymelıū *P* 24 panuceum *B′*

nuceum Punicum Persicum Quirianum prosiuum rubrum Scaudianum siluestre struthium
3 Scantianum Tibur Verianum. uides Persicum a Cloatio inter mala numeratum, quod nomen originis suae tenuit, licet iam dudum nostri soli germen sit. quod autem ait idem Cloatius citreum, et ipsum Persicum malum est secundum Vergilium

felicis mali, quo non praestantius ullum

4 et reliqua. et ut nemo dubitet haec de citreo dixisse Vergilium, accipite, quae Oppivs in libro de silvestribvs arboribvs dicat citrea item malus et Persica, altera generatur in Italia et in Media altera. et paulo post de citreo loquens ait est autem odoratissimum, ex quo interiectum uesti tineas necat. fertur etiam uenenis contrarium, quod tritum cum uino purgatione uirium suarum bibentes seruat. generantur autem in Perside omni tempore mala citrea. alia enim
5 praecarpuntur, alia interim maturescunt. uides hic et citreum nominari et omnia signa poni, quae de eo Vergilius dixit, licet nomen citrei ille non dixerit. nam et Homerus, qui citreum *ϑύον* appellat, ostendit esse odoratum pomum

ϑύον δ ’ἀπὸ καλὸν ὀδώδει

et quod ait Oppius inter uestem poni citreum, idem significat Homerus cum dicit

---

8 Georg. II 127 24 Od. ε 60

---

2 ſcaudıancū *P* ſtrucıū *P*, ſtrutıū *B* 3 ve *in* verıanū *in ras. in P* 5 ſorı *ut uid. B′* german *B* 9 haec dı *B′* 10 ſelueſtrıbuſ *B′* ıd ÷ *P*, ıdem *B*, *em. uulgo* 16 uino] ueneno *P′* 18 om̄ı tēpore *om P′* 20 *in uerba* nomınari & om̄a *desinit B* 21 di$\overset{x}{c}$it *V*(*aticanus reg. Christ. 1650 collatus a Loewio apud Goezium ind. lect. Ienens. aest. 1890*) 24 ἀπό] ΥΠΟ *P* ΔωΔЄΙ *P*, ЄΥΟΔЄΑ *V* 25 opius *V* 26 et homerus *V*

εἵματα δ' ἀμφιέσασα θυώδεα σιγαλόεντα.

hinc et NAEVIVS poeta in BELLO PVNICO ait citrosam uestem.

Pira haec, quae uidemus, uarietas nominum 6
numerosa discernit. nam idem CLOATIVS sic eorum uocabula describit anicianum cucurbitiuum cirritum ceruisca calculosum Crustuminum decimanum Graeculum Lollianum Lanuuinum laureum Lateresianum myrapium Milesium murteum Naeuianum orbiculatum Praecianum rubile Signinum Tullianum Titianum timosum Turranianum praecox uolemum, mespilum serum, sementiuum serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.

Admonent nos et fici aridae, ut enumeremus XX
genera ficorum eodem CLOATIO nos de his ut de aliis instruente. sic enim diuersas ficos diligentiae suae more dinumerat Africa albula harundinea asinastra, atra palusca, Augusta bifera Carica, caldica alba nigra, Chia alba nigra, Calpurniana alba nigra, cucurbitiua duricoria Herculanea Liuiana ludia leptoludia Marsica Numidica pulla Pompeiana praecox, Tellana atra. sciendum, quod ficus alba ex felicibus sit arboribus, 2
contra nigra ex infelicibus. docent nos utrumque pontifices, ait enim VERANIVS DE VERBIS PONTIFICALIBVS felices arbores putantur esse quercus aesculus ilex suberies fagus corylus sorbus,

---

1 Od. ε 264 2 Naeuii fragm. ed. Vahleni u. 61; 11 Luc. Muelleri

---

1 CIPΑΛΟΕΝΤΑ *P* 2 neuıuſ *P* 3 uertem *V'* 4 *uarıetaſ *P* 8 greculū *P* 9 mırapıṽ *P'* myleſium *V* 10 neuıanū *PV* pretıanum *V* 13 ſextılıanum ſerum *ante* Tarentınum *add. V et Palatinus* (*Vaticanus*) *886* 20 calpulnıana *P'*, chalpurnia *V* 22 lauıanẹa *V* numıca *P* 24 ſit *om. P'* 28 ſuberıuſ *P*, superus *V*

ficus alba, pirus malus uitis prunus cornus
3 lotus. TARQVITIVS autem PRISCVS IN OSTENTARIO ARBORARIO sic ait arbores, quae inferum deorum auertentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant: alternum sanguinem filicem, ficum atrum, quaeque bacam nigram nigrosque fructus ferunt, itemque acrifolium, pirum siluaticum, pruscum rubum sentesque, quibus portenta prodigiaque mala comburi iubere oportet.
4 quid quod ficum tamquam non pomum secerni a pomis apud idoneos repperimus? AFRANIVS in SELLA

pomum holus ficum uuam.

sed et CICERO OECONOMICON LIBRO TERTIO neque serit uitem, neque, quae sata est, diligenter
5 colit: oleum ficos poma non habet. nec hoc ignorandum est, ficum solam ex omnibus arboribus non florere. lacte proprie ficorum dicitur. grossi appellantur fici, quae non maturescunt. hos Graeci dicunt ὀλύνθους. MATTIVS

in milibus tot [ficorum] non uidebitis grossum,

et paulo post ait

sumas ab alio lacte diffluos grossos.

et POSTVMIVS ALBINVS ANNALI PRIMO de Bruto ea causa sese stultum brutumque faciebat, grossulos ex melle edebat.

6 Olearum genera haec enumerantur Africana albigerus Aquilia Alexandrina Aegyptia culminea conditiua Liciniana orchas oleaster

---

12 fragm. 300 p. 202 ed. 2 Ribbeckii 13 fragm. ed. Orelli 20 p. 978 20 et 22 p. 92 Luc. Muell. (post Catullum)

---

1 pyrus *V* 2 tarquiniuſ *P* 5 felicem *P* 6 baccam *V* 7 pyrum *V* 11 felia *P*, ſeila *V* 13 eoconomicon *P* 14 quęq. ſata *PV* 17 lacti *PV* 18 qui *P* 19 ΟΛΥΝΘΕΥϹ *P* 20 ficorum *del. Bothius*, ficeorum *V* 22 a baſilio *P* groſſuſ *PV* 27 ęgiptia *P* 28 luciniana *P*

pausia paulia radius Sallentina Sergiana Ter-
mutia, sicut uuarum ista sunt genera Aminea,
scilicet a regione, nam Aminei fuerunt ubi nunc 7
Falernum est, asinusca atrusca albiuerus al-
bena apiana Apicia bumamma — aut ut Graeci
dicunt βούμασθος — duracina labrusca melam-
psithia Maronia Mareotis Numentana precia
pramnia psithia pilleolata Rhodia stephanitis
uenucula uariola lagea.’ inter haec Praetextatus 8
‘uellem Seruium nostrum diutius audire sed hora nos
quietis admonet, ut exorto iubare eloquio Symmachi
domi suae fruamur.’ atque ita facta discessio est.

---

2 Λmın|n$\overset{e}{e}$a *P* 4 abena *P* 6 melamſıthıa *P* 8 rodıa *P* 9 uennucula *P* 11 exhorto *ni fallor P'*

LIBER QVARTVS

* * * * * * * * * *

I sermone mouetur
quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
tandem corripuit sese atque inimica refugit.

item pathos est et in hoc uersu

obstupui steteruntque comae et uox faucibus haesit.

2 sed et tota Daretis fatigatio habitu depingitur

ast illum fidi aequales genua aegra trahentem
quassantemque utroque caput crassumque cruorem
ore eiectantem.

sociorum quoque eius trepidationem breuiter ostendit

galeamque ensemque uocati
accipiunt

quasi non sponte accepturi munus, quod erat damnum uerecundiae. ex eodem genere est illud

totoque loquentis ab ore
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis.

---

1 Verg. Aen. VI 470 5 ib. II 774 7 ib. V 468 11 ib. V 471 15 ib. XII 101

EXPLICIT LIB̄ · II · SATVRNALIORVM · INCIPIT TERTIVS IN LAVDE VIRGILII · *inscriptum in P* 13 dampnum *P*

est et in descriptione languoris habitus ut est tota descriptio pestilentiae apud Thucydiden et 3

labitur infelix studiorum atque immemor herbae
uictor equus

et

demissae aures, incertus ibidem
sudor et ille quidem morituris frigidus.

est inter pathe et pudor, ut circa Deiphobum 4

pauitantem et dira tegentem
supplicia.

et luctus habitu proditur, ut in Euryali matre 5

expulsi manibus radii reuolutaque pensa:
euolat infelix.

et Latinus, quia miratur

defixa
obtutu tenet ora

et Venus, quia rogatura erat

tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes

et Sibylla, quia insanit

subito non uultus, non color unus,
non comptae mansere comae.

Nunc uideamus pathos, quo tenore orationis exprimitur. ac primum quaeramus, quid de tali oratione rhetorica arte praecipitur. oportet enim, ut oratio pathetica aut ad indignationem aut ad misericordiam dirigatur, quae a Graecis οἶκτος καὶ δεί- II

---

3 Verg. Georg. III 498 6 ib. III 500 9 Aen. VI 498 12 ib. VIIII 476 15 ib. VII 249 18 ib. I 228 20 ib. VI 47

---

2 tucydiden *P* 8 deifebum *P* 19 ſibilla *P* 23 quod *P* 25 oratio * * *P* 26 ΔЄΙΝѠСЄΙС *P*

νωσις appellantur. horum alterum accusatori ne-
cessarium est, alterum reo, et necesse est initium
abruptum habeat, quoniam satis indignanti leniter
2 incipere non conuenit. ideo apud Vergilium sic in-
cipit Iuno

quid me alta silentia cogis
rumpere?

et alibi

mene incepto desistere uictam?

el alibi

heu stirpem inuisam et fatis contraria nostris
fata Phrygum.

et Dido

moriemur inultae?
sed moriamur, ait,

et eadem

pro Iuppiter ibit
hic, ait.

et Priamus

at tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis.

3 nec initium solum tale esse debet, sed omnis, si fieri
potest, oratio uideri pathetica et breuibus sententiis
et crebris figurarum mutationibus debet uelut inter
4 aestus iracundiae fluctuare. una ergo nobis Vergiliana
oratio pro exemplo sit

heu stirpem inuisam.

---

6 Aen. X 63 9 ib. I 37 11 ib. VII 293 14 ib. IIII 659 17 ib. IIII 590 20 ib. II 535 26 sqq. ib. VII 293 sqq.

---

4 uirgilium (*P*), *quod amplius non notabo* 7 rompere (*imae o dextrorsum cauda appicta est*) *P* 12 frigum *P* 23 et *Cantabrigiensis*: ſet *P*

initium ab ecphonesi. deinde secuntur breues quaestiunculae

num Sigeis occumbere campis,
num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros?

deinde sequitur hyperbole

medias acies mediosque per ignes
inuenere uiam.

deinde ironia

at credo mea numina tandem
fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui.

deinde ausus suos inefficaces queritur 5

per undas
ausa sequi et profugis toto me opponere ponto.

secunda post haec hyperbole

absumptae in Teucros uires caelique marisque.

inde dispersae querelae

quid Syrtes aut Scylla mihi, quid uasta Charybdis
profuit?

iungitur deinde argumentum a minore, ut pathos 6 augeatur

Mars perdere gentem
inmanem Lapithum ualuit,

minor scilicet persona, ideo illud sequitur

ast ego magna Iouis coniunx.

deinde cum causas quoque contulisset, quanto impetu dea dixit

---

1 ſequuntur *P* 6 ıpbole *P* 10 aut *P* 15 hıpbole *P* 18 ſırteſ *P* ſcılla *P* carıbdıſ *P* 23 ımmanem *in ras. in P*

infelix, quae memet in omnia uerti!

nec dixit 'non possum perdere Aeneam' sed

uincor ab Aenea.

7 deinde confirmat, se ad nocendum et, quod proprium est irascentis, etsi desperat perfici posse, tamen impedire contenta est

flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
at trahere atque moras tantis licet addere rebus.
at licet amborum populos excindere regum.

8 post haec in nouissimo, quod irati libenter faciunt, maledicit

sanguine Troiano et Rutulo dotabere uirgo,

et protinus argumentum a simili conueniens ex praecedentibus

nec face tantum
Cisseis praegnans ignes enixa iugales.

9 uides, quam saepe orationem mutauerit ac frequentibus figuris uariauerit quia ira, quae breuis furor est, non potest unum continuare sensum in loquendo.
10 nec desunt apud eundem orationes misericordiam conmouentes. Turnus ad Iuturnam

an miseri fratris letum ut crudele uideres?

et idem, cum auget inuidiam occisorum pro se amicorum

uidi oculos ante ipse meos me uoce uocantem
Murranum.

---

16 Aen. VII 319   23 ib. XII 636   26 ib. XII 638

---

7 acharonta *P*   14 acımılı *P'*   ced *in* p̄cedentıb; *in ras. in P*   17 ceſſeıſ *P*   18 oratıonem *om. P'*   20 ſonſum *P'*   23 lo&ū *P*   24 **uug& *corr. in* auget; *in ras. uid. fuisse* ın *in P*

et idem, cum miserabilem fortunam suam faceret, ut 11
uicto sibi parceretur

uicisti et uictum tendere palmas
Ausonii uidere

id est quos minime uellem, et aliorum preces orantium uitam

per te, per qui te talem genuere parentes

et similia.

Nunc dicamus de habitu pathus, quod est uel III
in a e t a t e uel in d e b i l i t a t e, et ceteris quae sequuntur. eleganter hoc seruauit, ut ex omni aetate pathos
misericordiae moueret. ab infantia 2

infantumque animae flentes in limine primo.

a pueritia! 3

infelix puer atque impar congressus Achilli

et

paruumque patri tendebat Iulum,

ut non minus miserabile sit periculum in paruo quam in filio, et

superet coniuxne Creusa?
Ascaniusque puer?

et alibi

et parui casus Iuli.

a iuuenta uero 4

impositique rogis iuuenes ante ora parentum.

---

3 Aen. XII 936 7 ib. X 597 13 ib. VI 427 15 ib. I 475 20 ib. II 597 23 ib. II 563 25 ib. VI 308 et Georg. IIII 477

---

9 de] & *P* 11 feruauit — 12 moueret *legitur in Cantabrigiensi*: *om. P* 25 et: pubentesque genae et iuuenali in corpore pallor *post* parentum *in Cantabrigiensi legi uix ut Ianio credam adducar*

5 a senecta

Dauni miserere senectae

et

ducitur infelix aeuo confectus Aletes

et

canitiem multo deformat puluere.

6 mouit et a fortuna modo misericordiam modo indignationem. misericordiam

tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae

et Sinon

et nos aliquod nomenque decusque
gessimus,

et

Ausoniisque olim ditissimus aruis.

7 indignationem uero ex uerbis Didonis

et nostris illuserit aduena regnis?

eleganter enim ex contemptu Aeneae auget iniuriam suam. et Amata

exulibusne datur ducenda Lauinia Teucris?

et Numanus

bis capti Phryges.

8 mouit pathos misericordiae et ex debilitate

ex quo me diuum pater atque hominum rex
fulminis adflauit uentis et contigit igne,

et alibi

---

2 Aen. XII 934 4 ib. XI 85 6 ib. X 844 9 ib. II 556 12 ib. II 89 15 ib. VII 537 17 ib. IIII 591 20 ib. VII 359 22 ib. VIIII 599 24 ib. II 648

---

8 misericordiam *add. Cantabrigiensis, om. P* 9 ſepbū *P′* 12 & naſ *P′* 18 ī *in* enī *in ras. in P* 22 frıgeſ *P*

et truncas inhonesto uulnere nares,

et de Mezentio

attollit in aegrum
se femur,

et

huc caput atque illuc humero ex utroque pependit

et

aterque cruento
puluere perque pedes traiectus lora tumentes.

mouit pathos misericordiae frequenter et a loco 9

cum uitam in siluis inter deserta ferarum
lustra domosque traho

et

Libyae deserta peragro

et

at nos hinc alii sitientes ibimus Afros,
pars Scythiam et rapidum Cretae ueniemus Oaxem.

et illud egregie et breuiter 10

ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros
Iliacos

id est patriae muros, quos ipse defenderat, pro quibus efficaciter per decem annorum spatia pugnauerat. et illud 11

nos patriam fugimus

et

---

1 Aen. VI 497 3 ib. X 856 6 ib. VIIII 755 8 ib. II 273 11 ib. III 646 14 ib. I 384 16 eclog. I 65 19 Aen. I 483 24 eclog. I 4

---

6 *post* pependit *add.* et: te decisa suum, Laride, dextera quaerit, *si Ianio fides, Cantabrigiensis* 9 traıettuſ *ut uid P'* 10 loca *P'* 11 ferarum *om. P* 12 luſtra * *P* 14 libię *P* pagra *P'* 17 ſcıthıā *P*

littora cum patriae lacrimans portusque relinquo

et

dulces moriens reminiscitur Argos

et

ignarum Laurens habet ora Mimanta

et

Lyrnesi domus alta solo Laurente sepulchrum.

12 et ut Agamemnonem indigne ostenderet occisum, adsumpsit locum

prima inter limina dextra
oppetiit.

et illud

moenibus in patriis atque inter tuta domorum.

13 sacer uero locus praecipue pathos mouet. occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit

inter sacra deum nocturniquc orgia Bacchi.

et in euersione Troiae

perque domos et religiosa deorum
limina.

14 Cassandrae quoque raptum uel deminutionem quam miserabilem fecit sacer locus

ecce trahebatur a templo adytisque Mineruae?

et alibi

diuae armipotentis ad aram
procubuit.

---

1 Aen. III 10 3 ib. X 782 5 ib. X 706 7 ib. XII 547 10 ib. XI 267 13 ib. XI 882 17 Georg. IIII 521 19 Aen. II 365 23 ib. II 403 25 ib. II 425

---

1 portũſque *P* 5 hora *P* 6 et *add. Ianius* 13 mẹnib; *P* 17 bachi *P* 21 caſandrẹ *P* 23 aditiſq. *P*

et Andromache cum de Pyrrhi nece diceret, ut inuidiam occidentis exprimeret 15

excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.

et Venus, quod Aeneas in mari uexatur ira Iunonis, quam inuidiose loquitur Neptuno

in regnis hoc ausa tuis?

fecit sibi pathos et ex tempore 16

priusquam
pabula gustassent Troiae, Xanthumque bibissent.

et Orpheus miserabilis ex longo dolore

septem illum perhibent totos ex ordine menses

et Palinurus:

uix lumine quarto
prospexi Italiam.

et Achemenides

tertia iam lunae se cornua lumine conplent.

et

septima post Troiae exitium iam uertitur aestas.

Frequens apud illum pathos a c a u s a, re uera enim plerumque conficit causa ut res aut atrox aut miserabilis uideatur, ut Cicero in Verrem, qui ob sepulturam in carcere necatorum a parentibus rogabatur. hic enim non tam rogari aut pecuniam exigere quam ob hanc causam indignum erat. et Demosthenes cum queritur, quendam a Midia circumuentum, IIII 2

---

3 Aen. III 332 6 ib. V 792 8 ib. I 472 11 Georg. IIII 507 13 Aen. VI 356 16 ib. III 645 18 ib. V 626 21 Cic. Verr. V 119

---

1 pirri *P* 9 *pabula *P* xanctūq. *P* 18 **poſt *P* 19 illum *p*, illoſ *P* 20 conficit *om. P'* 21 quo ob *P, corr. uulgo*

ex causa auget inuidiam. 'circumuenit' inquit 'arbi-
3 trum, qui inter me atque se integre iudicauerat.' ergo et Vergilius egregie saepe ex hoc loco traxit affectum 'occiditur' inquit 'in acie Galaesus'. hoc per se non est dignum memoria belli tempore, sed admouit causam

dum paci medium se offert.

4 idem alio loco

sternitur infelix,

deinde subicit causam miserabilem

alieno uulnere,

5 cum ad alium telum esset emissum. et cum Palameden indigne occisum uellet

quem falsa sub proditione Pelasgi
insontem infando indicio, quia bella uetabat
demisere neci.

6 et Aeneas, ut ostenderet magnitudinem timoris sui, bene causam posuit

et pariter comitique onerique timentem.

7 quid? Iapis ut contemptis artificiis inglorius, quem ad modum poeta ait, uiueret, qualis causa proponitur?

ille ut depositi proferret fata parentis.

8 ex eodem genere est

fallit te incautum pietas tua.

9 haec enim causa illum hostibus etiam miserabilem fecit. sed Aeneas cum hortatur, ut sepeliantur occisi, quam causam proponit?

---

7 Aen. VII 536 9 ib. X 781 14 ib. II 83 19 ib. XII 391 20 ib. XII 397 22 ib. XII 395 24 ib. X 812

---

19 honerıq. *P* 20 quıa dıapıx *P*

qui sanguine nobis
hanc patriam peperere suo.

nec non et indignatio demonstratur a causa, ut illic 10

multa gemens ignominiam plagasque superbi
uictoris, tum quos amisit inultus amores.

et illud a causa est ex affectu indignantis 11

an solos tangit Atridas
iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis?

et illud

at tu dictis, Albane, maneres.

et illa omnia

uendidit hic auro patriam,
quique ob adulterium caesi,
nec partem posuere suis.

ad pathos mouendum nec duos illos praetermisit locos, 12
quos rhetores appellant a modo et a materia.
modus est, cum dico occidit manifeste uel occulte. materia est, cum dico ferro an ueneno. 13
Demosthenes de modo inuidiam Midiae facit, se pulsatum cothurno; Cicero Verri cum nudum quendam
dicit ab eo statuae impositum. Vergilius non minus 14
euidenter

altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati,

et

capulo tenus abdidit ensem.

et illa omnia a modo sunt 15

---

1 Aen. XI 24 4 Georg. III 226 7 Aen. VIIII 138 10 ib. VIII 643 12 ib. VI 621 13 ib. VI 612 14 ib. VI 611 20 Cic. Verr. IIII 86 23 Aen. II 550 26 ib. II 553

---

12 uenuıdıt *P'* 19 polſatum *P'* 20 coturno *P*

rostroque immanis uultur adunco
immortale iecur tondens,

et reliqua et

quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis.

16 sed et misericordiam a modo saepe conmouet, ut de Orpheo

latos iuuenem sparsere per agros,

et illud

obruit auster aqua inuoluens nauemque uirosque,

et

saxum ingens uoluunt alii,

et

mortua quin etiam iungebat corpora uiuis,

et in Georgicis

nec uia mortis erat simplex,

17 et cetera in descriptione morbi. sed et materia apud rhetoras pathos mouet, ut dum queritur Cicero flammam ex lignis uiridibus factam atque ibi inclusum fumo necatum. hoc enim a materia est, quoniam hic usus est fumo materia ad occidendum, ut alius gladio alius ueneno et ideo acerrimum pathos ex hoc motum est. idem facit et, cum flagellis caesum
18 queritur ciuem Romanum. inuenies idem apud Vergilium

at pater omnipotens densa inter nubila telum
contorsit: non ille faces nec fumat

---

1 Aen. VI 597 4 ib. VI 602 8 Georg. IIII 522 10 Aen. VI 336 12 ib. VI 616 14 ib. VIII 485 16 Georg. III 481 18 Cic. Verr. II, I 45 26 Aen. VI 593

---

3 & ret. *P* 10 ınuoluenſq. *P corr. uulgo* nauēq. *corr. in* naueſq. *in P* 18 r&horeſ *P* 20 a *om. P'* ÷ ∗∗ qm̄ *P* 27 nec fumat & ret. *P*

et reliqua. eleganter autem illius quidem materiam elusit, ex huius autem uera et uehementi materia expressit iracundiam. et singula quidem enumera- 19
uimus, ex quibus apud rhetoras pathos nascitur, quibus ostendimus usum Maronem. sed non numquam Vergilius in una re ad augendum pathos duobus aut pluribus locis coniunctis utitur, ut in Turno 20
ab aetate

miserere parentis
longaeui,

a loco

quem nunc maestum patria Ardea longe
diuidit,

et circa Cassandram ex modo 21

ecce trahebatur.

ex habitu corporis

passis Priameia uirgo
crinibus,

ex loco

a templo . . . adytisque Mineruae.

et circa Agamemnonem a patria 22

ipse Mycenaeus,

a fortuna

magnorum ductor Achiuum,

a necessitudine

coniugis,

a loco

---

9 Aen. XII 43   15 ib. II 403   22 ib. XI 266

---

5 obtendımuſ *P*, *corr. uulgo*   12 patrıa *om. P'*   14 caſandram *P*   16 ⊢abıtu *P*   20 adıtıſq. *P*   22 mıcęneuſ *P*   25 a neceſſıtudıne conıugıſ *om. P*, *add. Cantabrigiensis*

prima inter limina,
a causa
possedit adulter.

23 tacite quoque et quasi per definitionem pathos mouere solet, cum res, quae miserationem mouet, non dilucide dicitur sed datur intellegi, ut cum dicit Mezentius

nunc alte uulnus adactum.

quid enim aliud ex hoc intellegendum est, quam hoc
24 altum uulnus esse amittere filium? et rursus idem

haec uia sola fuit qua perdere posses.

sed et hic scilicet accipiendum est, perire esse amittere filium. et Iuturna cum queritur, quod adiuuare fratrem prohibeatur

immortalis ego?

25 quid enim sequitur? non est immortalitas in luctu uiuere. haec, ut dixi, uim definitionis habent, et a poeta eleganter introducta sunt.

V Sunt in arte rhetorica ad pathos mouendum etiam hi loci, qui dicuntur circa rem, et mouendis affectibus peropportuni sunt. ex quibus primus est a simili. huius species sunt tres exemplum parabola imago, Graece *παράδειγμα παραβολή εἰκών*.
2 ab exemplo Vergilius

si potuit Manes accersere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara fidibusque canoris,
si fratrem Pollux alterna morte redemit,
. . . . quid Thesea magnum,

---

8 Aen. X 850 11 ib. X 879 15 ib. XII 882 25 ib. VI 119

---

4 dıffınıtıonem *P* 8 adactum *Cantabrigiensis*: adauctum *P* 15 ego *om. P* (*add. Cantabrigiensis*) 16 quod *p*, quud *P* 17 dıffınıtıonıſ *P* 20 hı*locı* *P* 23 ΠΑΡΑΔΙΓΜΑ *P* 26 treıcıa *P* fretuſ *om. P′* cythara fıdib;q. canorıſ *in ras. in P* 27 redımıt *P*

quid memorem Alcidem?
Antenor potuit mediis elapsus Achiuis.

haec enim omnia misericordiam mouent, quoniam
indignum uidetur negari sibi, quod aliis indultum sit, 3
deinde uide, unde auget inuidiam

si potuit Manes accersere coniugis Orpheus.

habes causam disparem: Manes illic coniugis, hic patris; illis accersere, hic uidere.

Threicia fretus cithara.

hic materiam eius irrisit.

si fratrem Pollux alterna morte redemit, 4
itque reditque uiam totiens.

hoc iam a modo, plus est enm saepe ire quam semel.

quid Thesea magnum
quid memorem Alciden?

hic propter egregias personas non habuit, quod minueret atque augeret uerum, quod in illis elucebat, hoc sibi iactat cum his esse commune

et mi genus ab Ioue summo.

simile est et illud ab indignatione: quid enim? ait 5
Iuno

Pallasne exurere classem
Argiuum potuit?

iam hoc plus est, classem uictricem quam reliquias fugientium. deinde causam minuit

unius ob noxam et furias Aiacis Oilei,

quam minuit, ut noxam diceret, quod leuis culpae

2 Aen. I 242 22 ib. I 39

2 *seclusit Ianius* 5 *in* uide *est* e *in ras. in P* 26 oili *Salisburgensis*, olei *P*

nomen est, et unius, quod facile possit ignosci, et
6 furentis, ut nec culpa sit. et alibi

> Mars perdere gentem
> immanem Lapithum ualuit.

uides easdem obseruationes, gentem et immanem. deinde aliud exemplum

> concessit in iras
> ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae,

antiquam, ut plus honoris accederet ex uetustate: deinde in utroque causam minuit

> quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?

7 a parabola uero, quoniam magis hoc poetae conuenit, saepissime pathos mouet, cum aut miserabilem aut iracundum uellet inducere. miserabilem sic

> qualis populea maerens Philomela sub umbra,
> qualis conmotis excita sacris
> Thyas,
> qualem uirgineo demessum pollice florem,

et aliae plurimae patheticae parabolae, in quibus mise-
8 ratus est. quid de ira?

> ac ueluti pleno lupus insidiatus ouili
> cum fremit ad caulas,

et

> mugitus ueluti, fugit cum saucius aram
> taurus.

9 et alia plura similia, qui quaerit, inueniet et imago,

---

4 Aen. VII 304 16 Georg. IIII 511 17 Aen. IIII 301 19 ib. XI 68 22 ib. VIIII 59 25 ib. II 223

---

8 calıdona *P* 9 accıderet *P'* 11 calıdona *P* 16 papulea *P'* 17 qualeſ *P'* 18 thiras *corr. in* thias *Cantabrigiensis*, thaıſ *P* 19 demeſſṽ * *P* 20 palābolę *P*

quae est a simili pars tertia, idonea est mouendis affectibus. ea fit, cum aut forma corporis absentis describitur, aut omnino, quae nulla est, fingitur. utrumque Vergilius eleganter fecit. illud prius circa 10
Ascanium

o mihi sola mei super Astyanactis imago,
sic oculos sic ille manus sic ora ferebat.

fingit uero, cum dicit

quam fama secuta est,
candida succinctam latrantibus inguina monstris.

sed prior forma *οἶκτον* praestat, haec *δείνωσιν*, id 11
est prior misericordiam conmouet, horrorem secunda, sicut alibi

et scissa gaudens uadit Discordia palla,
quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello,

et omnia illa, quae de Fama dixit. sed et illud ni- 12
mium pathetice

furor impius intus
saeua sedens super arma, et centum uinctus aenis
post tergum nodis fremit horridus ore cruento.

Diximus a simili. nunc dicamus a minore pathos VI
a poeta positum. nempe cum aliquid proponitur, quod per se magnum sit, deinde minus esse ostenditur quam illud, quod uolumus augeri, sine dubio infinita miseratio mouetur. ut est illud 2

o felix una ante alias Priameia uirgo,
hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
iussa mori.

---

6 Aen. III 488 9 eclog. VI 74 14 Aen. VIII 702 18 ib. I 294 26 ib. III 321

---

2 b; *in* affectıb; *in ras. in P* 6 aſtıanactıſ *P* 9 ſequuta *P* 10 lartrantıb; *P'* 11 oecton *P* dınoſın *P* 19 sedens super *Cantabrigiensis*: ſuper ſedenſ *P* 27 mȩnıbuſ *P*

primum, quod ait felix, conparationem sui fecit, deinde posuit a loco: hostilem ad tumulum, et a modo, quod non minus acerbum est: iussa mori. sic ergo haec accipienda sunt: quamuis hostilem ad tumulum, quamuis iussa mori, felicior tamen quam ego, quia sortitus
3 non pertulit ullos. simile est et illud

o terque quaterqui beati,

et quod de Pasiphae dicit

Proetides implerunt falsis mugitibus agros,

deinde ut minus hoc esse monstraret

at non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
concubitus.

4 quid illud? nonne uehementer patheticum est a minore

nec uates Helenus, cum multa horrenda moneret,
hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno?

quid hic intellegimus, nisi omnia, quae passus erat,
5 minora illi uisa quam patris mortem? a maiore negauerunt quidam augeri rem posse, sed eleganter hoc circa Didonem Vergilius induxit

non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago aut antiqua Tyros.

dixit enim, non minorem luctum fuisse ex unius morte, quam si tota urbs, quod sine dubio esset maius, ruisset. et Homerus idem fecit

ὡς εἰ ἅπασα
Ἴλιος ὀφρυόεσσα πυρὶ σμύχοιτο κατ' ἄκρης.

---

7 Aen. I 94   9 eclog. VI 48   15 Aen. III 712   21 ib. IIII 669   26 Il. X 410

---

5 qvā *om. P′*   9 petideſ *P*   11 ılla ſequuta *P*   13 nonne *Cantabrigiensis*: non *P*   18 ılla *P′*   22 cartago *P* tiroſ *P*   26 ωCε|ΙΑΠΑCΙΜΟCΟΦΡΙΟ ΕCCΑΠΥΡΙC ΜΗΧΟΙΤω (ω *corr. ut uid. ex* Α) ΚΑΤΑΚΡΗC *P*

est apud oratores et ille locus idoneus ad pathos 6
mouendum, qui est praeter spem. hunc Vergilius frequenter exercuit

nos tua progenies, caeli quibus adnuis arcem

et cetera. et Dido

hunc ego, si potui tantum sperare dolorem
et perferre soror potero.

Aeneas de Euandro 7

et nunc ille quidem spe multum captus inani
fors et uota facit.

et illud

aduena nostri,
quod numquam ueriti sumus, ut possessor agelli
diceret: haec mea sunt, ueteres migrate coloni.

inuenio tamen posse aliquem et ex eo, quod iam 8
sperauerit, mouere pathos, ut Euander

haud ignarus eram, quantum noua gaudia in armis
et praedulce decus.

oratores homoeopathian uocant, quotiens de simili- 9
tudine passionis pathos nascitur, ut apud Vergilium

fuit et tibi talis
Anchises genitor

et

patriae strinxit pietatis imago,

et

subiit cari genitoris imago,

et Dido

---

4 Aen. I 250 6 ib. IIII 419 9 ib. XI 49 12 eclog. VIIII 2 17 Aen. XI 154 21 ib. XII 933 24 ib. VIIII 294 26 ib. II 660

---

24 ſtringit *P'*

me quoque per multos similes fortuna labores.

10 est et ille locus ad permouendum pathos, in quo sermo dirigitur uel ad inanimalia uel ad muta, quo loco oratores frequenter utuntur. utrumque Vergilius bene pathetice tractauit, uel cum ait Dido

dulces exuuiae dum fata deusque sinebant,

uel cum Turnus

tuque optima ferrum
Terra tene,

et idem alibi

nunc o numquam frustata uocatus
hasta meos,

et

Rhoebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est,
uiximus.

11 facit apud oratores pathos etiam addubitatio quam Graeci ἀπόρησιν uocant. est enim uel dolentis uel irascentis dubitare quid agas

en quid ago? rursusne procos inrisa priores
experiar?

12 et illud de Orpheo

quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?

et de Niso

quid faciat? qua ui iuuenem, quibus audeat armis
eripere?

et Anna permouetur

---

1 Aen. I 628 6 ib. IIII 651 8 ib. XII 777 11 ib. XII 95 14 ib. X 861 19 ib. IIII 534 22 Georg. IIII 504 24 Aen. VIIII 397

---

6 exuuaę *P′* 14 reb*c *P* 17 aporeſin *P* 26 permouetur *Cantabrig.*: pmouent̃ *P*

quid primum deserta querar? comitemne sororem?

et adtestatio rei uisae apud rhetoras pathos mouet. 13 hoc Vergilius sic exequitur

ipse caput niuei fultum Pallantis et ora
ut uidit, leuique patens in pectore uulnus.

et illud 14

impleuitque sinum sanguis,

et

moriensque suo se in sanguine uersat,

et

crudelis nati monstrantem uulnera cernit,

et

ora uirum tristi pendebant pallida tabo,

et

uoluitur Euryalus . . pulchrosque per artus
it cruor,

et

uidi egomet duo de numero cum corpora nostro.

facit hyperbole, id est nimietas, pathos, per quam 15 exprimitur ira uel misericordia. ira, ut cum forte dicimus ʻmilies ille perire debuerat’ quod est apud Vergilium

omnes per mortes animam sontem ipse dedissem,

miseratio cum dicit

Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
interitum.

---

1 Aen. IIII 677 4 ib. XI 39 7 ib. X 819 9 ib. XI 669 11 ib. VI 446 13 ib. VIII 197 15 VIIII 431 18 ib. III 623 23 ib. X 854 25 eclog. V 27

---

18 duo *om. P'* cum *add. Cantabrig., om. P* 24 mefe-ratıo *P'*

16 nascitur praeter haec de nimietate uel amatorium uel alterius generis pathos

si mihi non haec lux toto iam longior anno est

et illud seorsum

maria ante exurere Turno,
quam sacras dabitur pinos,

et

non si tellurem effundat in undas.

17 exclamatio, quae apud Graecos *ἐκφώνησις* dicitur, mouet pathos. haec fit interdum ex persona poetae, non numquam ex ipsius, quem inducit loquentem.
18 ex poetae quidam persona est

Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae!
infelix! utcumque ferent ea facta nepotes,
crimen amor uestrum!

19 et alia similia. ex persona uero alterius

di capiti ipsius generique reseruent!

et

di, talia Grais
instaurate, pio si poenas ore reposco!

et

di talem terris auertite pestem!

20 contraria huic figurae *ἀποσιώπησις*, quod est taciturnitas. nam ut illic aliqua exclamando dicimus, ita hic aliqua tacendo subducimus, quae tamen in-
21 tellegere possit auditor. hoc autem praecipue irascentibus conuenit, ut Neptunus

---

3 eclog. VII 43 5 Aen. VIIII 115 8 ib. XII 204 13 eclog. VIIII 28 14 Aen. VI 823 15 ib. X 188 17 ib. VIII 484 19 ib. VI 529 22 ib. III 620

---

9 ecfoneſiſ *P* 13 ue *P* 17 referuet *P'* 20 pęnaſ *P* 23 apoſiopeſiſ *P* 26 p̄cipie *P'*

quos ego — sed motos praestat componere fluctus

et Mnestheus

nec uincere certo.
quamquam o — sed superent quibus hoc, Neptune, [dedisti.

et Turnus

quamquam o si solitae quicquam uirtutis adesset!

et in Bucolicis

nouimus et qui te transuersa tuentibus hircis,
et quo — sed faciles Nymphae risere — sacello.

sed et miseratio ex hac figura mota est a Sinone 22

donec Calchante ministro —
sed quid ego haec autem nequiquam ingrata reuoluo?

nascitur pathos et de repetitione, quam Graeci ἐπαναφοράν uocant, cum sententiae ab isdem nominibus incipiunt. hinc Vergilius 23

Eurydicen uox ipsa et frigida lingua,
a miseram Eurydicen! anima fugiente uocabat.
Eurydicen toto referebant flumine ripae,

et illud

te dulcis coniunx, te solo in littore secum,
te ueniente die, te decedente canebat.

et illud

---

1 Aen. I 135 3 ib. V 194 6 ib. XI 415 8 eclog. III 8 11 Aen. II 100 17 Georg. IIII 525 21 ib. IIII 466

---

2 mneſteuſ *P* 4 quēquā *P'* 9 nīphę *P* 11 chalchante *P* 12 nequiquā *om. P'* 14 epanophoran *P* 15 hiſdem *P* 17 euridicen *p*, euricen *P* 18 miſera euridicen *P* 19 euridicen *P* 22 canebant *P'*

te nemus Angitiae, uitrea te Fucinus unda,
te liquidi fleuere lacus.

24 ἐπιτίμησις, quae est obiurgatio, habet et ipsa pathos, id est, cum obiecta isdem uerbis refutamus

Aeneas ignarus abest, ignarus et absit.'

* * * * * * * * *

1 Aen. VII 759   5 ib. X 85

1 utrea *P'*   2 fliuere *P'*   3 epıtımeſıſ *P*   4 hıſdem *P*   5 *lacunam indicauit Arnoldus Vesaliensis in initio uersiculi scriptum* & abſit: *cetera uersiculi pars uacua relicta est. in sequenti uersiculo in rasura scripta sunt haec* Poſt hęc cũ paulıſp euſebıuſ quıeuıſſet · om̃ſ (*sed* ſet · om̃ſ *non in ras.*) *in P*

LIBER QVINTVS

Post haec cum paulisper Eusebius quieuisset, I
omnes inter se consono murmure Vergilium non
minus oratorem quam poetam habendum pronuntia-
bant, in quo et tanta orandi disciplina et tam diligens
obseruatio rhetoricae artis ostenderetur. et Auienus 2
'dicas mihi' inquit 'uolo, doctorum optime, si con-
cedimus, sicuti necesse est, oratorem fuisse Vergilium,
siquis nunc uelit orandi artem consequi, utrum magis
ex Vergilio an ex Cicerone proficiat?' 'uideo quid 3
agas' inquit Eusebius 'quid intendas, quo me trahere
coneris, eo scilicet quo minime uolo, ad conparationem
Maronis et Tullii. uerecunde enim interrogasti, uter
eorum praestantior, quando quidem necessario is pluri-
mum collaturus sit, qui ipse plurimum praestat. sed 4
istam mihi necessitatem altam et profundam remittas
uolo: quia n o n n o s t r u m inter illos t a n t a s c o n-
p o n e r e l i t e s, nec ausim in utramuis partem talis
sententiae auctor uideri. hoc solum audebo dixisse,
quia facundia Mantuani multiplex et multiformis est
et dicendi genus omne conplectitur. ecce enim in
Cicerone uestro unus eloquentiae tenor est, ille abun-
dans et torrens et copiosus. oratorum autem non 5

---

16 eclog. III 108

---

9 uideaſ *P'* 15 altam et profundam *add. Cantabrig., om. P* 21 habundanſ *P*

simplex nec una natura est, sed hic fluit et redundat,
contra ille breuiter et circumcise dicere adfectat, tenuis
quidam et siccus et sobrius amat quandam dicendi
frugalitatem, alius pingui et luculenta et florida ora-
tione lasciuit. in qua tanta omnium dissimilitudine
unus omnino Vergilius inuenitur, qui eloquentiam ex
6 omni genere conflauerit.' respondit Auienus 'apertius
uellem me has diuersitates sub personarum exemplis
7 doceres'. 'quattuor sunt' inquit Eusebius 'genera
dicendi: copiosum, in quo Cicero dominatur, breue,
in quo Salustius regnat, siccum, quod Frontoni ad-
scribitur, pingue et floridum, in quo Plinius Secundus
quondam et nunc nullo ueterum minor noster Sym-
machus luxuriatur. sed apud unum Maronem haec
8 quattuor genera repperies. uis audire illum tanta
breuitate dicentem, ut artari magis et contrahi breuitas
ipsa non possit?

et campos, ubi Troia fuit:

ecce paucissimis uerbis maximam ciuitatem hausit et
9 absorbsit, non reliquit illi nec ruinam. uis hoc ipsum
copiosissime dicat?

uenit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
gloria Teucrorum. ferus omnia Iuppiter Argos
transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
10 O patria, o diuum domus Ilium, et inclita bello
moenia Dardanidum!
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
explicet, aut lacrimis possit aequare dolorem?
urbs antiqua ruit multos dominata per annos.

18 Aen. III 11 22 ib. II 324 26 ib. II 241 28 ib. II 361

4 florida *in ras. in P* 15 quatuor *P* 18 campo ſub troia *P* 23 fuit illum *P* 27 męnia *P*

quis fons quis torrens quod mare tot fluctibus quot
hic uerbis inundauit? cedo nunc siccum illud genus 11
elocutionis

Turnus ut ante uolans tardum praecesserat agmen,
uiginti lectis equitum comitatus et urbi
improuisus adest: maculis quem Thracius albis
portat equus cristaque tegit galea aurea rubra.

hoc idem quo cultu quam florida oratione, cum libu- 12
erit, profertur?

forte sacer Cybelae Choreus olimque sacerdos
insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat.
ipse peregrina ferrugine clarus et ostro
spicula torquebat Lycio Gortynia cornu. . .
pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.

sed haec quidem inter se separata sunt. uis autem 13
uidere, quem ad modum haec quattuor genera dicendi
Vergilius ipse permisceat et faciat unum quoddam
ex omni diuersitate pulcherrimum temperamentum?

saepe etiam steriles incendere profuit agros 14
atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis:
siue inde occultas uires et pabula terrae
pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
excoquitur uitium, atque exudat inutilis humor,
seu plures calor ille uias et caeca relaxat
spiramenta, nouas ueniat qua sucus in herbas,

---

4 Aen. VIIII 46 10 ib. XI 768 21 Georg. I 84

---

2 **ıllud (*uid. fuisse* et) *P* 3 eloquutıonıſ *P* 6 tracıuſ *P* 7 criſtaque tegıt galea aurea rubra. hac ıdẽ quo cultu *integer uersiculus* (*praeter* crı) *in ras. in P* 10 choreaſ *P'* 11 frıgıȷſ *P* 13 ın pluman ſquamıſ *add. Cantabrig.*, *om. P* 15 lıcıo gortınıa *P*

seu durat magis et uenas adstringit hiantes,
ne tenues pluuiae rapidiue potentia solis
acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.

15 ecce dicendi genus, quod nusquam alibi deprehendes, in quo nec praeceps breuitas nec infrunita copia, nec ieiuna siccitas nec laetitia pinguis.

16 Sunt praeterea stili dicendi duo dispari moralitate diuersi. unus est maturus et grauis, qualis Crasso assignatur. hoc Vergilius utitur cum Latinus praecipit Turno

o praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
uirtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
consulere

17 et reliqua. alter huic contrarius ardens et erectus et infensus, quali usus est Antonius. nec hunc apud Vergilium frustra desideraueris

haud talia dudum
dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.

18 uidesne eloquentiam omnium uarietate distinctam? quam quidem mihi uidetur Vergilius non sine quodam praesagio, quo se omnium profectibus praeparabat, de industria sua permiscuisse, idque non mortali sed diuino ingenio praeuidisse: atque adeo non alium secutus ducem quam ipsam rerum omnium matrem naturam hanc praetexuit uelut in musica
19 concordiam dissonorum. quippe si mundum ipsum diligenter inspicias, magnam similitudinem diuini illius et huius poetici operis inuenies. nam qualiter eloquentia Maronis ad omnium mores integra est, nunc breuis nunc copiosa nunc sicca nunc florida nunc

---

11 Aen. XII 19   17 ib. X 599

---

12 me *om.* *P*   18 frēm * * * deſere *P*   24 ſequutuſ *P*   26 dissonorum *Cantabrig.*: ſonorum *P*

simul omnia, interdum lenis aut torrens: sic terra
ipsa hic laeta segetibus et pratis ibi siluis et rupibus
hispida, hic sicca harenis hic irrigua fontibus, pars
uasto aperitur mari. ignoscite nec nimium me uocetis, 20
qui naturae rerum Vergilium conparaui. intra ipsum
enim mihi uisum est, si dicerem decem rhetorum, qui
apud Athenas Atticas floruerunt, stilos inter se diuer-
sos hunc unum permiscuisse.'

Tunc Euangelus irridenti similis 'bene' inquit II
'opifici deo a rure Mantuano poetam conparas, quem
Graecos rhetores, quorum fecisti mentionem, nec om-
nino legisse adseuerauerim. unde enim Veneto rusti-
cis parentibus nato inter siluas et frutices educto uel
leuis Graecarum notitia litterarum?' et Eustathius 2
'caue' inquit 'Euangele, Graecorum quemquam uel de
summis auctoribus tantam Graecae doctrinae hausisse
copiam credas, quantam sollertia Maronis uel adsecuta
est, uel in suo opere digessit. nam praeter philo-
sophiae et astronomiae amplam illam copiam, de qua
supra disseruimus, non parua sunt alia, quae traxit a
Graecis et carmini suo tamquam illic nata inseruit.'
et Praetextatus 'oratus sis' inquit 'Eustathi, ut haec 3
quoque conmunicata nobiscum uelis, quantum memoria
repente incitata suggesserit.' omnes Praetextatum
secuti ad disserendum Eustathium prouocauerunt.
ille sic incipit

'Dicturumne me putatis ea, quae uulgo nota sunt, 4
quod Theocritum sibi fecerit pastoralis operis aucto-
rem, ruralis Hesiodum, et quod in ipsis Georgicis
tempestatis serenitatisque signa de Arati Phaenomenis
traxerit, uel quod euersionem Troiae cum Sinone suo
et equo ligneo ceterisque omnibus, quae librum secun-

---

9 evgtſ *P* 13 parentı∗∗buſ *P* educta *P'* 17 adſequuta *P* 19 de qua *om. P, add. Cantabr.* 24 suggesserit *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*): suffecerit (*P*) 25 ſequutı *P* 26 *ad* Ille *add.* QVE VIRGILIVS TRAXIT A GRECIS *Pm* 29 exſıodum *P*

dum faciunt, a Pisandro ad uerbum paene transcripserit,
5 qui inter Graecos poetas eminet opere, quod a nuptiis
Iouis et Iunonis incipiens uniuersas historias quae
mediis omnibus saeculis usque ad aetatem ipsius
Pisandri contigerunt, in unam seriem coactas redegerit,
et unum ex diuersis hiatibus temporum corpus effe-
cerit, in quo opere inter historias ceteras interitus
quoque Troiae in hunc modum relatus est, quae Maro
fideliter interpretando fabricatus sibi est Iliacae urbis
ruinam? sed et haec et talia pueris decantata prae-
6 tereo. iam uero Aeneis ipsa nonne ab Homero sibi
mutuata est errorem primum ex Odyssea, deinde ex
Iliade pugnas? quia operis ordinem necessaria rerum
ordo mutauit, cum apud Homerum prius Iliacum bellum
gestum sit, deinde reuertenti de Troia error contigerit
Vlixi, apud Maronem uero Aeneae nauigatio bella,
7 quae postea in Italia sunt gesta, praecesserit. rursus
Homerus in primo, cum uellet iniquum Graecis Apolli-
nem facere, causam struxit de sacerdotis iniuria: hic
ut Troianis Iunonem faceret infestam, causarum sibi
8 congeriem conparauit. nec illud cum magna cura
relaturus sum, licet, ut aestimo, non omnibus obserua-
tum, quod cum primo uersu promisisset producturum
se de Troiae finibus Aenean

Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauinaque uenit
littora,

ubi ad ianuam narrandi uenit, Aeneae classem non de Troia sed de Sicilia producit

uix e conspectu Siculae telluris in altum
uela dabant laeti.

---

25 Aen. I 1   30 ib. I 34

---

10 et *ante* talia *om.* *P'*   12 odiſſea *P*

quod totum Homericis filis texuit. ille enim uitans 9
in poemate historicorum similitudinem, quibus lex
est incipere ab exordio rerum et continuam narra-
tionem ad finem usque perducere, ipse poetica di-
sciplina a rerum medio coepit, et ad initium post
reuersus est. ergo Vlixis errorem non incipit a 10
Troiano littore describere, sed facit eum primo naui-
gantem de insula Calypsonis, et ex persona sua per-
ducit ad Phaeacas. illic in conuiuio Alcinoi regis
narrat ipse, quem ad modum de Troia ad Calypsonem
usque peruenerit. post Phaeacas rursus Vlixis naui-
gationem usque ad Ithacam ex persona propria poeta
describit. quem secutus Maro Aenean de Sicilia pro- 11
ducit, cuius nauigationem describendo perducit ad
Libyam. illic in conuiuio Didonis ipse narrat Aeneas
usque ad Siciliam de Troia nauigationem, et addit
uno uersu, quod iam copiose poeta descripserat

hinc me digressum uestris deus appulit oris.

post Africam quoque rursus poeta ex persona sua 12
iter classis usque ad ipsam descripsit Italiam

interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter.

quid quod et omne opus Vergilianum uelut de quo- 13
dam Homerici operis speculo formatum est? nam
et tempestas mira imitatione descripta est — uersus
utriusque qui uolet conferat — ut Venus in Nau-
sicaae locum Alcinoi filiae successit, ipsa autem Dido
refert speciem regis Alcinoi conuiuium celebrantis.

---

18 Aen. III 715 21 ib. V 1

---

3 narrationem *Cantabr.*: ratıonem *P* 5 cępıt *P* 8 calıp-ſonıſ *P* 10 calıpſonem *P* 13 ſequutuſ *P* 15 lıbıam *P* Didonis *add. Cantabr., om. P* 26 nauſia ********** cū cęlo alcınoı *P*

14 Scylla quoque et Charybdis et Circe decenter attingitur, et pro Solis armentis Strophades insulae finguntur. at pro consultatione inferorum descensus ad eos cum comitatu sacerdotis inducitur. ibi Palinurus Elpenori, sed et infesto Aiaci infesta Dido et Tiresiae consiliis
15 Anchisae monita respondent. iam proelia Iliadis et uulnerum non sine disciplinae perfectione descriptio et enumeratio auxiliorum duplex et fabricatio armorum et ludicri certaminis uarietas ictumque inter reges et ruptum foedus et speculatio nocturna et legatio reportans a Diomede repulsam Achillis exemplo, et super Pallante ut Patroclo lamentatio, et altercatio ut Achillis et Agamemnonis ita Drancis et Turni, utrobique enim alter suum, alter publicum commodum cogitabat, pugna singularis Aeneae atque Turni ut Achillis et Hectoris, et captiui inferiis destinati ut illic Patrocli, hic Pallantis

Sulmone creatos
quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
uiuentes rapit, inferias quos immolet umbris.

16 quid quod pro Lycaone Homerico, qui inter fugientes deprehensus non mirum, si ad preces confugerat, nec tamen Achilles propter occisi Patrocli dolorem pepercit, simili condicione Magus in medio tumultu subornatus est

inde Mago procul infestam contenderat hastam?

et cum ille genua amplectens supplex uitam petisset respondit

---

18 Aen. X 517   26 ib. X 521

---

1 ſcılla *P*   carıbdıſ *P*   6 plęlıa *corr. in* prędıa *P* 7 dıſcrıptıo *P'*   8 enurmeratıo *ut uid. P'*   9 ıtumq. *P* 11 repulſam *Cantabrig.*: repulſa *P*   12 cup *P'*   19 ıuuenıſ *P'* 21 lıcaone *P*   24 condıtıone *P*   27 amplectens *Cantabrig.*: amplexenſ *P*

belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.

sed et insultatio Achillis in ipsum Lycaonem iam peremptum in Tarquitium a Marone transfertur. ille ait 17

ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο

et cetera, at hic uester

istic nunc metuende iace

et reliqua.

Et si uultis me et ipsos proferre uersus ad uerbum paene translatos, licet omnes praesens memoria non suggerat, tamen qui se dederint obuios adnotabo III

νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. 2

totam rem quanto conpendio lingua ditior explicauit? uester licet periodo usus idem tamen dixit?

adduxit longe donec curuata coirent
inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.

ille ait 3

οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.

nec iam amplius ulla
apparet tellus, caelum undique et undique pontus.

πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον κυρτωθέν. 4

curuata in molis speciem circumstetit unda.

---

1 Aen X 532 6 Il Φ 122 8 Aen. X 557 14 Il. Δ 123 17 Aen. XI 860 21 Od. μ 403 24 Aen. III 192 25 Od. λ 243 27 Georg. IIII 361

---

1 cōmertıa *P* 6 NYKEICO *P* 10 pferre *om.* *P'* 14 NYPHN *P* μέν *om.* *P* δὲ σίδηρον] ΔΗΡΟΝ *P* 17 cohırent *P* 21 ΟΥΔΗΤΙCΑΛΗ *P* 22 γαιάων] ΤΑΙΑΩΝ *P* θάλασσα] ΕΑΛCCΑ *P* 25 ΚΥΜΑ ΠΑΠΙCΤΑΤΟ ΟΥ ΡΕΤΙCΟΝ ΚΥΤΩΤΕΝ (Θ above Τ) *P* 27 ſpecē (1 above) *P*

5 et de Tartaro ille ait

τόσσον ἔνερθ' Ἀίδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
quantus ad aethereum caeli suspectus Olympum.
6 *αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.*
postquam exempta fames et amor conpressus edendi.
7 *τῷ δ' ἕτερον μὲν δῶκε θεὸς ἕτερον δ' ἀνένευσε.*
audiit et Phoebus uotis succedere partem
mente dedit, partem uolucres dispersit in auras.
8 *νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάσσει*
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis.
9 *καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ.*

et alibi

Αἴας δ' ἐρρίγησε κασιγνήτοιο πεσόντος.

hic de duobus unum fabricatus est

extemplo Aeneae soluuntur frigore membra.
10 *πότνι' Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων,*
ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος ἠδὲ καὶ αὐτὸν

---

2 Il. Θ 16 3 Aen. VI 578 5 Il. Α 469 6 Aen. VIII 184 7 Il. Π 250 8 Aen. XI 794 10 Il. Υ 307 12 Aen. III 97 14 Od. ε 297 16 Il. Θ 330. Ο 436 18 Aen. I 92 19 Il Ζ 305

---

1 trartaro *P* 2 ΤΟϹϹΟΝΕΡΕΙΔΕ|Ω ΟϹΟΥΡΑΝΟϹ ΕϹΤΑΠΟΤΑΙΗϹ *P* 3 umbaſ *P'* 4 olımpum *P* 5 ΑΥΤΑΡΕΠΕΙΠΟΙϹΙΟϹ ΚΑϹΕΑΗΙΥΟϹΕΞΕΡΟ|ΝΕΝΤΟ *P* 7 δῶκε] ΑΩΚΕ *P* δ' ἀνένευϲε] ΑΝ(Ε)ΑΝΕΙϹΕ *P* νηῶν μέν οἱ ἀπώϲαϲθαι πόλεμόν τε μάχην τε | δῶκε ϲόον δ' ἀνένευϲε μάχηϲ ἐξαπονέεϲθαι *quae post 7 add. Ianius nec requiruntur et a P absunt* 8 fębuſ *P* 10 δέ] ΑΕ *P* 11 παῖδεϲ] ΠΙΑΕϹ *P* ΤΕΝΩΝΤΑΙ *P* 13 et nati natorum et qui *Cantabrig.*: & * * * * atoꝝ & quı *P* 14 ΛΥ * * ΓΟΥΝΑΤΑ *P* 16 ΑΙΑϹΔΙΕΡΡΙΓ * * ΕΚΑϹΙΓ ΝΗΤΟΙΟ *P* 19 ΠΟΤΝΙΙ *P* ΕΡΥΠΤΟΛΑ(Ι) *P* ΘΕΛΩΝ *P*

πρηνέα δὸς πεσέειν Σκαιῶν προπάροιθε πυλάων.
armipotens, praesens belli, Tritonia uirgo
frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
pronum sterne solo portisque effunde sub ipsis.
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. 11
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

ille de somno ait 12

νήδυμος ἥδιστος θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς.

hic posuit

dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους 13
φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψεν
φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὖ τέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμαις φορέουσι δικασπόλοι, οἵτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται.
ut sceptrum hoc — dextra sceptrum nam forte gerebat — 14
numquam fronde leui fundet uirgulta neque umbram,
cum semel in siluis imo de stirpe recisum
matre caret posuitque comas et brachia ferro
olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
inclusit patribusque dedit gestare Latinis.

---

2 Aen. XI 483 5 Il. Δ 443 6 Aen. IIII 177. X 767 8 Od. ν 79. 80 10 Aen. VI 522 11 Il. Α 234 18 Aen. XII 206

---

1 ΠΑΡΟΙΘΕ *P* ΝΥΛΑΩ̄ *P* 3 frigu *P* 5 ЄCΤΗΡ** ΚΑΡΗ *P* ΗΠΙ *P* ΒΛΙΝЄΙ *P* 11 CΚЄ̣ΤΡΟΝ *P* ΟΥΠΟΤΟ̣ΦΙΛΛΑΚΟΖΟΙC (ε above Ο) *P* 13 ЄΝΠЄΙΔΗ *P* ΛЄΛΟΙΠ̄Є *P* 14 ΑΝΑΘΗΛЄCЄΙ *P* 15 νῦν] ΝΙΝ *P* 16 ΦЄΡ̣ЄΟΥCΙ ΔΙΚΑCΛ|ΛΙΟΙΟΤЄ ΘЄΜΙCΤΑC *P* 18 ſceptum *P'* 21 ſtrpe *P'* 24 incluſiſ *P*

15 sed iam, si uidetur, a collatione uersuum translatorum
facesso, ut nec uniformis narratio pariat ex satietate
fastidium, et sermo ad alia non minus praesenti causae
16 apta uertatur.' 'perge quaeso' inquit Auienus 'omnia,
quae Homero subtraxit, inuestigare. quid enim suauius
quam duos praecipuos uates audire idem loquentes?
quia cum tria haec ex aequo inpossibilia iudicentur,
uel Ioui fulmen uel Herculi clauam uel uersum Homero
subtrahere, quod, etsi fieri possent, alium tamen nullum
deceret uel fulmen praeter Iouem iacere, uel certare
praeter Herculem robore, uel canere quod cecinit
Homerus: hic opportune in opus suum, quae prior uates
dixerat, transferendo fecit, ut sua esse credantur. ergo
pro uoto omnium feceris, si cum hoc coetu communi-
cata uelis, quaecumque uestro noster poeta mutuatus
17 est.' 'cedo igitur' Eustathius ait 'Vergilianum uolu-
men, quia locos singulos eius inspiciens Homericorum
uersuum promptius admonebor.' cumque Symmachi
iussu famulus de bibliotheca petitum librum detulisset,
temere uoluit Eustathius, ut uersus, quos fors detu-
18 lisset, inspiceret et 'uidete' inquit 'portum ad ciuitatem
Didonis ex Ithaca migrantem

est in secessu longo locus, insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
hinc atque hinc uastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub uertice late
aequora tuta silent: tum siluis scaena coruscis
desuper horrentique atrum nemus imminet umbra.
fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
intus aquae dulces uiuoque sedilia saxo,

23 Aen. I 159

5 homoro *P′*   12 opportune] posterior *coni. Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*)   13 tanſſerendo *P′*   16 cętu *P*
18 ſimmachi *P*   26 minatur *P′*   28 ſcena choruſciſ *P*

nympharum domus. hic fessas non uincula naues
ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
Φόρκυνος δέ τίς ἐστι λιμὴν ἁλίοιο γέροντος 19
ἐν δήμῳ Ἰθάκης· δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ
ἀκταὶ ἀπορρῶγες λιμένος ποτιπεπτηυῖαι·
αἵτ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα
ἔκτοθεν· ἔντοσθεν δέ τ' ἄνευ δεσμοῖο μένουσι
νῆες ἐύσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.
αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη·
ἀγχόθι δ' αὐτῆς ἄντρον ἐπήρατον ἠεροειδὲς
ἱρὸν νυμφάων, αἳ Νηιάδες καλέονται.'

Et cum rogasset Auienus, ut non sparsim sed IIII
ab initio per ordinem adnotaret, ille manu retractis in calcem foliis sic exorsus est

'Aeole, namque tibi diuum pater atque hominum 2
et mulcere dedit fluctus et tollere uento. [rex
κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων
ἠμὲν παυέμεναι ἠδ' ὀρνύμεν ὅν κ' ἐθέλῃσιν.
sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae: 3
quarum quae forma pulcherrima Deiopea
conubio iungam stabili propriamque dicabo.
ἀλλ' ἴθ', ἐγὼ δέ κέ τοι Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

tempestas Aeneae Aeolo concitante cum allocutione 4
ducis res suas conclamantis de Vlixis tempestate et allocutione descripta est, in qua Aeoli locum Nep-

---

3 Od. ν 96 15 Aen. I 65 17 Od. κ 21 19 Aen. I 71 22 Il. Ξ 267

---

1 nīmpharū *P* 3 ἐcτι] ЄСП *P* 4 ΔΗЄΜѠΙЄΑΚΗC ΔΙΟ *P* 5 ΑΚΓΑΙ *P* ΠΟΤΙΠЄΠΤΗΙΙΑΙ *P* 6 μέγα] ΜΗΤΑ *P* 7 ЄΚΤΟЄ ЄΝΤΟCЄЄΝΔЄ *P* ΔЄCΜ^{Α}ΙΟ *P* ΜЄ ΝΟΥCῙ *P* 8 ЄΥCCЄΑΜΟΙ *P* ΜЄΤΡѠΚѠΝ|ΤΑΙ *P* 10 ΙΑΓΧΟΘΙ *P* ΝЄΡΟЄΙΔЄC *P* 11 ἱρόν] ΙΠΟΝ *P* αἵ] Ι *P* 19 nīphẹ *P* 22 ΧΑΡΙΤΟΝ *P* 23 ὀπυιέμεναι] ΟΠΥΡΙЄΜЄ *P* ΚЄΚΛΗΘΑΙ *P* 24 *et* 26 alloquutione *P*

tunus obtinuit. uersus, quoniam utrobique multi sunt, non inserui: qui uolet legere, ex hoc uersu habebit exordium

haec ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem

et apud Homerum de quinto Odysseae

ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον.

5 ut primum lux alma data est, exire locosque
explorare nouos, quas uento accesserit oras,
qui teneant, nam inculta uidet, hominesne feraene
quaerere constituit sociisque exacta referre.
ἀλλ' ὅτε δὴ τρίτον ἦμαρ ἐυπλόκαμος τέλεσ' Ἠώς,
καὶ τότ' ἐγὼν ἐμὸν ἔγχος ἑλὼν καὶ φάσγανον ὀξὺ
καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περιωπήν,
εἴ πως ἔργα ἴδοιμι βροτῶν ἐνοπήν τε πυθοίμην.

6 nulla tuarum audita mihi neque uisa sororum
o quam te memorem, uirgo? namque haud tibi uultus
mortalis nec uox hominem sonat, o dea certe,
an Phoebi soror an nympharum sanguinis una?
γουνοῦμαί σε ἄνασσα· θεός νύ τις ἦ βροτός ἐσσι;
εἰ μέν τις θεός ἐσσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν,
Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε, Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐίσκω.

7 o dea, si prima repetens ab origine pergam,
et uacet annales nostrorum audire laborum,
ante diem clauso conponet uesper Olympo.

---

4 Aen. I 81 6 Od. ε 291 7 Aen. I 306 11 Od. κ 144 15 Aen. I 326 20 Od. ζ 149 24 Aen. I 372

---

2 * ex *P* 5 de pmſ odiſę *P* 7 arlma *P'* 9 Quτ | τeneanτ *P* 11 ΕΥΝΑΟΚΑΜΟϹ *P* 12 καὶ τότ'] ΚΑΤΤΑΤ *P* ἑλών] ΕΑΩΝ *P* ΦΑϹΠΑΝΟΝ *P* 13 * ΕϹ (*fuit* Α) *P* 14 ΙΔΙΟΙΜΙ *P* 19 nīpharū *P* 20 τις] ΠϹ *P* 21 τοί] ΤΟ *P* ΕΥΡΙΝ *P* 22 ΕΠΩΤΕ *P* ΚΟΙΡΗΜΕΤΑΛΟΙΟ *P* 23 ΤΕΦΦΥΕΝ *P* 26 olımpo *P*

τίς κεν ἐκεῖνα
πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων;
οὐδ' εἰ πεντάετές γε καὶ ἑξάετες παραμίμνων
ἐξερέοις, ὅσα κεῖθι πάθον κακὰ δῖοι Ἀχαιοί.
at Venus obscuro gradientis aere saepsit 8
et multo nebulae circum dea fudit amictu,
cernere ne quis eos neu quis contingere posset
moliriue moram aut ueniendi poscere causas.
καὶ τότ' Ὀδυσσεὺς ὦρτο πόλινδ' ἴμεν· ἀμφὶ δ' Ἀθήνη
πολλὴν ἠέρα χεῦε φίλα φρονέουσ' Ὀδυσῆι,
μή τις Φαιήκων μεγαθύμων ἀντιβολήσας
κερτομέοι τ' ἐπέεσσι καὶ ἐξερέοιθ', ὅτις εἴη.
qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi 9
exercet Diana choros, quam mille secutae
hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
fert humero gradiensque deas supereminet omnis,
Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus.
οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα 10
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι·
τῇ δέ θ' ἅμα νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο,

---

1 Od. γ 113 5 Aen. I 411 9 Od. η 14 14 Aen. I 498 20 Od. ζ 102

---

2 γε] ΠΕ *P* 3 γε] ΤΕ *P* ΕΞ|ΛΕΤΕϹ *P* 4 κεῖθι — Ἀχαιοί] ΚΕΙΕΙΝΑΘΟΝΚΑΚΑΛΙΟΙ$\overset{\text{O}}{\text{X}}$Ι· *P* 5 ſepſit *P* 9 ΟΔΥϹϹΕΥΟ *P* 10 Ἀθήνη] ΑΤΗ *P* 12 ΜΕΤΑΘΥΩΝ ΑΝΤΟΒΟΛ$\overset{\text{H}}{\text{E}}$ϹΑϹ *P* 13 ΚΕΡΤΕΜΕΟΙ *P* ΕΙΗΙ *P* 14 cınthı *P* 15 ſequutae *P* 18 gradıeſq. *P'* 19 *post* pectus *inseruit* talis erat Dido, talem se laeta ferebat *Ianius, qui in P non legitur* 20 εἶcι] ΕΙ *P* 21 ΗΙϹΑΤΑΤΗ|ΥΓΗΤΟΝ *P* ἢ Ἐρύμανθον] $\overset{\text{H}}{\text{E}}$ΡΥΜΑ·ΘŌ *P* 22 ΓΕΡΠΟΜΕΝΗ *P* Ω ΚΕΙΗΙϹ *P* 23 ΤΗΙ *P* κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο] ΚΟΥΡΔΙΑΙ$\overset{\text{A}}{\text{C}}$ΙΓΙΟΧΟΙΟ *P*

ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀγνή.

11 restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os humerosque deo similis. namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuuentae
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flauo
argentum Pariusue lapis circumdatur auro.

12 *αὐτὰρ Ὀδυσσῆα μεγαλήτορα ᾧ ἐνὶ οἴκῳ*
Εὐρυνόμη ταμίη λοῦσεν καὶ χρῖσεν ἐλαίῳ·
ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα·
αὐτὰρ κὰκ κεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη,
μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα· κὰδ δὲ κάρητος
οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.
ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει,
ὣς ἄρα τῷ περίχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

13 coram quem quaeritis adsum
Troius Aeneas Libycis ereptus ab undis.
ἔνδον μὲν δὴ ὅδ' αὐτὸς ἐγώ· κακὰ πολλὰ μογήσας
ἤλυθον εἰκοστῷ ἔτεϊ ἐς πατρίδα γαῖαν.

---

5 Aen. I 588 11 Od. ψ 153 21 Aen. I 595 23 Od. φ 207

---

1 ΠΑΙΖΟΙCΙ *P* ΦΡΕΝΛΑΗΤΩ· *P* 2 ΠΑCΑΟΝ *P* 3 ΚΑΛΛΙ *P* 4 ΑΜΦΙΗΟΛΟΙCΙ *P* ΠΑΡΕΕΝΟC *B* 6 humeruſq. *B'* 7 genıtrıx *P* 11 Μ|ΕΤΑΛΗΤΟΡΑ *P* ᾧ ἐνὶ οἴκῳ] ΩΙΟΝΙΟΙΚΩΙ *P* 12 καί] ΚΕ *P* 13 ἀμφί] ΑΩΦΙ *P* 14 κεφαλῆc] ΚΕΛΗC *P* 16 ΟΥΛΑCΕΚΕ *P* Ῡ͞ΑΚΙΝΘΙΝΩΙ *P* 17 ΧΡΥΩΝΠΕΡΙΧΕΙΕΤΑΙ *P* 18 ἴδριc ὃν] ΙΑΡΙCCΟΝ *P* Παλλὰc Ἀθήνη] ΠΑCCΟΝΑ ΚΑΔΔΕCΑΘΗΝΗ *P* 19 ΕΡΤΑ *P* 20 ΚΕΦΑΛΗΝΙΜΟΙC ΤΕΚΑΙΩ *P* 22 lıbıcıſ *P* 23 δή] ΔΕ *P* ΕΤΩ *P* ΜΟΓΗCΟC *P* 24 ΗΛΙΘΟΝ *P*

Conticuere omnes intentique ora tenebant. V
ὣς ἔφαθ᾽, οἱ δ᾽ ἄρα πάντες ἀκὴν ἐγένοντο σιωπῇ.
infandum regina iubes renouare dolorem, 2
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danai.
ἀργαλέον, βασίλεια, διηνεκέως ἀγορεῦσαι
κήδε᾽, ἐπεί μοι πολλὰ δόσαν θεοὶ οὐρανίωνες.
pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae 3
et molem miratur equi, primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
siue dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
at Capys et quorum melior sententia menti,
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
aut terebrare cauas uteri et temptare latebras.
scinditur incertum studia in contraria uulgus.
ὣς ὁ μὲν εἱστήκει, τοὶ δ᾽ ἄκριτα πόλλ᾽ ἀγόρευον, 4
ἥμενοι ἀμφ᾽ αὐτόν· τρίχα δὲ σφίσιν ἥνδανε βουλή,
ἠὲ διατμῆξαι κοῖλον δόρυ νηλέι χαλκῷ,
ἢ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ᾽ ἄκρας,
ἢ ἐαᾶν μέγ᾽ ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι,
τῇπερ δὴ καὶ ἔπειτα τελευτήσεσθαι ἔμελλεν·
αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ᾽ εἵατο πάντες ἄριστοι
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

---

1 Aen. II 1 2 Il. H 92 3 Aen. II 3 6 Od. η 241 8 Aen. II 31 17 Od. θ 505

---

1 conticuerē *P* tenebat *P′* 2 πάντες] ΠΑΝΑΝΤΕϹ *P* ἐγένοντο] ΕΝΟΝΤΟ *P* ϹΙΩΠ̄Η· *P* 4 toianaſ *P* 7 ΚΗΔΕΠΕΙ *P* ΝΟΛΛΑ *P* Ο|ΥΡΑΝΙΩΝΗϹ *P* 9 tımeteſ *P* 12 capıſ *P* 15 ãτ *P* 17 ΙϹΤΗΚΕΙ *P* ΑΤΟΡΕΥΟΝ *P* 19 νηλέι] ΝΗΑΕΙ *P* 20. 21 ΗΕΛΑΝΜΕΤΑΤΑΛΜΑ | ΘΕΩΝ ΘΕ ΑΚΤΗΡΙΟΝ ΕΙΝΙΑ· ΗΚΑΤΑ ΠΕΤΡΑΩΝΙ (*deletum* B) ΒΑΛΕ ΕΙΝΕΡΥϹΑΝΤΑϹΕΠΑΝ-ΚΡΑϹ *P* 22 ΤΗΙΠΕΡΔΗΚΑΙ *P* ΕΜΑΛΛΕ̄· *P* 23 ἐπήν] ΕΠΕΝ *P* 25 ΑΡΤΕΙΩΝ *P*

5 uertitur interea caelum et ruit oceano nox
inuoluens umbra magna terramque polumque.
ἐν δ' ἔπεσ' ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο,
ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.

6 hei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achilli
uel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes!
ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ μαλακώτερος ἀμφαφάασθαι
Ἕκτωρ ἢ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέῳ.

7 iuuenisque Choroebus
Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
uenerat, insano Cassandrae incensus amore
et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.

8 *πέφνε γὰρ Ὀθρυονῆα Καβησόθεν ἔνδον ἐόντα,*
ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει.
ἤτεε δὲ Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην,
Κασσάνδρην ἀνάεδνον· ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον,
ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας Ἀχαιῶν.
τῷ δ' ὁ γέρων Πρίαμος ὑπό τ' ἔσχετο καὶ κατένευσε
δωσέμεναι· ὁ δὲ μάρναθ' ὑποσχεσίῃσι πιθήσας.

9 sic animis iuuenum furor additus. inde lupi ceu
raptores atra in nebula, quos improba uentris
exegit caecos rabies catulique relicti
faucibus expectant siccis; per tela per hostes
uadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus

---

1 Aen. II 250 3 Il. Θ 485 5 Aen. II 274 8 Il. X 373 10 Aen. II 341 14 Il. N 363 22 Aen. II 355

---

3 ΩΚΕΑΝΟΙ *P* φάος ἠελίοιο] ΑΦΑΟ ΗΕΥΙΟΙΟ· *P* 4 ΖΕΙΔΩΡΟΛΡΟΥΡᾹ· *P* 5 Ει *P* 6 redıt *P* 7 frıgı|oſ *P* 8 μάλα δή] ΜΑΛΔΕ *P* 9 ΚΗΛΩΙ· *P* 10 chorebuſ *P* 11 mıg donıdeſ *P* 12 caſan|drę *P* 13 frıgıb;|q. *P* 14 ΘΟΡΙΟΝΗΑ *P* 15 κλέος] ΚΛΕΟϹ *P* ΕΙΛΗ|ΛΟΘΕΙ *P* 16 ΕΙΔΟΟ *P* 17 ΑΕΔΝΟΝ *P* 18 ΑΠΩΛϹΕΜΕΝ *P* ΑΧΛΩΝ *P* 19 ΤΕΡΩΝ *P* καὶ κατένευσε] Κ ΚΑΤΕΝΕΥϹΕ̄· *P* 26 ꟸaud *P*

urbis iter: nox atra caua circumuolat umbra.
βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς 10
δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ
μήλων πειρήσοντα καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
εἴπερ γάρ χ' εὕρῃσι μετ' αὐτόθι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
οὔ ῥα τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι.
ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μεθάλμενος, ἠὲ καὶ αὐτὸς
ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι.
improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem 11
pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
attolentem iras et caerula colla tumentem:
haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.
ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἄψ' τ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τέ μιν εἷλε παρειάς,
ὣς αὖθις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής.
qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus, 12
frigida sub terra tumidum quem terra tegebat,
nunc positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
lubrica conuoluit sublato corpore terga
arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι
βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδυ δέ τέ μιν χόλος αἰνός,
σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειῇ,
ὣς Ἕκτωρ ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει.

---

2 Il. Μ 299 10 Aen. II 379 14 Il. Γ 33 19 Aen. II 471 24 Il. Χ 93

---

1 cauū *P* 2 ΟCΓΕΠΙΔΕΥΝC *P* 3 ἔῃ κρειῶν] ΕΝΚΡΙΩΝ *P* 4 ΜΗΛΟΝ *P* 5 ΒΟΤΟΡΑCΑΝΑΡΑC · | *P* 6 περὶ μῆλα] ΠΕΡΗΛΑ · | *P* 8 ὅγ'] ΟΤ *P* 11 refugit] repente *P* 14 ΙΔΟΝ *P* ΑΠΕCΙΝ · *P* 15 ΥΠΟΤΕ | ΜΙΝΕΤΕΤΡΟΜΟC *P* ΤΥΙΑ *P* 16 τ'] Δ *P* ΟΧΡΟC *P* 17 ΑΥΤΙC *P* ΡΩΩΝΑ ΓΡΩΧΩΝ · *P* 21 ıuenta *P* 24 ΩΟΔΕ *P* ἄνδρα μένῃσι] ΑΝΔΜΕΝΗΙCΙ · *P* 25 δέ] ΔΡΕ *P* χόλος] ΧΑΟC *P* 26 περὶ χειῇ] ΟΠΕΡΙ ΧΕΙΝΗ. *P* 27 ΥΠΕΧΩΡΕΙ *P*

13 non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis
exiit, oppositasque erupit gurgite moles,
fertur in arua furens cumulo, camposque per omnes
cum stabulis armenta trahit.
ὡς δ' ὁπότε πλήθων ποταμὸς πεδίονδε κάτεισι
χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν, ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρῳ,
πολλὰς δὲ δρῦς ἀζαλέας, πολλὰς δέ τε πεύκας
ἐσφέρεται, πολλὸν δὲ τ' ἀφύσγετον εἰς ἅλα βάλλει.
14 ter conatus ibi collo dare bracchia circum,
ter frustra conprensa manus effugit imago
par leuibus uentis uolucrique simillima fumo.
τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

VI Alia tempestas Aeneae hic et illic Vlixis, numerosis ambae uersibus. sed incipiunt haec ita

postquam altum tenuere rates nec iam amplius ulla,

ille ait

ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη.
2 accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
sint, puer.
τῆ νῦν καί σοι τοῦτο, τέκος, κειμήλιον ἔστω,
μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν.

---

1 Aen. II 496 5 Il. Λ 492 9 Aen. II 792 12 Od. λ 206 17 Aen. III 192 19 Od. μ 403 20 Aen. III 486 22 Od. ο 125

---

4 stabilis *p*, ſtabıſiſ *P* 7 ἀζαλέας] ΑΛΕΑϹ *P* πεύκας] ΛΕΙ· ΝΕΙΚΑϹ *P* 8 ΠΟΛ|ΛΩΝ *P* ΠΑΛ *P* 10 cōpreſſa *P* 13 σκιῇ εἴκελον] ϹΚΙΝΙΚΕΛΟΝ *P* 14 ἄχος] ΧΟ ΑϹ *P* ΚΕΡΟΤΙ *P* 19 *post* ἄλλη *secuntur haec* ΤΗΝΥΝ ΚΑΙϹΟ|ΙΤΟΥΤΕΤΟΚΟϹ ΚΕΙΜΗΔΙΟ · ΗΕϹΤΩΝΝΗΜΕ | ΛΕΝΕΝϹΧΕΙΡΩΝ · accıpe & hęc |manuū | tıbı quę monumenta mearū ſınt puer tendunt |. uela *ctt. P*

tendunt uela Noti fugimus spumantibus undis, 3
qua cursum uentusque gubernatorque uocabat.
ἡμεῖς δ' ὅπλα ἕκαστα πονησάμενοι κατὰ νῆα
ἥμεθα· τὴν δ' ἄνεμός τε κυβερνήτης τ' ἴθυνε.
dextrum Scylla tenet, laeuum inplacata Charybdis 4
obsidet atque imo barathri ter gurgite uastos
sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
erigit alternos et sidera uerberat unda.
at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
ora exertantem et naues in saxa trahentem.
prima hominis facies et pulchro pectore uirgo
pube tenus, postrema immani corpore pistrix,
delphinum caudas utero conmissa luporum.
praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
cessantem longos et circumflectere cursus,
quam semel informem uasto uidisse sub antro
Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.

Homerus de Charybdi 5

δεινὸν ἀνερροίβδησε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ.
ἦτοι ὅτ' ἐξεμέσειε λέβης ὣς ἐν πυρὶ πολλῷ
πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε κυκωμένη· ὑψόσε δ' ἄχνη
ἄκροισι σκοπέλοισιν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔπιπτεν·
ἀλλ' ὅτ' ἀναβρόξειε θαλάσσης ἁλμυρὸν ὕδωρ,
πᾶσ' ἔντοσθε φάνεσκε κυκωμένη· ἀμφὶ δὲ πέτρη
δεινὸν βεβρύχει· ὑπένερθε δὲ γαῖα φάνεσκε
ψάμμῳ κυανέη· τοὺς δὲ χλωρὸν δέος ᾕρει.

---

1 Aen. III 268 3 Od. λ 9 5 Aen. III 402 19 Od. μ 236

---

1 nothı *P* 3 ΠΟΝ$\overset{Η}{Ε}$CAMENOI *P* 5 ſcılla *P* carıbdıſ *P* 6 baratrı *P* 9 ſcıllam *P* 13 delfınum *P* 14 trına-chrıȷ | *P* pachını *P* 17 ſicllam *P* 18 carıbdı *P* 19 ΑΝΕΡΡΟΙΒΔ$\overset{Η}{Ε}$CΕ *P* ΥΔΩ · | *P* 20 Ε*ΞΕΜΕCΕΙΕ ΛΕΒCΗCΟC ΕΝΤΙΥΡΙ (*in ras. uid. fuisse* R) *P* 23 ὅτ'] ΑΤ *P* ΘΑΛΑCCΗ *P* 24 ἀμφί] ΑΜΦ *P* 25. 26 ΓΑΙΑ**ΑΝΕΟCΗ · | ΙΡΕΙCΚΕ · ΥΨΑΜΜΩΙ ΚΥΑΝΕΝ *P* 26 ΧΛΟΡΟΝ *P*

6 Homerus de Scylla

ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει, δεινὸν λελακυῖα·
τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς,
γείνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακόν· οὐδέ κέ τις μιν
γηθήσειεν ἰδὼν οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν.
τῆς ἤτοι πόδες εἰσὶ δυώδεκα πάντες ἄωροι·
ἓξ δέ τέ οἱ δειραὶ περιμήκεες· ἐν δὲ ἑκάστῃ
σμερδαλέη κεφαλή, ἐν δὲ τρίστοιχοι ὀδόντες
πυκνοὶ καὶ θαμέες, πλεῖοι μέλανος θανάτοιο.
μέσση μέν τε κατὰ σπείους κοίλοιο δέδυκεν·
ἔξω δ' ἐξίσχει κεφαλὰς δεινοῖο βερέθρου·
αὐτοῦ δ' ἰχθυάᾳ σκόπελον περιμαιμώωσα
δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴ ποθι μεῖζον ἕλῃσι
κῆτος, ἃ μύρια βόσκει ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη.
7 o mihi sola mei super Astyanactis imago!
sic oculos sic ille manus sic ora ferebat.
κείνου τοι τοιοίδε πόδες τοιαίδε τε χεῖρες
ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλή τ' ἐφύπερθέ τε χαῖται.
8 ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere,
ter spumam elisam et rorantia uidimus astra.
τῷ δ' ὕπο δῖα Χάρυβδις ἀναρροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ.
τρὶς μὲν γάρ τ' ἀνίησιν ἐπ' ἤματι τρὶς δ' ἀναρροιβδεῖ.

---

2 Od. μ 85 15 Aen. III 489 17 Od. δ 149 19 Aen. III 566 21 Od. μ 104

---

1 SCILLA· *P* 3 ΦΩΝΗΜΕΝΗΜΕΝΟCẸ[H] *P* ΝΕΟΤΙΑΛΗC·| *P* 4 TIC[MI·|] *P* 6 ΓΗΘΗΤΟΝΕΕΙC ΝΙΔΩΝ *P* ΑΝΠΑCΕΙΕΝ·| *P* 6 πόδεc] ΝΔΕC *P* 7 ΕΚΑ[C]ΤΗΙ·| *P* 8 ὀδόντεc] ΔΟΝΤẸ[H]C·| *P* 10 ΜΕCCΗΙ *P* ΚΟΙΛΟΙ *P* 11 ΚΕΦΑΛΛΑC, *deinde in ras.* ΔΕΙΝΟΙΟ ΒΕΡΕΘΡΟΥ·| *in P* 13 ΙΧΕΥΑΑ (*sed* Υ *corr. ex* Ι) *P* 14 ΚΗΤΟ *P* ΚΑΤΑCΤΟΝΟC *P* 15 aſtıanactıſ *P* 18 ΕΦΥΝΕΡΘΕ *P* 21 ΧΑΡΥΒ*ΔΙC Α ΝΑΡΟΙΒΔΕΙ (*in ras.* Ο *fuisse uid.*) *P* 22 ΤΡΙC ΜΕΤΑΡΓΑ ΝΙΗΙC ΙΝ *P* ΡΙCΔΑΝΑΡΟΙΒΔΕΙ̃· *P*

qualis coniecta cerua sagitta, 9
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis, liquitque uolatile ferrum
nescius: illa fuga siluas saltusque peragrat
Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.
ἀμφ' ἔλαφον κεραὸν βεβλημένον, ὅν ῥ' ἔβαλ' ἀνὴρ 10
ἰῷ ἀπὸ νευρῆς· τὸν μέν τ' ἤλυξε πόδεσσι
φεύγων, ὄφρ' αἷμα λιαρὸν καὶ γούνατ' ὀρώρῃ.
αὐτὰρ ἐπειδὴ τόνγε δαμάσσεται ὠκὺς ὀιστός,
ὠμοφάγοι μιν θῶες ἐν οὔρεσι δαρδάπτουσιν.
dixerat. ille patris magni parere parabat 11
imperio et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis siue aequora iuxta
seu terram rapido pariter cum flamine portant.
tunc uirgam capit: hac animas ille euocat Orco
pallentes, alias sub Tartara tristia mittit,
dat somnos adimitque et lumina morte resignat.
illa fretus agit uentos et turbida tranat
nubila.
ὣς ἔφατ' οὐδ' ἀπίθησε διάκτορος Ἀργειφόντης· 12
αὐτίκ' ἔπειθ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,
ἀμβρόσια χρύσεια τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν
ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο.
εἵλετο δὲ ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,
ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει.
τὴν μετὰ χερσὶν ἔχων πέτετο κρατὺς Ἀργειφόντης.

---

1 Aen. IIII 69 6 Il. Λ 475 11 Aen. IIII 238 20 Il. Ω 339

---

1 cerua *om.* *P'* 2 chreſia *P* 4 illa *p*, alla *P* 7 ΗΑΥΞΕ *P* πόδεσσι] ΠΟΔΕϹ ΙΝΗΡ · | *P* 8 ΦΕΥΤΩΝ *P* ΠΟΥΝΑΤΡΩΡΗΙ · | *P* 9 ΑΥΤΕΡ *P* ΔΑΜΑϹϹΕ ΓΑΙΩΚΥΕΘΙϹΤΟϹ · | *P* 10 ΩΜΟ-ΦΑΓ$^{\Theta}$ΑΙ *P* Ε ΗΟΥΡΕϹΙ ΔΑΡΑΠΤΟΙϹῙ · | *P* 18 ranat *P* 20 ΑΡΓΕΙΦΟΝΤΗΟ · | *P* 21 ΑΥΤΟΚ *P* ΚΑΑΛΠΕΔΕΙΛΑ · | *P* 22 ΧΡΙϹΕΙΑ *P* ΜΙΝΙΝΦΕΡΟΝ *P* ΥΤΡΗ · | *P* 23 γαῖαν] ΤΑΙΑ ΑΝ *P* 24 τῇ τ'] ΤΗΝΤ *P* ΘΕΑΤΕΙ · | *P* 26 ΧΕ-ΡΕΙΝΕΧΡΩΝ *P*

13 ac uelut annoso ualidam cum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
eruere inter se certant: it stridor et alte
consternunt terram concusso stipite frondes.
illa haeret scopulis, et quantum uertice ad auras
aethereas, tantum radice in Tartara tendit.

14 *οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης*
χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ
καλὸν τηλεθάον· τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσι
παντοίων ἀνέμων καί τε βρύει ἄνθεϊ λευκῷ·
ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
βόθρου τ' ἐξέστρεψε καὶ ἐξετάνυσσ' ἐπὶ γαίῃ.

15 et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὤρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσι·
Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν.

VII Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla
occurrit tellus maria undique et undique caelum:
olli caeruleus supra caput adstitit imber
noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.
ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν οὐδέ τις ἄλλη
φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων
νηὸς ὕπερ γλαφυρῆς, ἤχλυσε δὲ πόντος ὑπ' αὐτῆς.

---

1 Aen. IIII 441 7 Il. P 53 13 Aen. IIII 584 15 Il. Λ 1. Θ 1 18 Aen. V 8 22 Od. μ 403

---

7 ЄΡΙΘЄΛЄϹЄΛΑΙΗϹ · | *P* 8 ὅθ'] Θ *P* ΑΝΑΒЄΒΡΥϹЄΝ *P* 9 ΤΗЄΑ ΤΑΟΝΤΟ ΤЄΤ Π(N)ΟΙΑ ΙΔЄΝЄΟΥϹΙΝ · | *P* 10 ΤЄ] ΤΟΙ *P* ἄνθει] ΑΝΡЄΙ *P* 11 ἄνεμος] ΑΝΑЄΜΑ *P* ΠΟΛΛЄΙ · | *P* 12 ΒΟΘΡΥЄЄ ΖЄϹΤΡЄΥЄ ΖЄΤΑΝΥЄϹЄ*ΠΙΠΟΛΛΗΙ · | *P* 15 Α ΓΟΥΟΥ ΠΘΟ(ω)ΝΟΙΟ *P* 17 ΚΟΚΟΠЄΠΛΟϹ *P'* 21 Noctē c hiemēq. *P* 22 ЄΛΙΠΟΜЄΝ *P* ΟΝΔЄ *P'* 23 ΘΑΛΛΑϹϹΑ · | *P* 24 τότε] ΟΓΓЄ *P* ΝЄ ΦЄΛΝ *P'* 25 ΓΑ(Λ)ΦΥΡЄϹ *P* ἤχλυσε] Є ΧΑΥϹЄ *P*

uinaque fundebat pateris animamque uocabat 2
Anchisae magni manesque Acheronte remissos.
οἶνον ἀφυσσάμενος χαμάδις χέε, δεῦε δὲ γαῖαν
ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.
leuibus huic hamis consertam auroque trilicem 3
loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
uictor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto.
δώσω οἱ θώρηκα, τὸν Ἀστεροπαῖον ἀπηύρων,
χάλκεον, ᾧ πέρι χεῦμα φαεινοῦ κασσιτέροιο
ἀμφιδεδίνηται· πολέος δέ γ' ἄξιον ἔσται.

et cursorum certamen utrobique simile. et quia uer- 4
sibus est apud utrumque numerosis, locum loco simi-
lem lector inueniet. initia haec sunt

haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente.
στὰν δὲ μεταστοιχεί· σήμαινε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεύς.

pugilum certamen incipit apud hunc 5

constitit in digitos extemplo arrectus uterque,

apud illum

τὼ δὲ ζωσαμένω βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα,
ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἅμ' ἄμφω.

si uelis conparare certantes sagittis, inuenies haec 6
utriusque principia

protinus Aeneas celeri certare sagitta.
αὐτὰρ ὁ τοξευτῆσι τίθει ἰόεντα σίδηρον.

---

1 Aen. V 98 3 Il. Ψ 220 5 Aen. V 259 8 Il. Ψ 560 14 Aen. V 315 15 Il. Ψ 358 17 Aen. V 426 19 Il. Ψ 685 23 Aen. V 485 24 Il. Ψ 850

---

2 acharonte *P* 3 ΧΑΜΑΛΙϹ *P* χέε] ΧΕϹ *P* 4 ΔΕ|ΛΟΙΟ *P* 6 demolote *P* 8 οἱ] ΙΟΙ *P* ΑϹΤΑΙΡΟΠΑΙΟΝ *P* 9 χάλκεον] ΚΑΛΚΕΟΝ *P* 10 ΑΜΦΙΔΕΙΝΗΤΑΙ *P* 15 ΜΕ-ΤΑϹΤΟΙΧΗΙϹ ΜΑΙΝΕ *P* ΑΧΙΛΛΕΥϹ · | *P* 19 ΒΗ|ΓΗΝ *P* 20 ϹΤΙΒΑΡΗϹΙ (ΒΑ *hodie uix legi potest*) *P* 23 are *in* certare *hodie uix legi potest in P* 24 ὁ τοξευτῇσι] ΑΤΟΞ ΕΥΤΗΡϹΙ *P* ἰόεντα] ΙΟΕ|ΗΤΑ *P* σίδηρον] ϹΙΔΗΡΩΝ · *P*

7 capita locorum, ubi longa narratio est, dixisse sufficiet ut quid unde natum sit lector inueniat.

8 dixerat et tenues fugit ceu fumus in auras.
Aeneas: quo deinde ruis, quo proripis? inquit,
quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet? —
ter conatus erat collo dare bracchia circum,
ter frustra conprensa manus effugit imago.
ὣς ἔφατ᾽· αὐτὰρ ἔγωγ᾽ ἔθελον φρεσὶ μερμηρίξας
μητρὸς ἐμῆς ψυχὴν ἑλέειν κατατεθνηυίης.
τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει·
τρίς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ,
ἔπτατ᾽· ἐμοὶ δ᾽ ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

9 sepultura Palinuri formata est de Patrocli sepultura. haec incipit

principio pinguem taedis et robore secto.

illa sic

οἱ δ᾽ ἴσαν ὑλοτόμους πελέκεας ἐν χερσὶν ἔχοντες.

et alibi

ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.

10 ipsa uero utriusque tumuli insignia quam paria?

at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
imponit, suaque arma uiro remumque tubamque

---

3 Aen. V 740 9 Od. λ 204 16 Aen. VI 214 18 Il. Ψ 114 20 ib. 164 22 Aen. VI 232

---

10 ΜΕΓΡΟϹ (Η supra Ε) *P* ΚΑΤΑ|ΟΝΗΥΙΗϹ· *P* 11 Ε*ΦΩΡΜΗΘΕΝ (*in ras. fuit* Ρ) *P* 12 μοι ἐκ] ΜΟΓΕΙ *P* ϲκιῇ εἴκελον] ΚΙΗΚΕΛΟΝ *P* ΟΝΕΡΩ· *P* 13 ΠΤΑΤ *P'* ἄχοϲ] ΑΧΕΙΡΩ *P* ΚΗ ΘΙΜΑΜΟ· *P* 14 paunuri *P'* 18 ΙΛΟΤΟΜΟΥϹ *P* 20 ΠΥΡΕΝΕ ΚΑΤΟΜΕΠΔΟΝ | ΘΑΚΕΝΘΑ *P*

monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρός τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ,
τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες
πήξαμεν ἀκροτάτῳ τύμβῳ εὐῆρες ἐρετμόν.
tunc consanguineus Leti Sopor. 11
ἔνθ' Ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ Θανάτοιο.
quod te per caeli iucundum lumen et auras 12
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his inuicte malis, aut tu mihi terram
inice, namque potes, portusque require Velinos.
νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι οὐ παρεόντων, 13
πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὅ σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένθε κιὼν δόμου ἐξ Ἀίδαο,
νῆσον ἐς Αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα.
ἔνθα σ' ἔπειτα, ἄναξ, κέλομαι μνήσασθαι ἐμεῖο
μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπῃς
νοσφισθείς μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι·
ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ὅσσα μοι ἐστίν,
σῆμά τέ μοι χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης
ἀνδρὸς δυστήνοιο καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

---

3 Od. μ 13 6 Aen. VI 278 7 Il. Ξ 231 8 Aen. VI 363 12 Od. λ 66

---

4 ΠΙ *P'*, *deinde* C|THANHPYCANTHC *P* 5 ΠΗ∗ΞΑΜΕΝ (*in ras. uid. fuisse* Η) *P* 10 hıſ *om.* *P'* 11 poteſt *P'* 12 ΓΟΙΝΑΖΟΜΑΙΟΥΠΑΡΕΟΝΤΩ·| *P* 13 ΑΛΟΧΟΥΘΟΝΜΟΚΑΙ (·ΜΟ *supra*) ΠΑΤΡΟC ΘΕCΕΤΡΕΦΕ ΤΥΘΟΝ *P* 15 ΤΗΛΕΜΑΧΥ *P* ·ΥΝΟΝΕΝΙΜ ΜΕΤΑΡΙΟCΙΝ *P* 16 κιών] ΧΕΧΙΩΝ *P* ΑΙΑΔΑΟ·| *P* 17 ΝΕCΟΝΕCΑ ΓΑΙΑΝ *P* 18 ΕΝΤΑ *P* ΑΑΝΑΞ *P* ΚΕΛΟ(Η *supra*)ΜΑΤΜΝΕCΑCΘΑΙ *P* 19 ΑΚΛΑΥΘΟΝ ΑΘΑΚΤΟΗ̄ *P* ΟΠΕ̣ΘΕΝ (Η *supra*) ΚΑΤΑΛΕΙΠΕ̣C·| *P* 20 ΤΕΝΩΜΑΙ·| *P* 21 ΚΑΚ ΚΗΝΑΙ *P* 22 ΧΕΥΕ *P* 23 ΑΝΑΡΟC ΔΙCΤΗΝΟΙΟ *P* ΠΥΘΕC∗ΘΑΙ·| (*fuisse uid.* Τ) *P*

ταῦτά τέ μοι τελέσαι, πῆξαί τ' ἐπὶ τύμβῳ ἐρετμόν,
τῷ καὶ ζωὸς ἔρεσσον ἐὼν μετ' ἐμοῖς ἑτάροισιν.

14 nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
porrigitur, rostroque immanis uultur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
uiscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore nec fibris requies datur ulla renatis.

15 *καὶ Τιτυὸν εἶδον Γαίης ἐρικυδέος υἱόν*
κείμενον ἐν δαπέδῳ· ὁ δ' ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα·
γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον,
δέρτρον ἔσω δύνοντες· ὁ δ' οὐκ ἀπαμύνετο χερσίν.
Λητὼ γὰρ εἵλκυσε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν
Πυθώδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος.

16 non mihi si linguae centum sint oraque centum
ferrea uox, omnis scelerum conprendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possem.
πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω
οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν,
φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη.

VIII Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
uincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
setigerique sues atque in praesepibus ursi
saeuire ac formae magnorum ululare luporum:
quos hominum ex facie dea saeua potentibus herbis
induerat Circe in uultus ac terga ferarum.
εὗρον δ' ἐν βήσσῃσι τετυγμένα δώματα Κίρκης

---

3 Aen. VI 595   9 Od λ 576   15 Aen. VI 625   18 Il. B 488   21 Aen. VII 15   27 Od. κ 210

---

1 τε] ΚЄ *P*   ΠΗΖΑΙ *P*   3 tıcıon *P*   6 tundenſ *P*   pęnıſ *P*   9 ΤΙΤΙΟΝ *P'*   11 ΓΥΝЄ *P*   ΝΑ ΡΗΜЄΝΩ *P*   12 ΔЄΡΡΟΝ *P*   13 ΠΑΡΑΚΑΙΤΙΝ *P*   14 ΠΥΘΩ * Δ *P*   ΔΙΑΚΑΛΛΙΧΟΜЄΝ ΔΙΑΚΑΛΛΙΧΟΡΟΥΝΟΝΗΟϹ *P*   17 penarum cōp-(N)currere *P*   26 uultus] uolutoſ *P*   27 δ' εν] ΔЄϹ *P*   ΤЄΓΥΓΜЄΝΑ *P*   ΔΩΜΑΚΙΗΡΚΗϹ · ΖЄϹΤΟΙϹΙΝ ΔΑЄϹΙ *P*

ξεστοῖσι λάεσσι περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ.
ἀμφὶ δέ μιν λύκοι ἦσαν ὀρέστεροι ἠδὲ λέοντες,
τοὺς αὐτὴ κατέθελξεν, ἐπεὶ κακὰ φάρμακ' ἔδωκεν.
quid petitis? quae causa rates aut cuius egentes 2
litus ad Ausonium tot per uada caerula uexit?
siue errore uiae seu tempestatibus acti,
qualia multa mari nautae patiuntur in alto.
ἤ τι κατὰ πρῆξιν ἢ μαψιδίως ἀλάλησθε
οἷά τε ληιστῆρες ὑπεὶρ ἅλα, τοί γ' ἀλόωνται
ψυχὰς παρθέμενοι κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες;
ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni 3
cum sese e pastu referunt et longa canoros
dant per colla modos: sonat amnis et Asia longe
pulsa palus.
τῶν δ' ὥστ' ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλά,
χηνῶν ἢ γεράνων ἢ κύκνων δουλιχοδείρων,
Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καυστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα,
ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι,
κλαγγηδὸν προκαθιζόντων, σμαραγεῖ δέ τε λειμών.
illa uel intactae segetis per summa uolaret 4
gramina nec teneras cursu laesisset aristas
uel mare per medium fluctu suspensa tumenti
ferret iter celeris nec tangeret aequore plantas
αἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῷεν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον οὐδὲ κατέκλων·

---

4 Aen. VII 197 8 Od. γ 72 11 Aen. VII 699 15 Il. B 459 20 Aen. VII 808 24 Il. Υ 226

---

2 μιν] Μ *P* ΛΥΓΟΙΝϹΑΝ *P* ἠδὲ λέοντεϲ] ΝΑΕ|ΕΛϹΟΝΤΗϹ *P* 3 ΚΑΤΕΘΕΑΞΕΝ ЄΠΙ *P* 4 gen|teſ *P* 7 *post* alto *add.* ΩΖΕΙΝΟΙ | ΤΙΝΕϹΈϹΤ * | ΠΟΘΕΝΠΛ * | ΙΥΓΡΑΚ * | ΛΕΥΘΑ· (*ubi * posui, litterulam periisse uideri significaui propter uolumen denuo ligatum et circumcisum*) *P*m 8 ΗΘΙ *P* 9 ἅλα] ΑΛΟ *P* γ'] Τ *P* 10 ΠΑΡΘΕΜΕΝΘΙ *P* 11 liquida *om.* *P* cinthi *P* 15 ΟϹΤΟΡΝΙΘΟΝ *P* 16 ΚΥΝΟΝ *P* 18 ΠΟΙΩΝΓΑΙ *P* ΠΤΕΡΥΓΕϹΑΙ · | *P* 19 ΚΑΛΓΓΗΔΟΝ *P* ΛΕΙΜΩ · | *P* 23 ẹq°re | *P* 24 ΖΕΙΔΩΡΑΝ *P*

ἀλλ' ὅτε δὴ σκιρτῷεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,
ἄκρον ἐπὶ ῥηγμῖνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον.

5 uescitur Aeneas simul et Troiana iuuentus
perpetui tergo bouis et lustralibus extis.
postquam exempta fames et amor conpressus edendi,
rex Euandrus ait.
νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο,
τοῖς ὁ γέρων πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῆτιν.

6 Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma
et matutinus uolucrum sub culmine cantus.
consurgit senior tunicaque inducitur artus,
et Tyrrhena pedum circumdat uincula plantis.
tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
demissa ab laeua pantherae terga retorquens.
nec non et gemini custodes limine in ipso
praecedunt gressumque canes comitantur herilem.

7 *ὤρνυτ' ἄρ ἐξ εὐνῆφιν Ὀδυσσῆος φίλος υἱός*
εἵματα ἑσσάμενος· περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμοις,
ποσσὶ δ' ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.—
βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ἀγορήν· παλάμῃ δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος
οὐκ οἶος· ἅμα τῷγε κύνες πόδας ἀργοὶ ἕποντο.

8 o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos,
qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
straui scutorumque incendi uictor aceruos

---

3 Aen. VIII 182 7 Il. Η 321 11 Aen. VIII 455 19 Od. β 2 22 Od. β 10 24 Aen. VIII 560

---

1 CKIPΘΩEN *P* NΩΘAΘΛΛACCHC · | *P* 2 PHΓMINOΛ *P* 7 NΩTOICI *P* ΓEPAIΠEN · *P* 8 ATPEIANC *P* AΠMEMNΩN · *P* 10 γέρων] ΓEPΩ *P* πάμπρωτος] TOC *P* ἤρχετο] ENHPXETO *deinde* MHΠ · *P* 12 Λτq. matitin (v *supra*) *P* 14 tyrrena *P* 15 latere *P* tegeę *P* 18 *post* pręcedunt *deleta* q. ca *in P* 19 EZ *P* 20 ZIΦOC OCY *P* 21 EΔNCATO *P* ΠEΔEIΛA · | *P* 22 ΠAΛAME *P* 23 ΠOΛAC *P*

et regem hac Erimum dextra sub Tartara misi!
nascenti cui tris animas Feronia mater,
horrendum dictu dederat terna arma mouenda:
ter leto sternendus erat, cui tunc tamen omnis
abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis.
αἲ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον, 9
ἡβῷμ' ὡς ὅτ' ἐπ ὠκυρόῳ Κελάδοντι μάχοντο
ἀγρόμενοι Πύλιοί τε καὶ Ἄρκαδες ἐγχεσίμωροι
Φειᾶς πὰρ τείχεσσιν Ἰαρδάνου ἀμφὶ ῥέεθρα. —
ἀλλ' ἐμὲ θυμὸς ἀνῆκε πολυτλήμων πολεμίζειν
θάρσει ᾧ· γενεῇ δὲ νεώτατος ἔσκον ἁπάντων·
καὶ μαχόμην οἱ ἐγώ, δῶκεν δέ μοι εὖχος Ἀθήνη.
τὸν δὴ μήκιστον καὶ κάρτιστον κτάνον ἄνδρα·
πολλὸς γάρ τις ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα.
εἴθ' ὣς ἡβώοιμι βίη τέ μοι ἔμπεδος εἴη,
τῷ κε τάχ' ἀντήσειε μάχης κορυθαίολος Ἕκτωρ.
qualis ubi oceani perfusus Lucifer unda, 10
quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
extulit os sacrum caelo tenebrasque resoluit.
οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.
en perfecta mei promissa coniugis arte 11
munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
dixit et amplexus nati Cytherea petiuit,
arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
ille deae donis et tanto laetus honore

---

6 Il. H 132 10 ib. 152 17 Aen. VIII 589 20 Il. X 317 22 Aen. VIII 612

---

1 hac Erimum] acermımũ *P* 6 ΠΟΛΛΟΝ *P* 7 ΚΕΛΑΔΕΝΤΙΜΑ ΧΡΟ̄ΝΤΟ · | *P* 9 Φειᾶς πὰρ τείχεσσιν] ΦΕΙΑΡΤΕΙΧΕϹΟΙΝ *P* 10 ΥΜΟϹ *P* ΛΥΤΑΗΜΩΝ *P* 11 ΓΕΝΟΗ *P* 12 ΜΑΧΟΜΕΝ *P'* ἐγώ] ΕΔΩ *P* 13 ΤΟΝ ΔΗΚΙϹΤΟΝ *P* 14 ΠΟΛΛΟΙ ΓΑΡΠΕϹΚΕΙΤΟ *P* 15 ΕΙΕΩϹ *P* ἔμπεδος] ΠΕΛΑΟϹ *P* 16 ΤΟΚΕ *P* 20 μετ'] ΜΗΤ *P* ΑΜΑΛΓΩ · | *P* 24 p̄lıa *P* 25 cıtherea *P*

impleri nequit atque oculos per singula uoluit,
miraturque, interque manus et brachia uersat.
12 *τύνη δ' Ἡφαίστοιο πάρα κλυτὰ τεύχεα δέξο*
καλὰ μάλ', οἷ' οὔπω τις ἀνὴρ ὤμοισι φόρησεν.
ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ κατὰ τεύχε' ἔθηκεν
πρόσθεν Ἀχιλλῆος· τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα.
τέρπετο δ' ἐν χείρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα.

VIIII Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras?
Ἶρι θεά, τίς τ' ἄρ σε θεῶν ἐμοὶ ἄγγελον ἧκεν;
2 nec solos tangit Atridas
iste dolor.
ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι;
3 sed uos, o lecti, ferro quis scindere uallum
apparat et mecum inuadit trepidantia castra?
ὄρνυσθ' ἱππόδαμοι Τρῶες, ῥήγνυσθε δὲ τεῖχος
Ἀργείων καὶ νηυσὶν ἐνίετε θεσπιδαὲς πῦρ.
4 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate uiri et pugnam sperate parati.
νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα·
εὖ μέν τις δόρυ θηξάσθω εὖ δ' ἄσπιδα θέσθω
5 sic ait illacrimans: humero simul exuit ensem
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque habilem uagina aptarat eburna.
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
exuuias, galeam fidus permutat Aletes.
6 protinus armati incedunt quos omnis euntis

---

3 Il. T 10 8 Aen. VIIII 18 10 Il. C 182 11 Aen. VIIII 138 13 Il. I 340 15 Aen. VIIII 146 17 Il. M 440 19 Aen. VIIII 157 21 Il. B 381 23 Aen. VIIII 303 28 ib. VIIII 308

---

3 ΚΛΥΓΑ *P* 5 ΦΟΝΗϹΑϹΑ *P* ЄΘΗΚΗΝ *P'* 6 ΠΟϹΘЄΝ *P* 7 ΑΓΑΛΑ *P* 10 τ' ἄρ] ΓΑΡ *P* 13 ΜЄΡΟΝѠΝ ΑΝΑΡѠΝѠ· *P* 15 qui *P* 17 ΙΠΠΟΔΑΙΜΟΙ *P* δὲ τεῖχος] ΔЄΙΧΟϹ *P* 18 ЄΝЄΙЄ|ΤΟ *P* ΠΙΡ · *P* 21 ЄΠЄΙ *P* 22 ΘЄΞΑϹΘѠ *P* 24 licaon *P*

primorum manus ad portas iuuenumque senumque
prosequitur uotis nec non et pulcher Iulus.
Τυδείδῃ μὲν δῶκε μενεπτόλεμος Θρασυμήδης 7
φάσγανον ἄμφηκες, τὸ δ' ἑὸν παρὰ νηὶ λέλειπτο,
καὶ σάκος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
ταυρείην ἄφαλόν τε καὶ ἄλλοφον, ἥτε καταῖτυξ
κέκληται, ῥύεται δὲ κάρη θαλερῶν αἰζηῶν.
Μηριόνης δ' Ὀδυσῆι δίδου βιὸν ἠδὲ φαρέτρην
καὶ ξίφος· ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφιν ἔθηκε
ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα
εὖ καὶ ἐπισταμένως· μέσσῃ δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.
egressi superant fossas noctisque per umbram 8
castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
exitio: passim somno uinoque sepultam
corpora fusa uident, arrectos litore currus,
inter lora rotasque uiros, simul arma iacere,
uina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra nunc ipsa uocat res.
hac iter est. tu nequa manus se attollere nobis
a tergo possit, custodi et consule longe.
haec ego uasta dabo et recto te limite ducam.
τὼ δὲ βάτην προτέρω διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα· 9
αἶψα δ' ἐπὶ Θρηκῶν ἀνδρῶν τέλος ἷξον ἰόντες·

---

3 Il. K 255   14 Aen. VIIII 314   24 Il. K 469

---

4 ΦΑΓΑΝΟΝ *P*   νηί] ΝΕΙ *P*   5 ΚΕΦΑΛΕΦΙΝΕΟΝΚΕ (Η supra Ε) · | *P*   6 ΤΑΥΡΕΙΝΗ *P*   7 ΚΕΚΑΝΤΑΙ *P*   ΚΑΡΕΘΑΛΕΡΩ *P*   8 ΜΗΡΙΟΝΕϹ *P*   ἠδέ] ΔΕ *P*   ΦΑΡΕΙΠΗ̄ · *P*   9 ΚΥΝΕΝΗ *P*   10 ρ. π. δ. ἔντοcθεν] ΡΕΙΝΟΥΠΟΙΗΝΠΟΔΕΝΤΟϹΕΝ *P*   11 ΤΕΡΕΩϹ *P*   δέ *om. P*   12 ΤΑΜΕΘΕϹ *P*   13 ΕΤΗϹΤΑΜΕΝΩϹ *P*   ΜΕϹϹΕ *P′*   *qui hic in uulgata leguntur* protinus *cett. uersiculi* (p. 278, 28) *P non omittit, ut Ianius dicit, sed illo loco habet, omittit solos Graecos duos Il. K 272 uulgo post* Iulus *sequentes*   19 hırtacıdes *P*   20 eurıale *P*   22 cuſtodı *om. P*   23 uasta dabo] uaſtabo · | *P*   24 τὼ—προτέρω *in ras. in P*   διά] ΙΑ *P*

οἱ δ' εὗδον καμάτῳ ἀδηκότες· ἔντεα δέ σφιν
καλὰ παρ' αὐτοῖσιν χθονὶ κέκλιτο εὖ κατὰ κόσμον
τριστοιχεί· παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι.
Ῥῆσος δ' ἐν μέσῳ εὗδε, παρ' αὐτὸν δ' ὠκέες ἵπποι
ἐξ ἐπιδιφριάδος πυμάτης ἱμᾶσι δέδεντο.
τὸν δ' Ὀδυσεὺς προπάροιθεν ἰδὼν Διομήδει δεῖξεν·
οὗτός τοι Διόμηδες ἀνήρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι
οὓς νῶιν πίφαυσκε Δόλων, ὃν ἐπέφνομεν ἡμεῖς.
ἀλλ' ἄγε δή πρόφερε κρατερὸν μένος· οὐδέ τί σε χρὴ
ἑστάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν· ἀλλὰ λύ' ἵππους·
ἠὲ σύ γ' ἄνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δέ μοι ἵπποι.

10 sed non auguriis poterat depellere pestem.
ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.

11 et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο
ὤρνυθ' ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν.

12 mater Euryali ad dirum nuntium, ut excussos de manibus radios et pensa demitteret, ut per muros et uirorum agmina ululans et comam scissa decurreret, ut effunderet dolorem in lamentationum querelas, totum de Andromache sumpsit lamentante mortem mariti.

13 o uere Phrygiae, neque enim Phryges.
ὦ πέπονες, κάκ' ἐλέγχε, Ἀχαιίδες, οὐκέτ' Ἀχαιοί.

---

12 Aen. VIIII 328 13 Il. B 859 14 Aen. VIIII 459 16 Il. Λ 1 24 Aen. VIIII 618 25 Il. B 235

---

1 ΚΑΜΑΤΟ *P* 2 αὐτοῖcιν] ΑΔΕCΦΙΤΟΙCΙΝ *P* ΚΑΤ *P* 3 ΤΡΙCΤΟΙΧΙ *P* ΤΙΖΥΓΕC *P* 5 ΠΥΜΑΤΕC *P'*, *deinde* ΙΜCΙ *P* 6 ΟΔΥCΕΥΟ ΠΑΡΟΙΘΕΝ *P* ΔΙΟΜΕΛΕΙ (Η *supra* Ε) *P* 7 ΟΙΤΟΙ *P* 8 ΝΩΙΜ *P* ΔΕΛΟΝ (ω *supra* Ο) *P* ΕΠΟΦΝΟΜΕΝ *P* 10 ΤΕΥΧΕCΙ *P* ΙΠΠΟΙC *P* 11 ἠέ] ΗΕΥ *P* ΑΝΑΡΑC *P* 13 οὐκ] ΑΥΓ *P* ΟΙΩ|ΝΟΥCΙΝ *P* 16 ΤΙΘΩΝΩ|ΝΟΙΟ · *P* 17 ἠδέ] ΙΝΔΕ *P* 18 euriali *P* dirum *Cantabrig.*: durum *P* 24 *add. Cantabr.*, *om. P*

quos alios muros aut quae iam moenia habetis? 14
unus homo et uestris, o ciues, undique saeptus
aggeribus, tantas strages impune per urbem
ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
non infelicis patriae ueterumque deorum
et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοί, θεράποντες Ἄρηος, 15
ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς.
ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω;
ἠέ τι τεῖχος ἄρειον, ὅ κ' ἀνδράσι λοιγὸν ἀμύναι;
οὐ μέν τις σχεδόν ἐστι πόλις πύργοις ἀραρυῖα,
ᾗ κ' ἀπαμυναίμεσθ', ἑτεραλκέα δῆμον ἔχοντες·
ἀλλ' ἐν γὰρ Τρώων πεδίῳ πύκα θωρηκτάων
πόντῳ κεκλιμένοι ἑκὰς ἥμεθα πατρίδος αἴης·
τῷ ἐν χερσὶ φόως οὐ μειλιχίῃ πολέμοιο.

Tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris X
Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant
cum sonitu fugiuntque Notos clamore secundo.
ἠύτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό,
αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον.
ardet apex capitis cristisque ac uertice flamma 2
funditur et uastos umbo uomit aureus ignes.
non secus ac liquida siquando nocte cometae
sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:

---

1 Aen. VIIII 782 7 Il. Ο 733 16 Aen. X 264 19 Il. Γ 3 22 Aen. X 270

---

1 ıā ul|tra męnıa *P* 2 ſeptuſ *P* 6 ſegneſ *om. P* 7 ΔΑΝΑΟϹ *P* 8 ΑΛΚΕϹ *P'* 10 ἠέ] Ε *P* 11 πύργοις] ΠΙΡΟΓΙϹ *P* 12 ΑΠΑΜΥΝΑΙΜΕΕΘ *P* 13 ΤΑΡ *P* ΠΕΔΙΟ (ω above Ο) *P*, *quae deinde addit P* ΠΥΚΑΘΩΡΗΚΤΑΩΝ · | ΠΟΝΤΟΚΕΚΑΙΜΕΝΟΙΕ ΚΑϹΕ̣ (Η above Ε)ΤΑΡΑΤΡΙΔΟϹΑΙΝϹ · | ΤΩΕΝΧΕΡϹΙΦΟΩϹ ΟΥΜΕΙΑΙΧΙΗΠΟΛΕΜΟΙΟ · | *ea neque apud Ianium neque in ullo exemplo huc usque edito comparent* 17 ſtrımonię | *P* tranat *P'* 18 ſonıт (o above) *P* 19 ΚΑΑΓΓΗ *P* 20 ΦΙΓΟΝ | *P* 22 aureū *P* 23 ſı *om. P* 24 lugubrę *om. P'*

ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
nascitur, et laeuo contristat lumine caelum.
3 *τὸν δ᾽ ὁ γέρων Πρίαμος πρῶτος ἴδεν ὀφθαλμοῖσιν*
παμφαίνονθ᾽ ὥστ᾽ ἀστέρ᾽ ἐπεσσύμενον πεδίοιο,
ὅς ῥά τ᾽ ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαὶ
φαίνονται πολλοῖσι μετ᾽ ἄστρασι νυκτὸς ἀμολγῷ.
ὅντε κύν᾽ Ὠρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν.
λαμπρότατος μὲν ὅδ᾽ ἐστί, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται.
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν.
ὣς τοῦ χαλκὸς ἔλαμπεν ἐπὶ στήθεσσι θέοντος.
4 stat sua cuique dies: breue et inreparabile tempus
omnibus est uitae. —
fata uocant metasque dati peruenit ad aeui.
αἰνότατε Κρονίδη ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες;
ἄνδρα θνητὸν ἐόντα πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ
ἂψ ἐθέλεις θανάτοιο δυσηχέος ἐξαναλῦσαι; —
μοῖραν δ᾽ οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν,
οὐ κακόν, οὐδὲ μὲν ἐσθλόν, ἐπὴν τὰ πρῶτα γένηται.
5 per patrios manes, per spes surgentis Iuli
te precor hanc animam serues natoque patrique.
est domus alta: iacent penitus defossa talenta
caelati argenti: sunt auri pondera facti
infectique mihi. non hic uictoria Teucrum
uertitur aut anima una dabit discrimina tanta.

---

3 Il. X 25 12 Aen. X 467 14 ib. 472 15 Il. Π 440 18 Il. Z 488 20 Aen. X 524

---

3 ΤΟΝΔΕΓΟΝ *P* ΠΡΟ̣[ω]ΤΟC *P* 4 ΠΑΝΦΑΙΝΟΝΤΟC ΤΩCΤ *P* Ε[ε]ΠΑΥΜΕΝΟΝ *P* 5 ΟΠΟΡΩΦΗC *P* 6 ΠΟΩΛΛΟΙCΙ *P* 8 ΛΑΜΠΟΤΑΤΟC *P* ΟΔ *P*, ΟΔΕ *p* ΤΙΤΥΚΤΑΙ · | *P* 11 ΧΑΑΚΟC ΕΛΛΑΜΠΕΝ *P* CΤΗΘΑΙ (pro στήθεσσι) *P* 15 ΤΟ *P* Ε CΙΠΕC · | *P* 16 ΠΑΛΛΙ *P* 17 ΕΞΑΝΑΛΙCΑΙ · | *P* 18 μοῖραν δ᾽] ΜΟΙΟΡΝΑ *P* φημί] ΘΕ̣[Η]ΜΙ *P* ΝΕΦΥΓΜΕΝΟΝ *P* ΑΝΔΡΩ · | *P* 21 patoq. (*non* p *est sed* n *altera hasta altius deducta*) *P* 25 dabat *P*

dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
argenti atque auri memoras quae magna talenta
gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
hoc patris Anchisae manes hoc sentit Iulus.
sic fatus galeam laeua tenet atque reflexa
ceruice orantis capulo tenus abdidit ensem.
ζώγρει, Ἀτρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα· 6
πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κεῖται,
χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος·
τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα,
εἰ νῶιν ζωοὺς πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.
ὡς τώγε κλαίοντε προσαυδήτην βασιλῆα
μειλιχίοις ἐπέεσσιν· ἀμείλικτον δ' ὄπ' ἄκουσαν·
εἰ μὲν δὴ Ἀντιμάχοιο δαΐφρονος υἱέες ἐστόν,
ὅς ποτ' ἐνὶ Τρώων ἀγορῇ Μενέλαον ἄνωγεν
ἀγγελίην ἐλθόντα σὺν ἀντιθέῳ Ὀδυσῆι
αὖθι κατακτεῖναι μηδ' ἐξέμεν ἂψ ἐς Ἀχαιούς·
νῦν μὲν δὴ τοῦ πατρὸς ἀεικέα τίσετε λώβην.
ἦ καὶ Πείσανδρον μὲν ἀφ' ἵππων ὦσε χαμᾶζε,
δουρὶ βαλὼν πρὸς στῆθος· ὁ δ' ὕπτιος οὔδει ἐρείσθη·
Ἱππόλοχος δ' ἀπόρουσε, τὸν αὖ χαμαὶ ἐξενάριξεν,
χεῖρας ἀπὸ ξίφει τμήξας, ἀπό τ' αὐχένα κόψας·
ὅλμον δ' ὣς ἔσσευε κυλίνδεσθαι δι' ὁμίλου.

8 Il. Λ 131

7 addidit *P* 8 δ' ἄξια *om. P* δέξαι] ΔΕΧ$^{\overline{Ω}}$Ι *P* 9 δόμοις] ΔΟ, *deinde* ΚΕΙΜΕΙΜΑΚΘΙΤΑΙ · | *P* 10 ΧΡΟϹΟϹ *P* ΠΟΛΥΚΜΗΟΤΟϹ *P* 13 ΩϹΤΙΟΓΕΧΛΑΙΟΝΤΕ *P* 14 ΜΕΙΛΙΧΟΙϹΕΝΕΕϹΙΜΑΜΕΙΑΙΚΤΟΝΟΔΠΑΚΟΥϹΑ̃ · | *P* 15 ΔΑΙΦΡΟΝΟΟΥΙΕΕΟ *P* 16 ΕΝΙΤΝΙ ΤΡΩΩΝ *P* ΜΕΝΕΑΛΟΝ *P* 17 σύν] ΟΥΝ *P* Α^{Ν}ΤΙΘΕΩ ΔΥϹΗΙ · | *P* Μ^{Η}ΕΔ *P* ἐς] ΕΟ, *deinde* ΑΧΑΙΘΥϹ · | *P* 19 ΛΟΒΗΝ · | *P* 21 ΔΟΙΡΙΒΑΛΟΝ ΠΡΟΑΤΗΘΟϹ *P* ΥΠΠΟϹ *P* ΕΡΕΙϹΕΝ · | *P* 22 τόν] ΤΕΝ *P* ΕΞΑΝΑΡΙΞΕ · | *P* 23 ΤΜ^{Η}ΕΞΑϹ *P* 24 ΟΑΜΟΝ *P* ὥς] ΟϹ, *deinde* ΕϹΕΥΕ ΚΥΛΙΝ^{Ε}ΗϹΕΑΙΝΕϹΕΑΙΔΙΟΜΙΔΟΥ · | *P*

7 impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
suadet enim uesana fames, si forte fugacem
conspexit capream aut surgentem in cornua ceruum,
gaudet hians inmane comasque arrexit et haeret
uisceribus super accumbens lauit improba taeter
ora cruor:
sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
8 *ὥστε λέων ἐχάρη μεγάλῳ ἐπὶ σώματι κύρσας*
εὑρὼν ἢ ἔλαφον κεραὸν ἢ ἄγριον αἶγα
πεινάων· μάλα γάρ τε κατεσθίει, εἴπερ ἂν αὐτὸν
σεύωνται ταχέες τε κύνες θαλεροί τ' αἰζηοί·
ὣς ἐχάρη Μενέλαος Ἀλέξανδρον θεοειδέα
ὀφθαλμοῖσιν ἰδών· φάτο γὰρ τίσασθαι ἀλείτην. —
9 *βῆ ῥ' ἴμεν ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ὅστ' ἐπιδευὴς*
δηρὸν ἔῃ κρειῶν, κέλεται δέ ἑ θυμὸς ἀγήνωρ
μήλων πειρήσοντα καὶ ἐς πυκινὸν δόμον ἐλθεῖν.
εἴπερ γάρ χ' εὕρῃσι παρ' αὐτόφι βώτορας ἄνδρας
σὺν κυσὶ καὶ δούρεσσι φυλάσσοντας περὶ μῆλα,
οὔ ῥά τ' ἀπείρητος μέμονε σταθμοῖο δίεσθαι,
ἀλλ' ὅγ' ἄρ' ἢ ἥρπαξε μετάλμενος ἠὲ καὶ αὐτὸς
ἔβλητ' ἐν πρώτοισι θοῆς ἀπὸ χειρὸς ἄκοντι·
ὣς ῥα τότ' ἀντίθεον Σαρπηδόνα θυμὸς ἀνῆκε
τεῖχος ἐπαΐξαι, διά τε ῥήξασθαι ἐπάλξεις.

---

1 Aen. X 723 8 Il. Γ 23 14 Il. Μ 299

---

1 ſaepe peragranſ *add. Cantabrig., om. P* 2 *post* enim *deleta* fai *in P* 8 ΩCΔΕ *P* 10 εἴπερ] ΕΠΕΡ *P* 11 ΚΥ-
Ε
ΝΕCΕ *P* 12 ΩCΕΧΑΡΕΛΛẠ ΝΕΛΑΟCΑ ΛΕΓΑΝΔΡΟΝΕ ΕΟΕΙ-ΔΕΑ · | *P* 13 ΟΦΕΑΛΜΟΙĊΙΝΑΔΩΝ *P* ΤΕΙCΑCΕΑΙΑΛΕΙ-ΤΗΝ · | *P* 14 *uersiculum om. P* 15 ἔῃ] ΕΝ *P* ΚΕΛΕΕΤΑΙ-ΔΕCΕΥΜΟC *P* 16 ΠΕΙΡΕCΟΝΤΑ *P* ΠΙΚΙΝΟΝ *P* ΕΛΕΕῙ · | *P* 17 χ'] Κ *P* ΑΥΤΟΕΙΒΩΤΟΡΙCΑΗΔΡΑC · | *P* 18 CΙΝ *P'* καί] ΚΑ *P* 19 ΑΡΕΙΡΗΤΟC *P'* CΤΑΕΜΟΙΟ ΔΙΕCΕΑΙ · | *P*
Δ
20 ΗΡΠΖΕ *P* καί] Κ *P* 21 ΠΡΟΤΟΙCΙ *P'* θοῆς] ΕΟΗΟ *P* ἀπό] ΛΠΟ *P* 22 ΑΝΤΙΕΕΟΝ *P* ΕΥΜΟCΕΝΗΚΕ · | *P* 23
Θ
ΤΟΙΧΟCΕΠΑΙΔΙΑΤΕΤΜΗΞΑCΤ̣ΑΙ *P*

spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma. 10
δεύοντο ψάμαθοι δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν.
cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus 11
iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis surasque incluserat auro
tempora nudus adhuc, laterique adcinxerat ensem:
fulgebatque alta decurrens aureus arce.
ὣς φάτο· Πάτροκλος δὲ κορύσσετο νώροπι χαλκῷ. 12
κνημῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε
καλάς, ἀργυρέοισιν ἐπισφυρίοις ἀραρυίας·
δεύτερον αὖ θώρηκα περὶ στήθεσσιν ἔδυνε
ποικίλον ἀστερόεντα ποδώκεος Αἰακίδαο·
ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
χάλκεον· αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε·
κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν,
ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
εἵλετο δ' ἄλκιμα δοῦρα, τά οἱ παλάμηφιν ἀρήρει.
purpureus ueluti cum flos succisus aratro 13
languescit moriens, lassoue papauera collo
demisere caput, pluuia cum forte grauantur.
μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥτ' ἐνὶ κήπῳ
καρπῷ βριθομένη, νοτίῃσί τε εἰαρινῇσιν·
ὣς ἑτέρωσ' ἤμυσε κάρη πήληκι βαρυνθέν.

Et haec quidem iudicio legentium relinquenda XI sunt, ut ipsi aestiment, quid debeant de utriusque collatione sentire. si tamen me consulas, non negabo, non numquam Vergilium in transferendo densius excoluisse, ut in hoc loco

1 Aen. XI 191 2 Il. Ψ 15 3 Aen. XI 486 8 Il. Π 130 18 Aen. VIIII 435 21 Il. Θ 306

8 ΚΟΡΥϹϹЄΤΗωΡΟΠΙ *P* 9 ἔθηκε] ЄΟΝΚ̄Є·| *P* 10 ΑΡΓΥΡЄΝΟΙϹΙΝ *P* 12 ΝΟΔωΚЄΟϹ *P* 15 δ'] ΔЄ *P* ЄΥΤΥΚΤΟ *P'* 16 ΔЄΙΔΝΟΝ *P* ΚΑΘΥΠΡЄЄΝ *P* 17 ΠΑΛΑΜΗΦΙΝ 19 langufcıt *P'* 22 ΒΙΘΟΜЄ|ΝΗ *P* νοτίῃcι] ΝΟΤΙΤЄ *P* 23 ЄΤЄΡω̣Ϲ (Ο above) ЄΜΥϹЄ *P* ΚΑ|ΡЄΠΗΛЄΚΥ (Ι above) *P*

2 qualis apes aestate noua per florea rura
exercet sub sole labor cum gentis adultos
educunt fetus aut cum liquentia mella
stipant et dulces distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt uenientum aut agmine facto
ignauum fucos pecus a praesepibus arcent.
feruet opus redolentque thymo fragrantia mella.

3 *ἠύτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων*
πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων·
βοτρυδὸν δὲ πέτονται ἐπ' ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν,
αἵ μέν τ' ἔνθα ἅλις πεποτήαται, αἵ δέ τε ἔνθα·
ὣς τῶν ἔθνεα πολλὰ νεῶν ἄπο καὶ κλισιάων
ἠιόνος προπάροιθε βαθείης ἐστιχόωντο
ἰλαδὸν εἰς ἀγορήν· μετὰ δέ σφισιν Ὄσσα δεδήει.

4 uides descriptas apes a Vergilio opifices, ab Homero uagas: alter discursum et solam uolatus uarietatem, 5 alter exprimit natiuae artis officium. in his quoque uersibus Maro extitit locupletior interpres

o socii, neque enim ignari sumus ante malorum,
o passi grauiora, dabit deus his quoque finem.
uos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantes
accestis scopulos, uos et Cyclopea saxa
experti: reuocate animos maestumque timorem
mittite: forsan et haec olim meminisse iuuabit.

---

1 Aen. I 430 8 Il. B 87 19 Aen. I 198

---

3 linquantia *P'* 7 flagrantia *P* 8 ΕΘΕΝΕΑΕCΙ *P* ΑΔΙΑΝΑΩΝ *P'* 9 *post* ΛΑΦΥΡΗC (Γ *superscr.*) *in ras. scripta et rursum deleta* ΠΕΤΗCΕΚ (Ρ *superscr.*) ΚΛΑ ΦΥΡΗC *in P* ΕΡΧΟΙΜΕΝΑΩΝ · | *P* 10 ἐπ'] ΕΝ *P* 11 ΠΕΠΟΤΑΤΑΙ *P* 12 ΕΟΝΕΑ *P* ΑΝΟΚΕΚΑΙCCΙᾹΩ · | *P* 13 ΒΑΘΕΙΝCΕCΟΡΠΧΟΩΝΤΟ · | *P* 14 ΕΙΑΑΔΟΝ *P* ΑΤΟΡΗΝ *P* ΜΑΤΑ *P'* 16 uolatum *ut uid. P'* 21 ſcılleā *P* 22 accectıſ *P'* ſirpuloſ *ut uid. P'* ciclopēa *P*

ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν· 6
οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακόν, ἢ ὅτε Κύκλωψ
εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφι·
ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ βουλῇ τε νόῳ τε
ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀίω.

Vlixes ad socios unam conmemorauit aerumnam: hic 7
ad sperandam praesentis mali absolutionem gemini casus hortatur euentu. deinde ille obscurius dixit

καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀίω,

hic apertius

forsan et haec olim meminisse iuuabit.

sed et hoc, quod uester adiecit, solacii fortioris est. 8
suos enim non tantum exemplo euadendi sed et spe futurae felicitatis animauit, per hos labores non solum sedes quietas sed et regna promittens. hos quoque 9
uersus inspicere libet

ac ueluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus actam
eruere agricolae certatim: illa usque minatur
et tremefacta comam concusso uertice nutat
uulneribus donec paulatim euicta supremum
congemuit traxitque iugis auulsa ruinam.
ἤριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἤριπεν ἢ ἀχερωίς
ἠὲ πίτυς βλωθρή, τήντ' οὔρεσι τέκτονες ἄνδρες
ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι νήιον εἶναι.

magno cultu uester difficultatem abscidendae arboreae molis expressit, uerum nullo negotio Homerica arbor absciditur.

---

1 Od. μ 208 17 Aen. II 626 23 Il. N 389 Π 482

---

1 ΠΟ *P'* 2 ΚΥΚΛΩΨ · | *P* 3 ΓΛΑΦΥΡΩΙ *P* 5 ΜΝΗCΕCΘΛΙΟ · | Vlixeſ *P* 9 ΜΝΕCΕCΤΛΙΟ · | hic *P* 18 pipennibuſ *P'* 23 δ'] ΔΙ *P* ἤ] Є *P* 24 ΠΙΓΥC *P* ΑΝΛΡΕC *P* 25 ΠΕΛΕ**ΚΕCCΙ (*uid. fuisse* ΓΑ) *P* ΝΕΗΕΚΕCCΙ *P*

10 haud segnis strato surgit Palinurus et omnes
explorat uentos atque auribus aera captat:
sidera cuncta notat tacito labentia caelo,
Arcturum Pliadasque Hyadas geminosque Triones,
armatumque auro circumspicit Orionem.
αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθύνετο τεχνηέντως
ἥμενος· οὐδέ οἱ ὕπνος ἐνὶ βλεφάροισιν ἔπιπτε
Πληιάδας τ' ἐσορῶντι καὶ ὀψὲ δύοντα Βοώτην
ἄρκτον θ', ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν,
ἥτ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεύει.

11 gubernator, qui explorat caelum, crebro reflectere ceruicem debet captando de diuersis caeli regionibus securitatem sereni. hoc mire et uelut coloribus Maro pinxit. nam quia Arcturus iuxta septemtrionem est, Taurus uero, in quo Hyades sunt, sed et Orion, in regione austri sunt, crebram ceruicis reflexionem in
12 Palinuro sidera consulente descripsit. Arcturum inquit: ecce intuetur partem septemtrionis; deinde Pliadasque Hyadas: ecce ad austrum flectitur; geminosque Triones: rursus ad septemtriones uertit aspectum; armatumque auro circumspicit Oriona: iterum se ad austrum reflectit. sed et uerbo circumspicit uarietatem saepe se uicissim conuertentis ostendit.
13 Homerus gubernatorem suum semel inducit intuentem Pliadas, quae in australi regione sunt, semel Booten et Arcton, quae sunt in septemtrionali polo.

14 nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor,
perfide. sed duris genuit te cautibus horrens

1 Aen. III 513 6 Od. ϵ 270 28 Aen. IIII 365

4 hiadas *p*, hıdaſ *P* 6 ΑΙΤΑΡ *P* ΤΕΧΝΕΗΝΤΩC · ΗΜΟΝΟC *P* 7 ΠΙΠΤΕ̄ · *P* 8 ΠΑΗ∗ΙΑΔΑΠΕCΟΩΡΝΤΙ *P* ΑΥΟΝΤΑ *P* 9 ΑΚΤΟΝ *P'* ΗΠΙΚΛΗCΙΝ *P'* ΚΑΛΕΟΙCῙ · | *P* 15 taruſ *P'* ẏadeſ *P* 19 *in* plıadaſq. *posterior* a *in ras. in P* ẏadaſ *P* 22 reflectıtur *P'*

Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
νηλεές· οὐκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν ἱππότα Πηλεύς,
οὐδὲ Θέτις μήτηρ· γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα.

plene Vergilius non partionem solam, sicut ille quem 15
sequebatur, sed educationem quoque nutricationis
tamquam belualem et asperam criminatur. addidit
enim de suo

Hyrcanaeque admorunt ubera tigres,

quoniam uidelicet in moribus inolescendis magnam
fere partem nutricis ingenium et natura lactis tenet,
quae infusa tenero et mixta parentum semini adhuc
recenti ex hac gemina concretione unam indolem con-
figurat. hinc est, quod prouidentia naturae similitu- 16
dinem natorum atque gignentium ex ipso quoque
nutricatu praeparans fecit cum ipso partu alimoniae
copiam nasci. nam postquam sanguis ille opifex in
penetralibus suis omne corpus effinxit atque aluit,
aduentante iam partus tempore idem ad corporis
materni superna conscendens in naturam lactis albescit,
ut recens natis idem sit altor, qui fuerat fabricator.
quam ob rem non frustra creditum est, sicut ualeat 17
ad fingendas corporis atque animi similitudines uis et
natura seminis, non secus ad eandem rem lactis quo-
que ingenia et proprietates ualere. neque in homini- 18
bus id solum sed in pecudibus quoque animaduersum.
nam si ouium lacte haedi aut caprarum agni forsitan
alantur, constat ferme in his lanam duriorem, in illis
capillum gigni teneriorem. in arboribus etiam et 19
frugibus ad earum indolem uel detrectandam uel
augendam maior plerumque uis et potestas est aqua-

2 Il. Π 33

1 hycanęq. *P′* 2 ΝΗΕΕΛΕϹ *P* ϹΟΥ *P* 3 ΘΕΘΙϹ *P* ΤΑΛΑϹϹΑ *P′* 8 hırcanęq. *P* 26 ędı *P* 27 illis *Cantabrig.*: hıſ *P*

rum atque terrarum, quae alunt, quam ipsius, quod iacitur, seminis, ac saepe uideas laetam nitentemque arborem, si in locum alterum transferatur, suco terrae deterioris elanguisse. ad criminandos igitur mores defuit Homero, quod Vergilius adiecit

20 non tam praecipites biiugo certamine campum
corripuere ruuntque effusi carcere currus:
nec sic immissis aurigae undantia lora
concussere iugis pronique in uerbera pendent.
οἱ δ' ὡς ἐν πεδίῳ τετράοροι ἄρσενες ἵπποι,
πάντες ἀφορμηθέντες ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης,
ὑψόσ' ἀειρόμενοι ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθα.

21 Graius poeta equorum tantum meminit flagro animante currentium, licet dici non possit elegantius quam quod adiecit *ὑψόσ' ἀειρόμενοι*, quo expressit
22 quantum natura dare poterat impetum cursus. uerum Maro et currus de carcere ruentes et campos corripiendo praecipites mira celeritate descripsit, et accepto breui semine de Homerico flagro pinxit aurigas concutientes lora undantia et pronos in uerbera pendentes: nec ullam quadrigarum partem intactam reliquit, ut esset illi certaminis plena descriptio.

23 magno ueluti cum flamma sonore
uirgea suggeritur costis undantis aeni,
exsultantque aestu latices, furit intus aquae uis,
fumidus atque alte spumis exuberat amnis.
nec iam se capit unda: uolat uapor ater ad auras.

---

6 Aen. V 144 10 Od. ν 81 23 Aen. VII 462

---

10 ωCTEN *P* TEIPAOPOI *P* ΠΑΝΤΗC *P* ΑΦΟΡΜΗΘΕC *P* 11 ΙΜΑCΟΛΗC · ΥΨΟΡC *P* ΡΙΜ|ΦΑΑΠΡΗCCYCY *P* 15 adıecıt *om. P* ΥΨΟΡC *P* 16 cursus *Cantabrig.:* curruſ *P* 17 carcere *om. P'* 24 uır|gerıtur coſtıſ *P* 25 aquai *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*)

ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ
κνίσῃ μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο
πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται·
ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγετο, ζέε δ' ὕδωρ.

Graeci uersus aeni continent mentionem multo igne 24 ebullientis: et totum ipsum locum haec uerba ornant *πάντοθεν ἀμβολάδην.* nam scaturrigines ex omni parte emergentes sic eleganter expressit. in Latinis 25 uersibus tota rei pompa descripta est, sonus flammae et pro hoc, quod ille dixerat, *πάντοθεν ἀμβολάδην,* exultantes aestu latices et amnem fumidum exuberantem spumis atque intus furentem: unius enim uerbi non repperiens similem dignitatem conpensauit, quod deerat, copiae uarietate descriptionis. adiecit post omnia

nec iam se capit unda,

quo expressit, quod semper usu euenit suppositi nimietate caloris. bene ergo se habet poeticae tubae cultus, omnia, quae in hac re eueniunt, conprehendens.

Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt 26
freti armis, ultroque inuitant moenibus hostem.
ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant,
armati ferro et cristis capita alta coruscis.
quales aeriae liquentia flumina circum,
siue Padi ripis Athesim seu propter amoenum,
consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
adtollunt capita et sublimi uertice nutant.

---

1 Il. Φ 362 20 Aen. VIIII 675

---

1 ЄΝΛΟΝЄΤΙЄΙΓΟΜЄΝΟϹ *P* ΓΙΟΛΛѠ· *P* 2 ΑΠΑΛΡΦЄΟϹ ϹΙΑΑΙΟ (O *supra*)· *P* 3 ΑΜΒΟΛ|ΛΑΔЄΝ ΥΠΟ ΔЄ ΥΑΛΚΑΤΚΑΝΑ· *P* 4 ώϲ] Ѡ *P* ΚΑΑ|Α *P* ΠΥΡΥΦΑЄΤЄΤѠϹΤΟΛΥΛΩΡ· *P* 7 *et* 10 ΑΜΒΟΛΑΔЄΝ *P* 11 exultant eſtu *P* 12 Vnıū* (s *add. p*) *P* 21 ı hoſtē· *P* 23 chorufcıſ *P* 25 ateſim *P* *in* amęnv̄ *est* v *in ras. in P* 26 gemı|mı nęquerc̄ (*posterius* mı *add. Pm*) *P*

27 *τὼ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων*
ἕστασαν ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
αἵτ' ἄνεμον μίμνουσι καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι·
ὣς ἄρα τὼ χείρεσσι πεποιθότες ἠδὲ βίηφι
μίμνον ἐπερχόμενον μέγαν Ἄσιον οὐδ' ἐφέβοντο.

28 Graeci milites Polypoetes et Leonteus stant pro portis, et immobiles Asium aduenientem hostem uelut
29 fixae arbores opperiuntur. hactenus est Graeca descriptio. uerum Vergiliana Bitian et Pandarum portam ultro recludere facit, oblaturos hosti quod per uota quaerebat, ut conpos castrorum fieret, per hoc futuros in hostium potestate: et geminos heroas modo turres uocat, modo describit luce cristarum coruscos: nec arborum, ut ille, similitudinem praetermisit, sed
30 uberius eam pulchriusque descripsit. nec hoc negauerim, cultius a Marone prolatum

olli dura quies oculos et ferreus urguet
somnus: in aeternam clauduntur lumina noctem.
ὣς ὁ μὲν ἔνθα πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

XII In aliquibus par paene splendor amborum est ut in his

sparsit rara ungula rores
sanguineos mixtaque cruor calcatur arena.
αἵματι δ' ἄξων
νέρθεν ἅπας πεπάλακτο καὶ ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον.

---

1 Il. Μ 131 18 Aen. X 745 20 Il. Λ 241 23 Aen. XII 339 25 Il. Λ 534

---

1 ΕΡΑ *P* πυλάων ὑ.] ΠΥΨ*ΗΛΑΩΝ (*in ras. fuit* Ν) *P* 2 ΕϹΙΑϹΑΝ *P* ΔΡΙΕϹ *P* ΥΨΙΚΡΗΝΟΙ *P* 3 ΑΝΕΜΟΜ *P* ΚΑΥ *P* ὑετόν] ΤΕΤΟΝ *P* πάντα] ΝΑΝΤΑ *P* 4 ΡΙΖΕϹΙΝ *P* ΔΙΗΝΕ ΚΕϹϹΑΡΑΡΥΤΑΙ · | *P* 5 ΧΕΙΡΕϹΙΠΕΠΟΙΘΕΤΕϹ *P* Α ϹΙΟΝ *P* 7 polıpo&eſ *P* 8 &ıā'mobıleſ *P* 9 ope|rıunt̃ · *P* 14 chorufcoſ *P* 20 ΧΑΚΕΟΝΥΠΝΟ *P* 26 ΠΕΝΑΛΑΚΤΟ *P* ΑΝΓΕϹ *P* ΑΙΦΡŌ · *P* *quae post* δίφρον *addidit* ἃς ἄρ' ἀφ' ἱππείων ὁπλέων ῥαθάμιγγες ἔβαλλον *Ianius, non leguntur in P*

et luce coruscus aena 2
αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων.
quaerit pars semina flammae. 3
σπέρμα πυρὸς σώζων.
Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro 4
siquis ebur.
ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.
si tangere portus 5
infandum caput ac terris adnare necesse est
et sic fata Iouis poscunt, hic terminus haeret:
at bello audacis populi uexatus et armis,
finibus extorris, conplexu auulsus Iuli
auxilium imploret uideatque indigna suorum
funera, nec cum se sub leges pacis iniquae
tradiderit, regno aut optata luce fruatur
sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena.
κλῦθι Ποσαίδαον γαιήοχε κυανοχαῖτα. 6
εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι,
δὸς μὴ Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον οἴκαδ' ἱκέσθαι
ἀλλ' εἴ καί οἱ μοῖρα φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον καὶ ἑὴν ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὀψὲ κακῶς ἔλθοι ὀλέσας ἄπο πάντας ἑταίρους
νηὸς ἐπ' ἀλλοτρίης, εὕροι δ' ἐν πήματα οἴκῳ. 7
proxima Circaeae raduntur littora terrae,

---

1 Aen. II 470 2 Il. N 341 3 Aen. VI 6 4 Od. ε 490 5 Aen. XII 67 7 Il. Δ 141 8 Aen. IIII 612 17 Od. ι 528 24 Aen. VII 10

---

2 ΧΑΛΚΕΙΝ *P* ΛΑΝΟΜΕΠΑΩΝ· *P* 7 γυνή] ΤΥΝΕ *P* 8 ſic *P* 9 ınfantū *P* 11 ad *P* 15 *post* aut *deletum* potıatur *in P* 17 ΚΑΥΘΙΠΟϹΙΔΛΟΝ ΓΑΙΗΟΧΕ *P* 18 γε] ΤΕ *P* ΕΜΟΧ *P* 19 ΝΤΟΛΙΠΟΡΘΙΟΝ *P* *quae post* ἱκέϲθαι *addidit Ianius* υἱὸν Λαέρτεω Ἰθάκῃ ἔνι οἰκί' ἔχοντα *in nullo Homeri codice apud Larochium leguntur et uerissime hodie pro interpolatis habentur neque leguntur in P* 20 ΜΟΙΡΦΙΛΟΥϹ *P* 21 ΥΨ**ΟΡΟΦΟΝϹΑΙ *P* ΤΑΙΑ̅· *P* 22 ἔλθοι] ΕΛΘΟΙ *P* ΕΤΑΙΡΥϹ· | *P* 23 ΝΗϹ *P* δ'] ΔΙ *P* ΠΕΜΑΤΑ *P*

diues inaccessos ubi Solis filia Circe
assiduo resonat cantu tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
arguto tenues percurrens pectine telas.

8 *ἤιεν ὄφρα μέγα σπέος ἵκετο. τῷ ἔνι νύμφη*
ναῖεν ἐυπλόκαμος, δεινὴ θεός, αὐδήεσσα.
πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ
κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει
δαιομένων· ἡ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσ' ὀπὶ καλῇ
ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν.

9 Maeonio regi quem serua
sustulerat uetitisque ad Troiam miserat armis.
Βουκολίων δ' ἦν υἱὸς ἀγαυοῦ Λαομέδοντος,
πρεσβύτατος γενεήν, σκότιον δέ ἑ γείνατο μήτηρ.
10 ille autem expirans: non me quicumque es inulto
uictor nec longum laetabere: te quoque fata
prospectant paria atque eadem mox arua tenebis.
ad quem subridens mixta Mezentius ira:
nunc morere, ast de me diuum pater atque hominum rex.
11 *ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν,*
οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ ἀλλά τοι ἤδη
* * * * * * * * * * * * *
χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο.

et alibi|

---

5 Od. ε 57 12 Aen. VIIII 546 14 Il. Z 23 [16] Aen. X 739 22 Il. Π 851

---

1 circę *P* 5 HIN *P* ΜΕΤΑ *P* 6 ΗΑΙΕΝΕΥΡΛΟΚΑΜΟC *P* ΑΥΔΝΕCCA · | *P* 7 ἐπ'] ЄΡ *P* ΚΑΙΛΕΤΟ ΤΗΛΟCONOΔOCΔON · | *P* 11 ΧΡΙCΗΕ ΚΕΚΡΙΔΙ *P* 15 ΜΗΤΗC · *P* 18 *post* pſpectant *deletum* eadē *in P* 19 ad quem] atq. *P* 20 pater *om. P* 23 ΒΕΝΑΛΛΤΙΗΔΗ · | *P*, *deinde* ΧΕΡCΥ *P* 25 ΑΧΙΛΛΗΟC *P* ΑΥΜΟΝΟC *P*

τὸν καὶ τεθνηῶτα προσηύδα δῖος Ἀχιλλεύς·
τέθναθι· κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι ὁππότε κεν δὴ
Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι.
qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cygnum 12
sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis,
quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus: undique clamor
tollitur: inuadunt et fossas aggere conplent.
οἴμησεν δὲ ἀλείς ὥστ' αἰετὸς ὑψιπετήεις 13
ὅστ' εἶσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβεννῶν
ἁρπάξων ἢ ἄρν' ἀπαλὴν ἢ πτῶκα λαγωόν·
ὣς Ἕκτωρ οἴμησε τινάσσων φάσγανον ὀξύ.

Et quia non est erubescendum Vergilio, si minorem se Homero uel ipse fateatur, dicam, in quibus mihi uisus sit gracilior auctore. XIII

tunc caput orantis nequiquam et multa parantis 2
dicere deturbat terrae truncumque reliquit.

hi duo uersus de illo translati sunt

φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦδε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

uide nimiam celeritatem saluo pondere, ad quam non potuit conatus Maronis accedere. in curuli certamine 3
Homerus alterum currum paululum antecedentem et alterum paene coniunctum sequendo qua luce signauit?

πνοιῇ δ' Εὐμήλοιο μετάφρενον ἠδὲ καὶ ὤμους
θέρμετ'· ἐπ' αὐτῷ γὰρ κεφαλὰς καταθέντε πετέσθην·

---

1 Il. X 364 4 Aen. VIIII 563 9 Il. X 308 16 Aen. X 554 19 Il. K 457 25 Il. Ψ 380

---

1 ΡΡΟCΗΥΔΑ (Π supra) *P* 2 ΤΕΘΝΑΙ *P* ΔΕΖΟΜΑΙΟΠΤΙΚΕΝΔΗ·| *P* 3 ΕΘΕΛΕ ΤΕΛΕCΑ *P* 4 cignū·| *P* 9 ΑΓΕΤΟC *P* 10 πεδίονδε] ΠΕΔΕ *P* 11 ΛΑΤΩΟΝ *P* 12 ΟΙΜΕ|CΗ *P* 13 uirgilio *add. Cantabrig., om. P* 19 ΦΘΕΓΓΟ|ΥΛ'ΑΡΑ *P* ΚΟΝΙΝCΙΝΕΜΙΧΟΝ· *P* 25 ΕΥΜΕΛΟΙΟ *P* 26 ΕΘΡΜΕΤΕΡΝΑΥΤΩΓ | ΚΑΕΦΑΛΑC ΚΑΤΑΘΟΝΕΤΕCΕ· at ıſte *P*

at iste

humescunt spumis flatuque sequentum.

4 mirabilior celeritas consequentis priorem in cursu pedum apud eundem uatem

ἴχνια ποσσὶν ἔτυπτε πάρος κόνιν ἀμφιχυθῆναι

est autem huius uersus hic sensus: si per solum puluereum forte curratur, ubi pes fuerit de terra a currente sublatus, uestigium sine dubio signatum uidetur: et tamen celerius cogitatione puluis, qui ictu pedis
5 fuerat excussus, uestigio superfunditur. ait ergo diuinus poeta, ita proximum fuisse qui sequebatur, ut occuparet antecedentis uestigium, antequam puluis ei superfunderetur. at hic uester idem significare cupiens quid ait?

calcemque terit iam calce Diores.

6 uide et in hoc Homeri cultum

κεῖτ' ἀποδοχμώσας πλατὺν αὐχένα.

iste ait

ceruicem inflexam posuit.

7 hos quoque uersus si uidetur conparemus

ἅρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πίλνατο πουλυβοτείρῃ,
ἄλλοτε δ' ἀίξασκε μετήορα.
iamque humiles iamque elati sublime uidentur
aera per tenerum ferri.

8 *πασάων δ' ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα.*
ingrediensque deas supereminet omnes.

---

2 Georg. III 111 5 Il. Ψ 763 15 Aen. V 324 17 Od. ι 372 19 Aen. III 631 21 Il. Ψ 368 23 Georg. III 108 25 Od. ζ 107 26 Aen. I 501

---

5 ποccὶν ἔτυπτε] ΠΟ|ΑΙΝΕΤΙΝΤΕ *P* ΚΟΝΙΜΑΜΦΙΧΥΘΗΝΑ· eſt *P* 17 ΚΑΙΤ *P* ΠΑΑΤΥΝ *P* 21 ΧΕΘΝΙ *P* 23 humiliſ *P* 25 ΥΝΕΡΗΓΟΚΑ|ΡΕΕΧΕΝΗΛΕ ΜΕΤΟΠΑ *P*

ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε ἴστε τε πάντα. 9
et meministis enim, diuae, et memorare potestis.
clamores simul horrendos ad sidera tollit: 10
qualis mugitus fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit ceruice securim.
αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄισθε καὶ ἤρυγεν ὡς ὅτε ταῦρος
ἤρυγεν ἑλκόμενος Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα
κούρων ἑλκόντων· γάννυται δέ τε τοῖς Ἐνοσίχθων.

inspecto hic utriusque filo quantum distantiam deprehendes? sed nec hoc minus eleganter, quod de tauro ad sacrificium tracto loquens meminit et Apollinis *Ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα.* sed et Neptuni meminit *γάννυται δέ τε τοῖς Ἐνοσίχθων.* his autem duobus praecipue rem diuinam fieri tauro testis est ipse Vergilius 11

taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo. —
in segetem ueluti cum flamma furentibus Austris 12
incidit aut rapidus montano flumine torrens
sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
praecipitesque trahit siluas, stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀίδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ,
πάντῃ τ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ. —
θῦνε γὰρ ἂμ πεδίον, ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς 13
χειμάρρῳ, ὅστ' ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας·

---

1 Il. B 485 2 Aen. VII 645 3 ib. II 222 6 Il. Υ 403
16 Aen. III 119 17 ib. II 304 22 Il. Λ 155 25 Il. Ε 87

---

1 ΥΜΕΓΕΡΑΡΘΕΑΤΕϹΤΕΟΠΑΡΕϹΤΕΤΕΙΟΤΕΤΕΤΕΠΑ|ΗΤΑ · *P* 6 ΑΙΤΑΡ *P* Ν|ΡΙΓΕΝ *P* 8 ΕΛΚΟ(ω)ΝΤΩΝ | *P* ΕΝΟϹΙΧΕΘΩ̄ · *P* 13 ΓΑΝΥΔΑΙΔΕ ΤΟΤΕΙϹΕΝΟϹ|ΙΧΕΩΝ · *P* 20 ſiluaſ tunc ınſcıuſ *P* 22 ὅτε] ΤΕ *P* ΑΖΥΛΩΙ *P* 23 ΠΑΝΤΕΙΖΕΙΑΥΦΟΩΝ *P* ΑΜΝΟΙ · | *P* 24 ΠΡΟΠΙΖΕΙΠΙΤΟΙϹΙΝΕΝΑΤΟΜΕΝΟΙ *P* 25 ΕΘΥΝΕ *P'* ΑΜΝΕΔΙΟΝ *P* ΠΛΗΘΟΝΤΙΕΟΚΩϹ · | *P* 26 ΩΚΕΡΑΩΝ *P* ΓΕΟΨΡΑϹ · | *P*

τὸν δ' οὔτ' ἄρ τε γέφυραι ἐεργμέναι ἰσχανόωσιν,
οὔτ' ἄρα ἕρκεα ἴσχει ἀλωάων ἐριθηλέων,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης, ὅτ' ἐπιβρίσῃ Διὸς ὄμβρος·
πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν·
ὣς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκιναὶ κλονέοντο φάλαγγες.

et duas parabolas temerauit, ut unam faceret, trahens hinc ignem inde torrentem, et dignitatem neutrius impleuit

14 aduersi rupto ceu quondam turbine uenti
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis: stridunt siluae saeuitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
Βορέης καὶ Ζέφυρος, τώ τε Θρῄκηθεν ἄητον,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης· ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν
κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευεν

et alibi

15 *ὡς δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν*
οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
φηγόν τε μελίην τε βαθύφλοιόν τε κράνειαν,
αἵτε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων·
ὣς Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
δῄουν, οὐδ' ἕτεροι μνώοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.

9 Aen. II 416 13 Il. Ι 4 18 Il. Π 765

1 ΕΕΡΕΜΕΝΑΙ *P* 2 ΟΥΓ *P* 3 ΕΞΑΠΙΝΕC *P* 4 ΚΑΤΡΩΩΝ · ΤΕΡΙΒΕ *P* ΑΤΕCΙΖΕΩ · | *P* 5 ΤΙΚΙΝΑΤΙ *P* ΦΑΛΑΓΕC * * (*fuit in ras. ut uid.* ΤΡ) *P* 9 *post* aduerſi *deletum* quen *in P* rapto *P* 10 zephirq *P* eouſ *P* 13 ὡς δ'] ΩCΔΥC *P* δύο] ΔΥ *P* 14 ΟΡΗΚΗΘΕΝ *P* 15 ΕΛΙΟΝΤ *P* ΕΖΑΠΙΝΗΕCΑΜΔΙC *P* 16 ΚΟΡΘΥΕΤΑΙ ΠΟΛΑΒΟΝΑΕΠΑΞΑΛΑΦΥΚΟCΕΧΕΙΥΑ · | *P* 18 ΕΡΙΔΑΙΝΑΛΛΗΛΟΙΝ · | *P* 19 ΕΝΒΕCΕΒΘΕΗΝ *P* ΥΛΗΝ · | *P* 20 ΜΕΛΙΕΝ (Η *supra* Ε) *P* ΒΑΘΥΦΑΟΙΟΝ *P* 21 ΛΙΤΕΡΙΟC ΑΛΕΛΑCΕΒΑΛΟΝ (Η *supra* Ε) * * * * * * * * * * * * * * * *P* 23 ΑΧΑΙΟΕΠΑΛΗΛΟΙCΙ *P* 24 ΕΤΡΟΙ *P*

idem et hic uitium, quod superius incurrit, de duabus Graecis parabolis unam dilucidius construendo.

prosequitur surgens a puppi uentus euntis. 16
ἡμῖν δ' αὖ κατόπισθε νεὸς κυανοπρῴροιο
ἴκμενον οὖρον ἵει πλησίστιον ἐσθλὸν ἑταῖρον.

quod noster dixit *κατόπισθε νεός*, uester ait surgens a puppi satis decore: sed excellunt epitheta, quae tot et sic apta uento noster imposuit.

uisceribus miserorum et sanguine uescitur atro. 17
uidi egomet duo de numero cum corpora nostro
prensa manu magna medio resupinus in antro
frangeret ad saxum.
ἀλλ' ὅγ' ἀναΐξας ἑτάροις ἐπὶ χεῖρας ἴαλλεν
σὺν τε δύω μάρψας ὥστε σκύλακας ποτὶ γαίῃ
κόπτ'· ἐκ δ' ἐγκέφαλος χαμάδις ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
τοὺς δὲ διαμελεϊστὶ ταμὼν ὡπλίσσατο δόρπον·
ἤσθιε δ' ὥστε λέων ὀρεσίτροφος οὐδ' ἀπέλειπεν
ἔγκατά τε σάρκας τε καὶ ὀστέα μυελόεντα.
ἡμεῖς δὲ κλαίοντες ἀνεσχέθομεν Διὶ χεῖρας.

narrationem facti nudam et breuem Maro posuit, contra Homerus *πάθος* miscuit, et dolore narrandi inuidiam crudelitatis aequauit.

hic et Aloidas geminos immania uidi 18
corpora qui manibus magnum rescindere caelum
adgressi superisque Iouem detrudere regnis.
Ὦτόν τ' ἀντίθεον τηλέκλειτόν τ' Ἐφιάλτην

---

3 Aen. III 130 4 Od. λ 6 9 Aen. III 622 13 Od. ι 288 23 Aen. VI 582 26 Od. λ 308

---

1 idem et hic *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*): demet huıc *P*, delet hinc *Zeunius* 2 dilutius *coni. Bentleius l. l.* 4 ΚΥΑΝΟΠΡΩΠΟΙΟ *P* 5 ΕϹΕΛΟΝ *P* 7 decere *P'* 14 ΔΙΩ *P* ΚΑΙΗ · | *P* 15 ΚΟΠΤΕΔΕΠΚΕΦΑΛΟϹ ΧΑΜΑΙΔΙϹ *P* 16 ΤΟΙϹΔΕ *P* 18 ΕΤΚΑΤΑ *P* ΜΥΕΔΟΕΝΤΑ · | *P* 19 ΗΜΙϹ *P* 21 pathoſ *P* dolere *P'* 26 ΑΝΤΙΤΕΟΝΤ$\overset{\text{Η}}{\underset{\cdot}{\text{Ε}}}$ΛΕΙΤΟΝΤ ΕΠΙΑΛΓΗΝ · | *P*

τοὺς δὴ μηκίστους θρέψε ζείδωρος ἄρουρα,
καὶ πολὺ καλλίστους μετά γε κλυτὸν Ὠρίωνα·
ἐννέωροι γὰρ τοίγε καὶ ἐννεαπήχεες ἦσαν
εὖρος ἀτὰρ μῆκός γε γενέσθην ἐννεόργυιοι.
οἵ ῥα καὶ ἀθανάτοισιν ἀπειλήτην ἐν Ὀλύμπῳ
φυλόπιδα στήσειν πολυάικος πολέμοιο·
Ὄσσαν ἐπ' Οὐλύμπῳ μέμασαν θέμεν αὐτὰρ ἐν Ὄσσῃ
Πήλιον εἰνοσίφυλλον ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη.

19 Homerus magnitudinem corporum alto latoque dimensus est, et uerborum ambitu membra depinxit, uester ait i m m a n i a c o r p o r a nihilque ulterius adiecit, mensurarum nomina non ausus attingere. ille de construendis montibus conatum insanae molitionis expressit, hic a d g r e s s o s r e s c i n d e r e c a e l u m dixisse contentus est. postremo locum loco si conpares, pudendam inuenies differentiam.

20 fluctus uti primo coepit cum albescere ponto,
paulatim sese tollit mare et altius undas
erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέι κῦμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ὑποκινήσαντος·
πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην.

21 ille cum marino motu et littoreos fluctus ab initio describit, hoc iste praeteruolat. deinde, quod ait ille *πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται*, Maro ad hoc uertit p a u l a t i m s e s e t o l l i t m a r e. ille fluctus incremento

---

17 Aen. VII 528 20 Il. Δ 422

---

1 ΙΔΩΡΟϹ ΑΡΟΙΡΑ *P* 2 ΚΑΛΛΙϹΤΟΥ *P* 3 ЄΝΝЄΜΡΟΙ *P* καί] Κ *P* 4 ЄΝΝЄΩΡΓΥΙΟῙ · | *P* 7 ΜЄΜΟϹΑΝ *P* ΟϹΗΙ *P* 8 ΠЄΛΙΟΝЄΙΝΟϹΙΦΙΛΛΟΝ *P* 14 adgreſſuſ | *P* 17 cępit *P* 20 ΩϹΑΔΟΤЄΝΑΙΓΙΛΑΩ ΠΟΛΗΧЄΙ ΚΥΜΑΟΛΑΛΑ * * ΗϹ · | (*in ras. fuit* ЄЄ) *P* 21 ЄΝΑϹϹΥΤЄΡΟΛΙ *P* 22 ΠΟΝΤΟ *P* ΚΑΟΡΥϹϹЄΤΑΙ *P*

suo ait in sublime curuatos littoribus inlidi, et asperginem collectae sordis exspuere, quod nulla expressius pictura signaret, uester mare a fundo ad aethera usque perducit.

dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris 22
per pice torrentis atraque uoragine ripas
adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο, μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν Ὄλυμπον. —
καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ ὅστε μέγιστος
ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν.

Phidias cum Iouem Olympium fingeret, interrogatus 23 de quo exemplo diuinam mutuaretur effigiem, respondit archetypum Iouis in his se tribus Homeri uersibus inuenisse

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο, μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν Ὄλυμπον,

nam de superciliis et crinibus totum se Iouis uultum collegisse. quod utrumque uidetis a Vergilio praetermissum. sane concussum Olympum nutus maiestate non tacuit, ius iurandum uero ex alio Homeri loco sumpsit, ut translationis sterilitas hac adiectione conpensaretur.

ora puer prima signans intonsa iuuenta. 24
πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦπερ χαριεστάτη ἥβη,

---

5 Aen. VIIII 104 8 Il A 528 11 Il. O 37 26 Aen. VIIII 181 27 Od. κ 279

---

1 lıtorıbuſ *P′* 2 expeſſıuſ *P′* 5 ſtıgıı *P* 6 torrenteſ *ni fallor P′* 7 totam *P* olīpū · | *P* 8 ΚΡΟΝΙΟΝ · | *P* 10 ЄΛЄΛΙΖЄΝ *P* 11 CΙΤΥΓΟC (Γ *corr. ex* Τ) *P* ΜЄΤΙCΤΟC *P* 13 fıdıaſ *P* olımpıum *P* 15 archetıppum *P* tubuſ *P′* ueınbuſ *P′* 17 ΚΡΟΗΗΙΩΝ · *P* 19 ΑΤΑΝΑΤΟΙΟ *P* 22 olımpum *P* 26 ora — ıuuenta *in ras. in P* 27 ΥΠΗΝΗ *P* ΝΒΗ *P*

praetermissa gratia incipientis pubertatis — *τοὖπερ χαριεστάτη ἥβη* — minus gratam fecit Latinam descriptionem.

25 ut fera, quae densa uenantum saepta corona
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra uenabula fertur.
Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίος ὦρτο λέων ὥς
σίντης ὅν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν
ἀγρόμενοι, πᾶς δῆμος· ὁ δὲ πρῶτον μὲν ἀτίζων
ἔρχεται ἀλλ' ὅτε κέν τις ἀρηιθόων αἰζηῶν
* * * * * * * * * * *
γίγνεται, ἐν δέ τέ οἱ κραδίῃ στένει ἄλκιμον ἦτορ,
οὐρῇ δὲ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν
μαστίεται, ἑὲ δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέεσθαι·
γλαυκιόων δ' ἰθὺς φέρεται μένει ἤν τινα πέφνῃ
ἀνδρῶν ἢ αὐτὸς φθίεται πρώτῳ ἐν ὁμίλῳ·
ὣς 'Αχιλῆ' ὤτρυνε μένος καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
ἀντίον ἐλθέμεναι μεγαλήτορος Αἰνείαο.

26 uidetis in angustum Latinam parabolam sic esse contractam, ut nihil possit esse ieiunius, Graecam econtra et uerborum et rerum copia pompam uerae uenationis implesse. in tanta ergo differentia paene erubescendum est conparare.

27 haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
concurrunt: haeret pede pes densusque uiro uir.
ὣς ἄραρον κόρυθές τε καὶ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι,
ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε κόρυς κόρυν ἀνέρα δ' ἀνήρ.

---

4 Aen. VIIII 551 7 Il. Υ 164 24 Aen. X 360 26 Il. Π 214

---

2 NBΕ (Η supra) *P* 5 haud *om. P* 7 ΕΝΑΝΤΙΟ * C (*in ras. fuit* Υ) *P* 10 ΑΡΧΑΤΑΙ *P* 11 *om. P* 12 ΙΙΝΕΤΑΙ *P* ΚΡΑΔΙΕ (Η supra) *P* ἦτορ] ΤΟΡ· | *P* 14 δ'] Λ *P* ΜΑΧΕΕCΤΑΙ *P* 15 ΓΛΑΥΚΙΩ|ΟΝ *P* ΠΕΦΝΕΙ · ΑΝΑΡΩ|Ν *P* 16 ΦΘΕΙΕΤΑΙ *P* ὁμίλῳ] ΕΜΙΑΩ · *P* 17 ΟΥΜΟC *P* 26 ΚΟΡΥΘΟC *P* καί] ΚΑ *P* ΟΜΦΑΛΟΕCCΑΡ *P* 27 ἔρειδε] Ε *P*

quanta sit differentia utriusque loci lectori aestimandum relinquo.

utque uolans alte raptum cum fulua draconem 28
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit:
saucius at serpens sinuosa uolumina uersat,
arrectisque horret squamis et sibilat ore
arduus insurgens: illa haud minus urguet obunco
luctantem rostro, simul aethera uerberat alis.
ὄρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν, 29
αἰετὸς ὑψιπέτης ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων
φοινήεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον
ζωὸν ἔτ' ἀσπαίροντα· καὶ οὔπω λήθετο χάρμης.
κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στῆθος παρὰ δειρὴν
ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ ἕθεν ἧκε χαμᾶζε
ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσῳ δ' ἐνὶ κάββαλ' ὁμίλῳ·
αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῆς ἀνέμοιο.

Vergilius solam aquilae praedam refert, nec Homericae aquilae omen aduertit, quae et sinistra ueniens uincentium prohibebat accessum et accepto a captiuo serpente morsu praedam dolore deiecit, factoque tripudio solistimo cum clamore dolorem testante praeteruolat: quibus omnibus uictoriae praeuaricatio significabatur. his praetermissis, quae animam parabolae dabant, uelut exanimum in Latinis uersibus corpus remansit. 30

parua metu primo, mox sese adtollit in auras, 31
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται αὐτὰρ ἔπειτα
οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει.

---

3 Aen. XI 751 9 Il. M 200 26 Aen. IIII 176 28 Il. Δ 442

---

7 ab unco *P* 9 TAP *P* ЄΠЄΛΘЄ *P* MЄMAOCĪ· | *P* 10 YΨΙΠЄΤЄC *P* ЄЄΡΓΟΝ *P* 11 ΦЄΡΟΝ *P* ΠЄΛΩΡΩ̄· | *P* 13 ЄΧΟΝΠΑ *P* 14 ἕθεν ἧκε] ЄCЄΗΝ ΚЄ *P* 15 ЄΝΚΑΒΒΑΧ *P* 16 ΚΛΑΤΞΑC *P* ΑΝΟΜΟΙΟ *P* 20 ſepente *P'* 28 ΟΔΙΓΟΝ | *P* ΠΡΙΡΩΤΑ ΚΟΡΙCЄΓΑΙ *P* ЄΠЄΤΑ *P* 29 Θ *add. ante* ἐστήριξε *P* ΚΑΤΗΠΙΧΘΟΝΙΑ *P*

Homerus *Ἔριν*, id est contentionem, a paruo dixit incipere, et postea in incrementum ad caelum usque succrescere. hoc idem Maro de Fama dixit sed in-
32 congrue. neque enim aequa sunt augmenta contentionis et famae, quia contentio, etsi usque ad mutuas uastationes ac bella processerit, adhuc contentio est, et manet ipsa, quae creuit, fama uero cum in immensum prodit, fama esse iam desinit et fit notio rei iam cognitae. quis enim iam famam uocet, cum res aliqua a terra in caelum nota sit? deinde nec ipsam hyperbolen potuit aequare. ille caelum dixit, hic
33 auras et nubila. haec autem ratio fuit non aequandi omnia, quae ab auctore transcripsit, quod in omni operis sui parte alicuius Homerici loci imitationem uolebat inserere, nec tamen humanis uiribus illam diuinitatem ubique poterat aequare, ut in illo loco, quem uolo omnium nostrum iudicio in commune pen-
34 sari. Minerua Diomedi suo pugnanti dumtaxat flammarum addit ardorem, et inter hostium caedes fulgor capitis uel armorum pro milite minatur

δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ.

35 hoc miratus supra modum Vergilius inmodice est usus. modo enim ita de Turno dicit

tremunt sub uertice cristae
sanguineae clipeoque micantia fulmina mittunt:

modo idem ponit de Aenea

ardet apex capiti cristisque ac uertice flamma
funditur, et uastos umbo uomit aereus ignis.

quod quam importune sit positum, hinc apparet, quod

---

21 Il Ε 4 24 Aen. VIIII 732 27 ib. X 270

---

1 ЄΠΙΝ *P* 3 ſuccefcere *P* 19 *in* cedeſ *posterior* e *in ras. in P* 21 ΑCΠΙΔΟΑ *P* ΠΙΡ· *P* 25 clıpıoq. *P′*

necdum pugnabat Aeneas, sed tantum in naui ueniens
apparebat. alio loco 36

cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
sustinet Aetnaeos efflantem faucibus ignis.

quid quod Aeneas recens allatis armis a Vulcano et in terra positis miratur

terribilem cristis galeam flammasque uomentem?

uultis aliam fruendi auiditatem uidere? loci huius 37
supra meminimus: fulgore correptus.

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

sero uoluit loquenti Ioui adsignare parem reueren- 38
tiam. nam cum et in primo uolumine et in quarto et in nono loquatur quaedam Iuppiter sine tumultu, denique post Iunonis et Veneris iurgium

infit. eo dicente deum domus alta silescit
et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus,

tamquam non idem sit, qui locutus sit paulo ante
sine ullo mundi totius obsequio. similis importunitas 39
est in eiusdem Iouis lance, quam ex illo loco sumpsit

καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίτηνε τάλαντα,

nam cum iam de Turno praedixisset Iuno

---

3 Aen. VII 785 7 ib. VIII 620 17 ib. X 101 23 Il. X 209

---

3 trıplıcē *P′* chımeram *P* 4 ęs &hne|oſ *P* 7 uocantem *P* 10 ΚΥΑΝΕΝΕΗϹ ΙΝ *P* 12 ΚΡΙΟϹ *P* ΕΛΕΛΙΠΕΝ *P* 13 ſeruo *P* 16 uenerıſ] ıeneorıſ *P* 17 dıcente dıcente domuſ *P* 23 *in* Ε|ΤΙΤΗΝΕ *post* Η *deletum* & (*ut uid.*) *in P* ΤΑΛΑΗΤΑ *P*

nunc iuuenem imparibus uideo concurrere fatis
Parcarumque dies et lux inimica propinquat,

manifestumque esset Turnum utique periturum, sero tamen

Iuppiter ipse duas aequato examine lances
sustinet et fata imponit diuersa duorum.

40 sed haec et talia ignoscenda Vergilio, qui studii circa Homerum nimietate excedit modum. et re uera non poterat non in aliquibus minor uideri, qui per omnem poesin suam hoc uno est praecipue usus archetypo. acriter enim in Homerum oculos intendit ut aemularetur eius non modo magnitudinem sed et simplicitatem et praesentiam orationis et tacitam maiestatem.
41 hinc diuersarum inter heroas suos personarum uaria magnificatio, hinc deorum interpositio, hinc auctoritas fabulosorum, hinc adfectuum naturalis expressio, hinc monumentorum persecutio, hinc parabolarum exaggeratio, hinc torrentis orationis sonitus, hinc rerum singularum cum splendore fastigium.

XIIII Adeo autem Vergilio Homeri dulcis imitatio est, ut et in uersibus uitia, quae a non nullis imperite reprehenduntur, imitatus sit, eos dico, quos Graeci uocant *ἀκεφάλους, λαγαρούς, ὑπερκαταληκτικούς*, quos hic quoque Homericum stilum approbans non refugit,
2 ut sunt apud ipsum *ἀκέφαλοι*

arietat in portas,
parietibus textum caecis iter

1 Aen. XII 149 5 ib. XII 725 26 ib. XI 890 27 ib. V 589

5 *post* examıne *deletum* duaſ, *omisso uoc.* lances *in P* 10 archeypo *P* 12 eıuſ *add. Cantabr. om. P* 13 oratıonıſ *in ras. in P* 17 perſequutıo *P* 19 faſtı*gıum *P* 23 ΛΑΓΑΡΟΥC *P* 24 heroıcum ſtılum *P* 25 acephalı *P* 26 por|tıſ *P* 27 abıetıbuſ textum *P*

et similia, *λαγαροὶ* autem, qui in medio uersu breues syllabas pro longis habent 3

et duros obice postes.
concilium ipse pater et magna incepta Latinus.

ὑπερκαταληκτικοὶ syllaba longiores sunt 4

quin protinus omnia

et

Vulcano decoquit humorem

et

spumas miscent argenti uiuaque sulphura

et

arbutus horrida.

sunt apud Homerum uersus uulsis ac rasis similes 5
et nihil differentes ab usu loquendi. hos quoque tamquam heroice incomptos adamauit

ἵππους δὲ ξανθὰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα
πάσας θηλείας.
omnia uincit Amor et nos cedamus Amori —
nudus in ignota Palinure iacebis harena.

sunt amoenae repetitiones, quas non fugit 6

ἅτε παρθένος ἠίθεός τε
παρθένος ἠίθεός τ᾽ ὀαρίζετον ἀλλήλοιιν.
Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet
Pan etiam Arcadia dicet se iudice uictum.

---

3 Aen. XI 890 4 ib. XI 469 6 ib. VI 33 8 Georg. I 295 10 ib. III 449 12 ib. II 69 16 Il. Λ 680 18 eclog. X 69 19 Aen. V 871 21 Il. X 127 23 eclog. IIII 58

---

1 beueſ *P′* 2 ſillabaſ *P* 5 ſillaba *P* 7 et *om.* *P* 10 argentı mıſcent *P* 16 καί] K *P*, *deinde* ΠΕΝΤΕ|ΚΟΝΤΑ *P*
H
ΤΕΛΕΙΑC *P* 20 amene̜ *P* 21 ΠΑΡ|ΦΕΝΟC ΗΙΟΕΟC *P* 22 ΠΑΡΟΕΝΕC · ΗΟΕΟC *P* ΤΕ] Π *P* 23 *et* 24 archadıa *P*

7 Homerica quoque epitheta quantum sit admiratus imitando confessus est

μοιρηγενὲς ὀλβιόδαιμον,
χαλκεοθωρήκων ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι,
θωρήκων τε νεοσμήκτων,
κυανοχαῖτα Ποσειδάων,
Διὸς νεφεληγερέταο,
οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα,
κύαμοι κυανόχροες,

et mille talium uocabulorum, quibus uelut sideribus
8 micat diuini carminis uariata maiestas. ad haec a uestro respondetur

malesuada fames
auricomi rami
centumgeminus Briareus.

adde et f u m i f e r a m n o c t e m, et quicquid in singulis
9 paene uersibus diligens lector agnoscit. saepe Homerus inter narrandum uelut ad aliquem dirigit orationem

ἔνθ' οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,

et

φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως.

10 nec hoc Vergilius praetermisit

migrantes cernas totaque ex urbe ruentes

et

---

3 Il. Γ 182 4 Il. Δ 448 5 Il. N 342 6 Il. N 563 et Ξ 390 7 Il. Ε 631 8 Il. Α 157 9 Il. N 589 13 Aen. VI 276 14 ib. VI 141 15 ib. VI 287 16 ib. VIII 255 19 Il. Δ 223 21 Il. Γ 220 23 Aen. IIII 401

---

3 ΜΟΙΡΗΤΗΝΕ ΟΟΛΟΒΙΟΛΙΜΟΝ *P* 4 ΑΟΠΑΕΟ *P* 5 ΘΟΡΗΚ · ΩΝΕΟΟΟΜΗΚ|ΤΩΝ ΚΟΑΝΟΧΑΙΤΑΠ · ΟΟΙΔΩΝ *P* 7 ΝΕΦΕ · ΛΗΤΕΡΕ | ΤΑΟΟΥΡΠΕΑ *P* 8 ΟΑΛΛΑΑΤΕΗ · ΧΝΕΕΑ *P* 19 ΕΝΕ *P* ΒΡΙΖΟΝΛ *P* ΑΤΑΜΕΜΝΟΝΑ *P* 21 ΦΑΙΝΟ | ΡΕΝΤΑΚΟΤΟΝ *P* ΑΛΦΡΟΝΑΤΑΥ^ΤΑΟ·^ | *P*

totumque instructo Marte uideres
feruere Leucaten
et
Pelago credas innare reuulsas
Cycladas
et
studio incassum uideas gestire lauandi.

item diuinus ille uates res uel paulo uel multo ante 11
transactas opportune ad narrationis suae seriem reuocat, ut et historicum stilum uitet non per ordinem digerendo, quae gesta sunt, nec tamen praeteritorum
nobis notitiam subtrahat. Theben Asiae ciuitatem 12
aliasque plurimas Achilles, antequam irasceretur, euerterat, sed Homeri opus ab Achillis ira sumpsit exordium. ne igitur ignoraremus, quae prius gesta sunt, fit eorum tempestiua narratio

ᾠχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος,
τὴν δὲ διεπράθομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα,

et alibi

δώδεκα δὴ σὺν νηυσὶ πόλεις ἀλάπαξ' ἀνθρώπων,
πεζὸς δ' ἕνδεκά φημι κατὰ Τροίην ἐρίβωλον.

item ne ignoraremus, quo duce classis Graecorum 13
ignotum sibi Troiae litus inuenerit, cum de Calchante quereretur, ait

καὶ νήεσσ' ἡγήσατ' Ἀχαιῶν Ἴλιον εἴσω
ἣν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων.

---

1 Aen. VIII 676 4 ib. VIII 691 7 Georg. I 387 17 Il. A 366 20 Il. I 328 25 Il. A 71

---

2 leuchaten *P* 5 cicladaſ *P* 12 teben *P* 16 tempoſtiua *P'* 17 ΩΧΟΜΕΘ *P* ΘΕΒΗΝ ΙΕΡΗ *P* ΕΤΙΜΝΟϹ (Η *supra* Ε) *P* 18 ΔΙΕ|ΠΡΑΘΕΜΕΝ *P* 20 ΩϹΔΕΚΑΜΕΝϹΥΝ *P* ΠΟΛΙϹΑ ΛΑΠΑΑΝΟΡΗΠΩ · | ΠΟΖΟϹ (Ε *supra* Ο) *P* 22 gecoꝝ *P* 23 calcante *P* 25 νήεες'] ΝΗϹϹ *P* ΙΛΙΟΝ *P* 26 *ΑΠΟΛΛΩΝ *P*

et ipse Calchas narrat omen, quod Graecis nauigantibus de serpente passerum populatore contigerit, ex quo denuntiatum est exercitum annos decem in hostico
14 futurum. alio loco senex, id est referendis fabulis amica et loquax aetas, res refert uetustas

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέπερ ὑμῖν
ἀνδράσιν ὡμίλησα et reliqua

et alibi

αἴθ' ὣς ἡβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἴη

15 et sequentia. Vergilius omne hoc genus pulcherime aemulatus est

nam memini Hesionae uisentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum

et

atque equidem memini Teucrum Sidona uenire

et

qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
straui

16 et de furto uel poena Caci tota narratio. nec uetustissima tacuit, quin et ipsa notitiae nostrae auctoris sui imitator ingereret

namque ferunt luctu Cygnum Phaethontis amati

et similia.

XV Vbi uero enumerantur auxilia, quem Graeci c a t a l o g u m uocant, eundem auctorem suum conatus imitari in non nullis paululum a grauitate Homerica

---

6 Il. A 260 9 Il. H 157 12 Aen. VIII 157 15 ib. I 619 17 ib. VIII 561 19 ib. VIII 193 22 Aen. X 189

---

1 calcaſ *P* gecis *P'* 6 ΗΔΗΓΑΡΤΕΓΩΚΙ ΑΡΕΤΟCΙΝ ΗΕΡΕ | ΠΥΜΙΝ *P* 7 ΩΜΙΑΝCΑ *P* 9 ΑΙΤ̣ΟCΝΗΒΩ|ΟΙΜΙ (Θ supra) *P* ΜΠΕΔΟC *P* 17 preneſte *P* 18 ſtra * uı (*uid. fuisse* t) *P* 19 pena *P* 20 quı | nec ıpſa *P* 22 cynū ph&ontıſ amatı *P*

deuiauit. primum quod Homerus praetermissis Athe- 2
nis ac Lacedaemone uel ipsis Mycenis, unde erat
rector exercitus, Boeotiam in catalogi sui capite
locauit, non ob loci aliquam dignitatem, sed notissi-
mum promuntorium ad exordium sibi enumerationis
elegit, unde progrediens modo mediterranea modo 3
maritima iuncta describit, inde rursus ad utrumque
situm cohaerentium locorum disciplina describentis
uelut iter agentis accedit, nec ullo saltu cohaerentiam
regionum in libro suo hiare permittit, sed hoc uiandi
more procedens redit unde digressus est, et ita finitur
quicquid enumeratio eius amplectitur: contra Vergilius 4
nullum in commemorandis regionibus ordinem seruat,
sed locorum seriem saltibus lacerat. adducit primum
Clusio et Cosis Massicum. Abas hunc sequitur manu
Populoniae Iluaeque comitatus. post hos Asilan mise-
runt Pisae, quae in quam longinqua sint Etruriae
parte, notius est, quam ut adnotandum sit. inde mox
redit Caere et Pyrgos et Grauiscas, loca urbi proxima,
quibus ducem Asturem dedit. hinc rapit illum Cini-
rus ad Liguriam, Ocnus Mantuam. sed nec in cata- 5
logo auxiliorum Turni, si uelis situm locorum mente
percurrere, inuenies illum continentiam regionum secu-
tum. deinde Homerus omnes, quos in catalogo enu- 6
merat, etiam pugnantes uel prospera uel sinistra sorte
commemorat, et, cum uult dicere occisos, quos cata-
logo non inseruit, non hominis sed multitudinis nomen
inducit, et quotiens multam necem significare uult,
messem hominum factam esse dicit, nulli certum no-
men facile extra catalogum uel addens in acie uel

1 Il. B 464 12 Aen. X 166

1 deuıcauıt *P* 2 mıcenıſ *P* 3 bo&ıā *P*, *cf. ad p. 62, 12* 5 ꝓmunctorıṽ | *P* 15 marſıcū *P* 19 cerę & pırgoſ *P* ǵrauıſcaſ *P* 21 ad lıgu·rıā ocnuſ mantuā (ad lı *in ras.*) *P* 23 ſequutū *P* 24 numerat *P*

7 detrahens. sed Maro uester anxietatem huius obseruationis omisit. nam et in catalogo nominatos praeterit in bello, et alios nominat ante non dictos. sub Massico duce mille manus iuuenum uenisse dixit

qui moenia Clusi
quique Cosas liquere,

deinde Turnus naui fugit,

qua rex Clusinis aduectus Osinius oris,

quem Osinium numquam antea nominauit: et nunc
8 ineptum est regem sub Massico militare. praeterea nec Massicus nec Osinius in bello penitus apparent, sed et illi, quos dicit fortemque Gyam fortemque Serestum, pulcher quoque Aquiculus et Mauortius Haemon et fortissimus Vmbro et Virbius Hippolyti proles pulcherrima bello, nullum locum inter pugnantium agmina uel gloriosa uel turpi
9 commemoratione meruerunt. † Antio itemque Cupauo et Cinirus, insignes Cygni Phaethontisque fabulis, nullam pugnae operam praestant, cum Alesus et Sacrator ignotissimi pugnent et Atinas ante non dictus.
10 deinde in his, quos nominat, fit saepe apud ipsum incauta confusio. in nono

Corinaeum sternit Asilas,

---

4 Aen. X 167 8 ib. X 655 12 ib. I 612 13 ib. VIIII 684 14 ib. VIIII 685 15 ib. VII 752 16 ib. VII 761 17 (Cupauo) ib. X 187 19 ib. X 352 et 411 20 ib. X 747 21 ib. XI 869 22 ib. VIIII 571

---

5 męnıa clusȷ (*corr. ex* clusa) | *P* 6 choras *P* 8 ad uectus osınıus · orısq. mosoniū *P* 10 rege *P* 11 massı * cus (*uid. fuisse* masscc us) *P* pęnıtus *P* 12 qđ *P* gıā *P* 14 hemon *P* 15 ẏppolıtı *P* 17 Antıo *P* pauo *P* 18 cıner' *P* ınsignes * * cıgnı ph&ontısq. (*altera* g *ex* n *corr.*) *P* 19 prestant *P* Sacrator *Meursius:* sacrato *P* 20 dictus||| *p*, dıctum *P* 21 sepe *P* 23 corıneū *P*

deinde in duodecimo Ebusum Corinaeus interficit

obuius ambustum torrem Corinaeus ab ara
corripit et uenienti Ebuso plagamque ferenti
occupat os.

sic et Numam, quem Nisus occidit, postea Aeneas 11

persequitur fortemque Numam.

Camertem in decimo Aeneas sternit, at in duodecimo

Iuturna formam adsimulata Camertae.

Chlorea in undecimo occidit Camilla, in duodecimo 12
Turnus. Palinurus Iasides et Iapis Iasides quaero an fratres sint. Hyrtacides est Hippocoon, et rursus Hyrtacides

Corynaeum sternit Asilas.

sed potuerunt duo unum nomen habuisse. ubi est 13
illa in his casibus Homeri cautio? apud quem cum duo Aiaces sint, modo dicit *Τελαμώνιος Αἴας*, modo *Ὀιλῆος ταχὺς Αἴας*, item alibi *ἶσον θυμὸν ἔχοντε ὁμώνυμοι*, nec desinit, quos iungit nomine, insignibus separare, ne cogatur lector suspiciones de uarietate appellationis agitare. deinde in catalogo suo curauit 14
Vergilius uitare fastidium, quod Homerus alia ratione non cauit eadem figura saepe repetita

---

1 Vergil. Aen. XII 298 5 ib. VIIII 454 6 ib. X 562 7 ib. X 562. XII 224 9 ib. XI 268. XII 363. V 843 10 ib. V 492 13 ib. VIIII 57 17 Il. P 720

---

1 corıneuſ *P* 2 corıneuſ *P* 7 undecımo *P* 8 forma *P* adſımılata *P* 9 Heclorea *P* 10 ıapix *P* 11 hırtacıdeſ *P* et rurſuſ hırtacıdeſ *P* 13 corıneũ *P* et Nisus 'Hyrtacides comitem Aeneae quem miserat Ida' *Ianius* 16 ΤΑΛΑΜΩ-ΝΙΟC *P* ‖modo | (1 *littera eras.*) *P* 17 ΙΑΟC *P* 18 ΩΜΩ-ΝΙΜΟΥ *P* 21 uırgılıvſ (v *ex corr. sed a 1. m. fort.* u, *quia propter maculam male natum erat, iteratum* (*cf. p.* 316, 9) *P*

οἳ δ' Ἀσπληδόν' ἔναιον,
οἳ δ' Εὔβοιαν ἔχον,
οἵ τ' Ἄργος τ' εἶχον Τίρυνθά τε,
οἵ τ' εἶχον κοίλην Λακεδαίμονα κητώεσσαν.

15 hic autem uariat uelut dedecus aut crimen uitans repetitionem

primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris,
filius huic iuxta Lausus
post hos insignem fama per gramina currum,
tum gemini fratres,
nec Praenestinae fundator,
at Messapus equum domitor,
ecce Sabinorum prisco de sanguine,
hic Agamemnonius,
et te montosae,
quin et Marrubia uenit de gente sacerdos,
ibat et Hippolyti proles.

16 has copias fortasse putat aliquis diuinae illi simplicitati praeferendas, sed nescio quo modo Homerum repetitio illa unice decet: est ingenio antiqui poetae digna enumerationique conueniens, quod in loco, mera nomina relaturus, non incuruauit se, neque minute torsit deducendo stilum per singulorum uarietates, sed stat in consuetudine percensentium tamquam per aciem dispositos enumerans, quod non aliis quam
17 numerorum fit uocabulis. et tamen egregie, ubi oportet, de nominibus ducum uariat

1—4 Il. B 511. 536. 559. 581 7—17 Verg. Aen. VII 647. 649. 655. 670. 678. 691. 706. 723. 744. 750. 761

1 ΑCΤΑΝΔΟΝ *P* 3 ΙΡΥΝΟ ΑΤЄ *P* 4 ΛΑΚЄ ΔΑΙΜΟΑ *P* ΚЄΤΑЄCCΑΝ *P* 7 ın ıd *P* tırrenıſ *P* 13 ſanguıno *P'* 17 ıppolıtı *P* 18 puta∗t (n *eras.*) *P* dıuı|nȩ *P* 20 repetıcıo *P* Ɛſt [in] genıo *P* aqtıquı *P*[1] 22 neq. *supra scr.* *P*

αὐτὰρ Φωκήων Σχεδίος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον,
Λοκρῶν δ' ἡγεμόνευεν Ὀιλῆος ταχὺς Αἴας,
Νιρεὺς δ' αὖ Σύμηθεν ἄγεν τρεῖς νῆας ἐίσας.

illam uero enumerationis congestionem apud Homerum Maro admiratus ita expressit, ut paene eum dixerim elegantius transtulisse 18

οἵ Κνωσσόν τ' εἶχον Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν
Λύκτον Μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα Λύκαστον
Φαιστόν τε, et similia.

ad quod exemplum illa Vergiliana sunt 19

agmina densentur campis Argiuaque pubes
Auruncaeque manus Rutuli ueteresque Sicani
stant Gauranae acies et picti scuta Labici,
qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
litus arant Rutulosque exercent uomere colles
Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxuris aruis
praesidet — et cetera.

Vterque in catalogo suo post difficilium rerum XVI
uel nominum narrationem infert fabulam cum uersibus amoenioribus, ut lectoris animus recreetur.
Homerus inter enumeranda regionum et urbium no- 2
mina facit locum fabulis, quae horrorem satietatis excludant

καὶ Πτελεὸν καὶ Ἕλος καὶ Δώριον· ἔνθά τε Μοῦσαι
ἀντόμεναι, Θάμυριν τὸν Θρήικα παῦσαν ἀοιδῆς,

---

1 Il. B 517 2 Il. B 527 3 Il. B 671 7 Il. B 646 10 Verg. Aen. VII 794 24 Il. B 594

---

1 ΦѠΚΕΥΕΙѠΝ *P* ΚΙ *P* ЄΡΙCΤΡΦΟ|||||||||CΗΧΟ̄ (P superscr.) (CP *uel* ЄΡ *eras.*) P 2 ΟΙΛЄΟC (Η superscr.) (*sic, non* Λ) *P* 3 ΝЄΙΡЄΥC *P* ΔΙΛΥCΥѠΧΗ|ΘЄΝ *P* 5 exp̃ſſit *P* pene *P* 7 ЄΧΟΝ ΡΥΤΤΑ ΤЄ *P* 8 ΛΥ·ΤΟΝΜΙΛЄΤΟΝ (Η superscr.) *P* 9 ΦЄΛΥ ΚΙΟΝΤЄ *P* 12 putulı *P*[1] 13 gaurınę *P* 16 cırceũq. *P* auxırıſ *P* 22 ſacıetatıſ *P* 24 ΔЄ *P* 25 ΛΟΔΗC *P*

Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' Εὐρύτου Οἰχαλιῆος·
στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἴπερ ἂν αὐταὶ
Μοῦσαι ἀείδοιεν, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·
αἳ δὲ χολωσάμεναι πηρὸν θέσαν αὐτὰρ ἀοιδὴν
θεσπεσίην ἀφέλοντο καὶ ἐκλέλαθον κιθαριστύν,

3 et alibi

τῶν μὲν Τληπόλεμος δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν,
ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίῃ Ἡρακληείῃ,
τὴν ἄγετ' ἐξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος,
πέρσας ἄστεα πολλὰ διοτρεφέων αἰζηῶν.
Τληπόλεμος δ', ἐπεὶ οὖν τράφ' ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτῳ,
αὐτίκα πατρὸς ἑοῖο φίλον μήτρωα κατέκτα

4 et reliqua quibus protraxit iucunditatem. Vergilius in hoc secutus auctorem in priore catalogo modo de Auentino modo de Hippolyto fabulatur, in secundo Cygnus ei fabula est. et sic amoenitas intertexta 5 fastidio narrationum medetur. in omnibus uero Georgicorum libris hoc idem summa cum elegantia fecit. nam post praecepta, quae natura res dura est, ut legentis animum uel auditum nouaret, singulos libros acciti extrinsecus argumenti interpositione conclusit, primum de signis tempestatum, de laudatione

---

7 Il. B 657 15 Verg. Aen. VII 655. ib. 765 16 ib. X 189 22 Georg. I 351

---

1 ΟΙΧΑΛΙΟΙΟϹ *P* 2 ΝΙΧ[K]ΗϹΕΜΕΝ *P* ΠΕΡΑΝΑ | ΜΟΥϹΑΙ *P* 4 ΑΙΑϹ (*pro* αἳ δὲ) *P* ΑΜΔΗ̄ΥΤΑΙ *P* 5 ΚΑΙΕ ΚΛΕΛΟΘΟΝ *P* ΚΙ[sic]ΟΑΡΙ[ε]Τ̄Η̄ | *P* 7 ΤΛΗΠΤΟΛΕΜΟϹ *P* 8 ΩΝ *P* ΗΡΥϹΑΛΗΕΙΗ *P* 9 ΑΦΥΡΗϹ *P* ϹΕΛΛΗΟΝΤ|[Ο]|Ϲ (Ο *supra repetitum a 1. M. propter maculam. u. p. 313, 21*) *P* 10 ΔΙΟΤΡΕΦΕΟΝΑΙΖΗΜ[Η]Η · *P* 11 ΤΛΕΡΤΟΛΕΜΟϹ *P* ΤΦ *P* (*pro* τράφ') ΘΝΙΜΜ (*1 littera euanuit*) ΓΑΡΜΕΥΠΗΚ · | ΑΥΤΙΚΑ *P* 13 ıocundıtatem *P* 14 ſequutuſ *P* 15 aduentıno *P* ıppolıto *P* 16 cıgu' *P* 17 fastidia *p* narratıonē *P'* 18 ſumma *om. P, add. Cantabr.*

rusticae uitae secundum, et tertius desinit in pestilentiam pecorum, quarti finis est de Orpheo et Aristaeo non otiosa narratio. ita in omni opere Maronis Homerica lucet imitatio. Homerus omnem poesin suam ita 6
sententiis farsit, ut singula eius *ἀποφθέγματα* uice prouerbiorum in omnium ore fungantur:

ἀλλ' οὔπως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι,
χρὴ ξεῖνον παρέοντα φιλεῖν, ἐθέλοντα δὲ πέμπειν,
μέτρον δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστον,
οἱ πλέονες κακίους,
δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι,
ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν

et alia plurima. nec haec apud Vergilium frustra 7
desideraueris

non omnia possumus omnes,
omnia uincit Amor,
labor omnia uicit
inprobus,
usque adeone mori miserum est?
stat sua cuique dies,
dolus an uirtus quis in hoste requirit?
et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset,
auri sacra fames.

et, ne optundam nota referendo, mille sententiarum 8
talium aut in ore sunt singulorum aut obuiae inten-

---

1 Georg. II 458. III 478 2 ib. IIII 454 7 Il. Δ 320 8 Od. ο 74 10 Od. β 277 11 Od. θ 351 15 Verg. eclog. VIII 63 16 ib. X 69 17 Georg. I 145 19 Aen. XII 646 20 ib. X 467 21 ib. II 390 22 Georg. I 53 23 Aen. III 57

---

1 tcıuſ *P* 2 arıſteo *P* 3 ocıoſa *P* 4 poeſın *P* 5 uıcẽ *P* 7 ΟΥΠΟC *P* ΑΝΕΡΩΡΟΙCΙ | *P* 8 ΧΡΕ *P* ΞΕΝΟΝ *P* ΦΙΛΕΙΝΕ ΕΘΕΛΟΝΤΑ *P* ΠΕΝ · | ΠΕΙΝ *P* 9 ΕΡΙ *P* ΑΡΙΝΤΟΝ *P* 10 ΚΑΚΤΟΥ *P* 11 ΤΕ (*pro* γε) *P* ΚΙ *P* ΕΓΤΙΑΤ *P* 12 Α ΦΡΟΝ *P* ΤΟC *P* ΚΡΕΑCΟΝΑC · | *P* 18 ımꝓbuſ *P* 22 quıdq. | ferat *P* 24 noua *P*

tioni legentis occurrunt. in non nullis ab Homerica
secta haud scio casune an sponte desciscit. fortunam
Homerus nescire maluit, et soli decreto, quam *μοῖραν*
uocat, omnia regenda committit adeo, ut hoc uocabu-
lum *τύχη* in nulla parte Homerici uoluminis nomine-
tur. contra Vergilius non solum nouit et meminit,
sed omnipotentiam quoque eidem tribuit, quam et
philosophi, qui eam nominant, nihil sua ui posse, sed
decreti siue prouidentiae ministram esse uoluerunt.
9 et in fabulis seu in historiis non numquam idem facit.
Aegaeon apud Homerum auxilio est Ioui, hunc contra
Iouem armant uersus Maronis. Eumedes, Dolonis
proles bello praeclara, animo manibusque parentem
10 refert, cum apud Homerum Dolon inbellis sit. nullam
commemorationem de iudicio Paridis Homerus admittit.
idem uates Ganymedem non ut Iunonis paelicem a
Ioue raptum sed Iouialium poculorum ministrum in
11 caelum a dis ascitum refert uelut *θεοπρεπῶς*. Ver-
gilius tantam deam, quod cuiuis de honestis feminae
deforme est, uelut specie uictam Paride iudicante
doluisse, et propter Catamiti paelicatum totam gentem
12 eius uexasse commemorat. interdum sic auctorem
suum dissimulanter imitatur, ut loci inde descripti
solam dispositionem mutet, et faciat uelut aliud uideri.
13 Homerus ingenti spiritu ex perturbatione terrae ipsum
Ditem patrem territum prosilire et exclamare quodam
modo facit

---

11 Il. Α 403 12 Verg. Aen. X 565. XII 346 14 Il. Κ 374 16 Il. Υ 234 18 Verg. Aen. I 27

---

2 aut ſicoca ſ̃t eaan *P* 3 ſolı dõ * * * quæ̃ (nec *ut uid. eras.*, ã *in* ẽ *corr.*) *P* 11 aegeon *P* 14 ımbellıſ *P* 16 ganımedẽ *P* pęllıcẽ *P* 17 ıouı alıū * (u *in ras.*, *uid. fuisse* alıud) *P* 18 dıſ *P* adſcıtū *P* uelud *P* 19 tantū *P*′ cuiuis *Cantabrig.*: cuı’ *P* 21 pelıcatum *P* 23 ıocı *P*

ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀιδωνεύς·
δείσας δ' ἐκ θρόνου ἆλτο καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθε
γαῖαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
σμερδαλέ', εὐρώεντα, τάτε στυγέουσι θεοί περ.

hoc Maro non narrationis sed parabolae loco posuit, 14 ut aliud esse uideretur

non secus ac siqua penitus ui terra dehiscens
infernas reseret sedes et regna recludat
pallida, dis inuisa, superque immane barathrum
cernatur, trepident inmisso lumine Manes.

hoc quoque dissimulando subripuit. nam cum ille dixisset, deos sine labore uiuere, *θεοὶ ῥεῖα ζώοντες*, hoc idem dixit occultissime

di Iouis in tectis casum miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores,

quibus ipsi scilicet carent.

Quid Vergilio contulerit Homerus hinc maxime XVII liquet quod, ubi rerum necessitas exegit a Marone dispositionem inchoandi belli, quam non habuit Homerus — quippe qui Achillis iram exordium sibi fecerit, quae decimo demum belli anno contigit — laborauit ad rei nouae partum. ceruum fortuito saucium fecit 2 causam tumultus. sed ubi uidit hoc leue nimisque puerile, dolorem auxit agrestium, ut impetus eorum sufficeret ad bellum. sed nec seruos Latini et maxime stabulo regio curantes atque ideo quid foederis cum Troianis Latinus icerit ex muneribus equorum et currus

---

1 Il. Υ 61   8 Verg. Aen. VIII 243   13 Il. Ζ 138   15 Aen. X 758   23 ib. VII 749   28 ib. VII 260

---

1 ΑΙΔΩΝΕΥ *P*   2 δ' ἐκ θρόνου] ΔΕΡΘΡΟΝΟΥ (Θ *supra*) *P*   ΕΝΕΡΘΕΝ *P*   3 ΠΟΣΕΙΔΑΜΝΟΧΘΩΝ *P*   4 ΦΑΕΙΝΗ *P*   5 τάτε] ΤΕ *P*   θεοί] ΘΟΙ *P*   10 baratrū *P*   11 trepidant *P*   immiſſo *P*   13 ΡΕΙΛ *P*   27 federiſ *P*   28 iecerit *P*

iugalis non ignorantes, bellum generis domini oporte-
3 bat inferre. quid igitur? deorum maxima deducitur
e caelo, et maxima Furiarum de Tartaris adsciscitur,
sparguntur angues uelut in scaena parturientes furo-
rem, regina non solum de penetralibus reuerentiae
matronalis educitur, sed et per urbem mediam cogitur
facere discursus, nec hoc contenta siluas petit accitis
reliquis matribus in societatem furoris. bacchatur
chorus quondam pudicus et orgia insana celebrantur.
4 quid plura? maluissem Maronem et in hac parte
apud auctorem suum uel apud quemlibet Graecorum
alium quod sequeretur habuisse. alium non frustra
dixi, quia non de unius racemis uindemiam sibi fecit,
sed bene in rem suam uertit quidquid ubicumque in-
uenit imitandum adeo, ut de ARGONAVTICORVM QVARTO,
quorum scriptor est APOLLONIVS, librum Aeneidos
suae quartum totum paene formauerit ad Didonem
uel Aenean amatoriam incontinentiam Medeae circa
5 Iasonem transferendo. quod ita elegantius auctore
digessit, ut fabula lasciuientis Didonis, quam falsam
nouit uniuersitas, per tot tamen saecula speciem ueri-
tatis obtineat, et ita pro uero per ora omnium uolitet,
ut pictores fictoresque, et qui figmentis liciorum con-
textas imitantur effigies, hac materia uel maxime in
effigiandis simulacris tamquam unico argumento decoris
utantur, nec minus histrionum perpetuis et gestibus
6 et cantibus celebretur. tantum ualuit pulchritudo
narrandi, ut omnes Phoenissae castitatis conscii, nec
ignari manum sibi iniecisse reginam, ne pateretur

---

2 Verg. Aen. VII 286. 620 3 ib. VII 322. 511 4 ib. VII 346. 376

---

3 adſiſcıt̃ *P* 4 ſcena *P* 6 mediā * * * * | *P* cogetur *nisi fallor P* 8 bachat̃ *P* 14 quıcquıd *P* 15 argolıcoꝝ quarto *P* 18 contınentıā *P* 24 effigiandis *Pontanus:* effigıendıſ *P* 25 ſımula*crıſ *P* 28 fęnıſſę *P*

damnum pudoris, conіueant tamen fabulae, et intra conscientiam ueri fidem prementes malint pro uero celebrari, quod pectoribus humanis dulcedo fingentis
infudit. uideamus utrum adtigerit et PINDARVM, quem 7
Flaccus imitationi inaccessum fatetur. et minuta quidem atque rorantia quae inde subtraxit relinquo, unum uero locum quem temptauit ex integro paene transcribere, uolo communicare uobiscum, quia dignus
est, ut eum uelimus altius intueri. cum Pindari car- 8
men, quod de natura atque flagrantia montis Aetnae conpositum est, aemulari uellet, eius modi sententias et uerba molitus est, ut Pindaro quoque ipso, qui nimis opima et pingui facundia existimatus est, insolentior hoc quidem in loco tumidiorque sit. atque uti uosmet ipsos eius, quod dico, arbitros faciam, carmen Pindari, quod est super monte Aetna, quantulum mihi est memoriae, dicam

τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλά- 9
τοụ πυρὸς ἁγνόταται
ἐκ μυχῶν παγαί· ποταμοὶ
δ' ἁμέραισι μὲν προχέοντι ῥόον καπνοῦ
αἴθων'. ἀλλ' ἐν ὄρφναισι πέτρας
φοίνισσα κυλινδομένα φλὸξ ἐς βαθεῖ-
αν φέρει πόντου πλάκα σὺν πατάγῳ.
κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετὸν
δεινοτάτους ἀναπέμ-
πει, τέρας μὴν θαυμάσιον προσιδέ-
σθαι, θαῦμα δὲ καὶ παρεόν-
των ἀκοῦσαι.

---

5 Hor. carm. IIII 2, 1   18 Pind. Pyth. I 40

---

1 dāpnū *P*   conıbeant *P*   2 prementes *Arnoldus Vesaliensis*: frementeſ *P*   8 comunıcare *P*   10 &hnę *P*   16 montẽ *ut uid. P'*   &hna *P*   20 MYXON *P*   POTAMOI *P*   22 ΑΙΘΟΝΑ|ΛΕΝ *P*   ΠΕΤΡΑC *om. P*   24 πλάκα] ΡΛΑΚ *P*   25 ΚΠΟΥΝΟΥC *P*   26 ΑΝΠΕΜΠΕΙ *P*   29 ΑΚΟΙCΑΙ *P*

10 audite nunc Vergilii uersus, ut inchoasse eum uerius quam perfecisse dicatis

portus ab accessu uentorum inmotus et ingens
ipse: sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
turbine fumantem piceo et candente fauilla,
adtollitque globos flammarum et sidera lambit.
interdum scopulos auulsaque uiscera montis
erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.

11 in principio Pindarus ueritati obsecutus dixit, quod res erat, quodque illic oculis deprehenditur, interdiu fumare Aetnam, noctu flammigare. Vergilius autem dum in strepitu sonituque uerborum conquirendo laborauit, utrumque tempus nulla discretione facta
12 confundit. atque ille Graecus quidem fontes imitus ignis eructare et fluere amnes fumi et flammarum fulua et tortuosa uolumina in plagas maris ferre, quasi quosdam igneos angues, luculente dixit. at hic uester atram nubem turbine piceo et fauilla fumante *ῥόον καπνοῦ αἴϑωνα* interpretari uolens crasse et inmodice congessit, globos atque flammarum, quod ille *κρουνούς* dixerat, duriter posuit et
13 *ἀκύρως*. hoc uero uel inenarrabile est, quod nubem atram fumare dixit turbine piceo et fauilla candente. non enim fumare solent neque atra esse, quae sunt candentia, nisi forte candenti dixit peruulgate et inproprie pro feruenti, non pro relucenti,

3 Verg. Aen. III 570

3 pontuſ *P* ımmotuſ *P* 4 &hna *P* 11 obſequutuſ *P* 13 &hnā *P* 16 quıdem *om. P'* imituſ *Lipsius apud Gellium XVII, 10, 13:* ımıtatuſ *P* 17 eructuare *P* 19 ıgneoſ ānеſ *P* 21 POYN *P* 22 ımmodıce *P* globoſ | quoq. ferarū qđ ılle *P* 26 enī ınfu | mare *P* 27 dıxıt *om. P, add. Cantabrigiensis*

nam candens scilicet a candore dictum, non a calore. quod autem scopulos eructari et erigi eosdemque 14 ipsos statim liquefieri et gemere atque glomerari sub auras dixit, hoc nec a Pindaro scriptum, nec umquam fando auditum, et omnium, quae monstra dicuntur, monstruosissimum est.

Postremo Graiae linguae quam se libenter ad- 15 dixerit, de crebris, quae usurpat, uocabulis aestimate

dius Vlixes,
spelaea ferarum,
daedala tecta,
Rhodopeiae arces
altaque Panchaea
atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia,

et

Thyas ubi audito stimulant trieterica Baccho 16
orgia nocturnusque uocat clamore Cithaeron,

et

non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,

et

ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae

et

hinc atque hinc glomerantur Oreades,

et

pars pedibus plaudunt choreas,

et

Milesia uellera nymphae 17
carpebant hyali saturo fucata colore

---

9 Verg. Aen. II 261. 762 10 eclog. X 52 11 Georg. IIII 179 12 ib. IIII 461 16 Aen. IIII 302 19 ib. II 601 21 Georg. I 11 23 Aen. I 500 25 ib. VI 644 27 Georg. IIII 334

---

7 ſe *om.* *P* 9 dıu ulıxıſ *P* 10 ſpolea *P* 12 rodopıę *P* 13 pancea *P* 14 gethę *P* accıa ſorıthıa *P* 16 thıaſ *P* aubı *P′* ſtımulat *P* bacho *P* 17 cıtheron *P* 19 tında-rıdıſ *P* 25 choreoſ *P* 27 nīphę *P* 28 ſatıro *P*

Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque
Nisaee Spioque Thaliaque Cymodoceque

et

Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytaninque

et

Amphion Dircaeus in Actaeo Aracintho,

et

senior Glauci chorus Inousque Palaemon.

18 uersus est Parthenii [quo grammatico in Graecis Vergilius usus est]

Γλαύκῳ καὶ Νηρῆι καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ,

hic ait

Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

et

Tritonesque citi

et

inmania cete.

19 adeo autem et declinationibus Graecis delectatur, ut Mnesthea dixerit pro Mnestheum, sicut ipse alibi

nec fratre Mnestheo

et pro Orpheo dicere maluerit Orphi Graece declinando ut

---

4 Aen. VIIII 767 6 eclog. II 24 8 Aen. V 823 11 Meinekii Anal. Alexandr. p. 285 13 Georg. I 437 15 Aen. V 824 17 ib. 822 21 ib. X 129

---

1 & drymoq. *P* xantoq. *P* phıllodocaq. *P* 2 nıſęq. eſpıoq. &halıaq. *P* 5 amphıdıon dırceuſ *P* arachıntho *P* 8 palemon *P* 9 *post* parthenıı *erasae litterae fere 30 in P uerbis* quo — eſt *omissis, post rasuram enim secuntur* ΤΑΛΙΚΩ ΚΑΙ ΝΗΡΕΕΙ, *quid in rasura fuerit nemo dicet; nec uola nec uestigium ullius litterae apparet; sunt autem illa uerba et per se inepta et codicum auctoritate prorsus destituta* 11 ΜΕΛΙ-ΚΕΡΙΝ *ut uid. P* 15 cęte *P*

Orphi Calliopea, Lino formosus Apollo,

et

uidimus, o ciues, Diomeden,

ut talium nominum accusatiuus Graecus est in EN desinens. nam siquis eum putat Latine dixisse Diomedem, sanitas metri in uersu desiderabitur. denique 20 omnia carmina sua Graece maluit inscribere Bucolica Georgica Aeneis, cuius nominis figuratio a regula Latinitatis aliena est.

Sed de his hactenus, quorum plura omnibus, ali- XVIII qua non nullis Romanorum nota sunt. ad illa uenio, quae de Graecarum litterarum penetralibus eruta nullis cognita sunt, nisi qui Graecam doctrinam diligenter hauserunt. fuit enim hic poeta ut scrupulose et anxie, ita dissimulanter et clanculo doctus, ut multa transtulerit, quae unde translata sint difficile sit cognitu. in exordio Georgicorum posuit hos uersus 2

Liber et alma Ceres, uestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
poculaque inuentis Acheloia miscuit uuis.

nihil in his uersibus grammaticorum cohors discipulis 3 suis amplius tradidit, nisi illud opera Cereris effectum, ut homines ab antiquo uictu desisterent, et frumento pro glandibus uterentur, Liberum uero uitis repertorem praestitisse humano potui uinum cui aqua admisceretur. cur autem Acheloum amnem potissimum Vergilius cum aquam uellet intellegi, nominarit, nemo uel quaerit uel omnino subesse aliquid eruditionis suspicatur. nos id altius scrutati animaduerti- 4 mus doctum poetam antiquissimorum Graecorum more, sicut docebit auctoritas, elocutum, apud quos proprie

---

1 eclog. IIII 57 3 Aen. XI 243 18 Verg. Georg. I 7

---

5 eū *om.* *P′* 8 figuratıo *Cantabrig.*: ſıgnıfıcatıo *P*
20 ınuıtıſ *P′* 31 eloquutū *P*

in aquae significationem ponebatur Achelous. neque id frustra. nam causa quoque eius rei cum cura relata est. sed priusquam causam proponam, illud antiquo poeta teste monstrabo, hunc morem loquendi peruagatum fuisse, ut Acheloum pro quauis aqua
5 dicerent. ARISTOPHANES uetus comicus in comoedia COCALO sic ait

ἤμουν ἄγριον
βάρος — ἤγειρεν γάρ τοί μ' οἶνος —
οὐ μίξας πῶμ' Ἀχελῴῳ.

grauabar inquit uino, cui aqua non fuisset ad-
6 mixta, id est mero. cur autem sic loqui soliti sint, EPHORVS notissimus scriptor HISTORIARVM LIBRO SECVNDO ostendit his uerbis *τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ποταμοῖς οἱ πλησιόχωροι μόνοι θύουσιν, τὸν δὲ Ἀχελῷον μόνον πάντας ἀνθρώπους συμβέβηκεν τιμᾶν [οὐ τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν ἰδίων] τοῦ Ἀχελῴου τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἐπὶ τὸ κοινὸν μετα-*
7 *φέροντας. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὅλως, ὅπερ ἐστὶν κοινὸν ὄνομα, ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐκείνου προσηγορίας Ἀχελῷον καλοῦμεν, τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τὰ κοινὰ πολλάκις ἀντὶ τῶν ἰδίων ὀνομάζομεν τοὺς μὲν Ἀθηναίους Ἕλληνας, τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους Πελοποννησίους ἀποκαλοῦντες. τούτου δὲ τοῦ ἀπορήματος οὐδὲν ἔχομεν*

---

8 Meinekii fragm. com. II, 2 p. 1094 13 Muelleri, fragm. histor. I p. 239

---

7 cotalo *P* 9 ΗΓΕΙ|ΡΕΝΤΑΡΟΙΝΟϹ ΟΥΜΕΙΖΑϹ ΠΟΜΑΑΧΕ-ΛΩΩ · grauabar *P* 10 μίξας πῶμ' *scripsi*, πόμα μίξας *Ianius* 11 inquid *P'* 12 l(o)iqui ſoliti ſoliti ſint *P* 13 *quae secuntur emendauit Schneidewinus diar. antiq. 1843 p. 469* 15 ΠΟΤΟΜΟΙϹ, *deinde* ΤΟΥϹ ΜΕΝΟΥΗ ΑΛΛΟΥϹ ΠΟΤΑΜΟΙϹ *add. P* 16 ΟΥΜΒΕ-ΒΗΚΕΝ *P* 17 *glossam sustulit Marxius fragm. Ephori p. 122* τῶν] ΖΩΝ *P* 18 ΑΧΕΛΩΘΥ *P* ΕΠΩΝΥΜΙΑ *P* ΜΕΘΑΦΕ-ΡΟΝΤΑϹ *P* 19 ΟΛΟϹΩΠΕΡ *P* 20 ὄνομα] ΟΜΑ *P* ΠΡΟϹΗ-ΤΟΡΙΑϹ *P* 23 ΠΕΛΟΠΟΝΝΕϹΙΟΥϹ *P*

αἰτιώτατον εἰπεῖν ἢ τοὺς ἐκ Δωδώνης χρησμούς.
σχεδὸν γὰρ ἐν ἅπασιν αὐτοῖς προστάττειν ὁ θεὸς 8
εἴωθεν Ἀχελῴῳ θύειν, ὥστε πολλοὶ νομίζοντες, οὐ τὸν
ποταμὸν τὸν διὰ τῆς Ἀκαρνανίας ῥέοντα, ἀλλὰ τὸ σύνολον
ὕδωρ Ἀχελῷον ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ καλεῖσθαι, μιμοῦνται
τὰς τοῦ θεοῦ προσηγορίας. σημεῖον δέ, ὅτι πρὸς τὸ
τὸ θεῖον ἀναφέροντες οὕτω λέγειν εἰώθαμεν. μάλιστα
γὰρ τὸ ὕδωρ Ἀχελῷον προσαγορεύομεν ἐν τοῖς ὅρκοις
καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ ἐν ταῖς θυσίαις, ἅπερ πάντα
περὶ τοὺς θεούς. potestne lucidius ostendi Acheloum a 9
Graecis uetustissimis pro quacumque aqua dici solitum?
unde doctissime Vergilius ait, uinum Acheloo Liberum
patrem miscuisse. ad quam rem etsi satis testium
est cum Aristophanis comici et Ephori historici uerba
prodiderimus, tamen ultra progrediemur. DIDYMVS
enim, grammaticorum omnium facile eruditissimus,
posita causa, quam superius Ephorus dixit, alteram
quoque adiecit his uerbis *ἄμεινον δὲ ἐκεῖνο λέγειν,* 10
ὅτι διὰ τὸ πάντων τῶν ποταμῶν πρεσβύτατον εἶναι
Ἀχελῷον τιμὴν ἀπονέμοντας αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους
πάντα ἁπλῶς τὰ νάματα τῷ ἐκείνου ὀνόματι προσ-
αγορεύειν. ὁ γοῦν Ἀκουσίλαος διὰ τῆς πρώτης
ἱστορίας δεδήλωκεν, ὅτι Ἀχελῷος πάντων τῶν ποταμῶν
πρεσβύτατος. ἔφη γάρ· Ὠκεανὸς δὲ γαμεῖ Τηθὺν
ἑαυτοῦ ἀδελφήν, τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι
ποταμοί, Ἀχελῷος δὲ αὐτῶν πρεσβύτατος καὶ
τετίμηται μάλιστα. licet abunde ista sufficiant ad 11
probationem moris antiqui, quo ita loquendi usus fuit,

22 Muelleri, fragm. histor. I p. 101

2 ΧΕΔΟΝ *P* ΑΥΤΟΥC *P* ΠΡΟCΤΑΤΕΙΝ *P* 4 ἀλλά] ΛΛΑ *P* 5 ΚΑΛΕΙCΕΑ *P* 6 πρός] Η|ΡΟC *P* 15 didimuſ *P* 18 *quae secuntur emendauit Schneidewinus l. l.* 19 ΤΙΡΕCΒΥΤΑΤΟΝ *P* 20 ΤΟΙC ΑΝΠΡΩ|ΠΟΥC *P* 22 ΑΓΗCΙΛΑΟC *P* ΠΡΩΤΕC *P* 23 ΔΗΛΩΚΕΝ *P* 24 ΒΡΕCΒΥΤΑΤΟC *P* γαμεῖ] ΓΑΩΕΙ *P* ΘΗΤΥΝ ΕΑΙΤΟΥΑΔΕΛ*ΦΗΝ *P* 25 ΤΡΙC|ΧΕΙΛΙΟΙ *P* 27 ΤΕΤΙΜΗΤΑΤΙ ΜΑΛΙCΓΑ *P* habunde *P*

ut Achelous commune omnis aquae nomen haberetur, tamen his quoque etiam Evripidis nobilissimi tragoediarum scriptoris addetur auctoritas, quam idem Didymvs grammaticus in his libris quos *τραγῳδουμένης λέξεως* scripsit posuit his uerbis
12 *Ἀχελῷον πᾶν ὕδωρ Εὐριπίδης φησὶν ἐν Ὑψιπύλῃ. λέγων γὰρ περὶ ὕδατος ὄντος σφόδρα πόρρω τῆς Ἀκαρνανίας, ἐν ᾗ ἐστιν ὁ ποταμὸς Ἀχελῷος, φησίν*

δείξω μὲν Ἀργείοισιν Ἀχελῴου ῥόον.

13 Sunt in libro septimo illi uersus, quibus Hernici populi et eorum nobilissima, ut tunc erat, ciuitas Anagnia enumerantur

quos diues Anagnia pascit
quos Amasene pater. non illis omnibus arma
nec clipei currusue sonant, pars maxima glandis
liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
bina manu fuluosque lupi de pelle galeros
tegmen habent capiti, uestigia nuda sinistri
instituere pedis, crudus tegit altera pero.

14 hunc morem in Italia fuisse, ut uno pedo calceato, altero nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc quod sciam repperi, sed eam Graecorum non nullis consuetudinem fuisse locupleti auctore iam palam faciam.
15 in qua quidem re mirari est poetae huius occultissimam diligentiam. qui cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, a Pelasgis oriundos, appellatosque ita a quodam Pelasgo duce suo, qui Hernicus nominabatur, morem, quem de Aetolia legerat, Hernicis adsignauit,
16 qui sunt uetus colonia Pelasgorum. et Hernicum

9 fragm. Eur. ed. Nauck 753 13 Verg. Aen. VII 684

4 didimuſ *P* 7 ΠΟΡΡΟ (ω) ΤΗΟϹ *P* 11 eoꝝ* | nobiliſſimi *P* 12 anagni enumerantur *P* 21 adhuc *om.* *P′* 25 dilegentiā *P′* 26 oriudoſ *P′* apellatoſq. *P* 27 quodā *om.* *P* 28 &holia *P* 29 colinia *P′*

quidem hominem Pelasgum ducem Hernicis fuisse Ivlivs Hyginvs in libro secvndo Vrbivm non paucis uerbis probat. morem uero Aetolis fuisse, uno tantum modo pede calceato in bellum ire, ostendit clarissimus scriptor Evripides tragicus, in cuius tragoedia, quae Meleager inscribitur, nuntius inducitur describens, quo quisque habitu fuerit ex ducibus, qui ad aprum capiendum conuenerant. in eo hi uersus sunt 17

Τελαμὼν δὲ χρυσοῦν αἰετὸν πέλτης ἔπι
πρόβλημα θηρός, βότρυσι δ' ἔστεψεν κάρα,
Σαλαμῖνα κοσμῶν πατρίδα τὴν εὐάμπελον.
Κύπριδος δὲ μίσημ' Ἀρκὰς Ἀταλάντη κύνας
καὶ τόξ' ἔχουσα, πελέκεως δὲ δίστομον
γένυν ἔπαλλ' Ἀγκαῖος· οἱ δὲ Θεστίου
παῖδες τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός,
τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
ἔχοιεν, ὃς δὴ πᾶσιν Αἰτωλοῖς νόμος.

animaduertitis diligentissime uerba Euripidis a Marone 18 seruata? ait enim elle

τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός

et eundem pedem nudum Vergilius quoque dixit

uestigia nuda sinistri
instituere pedis.

in qua quidem re quo uobis studium nostrorum magis 19 conprobetur, non reticebimus rem paucissimis notam, reprehensum Euripidem ab Aristotele, qui ignorantiam istud Euripidis fuisse contendit, Aetolos enim non

9 fragm. ed. Nauck. 534

2 ygi^{n}uſ *P* 3 &holiſ *P* 6 nunciuſ *P* 7 caprū *P* 9 *quae secuntur emendauit Schneidewinus* ΛΕΤΟΝ ΠΕΛΤΗ|C *P* 12 ΚΛΥ|ΠΡΙΔΟC ΔΕ ΜΙCΗΜΛ *P* 14 γένυν ἀνέπαλλ' Ἀγκαῖος *Schraderus obseru. I p. 15* ΛΚΤΛΙΟC *P* 16 ΤΟΝ ΔΕΝ ΠΕ-ΔΕΙΛΟΙC *P* 17 ΝΟΜΟΙC *P* 20 ΙΧ∗ΝΟC (*in ras. uid. fuisse* P) *P* ΛΠΛΡΒΥΛΟΙ *P* 27 aetholoſ *P*

laeuum pedem habere nudum sed dextrum. quod ne
adfirmem potius quam probem, ipsa ARISTOTELIS
uerba ponam ex libro, quem DE POETIS SECVNDVM
20 scripsit, in quo de Euripide loquens sic ait *τοὺς δὲ
Θεστίου κόρους τὸν μὲν ἀριστερὸν πόδα φησὶν Εὐριπίδης
ἐλθεῖν ἔχοντας ἀνυπόδετον· [λέγει]*

τὸ λαιὸν ἴχνος ἦσαν ἀνάρβυλοι ποδός,
τὸ δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ
ἔχοιεν,

*ὡς δὴ πᾶν τοὐναντίον ἔθος τοῖς Αἰτωλοῖς. τὸν μὲν
γὰρ ἀριστερὸν ὑποδέδενται, τὸν δὲ δεξιὸν ἀνυποδετοῦσιν·
δεῖ γάρ, οἶμαι, τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐλαφρόν, ἀλλ' οὐ*
21 *τὸν ἐμμένοντα.* cum haec ita sint, uidetis tamen, Ver-
gilium Euripide auctore quam Aristotele uti maluisse,
nam ut haec ignorauerit uir tam anxie doctus minime
crediderim. iure autem praetulit Euripidem: est enim
ingens ei cum Graecarum tragoediarum scriptoribus
familiaritas, quod uel ex praecedentibus licet uel ex
his, quae mox dicentur, opinari.

XVIIII In libro quarto in describenda Elissae morte
ait, quod ei crinis abscisus esset, his uersibus

nondum illi flauum Proserpina uertice crinem
abstulerat Stygioque caput damnauerat Orco.

deinde Iris a Iunone missa abscidit ei crinem et ad
2 Orcum refert. hanc Vergilius non de nihilo fabulam

---

4 Rosii Aristot. pseudepigr. p. 84 n. 58 22 Verg. Aen. IIII 698

---

1 nudum habere *P* 3 secundum scripsit *scripsi:* ſecundo ſubſcripſit *P* 5 ΘΕϹΤΥΟΙΚ|ΘΡΕΥϹ *P* 6 ΑΝΙΠΟΔΕΤΟΝ *P* ΛΕΓΕΙ *deleui* *post* λέγει *add.* γοῦν ὅτι *nescio unde uulgo* 7 ἀνάρβυλοι] ΑΡΕΥΛΑΟΙ *P* 8 ΠΕΔΕΙΔΟΙϹ *P* ΓΟΝΙ *P* 10 ἔθοc] ΕΕΟϹ *P* ΑΙΤΟ|ΛΩΙϹ *P* 12 γάρ] ΤΑΡ *P* 16 ıt *in* p̄tulıt | *in ras. in P* 19 hıſ**| *P* 20 *in hoc capitulo adscribam lectionis uarietatem ex codice Vaticano R(eginensi) 2043 saeculo XI uel XII scripto ab Henrico Iordano enotatam* 23 ſtıgıo q. *P* dampnauerat *PR* 24 deınde — 25 refert *om. P*

fingit, sicut uir alias doctissimus CORNVTVS existimat,
qui adnotationem eius modi adposuit his uersibus
unde haec historia ut crinis auferendus sit
morientibus, ignoratur, sed adsueuit poetico
more aliqua fingere ut de aureo ramo. haec 3
Cornutus. sed me pudet quod tantus uir, Graecarum
etiam doctissimus litterarum, ignorauit EVRIPIDIS
nobilissimam fabulam ALCESTIM. in hac enim fabula 4
in scaenam Orcus inducitur gladium gestans, quo
crinem abscidat Alcestidis, et sic loquitur

ἡ δ' οὖν γυνὴ κάτεισιν εἰς Ἅιδου δόμους.
στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν ὡς κατάρξωμαι ξίφει,
ἱερὸς γὰρ οὗτος τῷ κατὰ χθονὸς θεῷ
ὅτῳ τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίσῃ τρίχα.

proditum est, ut opinor, quem secutus Vergilius fa- 5
bulam abscidendi crinis induxerit, *ἁγνίσαι* autem
Graece dicunt dis consecrare, unde poeta uester ait
ex Iridis persona

hunc ego Diti
sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.

Nunc quia pleraque omnia, quae supra dixi, in- 6
structa auctoritate tragicorum probaui, id quoque,
quod a Sophocle tractum est, adnotabo. in libro enim 7
quarto Vergilius Elissam facit, postquam ab Aenea
relinquitur, uelut ad sacricolarum. sagarumque car-
mina et deuotiones confugientem, et inter cetera ait

---

11 Eurip. Alcest. 73   19 Verg. Aen. IIII 702

---

2 annotatıonem *R* modo *P'* appoſuıt *R* *post* uerſı-buſ *add.* uerba Cornutı *R* 3 hac *PR* 4 aſſueuıt *R* 7 etıam *om.* *P* 9 ſcęnā *P*, ſcenam *R* | *ınducıtur *P* 10 al*ceſtıdıſ *P* 11 ή — 14 τρίχα *duorum uersiculorum spatio relicto om.* *R* εἰϲ] ЄΙΟ *P* 12 CTIXωΔЄΓΙ *P* 13 XЄONOC *P* 14 ЄTXOC *P* 15 opınar *P'* ſequutuſ *P* 16 ΑΓΝΙϹΑΙΑ *P*, ΑΓΝΙϹΛΙ *R* 17 graecı *R* 20 ſacram *R* 23 ſophocei *P*

sedandi amoris gratia herbas quaesitas, quae aeneis
8 falcibus secarentur. haec res nonne quaestione digna est, unde Vergilio aeneae falces in mentem uenerint? ponam itaque Vergilianos uersus, mox exinde Sophoclis, quos Maro aemulatus est.

9 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aenis
pubentes herbae nigri cum lacte ueneni.

Sophoclis autem tragoedia id, de quo quaerimus, etiam titulo praefert: inscribitur enim *Ῥιζοτόμοι.* in qua Medeam describit maleficas herbas secantem sed auersam, ne ui noxii odoris ipsa interficeretur, et sucum quidem herbarum in cados aeneos refundentem, ipsas autem herbas aeneis falcibus exsecantem.
10 Sophoclis uersus hi sunt

ἡδ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρεποῦσ'
ὀπὸν ἀργινεφῆ στάζοντα τομῆς
χαλκέοισι κάδοις δέχεται

et paulo post

αἵδε καλύπτραι
κίσται ῥιζῶν κρύπτουσι τομάς,
ἃς ἥδε βοῶσ' ἀλαλαζομένη
γυμνὴ χαλκέοις ἦμα δρεπάνοις.

11 haec Sophocles, quo auctore sine dubio Vergilius protulit aeneas falces. omnino autem ad rem diuinam pleraque aenea adhiberi solita, multa indicio sunt, et in his maxime sacris, quibus delinire aliquos

---

6 Verg. Aen. IIII 513 15 Sophocl. fragm. 489 Nauck

---

3 uırgılıuſ *ut uid. P'*, uırgılıo *R* 4 uırgılıanoſ *R* exınde *scripsi:* et ınde *PR* 6 lımā *P* 8 ſophochı *P* 9 ΠΙΖΟΤΟΜΟΙ *P* 15 ἥδ' — 22 δρεπάνοις *relicto duorum et dimidiati uersiculi spatio om. R* 15 ΟΜΜΑCΙ ΤΡΕΠΟΥCΑ (τρεποῦσ' *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 325*) *P* 17 ΚΑΔΙΟC *P* 19 ΚΑΛΥΠΤΡΑΙ *sic P* 20 ΚΡΥΠΤΟΥCΙΝ *P* τομάς *om. P* 22 ΔΡΕΠΑΝΟΙC ΤΟΜΑC *P*

aut deuouere aut denique exigere morbos uolebant.
taceo illud Plavtinvm cum ait 12

mecum habet patagus morbus aes,

et quod alibi Vergilius

Curetum sonitus crepitantiaque aera,

sed † Carmini curiosissimi et docti uerba ponam, qui 13
in libro de Italia secundo sic ait prius itaque et
Tuscos aeneo uomere uti, cum conderentur
urbes, solitos, in Tageticis eorum sacris in-
uenio et in Sabinis ex aere cultros, quibus
sacerdotes tonderentur. post haec † Carmini 14
uerba longum fiat, si uelim percensere, quam multis
in locis Graecorum uetustissimi aeris sonos tamquam
rem ualidissimam adhibere soliti sunt. sed praesenti
operi docuisse nos sufficiat, falces aeneas Maronis
exemplo Graeci auctoris inductas.

In libro nono Vergilius posuit hos uersus 15

stabat in egregiis Arcentis filius armis
pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera
insignis facie, genitor quem miserat Arcens
eductum matris luco Symaethia circum
flumina pinguis ubi et placabilis ara Palici.

quis hic Palicus deus uel potius qui di Palici — 16
nam duo sunt — apud nullum penitus auctorem Latinum
quod sciam, repperi, sed de Graecorum penitissimis
litteris hanc historiam eruit Maro. nam primum ut 17

---

3 fragm. incert. 53 Weise 17 Verg. Aen. VIIII 581

---

1 aud *P'* (*ante* deuouere) exıgeba *R* 2 ıllũ *R* 3 patagus *Canterus uar. lectt. I 50:* pęaguſ *P,* peaguſ *R* 4 uırgılıuſ *R* 5 aere *R* 6 Granii *coni. Meursius* 7 ıtaq. & truſcoſ *P* 9 taıetıcıſ *PR* 10 ere *Cantabrigiensis*: ea re *PR* 11 carmınȷ *P* 15 ſuffic̃ *R* 17 Vırgılıuſ *R* 19 clamıdẽ *PR* 21 ſymethıa *PR* 24 poenıtuſ *R* 25 poenıtıſſimıſ *R*

Symaethus fluuius, cuius in his uersibus meminit, in
Sicilia est, ita et di Palici in Sicilia coluntur, quos
primus omnium Aeschylus tragicus, uir utique
Siculus, in litteras dedit, interpretationem quoque
nominis eorum, quam Graeci *ἐτυμολογίαν* uocant, ex-
pressit uersibus suis. sed priusquam uersus Aeschyli
18 ponam, paucis explananda est historia Palicorum. in
Sicilia Symaethus fluuius est. iuxta hunc nympha
Thalia conpressu Iouis grauida metu Iunonis optauit,
ut sibi terra dehisceret. factum est. sed ubi uenit
tempus maturitatis infantum, quos aluo illa gestauerat,
reclusa terra est, et duo infantes de aluo Thaliae pro-
gressi emerserunt, appellatique sunt Palici *ἀπὸ τοῦ
πάλιν ἱκέσθαι*, quoniam prius in terram mersi denuo
19 inde reuersi sunt. nec longe inde lacus breues sunt
sed in inmensum profundi, aquarum scaturrigine semper
ebullientes, quos incolae crateras uocant et nomine
Dellos appellant, fratresque eos Palicorum aestimant,
et habentur in cultu maximo praecipueque circa
exigendum iuxta eos ius iurandum praesens et efficax
20 numen ostenditur. nam cum furti negati uel cuius-
que modi rei fides quaeritur, et ius iurandum a
suspecto petitur, uterque ab omni contagione mundi
ad crateras accedunt, accepto prius fideiussore a per-
sona, quae iuratura est de soluendo eo quod peteretur,
21 si addixisset euentus. illic inuocato loci numine
testatum faciebat esse iurator de quo iuraret. quod
si fideliter faceret discedebat inlaesus, si uero subesset
iuri iurando mala conscientia, mox in lacu amittebat
uitam falsus iurator. haec res ita religionem fratrum

1 ſym&huſ *P*, ſımetuſ *R* 3 aeſcıluſ *P*, aeſcıluſ *R* 5 ΕΘΙΜΟΛΙΓΙΑΝ (Υ, Ο suprascr.) *P* 6 aeſchılı *P*, aeſcılı *R* 8 ſylıa (ci suprascr.) *R* ſym&huſ *P* 9 talıa *PR′* 10 deıſceret *P′* 12 talıae *R′* 15 breueſ *om.* *R′* 16 ımmenſum *PR* 21 cuiusque modi *scripsi:* cuıuſcemodı *PR* 24 a perſona *om.* *P* 26 illic *Cantabrigiensis*: ılle *PR* 28 ılleſuſ *P*

commendabat, ut crateres quidem inplacabiles,
Palici autem placabiles uocarentur. nec sine diui- 22
natione est Palicorum templum. nam cum Siciliam
sterilis annus arefecisset, diuino Palicorum responso
admoniti Siculi heroi cuidam certum sacrificium
celebrauerunt, et reuertit ubertas. qua gratia Siculi
omne genus frugum congesserunt in aram Palicorum,
ex qua ubertate ara ipsa pinguis uocata est. haec 23
est omnis historia, quae de Palicis eorumque fratribus
in Graecis tantum modo litteris inuenitur, quas Maro
non minus quam Latinas hausit. sed haec, quae
diximus, auctoritatibus adprobanda sunt. AESCHYLI 24
tragoedia est, quae inscribitur AETNA. in hac cum
de Palicis loqueretur, sic ait

τί δῆτ' ἐπ' αὐτοῖς ὄνομα θήσονται βροτοί;
σεμνοὺς Παλικοὺς Ζεὺς ἐφίεται καλεῖν.
ἦ καὶ Παλικῶν εὐλόγως μενεῖ φάτις;
πάλιν γὰρ ἥκουσ' ἐκ σκότους τόδ' εἰς φάος.

haec Aeschylus. CALLIAS autem in SEPTIMA HISTO- 25
RIA DE REBVS SICVLIS ita scribit *ἡ δὲ Ἐρύκη τῆς
μὲν Γελῴας ὅσον ἐνενήκοντα στάδια διέστηκεν, ἐπι-
εικῶς δὲ ἐχυρός ἐστιν ὁ τόπος καὶ* * * * * * * * * * * *

---

15 fragm. 6 Hermann

---

1 craterę *P* ımplacabılef *PR* 2 palıcı autem placabılef *om. R* 3 eſt *om. P* 4 *palıcorum *R* 6 ſiculo *P'* 7 fr*gum (*fuit* ı) *R* 9 hı *in* hıſtorıa *in ras. in P, deinde* palıcꝫ *add. P* 11 latınas (a *in ras.*) *R* 12 ſunt *in ras. in P* aeſchılı *PR* 13 &hna *P*, aetna *R* 15—18 *uacante duorum et dimidii uersiculorum spatio om. R* 16 ΕΦΥΤΑΙ *P* 18 ἵκουϲ' *uulgo:* ΗΚΟΥϹ *P* ϲκότουϲ] ϹΤΟΥϹ *P*, *em. uulgo* 19 aeſchuluſ *P* *post* autem *uacante duorum uers. spatio et omissis Graecis* ἡ δέ — 336, 5 ἔχουϲιν *secuntur* ın ſeptıma hıſtorıa de rebuſ ıta ſcrıbıt *in R* 20 rebuſ ſıngulıſ *P* δέ] ΔϹ *P* 21 Γελῴαϲ] ΤΕΛΟΑϹ *P, em. uulgo* 22 ΕΧΥΤΟϹ *P, em. Schneidewinus* ΤΟΡΟϹ *P, em. Schneidewinus*

τὸ παλαιὸν Σικελῶν γεγενημένη πόλις· ὑφ' ᾗ καὶ τοὺς Δέλλους καλουμένους εἶναι συμβέβηκεν. οὗτοι δὲ κρατῆρες δύο εἰσίν, οὓς ἀδελφοὺς τῶν Παλικῶν οἱ Σικελιῶται νομίζουσιν, τὰς δὲ ἀναφορὰς τῶν πομφολύγων παραπλησίας βραζούσαις ἔχουσιν. hactenus
26 Callias. Polemon uero in libro qui inscribitur *περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν* sic ait *οἱ δὲ Παλικοὶ προσαγορευόμενοι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις αὐτόχθονες θεοὶ νομίζονται. ὑπάρχουσιν δὲ τούτων τῶν θεῶν ἄμφω ἀδελφοὶ κρατῆρες χαμαίζηλοι. προσιέναι δὲ ἁγιστεύοντας χρὴ πρὸς αὐτοὺς ἀπό τε παντὸς ἄγους καὶ συνουσίας ἔτι τε καί τινων ἐδεσμάτων. φέρεται δὲ ἀπ' αὐτῶν ὀσμὴ βαρεῖα θείου, καὶ τοῖς πλησίον ἱσταμένοις καρηβάρησιν ἐμποιοῦσα δεινήν, τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶ θολερὸν αὐτῶν καὶ τὴν χρόαν ὁμοιότατον*
27 *χαμαιρύπῳ λευκῷ. φέρεται δὲ κολπούμενόν τε καὶ παφλάζον, οἷαί εἰσιν αἱ δῖναι τῶν ζεόντων ἀναβολάδην ὑδάτων. φασὶν δὲ εἶναι καὶ τὸ βάθος ἀπέραντον τῶν κρατήρων τούτων, ὥστε καὶ βοῦς εἰσπεσόντας ἠφα-*

---

1 ΤΟ ΡΑΛΑΙΟΝ *P*, ἡ Παλικὴ τὸ παλαιόν *Schneidewinus*, τὸ παλικόν *Valckenarius et G. Hermannus*, *ego lacunam indicaui, cum Calliam primum quidem de Eryce, deinde de Palice dicere manifestum sit* ΓΕΓΕΝΗΜΕΝΕΡΟΛΙC *P, em. uulgo* 2 ΔΕΑΛΛΟΥC *P, em. uulgo* CΥΝΒΕΒΗ|ΚΕΝ *P* 3 ΚΡΑΤΗΡΑ[ε]C *P* τῶν] Τ|ΜΗ *P, em. uulgo* 4 CΙΚΕΑΙΜΤΑΙ *P, em. uulgo* ΠΟΜ*ΦΟΛΙ*ΤΟΝ *P, em. uulgo* 6 *post* uero *add.* ſic aıt *R* περὶ τῶν — 337, 14 παλικήν *om. R* 9 ΑΥΘΟΝΕC *P, em. uulgo* τούτων τῶν θεῶν ἄμφω ἀδελφοί *scripsi*: ΤΟΥΓ[ω]ΟΝ ΟΔΕCΜΑΡΩΑΔΕΛΦΟΙ *P*, τούτων οἱ λεγόμενοι ἀδελφοὶ δύο *Sauppius Mus. Rhen. n. IIII 152*, τούτων οὐ πόρρω οἱ Δέλλοι *Schneidewinus*, τούτων δύο ἀδελφοί *G. Hermannus* 10 ΧΑΜΑΙΖΗΑΟΙ *P* 11 ΑΤΟΥC *P, em. uulgo* 12 CΥ·ΝΥΟCΙΑ|Ο *P* ΕΔΕΕCΜΑΤΩΝ *P* 14 ΠΑΗCΙΟΝ ΙCΤΑΝΕ ΝΟΙC *P* ΕΝ·ΠΟΙΟΥCΑ *P* 15 ΤΗΚΙΧΡΟΑΝ *P* 16 ΧΑΜΑΙΡΥ·ΠΩ *P, quod G. Hermannus nomen floris esse putauit*, χαλαιρύπῳ *coniecit Ianius* ΦΕΤΕΤΑΙ *P* 17 ΟΙΑ* *P* ΔΕΙΝΑΙ *P, em. uulgo* 19 ΚΑΠΙΡΩ̄ *P, em. uulgo* ΩCΡΕ ΚΑΙ ΒΥCΕΙC ΠΕCΟΝΤΑC *P*

*νίσθαι καὶ ζεῦγος ὀρικὸν ἐλαυνόμενον, ἔτι δὲ φορβάδας
ἐναλλομένας. ὅρκος δέ ἐστιν τοῖς Σικελιώταις μέγιστος* 28
*καθηραμένων τῶν προκληθέντων. οἱ δὲ ὁρκωταὶ
γραμμάτιον ἔχοντες ἀγορεύουσιν τοῖς ὁρκουμένοις περὶ
ὧν ἂν χρήζωσιν τοὺς ὅρκους· ὁ δὲ ὁρκούμενος θαλλὸν
κραδαίνων, ἐστεμμένος ἄζωστος καὶ μονοχίτων. ἐφαπτόμενος τοῦ κρατῆρος ἐξ ὑποβολῆς δίεισιν τὸν ὅρκον.
καὶ ἂν μὲν ἐμπεδώσῃ τοὺς ῥηθέντας ὅρκους, ἀσινὴς* 29
*ἄπεισιν οἴκαδε, παραβάτης δὲ γενόμενος τῶν θεῶν
ἐμποδὼν τελευτᾷ. τούτων δὲ γινομένων ἐγγυητὰς
ὑπισχνοῦνται καταστήσειν τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπὴν νεαρόν
τι γένηται, κάθαρσιν ὀφλισκάνουσιν τοῦ τεμένους.
περὶ δὲ τὸν τόπον τοῦτον ᾤκησαν Παλικηνοὶ πόλιν
ἐπώνυμον τούτων τῶν δαιμόνων Παλικήν.* haec Polemon. 30
sed et XENAGORAS in TERTIA HISTORIA sua de loci
diuinatione ita scribit *καὶ οἱ Σικελοὶ τῆς γῆς ἀφορούσης
ἔθυσαν Πεδιοκράτει τινὶ ἥρωι, προστάξαντος αὐτοῖς
τοῦ ἐκ Παλικῶν χρηστηρίου, καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον
τῆς εὐφορίας πολλοῖς δώροις τὸν βωμὸν τῶν Παλικῶν*

---

1 ΖΕΥΠΟϹ *P* Ε|ΛΑΥΝΟΜΕΝ (*deinde uacat spatium 2 litt.*) ΟΝ *P*, ἐcελαυνόμενον *Ianius* 2 ΕΝΑΛΟΜΕΝΑϹ *P, em. uulgo* ΜΕΙϹΤΟϹ *P* 3 ΟΡΚΟΤΑΙΓΡΑΜ · ΜΑ|ΠΟΝ *P* ἀγορεύουcιν] ΑΓΕΡΟΥϹΟΥϹΙΝ *P, em. uulgo* 5 ἂν χρήζωcιν *C. F. Hermannus*: ΑΝΔΡΗΖΥΟΙΝ *P* ΘΑ|ΜΟΝ *P* 6 ΚΡΑΔΑΙΝ$\overset{\omega}{\text{Ο}}$Ν *P* ΑΖΜΕϹΤΟϹ *P, em. uulgo* ΕΦΑΓΙΤΟΜΕΝΟϹ *P, em. uulgo* 7 ἐξ] ΕΖ *P* δίειcιν] ΜΕΙϹΙΜ *P, em. uulgo* 8 ἐμπεδώcῃ *Prellerus*: ΕΜΠΕΔΟϹΙΝ *P* ῥηθένταc *uulgo*: ΡΗΕ|ΕΝΡΟϹ *P* ΑϹΙΝΗΚ *P* 9 ΠΡΑΒΑΤΗϹ *P* 10 Ε∗ΜΠΟΔΩΝ (*in ras. fuit* Ν) *P* ΑΔΕΤΙΝΟΜΕΝΩΝ *P, em. uulgo* 11 ΥΝΙϹ·ϹΧΕΝΟΥΝΤΑΙ *P, em. uulgo* Ε · ΑΡΑΟΠΓΕΝΗΤΑΙ | ΚΑΘΑΒϹΙΝ ΟΦΜΕ ΚΑΝΟΥϹΙΝ ΤΟΥΡΕ ΜΕΝΟΥϹΙ ΤΕΡΙ ΔΕ|ϹΟΝ ΤΟΠΟΝ ΤΟΥΡΟΝ ΜΚΕΙϹΑΝ ΠΑΛΙΚΕΙΝΟ *P*, *in quibus* νεαρόν τι *uulgo* (δ' ἄρα τι *Sauppius*, ἐπάρατόν τι *Ianius*), κάθαρcιν *uulgo*, τεμένουc *C. F. Hermannus*, Παλικηνοί *G. Hermannus* 14 Παλικήν *Cluuerius*: ΠΑΛΙΚΕΙΝΗΝ *P* polnemon *P* 15 ſed exanaxagoraſ *R* 16 καὶ οἱ — 338, 1 ἐνέπληcαν *om. R* 17 ἔθυcαν *uulgo*: ΘΕΥϹΑΝ *P* ΠΕΔΕΙΟΚΡΑΤΕΙ *P* 18 ΠΑΛΙΚΟΝ *P* 19 ΕΙΦΟΡΙΑϹ *P* τῶν] ΤΟΝ *P*

31 *ἐνέπλησαν.* absoluta est, aestimo, et auctoribus idoneis adserta explanatio Vergiliani loci, quem litteratores uestri nec obscurum putant, contenti uel ipsi scire uel insinuare discipulis, Palicum dei esse cuiusdam nomen. quis sit autem deus iste, uel unde sit dictus, tam nesciunt quam scire nolunt, quia nec ubi quaerant suspicantur, quasi Graecae lectionis expertes.

XX Nec illos uersus relinquemus intactos, qui sunt in primo Georgicon

humida solstitia atque hiemes orate serenas
agricolae, hiberno laetissima puluere farra,
laetus ager, nullo tantum se Mysia cultu
iactat et ipsa suas mirantur Gargara messes.

2 sensus hic cum uideatur obscurior pauloque perplexius quam poetae huius mos est pronuntiatus, tum habet in se animaduertendam quaestionem ex Graeca antiquitate uenientem, quae sint ista Gargara, quae
3 Vergilius esse uoluit fertilitatis exemplar. Gargara haec igitur sunt in Mysia, quae est Hellesponti prouincia. sed significatio nominis et loci duplex est. nam et cacumen montis Idae et oppidum sub eodem
4 monte hoc nomine uocantur. HOMERVS significationem cacuminis ita ponit

Ἴδην δ' ἵκανεν πολυπίδακα μητέρα θηρῶν
Γάργαρον.

hic Gargarum pro excelsissimo montis loco accipi

11 Verg. Georg. I 100 25 Hom. Il. Θ 47

1 ΕΝ$^{\epsilon}$ΠΛΗCΑΝ *P* 2 ſerta *P* uırgılıanı *PR* 4 ınſımuare *ut uid. P′* 5 quıd *P* 9 relınquımuſ *P* 14 moſſeſ *P′* 20 mıſıa *P* 25 ΠΟΛΙΠΙΔΑΚΑ (*prior* Λ *corr. ex* Α) *P* 26 ΤΑΡΟ *P*

conuenire et ipse sensus indicium facit, nam de Ioue
loquitur. sed et alibi eodem Homero teste manifestius 5
exprimitur

ὣς ὁ μὲν ἀτρέμας εὗδε πατὴρ ἀνὰ Γαργάρῳ ἄκρῳ,

et EPICHARMVS uetustissimus poeta in FABVLA, quae
inscribitur TROES, ita posuit

Ζεὺς ἄναξ ναίων ἀν' Ἴδαν Γάργαρ' ἔνθ' ἀγάννιφα.

ex his liquido claret, Gargara cacumen Idae montis 6
appellitari. pro oppido autem Gargara qui dixerint 7
enumerabo. EPHORVS, notissimus HISTORIARVM scriptor,
in LIBRO QVINTO sic ait *μετὰ δὲ τὴν Ἄσσον ἐστὶ τὰ
Γάργαρα πλησίον πόλις.* nec Ephorus solus sed etiam
PHILEAS uetus scriptor in eo libro qui inscribitur
ASIA ita meminit *μετὰ Ἄσσον πόλις ἐστὶν ὄνομα
Γάργαρα· ταύτης ἔχεται Ἄντανδρος.* ARATI etiam 8
liber fertur *ἐλεγείων* in quo de Diotimo quodam poeta
sic ait

αἰάζω Διότιμον ὃς ἐν πέτραισι κάθηται
Γαργαρέων παισὶν βῆτα καὶ ἄλφα λέγων.

ex his uersibus etiam ciuium nomen innotuit, quia
Gargares uocantur. cum igitur constet, Gargara 9
nunc pro montis cacumine nunc pro oppido sub eodem
monte posito accipienda, Vergilius non de summo
monte sed de oppido loquitur. cur tamen Gargara
posuerit, ut locum frugum feracem, requiramus. et 10
omnem quidem illam Mysiam opimis segetibus habitam

---

4 Il. Ξ 352 10 Muelleri, fragm. hist. I 260 18 Anthol. Palat. XI 437

---

4 ΔΚΩ· *P* 5 epicarmuſ *P* 7 ναίων ἀν' Ἴδαν *Schneidewinus*: ΑΝΑΔΔΑΝΝΑΙΩΝ *P* (ναίων κάρανα Γαργάρων *Meinekius*) Γάργαρ' ἔνθ' *Schneidewinus*: ΓΑΡΓΑΡΑ *P* 11 τήν] ΓΗ|Ν *P*, *em. uulgo* ΕCΤΙΝ Α ΓΑΡΓΑΡΑ ΠΑΗCΙΟΝΤΟΛΙC *P*, *em. uulgo* 16 elegıon *P* dıotomo *P* 18 ΚΑΙΑΘΗΤΑΙ *P*, *em. uulgo* 19 ΛΕΤΩΝ *P* 26 miſıā̃ *P*

satis constat scilicet ob humorem soli. unde et Vergilius in supra dictis uersibus cum dixisset humida solstitia, intulit nullo tantum se Mysia cultu iactat, atque diceret omnis regio, quae opportunos habuerit humores aequiperabit fecunditates
11 aruorum Mysiae. sed Homerus cum ait Ἴδην πολυπίδακα, humidum designat subiacentem monti agrum. nam πολυπίδακα significat fontibus abundantem. unde haec Gargara tanta frugum copia erant, ut, qui magnum cuiusque rei numerum uellet exprimere, pro
12 multitudine inmensa Gargara nominaret. testis ALCAEVS, qui in κωμῳδοτραγῳδίᾳ sic ait

ἐτύγχανον μὲν ἀγρόθεν πλείστους φέρων
εἰς τὴν ἑορτὴν ὅσσον οἷον εἴκοσι.
ὁρῶ δ' ἄνωθεν Γάργαρ' ἀνθρώπων κύκλῳ.

Gargara, ut uidetis, manifeste posuit pro multitudine. nec aliter Aristomenes ἐν Βοηθοῖς

ἔνδον γὰρ ἡμῖν ἐστιν ἀνδρῶν Γάργαρα.

13 ARISTOPHANES autem comicus conposito nomine ex harena et Gargaris innumerabilem, ut eius lepos est, numerum conatur exprimere. in fabula enim Ἀχαρνεῦσιν ait

ἅδ' ὠδυνήθην ψαμμακοσιογάργαρα.

ψαμμακόσια autem seorsum pro multis VARRO saepe in MENIPPEIS suis posuit, sed Aristophanes adiecit

---

13 Meinekii fragm. com. II, 2 p. 830 18 ib. p. 730 23 Aristoph. Acharn. 3 24 sat. fragm. ed. Riese p. 293

---

1 *ante* loci *deletum* ſolı *in* *P* 3 mıſia *P* 4 atque si *editio Gryphiana* 5 fecundıtatıſ ar|boꝝ mıſię *P* 6 *et* 8 ΠΟΛΙΠΠΙΑΔΑΚΑ *P* 8 frondıbuſ habundantē · ınde *P* 11 ımmenſa *P* 12 κωμῳδοτραγῳδίᾳ *Fabricius*: cędotragoedıa *P* 13 ΑΤΡΟΘΕΝ *P* ΦΕΡΩ *P* 15 ΓΑΡΓΑΡΑ *P* 17 ΕΝ ΜΥΘΟΙC *P* 18 ΕΝΛŌ *P*, *em. uulgo* 21 acharneuſın *P* 23 ΨΑΜΜΑΚΟΙCΙΑ *P*, *em. ex Aristophane uulgo*

γάργαρα ad significationem numerositatis innumerae.
est ergo secundum haec sensus horum uersuum talis 14
cum ea sit anni temperies, ut hiems serena
sit, solstitium uero imbricum, fructus optime pro-
ueniunt. haec autem adeo agris necessaria sunt, ut
sine his nec illi natura fecundissimi Mysiae agri
responsuri sint opinioni fertilitatis, quae de his ha-
betur. addit Mysiae nominatim Gargara, quod ea urbs 15
posita in imis radicibus Idae montis, defluentibus inde
humoribus inrigetur, possitque uideri solstitiales
imbres non magnopere desiderare. hoc in loco ad 16
fidem sensui faciendam, quod uliginosa sint non sola
Gargara pro uicinia montis sed et uniuersae Mysiae
arua, adhiberi potest testis Aeschylus

ἰὼ Κάικε Μύσιαί τ' ἐπιρροαί.

quid de Graecis in hoc loco traxerit diximus. adde- 17
mus praeterea hoc iucunditatis gratia, et ut liqueat
Vergilium uestrum undique ueterum sibi ornamenta
traxisse, unde hoc dixerit

hiberno laetissima puluere farra.

in libro enim uetustissimorum carminum, qui 18
ante omnia, quae a Latinis scripta sunt, conpositus
ferebatur, inuenitur hoc rusticum uetus canticum

hiberno puluere uerno luto grandia farra, camille,
metes.

Nomina poculorum Vergilius plerumque Graeca XXI
ponit, ut carchesia ut cymbia ut cantharos ut
scyphos. de carchesiis ita

---

15 Aesch. fragm. 135 ed. Hermann

---

1 gargara *P* 3 hiempſ *P* ſenena *P'* 8 ubſ *P'* 15 ΙΟΚΙΚΕ ΜΙCΙ|ЄΠΙΡΡΟΑΙ *P* 17 iocunditatiſ *P* 24 uereno *ut uid. P'* 27 char|ceſia *P* ut *om. P'* cimbia *P* cantaroſ *P* 28 ſcifoſ *P*

cape Maeonii carchesia Bacchi,
Oceano libemus ait

et alibi

hic duo rite mero libans carchesia Baccho

de cymbiis

inferimus tepido spumantia cymbia lacte

de cantharo

et grauis adtrita pendebat cantharus ansa

de scyphis

et sacer impleuit dextram scyphus.

2 ea autem, cuius figurae sint, quisue eorum fecerit mentionem, nemo quaerit, contenti scire cuiusque modi esse pocula. et scyphos quidem cantharosque, consueta uulgi nomina, ferendum si transeant, sed de carchesiis cymbiisque, quae apud Latinos haud scio an umquam repperias, apud Graecos autem sunt rarissima, non uideo cur non cogantur inquirere, quid
3 sibi noua et peregrina nomina uelint. est autem carchesium poculum Graecis tantum modo notum. meminit eius Pherecydes in libris historiarvm, aitque Iouem Alcmenae pretium concubitus carchesium aureum dono dedisse. sed Plavtvs insuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphitryone pateram datam cum longe utriusque poculi figura
4 diuersa sit. patera enim, ut et ipsum nomen indicio

---

1 Verg. Georg. IIII 380 4 Aen. V 77 6 ib. III 66 20 Muelleri, fragm. histor. I 77 22 534

---

1 bachı *P* 4 meo *P'* bacho *P* 5 cımbııſ *P* 6 cımbıa *P* 7 cantaro *P* 8 grauıſ] fa[c]ter *P* cantaruſ *P* 10 ſcıphuſ *P* 12 contıtı *ut uid.* *P'* cuiusque modi *scripsi*: cuıuſ[ce]modı *P* 14 tranſeat *P* 15 cımbııſq. *P* 19 grecıt *corr. in* grecıſ *P* 20 ferecıdeſ *P* 23 atq. ın *P* amphıtrıone *P*

est, planum ac patens est, carchesium uero procerum et circa mediam partem conpressum, ansatum mediocriter, ansis a summo ad infimum pertingentibus.
Asclepiades autem, uir inter Graecos adprime doctus 5
ac diligens, carchesia a nauali re existimat dicta. ait enim naualis ueli partem inferiorem *πτέρναν* uocari, at circa mediam ferme partem *τράχηλον* dici, summam uero partem carchesium nominari, et inde diffundi in utrumque ueli latus ea, quae cornua
uocantur. nec solus Asclepiades meminit huius poculi, 6
sed et alii illustres poetae, ut Sappho, quae ait

κῆνοι δ' ἄρα πάντες καρχήσιά τ' ἦχον
κἄλειβον.

Cratinvs in *Διονυσαλεξάνδρῳ*

στολὴν δὲ δή τίν' εἶχεν; τοῦτό μοι φράσον·
θύρσον κροκωτὸν ποικίλον καρχήσιον.

Sophocles in fabula quae inscribitur Tyro

πρὸς τήνδε μοι
τράπεζαν ἀμφὶ σῖτα καὶ καρχήσια.

haec de carchesiis ignoratis Latinitati et a sola 7
Graecia celebratis. sed nec cymbia in nostro sermone repperies: est enim a Graecorum paucis relatum. Philemon, notissimus comicus, in Fantasmate ait

---

12 Bergkii poetae lyr. ed. 4 p. 106 14 Meinekii fragm. com. II, 1 p. 37 17 fragm. Nauckii 594 23 Meinekii fragm. com. IIII p. 29

---

6 inferiorem *om. P* pternā *P* 7 trachelon *P* 8 et inde — 10 uocantur *om. P* 11 *ante* po&ę *add.* uiri *P′* ſapho *P* 12 ΚΑΡΧΗϹΙΑ ЄϹΧΟΝ ΚΑΙЄΑЄΒΟΝ *P, emendauit Bergkius* 14 ΚΡΑΤЄΙΝΟϹ ЄΝ ΔΙΟΝΟΥϹΑΛЄΞΑΝΔΡΩ *P* 15 ΤΙΝΑ *P* ΤΟΥΔΟ *P* 16 ΤΥΡΩ *P* 18 ΠΡΟϹ·ΓΗΝ ΔЄΙΜΙ *P*: πρὸς τήνδε μοι *Ianius*, προστῆναι μέσην *Athenaeus* 19 ΤΡΑΠЄΖΑΑΜΦΙϹΙΤΑ | ΚΑΙ ΚΑΡΧΗϹΙΑ· *P* 21 cymbiſ *P′*

ἔπιεν ἡ Ῥόδη κυμβίον ἀκράτου,

8 ANAXANDRIDES etiam comicus in fabula *Ἀγροίκοις*

προπινόμενα καὶ μέστ' ἀκράτου κυμβία
ἐκάκωσεν ὑμᾶς.

meminit eius et DEMOSTHENES in oratione quae est in MIDIAM *ἐπ' ἀστράβης δὲ ὀχούμενος ἐξ Ἀργούρας τῆς Εὐβοίας, χλανίδας δ' ἐπ' ὄχου καὶ κυμβία καὶ κάδους ἔχων, ὧν ἐπελαμβάνοντο οἱ πεντηκοστολόγοι.*
9 cymbia autem haec, ut ipsius nominis figura indicat, diminutiue a cymba dicta, quod et apud Graecos et apud nos ab illis trahentes nauigii genus est. ac sane animaduerti ego, apud Graecos multa poculorum genera a re nauali cognominata, ut carchesia supra docui, ut haec cymbia, pocula procera ac
10 nauibus similia. meminit huius poculi ERATOSTHENES, uir longe doctissimus, in EPISTVLA ad Hagetorem Lacedaemonium his uerbis *κρατῆρα γὰρ ἔστησαν τοῖς θεοῖς, οὐκ ἀργύρεον οὐδὲ λιθοκόλλητον, ἀλλὰ γῆς Κωλιάδος· τοῦτον δὲ ὁσάκις ἐπιπληρώσαιεν, ἀποσπείσαντες τοῖς θεοῖς, ᾠνοχόουν ἐφεξῆς βαπτιστῷ κυμβίῳ.*
11 fuerunt qui cymbium a cissybio per syncopam dictum existimarent. cissybii autem, ut de Homero

---

2 Meinekii fragm. com. III p. 162 5 p. 558 Reisk. § 133 15 Bernhardyi Eratosthenica p. 201

---

2 fabulā agrecıſ | ω OKYMBIA ΠΡΟΠΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΤΑ ΑΚΡΑΕ ΚΑΚω | CΕΜΥΜΑC · memınıt *P* 5 demoſteneſ *P* 6 mıdıa *P* ἐξ] ΕΖ *P* ΑΡΠΟΥΡΑCΘΗC|ΘΥΒΟΥΑC (T supra Θ) *P* 7 δ' ἐπ' ὄχον *Schneidewinus:* ΔΕ ΟΧΟ *P* καὶ κάδους *Schneidewinus ex Demosthene:* OCI *P* 8 ΕΠΑΛΑΜΒΑΝΟΝΟ ΠΕΝΤΗΚΟCΤΟΛΟΤΟΙ · *P* 10 ın*dıcat *P* 16 epıſtola *P* 18 *(*fuit* l) ΑΙΕΟ|ΚΟΛΑ ΗΤΟΝ ΑΛΛΑ ΤΗΟΚω(Δ)ΙΑΔΟC ΤΟΥ ΙCΘΝΑΔΕΟCΑ ΚΙCΕΙ|ΟΠΛΗΡΑCΑΙΕΝ ΑΠΟ CΠΕΙCΑΝΤΕΟ *P*, *em. Bernhardyus ex Athenaeo* (γῆς *pro* τῆς *Kaibelius praef. Ath. I, XXXV*) 20 ωΝΟΧΟΘΥ Ν *P* ΒΑΠΤΙΟΤω *P* 21 cissibio *p* ſıncopan *P* 22 cıſſıbıı *P*

taceam, qui hoc poculum Cyclopi ab Vlixe datum
memorat, multi faciunt mentionem, uoluntque non
nulli, proprie cissybium ligneum esse poculum ex
hedera, id est *κισσοῦ*. et NICANDER quidem Colo- 12
phonius in primo *Αἰτωλικῶν* sic ait *ἐν τῇ ἱεροποιίῃ
τοῦ Διδυμαίου Διὸς κισσῷ σπονδοποιέονται· ὅθεν τὰ
ἀρχαῖα ἐκπώματα κισσύβια φωνέεται.* sed et CALLI-
MACHVS meminit huius poculi

καὶ γὰρ ὁ Θρηικίην μὲν ἀνήνατο χανδὸν ἄμυστιν
ζωροποτεῖν, ὀλίγῳ δ' ἥδετο κισσυβίῳ.

qui autem cissybium ex hedera factum poculum *οἷον* 13
εἰ κίσσινον dici arbitrantur, EVRIPIDIS auctoritate niti
uidentur, qui in ANDROMEDA sic ait

πᾶς δὲ ποιμένων ἔρρει λεώς,
ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφον
πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

haec de cymbio. sequitur ut, quando cantharum et 14
poculi et nauigii genus esse supra diximus, probetur
exemplis. et pro poculo quidem nota res est uel ex
ipso Vergilio, qui aptissime proprium Liberi patris
poculum adsignat Sileno, sed id, ut supra polliciti
sumus, etiam pro nauigio poni solitum debemus osten-
dere. MENANDER in NAVCLERO 15

ἥκει λιπὼν Αἰγαῖον ἁλμυρὸν βάθος
θεόφιλος ἡμῖν, ὦ Στράτων, ὡς εἰς καλόν·

---

7 fragm. ed. Bentleii 109 14 fragm. ed. Nauckii 135
24 Meinekii fragm. com. IIII p. 174

---

3 cıſſibıū *P* 4 cıſſu *P* quıdā *P* 5 ıtalıcon *P* ΙΕΡΟ-ΠΟΙΗCΕΙ *P* 6 Διός *a P deesse non notaui* CΠΕΝΔΟΠΟΙΕΟΝ|ΤΑΙ *P* 7 ΦΩΝΕΑΤΑΙ *P* callımacuſ *P* 9 ΟΡΗΚΙΗΝ *P* 10 ΖΗΡΟΠΟΤΕΙΝ *P*, ξηροποτεῖν *Schneidewinus* 11 cyſſıbıū *P* ˫edera *P* 12 arbıtantur *P'* 13 dro|m&a *P* 14 ΠΟΙ-ΜΕΝΜΗ *P* ΛΕΩC *P* 16 ΑΝΑ*Ψ·ΥΚΤΗΡΑ (*in ras. fuit* Υ) *P* 17 cantarū *P* 18 poculum *P'* eſt eſſe *P'* 24 ΑΛΜΥΡΟΝ|ΒΑΤΟC *P* 25 Ο (ω *supra*) *P*

πρῶτος λέγω σοι τόν τε χρυσοῦν κάνθαρον.
ποῖον; τὸ πλοῖον· οὐδέ μ' οἶσθας ἄθλιε.

16 Et sacer impleuit dextram scyphus.

scyphus Herculis poculum est ita ut Liberi patris cantharus. Herculem uero fictores ueteres non sine causa cum poculo fecerunt, et non numquam cassabundum et ebrium non solum, quod is heros bibax fuisse perhibetur, sed etiam quod antiqua historia est, Herculem poculo tamquam nauigio uectum in-
17 mensa maria transisse. sed de utraque re pauca ex Graecis antiquitatibus dicam. et multibibum heroa istum fuisse, ut taceam quae uulgo nota sunt, illud non obscurum argumentum est, quod Ephippus in Busiride inducit Herculem sic loquentem

οὐκ οἶσθά μ' ὄντα πρὸς θεῶν Τιρύνθιον
Ἀργεῖον; οἳ μεθύοντες ἀεὶ τὰς μάχας
πάσας μάχονται. τοιγαροῦν φεύγουσ' ἀεί.

18 est etiam historia non adeo notissima, nationem quandam hominum fuisse prope Heracleam ab Hercule constitutam Cylicranorum conposito nomine *ἀπὸ τῆς κύλικος*, quod poculi genus nos una littera immutata
19 calicem dicimus. poculo autem Herculem uectum ad *Ἐρύθειαν*, id est Hispaniae insulam, nauigasse et Panyasis, egregius scriptor Graecorum, dicit et Pherecydes auctor est, quorum uerba subdere supersedi, quia propiora sunt fabulae quam historiae. ego tamen arbitror, non poculo Herculem

---

15 Meinekii fragm. com. III p. 322

---

1 τόν] ΓΟΝ *P* τε *Ianius:* ΔЄ *P* κάνθαρον *Ianius ex Athenaeo:* ΘΑΡΟ *P* 2 πλοῖον] ΗΛΟΙΟΝ *P* ΑΘΑΙЄ *P* 3 ſciphuſ *P* 9 uectum *Mediceus saec. XV:* uentiſ *P* immenſa *P* 16 ἀεὶ τάς] ΑЄΠΑϹ *P* 17 τοιγαρόῦν] ΠΟΥΤΑΡΟΥ *P* 21 ΚΥΛΙΚΡΟϹ *P* 22 dıxımuſ *P* 23 ductū | ΛΔЄΤΠΗΡΑ *P* 24 panıaſtıſ *P* 25 ferecıdeſ *P*

maria transuectum sed nauigio, cui scypho nomen fuit ita ut supra cantharum et carchesium et a cymbis deriuata cymbia.

Nomina quoque Vergilius non numquam ex XXII
antiquissimis Graecorum historiis mutuatur. scitis apud illum unam ex comitibus Dianae Opin uocari, quod nomen uulgo fortasse temere impositum uel etiam fictum putatur ab ignorantibus, insidiosum poetam cognomen, quod a ueteribus Graecis scriptoribus ipsi Dianae fuerat impositum, comiti eius adsignare uoluisse.
sed Vergilius sic ait 2

uelocem interea superis in sedibus Opin,
unam ex uirginibus sociis sacraque caterua,
conpellabat et has tristis Latonia uoces
ore dabat

et infra

at Triuia custos iam dudum in montibus Opis.

Opin inquit comitem et sociam Dianae. sed audite, 3
unde Vergilius hoc nomen acceperit, qui, ut dixi, quod epitheton ipsius deae legerat, sociae eius imposuit. Alexander Aetolvs, poeta egregius, in libro, 4
qui inscribitur Mvsae, refert, quanto studio populus Ephesius dedicato templo Dianae curauerit praemiis propositis, ut, qui tunc erant poetae ingeniosissimi, in deam carmina diuersa conponerent. in his uersibus Opis non comes Dianae sed Diana ipsa uocata est.
loquitur autem, uti dixi, de populo Ephesio 5

ἀλλ' ὅγε πευθόμενος πάγχυ Γραικοῖσι μέλεσθαι
Τιμόθεον κιθάρης ἴδμονα καὶ μελέων

---

28 Meinekii Annal. Alexandrina p. 225

---

1 ſcyfo *P* f *in* fuit *in ras. in P* 2 cantarū *P* 3 diriuata cimbia *P*, *deinde add.* omnia haec adſeruimuſ eſſe nauigiorum uocabula *uulgo, quae om. P* 6 illū * *P* 7 nomen] n̄ *P* 8 putetur *P'* 12 *ſuperiſ *P* 17 triuię *P* 20 ipsius deae *scripsi:* ipſiuſce (*P*) 21 &holuſ *P* 24 ingenioſiſſima *ut uid. P'* 28 ΜΕΝΛΕϹΘΑΙ *P*

υἱὸν Θερσάνδρου κλυτὸν ἤνεσεν ἀνέρα σίγλων
χρυσείων ἱερὴν δὴ τότε χιλιάδα
ὑμνῆσαι ταχέων τ' Ὦπιν βλήτειραν ὀιστῶν
ἥ τ' ἐπὶ Κεγχρείῳ τίμιον οἶκον ἔχει

et mox

μηδὲ θεῆς προλίπῃ Λητωίδος ἄκλεα ἔργα.

6 apparuit, ni fallor, Opin Dianam dictam, et Vergilium de nimia doctrina hoc nomen in eius comitem transtulisse.

7 Excessere omnes adytis arisque relictis
di.

hoc unde Vergilius dixerit, nullus inquirit, sed constat illum de Evripide traxisse, qui in fabula Troadibvs inducit Apollinem cum Troia capienda esset, ista dicentem

λείπω τὸ κλεινὸν Ἴλιον,

qui uersus docent, unde Vergilius usurpauerit discessisse deos a ciuitate iam capta.

8 Nec non sine auctoritate Graecae uetustatis est quod ait

ipsa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem.

Euripides enim inducit Mineruam uentos contra Graecorum classem a Neptuno petentem dicentemque debere illum facere, quod Iuppiter fecerit, a quo in Graecos fulmen acceperit.

---

10 Aen. II 351 14 Troad. 25 21 Aen. I 42

---

1 κλυτόν *Schneidewinus:* ΤΟΝ *P* 2 ἱερήν *Meinekius:* ЄΡΗΝ *P* ΧЄΙΛΙΑΛΑ *P* 3 ΤΑΧЄΙΩΝ *P* τ' *om. P, add. Meinekius* 4 τ' *Meinekius:* Δ *P* Κεγχρείῳ *Meinekius:* ΚЄΓΧΡΙΩΝ *P* ΤΙΜΙ * (*uid fuisse* Ω) | ΟΝΟΚΟΝ *P* 8 doctrin*[a] *P* 10 aditiſ *P* 16 ΛЄΙΠΟΤΩ *P* 18 a ciuitate — 21 ignē *in ras. in P* 22 contra *Cantabrigiensis:* contrarioſ *P*

Apud Vergilium Pan niueo lanae munere Lunam 9
inlexisse perhibetur in nemora alta uocans

munere sic niueo lanae, si credere dignum est

et reliqua. in hoc loco VALERIVS PROBVS, uir perfectissimus, notat nescire se hanc historiam siue fabulam
quo referat auctore. quod tantum uirum fugisse 10
miror. nam Nicander huius est auctor historiae, poeta quem DIDYMVS, grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus, fabulosum uocat. quod sciens Vergilius adiecit si credere dignum est, adeo se fabuloso usum fatetur auctore.
In tertio libro cursim legitur neque unde trans- 11
latum sit quaeritur

quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
praedixit

et cetera. in talibus locis grammatici excusantes in- 12
peritiam suam inuentiones has ingenio magis quam doctrinae Maronis adsignant, nec dicunt, eum ab aliis mutuatum, ne nominare cogantur auctores. sed adfirmo, doctissimum uatem etiam in hoc AESCHYLVM,
eminentissimum tragoediarum scriptorem, secutum, qui 13
in fabula, quae Latina lingua SACERDOTES inscribitur, sic ait

στέλλειν ὅπως τάχιστα· ταῦτα γὰρ πατὴρ
Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα

et alibi

πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός.

---

3 Georg. III 391 14 Aen. III 251 24 fragm. ed. Hermann. 85 27 Eumen. 19

---

2 ılluxıſſe *P* 8 dıdımuſ *P* 14 phębo *P* 16 ımperıtıam *P* 20 eſcılū *P* 21 ſequutum *P* 22 ſacerdotiſ *P* 24 CTEMEIN ΟΠ^{ω}ΟC *P* ΠΑΓΕΡ *P* 25 ΖΕΥCĒ ΘΑΚΑΘΙΕΙ *P* 27 ΠΑCΡΟC ΠΡΟΦΗΘΗC *P* ΜΟΞΙΑC *P*

14 *ecquid* clarum factum est, inde sumpsisse Vergilium quod Apollo ea uaticinetur, quae sibi Iuppiter fatur? probatumne uobis est Vergilium, ut ab eo intellegi non potest qui sonum Latinae uocis ignorat, ita nec ab eo posse, qui Graecam non hauserit extrema
15 satietate doctrinam? nam si fastidium facere non timerem, ingentia poteram uolumina de his, quae a penitissima Graecorum doctrina transtulisset, inplere: sed ad fidem rei propositae relata sufficient.'

---

1 ecquıd *om. P et Cantabr.* 3 ꝓbatum ÷ ne *P′* 7 tınerē *P′* 9 *post* ſuffıcıent — *litteris rubris maiusculis* Quȩ ſunt ∗ que ſumſit | uırgılıuſ ab antıquıı latıncꝶ poetıſ · *add. P, sequitur* Hıc p̄τexτaτ' *in P*

LIBER SEXTVS

Hic Praetextatus 'mirum' inquit 'in modum di- I
gessit Eustathius, quae de Graeca antiquitate carmini
suo Vergilius inseruit. sed meminimus, uiros inter
omnes nostra aetate longe doctissimos, Furium Cae-
cinamque Albinos, promisisse, se prodituros, quid
idem Maro de antiquis Romanis scriptoribus traxerit,
quod nunc ut fiat tempus admonet.' cumque omnibus 2
idem placeret, tum Furius Albinus 'etsi uereor, ne,
dum ostendere cupio quantum Vergilius noster ex
antiquiorum lectione profecerit, et quos ex omnibus
flores uel quae in carminis sui decorem ex diuersis
ornamenta libauerit, occasionem reprehendendi uel
inperitis uel malignis ministrem, exprobrantibus tanto
uiro alieni usurpationem nec considerantibus, hunc
esse fructum legendi aemulari ea, quae in aliis probes,
et quae maxime inter aliorum dicta mireris, in ali-
quem usum tuum opportuna deriuatione conuertere,
quod et nostri tam inter se quam a Graecis et Grae-
corum excellentes inter se saepe fecerunt. et ut de 3
alienigenis taceam, possem pluribus edocere, quantum
se mutuo conpilarint bibliothecae ueteris auctores,
quod tamen opportune alias, si uolentibus uobis erit,
probabo. unum nunc exemplum proferam, quod ad
probanda quae adsero paene sufficiet. AFRANIVS enim 4

---

8 tū∗ *P* 12 lıuauerıt *P* 13 ımperıtıſ *P* 14 uſurpatıone *P* 16 ∗∗∗ alıoꝝ *P* 17 dırıuatıone *P* 20 alıgenıſ *P′* 21 bıblıoᵗecę *P*

togatarum scriptor in ea togata, quae COMPITALIA inscribitur, non inuerecunde respondens arguentibus quod plura sumpsisset a Menandro f a t e o r inquit

sumpsi non ab illo modo
sed ut quisque habuit conueniret quod mihi
quod me non posse melius facere credidi,
etiam a Latino.

5 quod si haec societas et rerum communio poetis scriptoribusque omnibus inter se exercenda concessa est, quis fraudi Vergilio uortat, si ad excolendum se quaedam ab antiquioribus mutuatus sit? cui etiam gratia hoc nomine habenda est, quod non nulla ab illis in opus suum, quod aeterno mansurum est, transferendo fecit, ne omnino memoria ueterum deleretur, quos, sicut praesens sensus ostendit, non solum ne-
6 glectui uerum etiam risui habere iam coepimus. denique et iudicio transferendi et modo imitandi consecutus est, ut quod apud illum legerimus alienum aut illius esse malimus, aut melius hic quam ubi
7 natum est sonare miremur. dicam itaque primum, quos ab aliis traxit uel ex dimidio sui uersus uel paene solidos, post hoc locos integros cum parua quadam immutatione translatos sensusue ita transcriptos, ut unde essent eluceret, immutatos alios, ut tamen origo eorum non ignoraretur, post haec quaedam de his, quae ab Homero sumpta sunt, ostendam non ipsum ab Homero tulisse, sed prius alios inde sumpsisse, et hunc ab illis, quos sine dubio legerat, transtulisse.

---

4 fragm. com. ed. 2 Ribbeck v. 25 p. 168

---

4 ıllo ſolṽ $\overset{o}{\text{m}}$ (ṽ *in ras.*) *P* 5 quıſquıſ *P, em. nescio quis* quod conuenıret *P, transposuit Bothius* 6 quod *Bothius:* quodque *P* 12 hoc nomıne *om. P, add. Cantabrigiensis* (?) habenda eſt *P* 15 ſolum non lectuı *P* 16 cepımuſ *P* 17 confequutuſ *P* 19 illius] alıud *P* hıc *om. P'* *ante* ubı *add.* hıc *P'* 23 tranſlataſ *P'*

Vertitur interea caelum et ruit oceano nox. 8

Ennius in libro sexto

uertitur interea caelum cum ingentibus signis.

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum. 9

Ennius in primo

qui caelum uersat stellis fulgentibus aptum.

et in tertio

caelum prospexit stellis fulgentibus aptum,

in decimo

hinc nox processit stellis ardentibus apta.

Conciliumque uocat diuum pater atque hominum [rex. 10

Ennius in sexto

tum cum corde suo diuum pater atque hominum [rex
effatur.

Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt. 11

Ennius in primo

est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.

Tuque o Thybri tuo genitor cum flumine sancto. 12

Ennius in primo

teque, pater Tiberine, tuo cum flumine sancto.

Accipe daque fidem, sunt nobis fortia bello 13
pectora.

---

1 Aen. II 250 3 218 Vahleni. 213 Luc. Muell. 4 Aen. IIII 482 6 30 V. 67 M. 8 162 10 343 V. 272 M. 11 Aen. X 2 13 179 V. 216 M. 15 Aen. I 530 17 23 V. 10 M. 18 Aen. VIII 72 20 55 V. 51 M. 21 Aen. VIII 150

---

2 VI · *P* 5 · I · *P* 7 et in tertio — 8 aptum *om.* *P* 9 X *P* 12 · VI · *P* 16 · I · *P* 18 tybri* *P* 19 · I · *P* 20 flumineſ *P*

Ennius in primo

accipe daque fidem foedusque feri bene firmum.

14 Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Ennius in primo

cum superum lumen nox intempesta teneret.

15 Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas persolues.

Ennius in primo

non pol homo quisquam faciet impune animatus
hoc nisi tu, nam mi calido das sanguine poenas.

16 Concurrunt undique telis
indomiti agricolae.

Ennius in tertio

postquam defessi sunt, stant et spargere sese
hastis: ansatis concurrunt undique telis.

17 Summa nituntur opum ui.

Ennius in quarto

Romani scalis summa nituntur opum ui

et in sexto decimo

reges per regnum statuasque sepulcraque quaerunt;
aedificant nomen: summa nituntur opum ui.

18 Et mecum ingentes oras euoluite belli.

Ennius in sexto

quis potis ingentes oras euoluere belli?

---

2 33 V. 105 M. 3 Aen. III 587 4 106 V. 21 M. 6 Aen. VIIII 422 8 100 V. 100 M. 11 Aen. VII 520 13 154 V. 163 M. 16 Aen. XII 552 17 168 V. 165 M. 19 403 V. 434 M. 22 Aen. VIIII 528 23 178 V. 176 M.

---

1 · I · *P* 3 *post* nībo *deletum ut uid.* luna *in P* 4 · I · *P* 6 *et* 10 pęnaſ *P* 8 · I · *P* 13 · III · *P* 17 enniuſ in Romaniſ (*post* in *uac. spatium 3 litt.*) *P* 19 · XVI · *P* 23 · VI · *P*

Nequa meis dictis esto mora: Iuppiter hac stat. 19
Ennius in septimo
non semper uestra euertit: nunc Iuppiter hac stat.

Inuadunt urbem somno uinoque sepultam. 20
Ennius in octauo
nunc hostes uino domiti somnoque sepulti.

Tollitur in caelum clamor, cunctique Latini. 21
Ennius in septimo decimo
tollitur in caelum clamor exortus utrisque.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum. 22
Ennius in sexto
explorant Numidae: totum quatit ungula terram,
idem in octauo
consequitur, summo sonitu quatit ungula terram,
idem in septimo decimo
it eques et plausu caua concutit ungula terram.

Vnus qui nobis cunctando restituit rem. 23
Ennius in duodecimo
unus homo nobis cunctando restituit rem.

Corruit in uulnus: sonitum super arma dedere. 24
Ennius in sexto decimo
concidit et sonitum simul insuper arma dederunt.

---

1 Aen. XII 565 3 263 V. 246 M. 4 Aen. II 265 5 291 V. 318 M. 7 Aen. XI 745 9 422 V. 487 M. 10 Aen. VIII 596 12 231 V. 248 M. 14 281 V. 317 M. 16 419 V. 484 M. 17 Aen. VI 847 18 313 V. 286 M. 20 Aen. X 488 21 396 V. 464 M.

---

2 · VII · *P* 5 · VIII · *P* 8 · XVII · *P* 10 ſunıtu *P′* 11 · VI · *P* 12 humıdȩ totā *P* 13 ıdem *om. P* · VIII · *P* 15 · XVII · *P* 18 · XII · *P* 21 · XVI · *P* 22 ſımul *om. P*

25 Et iam prima nouo spargebat lumine terras.
Lucretius in secundo
cum primum aurora respergit lumine terras.

26 Flammarum longos a tergo inuoluere tractus.
Lucretius in secundo
nonne uides longos flammarum ducere tractus?

27 Ingeminant abruptis nubibus ignes.
Lucretius in secundo
nunc hinc nunc illinc abruptis nubibus ignes.

28 Belli simulacra ciebant.
Lucretius in secundo
componunt, conplent: belli simulacra cientur.

29 Simulacraque luce carentum.
Lucretius in quarto
cum saepe figuras
contuimur miras simulacraque luce carentum.

30 Asper acerba tuens retro redit.
Lucretius in quinto
asper acerba tuens immani corpore serpens.

31 Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Furius in primo annali
interea Oceani linquens Aurora cubile.

---

1 Aen. IIII 584 3 II 144 4 Georg. I 367 6 II 207 7 Aen. III 199 9 II 214 10 Aen. V 674 12 II 324 13 Georg. IIII 472 15 IIII 35 17 Aen. VIIII 794 19 V 33 20 Aen. IIII 585

---

2 ·II· *P* 10 ciebunt *P'* 12 cōplent *P* cientes *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 325* 16 contuit miranſ *P* 20 tothoni *P'* 21 ·I· *P*

Quod genus hoc hominum quaeue hunc tam barbara morem? 32

Furius in sexto

quod genus hoc hominum Saturno sancte create

Rumoresque serit uarios ac talia fatur. 33

Furius in decimo

rumoresque serunt uarios et multa requirunt.

Nomine quemque uocans reficitque ad proelia pulsos. 34

Furius in undecimo

nomine quemque ciet: dictorum tempus adesse
commemorat

deinde infra

confirmat dictis simul atque exuscitat acris
ad bellandum animos reficitque ad proelia mentes.

Dicite Pierides, non omnia possumus omnes. 35

Lucilius in quinto

maior erat natu, non omnia possumus omnes.

Diuersi circumspiciunt, hoc acrior idem. 36

Pacuuius in Medea

diuersi circumspicimus, horror percipit.

Ergo iter inceptum peragunt rumore secundo. 37

Sueius in libro quinto

redeunt referunt rumore petita secundo.

---

1 Aen. I 539 5 Aen. XII 228 9 XI 731 15 eclog. VIII 63 17 V 52 Luc. Muelleri 18 Aen. VIIII 416 20 fr. 224 Ribbeckii 21 Aen. VIII 90

---

3 ·VI· *P* 6 ·X· *P* 9 ·XI· *P* 11 cōmemorat *P* 14 p̄lia *P* 16 ·V· *P* 18 agrior *P* 19 pachubiuſ *P* 22 Sueius *Lucianus Muellerus Mus. Rhen. 1869, 553:* sueuius (*P*) (*Bentleius uersiculum Saturnium esse putat Mus. Rhen. 1881, 325*) 23 rumore petita *Lucianus Muellerus Mus. Rhen. 1868, 216:* petita rumore *P*

38 Numquam hodie effugies, ueniam quocumque uo-[caris.
Naeuius in Equo Troiano
numquam hodie effugies, quin mea manu moriare.

39 Vendidit hic auro patriam dominumque potentem
imposuit fixit leges pretio atque refixit.
Varius de Morte
uendidit hic Latium populis agrosque Quiritum
eripuit: fixit leges pretio atque refixit.

40 Vt gemma bibat et Sarrano dormiat ostro.
Varius de Morte
incubet et Tyriis atque ex solido bibat auro.

41 Talia saecla suis dixerunt currite fusis.
Catullus
currite ducenti subtegmine, currite fusi.

42 Felix heu nimium felix si littora tantum
numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
Catullus
Iuppiter omnipotens utinam non tempore primo
Gnosia Cecropiae tetigissent littora puppes.

43 Magna ossa lacertosque
extulit.
Lucilius in septimo decimo

---

1 eclog. III 49 2 fr. 15 Ribbeckii 4 Aen. VI 621 9 Georg. II 506 12 eclog. IIII 46 14 epithalamii Pel. et Thet. 327 15 Aen. IIII 657 18 epith. 171 20 Aen. V 422

---

4 pominūq. *P'* 5 fı**xıt* (*fuit* q. *ut uid.*) *P* 8 erıpuıt** | *P* fıxıtq. *ut uid. P'* 9 gemına *P* 11 ut tyrıſ *P* 13 catuluſ *P* 14 ducentes *laudat Bentleius Mus. Rhen. 1881, 326* *ſub temıne (*in ras. fuit* c) *P* 15 nımıa *P'* 17 catuluſ *P* 18 omp̄ſ *P* 19 cıcropıę *P* 20 *post* oſſa *deletum* extulıt *in P* 22 Lucıuſ *P* ·XVII· *P*

magna ossa lacertique
adparent homini.

Placidam per membra quietem 44
irrigat.

Furius in primo

mitemque rigat per pectora somnum.

et Lucretius in quarto

nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
inrigat.

Camposque liquentes. 45

Lucretius in sexto [simile de mari]

et liquidam molem camposque natantes.

Et geminos duo fulmina belli 46
Scipiadas.

Lucretius in tertio

Scipiades belli fulmen Carthaginis horror.

Et ora 47
tristia temptantum sensu torquebit amaro.

Lucretius in secundo

foedo pertorquent ora sapore.

Morte obita quales fama est uolitare figuras. 48

Lucretius in primo

cernere uti uideamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

---

1 17, 15 Luc. Muelleri 3 Aen. I 691 8 IIII 907 10 Aen. VI 724 12 VI 405 13 Aen. VI 843 15 III 1034 17 Georg. II 246 20 II 401 21 Aen. X 641 23 I 134

---

11 simile de mari *deleuit Ianius* 16 ṣcartaginiſ *P* 20 fẹdo *P* 21 fame *P'* 22 ·l· *P* 23 eaſ *P*

hinc est et illud Vergilii

et patris Anchisae gremio conplectitur ossa.

49 Ora modis attollens pallida miris.

Lucretius in primo

sed quaedam simulacra modis pallentia miris.

50 Tum gelidus toto manabat corpore sudor.

Ennius in sexto decimo

tunc timido manat ex omni corpore sudor.

51 Labitur uncta uadis abies.

Ennius in quarto decimo

labitur uncta carina, uolat super impetus undas.

52 Ac ferreus ingruit imber.

Ennius in octauo

hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.

53 Apicem tamen incita summum
hasta tulit.

Ennius in sexto decimo

tamen induuolans secum abstulit hasta
insigne.

54 Puluerulentus eques furit: omnes arma requirunt.

Ennius in sexto

balantum pecudes quatit: omnes arma requirunt.

---

1 Aen. V 31 3 Aen. I 354 5 I 123 6 Aen. III 175 7 399 Vahl. 463 Luc. Muell. 9 Aen. VIII 91 11 379 V. 413 M. 12 Aen. XII 284 14 287 V. 316 M. 15 Aen. XII 493 18 397 V. 446 M. 20 Aen. VII 625 22 192 V. 177 M.

---

2 cōplectitur *P* 7 ·XVI· *P* 9 unda *P'* 10 ·XIIII· *P* 13 ·VIII· *P* 17 ·XVI· *P* 21 ·VI· *P*

Nec uisu facilis nec dictu affabilis ulli. 55
Accius in Philoctete
quem neque tueri contra nec adfari queas.

Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis 56
aut leto insigni.
Accius in Armorum iudicio
nam tropaeum ferre me a forti uiro
pulchrum est: si autem uincar, uinci a tali nullum est probrum.

Nec si miserum fortuna Sinonem 57
finxit, uanum etiam mendacemque inproba fingit.
Accius in Telepho
nam si a me regnum fortuna atque opes
eripere quiuit, at uirtutem nequiit.

Disce puer uirtutem ex me uerumque laborem. 58
fortunam ex aliis
Accius in Armorum iudicio
uirtuti sis par, dispar fortunis patris.

Iam iam nec maxima Iuno 59
nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
Accius in Antigona
iam iam neque di regunt,
neque profecto deum summus rex omnibus curat.

---

1 Aen. III 621 2 538 ed. 2 Ribbeckii 4 Aen. X 449 7 148 ed. 2 Ribb. 10 Aen. II 79 13 620 ed. 2 Ribb. 15 Aen. XII 435 17 156 ed. 2 Ribb. 18 Aen. IIII 371 22 142 ed. 2 Ribb.

---

2 fıloctete *P* 3 nequ. affarı *P*, nec fari *Ribbeckius in* queaſ *est* a *corr. ex* ı *aut* r *in P* 5 lȩto *P* 7 tropheū *P* 8 *post* nullum *add.* mi *G. Hermannus* 9 obꝓbrıṽ · *P* 11 ımbroba *P* 14 nequiit *uulgo*: nequıt *P* 16 Fortunā ex | alııſ· *add. P*, *om. Ianius* 18 Vırtutıſ ıſ *P* 21 *post* ın 4 *litt. erasae, fort. fuit* armꝙ *P* antızona *P*

60 Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia uiros?
Ennius in undecimo cum de Pergamis loqueretur
quae neque Dardaniis campis potuere perire
nec cum capta capi nec cum combusta cremari.

61 Multi praeterea quos fama obscura recondit.
Ennius in Alexandro
multi alii aduentant paupertas quorum obscurat
nomina.

62 Audentes fortuna iuuat.
Ennius in septimo
fortibus est fortuna uiris data.

63 Recoquunt patrios fornacibus enses
et curuae rigidum falces conflantur in ensem.
Lucretius in quinto
inde minutatim processit ferreus ensis
uersaque in obscenum species est falcis aenae.

64 Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
flumina.
Lucretius in quinto
ad sedare sitim fluuii fontesque uocabant.

65 Quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura
sponte tulere sua, carpit.
Lucretius in quinto

---

1 Aen. VII 295 4 359 Vahl. 393 Luc. Muell. 6 Aen. V 302 8 37 ed. 2 Ribb. 13 Luc. Muell. 10 Aen. X 284 12 262 Vahl. 247 Luc. Muell. 13 Aen. VII 636 16 V 1293 18 Georg. III 529 21 V 945 22 Georg. II 500

---

3 undecimo] X· *in ras. ut uid.* *P* 5 cõbuſta *P* 6 obſcuriorecondit *P′* 13 requoq̄t *P* fortnacibuſ *P′* 17 obscurum *laudat Bentleius Mus. Rhen. 1881, 326* falceſ *P*

quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.

Post uersus ab aliis uel ex integro uel ex parte II
translatos uel quaedam immutando uerba tamquam
fuco alio tinctos nunc locos locis conponere sedet
animo, ut unde formati sint, quasi de speculo cognoscas.

Nec sum animi dubius, uerbis ea uincere magnum 2
quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
raptat amor, iuuat ire iugis qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.

Lucretius in primo 3

nec me animi fallit quam sint obscura sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suauem mi in pectus amorem
Musarum quo nunc instinctus mente uigenti
auia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo.

accipite et alterum locum Maronis illi unde traxerat 4
conparandum, ut eundem colorem ac paene similem
sonum loci utriusque reperias. Vergilius

si non ingentem foribus domus alta superbis
mane salutantum totis uomit aedibus undam
nec uarios inhiant pulchra testudine postes.

et mox

at secura quies et nescia fallere uita
diues opum uariarum at latis otia fundis,

---

1 V 937 8 Georg. III 289 14 I 922 23 Georg. II 461 27 ib. 467

---

5 ſuco *P* 6 quaſı a ſpeculo cognoſcaſ *om P, add. Cantabr.* 12 orıbıta *P* 15 thırſo *P* 16 $\overset{\imath}{\mathrm{m}}$ ınſpectuſ *P* 27 uıā *P* 28 lętıſ *P*

speluncae uiuique lacus, at frigida Tempe
mugitusque boum mollesque sub arbore somni
non absunt, illic saltus ac lustra ferarum
et patiens operum exiguoque adsueta iuuentus.

Lucretius in libro secundo

5 si non aurea sunt iuuenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut subpeditentur,
nec domus argento fulgens auroque renidens
nec citharam reboant laqueata aurataque tecta,
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae riuum sub ramis arboris altae,
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas arridet et anni
tempora conspergunt uiridantes floribus herbas.

6 Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
prata mouere animum: non qui per saxa uolutus
purior electro campum petit amnis.

Lucretius in secundo

nec tenerae salices atque herbae rore uirentis
fluminaque ulla queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitamque auertere curam.

7 ipsius uero pestilentiae, quae est in tertio Georgicorum, color totus et liniamenta paene omnia tracta sunt de descriptione pestilentiae, quae est in sexto Lucretii. nam Vergiliana incipit

hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
tempestas totoque autumni incanduit aestu
et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum.

---

6 24 16 Georg. III 520 19 II 361 27 Georg. III 478

---

1 ad *P* 10 qlaqueata *P* tecta *Bentleius ad cod. Cantabrigiensem:* tēpe *P* 11 cāpı mollı *P* 13 ıocunde *P′* 17 uomere *P* 25 ·VI· *P*

Lucretii sic incipit

haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros
uastauitque uias, exhausit ciuibus urbem.

sed quatenus totum locum utriusque ponere satis longum 8
est, excerpam aliqua ex quibus similitudo geminae descriptionis appareat.

Vergilius ait

tum uero ardentes oculi atque adtractus ab alto
spiritus, interdum gemitu grauis, imaque longo
ilia singultu tendunt, it naribus ater
sanguis et oppressas fauces premit aspera lingua.

Lucretius ait 9

principio caput incensum feruore gerebant,
et duplices oculos suffusa luce rubentes
sudabant etiam fauces intrinsecus artae
sanguine et ulceribus uocis uia saepta coibat
atque animi interpres manabat lingua cruore,
debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.

Vergilius ait 10

haec ante exitium primis dant signa diebus.

et quae darent signa supra retulit idem

demissae aures incertus ibidem
sudor et ille quidem moriturus frigidus, aret
pellis et adtactu tractanti dura resistit.

Lucretius ait 11

multaque praeterea mortis tunc signa dabantur:
perturbati animi, mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus uultus et acer,

---

2 VI 1138 9 Georg. III 505 14 VI 1145 21 Georg. III 503 23 ib. 500 27 VI 1182

---

17 ſepta *P* 28 merore *P*

sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus humor,
tenuia sputa, minuta, croci contacta colore
salsaque per fauces raucas uix edita tussis.

12 Vergilius ait

profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos: ea uisa salus morientibus una.
mox erat hoc ipsum exitio.

Lucretius ait

nec ratio remedi communis certa dabatur.
nam quod alis dederat uitalis aeris auras
uoluere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.

13 Vergilius ait

praeterea nec mutari iam pabula refert,
quaesitaeque nocent artes, cessere magistri.

Lucretius ait

nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
corpora, mussabat tacito medicina timore.

14 Vergilius ait

ipsis est aer auibus non aequus et illae
praecipites alta uitam sub nube relinquunt.

Lucretius ait

nec tamen omnino temere illis sedibus ulla
conparebat auis nec tristia saecla ferarum
exuperant siluis, languebant pleraque morbo
et moriebantur.

---

7 Georg. III 509 11 VI 1226 16 Georg. III 548 19 VI 1178 22 Georg. III 546 25 VI 1219

---

1 porro *om.* *P* 4 contacta cruore *P* 8 lęneoſ *P* 11 remedıȷ *P* 13 lıcer& & *P* 14 lo&ūq. *P* 26 cōparabat *P* 27 exuperant *P*, exibant *Lucretius*

nonne uobis uidentur membra huius descriptionis ex uno fonte manasse? sed rursus locos alios con- 15
paremus

gaudent perfusi sanguine fratrum
exilioque domos et dulcia limina mutant.

Lucretius in tertio

sanguine ciuili rem conflant diuitiasque
conduplicant auidi, caedem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris.

Multa dies uariusque labor mutabilis aeui 16
rettulit in melius: multos alterna reuisens
lusit et in solido rursus fortuna locauit.

Ennius in octauo

multa dies in bello conficit unus
et rursus multae fortunae forte recumbunt.
haud quaquam quemquam semper fortuna secuta est.

o praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci 17
uirtute exuperas, tanto me impensius aequum est
consulere atque omnes metuentem expendere causas.

Accius in Antigona

quanto magis te istius modi esse intellego,
tanto, Antigona, magis me par est tibi consulere
[et] parcere.

O lux Dardaniae spes o fidissima Teucrum 18
et reliqua.

---

4 Georg. II 510 7 III 70 10 Aen. XI 425 14 297 Vahl. 291 Luc. Muell. 21 u. 136 ed. 2 Ribb. 24 Aen. II 281

---

2 ex *om.* *P* 5 *ante* dulcıa *deletum* trıſtıa *in* *P* 6 ·III· *P* 9 funere *om.* *P* 13 ·VIII· *P* 16 quemquam *om.* *P* ſequuta *P* 17 ıu∗venıſ *P* 22 mage *Bothius* 23 et *deleuit* *Bothius*

Ennius in Alexandro

o lux Troiae, germane Hector
quid te ita cum tuo lacerato corpore
miser, aut qui te sic tractauere nobis respectan-
tibus? —

19 Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos.

Varius de morte

quem non ille sinit lentae moderator habenae
qua uelit ire sed angusto prius ore coercens
insultare docet campis fingitque morando.

20 Talis amor Daphnin qualis cum fessa iuuencum
per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
propter aquae riuum uiridi procumbit in ulua
perdita nec serae meminit decedere nocti.

Varius de morte

ceu canis umbrosam lustrans Gortynia uallem,
si ueteris potuit ceruae comprendere lustra,
saeuit iu absentem et circum uestigia lustrans
aethera per nitidum tenues sectatur odores.
non amnes illam medii, non ardua tardant
perdita nec serae meminit decedere nocti.

21 Nec te tua funera mater
produxi pressiue oculos aut uulnera laui.

---

2 57 ed. 2 Ribb. 6 Georg. III 115 13 eclog. VIII 85 24 Aen. VIIII 486

---

3 te ita contuo *Vossius,* ıta cum tuo *P* 4 es *post* mıser *add. Vahlenus Hermae 1877, 400* reſpectantıbuſ tractauere nobıſ *P* 6 gıroſq. *P* 10 ſınıt ılle ſınıt *P'* 11 | Qua uenıt *P* 12 campıſ *om. P* 13 daphnıſ *P'* 18 ſeu *P* gortınıa *P*

Ennius in Cresphonte

neque terram inicere neque cruenta conuestire corpora
mihi licuit neque miserae lauere lacrimae salsum sanguinem.

Namque canebat uti magnum per inane coacta 22
semina terrarumque animaeque marisque fuissent,
et liquidi simul ignis, ut his exordia primis
omnia et ipse tener mundi concreuerit orbis:
tum durare solum, et discludere Nerea ponto
coeperit, et rerum paulatim sumere formas,
iamque nouum terrae stupeant lucescere solem.

Lucretius in quinto ubi de confusione orbis ante hunc statum loquitur 23

his neque tum solis rota cerni lumine claro
altiuolans poterat, neque magni sidera mundi,
nec mare nec caelum, nec denique terra nec aer,
nec similis nostris rebus res ulla uideri.
sed noua tempestas quaedam molesque coorta.
diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque diuidere et magnas disponere partes.

et infra 24

hoc est a terris magnum secernere caelum
et seorsum mare uti secreto humore pateret
seorsus item puri secretique aetheris ignes.

et infra

omnia enim magis haec ex leuibus atque rotundis.

---

2 u. 126 ed. 2 Ribb. 348 Luc. Muell. 6 eclog. VI 31 15 V 432 24 ib. 446 28 ib. 455

---

1 creſı phonte *P* 3 mıhı corpora lıcuıt *P* 4 ſalſum *om. P* 10 Nerea *om. P* 11 coeperat *P* 15 cernıtur lumıne clamore *P* 19 cohorta *P*

25 Cum fatalis equus saltu super ardua uenit
Pergama et armatum peditem grauis attulit aluo.

Ennius in Alexandro

nam maximo saltu superabit grauidus armatis equus,
qui suo partu ardua perdat Pergama.

26 Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
infit: eo dicente deum domus alta silescit
et tremefacta solo tellus, silet arduus aether.
tum uenti posuere, premit placida aequora pontus.

Ennius in Scipione

mundus caeli uastus constitit silentio
et Neptunus saeuus undis asperis pausam dedit.
Sol equis iter repressit ungulis uolantibus,
constitere amnes perennes, arbores uento uacant.

27 Itur in antiquam siluam stabula alta ferarum.
procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex
fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
scinditur aduoluunt ingentes montibus ornos.

Ennius in sexto

incedunt arbusta per alta, securibus caedunt,
percellunt magnas quercus, exciditur ilex,
fraxinus frangitur atque abies consternitur alta,
pinus proceras peruortunt, omne sonabat
arbustum fremitu siluai frondosai. —

---

1 Aen. VI 515 4 u. 60 ed. 2 Ribb. 42 Luc. Muell. 6 Aen. X 100 11 Sat. 10 Vahl. 9 Luc. Muell. 15 Aen. VI 179 20 193 Vahl. 188 Luc. Muell.

---

2 peditū *P* 4 Nunc | maxima *P* ſuperauit · Grauib; *P* (*Havet, Revue de Philologie 1881, 14 anapaestos finxit hosce* nam maximo saltu superabit | gravidus ⟨moenia⟩ qui armatis equus | suo partu ardua perdat Pergama.) 19 · VI · *P* 23 ꝑce|roſ *P* Puertunt *P*

diuersi magno ceu quondam turbine uenti 28
confligunt zephyrusque notusque et laetus Eois
eurus equis.

Ennius in septimo decimo

concurrunt ueluti uenti cum spiritus austri
imbricitor aquiloque suo cum flamine contra
indu mari magno fluctus extollere certant.

Nec tamen haec cum sint hominumque boumque labores 29
uersando terram experti, nihil improbus anser.

Lucretius in quinto

sed tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent
aut nimiis torrens feruoribus aetherius sol
aut subiti perimunt imbres gelidaeque pruinae,
flabraque uentorum uiolento turbine uexant.

sunt alii loci plurimorum uersuum, quos Maro in 30
opus suum cum paucorum immutatione uerborum a
ueteribus transtulit. et quia longum est numerosos
uersus ex utroque transcribere, libros ueteres notabo,
ut, qui uolet, illic legendo aequalitatem locorum con-
ferendo miretur. in principio Aeneidos tempestas 31
describitur, et Venus apud Iouem queritur de periculis
filii, et Iuppiter eam de futurorum prosperitate solatur.
hic locus totus sumptus a Naevio est ex primo libro
belli Pvnici. illic enim aeque Venus Troianis tem-
pestate laborantibus cum Ioue queritur et secuntur
uerba Iouis filiam consolantis spe futurorum. item 32

---

1 Aen. II 416 5 423 V. 488 M. 8 Georg. I 118 12 V 214 25 XVII Luc. Muell.

---

2 ∗∗zephıruſq. notuſq. *P* 4 ·XVII· *P* 7 inde *P* 10 anſer *in ras. in P* 11 ·V· *P* 14 nımıſ *P'* 22 mı∗∗retur *P* 25 neuıo *P* 27 ſeqᵛunť *P*

de Pandaro et Bitia aperientibus portas locus acceptus est ex LIBRO QVINTO DECIMO ENNII, qui induxit Histros duos in obsidione erupisse porta et
33 stragem de obsidente hoste fecisse. nec Tullio conpilando, dum modo undique ornamenta sibi conferret, abstinuit

> o fama ingens ingentior armis,
> uir Troiane.

nempe hoc ait, Aeneam famam suam factis fortibus supergressum, cum plerumque fama sit maior rebus. sensus hic in CATONE CICERONIS est his uerbis contingebat in eo, quod plerisque contra solet, ut maiora omnia re quam fama uiderentur, id quod non saepe euenit, ut expectatio cognitione, aures ab oculis uincerentur.

34 Item

> proximus huic longo sed proximus interuallo.

CICERO in BRVTO duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus.

III Sunt quaedam apud Vergilium, quae ab Homero creditur transtulisse, sed ea docebo a nostris auctoribus sumpta, qui priores haec ab Homero in carmina sua transtulerant. quod quidem summus Homericae laudis cumulus est, quod, cum ita a plurimis aduersus eum uigilatum sit, coactaequae omnium uires manum contra fecerint

> ille uelut pelagi rupes immota resistit.

2 Homerus de Aiacis forti pugna ait

---

2 p. 54 Luc. Muell. 7 Aen. XI 524 12 fragm. p. 987, 43 Or. 17 Aen. V 320 18 47, 173 28 Aen. VII 586

---

4 cō pilando ******** *P* 13 uterentur *P* 15 uicerentur *P'* 19 luciuf *P* 22 traditur *P*

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε· βιάζετο γὰρ βελέεσσι·
δάμνα μιν Ζηνός τε νόος καὶ Τρῶες ἀγαυοὶ
βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε· βάλλετο δ' αἰεὶ
κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'· ὁ δ' ἀριστερὸν ὦμον ἔκαμνεν
ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον οὐδ' ἐδύναντο
ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι ἐρείδοντες βελέεσσιν,
αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι, κὰδ δέ οἱ ἱδρὼς
πάντοθεν ἐκ μελέων ῥέεν ἄσπετος οὐδέ πῃ εἶχεν
ἀμπνεῦσαι, πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

hunc locum Ennivs in dvodecimo ad pugnam C. Aelii tribuni his uersibus transfert 3

undique conueniunt uelut imber tela tribuno,
configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
aerato sonitu galeae sed nec pote quisquam
undique nitendo corpus discerpere ferro.
semper abundantes hastas frangitque quatitque.
totum sudor habet corpus multumque laborat
nec rēspirandi fit copia, praepete ferro
Histri tela manu iacientes sollicitabant.

hinc Vergilius eundem locum de incluso Turno gratia elegantiore composuit 4

ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum
nec dextra ualet, obiectis sic undique telis

---

1 Il. Π 102 13 431 Vahl. 450 Luc. Muell. 23 Aen. VIIII 806

---

1 ΛΙΑϹ *P* ΒΙΛΖΕΤΟΓΑΡΤΕΛΕΕϹϹΙΝ · | *P* 2 ΚΑΠΡΩΕϹ *P* 3 ΓΕΡΙ *P* 4 ΚΝΑΚΗΝ *P* 5 ΚΑΦΦΑΛΡΕΥΠΟ|ΙΗΤ *P* ΕΚΑΛΝΕ · ΕΜΡΕΔΟΝ *P* 6 ΚΑΚΟϹ *P* 7 ΑΜΦΑΙΤΟ^{ω} ΡΕΑΕ | ΜΙΞΑΙ *P* ΒΛΕΕϹϹΙΝ *P* 8 δ' *om.* *P* ΑΒΓΑΛΕΩΕΧΕΑ|ϹΕΜΑΤΙ *P* οἱ ἱδρώς] ΟΠΑΡΩϹ *P* 9 ΜΕΛΕΝΟ^{ω} *P* πῃ] ΡΗ *P* ΕΙΧΕ · *P* 10 κακῷ] ΚΑΩΙϹ *P* 11 · X^{o}II · | ad pugnā cęlıȷ *P*, *em.* *Merula* (in quinto decimo *uulgo*) 17 habundanteſ *P* 20 Histrici ait *Neapolitanus* (?)

obruitur, strepit adsiduo caua tempora circum
tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt
discussaeque iubae capiti nec sufficit umbo
ictibus, ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus tum toto corpore sudor
liquitur et piceum — nec respirare potestas —
fulmen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.

5 Homerus ait

ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Furius in quarto annali

pressatur pede pes, mucro mucrone, uiro uir.

hinc Vergilius ait

haeret pede pes densusque uiro uir.

6 Homeri est

οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι δέκα δὲ στόματ' εἶεν.

hunc secutus Hostivs poeta in libro secvndo bello Histrici ait

non si mihi linguae
centum atque ora sient totidem uocesque liquatae.

hinc Vergilius ait

non mihi si linguae centum sint oraque centum.

7 Homerica descriptio est equi fugientis in haec uerba

ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ
δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ πεδίοιο κροαίνων
εἰωθὼς λούεσθαι ἐυρρεῖος ποταμοῖο
κυδιόων· ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται

9 Il. N 131 13 Aen. X 361 15 Il. B 489 21 Aen. VI 625 23 Il. Z 506

5 tum] cū *P* 7 flumen *P* 9 κόρυν] PYN *P* 15 CΡΟ-ΜΑΤ *P* 16 ſequutuſ *P* 18 non — 19 liquatae *om. P* 23 CΔΤΑΤΟCCΙΝΠΟC *P* ΦΑΓΝΗ · | *P* 24 *om. P* 25 ЄΙΩ-ΟΩC *P* 26 ΚΑΔΙΟΩΝ *P*

ὤμοις αἴσσονται· ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθὼς
ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

Ennius hinc traxit 8

et tum sicut equus qui de praesepibus fartus
uincla suis magnis animis abrupit et inde
fert sese campi per caerula laetaque prata
celso pectore, saepe iubam quassat simul altam
spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Vergilius

qualis ubi abruptis fugit praesepia uinclis

et cetera. nemo ex hoc uiles putet ueteres poetas, 9 quod uersus eorum scabri nobis uidentur. ille enim stilus Enniani saeculi auribus solus placebat et diu laborauit aetas secuta, ut magis huic molliori filo adquiesceretur. sed ulterius non moror Caecinam, quin et ipse prodat, quae meminit Maronem ex antiquitate transtulisse.'

Tum Caecina 'in uersibus uel in locis quantum IIII sibi Maro ex antiquitate quaesiuerit, Furius ut memor et ueteris et nouae auctorum copiae disseruit. ego conabor ostendere, hunc studiosissimum uatem et de singulis uerbis ueterum aptissime iudicasse, et inseruisse electa operi suo uerba, quae nobis noua uideri facit incuria uetustatis, ut ecce a d d i t a pro i n i m i c a 2 et i n f e s t a quis non aestimet poetam arbitrio suo nouum uerbum sibi uoluisse fabricari? sed non ita est. nam quod ait

nec Teucris addita Iuno
usquam aberit

---

4 503 Vahl. 458 Luc. Muell. 10 Aen. XI 492 27 Aen. VI 90

---

1 ΠΕΠΟΙΕΩC · ΡΥΜΦΑ ΕΤΟΥΝΑ *P* 2 τ' *om. P* 5 animiſ *om. P* 11 ex *om. P'* 13 ennij *P* 14 ſequuta *P*

id est adfixa et per hoc infesta, hoc iam dixerat Lucilius in libro quarto decimo his uersibus

si mihi non praetor siet additus atque agitet me,
non male sic ille ut dico me exenterat unus.

3 Mane salutantum totis uomit aedibus undam.

pulchre uomit undam et antique, nam Ennius ait

et Tiberis flumen uomit in mare salsum,

unde et nunc uomitoria in spectaculis dicimus, unde homines glomeratim ingredientes in sedilia se fundunt.
4 agmen pro actu et ductu quodam ponere non inelegans est ut

leni fluit agmine Thybris.

immo et antiquum est, Ennius enim in quinto ait

quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen.

5 quod ait

crepitantibus urere flammis,

non nouum usurpauit uerbum, sed prior Lucretius in sexto posuit

nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.

6 Tum ferreus hastis
horret ager.

horret mire se habet. sed et Ennius in quarto decimo

---

3 XIIII 21 Luc. Muelleri 5 Georg. II 462 7 453 Vahl. 141 Luc. Muell. 12 Aen. II 782 14 177 Vahl. 175 Luc. Muell. 16 Georg. I 85 19 VI 154 21 Aen. XI 601

---

4 ſit *P* exenterat *scripsi* (exınterat *Luc. Muellerus*): extenterat *P* 7 tyberıſ *P* 12 tybrıſ *P* 13 ın *om. P* 14 amęnā | *P* 19 delfica *P*

horrescit telis exercitus asper utrimque,

et in Erechtheo

arma arrigunt, horrescunt tela.

et in Scipione

sparsis hastis longis campus splendet et horret.

sed et ante omnes Homerus

ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι.

Splendet tremulo sub lumine pontus. 7

tremulum lumen de imagine rei ipsius expressum est. sed prior Ennius in Melanippe

lumine sic tremulo terra et caua caerula candent

et Lucretius in sexto

praeterea solis radiis iactatur aquai
humor et in lucem tremulo rarescit ab aestu.

Hic candida populus antro 8
imminet et lentae texunt umbracula uites.

sunt qui aestiment hoc uerbum umbracula Vergilio auctore conpositum, cum Varro Rervm divinarvm libro decimo dixerit non nullis magistratibus in oppido id genus umbraculi concessum et Cicero in qvinto de legibvs uisne igitur — quoniam sol paululum a meridie iam deuexus uidetur, neque dum satis ab his nouellis arboribus omnis hic locus opacatur — descendatur ad Lirim, eaque, quae restant, in illis alnorum

1 385 Vahl. 416 Luc. Muell. 3 u. 131 ed. 2 Ribb. 5 sat. 15 Vahl. 14 Luc. Muell. 7 Il. N 339 8 Aen. VII 9 11 u. 251 ed. 2 Ribb. 13 VI 874 15 eclog. VIIII 41 20 Cic. p. 924 ed. Orell. II

2 erecteo *P* 3 rigent *Aldina,* arriguntur *Ianius* 7 ΦΕΙCIMBPOTOC *P* 17 ęſtımant *P* 25 lirī *P*

umbraculis persequamur? similiter in BRVTO sed ut et Theophrasti doctissimi hominis umbraculis.

9 Transmittunt cursu campos atque agmina cerui
puluerulenta fuga glomerant.

quod ait speciose transmittunt pro transeunt, sic et Lucretius in secundo

et circumuolitant equites mediosque repente
transmittunt ualido quatientes impete campos.

sed et Paestanum *et* Vibonensem CICERO ait pedibus aequis transmisimus quod est transiuimus.

10 Quam tota cohors imitata relictis
ad terram defluxit equis.

sic Furius in primo

ille graui subito deuinctus uulnere habenas
misit equi lapsusque in humum defluxit et armis
reddidit aeratis sonitum.

11 Tum durare solum et discludere Nerea ponto
coepit.

ferit aures nostras hoc uerbum discludere ut nouum, sed prior Lucretius in quinto

diffugere inde loci partes coepere paresque
cum paribus iungi res et discludere mundum.

---

1 Brut. 9, 37 4 Aen. IIII 154 8 II 329 12 Aen. XI 500 18 eclog. VI 35 22 V 437

---

1 ꝑſequam̄ *P* 2 theopraſti *P* 9 tanſmittunt *P* impete *in ras. in P* 10 Paestanum et Vibonensem Cicero ait pedibus aequis (aequis *Salmasius exerc. Plin. p. 567*) *Pontanus:* pestañ inbonen|ſiſ sic ait pedibuſ ęquoſ *P* 15 deuictuſ *P* 16 humum] unū *P*

Pastorem Tityre pingues 12
pascere oportet oues deductum dicere carmen.

d e d u c t u m pro tenui et subtili eleganter positum est. sic autem et Afranius in Virgine

uerbis pauculis
respondit tristis uoce deducta *mihi*
malleque se non quiesse dixit.

item apud Cornificium

deducta mihi uoce garrienti.

sed haec ab illo fluxerunt, quod Pomponius in Atellania, quae Kalendae Martiae inscribitur, ait 13

uocem deducas oportet, ut mulieris uideantur
uerba. iube modo adferatur munus, ego uocem reddam
tenuem et tinnulam,

et infra

etiam nunc uocem deducam.

Proiectaque saxa Pachyni 14
radimus.

p r o i e c t a si secundum consuetudinem dicatur, intelligitur a b i e c t a, si secundum ueteres [proiecta] p o r r o i a c t a, ut alibi ait

---

1 eclog. VI 4 5 u. 339 ed. 2 Ribb. 9 p. 92 Luc. Muell. (post Catullum) 12 u. 57 ed. 2 Ribb. 18 Aen. III 699

---

1 tytıre *P* 3 ſubtıle *P'* 6 ∗∗deducta (*in ras. uid. fuisse* ın) *P* mihi *add. Bothius* (deducta male ‖ se *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 326*) 8 carnıfıcıū *P* 9 $\overset{\text{ı}}{\text{m}}$ *P* g$\overset{\text{a}}{\text{r}}$rıentı *P* 13 munus *Cantabrig.*: uń *P* 14 uocem reddam ego *Luc. Muellerus Mus. Rhen. 1869, 243* reddam] dabo *coni. Ribbeckius* 18 pachını *P* 21 proıecta *deleui*

proiecto dum pede laeuo
aptat se pugnae.

15 sed et SISENNA in SECVNDO dixit et Marsi propius succedunt atque ita scutis proiectis tecti saxa certatim lenta manibus coniciunt in hostes et in eodem uetus atque ingens erat arbor ilex, quae circum proiectis ramis maiorem partem loci summi tegebat et Lucretius in tertio

quamlibet immani proiectu corporis extet.

16 Et tempestiuam siluis euertere pinum.

hoc uerbum de pino tempestiua a CATONE sumpsit qui ait pineam nuceam cum effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine uento austro, tum uero erit tempestiua, cum semen suum maturum erit.

17 Inseruit operi suo et Graeca uerba, sed non primus hoc ausus: auctorum enim ueterum audaciam secutus est.

18 dependent lychni laquearibus aureis,

sicut Ennius in nono

lychnorum lumina bis sex

et Lucretius in quinto

quin etiam nocturna tibi terrestria quae sunt
lumina, pendentes lychni,

Lucilius in primo

---

1 Aen. X 588 9 III 987 12 de r. r. 31, 2 19 Aen. I 726 21 328 Vahl. 344 Luc. Muell. 23 V 295

---

2 *posterior* t *in* aptat *in ras. in P* 4 tectiſ *P* 12 nucē *P* 18 ſequutuſ *P* 19 lichni *P* 20 · VIIII · *P* 21 lich-noꝝ *P* 24 lichni *P*

porro cleinopodas lychnosque, ut diximus *σεμνῶς*
ante pedes lecti atque lucernas.

et quod dixit 19

nec lucidus aethra
siderea polus

Ennius prior dixerat in sexto decimo

interea fax
occidit oceanumque rubra tractim obruit aethra

et Iulius in Teuthrante

flammeam per aethram late feruidam ferri facem.

Daedala Circe, 20

quia Lucretius dixerat

daedala tellus.

Reboant siluaeque et longus Olympus, 21

quia est apud Lucretium

nec cithara reboant laqueata aurataque tecta.

sed hac licentia largius usi sunt ueteres, parcius 22
Maro, quippe illi dixerunt et p a u s a m et m a c h a e r a m et a s o t i a m et m a l a c e n et alia similia. nec 23
non et Punicis Oscisque uerbis usi sunt ueteres, quorum imitatione Vergilius peregrina uerba non respuit, ut in illo

---

1 I 43 Luc. Muelleri 4 Aen. III 585 6 417 Vahl. 442 Luc. Muell. 9 fragm. trag. ed. 2 Ribb. p. 228 11 Aen. VII 282 13 I 7 et 228 14 Georg. III 223 16 II 28

---

1 Kεınopodac clınopo|daſ lıchnoſq. ut dıxımuſ cemnoc *P* 9 Iulius *uulgo:* ılıvſ *P* ın teutrante *P* 10 late *Scriuerius:* alte *P* 11 *et* 13 dedala *P* 14 olımpuſ *P* 16 cythara *P* 18 quıape *ut uid.* *P'* macherā *P* 19 acotıā *P* 20 hoſcıſq. *P*

siluestres uri adsidue,

uri enim Gallica uox est, qua feri boues significantur.

Camuris hirtae sub cornibus aures.

camuris peregrinum uerbum est, id est in se redeuntibus. et forte nos quoque camaram hac ratione figurauimus.

V Multa quoque epitheta apud Vergilium sunt, quae ab ipso ficta creduntur, sed et haec a ueteribus tracta monstrabo. sunt autem ex his alia simplicia, ut Gradiuus, Mulciber, alia conposita, ut Arquitenens, Vitisator. sed prius de simplicibus dicam

2 et distinctos Mulciber Afros

Mulciber est Vulcanus, quod ignis sit et omnia mulceat ac domet. Accius in Philoctete

heu Mulciber,
arma ignauo es inuicta fabricatus manu,

et Egnatius de rerum natura libro primo

denique Mulciber et ipse ferens altissima caeli,
† contingunt.

3 Haedique petulci
floribus insultent.

Lucretius in secundo

praeterea teneri tremulis in uocibus haedi
corniferas norunt matres agnique petulci.

---

1 Georg. II 374 3 ib. III 55 12 Aen. VIII 724 15 u. 558 ed. 2 Ribb. 20 Georg. IIII 10 23 II 367

---

3 & camurıſ (*uid. fuisse* camuſıſ) *P* 5 noſ * (*uid. fuisse* &) *P* quoque *om. P* 10 cōpoſita *P* 12 afoſ *P'* 16 es inuicta *Bothius:* ınuıcta eſ *P* (*et Hermannus*) 18 et *om. P* 19 contigna *aut* cum tigna *coniecit Pontanus*

illud audaciae maximae uideri possit, quod ait in 4
Bucolicis

et liquidi simul ignis,

pro puro uel lucido seu pro effuso et abundanti, nisi prior hoc epitheto Lucretius usus fuisset in sexto

hac etiam fit uti de causa mobilis ille
deuolet in terram liquidi calor aureus ignis.

tristis pro amaro translatio decens est ut 5

tristisque lupini.

et ita Ennius in libro Satirarum quarto

neque triste quaeritat sinapi,
neque cepe maestum.

Auritos lepores non Maro primus usurpauit, 6
sed Afranium sequitur, qui in prologo ex persona Priapi ait

nam quod uulgo praedicant
aurito me parente natum, non ita est.

et ut conposita subiungam, quod ait Vergilius 7

uidit turicremis cum dona imponeret aris,

iam Lucretius in secundo dixerat

nam saepe ante deum uitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras.

Quam pius Arquitenens. 8

---

3 eclog. VI 33 6 VI 205 9 Georg. I 75 11 sat. 25 Vahl. 24 Luc. Muell. 13 Georg. I 308 16 u. 403 ed. 2 Ribb. 19 Aen. IIII 453 21 II 352 23 Aen. III 75

---

4 habundantı *P* 5 ·VI· *P* 10 & ıta enniuſ *praeter* ſ *in ras. in P* Satyrarum *Hieronymus Columna:* ſabınarum (*P*) 14 ∗s; *P* 15 papı *P* 17 arıto *P'* 18 cōpoſita *P* 23 dein *Merula:* deinde *P*

hoc epitheto usus est Naeuius belli Punici libro secundo

dein pollens sagittis inclitus arquitenens
sanctus Delphis prognatus Pythius Apollo.

idem alibi

cum tu arquitenens sagittis
pollens dea.

sed et Hostius libro secundo belli Histrici

dia Minerua, simul autem inuictus Apollo
arquitenens Latonius.

9 Siluicolae Fauni.

Naeuius belli Punici libro primo

siluicolae homines bellique inertes.

Accius in Bacchis

et nunc siluicolae ignota inuisentes loca.

10 Despiciens mare ueliuolum.

Laeuius in Helena

tu qui permensus ponti maria alta ueliuola.

Ennius in quarto decimo

---

3 u. 30 Vahl. 31 Luc. Muell. 5 p. 167 Luc. Muell. 11 Aen. X 551 13 u. 21 Vahl. 19 Luc. Muell. 15 u. 237 ed. 2 Ribb. 16 Aen. I 224 18 p. 81 Luc. Muell. (post Catullum)

---

4 sanctus *Vahl.:* ſanctuſque (*P*) 6 arquitenſ *P′* 7 *dea *P* 9. 10 dia Minerva [ruit], simul autem inuictus Apollo| arquitenens [instat] Latonius *exempli causa proposuit Ritschelius opusc. III 236* 12 Laeuuius *Ribbeckius:* neuiuſ *P* 13 inherteſ *P* 14 bachiſ *P* 18 marina *post* alta *add. Luc. Muellerus* 19 ·XIIII· *supra ras. 5 fere litterarum in P*

cum procul aspiciunt hostes accedere uentis
nauibus ueliuolis.

idem in Andromache

rapit ex alto naues ueliuolas.

Vitisator curuam seruans snb imagine falcem. 11

Accius in Bacchis

o Dionyse
pater optime uitisator, Semela
genitus Euhie.

Almaque curru 12
noctiuago Phoebe.

Egnatius de rerum natura libro primo

roscida noctiuagis astris labentibus Phoebe,
pulsa loco cessit concedens lucibus altis.

Tu nubigenas inuicte bimembres. 13

Cornificius in Glauco

centauros foedare bimembres.

Caprigenumque genus nullo custode per herbas. 14

Pacuuius in Paulo

quamuis caprigeno pecori grandior gressio est.

Accius in Philoctete

---

1 380 Vahl. 411 Luc. Muell. 4 u. 74 ed. 2 Ribb. 184 Luc. Muell. 5 Aen. VII 179 7 u. 240 ed. 2 Ribb. 10 Aen. X 215 15 ib. VIII 293 17 p. 92 Luc. Muell. (post Catullum) 18 Aen. III 221 20 pag. 281 ed. 2 Ribb.

---

2 uelicolis (*P*?) 3 dromachera *P* 4 capıt *P* 5 flacē *P* 6 bachıſ *P* 7 dıonıſe *P* 9 genite *Ianius* Euie *Scaliger:* euhıa *P* (*sed cf. Lobeckii Aglaoph. p. 1044*) 11 *et* 13 phebe *P* 17 fedare *P* 18 erbaſ *P'* 19 paͨhubıuſ *P* 20 greſſıo ÷ *P*

caprigenum trita ungulis.

idem in Minotauro

taurigeno semine ortum fuisse an humano?

15 decenter et his epithetis Vergilius usus est: pro sagitta uolatile ferrum et pro Romanis gentemque togatam, quorum altero Sueius, altero Laberius usus erat. nam Sueius in libro quinto ait

uolucrumque uolatile telum.

ac Laberius in Ephebo

licentiam ac libidinem ut tollam petis
togatae stirpis.

idem infra

idcirco ope nostra dilatatum est dominium
togatae gentis.

VI Figuras uero, quas traxit de uetustate, si uolentibus uobis erit, cum repentina memoria suggesserit, enumerabo. sed nunc dicat uolo Seruius, quae in Vergilio notauerit ab ipso figurata, non a ueteribus accepta, uel ausu poetico noue quidem sed decenter usurpata. cotidie enim Romanae indoli enarrando eundem uatem necesse est habeat huius adnotationis scientiam promptiorem.' placuit uniuersis electio in reliqua suffecti, et adhortati sunt Seruium, ut quae in
2 se refusa sunt adnotaret. ille sic incipit 'uates iste uenerabilis uarie modo uerba modo sensus figurando multum Latinitati leporis adiecit. qualia sunt haec

1 u. 544 ed. 2 Ribb. 3 u. 463 ed. 2 Ribb. 4 Aen. IIII 72 6 ib. I 282 10 u. 42 ed. 2 Ribb. 13 u. 44 ed. 2 Ribb.

1 trito *P* 3 fuiſſe *om. P* 6 ſue*juſ (*uid. fuisse* ſueuiuſ) *P* euſuſ *P* 7 ſueiuſ *sic P* 9 ephębo *P* 10 Licentiū *P* petiſ *om. P* 22 electo *P*

supposita de matre nothos furata creauit,

ut ipsa creauerit, quos creari fecit:

tepidaque recentem 3
caede locum,

cum locus recens caede noue dictus sit.

et

haec ait et socii cesserunt aequore iusso

pro eo quod iussi cesserunt.

et

caeso sparsurus sanguine flammas,

qui ex caesis uidelicet profunditur.

Vota deum primo uictor soluebat Eoo 4

pro quae dis uota sunt.

Et me consortem nati concede sepulcro.

alius dixisset

et me consortem nato concede sepulcri.

et

illa uiam celerans per mille coloribus arcum,

id est per arcum mille colorum.

et 5

hic alii spolia occisis direpta Latinis
coniciunt igni

pro in ignem.

---

1 Aen. VII 283 3 Aen. VIIII 455 7 ib. X 444 10 ib. XI 82 12 ib. XI 4 14 ib. X 906 18 ib. V 609 21 ib. XI 193

---

5 nouę *P* 10 ceſo ſparſeř *P* 12 uıctor *om.* *P* 14 ſepulchro *P* 16 ſepulchrı *P* 18 uaā *P'* 19 ạp̱ *P* 21 *aut* derepta *aut* dcrepta *P'*

et

corpore tela modo atque oculis uigilantibus exit.

tela exit pro uitat.

et

senior leto canentia lumina soluit,

pro uetustate senilia.

6 Exesaeque arboris antro

pro cauerna.

et

frontem obscenam rugis arat.

arat non nimie sed pulchre dictum.

Ter secum aerato circumfert tegmine siluam

pro iaculis.
et uir gregis pro capro.

7 et illa quam pulchra sunt aquae mons, telorum seges, ferreus imber, ut apud Homerum

λάινον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ᾽ ὅσσα ἔοργας

et

dona laboratae Cereris,

et

oculisque aut pectore noctem
accipit,

et

uocisque offensa resultat imago,

et

---

2 Aen. V 438 5 ib. X 418 7 Georg. IIII 44 10 Aen. VII 417 12 ib. X 887 14 eclog. VII 7 15 Aen. I 105. III 46. XII 284 17 Il. Γ 57 19 Aen. VIII 181 21 ib. IIII 530 24 Georg. IIII 50

---

5 l&o *P* 7 Exeſeq. *P* 16 apud hominē · | *P* 17 XI-ΓWNA *P* ENEKOCCA *P* 22 acipit *P*

pacemque per aras
exquirunt,

et

paulatim abolere Sychaeum
incipit.

saepe etiam uerba pro uerbis pulchre ponit 8

oraque corticibus sumunt horrenda cauatis,

ora pro personis,

et

discolor unde auri per ramos aura refulsit.

quid est enim auri aura, aut quem ad modum aura refulget? sed tamen pulchre usurpauit.

et

simili frondescit uirga metallo:

quam bene usus est frondescit metallo?

et 9

nigri cum lacte ueneni.

* * * * * nigro imponere nomen lactis?

et

haud aliter iustae quibus est Mezentius irae.

odio esse aliquem usitatum, irae esse inuentum
Maronis est. item de duobus incipit dicere et in 10
unum desinit

interea reges, ingenti mole Latinus
quadriiugo uehitur curru,

ut est apud Homerum

---

1 Aen. IIII 56 4 ib. I 720 7 Georg. II 387 10 Aen. VI 204 14 ib. VI 144 17 ib. IIII 514 18 ib. X 716 24 Aen. XII 161

---

4 ſicheū *P* 6 pulchre *om. P'* 11 ara refulget *P'* 12 pulc͘re *P* 18 *lacunam indicauit Ianius*

οἱ δὲ δύω σκόπελοι, ὁ μὲν οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
ὀξείῃ κορυφῇ, νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκεν.

et

protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum
corpora, sed Buten auersum cuspide fixit

et cetera.

11 Iuturnam, fateor, misero succurrere fratri
suasi,

cum solitum sit dici Iuturnae suadeo

et

urbem quam statuo, uestra est.

et

tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
praecipuum iam inde a teneris impende laborem,

pro in eos impende.

12 facit pulcherrimas repetitiones

nam neque Parnassi uobis, iuga nam neque Pindi
ulla moram fecere.

Quae uobis, quae digna, uiri, pro talibus ausis?

Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis.

13 nec interpositiones eius otiosae sunt

si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
at ramum hunc — aperit ramum, qui forte latebat —
agnoscis.

---

1 Od. μ 73 4 Aen. XI 690 7 ib. XII 813 11 ib. I 573 13 Georg. III 73 17 eclog. X 11 19 Aen. VIIII 252 20 ib. VIIII 269 22 Aen. VI 405

---

1 ΔΥΟ *P* ΙΚΑΝΕ *P* 2 [ε η] ΝΕΦΗΛΕ *P* ΑΜΦΟΒΕΒΙΚΕΝ *P* 4 orſilocū *P* 5 auerſa *P* 8 ſuadeo *P* 18 facere *P*

Vt sceptrum hoc — dextra sceptrum nam forte gerebat —
numquam fronde leui.

et illa mutatio elegantissima est, ut de quo loquebatur, subito ad ipsum uerba conuerteret 14

ut bello egregias idem disiecerit urbes,
Troiamque Oechaliamque et duros mille labores
rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
pertulerit tu nubigenas inuicte bimembres

et reliqua. illa uero intermissio 15

quos ego — sed motos praestat conponere fluctus

tracta est a Demosthene *ἀλλ' ἐμοὶ μέν — οὐ βούλομαι δυσχερὲς οὐδὲν εἰπεῖν ἀρχόμενος τοῦ λόγου, οὗτος δ' ἐκ περιουσίας ἐμοῦ κατηγορεῖ.*

haec uero quam poetica indignatio 16

pro Iuppiter ibit
hic ait,

haec miseratio

o patria o rapti nequiquam ex hoste Penates!

et illa trepidatio

ferte citi ferrum, date tela et scandite muros,
hostis adest,

et conquestio

mene igitur socium tantis adiungere rebus,

---

1 Aen. XII 206 6 ib. VIII 290 11 ib. I 135 12 de cor. § 3 16 Aen. IIII 590 19 ib. V 632 21 ib. VIIII 37 24 ib. VIIII 199

---

8 herıſteo *P* 11 cōponere *P'* 12 demoſtene · ΑΑΛΕΜΟ|ΙΜΕΝΟΟΤΟΥΛΟΓΟΥΤΟCΔΕ CΥΒΟΥΛΟΓΟΥΛΑΙΔΥCΧΕΡΕ|ΧΟΣΔΕΝΟΙΠΕΙΝΑΡΧΟΜΕΝΟC ΤΟΥΛΟΓΟΥ ΟΥΤΟC ΔΕ ΠΕΡΙΟΥ|CΙΑCΕΜΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ hęc *P* 19 o patrıa *om.* *P* peneteſ *P'*

Nise, fugis?

17 quid et illa excogitatio nouorum sensuum, ut

mentitaque tela,

et

ferrumque armare ueneno,

et

cultusque feros mollire colendo,

et

exuerint siluestrem animum,

et

uirgineumque alte bibit acta cruorem,

ut apud Homerum de hasta

λιλαιομένη χροὸς ἆσαι,

18 et

pompaque degenerant sucos oblita priores,

et

glacie cursus frenaret aquarum,

et

mixtaque ridenti colocasia fundit acantho,

et

est mollis flamma medullas

interea, et tacitum uiuit sub pectore uulnus,

et

duro sub robore uiuit

stuppa uomens tardum fumum,

19 et

saeuitque canum latratus in auras,

---

3 Aen. II 422 5 ib. VIIII 773 7 Georg. II 36 9 ib. II 51 11 Aen. XI 804 13 Il. Φ 168 15 Georg. II 59 17 ib. IIII 136 19 eclog. IIII 20 21 Aen. IIII 66 24 ib. V 681 27 ib. V 257

---

7 feloſ *P'* 8 et *om.* *P* 9 ſilueſtreſ animoſ *P* 19 acantha *P'* 24 udo ſub *P* 25 tardū ıgnē *P*

et

caelataque amnem fundens pater Inachus urna,

et

adfixae uenis, animasque in uulnera ponunt,

et quicquid de apibus dixit in uirorum fortium si-
militudinem, ut adderet quoque mores et studia et
populos et proelia, quid plura, ut et Quirites uocaret.
dies me deficiet, si omnia persequi a Vergilio figurata 20
uelim sed ex his, quae dicta sunt, omnia similia diligens
lector adnotabit.'

Cum Seruius ista dissereret, Praetextatus Auie- VII
num Eustathio insusurrantem uidens 'quin age' inquit
'Eustathi, uerecundiam Auieni probi adulescentis iuua,
et ipse publicato nobis, quod inmurmurat.'
Eustathius 'iam dudum' inquit 'multa de Vergilio 2
gestit interrogare Seruium, quorum enarratio respicit
officium litteratoris, et tempus indulgeri optat, quo
de obscuris ac dubiis sibi a doctiore fiat certior.' et
Praetextatus
'probo' inquit 'mi Auiene, quod ea, de quibus 3
ambigis, clam te esse non pateris. unde exoratus
sit a nobis doctissimus doctor, ut te secum negotium
habere patiatur, quia in commune proficient quae
desideras audire, ne tu modo ultra cesses aperire
Seruio uiam de Vergilio disserendi.' tunc Auienus 4
totus conuersus in Seruium 'dicas uolo' inquit 'docto-
rum maxime, quid sit quod cum Vergilius anxie
semper diligens fuerit in uerbis pro causae merito
uel atrocitate ponendis, incuriose et abiecte in his
uersibus uerbum posuit

---

2 Aen. VII 792 4 Georg. IIII 238 5 ib. IIII 176

---

13 adoleſcentiſ *P* 16 goſtit *ut uid. P'* 24 deſiderat *P'*
27 cum *om. P*

candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias uexasse rates;

uexasse enim uerbum est leuis ac parui incommodi
nec tam atroci casui congruens, cum repente homines
5 a belua immanissima rapti laniatique sint. sed et aliud
huiusce modi deprehendi

quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras?

hoc enim uerbum inlaudati non est idoneum ad
exprimendam sceleratissimi hominis detestationem, qui
quod homines omnium gentium immolare solitus fuit,
non laude indignus sed detestatione exsecrationeque
6 totius humani generis dignus est. sed nec hoc uerbum
ex diligentia Vergiliana uenire mihi uidetur

per tunicam squalentem auro.

non enim conuenit dicere auro squalentem quoniam
nitori splendorique auri contraria sit squaloris inluuies.'
7 Et Seruius 'de uerbo uexasse ita responderi
posse arbitror. uexasse graue uerbum est tractumque
ab eo uidetur, quod est uehere, in quo inest iam uis
quaedam alieni arbitrii; non enim sui potens est, qui
uehitur. uexare autem, quod ex eo inclinatum est,
8 ui atque motu procul dubio uastiore est. nam qui
fertur et raptatur atque huc et illuc distrahitur, is
uexari proprie dicitur, sicuti taxare pressius crebrius-
que est quam tangere, unde id procul dubio incli-
natum est, et iactare multo fusius largiusque est
quam iacere, unde id uerbum traductum est, quassare
9 etiam quam quatere grauius uiolentiusque est. non
igitur, quia uulgo dici solet uexatum esse, quem fumo
aut uento aut puluere, propterea debet uis uera atque

1 eclog. VI 75 7 Georg. III 4 15 Aen. X 314

7 eurıſthea *P* 30 dıcı *ut uid. corr. in* dıcitur *in P*

natura uerbi deperire, quae a ueteribus, qui proprie
atque signate locuti sunt, ita ut decuit, conseruata est.
M. Catonis uerba sunt ex oratione quam de 10
Achaeis scripsit cumque Hannibal terram Italiam
laceraret atque uexaret. uexare Italiam dixit
Cato Hannibalem, quando nullum calamitatis aut
saeuitiae aut immanitatis genus repperiri queat, quod
in eo tempore Italia non perpessa sit. M. Tullius 11
quarto in Verrem quae ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui
tamen in bello religionem et consuetudinis
iura retineret, sed ut a barbaris praedoni-
bus uexata esse uideatur. de inlaudato autem 12
duo uidentur responderi posse. unum est eius modi:
nemo quisquam tam efflictis est moribus quin faciat
aut dicat non numquam aliquid, quod laudari queat.
unde hic antiquissimus uersus uice prouerbii celebratus est

πολλάκι γὰρ καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.

sed enim, qui omni in re atque omni tempore laude 13
omni uacat, is inlaudatus est, isque omnium pessimus
deterrimusque est, ac sicuti omnis culpae priuatio
inculpatum facit, inculpatus autem instar est absolutae
uirtutis, inlaudatus quoque igitur finis est extremae
malitiae. itaque Homerus non uirtutibus appellandis 14
sed uitiis detrahendis laudare ampliter solet. hoc
enim est

τὼ δ' οὐκ ἄκοντε πετέσθην

et item illud

3 fragm. ed. Iordan p. 55, 8   8 in Verr. IIII 55, 122

2 loquutı *P*   3 M̄. *P*   4 acheıſ *P*   5 uexar& · Ve|xare *P*
11 conſuetudınē *P'*   19 ΠΟΛΛΑΚΟ *P*   26 d&rehendıſ *P'*
28 OIK *P*   ΠΕΤΕΟΘΗΝΕ ıtē *P*

ἔνθ᾽ οὐκ ἂν βρίζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον
οὐδὲ καταπτώσσοντ᾽ οὐδ᾽ οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι.

15 Epicvrvs quoque simili modo maximam uoluptatem
priuationem detractionemque omnis doloris definiuit
his uerbis *ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν παντὸς*
τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. eadem ratione idem Ver-
gilius inamabilem dixit Stygiam paludem. nam
sicut inlaudatum *κατὰ στέρησιν* laudis, ita ina-
16 mabilem per amoris *στέρησιν* detestatus est. altero
modo inlaudatus ita defenditur: laudare significat
prisca lingua nominare appellareque: sic in actionibus
ciuilibus auctor laudari dicitur, quod est nominari,
inlaudatus ergo est quasi inlaudabilis, id est
numquam nominandus, sicuti quondam a communi
consilio Asiae decretum est, uti nomen eius, qui tem-
plum Dianae Ephesiae incenderat nequis ullo in
17 tempore nominaret. tertium restat ex his, quae
reprehensa sunt, quod tunicam squalentem auro
dixit. id autem significat copiam densitatemque auri
in squamarum speciem intexti. squalere enim dictum
ab squamarum crebritate asperitateque, quae in
18 serpentum pisciumque coriis uisuntur. quam rem et
alii et hic idem poeta locis aliquot demonstrat

'quem pellis' inquit 'aenis
in plumam squamis auro conserta tegebat'

et alio loco

iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis
horrebat squamis.

---

1 Il. Δ 223 6 Georg. IIII 479 Aen. VI 438 24 Aen. XI 770 27 ib. XI 487

---

1 BIZONTA *P* 2 ΚΑΤΑΠΤѠϹѠΝ|ΤΡΟΥΔΟΥΚΟΘΕΛΟΝΤΑ *P* 5 ΜΕΓΕΘΟΥΟ *P* ΗΔΟΝΟΝ *P* 6 ΥΝΕΖΑΙΡΕΟΙϹ *P* Eadē ad|miratione idē *P* 8 *et* 9 ϹΤΕΡΕϹΙΝ *P* 11 actionebuſ *P′* 17 terciū *P* 20 ſpeciem *om. P* 25 conſerta *om. P′*

Accius in Pelopidis ita scribit

eius serpentis squamae squalido auro et purpura
praetextae.

quidquid igitur nimis inculcatum obsitumque aliqua 19 re erat, ut incuteret uisentibus facie noua horrorem, id squalere dicebatur. sic in corporibus incultis squamosisque alta congeries sordium squalor appellatur, cuius significationis multo assiduoque usu totum id uerbum ita contaminatum est, ut iam squalor de re alia nulla quam de solis inquinamentis dici coeperit.'

'Gratum mihi est' Auienus ait 'correctum quod VIII de optimis dictis male opinabar. sed in hoc uersu uidetur mihi deesse aliquid

ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
succinctus trabea.

si enim nihil deesse concedimus, restat ut fiat lituo et trabea succinctus, quod est absurdissimum quippe cum lituus sit uirga breuis in parte, qua robustior est, incurua, qua augures utuntur, nec uideo, qualiter lituo succinctus possit uideri.'

Respondit Seruius, sic hoc dictum esse, ut plera- 2 que dici per defectionem solent, ueluti cum dicitur M. Cicero homo magna eloquentia et Roscius histrio summa uenustate, non plenum hoc utrumque neque perfectum est, sed enim pro pleno ac perfecto auditur. ut Vergilius alio in loco 3

uictorem Buten inmani corpore

id est corpus inmane habentem, et item alibi

---

2 u. 517 ed. 2 Ribb. 15 Aen. VII 187 28 ib. V 372

---

1 Pelopidis *Gellius:* pelopıdıbuſ *P* 11 cęperıt *P* 24 marc̄ *P* 28 ımmanı *P* 29 ımmane *P*

in medium geminos inmani pondere cestus
proiecit,

ac similiter

domus sanie dapibusque cruentis.

4 sic igitur id quoque dictum uideri debet ipse Qui-
rinali lituo id est lituum Quirinalem tenens.
quod minime mirandum foret, si ita dictum fuisset
Picus Quirinali lituo erat, sicuti dicimus statua
grandi capite erat. et est autem et erat et fuit
plerumque absunt cum elegantia sine detrimento
5 sententiae. sed quoniam facta litui mentio est,
praetermittendum non est, quod posse quaeri animad-
uertimus, utrum a tuba lituus auguralis appelletur,
an tuba a lituo augurum lituus dicta sit. utrumque
enim pari forma et pariter in capite incuruum est.
6 sed si, ut quidam putant, tuba a sonitu lituus appel-
lata est ex illo Homeri uersu

λίγξε βιός,

necesse est, ut uirga auguralis a tubae similitudine lituus uocetur. utitur autem uocabulo isto Vergilius et pro tuba, ut ibi

et lituo pugnas insignis obibat et hasta.'

7 Subiecit Auienus 'maturate fugam quid sit, parum mihi liquet. contraria enim uidetur mihi fuga maturitati, unde quid de hoc uerbo sentiendum sit quaeso me doceas.'

8 Et Seruius 'Nigidius, homo omnium bonarum artium disciplinis egregius mature inquit est quod neque citius neque serius sed medium quid-

1 Aen. V 401 18 Il. Δ 125 22 Aen. I 137

1 ımmanı *P* cęſtuſ *P* 9 & erat *om.* *P′* 14 lıtuoſ *P′* 16 ſ; ſıcut quıdā | *P* apellata *P* 18 ΛΙΞΕ *P* 22 pugnanſ *P* 25 uerbo *om.* *P*

dam et temperatum est. bene atque proprie Ni-
gidius. nam et in frugibus et in pomis matura
dicuntur, quae neque cruda et inmitia sunt neque
caduca et nimium cocta sed tempore suo temperate
adulta. hanc interpretationem Nigidianam diuus Au- 9
gustus duobus uerbis Graecis eleganter exprimebat.
nam et dicere in sermonibus et scribere in epistulis
solitum ferunt σπεῦδε βραδέως, per quod monebat, ut
ad rem agendam simul adhiberetur et industriae
celeritas et tarditas diligentiae, ex quibus duobus
contrariis fit maturitas. sic ergo et Vergilius inducit 10
Neptunum discessum uentis imperantem, ut et tam
cito discedant, tamquam fugiant, et tamen flandi
mediocritatem in regressu teneant, tamquam mature
id est temperate abeuntes. ueretur enim, ne in ipso
discessu classi noceant, dum raptu nimio tamquam
per fugam redeunt. idem Vergilius duo isto uerba 11
maturare et properare tamquam plane contraria
scitissime separauit in his uersibus

frigidus agricolas siquando continet imber,
multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
maturare datur.

bene et eleganter duo istaec uerba diuisit. namque 12
in praeparatu rei rusticae per tempestates pluuias,
quoniam ex necessitate otium est, maturari potest:
per serenas uero, quoniam tempus instat, properari
necesse est. sane cum significandum est coactius 13
quid et festinantius factum, rectius hoc dicitur prae-
mature factum quam mature: sicuti AFRANIVS dixit
in togata, cui TITVLVS nomen est

11 Aen. I 137   20 Georg. I 259

1 proprie] pgenie *P*   3 immitia *P*   ç neq. cadunca *P*
7 epiſtolıſ *P*   14 tāqua *P*   15 ın *om. P*   17 redeant *P'*
27 ſignificardū *ut uid. P'*   coatıuſ *P*   28 rectıuſ — 29 factum *om. P*

adpetis dominatum demens praemature praecocem.

in quo uersu animaduertendum est, quod praecocem inquit, non praecoquem; est enim casus eius rectus non praecoquis sed praecox.'

14 Hic Auienus rursus interrogat 'cum Vergilius' inquit 'Aenean suum tamquam per omnia pium a contagione atrocis uisus apud inferos uindicauerit, et magis eum fecerit audire reorum gemitus quam ipsa uidere tormenta, in ipsos uero campos piorum licenter induxerit, cur hoc tamen uersu ostendit illi partem locorum, quibus impii cohibebantur

uestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci?

qui enim uestibulum et fauces uidit, intra ipsam aedem iam sine dubitatione successit, aut siquid aliud de uestibuli uocabulo intellegendum est, scire desidero.'

15 Ad haec Seruius 'pleraque sunt uocabula, quibus uulgo utimur, neque tamen liquido aduertimus, quid ea ex uera proprietate significent, sicuti est uestibulum in sermonibus celebre atque obuium uerbum, non omnibus tamen, qui illo facile utuntur, liquido exspectatum. putant enim uestibulum esse partem domus
16 priorem, quam atrium uocant. sed C. AELIVS GALLVS, uir doctissimus, in LIBRO DE SIGNIFICATIONE VERBORVM, QVAE AD IVS CIVILE PERTINENT, SECVNDO uestibulum dicit esse non in ipsis aedibus neque aedium partem sed locum ante ianuam domus uacuum, per quem de uia aditus accessusque ad fores aedium sit. ipsa enim ianua
17 procul a uia fiebat, area intersita, quae uacaret. quae

---

1 u. 335 ed. 2 Ribb. 12 Aen. VI 273

---

1 demens *Gellius:* u&erıſ *P* 2 ın quo *corr. ut uid. ex* ınquıt *in P* uerſu — 3 non *om. P, add. Cantabrigiensis* 4 procoquıſ *corr. in* precoquıſ *in P* 6 enean *P* 8 ıpſe *P* 22 C. Aelius Gallus *Gronouius apud Gellium:* caecılıuſ galluſ *P* 29 fıebant *P*

porro huic uocabulo ratio sit quaeri multum solet,
sed quae scripta apud idoneos auctores legi proferre
in medium non pigebit. ue particula, sicuti quaedam 18
alia, tum intentionem significat tum minutionem. nam
uetus et uehemens, alterum ab aetatis magnitudine
conpositum elisumque est, alterum a nimio impetu et
ui mentis instructum. uecors autem et uesanus
priuationem significat sanitatis et cordis. diximus 19
autem superius, eos, qui amplas domos antiquitus
faciebant, locum ante ianuam uacuum relinquere
solitos, qui inter fores domus et uiam medius esset.
in eo loco qui dominum eius domus salutatum uene- 20
rant, priusquam admitterentur, consistebant, et neque
in uia stabant neque intra aedes erant. ab illo ergo
grandis loci consistione et quasi quadam stabulatione
uestibula appellata sunt spatia, in quibus multum
staretur ab aduenientibus, priusquam intromitterentur
in domum. alii, consentientes uestibula eadem esse 21
quae diximus, in sensu tamen uocabuli dissentiunt.
referunt enim non ad eos, qui adueniunt, sed ad illos,
qui in domo commanent, quoniam illic numquam
consistunt, sed solius transitus causa ad hunc locum
ueniunt exeundo siue redeundo. siue igitur secundum 22
priores per augmentum siue per secundos per dimi-
nutionem intellegendum est, tamen uestibulum constat
aream dici, quae a uia domum diuidit. fauces autem
iter angustum est, per quod ad uestibulum de uia
flectitur. ergo Aeneas cum uidet fauces atque uesti- 23
bulum domus impiorum, non est intra domum nec
contactu aedium saeuo execrabilique polluitur, sed de
uia uidet loca inter uiam et aedes locata.'

'Bidentes hostiae quid essent' inquit Auie- VIIII
nus 'interrogaui quendam de grammaticorum cohorte,
et ille bidentes oues esse respondit, idcircoque
lanigeras adiectum, ut oues planius demonstrarentur.

20 non ad eoſ *om.* *P*

2 esto, inquam, oues bidentes dicantur. sed quae ratio
huius in ouibus epitheti, scire, inquam, uolo. atque
ille nihil cunctatus: oues, inquit, bidentes dictae sunt
quod duos tantum dentes habeant. ubi terrarum
quaeso te, inquam, duos solos per naturam dentes
habere oues aliquando uidisti? ostentum enim hoc
3 est, et factis piaculis procurandum. tum ille permotus
mihi et inritatus: quaere, inquit, ea, quae a grammatico
quaerenda sunt; nam de ouium dentibus opiliones
percontator. facetias nebulonis hominis risi et reli-
qui, sed te percontor quasi ipsius uerborum naturae
conscium.'

4 Tum Seruius 'de numero dentium, quem ille
opinatus est, reprehendendus a me non est, cum ipse
iam riseris, uerum procurandum est, ne illud oprepat,
quod b i d e n t e s epitheton sit ouium, cum POMPONIVS,
egregius Atellanarum poeta, in GALLIS TRANSALPINIS
hoc scripserit

> Mars, tibi uoueo facturum, si unquam rediero,
> bidente uerre.

5 PVBLIVS autem NIGIDIVS in libro, quem DE EXTIS
conposuit, b i d e n t e s a p p e l l a r i ait n o n o u e s s o l a s,
s e d o m n e s h o s t i a s b i m a s. neque tamen dixit, cur ita
6 appellentur. sed in COMMENTARIIS AD IVS PONTIFICIVM
pertinentibus legi b i d e n n e s primo dictas, D littera
ex superfluo, ut saepe adsolet, interiecta. sic pro
r e i r e r e d i r e dicitur et pro r e a m a r e r e d a m a r e et
r e d a r g u e r e, non r e a r g u e r e. ad hiatum enim duarum
7 uocalium procurandum interponi solet D littera. ergo

19 u. 52 ed. 2 Ribb.

3 nıchıl *P* uueſ *P′* 15 *inter* ꝓcurandū *et* ne *comparet littera quae* e *plena non est sed facta esse uidetur pingendae* e *causa in P* oprebat *P′* 17 atellenarū *P* 21 ın lıbro quȩ ab ȩtatıſ magnıtudıne | de extıſ cōpoſuıt *P* 26 ꝓreı∗re (*potuit esse* reure) *P*

bidennes primum dictae sunt quasi biennes, et longo usu loquendi corrupta est uox ex bidennibus in bidentes. HYGINVS tamen, qui ius pontificium non ignorauit, in QVINTO LIBRORVM, quos de VERGILIO fecit, bidentes appellari scripsit hostias, quae per aetatem duos dentes altiores haberent, per quos ex minore in maiorem transcendisse constaret aetatem.'

Iterum quaerit Auienus in his uersibus 8

frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
impositi dorso atque equitem docuere sub armis
insultare solo et gressus glomerare superbos

cur Vergilius equi officium equiti dederit? 'nam in-
sultare solo et glomerare gressus equi constat
esse, non equitis.' 'bene' inquit Seruius 'haec tibi 9
quaestio nata est ex incuria ueteris lectionis. nam quia saeculum nostrum ab Ennio et omni bibliotheca uetere desciuit, multa ignoramus, quae non laterent, si ueterum lectio nobis esset familiaris. omnes enim antiqui scriptores ut hominem equo insidentem, ita et equum, cum portaret hominem, equitem uocauerunt, et equitare non hominem tantum sed equum
quoque dixerunt. Ennius libro Annalium septimo ait 10

denique ui magna quadrupes eques atque elephanti
proiciunt sese.

numquid dubium est, quin equitem in hoc loco ipsum equum dixerit, cum addidisset illi epitheton qua-
drupes? sic et equitare, quod uerbum e uocabalo 11
equitis inclinatum est et homo utens equo et equus

10 Georg. III 115 24 u. 237 Vahl. 249 Luc. Muell.

3 pontıficıū *P* 10 prel&hronıȷ *P* 12 gromerare *P* 13 dededıt* *P'* 15 ınquıd *P* 18 defiuıt *P* quae] qm̄ *P* 27 ıllı *om.* *P* epıth&on *P'*

sub homine gradiens dicebatur. Lucilius namque, uir adprime linguae Latinae scius, equum equitare dicit hoc uersu

> nempe hunc currere equum nos atque equitare ui-
> demus.

12 ergo et apud Maronem, qui antiquae Latinitatis diligens fuit, ita intellegendum est

> atque equitem docuere sub armis

id est: docuerunt equum portantem hominem

> insultare solo et gressus glomerare superbos.

13 Subiecit Auienus

> cum iam trabibus contextus acernis
> staret equus.

scire uellem in equi fabrica casune an ex industria hoc genus ligni nominauerit? nam licet unum pro quolibet ligno ponere poeticae licentiae sit, solet tamen Vergilius temeritatem licentiae non amare, sed rationi certae in rerum uel nominum ele * * * * * *
* * * * * * * * * * * *

---

4 inc. 69 Luc. Muell. 12 Aen. II 112

---

3 hoc uerſū *P* 4 atq. ego equıtare *P* 9 portando *P* 16 p&ıcę *P′* 17 ratıonı certe ın rerū ↑ nomınū ele *deinde uacant tertia pars uersiculi et integer uersiculus in P: secuntur rubro colore scripta* INCIPIT LIB · IIII · DE DĪVSIS QVESTIO-NIB; *et deinde nigro* Prımıſ menſıſ *ctt. in P; retinui ea quae exhibet, quia quidquid ceteri Ianii libri praebent — de P autem falsa retulit — ex illis conficta esse apparet.*

LIBER SEPTIMVS

Primis mensis post epulas iam remotis et discur- I
sum uariantibus poculis minutioribus Praetextatus
'solet' inquit 'cibus, cum sumitur, tacitos efficere,
potus loquaces. at nos et inter pocula silemus, tam-
quam debeat seriis uel etiam philosophicis carere
tractatibus tale conuiuium'.

Et Symmachus 'uerumne ita sentis, Vetti, ut 2
philosophia conuiuiis intersit, et non tamquam cen-
soria quaedam et plus nimio uerecunda materfamilias
penetralibus suis contineatur, nec misceat se Libero,
cui etiam tumultus familiares sunt, cum ipsa huius
sit uerecundiae, ut strepitum non modo uerborum
sed ne cogitationum quidem in sacrarium suae quietis
admittat? doceat nos uel peregrina institutio et dis- 3
ciplina a Parthis petita, qui solent cum concubinis,
non cum coniugibus, inire conuiuia, tamquam has et
in uulgus produci et lasciuire quoque, illas non nisi
domi abditas tueri deceat tectum pudorem. an ego 4
censeam procudendam philosophiam, quo rhetorica
uenire ars et professio popularis erubuit? Isocrates
enim Graecus orator, qui uerba prius libera sub
numeros ire primus coegit, cum in conuiuio a sodali-
bus oraretur, ut aliquid in medium de eloquentiae
suae fonte proferret, hanc ueniam deprecatus est.

---

7 ſīmachuſ *P* uerumnı *P′* 9 reuerenda *P* 14 uel dıſcıplına *P* 16 c̄gıb; *P′* 19 r&horıca *P* 20 Socrateſ *P* 22 prımuſ *om.* *P* 24 hac uenıa *P*

quae praesens inquit locus et tempus exigit, ego non calleo, quae ego calleo, nec loco praesenti sunt apta nec tempori.'

5 Ad haec Eustathius 'probo, Symmache, propositum tuum, quo philosophiam ea quam maximam putas obseruatione ueneraris, ut tantum intra suum penetral aestimes adorandam, sed si propter hoc a conuiuiis exulabit, procul hinc facessant et alumnae eius, honestatem dico et modestiam, nec minus cum sobrietate pietatem. quam enim harum dixerim minus esse uenerabilem? ita fit, ut ab huius modi coetibus relegatus matronarum talium chorus libertatem conuiuiorum solis concubinis, id est uitiis et criminibus,
6 addicat. sed absit, ut philosophia, quae in scholis suis sollicite tractat de officiis conuiualibus, ipsa conuiuia reformidet, tamquam non possit rebus adserere, quae solet uerbis docere, aut nesciat seruare modum, cuius in omnibus humanae uitae actibus terminos ipsa constituit. neque enim ita ad mensas inuito philosophiam, ut non se ipsa moderetur, cuius disciplina est rerum omnium moderationem docere.
7 ut ergo inter te et Vettium uelut arbitrali iudicatione conponam, aperio quidem philosophiae tricliniorum fores, sed spondeo sic interfuturam, ne mensuram notae sibi ac sectatoribus suis dispensationis excedat'.

8 Tunc Furius 'quia te unicum, Eustathi' inquit 'sectatorem philosophiae nostra aetas tulit, oratus sis, ut modum dispensationis, quam das ei conuiuanti, nobis ipse patefacias'.

9 Et Eustathius 'primum hoc eam scio seruaturam, ut secum aestimet praesentium ingenia conuiuarum, et si plures peritos uel saltem amatores sui in conuiuii societate reppererit, sermonem de se patietur

---

4 ıuſta thıuſ *P'* ſymmachę *P* 5 phılosophıa mea *P* 12 talıum talıum *P* 14 ſcolıſ *P* 20 ſe *om.* *P* 22 uelud *P* 23 cōponam *P* 30 hanc *P* 31 pracſentıa *P*

agitari, quia uelut paucae litterae mutae dispersae inter multas uocales in societatem uocis facile mansuescunt, ita rariores imperiti gaudentes consortio peritorum aut consonant, siqua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. si uero plures ab institutione 10
disciplinae huius alieni sunt, prudentibus, qui pauciores intererunt, sanciet dissimulationem sui et patietur loquacitatem maiori parti amiciorem sociare, ne rara nobilitas a plebe tumultuosiore turbetur. et haec una 11
est de philosophiae uirtutibus, quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore quam loquendo philosophatur. sic ergo pauci qui aderunt doctiores in consensum rudis consortii salua et intra se quiescente ueri notione migrabunt, ut omnis discordiae suspicio facessat. nec 12
mirum, si doctus faciet, quod fecit quondam Pisistratus Athenarum tyrannus. qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinuisset adsensum, atque ideo esset in simultate cum liberis, ubi hoc aemulis causam fuisse gaudii conperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse nouitatem, uniuersitate ciuium conuocata ait, succensuisse quidem se filiis non adquiescentibus patriae uoluntati, sed hoc sibi postea usum paternae aptius esse pietati, ut in sententiam liberorum ipse concederet; sciret igitur ciuitas, sobolem regis cum patre concordem. hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantis quieti. ita in omni uitae genere, praecipueque in laetitia con- 13
uiuali omne, quod uidetur absonum, in unam concordiam soni salua innocentia redigendum est. sic Agathonis conuiuium, quia Socrates Phaedros Pausanias et Erysimachos habuit, sic ea cena quam Callias doctissimis dedit, Charmadam dico, Antisthenen et

---

5 auditū *P* 7 ancciet *P* 17 tirannuſ *P* 20 cōperit *P* 23 uolun|tatiſ *P* 31 phedroſ *P* 32 eriſimachoſ *P* ea *Cantabrigiensis: & l* cęna *P*

Hermogenen ceterosque his similes, uerbum nullum
14 nisi philosophum sentit. at uero Alcinoi et Didonis mensa, quasi solis apta deliciis, habuit haec Iopam illa Polyphemum cithara canentes, nec deerant apud Alcinoum saltatores uiri, et apud Didonem Bitias sic hauriens merum, ut se totum superflua eius effusione prolueret. nonne siquis aut inter Phaeacas aut apud Poenos sermones de sapientia erutos conuiualibus fabulis miscuisset, et gratiam illis coetibus aptam perderet et in se risum plane iustum moueret? ergo
15 prima eius obseruatio erit aestimare conuiuas. deinde ubi sibi locum patere uiderit, non de ipsis profunditatis suae secretis inter pocula loquetur, nec nodosas et anxias sed utiles quidem, faciles tamen quaestiones
16 mouebit. nam sicut inter illos, qui exercitii genus habent in mediis saltare conuiuiis, siquis ut se amplius exerceat uel ad cursum uel ad pugilatum sodales lacessiuerit, quasi ineptus relegabitur ab alacritate consortii, sic apud mensam, quando licet, aptis philosophandum est, ut crateri liquoris ad laetitiam nati adhibeatur non modo Nympharum sed Musarum quo-
17 que admixtione temperies. nam si, ut fateri necesse est, in omni conuentu aut tacendum est aut loquendum, quaeramus, silentiumne conuiuiis an et opportunus sermo conueniat. nam si sicut apud Athenas Atticas Areopagitae tacentes iudicant, ita inter epulas oportet semper sileri, non est ultra quaerendum, inter mensas philosophandum necne sit. si uero non erunt muta conuiuia, cur ubi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur, maxime cum non minus quam
18 dulcedo uini hilarent uerba conuiuium? nam si Homeri

1 ermogenen *P* 4 poliphemū *P*, Demodochum *Camerarius* 7 phęcaſ *P* 8 peoneſ *P* 9 coetibuſ — 10 riſum *om. P, add. Cantabrigiensis* 19 menſan *om. P'* 21 nīpharū *P* 22 ſicut *P* 23 loquendū * *P* 25 Nā ſi ut apud *P* 26 tacenteſ *om. P*[1]

latentem prudentiam scruteris altius, delenimentum illud, quod Helena uino miscuit

νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων

non herba fuit, non ex India sucus sed narrandi opportunitas, quae hospitem maeroris oblitum flexit
ad gaudium. Vlixis enim praeclara facinora filio prae- 19
sente narrabat

οἷον καὶ τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς ἀνήρ.

ergo paternam gloriam et singula eius facta fortia
digerendo animum filii fecit alacriorem, et ita credita
est contra maerorem uino remedium miscuisse. quid
hoc, inquis, ad philosophiam? immo nihil tam cogna- 20
tum sapientiae, quam locis et temporibus aptare
sermones personarum quae aderunt aestimatione in
medium uocata. alios enim relata incitabunt exempla 21
uirtutum, alios beneficiorum, non nullos modestiae,
ut et qui aliter agebant saepe auditis talibus ad
emendationem uenirent. sic autem uitiis inretitos, si 22
et hoc in conuiuiis exegerit loquendi ordo, feriet
philosophia non sentientes, ut Liber pater thyrso ferit
per obliquationem circumfusae hederae latente mucrone,
quia non ita profitebitur in conuiuio censorem, ut
palam uitia castiget. ceterum his obnoxii repugnabunt, 23
et talis erit conuiuii tumultus, ut sub huius modi
inuitati uideantur edicto

quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate uiri et pugnam sperate parari,

aut ut Homerus breuius et expressius dixit

---

3 Od. δ 222 8 ib. δ 271 26 Aen. VIIII 157

---

3 ΗΠΗΕΝΘΕϹ *P* ΑΠΑΝΤΟΝ *P* 5 merorıſ *P* 8 ΤΟΝΔ *P'* ΕΤΑΗΚΑΡΕΡΟ|ϹΑΝΙΡ *P* 11 merorē *P* 18 uenırent *om.* *P* 21 latentē mucronē *P* 22 profitetur *P'*

νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον ἵνα ξυνάγωμεν Ἄρηα.

24 ergo si opportunitas necessariae reprehensionis emer-
serit, sic a philosopho proficiscetur, ut et tecta et
efficax sit. quid mirum, si feriet sapiens, ut dixi,
non sentientes, cum interdum sic reprehendat, ut re-
prehensus hilaretur nec tantum fabulis suis sed in-
terrogationibus quoque uim philosophiae nihil inep-
25 tum loquentis ostendet? hanc ergo nullus honestus
actus locusue, coetus nullus excludat, quae ita se aptat,
ut ubique sic appareat necessaria, tamquam abesse
illam nefas fuerit'.

II Et Auienus 'nouas mihi duas disciplinas uideris
inducere interrogandi uel etiam reprehendendi, ut
alacritas utrimque his, ad quos sermo est, excitetur,
cum dolor semper reprehensionem uel iustam sequatur,
unde haec, quae leuiter attigisti, fac, quaeso, enarrando
planiora'.

2 'Primum' inquit Eustathius 'hoc teneas uolo, non
de ea me reprehensione dixisse, quae speciem
accusationis habet, sed quae uituperationis instar est.
hoc Graeci *σκῶμμα* uocant non minus quidem ama-
rum quam accusatio, si importune proferatur, sed
a sapiente sic proferetur, ut dulcedine quoque non
3 careat. et ut prius tibi de interrogatione respondeam,
qui uult amoenus esse consultor, ea interrogat, quae
sunt interrogato facilia responsu, et quae scit illum
4 sedula exercitatione didicisse. gaudet enim quisquis
prouocatur ad doctrinam suam in medium proferendam,
quia nemo uult latere quod didicit, maxime, si scientia,
quam labore quaesiuit, cum paucis illi familiaris et
plurimis sit incognita, ut de astronomia uel dialectica

1 Il. B 381

1 ЄΡΧЄCO *P*   YNA *P*   9 quae ita ſe aptat *om.* *P*
13 uel &iā *om.* *P'*   15 ſequatur *om.* *P*   16 haec *om.* *P*
21 ſcōma *P*   23 ſapiente n̄ ꝓferetur *P*

ceterisque similibus. tunc enim uidentur consequi
fructum laboris, cum adipiscuntur occasionem publicandi,
quae didicerant, sine ostentationis nota, qua caret qui
non ingerit sed inuitatur ut proferat. contra magnae 5
amaritudinis est, si coram multis aliquem interroges,
quod non opima scientia quaesiuit. cogitur enim aut
negare se scire, quod extremum uerecundiae damnum
putant, aut respondere temere et fortuito se euentui
ueri falsiue committere, unde saepe nascitur inscitiae
proditio, et omne hoc infortunium pudoris sui imputat
consulenti. nec non et qui obierunt maria et terras, 6
gaudent cum de ignoto multis uel terrarum situ uel
sinu maris interrogantur, libenterque respondent et
describunt modo uerbis modo radio loca, gloriosum
putantes, quae ipsi uiderant aliorum oculis obicere.
quid duces uel milites? quam fortiter a se facta semper 7
dicturiunt et tamen tacent arrogantiae metu? nonne
hi, si ut haec referant, inuitentur, mercedem sibi
laboris aestimant persolutam, remunerationem putantes
inter uolentes narrare, quae fecerant? adeo autem id 8
genus narrationum habet quendam gloriae saporem,
ut, si inuidi uel aemuli forte praesentes sint, tales
interrogationes obstrependo discutiant et alias inferendo
fabulas prohibeant illa narrari, quae solent narranti
laudem creare. pericula quoque praeterita uel aerum- 9
nas penitus absolutas, qui euasit, ut referat gratissime
prouocatur: nam qui adhuc in ipsis uel paululum
detinetur, horret admonitionem et formidat relatum.
id adeo Euripides expressit

ὡς ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

30 Eurip. fragm. 131 Nauck.

4 ıgerıt *P′* 7 dāpnū *P* 13 reſpendent *P′* 16 ſemper *om. P* 18 ut *om. P′* 29 id adeo] ıdeo *P* 30 ΜΕΜΝΕ̣[Η]ϹΤΑΙΠΟΝΟ̣[ω]Ν *P*

adiecit enim *σωθέντα*, ut ostenderet, post finem malorum gratiam relationis incipere. et poeta uester adiciendo olim, quid aliud nisi post emensa infortunia futuro tempore iuuare dicit memoriam sedati laboris

forsan et haec olim meminisse iuuabit.

10 nec negauerim, esse malorum genera, quae non uult
qui pertulit uel transacta meminisse nec minus interrogatus offenditur quam cum in ipsis malis fuit,
ut qui carnifices expertus est et tormenta membrorum, aut qui infaustas pertulit orbitates, uel cui nota
quondam adflicta censoria est. caue interroges, ne
11 uidearis obicere. illum saepe, si potes, ad narrandum
prouoca, qui recitando fauorabiliter exceptus est, uel
qui libere et feliciter legationem peregit, uel qui ab
imperatore comiter affabiliterque susceptus est, uel
siquis tota paene classe a piratis occupata seu ingenio
seu uiribus solus euasit, quia uix implet desiderium
12 loquentis rerum talium uel longa narratio. iuuat,
siquem dicere iusseris amici sui repentinam felicitatem,
quam sponte non audebat uel dicere uel tacere modo
13 iactantiae modo malitiae metu. qui uenatibus gaudet,
interrogetur de siluae ambitu, de ambage lustrorum,
de uenationis euentu. religiosus si adest, da illi
referendi copiam, quibus obseruationibus meruerit
auxilia deorum, quantus illi caerimoniarum fructus,
quia et hoc genus religionis existimant, numinum
beneficia non tacere, adde quia uolunt et amicos se
14 numinibus aestimari. si uero et senex praesens est,
habes occasionem qua plurimum illi contulisse uidearis,
si eum interroges uel quae ad illum omnino non

6 Aen. I 203

13 ılle *P'* narrattum *ut uid. P'* 14 ſuſceptuſ *P* 22 & *in* m&u *in ras. in P* 25 meruıtrıt *corr. in* meruetrıt *in P*

pertinent. est enim huic aetati loquacitas familiaris.
haec sciens Homerus quandam congeriem simul inter- 15
rogationum Nestori fecit offerri

ὦ Νέστορ Νηληιάδη, σὺ δ' ἀληθὲς ἔνισπες,
πῶς ἔθαν' Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων;
ποῦ Μενέλαος ἔην;
ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαιικοῦ.

tot loquendi semina interrogando congessit ut pruritum
senectutis expleret. et Vergilianus Aeneas gratum se 16
ad omnia praebens Euandro uarias illi narrandi
occasiones ministrat. neque enim de una re aut de
altera requirit sed

singula laetus
exquiritque auditque uirum monimenta priorum,

et Euander consultationibus captus scitis quam multa
narrauerit'.

Haec dicentem fauor omnium excepit. sed mox III
subiecit Auienus 'uos omnes, qui doctorum doctissimi
adestis, orauerim, ut hortatu uestro Eustathius, quae
de scommate paulo ante dixerit, animetur aperire'.
omnibusque ad hoc prouocantibus ille contexuit
'praeter categorian, quae *ψόγος* est, et praeter 2
διαβολήν, quae delatio est, sunt alia duo apud Graecos
nomina, *λοιδορία* et *σκῶμμα*, quibus nec uocabula
Latina repperio, nisi forte dicas loedoriam expro-
brationem esse ac directam contumeliam, scomma
enim paene dixerim morsum figuratum, quia saepe
fraude uel urbanitate tegitur, ut aliud sonet, aliud
intellegas. nec tamen semper ad amaritudinem pergit, 3
sed non numquam his, in quos iacitur, et dulce est.

---

4 Od. γ 247 13 Aen. VIII 311

---

5 ἔθαν'] ΕΘΔ *P* εὐρυκρείων] ΕΙΡΙΠΕC* *P* Ἀγαμέμνων *om. P* 20 aperıere *P'* 22 ΨΟC *P* 23 CΔΙΑΒΟΛΗΝ *P* 24 ledorıa & ſōma *P* 25 ledoriā *P*

quod genus maxime uel sapiens uel alius urbanus
exercet praecipue inter mensas et pocula, ubi facilis
4 est ad iracundiam prouocatio. nam sicut in praecipiti
stantem uel leuis tactus impellit, ita uino uel infusum
uel aspersum paruus quoque dolor incitat in furorem.
ergo cautius in conuiuio abstinendum scommate, quod
5 tectam intra se habet iniuriam. tanto enim pressius
haerent dicta talia quam directae loedoriae, ut hami
angulosi quam directi mucrones tenacius infiguntur,
maxime quia dicta huius modi risum praesentibus
mouent, quo uelut adsensus genere confirmatur iniuria.
6 est autem loedoria huius modi o b l i t u s n e e s, q u i a
s a l s a m e n t a u e n d e b a s? scomma autem, quod dixi-
mus saepe contumeliam esse celatam, tale est m e-
m i n i m u s, q u a n d o b r a c h i o t e e m u n g e b a s. nam
cum res eadem utrobique dicta sit, illud tamen loe-
doria est, quod aperte obiectum exprobratumque est,
7 hoc scomma, quod figurate. O c t a u i u s, qui natu
nobilis uidebatur, C i c e r o n i recitanti ait n o n a u d i o
q u a e d i c i s. ille respondit c e r t e s o l e b a s b e n e
f o r a t a s a u r e s h a b e r e. hoc eo dictum quia Octa-
uius Libys oriundus dicebatur, quibus mos est aurem
forare.

8 In eundem C i c e r o n e m L a b e r i u s, cum ab eo
ad consessum non reciperetur, dicentem r e c i p e r e m
t e, n i s i a n g u s t e s e d e r e m, ait mimus ille mordaciter
a t q u i s o l e b a s d u a b u s s e l l i s s e d e r e obiciens tanto
uiro lubricum fidei. sed et quod Cicero dixit n i s i
a n g u s t e s e d e r e m, scomma fuit in C. Caesarem, qui
in senatum passim tam multos admittebat, ut eos
9 quattuordecim gradus capere non possent. tali ergo
genere, quod fetum contumeliae est, abstinendum
sapienti semper, ceteris in conuiuiis est.

---

8 ledorię *P* 12 lędoria *P* 14 contuliā *P* 16 ſit dicta ſit *P* lędoria *P* 22 oriundo *P* 25 idicente *P* 27 obicienſ — 28 fidei *om.* *P'* 29 C·] g̃· *P* 32 f&ū *P*

10 Sunt alia scommata minus aspera, quasi edentatae beluae morsus, ut Tullius in consulem, qui uno tantum die consulatum peregit, solent inquit esse flamines diales, modo consules diales habemus, et in eundem uigilantissimus est consul noster, qui in consulatu suo somnum non uidit, eidemque exprobranti sibi, quod ad eum consulem non uenisset, ueniebam, inquit sed nox me conprehendit.

11 Haec et talia sunt, quae plus urbanitatis, minus amaritudinis habent, ut sunt et illa de non nullis corporis uitiis aut parum aut nihil gignentia doloris, ut si in caluitium cuiusquam dicas uel in nasum, seu curuam erectionem seu Socraticam depressionem. haec enim quanto minoris infortunii sunt, tanto leuioris doloris. 12 contra oculorum orbitas non sine excitatione commotionis obicitur, quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo iurauerat, quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. cum enim quasi puniendus ad Antigonum raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omni modo clementiam regis experturus esset, cum ad oculos eius uenisset, respondit ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis. erat autem Antigonus uno orbatus oculo. et importuna urbanitas male dicacem luce priuauit.

13 Nec negauerim, philosophos quoque incurrisse non numquam per indignationem hoc genus scommatis. nam cum regis libertus ad nouas diuitias nuper erectus philosophos ad conuiuium congregasset et inridendo eorum minutulas quaestiones scire se uelle dixisset, cur ex nigra et ex alba faba pulmentum unius coloris edatur, Aridices philosophus indigne

---

11 et illa] ñ nul|la *P* 12 parū *in ras. in P* 17 thoocritū *P′* 24 *pro* erat *est* ∈ *sequentibus euanidis his ut uid. litteris* rga *in P* 29 ab ad *P* 33 edat *P* phılofophof *P′*

ferens tu nobis inquit absoluas, cur et de albis
et de nigris loris similes maculae gignantur.
14 Sunt scommata, quae in superficie habent speciem
contumeliae, sed interdum non tangunt audientes,
cum eadem, si obnoxio dicantur, exagitant, ut contra
sunt, quae speciem laudis habent, et persona audientis
efficit contumeliae plena. de genere priore prius
15 dicam. L. †Quintus praetor de prouincia nuper
reuerterat obseruata, quod mireris Domitiani tempori-
bus, praeturae maxima castitate. is cum aeger ad-
sidenti amico diceret, frigidas se habere manus,
renidens ille ait atquin eas de prouincia calidas
paulo ante reuocasti. risit Quintus delectatusque
est quippe alienissimus a suspicione furtorum. contra,
si hoc diceretur male sibi conscio et sua furta
16 recolenti, exacerbasset auditum. Critobulum famosae
pulchritudinis adulescentem Socrates cum ad con-
parationem formae prouocaret, iocabatur, non inridebat.
certe si dicas consummatarum diuitiarum uiro tibi
excito creditores tuos, aut si nimis casto gratae
tibi sunt meretrices, quia continua eas largi-
tate ditasti, uterque delectabuntur scientes, his
17 dictis suam conscientiam non grauari. sicut contra
sunt, quae sub specie laudis exagitant, sicut paulo
ante diuisi. nam si timidissimo dixero Achilli uel
Herculi conparandus es, aut famosae iniquitatis
uiro ego te Aristidi in aequitate praepono, sine
dubio uerba laudem sonantia ad notam uituperationis
18 suae uterque tracturus est. eadem scommata eosdem
modo iuuare modo mordere possunt pro diuersitate
praesentium personarum. sunt enim, quae si coram
amicis obiciantur nobis, libenter audire possimus,
uxore uero seu parentibus uel magistris praesentibus
dici in nos aliquod scomma nolimus, nisi forte tale

---

6 perſona *Ianius:* pſonā *P* 7 plena *Ianius:* plenā *P*
8 Luciuſ *P* 17 adoleſcentem *P* 18 irridebat *P* 34 nolumuſ *P*

sit, quod illorum censura libenter accipiat, ut siquis 19
adulescentem coram parentibus uel magistris inrideat,
quod insanire possit continuis uigiliis lectionibusque
nocturnis, aut uxore praesente, quod stulte faciat
uxorium se praebendo nec ullam elegantiam eligendo
formarum. haec enim et in quos dicuntur et prae-
sentes hilaritate perfundunt. commendat scomma et 20
condicio dicentis, si in eadem causa sit, ut si alium
de paupertate pauper inrideat, si obscure natum natus
obscure. nam Tarseus Amphias cum ex hortulano
potens esset, et in amicum quasi degenerem non
nulla dixisset, mox subiecit sed et nos de isdem
seminibus sumus, et omnes pariter laetos fecit.
illa uero scommata directa laetitia eum, in quem 21
dicuntur, infundunt, si uirum fortem uituperes quasi
salutis suae prodigum et pro aliis mori uolentem, aut
si obieceris liberali, quod res suas profundat minus
sibi quam aliis consulendo. sic et Diogenes Anti-
sthenem Cynicum, magistrum suum, solebat ueluti
uituperando laudare. ipse me aiebat mendicum
fecit ex diuite, et pro ampla domo in dolio
fecit habitare. melius autem ista dicebat, quam si
diceret gratus illi sum, quia ipse me philosophum
et consummatae uirtutis uirum fecit.

Ergo cum unum nomen scommatis sit, diuersi 22
in eo continentur effectus. ideo apud Lacedaemonios
inter cetera exactae uitae instituta hoc quoque exer-
citii genus a Lycurgo est institutum, ut adulescentes
et scommata sine morsu dicere et ab aliis in se dicta
perpeti discerent, ac siquis eorum in indignationem
ob tale dictum prolapsus fuisset, ulterius ei in alterum
dicere non licebat. cum ergo uideas, mi Auiene — 23
instituenda est enim adulescentia tua, quae ita docilis

2 adolefcentem *P* 2 *et* 9 ırrıdeat *P* 8 conditıo (*P*) 16 cuolentē *P* 25 fcōmatıf fcōmatıf *P* 26 affectuf *P* lacedemonıof *P* 28 lıcurgo *P* adolefcentef *P* 31 ob *in ras. in P* 33 adolefcentıa *P*

est, ut discenda praecipiat — cum uideas, inquam,
anceps esse omne scommatum genus, suadeo in con-
uiuiis, in quibus laetitiae insidiatur ira, ab huius modi
dictis facessas et magis quaestiones conuiuales uel
24 proponas uel ipse dissoluas. quod genus ueteres
ita ludicrum non putarunt, ut et Aristoteles de ipsis
aliqua conscripserit et Plutarchus et uester Apuleius,
nec contemnendum sit, quod tot philosophantium curam
meruit.'

IIII Et Praetextatus 'hoc quaestionum genus cum
senilem deceat aetatem, cur soli iuueni suadetur?
quin agite, omnes qui adestis hic, apta conuiuio fabu-
lemur, nec de cibatu tantum sed et siqua de natura
corporum uel alia, praesente maxime Disario nostro,
cuius plurimum ad hoc genus quaestionum poterit ars
et doctrina conferre, sortiamurque, si uidetur, ut per
ordinem unus quisque proponat, quam soluendam
aestimat quaestionem.'

2 Hic adsensi omnes Praetextato anteloquium de-
tulerunt orantes ut, cum ipse coepisset, ceteris ex filo
consultationis eius interrogandi constitueretur exem-
3 plum. tum ille 'quaero' inquit 'utrum simplex an
multiplex cibus digestu sit facilior, quia multos hunc,
non nullos illum sectantes uidemus. et est quidem
superba et contumax et uelut sui ostentatrix continentia,
contra amoenam se et comem adpetentia uult uideri.
cum ergo una censoria sit, contra delicata altera,
scire equidem uelim, quae seruandae aptior sit sani-
tati. nec longe petendus adsertor est, cum Disarius
adsit, qui quid conueniat corporibus humanis non
minus callet quam ipsa natura fabricae huius auctor
et nutrix. dicas ergo uelim, quid de hoc quod quae-
ritur medicinae ratio persuadeat.'

4 'Si me' Disarius inquit 'aliquis ex plebe impe-

8 con|tēpnendū *P* 12 hıc] hęc *P* 16 ſortıamur. Quę *P* 20 cępıſſ& *P* 26 amenā *P*

ritorum de hac quaestione consuluisset, quia plebeia
ingenia magis exemplis quam ratione capiuntur, ad-
monuisse illum contentus forem institutionis pecudum,
quibus cum simplex et uniformis cibus sit, multo
saniores sunt corporibus humanis, et inter ipsas illae
morbis implicantur quibus, ut altiles fiant, offae con-
positae et quibusdam condimentis uariae farciuntur.
nec dubitaret posthac, cum aduertisset animalibus 5
simplici cibo utentibus familiarem sanitatem, aegrescere
autem et inter illa quae saginam conposita uarietate
patiuntur, quia constat id genus alimoniae non magis
copia quam uarietate crudescere. fortasse illum ad- 6
tentiorem exemplo altero fecissem, ut consideraret
nullum umquam fuisse medicorum circa curas aegre-
scentium tam audacis neglegentiae, ut febrienti uarium
et non simplicem cibum daret. adeo constat, quam
facilis digestu sit uniformis alimonia, ut ei, uel cum
infirma est natura, sufficiat. nec tertium defuisset 7
exemplum, ita esse uitandam ciborum uarietatem ut
uaria solent uina uitari. quis enim ambigat, eum qui
diuerso uino utitur, in repentinam ruere ebrietatem
necdum hoc potus copia postulante? tecum autem 8
Vetti, cui soli perfectionem omnium disciplinarum
contigit optinere, non tam exemplis quam ratione
tractandum est, quae et me tacente clam te esse non
poterit.

Cruditates eueniunt aut qualitate suci, in quem 9
cibus uertitur, si non sit aptus humori, qui corpus
optinuit, aut ipsius cibi multitudine, non sufficiente
natura ad omnia, quae congesta sunt, concoquenda.
ac primum de suci qualitate uideamus. qui simpli- 10
cem cibum sumit, facile quo suco corpus eius uel
grauetur uel iuuetur, usu docente cognoscit. nec enim

2 admonuiſſem *P* 3 fore *P* 7 uarie *P* 14 feciſſe *P'*
20 uitari *Ianius ex marg. cod. Bernensis 514:* mutari (*P*)
28 ſic *ut uid. P'* 31 quid *ut uid. P'*

ambigit, cuius cibi qualitate possessus sit, cum unum sumpserit, et ita fit, ut noxa, cuius causa deprehensa
11 sit, facile uitetur. qui autem multiplici cibo alitur, diuersas patitur qualitates ex diuersitate sucorum, nec concordant humores ex materiae uarietate nascentes, nec efficiunt liquidum purumue sanguinem, in quem iecoris ministerio uertuntur et in uenas cum tumultu suo transeunt. hinc morborum scaturrigo, qui ex repugnantium sibi humorum discordia nascuntur.
12 deinde quia non omnia quae esui sunt una natura est, non omnia simul coquuntur sed alia celerius, tardius alia, et ita fit, ut digestionum sequentium
13 ordo turbetur. neque enim cibi, quem sumimus, una digestio est sed, ut corpus nutriat, quattuor patitur digestiones, quarum unam omnes uel ipsi quoque hebetes sentiunt, alias occultior ratio deprehendit. quod ut omnibus liqueat, paulo altius mihi causa
14 repetenda est. quattuor sunt in nobis uirtutes, quae administrandam alimoniam receperunt, quarum una dicitur *καθελκτική*, quae deorsum trahit cibaria confecta mandibulis. quid enim tam crassam materiam per faucium angusta fulciret, nisi eam uis naturae
15 occultior hauriret? hausta uero ut non continuo lapsu per omne corpus succedentibus sibi foraminibus peruium ad imum usque descendant, et talia, qualia accepta sunt, egerantur, sed salutare officium digestionis expectent, secundae haec cura uirtutis est, quam Graeci, quia retentatrix est, uocant *καθεκτικήν*.
16 tertia, quia cibum in aliud ex alio mutat, uocatur *ἀλλοιωτική*. huic obsecuntur omnes, quia ipsa
17 digestionibus curat. uentris enim duo sunt orificia, quorum superius erectum recipit deuorata et in follem uentris recondit. hic est stomachus, qui paterfamilias

9 humorum] mc℞ *P* 11 eſt *om.* *P* 13 **ſumımuſ *P* 14 quatuor *P′* 20 ΚΑΘΕΑΚΤΙΚΗ *P* 24 lapſu ſup *P* 25 deſcenſū dant *P′* 26 acceptaſ *ut uid.* *P′* 29 tertıa — 30 ἀλλοιωτική *om.* *P* 30 obſequuntur *P*, *add. Cantabrigiensis*

dici meruit, quasi omne animal solus gubernans, nam
si aegrescat, uita in ancipiti est titubante alimoniae
meatu, cui natura tamquam rationis capaci uelle ac
nolle contribuit. inferius uero demissum intestinis
adiacentibus inseritur, et inde uia est egerendis. ergo 18
in uentre fit prima digestio uirtute *ἀλλοιωτικῇ* in
sucum uertente quicquid acceptum est, cuius faex
retrimenta sunt, quae per intestina inferiore orificio
tradente labuntur, et officio quartae uirtutis, cui
ἀποκριτική nomen est, procuratur egestio. ergo post- 19
quam in sucum cibus reformatur, hic iam iecoris cura
succedit. est autem iecur concretus sanguis, et ideo
habet natiuum calorem, quod confectum sucum uertit
in sanguinem, et sicut cibum in sucum uerti prima
est, ita sucum transire in sanguinem secunda digestio
est. hunc calor iecoris administratum per uenarum 20
fistulas in sua quaeque membra dispergit, parte quae
ex digestis frigidissima est in lienem refusa, qui ut
iecur caloris ita ipse frigoris domicilium est. nam 21
ideo omnes dexterae partes ualidiores sunt et de-
biliores sinistrae, quia has regit calor uisceris sui,
illae contagione frigoris sinistra optinentis hebetantur.
in uenis autem et arteriis, quae sunt receptacula 22
sanguinis et spiritus, tertia fit digestio. nam accep-
tum sanguinem quodam modo defaecant, et, quod in
eo aquosum est, uenae in uesicam refundunt, liquidum
uero purumque et altilem sanguinem singulis totius
corporis membris ministrant, et ita fit ut, cum cibum
solus uenter accipiat, alimonia eius dispersa per uni-
uersos membrorum meatus ossa quoque et medullas
et ungues nutriat et capillos. et haec est quarta 23
digestio, quae in singulis membris fit, dum, quod uni
cuique membro datum est, ipsi membro fit nutrimen-
tum. nec tamen huic totiens defaecato retrimenta

---

6 ΑΛΛΟΙΩΤΙΚΗΙ *P* 7 fex *P* 10 ΑΠΟΕΚ|ΚΡΙΤΙΚΗ *P*
17 quoq. *P* 26 ea *P* 29 accıpıt *P'*

sua desunt, quae, cum membra omnia in sua sunt
24 sanitate, per occultos euanescunt meatus. siqua uero
pars corporis aegrescat, in ipsam quasi infirmiorem
ultima illa, quae diximus retrimenta, labuntur, et hinc
nascuntur morborum causae, quae ῥεύματα medicis
25 uocare mos est. si enim fuerit ultimi suci iusto uberior
multitudo, hanc a se repellit pars corporis illa, quae
sanior est, et sine dubio labitur in infirmam quae uires
non habet repellendi, unde alieni receptio distendit
locum, in quem ceciderit, et hinc creantur dolores. haec
est ergo triplex causa uel podagrae uel cuiuslibet ex
confluentia morbi id est multitudo humoris, fortitudo
26 membri a se repellentis et recipientis infirmitas. cum
igitur adseruerimus quattuor in corpore fieri digestiones,
quarum altera pendet ex altera, et si praecedens fuerit
impedita, nullus fit sequentis effectus, recurramus animo
ad illam primam digestionem, quae in uentre conficitur,
et inuenietur, quid impedimenti ex multiformi nascatur
27 alimonia. diuersorum enim ciborum diuersa natura
est, et sunt qui celerius, sunt qui tardius digeruntur.
cum ergo prima digestio uertit in sucum, quia non
simul omnia accepta uertuntur, quod prius uersum
est, dum alia tardius uertuntur, acescit, et hoc saepe
28 etiam eructando sentimus. alia quoque, quibus tarda
digestio est, uelut ligna humida, quae urgente igne
fumum de se creant, sic et illa imminente igne
naturae fumant, dum tardius concoquuntur, si quidem
29 nec hoc sensum eructantis euadit. cibus autem simplex
non habet controuersam moram, dum simul in simplicem sucum uertitur, nec digestio ulla turbatur, dum
omnes sibi stata momentorum dimensione succedunt.
30 siquis autem — quia nihil impatientius imperitia —
rationes has dedignetur audire, aestimans, non impe-

10 hic *P'* 11 ex confluentia — 12 multitudo *om. P, add. Cantabr.* 17 deſtigeſtionē *ut uid. P'* 25 urguente *P* 26 igne *om. P'* 29 con|trouerſiā *P'* 31 ſucceduntur *P*

diri digestionem nisi sola ciborum multitudine, nec
uelit de qualitate tractare, hic quoque multiformis
alimonia deprehenditur causa morborum. nam pulmen- 31
torum uarietas recipit uaria condimenta, quibus gula
ultra quam naturae necesse est, lacessitur et fit inde
congeries, dum pruritu desiderii amplius uel certe de
singulis parua libantur. hinc Socrates suadere solitus 32
erat, illos cibos potusue uitandos, qui ultra sitim
famemue sedandam producunt adpetentiam. denique
uel propter hoc edendi uarietas repudietur, quia plena
est uoluptatis, a qua seriis et studiosis cauendum est.
quid enim tam contrarium quam uirtus et uoluptas?
sed modum disputationi facio, ne uidear hoc ipsum, 33
in quo sumus, licet sobrium sit, tamen, quia uarium
est, accusare conuiuium'.

Haec cum Praetextato et ceteris prona adsen- V
sione placuissent, Euangelus exclamauit 'nihil tam
indignum toleratu, quam quod aures nostras Graeca
lingua captiuas tenet et uerborum rotunditati adsen-
tiri cogimur circumuenti uolubilitate sermonis, qui ad
extorquendam fidem agit in audientes tyrannum. et 2
quia his loquendi labyrinthis impares nos fatemur,
age, Vetti, hortemur Eustathium, ut recepta contraria
disputatione quicquid pro uario cibo dici potest uelit
communicare nobiscum, ut suis telis lingua uiolenta
succumbat, et Graecus Graeco eripiat hunc plausum
tamquam cornix cornici oculos effodiat'.

Et Symmachus 'rem iucundam, Euangele, ama- 3
rius postulasti. audere enim contra tam copiose et
eleganter inuenta res est, quae habeat utilem uolup-
tatem, sed non tamquam ingeniis insidiantes et
gloriosis tractatibus inuidentes hoc debemus expetere.
nec abnego, potuisse me quoque tamquam palinodiam 4

---

1 dcıboꝝ *P* 9 app&entıā *P* 19 teneat *P* 20 ſer-mo∗nıſ *P* 21 tırannū *P* 22 laberınthıſ *P* 28 ſım|machuſ *P* ıocundam *P* 29 audıre *P* 30 eſt *om.* *P*

canere. est enim rhetorica prolusio, communes locos in utramuis partem inuentorum alternatione tractare. sed quia facilius Graecorum inuentionibus a Graecis forte aliis relata respondent, te, Eustathi, oramus omnes, ut sensa et inuenta Disarii contrariis repellendo in integrum restituas exauctoratum conuiuiorum leporem.'

5 Ille diu hoc a se officium deprecatus, ubi tot impellentium procerum, quibus obuiandum non erat, hortatui succubuit 'bellum' inquit 'duobus mihi amicissimis cogor indicere, Disario et continentiae sed ab auctoritate uestra tamquam ab edicto praetoris impetrata uenia gulae patronum, quia necesse est,
6 profitebor. in primo speciosis magis quam ueris, ut docebitur, exemplis paene nos Disarii nostri cepit ingenium. ait enim pecudes simplici uti cibo et ideo expugnari difficilius earum quam hominum sanitatem.
7 sed utrumque falsum probabo. nam neque simplex est animalibus mutis alimonia, nec ab illis quam a nobis morbi remotiores. testatur unum uarietas pratorum, quae depascuntur, quibus herbae sunt amarae pariter et dulces, aliae sucum calidum aliae frigidum nutrientes, ut nulla culina possit tam diuersa condire,
8 quam in herbis natura uariauit. notus est omnibus Eupolis, inter elegantes habendus ueteris comoediae poetas. is in fabula, quae inscribitur *Αἶγες*, inducit capras de cibi sui copia in haec se uerba iactantes

9 *βοσκόμεθ' ὕλης ἀπὸ παντοδαπῆς, ἐλάτης, πρίνου κομάρου τε,*

---

28 Meinekii fragm. com. I 426

---

1 r&horıca *P* 6 exautoratū *P'* 15 exemplıſ *om. P, add. Cantabr.* 17 ſanıtē *P'* 20 unum] enī *P* 22 parıter *om. P'* 26 ęgeſ *P* 27 cıpı *P'* 28 ΕΛΑ ΤΕϹΠΡΙ ∗ ΝΟΥ (*in ras. non uidetur littera fuisse sed hasta tantum litterae coeptae sed non perfectae*) *P*

πτόρθους ἁπαλοὺς ἀποτρώγουσαι, καὶ πρὸς τούτοις τιθύμαλλον
κύτισόν τ' ἠδὲ σφάκον εὐώδη καὶ σμίλακα τὴν πολύφυλλον,
κότινον σχῖνον μελίαν πεύκην, ἁλίαν δρῦν, κιττὸν ἐρίκην
πρόμαλον ῥάμνον φλόμον ἀνθερικὸν κισθὸν φηγὸν θύμα θύμβραν.

uideturne uobis ciborum ista simplicitas ubi tot enumerantur uel arbusta uel frutices non minus suco diuersa quam nomine? quod autem non facilius 10 morbis homines quam pecudes occupentur, Homero teste contentus sum, qui pestilentiam refert a pecudibus inchoatam, quando morbus, antequam in homines posset inrepere, facilius captis pecoribus incubuit. sed 11 et quanta sit mutis animalibus infirmitas uitae breuitas indicio est. quod enim eorum, quibus notitia nobis in usu est, potest annos hominis aequare? nisi recurras forte ad ea, quae de coruis atque cornicibus fabulosa dicuntur, quos tamen uidemus omnibus inhiare cadaueribus uniuersisque seminibus insidiari, fructus arborum persequi. nam non minus edacitatis habent, quam de longaeuitate eorum opinio fabulatur. secundum, si bene recordor, exemplum est, solere 12 medicos aegris simplicem cibum offerre, non uarium, cum hunc offeratis, ut opinor, non quasi digestu faciliorem, sed quasi minus adpetendum, ut horrore uniformis alimoniae edendi desiderium languesceret, quasi multis concoquendis per infirmitatem non sufficiente naturá. ideo siquis aegrescentium uel de ipso simplici amplius adpetat, subducitis adhuc desideranti. ideo uobis commento tali non qualitas sed modus

1 ΠΤΟΡΟΟΥϹ *P* Α·ΠΟΥΡΩΓΟ|ΥϹΑΙ *P* τούτοις τιθύμαλλόν *Bergkius:* ΤΟΥΤΟΙϹΙΝ ЄΓΑΛΛΟΗΝ *P* 3 ΦΑϹ·| ΚΟΝ *P* 4 ΠΟΛΥΦΥΜΟΝ *P* 5 ἐλάαν *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 326* 7 ·ΘЄΡΙΚΟΝ·ΚΙϹϹΟΝ· *P* 15 ınrıpere *P* 16 multiſ *P* 18 eſt *om. P* 31 app&at *P* 32 ideo] ſ; adeo | *P*

13 quaeritur. quod autem in edendo sicut in potando suades uaria uitari, habet latentis captionis insidias, quia nomine similitudinis coloratur. ceterum longe alia potus, alia ciborum ratio est. quis enim umquam edendo plurimum mente sauciatus est, quod in bibendo
14 contingit? fartus cibo stomacho uel uentre grauatur, infusus uino fit similis insano, opinor quia crassitudo cibi uno in loco permanens expectat administrationem digestionis, et tunc demum membris sensim confectus illabitur; potus ut natura leuior mox altum petit et cerebrum, quod in uertice locatum est, ferit fumi
15 calentis aspergine. et ideo uaria uina uitantur, ne res, quae ad possidendum caput repentina est, calore tam diuerso quam subito consilii sedem sauciet. quod aeque in cibi uarietate metuendum nulla similitudo,
16 ratio nulla persuadet. in illa uero disputatione, qua digestionum ordinem sermone luculento et uario digessisti, illa omnia, quae de natura humani corporis dicta sunt, et nil nocent propositae quaestioni, et eloquenter dicta non abnego. illi soli non adsentior, quod sucos uarios de ciborum uarietate confectos dicis contrarios esse corporibus, cum corpora ipsa de con-
17 trariis qualitatibus fabricata sint. ex calido enim et frigido, de sicco et humido constamus. cibus uero simplex sucum de se unius qualitatis emittit. scimus autem similibus similia nutriri. dic quaeso unde tres
18 aliae qualitates corporis nutriantur? singula autem ad se similitudinem sui rapere testis E m p e d o c l e s, qui ait

ὡς γλυκὺ μὲν γλυκὺ μάρπτε, πικρὸν δ' ἐπὶ πικρὸν ὄρουσεν,
ὀξὺ δ' ἐπ' ὀξὺ ἔβη, θερμὸν δ' ἐποχεύετο θερμῷ.

19 te autem saepe audio Hippocratis tui uerba cum

6 ſtomachū | uel uentrē *P* 25 qualı|tab; *P* 28 empodoclef *P* 29 ΑΥ|ΚΥ ΜΕΝΤΑΥΚΥ *P* ἐ[πὶ πικρόν — θερμόν] *om. P'* 30 *prius* ὀξύ] Ξ|Υ *P* ΕΒΕ (Η *supra*) *P* δ' *om. P* ΠΟΧΕΥΕΤΟ *P*

admiratione referentem *εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν
ἤλγεεν· ἀλγεῖ δέ, οὐκ ἄρα ἓν ἐστί.* ergo si homo non
unum, nutriendus est non ex uno. nam et deus 20
omnium fabricator aerem quo circumfundimur, et
cuius spiramus haustu, non simplicem habere uoluit
qualitatem, ut aut frigidus sit semper aut caleat, sed
nec continuae siccitati nec perpetuo eum addixit hu-
mori, quia una nos non poterat qualitate nutrire de
permixtis quattuor fabricatos. uer ergo calidum fecit
et humectum, sicca est aestas et calida, autumnus
siccus et frigidus, hiems humida pariter et frigida est.
sic et elementa, quae sunt nostra principia, ex diuer- 21
sitatibus et ipsa constant et nos nutriunt. est enim
ignis calidus et siccus, aer humectus et calidus, aqua
similiter humecta sed frigida, terra frigida pariter et
sicca. cur ergo nos ad uniformem cibum redigis, cum
nihil nec in nobis nec circa nos nec in his, de quibus
sumus, uniforme sit? quod autem acescere uel non 22
numquam fumare in stomacho cibum uis adsignare
uarietati, ut credamus, pronunties oportet, aut semper
eum, qui uario cibo utitur, haec pati, aut numquam
illum pati, qui simplicem sumit. si uero et qui
mensa fruitur copiosa, hoc uitium saepe non sentit,
et qui se uno cibo adficit, saepe sustinet hoc quod
accusas, cur hoc uarietati et non modo edacitati ad-
signas? nam et de simplici auidus noxam patitur
cruditatis, et in uario moderatus digestionis commodo
fruitur. at, inquies, ipsa inmoderatio ex ciborum 23
uarietate nascitur titillante gula et ad sumenda plura,
quam necesse est, prouocante. rursus ad ea, quae 24
iam dixi, reuoluor, cruditates de modo, non de quali-
tate prouenire. modum uero seruat, qui sui potens

1 περὶ φύσιος ἀνθρώπου sect. III p. 4 ed. Foës (p. 20 Froben).

1 ammiratione *P* 2 ΕΛΓΕΕΝ *P* Ē Eſt *P* 3 nutriendū *P* 9 pmixtoſ *P′* 11 hiempſ *P* 15 a terra *P* 17 noſ *om. P* 23 copioſa *om. P′*

est et in mensa Sicula uel Asiana, excedit impatiens, etsi solis oliuis aut olere uescatur. et tam ille copiosus, si moderationem tenuit, sanitatis compos est, quam insanus fit ille, cui merus sal cibus est, si hoc
25 ipsum uoraciter inuaserit. postremo si in his, quae sumimus, uarietatem noxiam putas, cur potionum remedia, quae per os humanis uisceribus infunditis, ex tam contrariis ac sibi repugnantibus mixta com-
26 ponitis? suco papaueris admiscetis euphorbium, mandragoram aliasque herbas conclamati frigoris pipere temperatis, sed nec menstruosis carnibus abstinetis, inserentes poculis testiculos castorum et uenenata corpora uiperarum, quibus admiscetis quicquid nutrit India, quicquid deuehitur herbarum, quibus
27 Creta generosa est. cum ergo ad custodiam uitae hoc faciant remedia quod cibus, si quidem illa eam reuocent, iste contineat, cur illis prouidere uarietatem
28 laboras, istum squalori uniformitatis addicis? post omnia in uoluptatem censura cothurnati sermonis inuectus es, tamquam uoluptas uirtuti semper inimica sit, et non cum in luxum spreta mediocritate prolapsa est. quid enim agit ipse seruus non edendo nisi cogente fame nec potando praeter sitim, nisi ut de utroque capiat uoluptatem? ergo uoluptas non mox nomine ipso infamis est, sed fit modo utendi
29 uel honesta uel arguenda. parum est, si excusata sit, et non etiam laudetur uoluptas. nam cibus, qui cum uoluptate sumitur, desiderio tractus in uentrem reconditur patula expectatione rapientem, et dum animose fruitur, mox eum concoquit, quod non ex aequo cibis euenit, quos nulla sui dulcedo commendat. quid ergo accusas uarietatem quasi gulae irritamentum, cum salus sit hominis uigere adpetentiam, qua

---

3 moderationiſ *P'* cōpoſ *P* 6 remedio *P* 9 euforbiū *P* 11 menstruosis *Cant.*: monſtroſiſ *P* 12 r *in* caſtorū *in ras. in P* 15 eſt *om. P, add. Cant.* 19 coturnati *P* 22 ſeriuſ *P*

deficiente languescit et periculo fit propior? nam 30
sicut in mari gubernatores uento suo, etiam si nimius
sit, contrahendo in minorem modum uela praeter-
uolant et flatum, cum est maior, coercent, sopitum
uero excitare non possunt, ita et appetentia, cum
titillatur et crescit, rationis gubernaculo temperatur,
si semel ceciderit, animal extinguitur. si ergo cibo 31
uiuimus et cibum appetentia sola commendat, elabo-
randum nobis est commento uarietatis, ut haec semper
prouocetur, cum praesto sit ratio, qua intra modera-
tionis suae terminos temperetur. memineritis tamen 32
lepido me conuiuio adesse, non anxio, nec sic admitto
uarietatem, ut luxum probem, ubi quaeruntur aestiuae
niues et hibernae rosae et, dum magis ostentui quam
usui seruitur, siluarum secretum omne lustratur et
peregrina maria sollicitantur. ita enim fit, ut etiam
si sanitatem sumentium mediocritas obseruata non
sauciet, ipse tamen luxus morum sit aegritudo.'

His fauorabiliter exceptis Disarius 'obsecutus es' 33
inquit 'Eustathi, dialecticae, ego medicinae. qui uolet
eligere sequenda, usum consulat, et quid sit utilius
sanitati, experientia docebit.'

Post haec Flauianus 'et alios quidem medicos VI
idem dicentes semper audiui, uinum inter calida cen-
sendum, sed et nunc Eustathius cum causas ebrietatis
attingeret, praedicabat uini calorem. mihi autem saepe
hoc mecum reputanti uisa est uini natura frigori
propior quam calori, et in medium profero, quibus
ad hoc aestimandum trahor, ut uestrum sit de mea
aestimatione iudicium. uinum, quantum mea fert 2
opinio, sicut natura frigidum est, ita capax uel etiam
appetens fit caloris, cum calidis fuerit admotum. nam
et ferrum cum tactu sit frigidum

---

4 cohercent *P* 7 cecıdıtıt *P* extınguıt *P* 12 ſit *P*
15 ſeruıtur *om. P*, *add. Cant.* 17 ſanıtate *P* 19 obſequutuſ *P*
22 expertentıa *P* 30 mea *om. P′* 31 c uel *P* 32 fit *Cant.*: ÷ *P*

ψυχρὸν δ' ἕλε χαλκὸν ὀδοῦσιν,

si tamen solem pertulerit, concalescit et calor aduena
natiuum frigus expellit. hoc utrum ita esse ratio
3 persuadeat requiramus. uinum aut potu interioribus
conciliatur aut fotu, ut superficiem curet, adhibetur.
cum infunditur cuti, quin frigidum sit nec medici in-
fitias eunt, calidum tamen in interioribus praedi-
cant, cum non tale descendat sed admixtum calidis
4 concalescat. certe respondeant uolo, cur stomacho
in lassitudinem degeneranti ad instaurandas constric-
tione uires offerant aegrescenti uinum, nisi frigore suo
lassata cogeret et colligeret dissoluta? et cum lasso,
ut dixi, stomacho nihil adhibeant calidum, ne crescat
ulterius lassitudo, a uini potu non prohibent, defec-
5 tum in robur hac curatione mutantes. dabo aliud
indicium accidentis uino quam ingeniti caloris. nam
siquis aconitum nesciens hauserit, non nego haustu
eum meri plurimi solere curari. infusum enim uis-
ceribus trahit ad se calorem et ueneno frigido quasi
calidum iam repugnat. si uero aconitum ipsum cum
uino tritum potui datum sit, haurientem nulla curatio
6 a morte defendit. tunc enim uinum natura frigidum
admixtione sui frigus auxit ueneni, nec in interiori-
bus iam calescit, quia non liberum sed admixtum alii,
7 immo in aliud uersum descendit in uiscera. sed et
sudore nimio uel laxato uentre defessis uinum inge-
runt, ut in utroque morbo constringat meatus. in-
somnem medici frigidis oblinunt modo papaueris suco,
modo mandragora uel similibus, in quibus est et
uinum, nam uino somnus reduci solet, quod non nisi
8 ingeniti frigoris testimonium est. deinde omnia calida

---

1 Il. Ε 75

---

2 concaleſaт *P* aduenatıuū *P* 6 ınfıcıaſ *P* 9 reſpondeat *P′* 10 latıtudınē *P* (laxitudinem — laxata *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 326*) 30 reducıt *P*

Venerem prouocant et semen excitant et generationi
fauent, hausto autem mero plurimo fiunt uiri ad
coitum pigriores, sed nec idoneum conceptioni serunt,
quia uini nimietas ut frigidi facit semen exile uel
debile. hoc uero uel manifestissimam aestimationis 9
meae habet adsertionem, quod quaecumque nimium
algentibus, eadem contingunt ebriis. fiunt enim tre-
muli graues pallidi et saltu tumultuantis spiritus artus
suos et membra quatiuntur. idem corporis torpor
ambobus, eadem linguae titubatio. multis autem et
morbus ille, quem *παράλυσιν* Graeci uocant, sic nimio
uino ut multo algore contingit. respicite etiam, quae 10
genera curationis adhibeantur ebriis. nonne cubare
sub multis operimentis iubentur, ut exstinctus calor
refoueatur? non et ad calida lauacra ducuntur? non
illis unctionum tepore calor corporis excitatur? post- 11
remo qui fiunt crebro ebrii, cito senescunt, alii ante
tempus conpetentis aetatis uel caluitio uel canitie
insigniuntur, quae non nisi inopia caloris eueniunt.
quid aceto frigidius, quod culpatum uinum est? solum 12
enim hoc ex omnibus humoribus crescentem flammam
uiolenter extinguit, dum per frigus suum calorem
uincit elementi. nec hoc praetereo, quod ex fructibus 13
arborum illi sunt frigidiores, quorum sucus imitatur
uini saporem, ut mala seu simplicia seu granata uel
cydonia, quae cotonia uocat Cato.

Haec ideo dixerim, quod me saepe mouit et 14
exercuit mecum disputantem, quia in medium pro-
ferre uolui, quid de uino aestimauerim sentiendum.
ceterum consultationem mihi debitam non omitto.
te enim, Disari, conuenio, ut quod quaerendum mihi

---

26 Cato de re rust. 7, 3

---

3 idonei conceptionis erunt *P* 4 frigida *P* 11 ΠΑΡΑΛΙCIN *P* 15 ad *om.* *P* 25 ut mala *om.* *P* 26 cydonia *Veneta:* citonia *P*

15 occurrit absoluas. legisse apud philosophum Grae-
cum memini — ni fallor, ille Aristoteles fuit in
libro quem de ebrietate conposuit — mulieres raro
in ebrietatem cadere, crebro senes, nec causam uel
huius frequentiae uel illius raritatis adiecit. et quia
ad naturam corporum tota haec quaestio pertinet,
quam nosse et industriae tuae et professionis officium
est, uolo te causas rei, quam ille sententiae loco dixit,
si tamen philosopho adsentiris, aperire'.

16 Tum ille 'recte et hoc Aristoteles ut cetera, nec
possum non adsentiri uiro, cuius inuentis nec ipsa
natura dissentit. mulieres, inquit, raro ebriantur,
crebro senes. rationis plena gemina ista sententia
et altera pendet ex altera. nam cum didicerimus
quid mulieres ab ebrietate defendat, iam tenemus quid
senes ad hoc frequenter impellat. contrariam enim
sortita naturam sunt muliebre corpus et corpus senile.
17 mulier humectissimo est corpore. docet hoc et leuitas
cutis et splendor, docent praecipue adsiduae purga-
tiones superfluo exonerantes corpus humore. cum
ergo epotum uinum in tam largum ceciderit humo-
rem, uim suam perdit et fit dilutius, nec facile cerebri
18 sedem ferit fortitudine eius extincta. sed et haec
ratio iuuat sententiae ueritatem, quod muliebre corpus
crebris purgationibus deputatum pluribus consertum
est foraminibus, ut pateat in meatus et uias praebeat
humori in egestionis exitum confluenti, per haec fora-
19 mina uapor uini celeriter euanescit. contra senibus
siccum corpus est, quod probat asperitas et squalor
cutis. unde et haec aetas ad flexum fit difficilior,
quod est indicium siccitatis. intra hos uinum nec
patitur contrarietatem repugnantis humoris, et integra
ui sua adhaeret corpori arido, et mox loca tenet, quae

2 fr. 94 Arist. pseud. Rosii

2 memoni *P'* 15 quid *ita plene scriptum in P* 20 ex-
honerantes *P* 23 fortitudo ne *P'* & *om. P'*

sapere homini ministrant. dura quoque esse senum 20
corpora nulla dubitatio est, et ideo ipsi etiam natu-
rales meatus in membris durioribus obserantur, et
hausto uino exhalatio nulla contingit, sed totum ad
ipsam sedem mentis ascendit. hinc fit, ut et sani 21
senes malis ebriorum laborent, tremore membrorum,
linguae titubantia, abundantia loquendi, iracundiae
concitatione, quibus tam subiacent iuuenes ebrii quam
senes sobrii. si ergo leuem pertulerint impulsum uini,
non accipiunt haec mala, sed incitant, quibus aetatis
ratione iam capti sunt.'

Probata omnibus Disarii disputatione subiecit VII
Symmachus 'ut spectata est tota ratio, quam de
muliebris ebrietatis raritate Disarius inuenit, ita unum
ab eo praetermissum est, nimio frigore, quod in earum
corpore est, frigescere haustum uinum et ita debili-
tari, ut uis eius, quae elanguit, nullum possit calorem,
de quo nascitur ebrietas, excitare.'

Ad haec Horus 'tu uero, Symmache, frustra opi- 2
naris, frigidam esse mulierum naturam, quam ego
calidiorem uirili, si tibi uolenti erit, facile probabo.
humor naturalis in corpore, quando aetas transit 3
pueritiam, fit durior et acuitur in pilos. ideo tunc
et pubes et genae et aliae partes corporis uestiuntur.
sed in muliebri corpore hunc humorem calore siccante
fit inopia pilorum, et ideo in corpore sexus huius
manet continuus splendor et leuitas. est et hoc in 4
illis indicium caloris, abundantia sanguinis cuius natura
feruor est, qui ne urat corpus, si insidat, crebra pur-
gatione subtrahitur. quis ergo dicat frigidas, quas
nemo potest negare plenas caloris, quia sanguine
plenae sunt? deinde licet urendi corpora defunctorum 5
usus nostro saeculo nullus sit, lectio tamen docet eo
tempore quo igni dari honor mortuis habebatur, si-
quando usu uenisset, ut plura corpora simul incende-

19 ſīmache *P* 28 habundantıa *P*

rentur, solitos fuisse funerum ministros denis uirorum
corporibus adicere singula muliebria, et unius adiutu,
quasi natura flammei et ideo celeriter ardentis, cetera
6 flagrabant. ita nec ueteribus calor mulierum habe-
batur incognitus. nec hoc tacebo, quod, cum calor
semper generationis causa fit, feminae ideo celerius
quam pueri fiunt idoneae ad generandum, quia calent
amplius. nam et secundum iura publica duodecimus
annus in femina et quartus decimus in puero definit
7 pubertatis aetatem. quid plura? nonne uidemus mu-
lieres quando nimium frigus est, mediocri ueste con-
tentas nec ita operimentis plurimis inuolutas, ut uiri
solent, scilicet naturali calore contra frigus, quod aer
ingerit, repugnante?'

8 Ad haec renidens Symmachus 'bene' inquit 'Horus
noster temptat uideri orator ex Cynico, qui in contra-
rium uertit sensus, quibus potest muliebris corporis
frigus probari. nam quod pilis ut uiri non obsidentur,
inopia caloris est. calor est enim qui pilos creat,
unde et eunuchis desunt, quorum naturam nullus
negauerit frigidiorem uiris, sed et in corpore humano
illae partes maxime uestiuntur quibus amplius inest
caloris. leue autem est mulierum corpus quasi natu-
rali frigore densetum, comitatur enim algorem densi-
tas, leuitas densitatem. quod uero saepe purgantur,
non multi sed uitiosi humoris indicium est. indi-
gestum est enim et crudum, quod egeritur, et quasi
infirmum effluit, nec habet sedem, sed natura quasi
9 noxium et magis frigidum pellitur. quod maxime
probatur, quia mulieribus, cum purgantur, etiam algere
contingit, unde intellegitur frigidum esse, quod effluit,
et ideo in uiuo corpore non manere quasi inopia
10 caloris extinctum. quod muliebre corpus iuuabat
ardentes uiros, non caloris erat sed pinguis carnis et
oleo similis, quod non in illis contingeret ex calore.

---

6 celeriuſ *om.* P   15 ſīmachuſ P   23 lene P′

quod cito admonentur generationis, non nimii caloris 11
sed naturae infirmioris est, ut exilia poma celerius
maturescunt robusta serius. sed si uis intellegere in
generatione ueram rationem caloris, considera uiros
longe diutius perseuerare in generando quam mulieres
in pariendo, et hoc tibi sit indubitata probatio in
utroque sexu uel frigoris uel caloris. nam uis eadem
in frigidiore corpore celerius extinguitur, in calidiore
diutius perseuerat. quod frigus aeris tolerabilius uiris 12
ferunt, facit hoc suum frigus, similibus enim similia
gaudent. ideo ne corpus earum frigus horreat, facit
consuetudo naturae, quam sortitae sunt frigidiorem.

Sed de his singuli, ut uolent, iudicent. ego uero 13
ad sortem uenio consulendi, et quod scitu dignum
aestimo, ab eodem Disario quaero et mihi usque ad
affectum nimium amico et cum in ceteris tum in his
optime docto. nuper in Tusculano meo fui, cum 14
uindemiales fructus pro annua sollemnitate legerentur.
erat uidere permixtos rusticis seruos haurire uel de
expresso uel de sponte fluente mustum nec tamen
ebrietate capi. quod in illis praecipue admirabar,
quos impelli ad insaniam paruo uino noueram.
quaero, quae ratio de musto ebrietatem aut tardam
fieri faciat aut nullam?'

Ad haec Disarius 'omne, quod dulce est, cito 15
satiat, nec diuturnam desiderii sui fidem tenet, sed
in locum satietatis succedit horror. in musto autem
sola dulcedo est, suauitas nulla. nam uinum cum
in infantia est, dulce, cum pubescit, magis suaue quam
dulce est. esse autem harum duarum rerum distan- 16
tiam certe Homerus testis est, qui ait

μέλιτι γλυκερῷ καὶ ἡδέι οἴνῳ.

32 Od. υ 69

11 nec *P* 15 ęſtemo *P'* 16 nimiū *om. P'* 18 ſol-lēpnitate *P* 22 parua *P'* 30 diſtantiā *praeter* di *in ras. in P* 31 homeruſ *P'* 32 ΜΕΛΙΤΙΑΥ (*sequuntur* ΚΕΡΩΙ) *in ras. in P*

uocauit enim mel dulce et uinum suaue. mustum igitur cum necdum suaue est sed tantum modo dulce, horrore quodam tantum sumi de se non patitur,
17 quantum sufficiat ebrietati. addo aliud, naturali ratione ebrietati dulcedinem repugnare adeo, ut medici eos, qui usque ad periculum distenduntur uino plurimo, cogant uomere et post uomitum contra fumum uini, qui remansit in uenis, panem offerunt melle inlitum et ita hominem ab ebrietatis malo dulcedo defendit. ideo ergo non inebriat mustum, in quo est
18 sola dulcedo. sed et hoc de idonea ratione descendit, quod mustum graue est, et flatus et aquae permixtione et pondere suo cito in intestina delabitur ac profluit nec manet in locis obnoxiis ebrietati, delapsum uero relinquit sine dubio in homine ambas qualitates naturae suae, quarum altera in flatu, altera in aquae
19 substantia est. sed flatus quidem quasi aeque ponderosus in ima delabitur, aquae uero qualitas non solum ipsa non impellit in insaniam, sed et, siqua uinalis fortitudo in homine resedit, hanc diluit et expellit.
20 inesse autem aquam musto uel hinc docetur, quod, cum in uetustatem procedit, fit mensura minus sed acrius fortitudine, quia exhalata aqua, qua molliebatur, remanet uini sola natura cum fortitudine sua libera, nulla diluti humoris permixtione mollita.'

VIII Post haec Albinus Furius 'ego quoque pro uirili portione Disarium nostrum inexercitum non relinquo. dicas quaeso, quae causa difficile digestu facit isicium, quod ab insectione insicium dictum amissione N litterae postea quod nunc habet nomen obtinuit, cum multum in eo digestionem futuram iuuerit tritura tam diligens, et quicquid graue erat carnis absumpserit, consummationemque eius multa ex parte confecerit.'

---

13 cito *om.* *P*   23 exalata *P*   24 ſui *P*   32 aſſū-pſerit *P*

Et Disarius 'inde hoc genus cibi difficile dige- 2
ritur, unde putas, ei digestionem ante prouisam.
leuitas enim, quam tritura praestat, facit, ut innatet
udo cibo, quem in medio uentris inuenerit, nec ad-
haereat cuti uentris, de cuius calore digestio promo-
uetur. sic et mox tritum atque formatum cum in 3
aquam coicitur, natat. ex quo intellegitur, quod idem
faciens in uentris humore subducit se digestionis
necessitati, et tam sero illic coquitur, quam tardius
conficiuntur quae uapore aquae quam quae igne sol-
uuntur. deinde dum instantius teritur, multus ei
flatus inuoluitur, qui prius in uentre consumendus
est, ut tum demum conficiatur, quod remansit de carne
iam liberum.'

'Hoc quoque scire aueo' Furius inquit 'quae 4
faciat causa, non nullos carnes ualidiores facilius
digerere quam tenues? nam cum cito coquant offas
bubulas, in asperis piscibus concoquendis laborant.'
'in his' Disarius ait 'huius rei auctor est nimia in 5
homine uis caloris: quae si idoneam materiem susci-
pit, libere suscipitur, libere congreditur, et cito eam
in concertatione consumit, leuem modo praeterit ut
latentem, modo in cinerem potius quam in sucum
uertit ut ingentia robora in carbonum frusta lucentia
igne uertuntur, paleae si in ignem ceciderint, mox
solum de eis cinerem restat uideri. habes et hoc 6
exemplum non dissonum quod potentior mola am-
pliora grana confringit, integra illa, quae sunt minu-
tiora, transmittit: uento nimio abies aut quercus
auellitur, cannam nulla facile frangit procella.'

Cumque Furius delectatus enarrantis ingenio plura 7
uellet interrogare, Caecina se Albinus obiecit 'mihi
quoque desiderium est habendi paulisper negotii cum

---

4 udo *om. P*   5 caloro *P'*   6 firmatū *P*   10 conficitur *P*   13 de carne *om. P*   20 hominiſ *P*   24 carbonē fruſtra *P*   28 grana confringit *in ras. in P*

tam facunda Disarii doctrina. dic, oro te, quae facit causa, ut sinapi et piper, si adposita cuti fuerint, uulnus excitent et loca perforent, deuorata uero nullam
8 uentris corpori inferant laesionem?' et Disarius 'species' inquit 'et acres et calidae superficiem, cui adponuntur, exulcerant, quia integra uirtute sua sine alterius rei admixtione utuntur ad noxam, sed si in uentrem receptae sint, soluitur uis earum uentralis humoris alluuione, qua fiunt dilutiores, deinde prius uertuntur in sucum uentris calore, quam ut integrae possint nocere.'

9 Caecina subiecit 'dum de calore loquimur, admoneor rei, quam semper quaesitu dignam putaui, cur in Aegypto, quae regionum aliarum calidissima est, uinum non calida sed paene dixerim frigida uir-
10 tute nascatur?' ad hoc Disarius 'usu tibi Albine compertum est, aquas, quae uel de altis puteis uel de fontibus hauriuntur, fumare hieme, aestate frigescere. quod fit non alia de causa, nisi quod aere qui nobis circumfusus est propter temporis rationem calente frigus in terrarum ima demergitur et aquas inficit, quarum in imo est scaturrigo, et contra, cum aer hiemem praefert, calor in inferiora demergens
11 aquis in imo nascentibus dat uaporem. quod ergo ubique alternatur uarietate temporis, hoc in Aegypto semper est, cuius aer semper est in calore. frigus enim ima petens uitium radicibus inuoluitur et talem dat qualitatem suco inde nascenti. ideo regionis calidae uina calore caruerunt.'

12 'Tractatus noster' Albinus inquit 'semel ingressus calorem non facile alio digreditur. dicas ergo uolo, cur qui in aquam descendit calidam, si se non mouerit, minus uritur, sed si agitatu suo aquam mo-

---

3 excıtant *P′* 6 adponentur *P′* ıntegrę *P* 7 ulterıuſ *P* 8 recepta eſt *P* 10 ınte gra *P* 14 *et* 25 ęgıpto *P* 17 cōpertū *P* quę de *P* 26 cuıuſ aer ſemper eſt *om.* *P* 31 ıngredıtur *P*

uerit, maiorem sentit calorem, et totiens aqua urit
amplius, quotiens nouus ei motus accesserit?' et 13
Disarius 'calida' inquit 'quae adhaeserit nostro cor-
pori, mox praebet tactum sui mansuetiorem, uel quia
cuti adsueuit, uel quia frigus accepit a nobis, motus
uero aquam nouam semper ac nouam corpori applicat,
et cessante adsuetudine, de qua paulo ante diximus,
semper nouitas auget sensum caloris.'

'Cur ergo' Albinus inquit 'cum aer calidus aestate 14
flabro mouetur, non calorem sed frigus adquirit?
eadem enim ratione et in hoc feruorem deberet motus
augere.' 'non eadem ratio' Disarius inquit 'in aquae 15
et aeris calore. illa enim corporis solidioris est, et
crassa materies cum mouetur, integra ui sua super-
ficiem, cui admouetur, inuadit, aer motu in uentum
soluitur et liquidior se factus agitatu flatus efficitur;
porro, ut flatus illud remouet, quod circumfusum
nobis erat, erat autem circa nos calor, remoto igitur
per flatum calore restat, ut aduenam sensum frigoris
praestet agitatus.'

Interpellat Euangelus pergentem consultationem VIIII
et 'exercebo' inquit 'Disarium nostrum, si tamen
minutis illis suis et rorantibus responsionibus satis-
faciet consulenti. dic, Disari, cur qui ita se uertunt, 2
ut saepe in orbem rotentur et uertiginem capitis et
obscuritatem patiuntur oculorum, postremo, si per-
seuerauerint, ruunt, cum nullus alius motus corporis
hanc ingerat necessitatem?'

Ad haec Disarius 'septem' inquit 'corporei 3
motus sunt. aut enim accedit priorsum aut retror-
sum recedit, aut in dexteram laeuamue diuertitur, aut
sursum promouet, aut deorsum aut orbiculatim rota-
tur. ex his septem motibus unus tantum in diuinis 4
corporibus inuenitur, sphaeralem dico, quo mouetur

---

6 corpora *P* 33 *unuſ *P* 34 ſpelalaē *corr. in* ſperalaē *in P*

caelum, quo sidera, quo cetera mouentur elementa.
terrenis animalibus illi sex praecipue familiares sunt,
sed non numquam adhibetur et septimus. sed sex
illi ut directi ita et innoxii, septimus id est qui gyros
efficit, crebro conuersu turbat et humoribus capitis
inuoluit spiramentum, quod animam cerebro quasi
5 omnes corporis sensus gubernanti ministrat. hoc est
autem spiramentum, quod ambiens cerebrum singulis
sensibus uim suam praestat, hoc est quod neruis et
musculis corporis fortitudinem praebet. ergo uerti-
gine turbatum et simul agitatis humoribus oppressum
languescit et ministerium suum deserit. inde fit his,
qui raptantur in gyros, hebetior auditus, uisus ob-
6 scurior. postremo neruis et musculis nullam ab eo
uirtutem quasi deficiente sumentibus totum corpus,
quod his sustinetur et in robur erigitur, desertum iam
7 fulcimentis suis labitur in ruinam. sed contra haec
omnia consuetudo, quam secundam naturam pronuntia-
uit usus, illos iuuat, qui in tali motu saepe uersantur.
spiramentum enim cerebri, quod paulo ante diximus,
adsuetum rei iam non sibi nouae non pauescit hunc
motum nec ministeria sua deserit. ideo consuetis
etiam iste agitatus innoxius est.'

8 Et Euangelus 'inretitum te iam, Disari, teneo,
et si uere opinor, nusquam hodie effugies. et alios
enim in arte tibi socios et ipsum te audiui saepe
dicentem, cerebro non inesse sensum, sed ut ossa, ut
dentes, ut capillos, ita et cerebrum esse sine sensu.
uerumne est, haec uos dicere solitos, an ut falsum
9 refelles?' 'uerum' ait ille. 'ecce iam clausus es.
ut enim concedam tibi, praeter capillos in homine
aliquid esse sine sensu, quod non facile persuasu est,
tamen cur sensus omnes paulo ante dixisti a cerebro

---

4 gıroſ *P* 9 ſenſuſ *P* 11 agıtatıſ humorıbuſ *om. P'* 13 gıroſ *P* 14 ab eo] habet *P* 18 ſecundum (scdm *scriptum*) *P* 24 et Euangeluſ *add. cod. Bernensis*, *om. P* 30 eſt *P'*

ministrari, cum cerebro non inesse sensum ipse fate-
aris? potestne excusare huius contrarietatis ausum
uel uestri oris nota uolubilitas?'
Et Disarius renidens 'retia, quibus me inuolutum 10
tenes, nimis rara sunt, nimis patula: ecce me, Euan-
gele, sine nisu inde exemptum uidebis. opus naturae 11
est, ut sensum uel nimium sicca uel nimium humecta
non capiant. ossa dentes cum unguibus et capillis
nimia siccitate ita denseta sunt, ut penetrabilia non
sint effectui animae, qui sensum ministrat: adeps
medulla et cerebrum ita in humore atque mollitie
sunt, ut eundem effectum animae, quem siccitas illa
non recipit, mollities ista non teneat. ideo tam 12
dentibus unguibus ossibus et capillis quam adipi
medullis et cerebro sensus inesse non potuit. et sicut
sectio capillorum nihil doloris ingerit, ita si secetur
uel dens uel os seu adeps seu cerebrum seu medulla,
aberit omnis sensus doloris. sed uidemus, inquies, 13
tormentis adfici, quibus secantur ossa, torqueri homi-
nes et dolore dentium. hoc uerum esse quis abneget?
sed ut os secetur, omentum, quod impositum est ossi,
cruciatum, dum sectionem patitur, importat. quod
cum medici manus transit, os iam cum medulla quam
continet habet indolentiam sectionis similem capillo-
rum. et cum dentium dolor est, non os dentis in
sensu est, sed caro, quae continet dentem. nam et 14
unguis, quantus extra carnem crescendo pergit sine
sensu secatur, qui carni adhaeret iam facit, si sece-
tur, dolorem non suo sed sedis suae corpore. sicut
capillus, dum superior secatur, nescit dolorem, si
auellatur, sensum accipit a carne, quam deserit. et
cerebrum, quod tactu sui hominem uel torquet uel
frequenter interimit, non suo sensu sed uestitus sui,
id est omenti, hunc importat dolorem. ergo diximus, 15
quae in homine sine sensu sint, et quae hoc causa

14 quā *om.* *P* 24 habent *P*

faciat, indicatum est. reliqua pars debiti mei de eo
est, cur cerebrum, cum sensum non habeat, sensus
gubernet. sed de hoc quoque temptabo, si potero,
16 esse soluendo. sensus de quibus loquimur, quinque
sunt: uisus auditus odoratus gustus et tactus. hi aut
corporei sunt aut circa corpus solisque sunt caducis
corporibus familiares. nulli enim diuino corpori sensus
inest, anima uero omni corpore, uel si diuinum sit,
ipsa diuinior est. ergo si dignitas diuinorum cor-
porum sensum dedignatur quasi aptum caducis, multo
magis anima maioris est maiestatis, quam ut sensu
17 egeat. ut autem homo constet et uiuum animal sit,
anima praestat, quae corpus inluminat. porro inlumi-
nat inhabitando et habitatio eius in cerebro est.
sphaeralis enim natura et ad nos ueniens de alto
partem in homine et altam et sphaeralem tenuit et
quae sensu careat, qui non est animae necessarius.
18 sed quia necessarius animali est, locat in cauernis
cerebri spiramentum de effectibus suis: cuius spira-
menti natura haec est, ut sensus et ingerat et guber-
19 net. de his ergo cauernis, quas uentres cerebri nostra
uocauit antiquitas, nascuntur neruorum septem *συζυ-
γίαι*. cui rei nomen, quod ipse uoles, Latinum facito.
nos enim *συζυγίαν* neruorum uocamus, cum bini nerui
20 pariter emergunt et in locum certum desinunt. septem
ergo neruorum *συζυγίαι* de cerebri uentre nascentes
uicem implent fistularum, spiramentum sensificum ad
sua quaeque loca naturali lege ducentes, ut sensum
uicinis et longe positis membris animalis infundant.
21 prima igitur *συζυγία* neruorum talium petit oculos et
dat illis agnitionem specierum et discretionem colo-
rum, secunda in aures diffunditur, per quam eis in-
nascitur notitia sonorum, tertia naribus inseritur, uim

---

11 mageſtatiſ *P* 12 uiuum] unum *P* 13 *bis* illuminat *P* 15 ſperaliſ *P* enim *om.* *P* 16 ſperalē *P* 18 ſed quia neceſſariuſ *om.* *P* 22 *et* 26 CYZIΓIΛI *P* 24 CYZIΠΛN *P* 30 *et* 443, 7 CYZIΓIΛ *P* 33 inferiatur *P*

ministrans odorandi, quarta palatum tenet, quo de
gustatibus iudicatur, quinta ui sua omne corpus im-
plet; omnis enim pars corporis mollia et aspera,
frigida et calida discernit. sexta de cerebro means 22
stomachum petit, cui maxime sensus est necessarius,
ut quae desunt adpetat, superflua respuat et in
homine sobrio se ipse moderetur. septima *συζυγία*
neruorum infundit sensum spinali medullae, quae hoc
est animali, quod est naui carina, et adeo usu aut
dignitate praecipua est, ut longum cerebrum a medicis
sit uocata. ex hac denique ut ex cerebro diuersi 23
nascuntur meatus, uirtutem tribus animae propositis
ministrantes. tria sunt enim, quae ex animae pro-
uidentia accipit corpus animalis: ut uiuat, ut decore
uiuat, et ut immortalitas illi successione quaeratur.
his tribus propositis, ut dixi, animae per spinalem 24
medullam praebetur effectus. nam cordi et iecori et
spirandi ministeriis, quae omnia ad uiuendum per-
tinent, uires de spinalibus, quos dixi, meatibus mi-
nistrantur. neruis etiam manuum pedum aliarumue
partium, per quas decore uiuitur, uirtus inde praesta-
tur, et ut ex his successio procuretur, nerui ex eadem
spinali medulla pudendis et matrici, ut suum opus
impleant, ministrantur. ita nulla in homine pars cor- 25
poris sine spiramento, quod in uentre cerebri locatum
est, et sine spinalis medullae beneficio constat. sic
ergo fit, ut, cum ipsum cerebrum sensu careat, sen-
sus tamen a cerebro in omne corpus proficiscatur.'

'Euge Graeculus noster' Euangelus ait 'tam 26
plane nobis ostendit res opertu naturae tectas, ut
quicquid sermo descripsit, oculis uidere uideamur.
sed Eustathio iam cedo, cui praeripui consulendi 27
locum.' Eustathius 'modo uel uir omnium disertissi-

---

6 app&at *P* 15 ꝓcquerat̃ · (q *corr. ut uid. ex* u) *P* 19 quos] quod *P* 22 ex hıſ *om. P* 23 ſpınalı *om. P'* 24 nullū *P'* 25 ę ın *P* 29 gre|culuſ *P* 31 uidere] uıde ∗ ∗ *P*

mus Eusebius, uel quicunque uolent alii, ad exercitium consultationis accedant, nos postea liberiore otio congrediemur.'

X 'Ergo' ait Eusebius 'habendus mihi sermo est, Disari, tecum de aetate, cuius ianuam iam paene ambo pulsamus. Homerus cum senes *πολιοκροτάφους* uocat, quaero, utrum ex parte poetico more totum caput significare uelit, an ex aliqua ratione
2 canos huic praecipue parti capitis adsignet?' et Disarius 'et hoc diuinus ille uates prudenter ut cetera. nam pars anterior capitis humidior occipitio est, et inde crebro solet incipere canities.' 'et si pars anterior' ait ille 'humidior est, cur caluitium patitur, quod
3 non nisi ex siccitate contingit?' 'opportuna' inquit Disarius 'obiectio sed ratio non obscura est. partes enim priores capitis fecit natura rariores, ut quicquid superflui aut fumei flatus circa cerebrum fuerit, euanescat per plures meatus, unde uidemus in siccis defunctorum capitibus uelut quasdam suturas quibus hemisphaeria, ut ita dixerim, capitis alligantur. quibus igitur illi meatus fuerint ampliores, humorem siccitate mutant, et ideo tardius canescunt sed non caluitio
4 carent.' 'si ergo siccitas caluos efficit, et posteriora capitis sicciora esse dixisti, cur caluum occipitium
5 numquam uidemus?' ille respondit 'siccitas occipitii non ex uitio sed ex natura est. ideo omnibus sicca sunt occipitia. ex illa autem siccitate caluitium nascitur, quae per malam temperiem, quam Graeci *δυσ-*
6 *κρασίαν* solent uocare, contingit. unde *ubi* capilli

6 Il. Θ 518

1 quicūq. *P* 2 conſultantionıſ *P* 6 senes] ſeneſit *P* ΟΔΙΟΚΡΟΤΑΦΟΥϹ *P* 8 ſignificari uelīt *P* 11 occipio *P* 12 inde de cerebro *P* 17 euaneſcit *P′* 20 hemiſperia *P* inligantur *P* 24 occipiū *P* 25 reſpundit *P′* occipij *P* 27 occipia *P* 29 inde | capilli ſunt criſpi *P* (ubi *addidi*), unde capillos crispi *Ianius*

sunt crispi, qui ita temperati sunt, ut capite sicciore
sint, tarde canescunt, cito in caluitium transeunt.
contra qui capillo sunt rariore non eo facile nudan-
tur nutriente humore, quod φλέγμα uocitatur, sed fit
illis cita canities. nam ideo albi sunt cani quia colo-
rem humoris quo nutriuntur imitantur.' 'si ergo 7
senibus abundantia humoris capillos in canitiem
tinguit, cur senecta opinionem exactae siccitatis ac-
cepit?' 'quia senecta' inquit ille 'extincto per uetu- 8
statem naturali calore fit frigida, et ex illo frigore
gelidi et superflui nascuntur humores. ceterum liquor
uitalis longaeuitate siccatus est, inde senecta sicca est
inopia naturalis humoris, humecta est abundantia
uitiosi ex frigore procreati. hinc est, quod et uigiliis 9
aetas grauior afficitur, quia somnus, qui maxime ex
humore contingit, de naturali nascitur, sicut est multus
in infantia, quae humida est abundantia non super-
flui sed naturalis humoris. eadem ratio est, quae 10
pueritiam canescere non patitur, cum sit humectissima,
quia non ex frigore nato phlegmate humida est, sed
illo naturali et uitali humore nutritur. ille enim
humor, qui aut de aetatis frigore nascitur, aut cuius-
libet uitiositatis occasione contrahitur, ut superfluus
ita et noxius est. hunc uidemus in feminis nisi crebro 11
egeratur, extrema minitantem. hunc in eunuchis
debilitatem tibiis ingerentem, quarum ossa quasi
semper in superfluo humore natantia naturali uigore
caruerunt, et ideo facile intorquentur, dum pondus
superpositi corporis ferre non possunt, sicut canna
pondere sibi imposito curuatur.'

Et Eusebius 'quoniam nos a senectute usque ad 12
eunuchos traxit superflui humoris disputatio, dicas
uolo, cur ita acutae uocis sint, ut saepe mulier an

---

2 tanſeunt *P′* 7 *et* 13 *et* 17 habundantıa *P* 20 fleg-
mate *P* 26 tıbııſ *in ras.* (*extrema fuerunt* uſ) *in P* 27 ın
om. P

13 eunuchus loquatur, nisi uideas, ignores?' id quoque
facere superflui humoris abundantiam ille respondit.
'ipse enim ἀρτηρίαν, per quam sonus uocis ascendit,
efficiens crassiorem angustat uocis meatum, et ideo
uel feminis uel eunuchis uox acuta est, uiris grauis,
quibus uocis transitus habet liberum et ex integro
14 patentem meatum. nasci autem in eunuchis et in
feminis ex pari frigore parem paene importuni humoris
abundantiam etiam hinc liquet, quod utrumque corpus
saepe pinguescit, certe ubera prope similiter utrique
grandescunt.'

XI His dictis cum ad interrogandum ordo Seruium
iam uocaret, naturali pressus ille uerecundia usque
2 ad proditionem coloris erubuit. et Disarius 'age,
Serui, non solum adulescentium, qui tibi aequaeui
sunt, sed senum quoque omnium doctissime, com-
mascula frontem, et sequestrata uerecundia, quam in
te facies rubore indicat, confer nobiscum libere, quod
occurrerit, interrogationibus tuis non minus doctrinae
collaturus, quam si aliis consulentibus ipse respon-
3 deas.' cumque diutule tacentem crebris ille exhor-
tationibus excitaret, 'hoc' inquit Seruius 'ex te quaero,
quod mihi contigisse dixisti, quae faciat causa, ut
4 rubor corpori ex animi pudore nascatur?' et ille
'natura' inquit 'cumquid ei occurrit honesto pudore
dignum, imum petendo penetrat sanguinem, quo com-
moto atque diffuso cutis tinguitur, et inde nascitur
5 rubor. dicunt etiam physici, quod natura pudore
tacta ita sanguinem ante se pro uelamento tendat,
ut uidemus quemque erubescentem manum sibi ante
faciem frequenter opponere. nec dubitare de his
poteris, cum nihil aliud sit rubor nisi color sanguinis.'

---

2 *et* 9 habundantiā *P* 3 ΑΡΓΗΡΙΑΝ *P* 15 adoleſentiū *corr. in* adoleſcentiū *in P* 16 quoque *om. P* cō,maſcula *P* 26 ſanguinem *om. P* cōmoto *P* 28 phiſici *P*

addit Seruius 'et qui gaudent, cur rubescunt?' et 6
Disarius 'gaudium' inquit 'extrinsecus contingit, ad
hoc animoso occursu natura festinat, quam sanguis
comitando quasi alacritate integritatis suae compo-
tem tinguit cutem, et inde similis color nascitur.'
idem refert 'contra, qui metuunt, qua ratione palle- 7
scunt?' 'nec hoc' Disarius ait 'in occulto est.
natura enim, cumquid de extrinsecus contingentibus
metuit, in altum tota demergitur, sicut nos quoque,
cum timemus, latebras et loca nos occulentia quae-
rimus. ergo tota descendens ut lateat, trahit secum 8
sanguinem, quo uelut curru semper uehitur. hoc
demerso humor dilutior cuti remanet, et inde palle-
scit. ideo timentes et tremunt, quia uirtus animae
introrsum fugiens neruos relinquit, quibus tenebatur
fortitudo membrorum, et inde saltu timoris agitantur.
hinc et laxamentum uentris comitatur timorem quia 9
musculi, quibus claudebantur retrimentorum meatus,
fugientis introrsum animae uirtute deserti laxant uin-
cula, quibus retrimenta usque ad digestionis opportuni-
tatem continebantur.' Seruius his dictis uenerabiliter 10
adsensus opticuit.

Tunc Auienus 'quia me ordo' ait 'ad similitu- XII
dinem consultationis adplicat, reducendus mihi est
ad conuiuium sermo, qui longius a mensa iam fuerat
euagatus, et ad alias transierat quaestiones. saepe 2
adposita salita carne, quam laridum uocamus, ut
opinor, quasi large aridum, quaerere mecum ipse
constitui, qua ratione carnem ad diuturnitatem usus
admixtio salis seruet. hoc licet aestimare mecum
possim, malo tamen ab eo, qui corporibus curat, cer-
tior fieri.'

Et Disarius 'omne corpus suapte natura disso- 3

---

2 ınquıt gaudıum *P* 4 cōpotē *P* 12 quo] quod *P* 16 c̣ ınde *P* agıtatur *P'* 21 contınebatur *P* 24 applıcat *P* 27 appoſita *P* uocamuſ uocamuſ *P* 31 curat *om.* *P*

lubile et marcidum est, et, nisi quodam uinculo con-
tineatur, facile defluit. continetur autem, quam diu
inest, anima reciprocatione aeris, qua uegetantur con-
ceptacula spiritus, dum semper nouo spirandi nutriun-
4 tur alimento. hoc cessante per animae discessum
membra marcescunt, et omne pondere suo conflictum
corpus obteritur. tum sanguis etiam, qui quam diu
fuit compos caloris, dabat membris uigorem, calore
discedente uersus in saniem non manet intra uenas,
sed foras exprimitur, atque ita laxatis spiramentis
5 effluit tabes faeculenta. id fieri sal admixtus corpori
prohibet. est enim natura siccus et calidus et fluxum
quidem corporis calore contrahit, humorem uero sic-
citate uel coercet uel exsorbet. certe humorem sale
differri siue consumi fit hinc cognitu facile, quod, si
duos panes pari magnitudine feceris, unum sale asper-
sum, sine sale alterum, inuenies indigentem salis pon-
dere propensiorem, scilicet humore in eo per salis
penuriam permanente.'

6 'Et hoc a Disario meo quaesitum uolo, cur defae-
catum uinum ualidius sit uiribus sed infirmius ad
permanendum et tam bibentem cito permouet, quam
7 ipsum, si manserit, facile mutatur?' 'quod cito' in-
quit Disarius 'permouet, haec ratio est, quia tanto
penetrabilius efficitur in uenas bibentis, quanto fit
liquidius faece purgata. ideo autem facile mutatur,
quod nullo firmamento nixum undique sui ad noxam
patet. faex enim uino sustinendo et alendo et uiri-
bus sufficiendis quasi radix eius est.'

8 'Et hoc quaero' Auienus ait 'cur faex in imo
subsidit omnium nisi mellis, mel solum est, quod in
summum faecem expuat?' ad hoc Disarius 'faecis
materia, ut spissa atque terrena, ceteris laticibus pon-

---

8 cōpoſ *P* 11 f&ulenta *P* 14 *in* exſorbet *in ras. sunt* ſorb *in P* 19 penuriā *in ras. in P* 21 fit *P* 22 et tam bibentem *om. P*

dere praestat, melle uincitur. ideo in illis grauitate
demergens ad fundum decidit, in melle uero ut leuior
de loco uicta sursum pellitur.'

'Quoniam ex his, quae dicta sunt, ingerunt se 9
similes quaestiones, cur, Disari, ita mel et uinum
diuersis aetatibus habentur optima, mel quod recen-
tissimum, uinum quod uetustissimum? unde est et
illud prouerbium, quo utuntur gulones mulsum,
quod probe temperes, miscendum esse nouo
Hymettio et uetulo Falerno.' 'propterea' inquit 10
ille 'quia inter se ingenio diuersa sunt. uini enim
natura humida est, mellis arida. si dicto meo addu-
bitaueris, medicinae contemplator effectum. nam quae
udanda sunt corporis, uino fouentur, quae siccanda
sunt, melle deterguntur. igitur longinquitate temporis
de utroque aliquid exsorbente uinum meracius fit,
mel aridius, et ita mel suco priuatur ut uinum aqua
liberatur.'

'Nec hoc, quod sequitur, dissimile quaesitis est, 11
cur, si uasa uini atque olei diutule semiplena custo-
dias, uinum ferme in acorem corrumpitur, oleo con-
tra sapor suauior conciliatur?' 'utrumque' Disarius 12
ait 'uerum est. in illud enim uacuum, quod superne
liquido caret, aer aduena incidit, qui tenuissimum
quemque humorem elicit et exorbet, eo siccato uinum
quasi spoliatum uiribus, prout ingenio inbecillum aut
ualidum fuit, uel acore exasperatur, uel austeritate
restringitur, oleum autem superfluo humore siccato
uelut mucore, qui in eo latuit, absterso adquirit nouam
suauitatem saporis.'

Rursus ait Auienus 'Hesiodus, cum ad medium 13
dolii peruentum est, conpercendum, et ceteris eius

2 decıdıt ın *om.* **P** 6 quıd recentıſſıme **P′** 9 ꝑbe *om.* **P′** 10 hımetıo **P** 11 dıuerſı *ut uid.* **P′** 15 detergentur (tur *in ras.*) **P** 16 fıt meratıuſ **P** 17 uıno aqua purgatur **P** 19 ſequetur **P** 26 ıngenıo *praeter* enıo *in ras. in* **P** 32 doleı **P′** cōꝑcendū eſt & **P**

partibus ad satietatem dicit abutendum, optimum uinum sine dubio significans, quod in dolii medietate consisteret. sed et hoc usu probatum est, in oleo optimum esse, quod supernatat, in melle, quod in imo est. quaero igitur, cur oleum, quod in summo est, uinum quod in medio, mel quod in fundo, optima esse credantur?'

14 Nec cunctatus Disarius ait 'mel, quod optimum est, reliquo ponderosius est, in uase igitur mellis pars, quae in imo est, utique praestat pondere et ideo supernante pretiosior est. contra in uase uini pars inferior admixtione faecis non modo turbulenta sed et sapore deterior est, pars uero summa aeris uicinia
15 corrumpitur, cuius admixtione fit dilutior. unde agricolae dolia non contenti sub tecto reposuisse defodiunt et operimentis extrinsecus inlitis muniunt remouentes in quantum fieri potest a uino aeris contagionem, a quo tam manifeste laeditur ut uix se tueatur in uase pleno et ideo aeri minus peruio.
16 ceterum si inde hauseris et locum aeris admixtioni patefeceris, reliquum, quod remansit, omne corrumpitur. media igitur pars quantum a confinio summi utriusque, tantum a noxa remota est, quasi nec turbulenta nec diluta.'

17 Adiecit Auienus 'cur eadem potio meracior uidetur ieiuno, quam ei, qui cibum sumpsit?' et ille 'uenas inedia uacuefacit, saturitas obstruit. igitur cum potio per inanitatem penitus influit, quia non obtusas cibo uenas inuenit, neque fit admixtione dilutior, et per uacuum means gustatu fortiore sentitur.'

18 'Hoc quoque sciendum mihi est' Auienus ait 'cur qui esuriens biberit aliquantulum, famem subleuat, qui uero sitiens cibum sumpserit, non solum

---

5 quur *P* 11 p̄cıoſıuſ *P* 16 ınlıtıſ munıunt *praeter* ın *et* t *in ras. in P* 25 meratıor *P* 27 uacuefecıt *P* 28 obturaſ *P′* 32 alıquan|lū *P*

non domat sitim sed magis magisque cupidinem potus accendit?'

'Nota est' inquit Disarius 'causa. nam liquori 19
quidem nihil officit, quin sumptus ad omnes corporis partes quoquo uersus permanet, et uenas conpleat, et ideo inedia, quae inanitatem fecerat, accepto potus remedio quasi iam non in totum uacua recreatur. cibatus uero utpote concretior et grandior in uenas non nisi paulatim confectus admittitur. ideo sitim, quam repperit, nullo subsidio subleuat, immo quicquid foris humoris nactus est, exorbet et inde penuria eius, quae sitis uocatur, augetur.'

'Nec hoc mihi' Auienus ait 'ignoratum relin- 20
quo, cur maior uoluptas est, cum sitis potu extinguitur, quam cum fames sedatur cibo?' et Disarius 'ex praedixtis hoc quoque liquet. nam potionis totus haustus in omne corpus simul penetrat, et omnium partium sensus facit unam maximam et sensibilem uoluptatem, cibus autem exiguo subministratu paulatim penuriam consolatur. ideo uoluptas eius multifariam comminuitur.'

'Hoc quoque, si uidetur, addo quaesitis, cur qui 21
auidius uorant, facilius satias capiat, quam qui eadem quietius ederint?' 'breuis est' inquit 'illa responsio. nam ubi auide deuoratur, tunc multus aer cum edulibus infertur propter hiantium rictus et crebritatem respirandi. igitur ubi aer uenas conpleuit, ad obiciendum fastidium pro cibo pensatur.'

'Ni molestus tibi sum, Disari, patere plus nimio 22
ex discendi cupidine garrientem, et dicas, quaeso, cur edulia satis calida facilius conprimimus ore quam manu sustinemus, et siquid eorum plus feruet quam ut diutius possit mandi, ilico deuoramus, et tamen

---

2 accedıt *P′* 3 lıquorē *P* 5 cōplet *P* 6 fecerat *praeter* at *in ras. in P* 11 exſor|b& *P* 23 ſacıaſ *P* capiat *scripsi*: cappant *P* 29 ni molestus] Immoleſtuſ *P* 31 ẹdılıa calıda ſatıſ | ſatıſ facılıuſ *P*

23 aluus non perniciose uritur?' et ille 'intestinus calor, qui in aluo est, quasi multo maior uehementiorque quicquid calidum accipit, magnitudiue sua circumuenit ac debilitat. ideo praestat siquid ori feruidum admoueris, nam ut quidam faciunt hiare, ne nouo spiritu feruori uires ministres, sed paulisper labra conprimere, ut maior calor, qui de uentre etiam ori opitulatur, conprimat minorem calorem. manus autem, ut rem feruidam ferre possit, nullo proprio iuuatur calore.'

24 'Iam dudum' inquit Auienus 'nosse aueo, cur aqua, quae obsita globis niuium perducitur ad niualem rigorem, minus in potu noxia est, quam ex ipsa niue aqua resoluta? scimus enim, quot quantaeque noxae epoto niuis humore nascantur.'

25 Et Disarius 'addo aliquid a te quaésitis. aqua enim ex niue resoluta etiam si igne calefiat et calida bibatur, aeque noxia est, ac si epota sit frigida. ergo non solo rigore niualis aqua perniciosa est, sed ob aliam causam, quam non pigebit aperire auctore ARISTOTELE, qui in PHYSICIS QVAESTIONIBVS suis hanc posuit, et in hunc sensum, ni fallor, absoluit.
26 omnis aqua inquit habet in se aeris tenuissimi portionem, quo salutaris est, habet et terream faecem, qua est corpulenta post terram. cum ergo aeris frigore et gelu coacta coalescit, necesse est per euaporationem uelut exprimi ex ea auram illam tenuissimam, qua discedente conueniat in coagulum sola terrea in se remanente natura. quod hinc apparet, quia, cum fuerit eadem aqua solis calore resoluta, minor modus eius reperitur, quam fuit antequam congelasceret, deest autem, quod

---

20 Rosii Aristot. pseudepigr. p. 223

---

1 utitur *P'* 5 faciunt *om.* *P* 10 **aueo quur *P* 13 quod *P'* 20 phiſcciſ *corr. in* phiſiciſ *P* 28 coagulā *ut uid.* *P'* 32 congeleſceret *P*

euaporatio solum in aqua salubre consumpsit.
nix ergo, quae nihil aliud est quam aqua in aere den- 27
seta, tenuitatem sui, cum denseretur, amisit, et ideo
ex eius resolutae potu diuersa morborum genera uisce-
ribus inseminantur.'

'Nominatum gelu ueteris, quae me solebat agi- 28
tare, admonuit quaestionis, cur uina aut numquam
aut rarenter congelascant ceteris ex magna parte
humoribus nimietate frigoris cogi solitis? num quia
uinum semina quaedam in se caloris habet — et ob
eam rem Homerus dixit *αἴθοπα οἶνον* non, ut qui-
dam putant, propter colorem — an alia quaepiam
causa est? quam quia ignoro scire cupio.'

Ad haec Disarius 'esto, uina naturali muniantur 29
calore, oleumne minus ignitum est aut minorem uim
in corporibus calefactandis habet? et tamen gelu
stringitur. certe si putas ea, quae calidiora sunt,
difficilius congelascere, congruens erat nec oleum con-
crescere et ea, quae frigidiora sunt, facile gelu cogi,
acetum autem omnium maxime frigorificum est, atque
id tamen numquam gelu stringitur. num igitur magis 30
oleo causa est coaguli celerioris, quod et leuigatius
et spissius est? faciliora enim ad coeundum uiden-
tur, quae leuatiora densioraque sunt, uino autem non
contingit tanta mollities, et est quam oleum multo
liquidius, acetum uero et liquidissimum est inter ceteros
humores, et tanto est acerbius, ut sit acore tristificum
et exemplo marinae aquae, quae ipsa quoque amari-
tudine sui aspera est, numquam gelu contrahitur.
nam quod HERODOTVS HISTORIARVM scriptor contra 31
omnium ferme, qui haec quaesiuerunt, opinionem
scripsit mare Bosporicum, quod et Cimmerium

30 IIII 28

4 *resolutę *P* 11 ΑΙΘΟΠΔ *P* 12 calorē *P* 15 oleumne *scripsi:* ne oleum *P* 22 & quod & *P′* 31 quę ſiuerunt *in ras in P* 32 boſſoricū *P* cımerıū *P*

appellat earumque partium mare omne, quod
Scythicum dicitur, id gelu constringi et con-
32 sistere aliter est quam putatur. nam non marina
aqua contrahitur sed quia plurimum in illis regioni-
bus fluuiorum est et paludum in ipsa maria influen-
tium, superficies maris, cui dulces aquae innatant,
congelascit et incolumi aqua marina uidetur in mari
33 gelu sed de aduenis undis coactum. hoc et in Ponto
fieri uidemus, in quo frustra quaedam et, ut ita dixe-
rim, prosiciae gelidae feruntur contractae de fluuia-
lium uel palustrium undarum multitudine, in quas
34 licet frigori quasi leuatiores marina. plurimum autem
aquarum talium influere Ponto et totam superficiem
eius infectam esse dulci liquore, praeter quod ait
Salustius mare Ponticum dulcius quam cetera,
est hoc quoque testimonio, quod, si in Pontum uel
paleas uel ligna seu quaecumque natantia proieceris,
foras extra Pontum feruntur in Propontidem, atque
ita in mare, quod adluit Asiae oram, cum constet in
Pontum influere maris aquam, non effluere de Ponto.
35 meatus enim, qui solus de Oceano receptas aquas in
maria nostra transmittit, in freto est Gaditano, quod
Hispaniam Africamque interiacet, et sine dubio inun-
datio ipsa per Hispaniense et Gallicanum littora in
Tyrrhenum prodit, inde Hadriaticum mare facit, ex
quo dextra in Parthenium, laeua in Ionium et directim
in Aegaeum pergit, atque ita ingreditur in Pontum.
36 quae igitur ratio facit, ut riuatim aquae de Ponto
effluant, cum foris influentes aquas Pontus accipiat?
sed constat utraque ratio. nam superficies Ponti
propter nimias aquas, quae de terra dulces influunt
foras effluit, deorsum uero intro pergit influxio.
37 unde probatum est, natantia quae, ut supra dixi,

15 fragm. histor. Kritzii III 51

2 fcithicū *P*   5 ÷ *om.* *P′*   19 alluit *P*   25 tirrenū *P* adriaticū *P*   mare *om.* *P′*   27 ęgeū *P*

iaciuntur in Pontum, foras pelli, si uero columna deciderit, introrsum minari. et hoc saepe usu probatum est, ut grauiora quaeque in fundo Propontidis ad Ponti interiora pellantur.'

'Adiecta hac una consultatione reticebo, cur omne 38
dulcium magis dulce uidetur, cum frigidum est, quam si caleat?' respondit Disarius 'calor sensum occupat et gustatum linguae feruor interpedit. ideo exasperatione oris praeuenta suauitas excluditur. quod si caloris absit iniuria, tum demum potest lingua incolumi blandimento dulcedinem pro merito eius excipere. praeterea sucus dulcis per calorem non inpune penetrat uenarum receptacula, et ideo noxa minuit uoluptatem.'

Successit Horus, et 'cum multa' inquit 'de potu XIII
et cibatu quaesisset Auienus, unum maxime necessarium, sponte an oblitus ignoro, praetermisit, cur ieiuni magis sitiant quam esuriant. hoc in commune nobis, Disari, si uidetur, absolue.'

Et ille 'rem tractatu dignam' inquit 'Hore quae- 2
sisti, sed cuius ratio in aperto sit. cum enim animal ex diuersis constet elementis, unum est de his, quae corpus efficiunt, quod et solum aut maxime ultra cetera aptum sibi quaerat alimentum, calorem dico, qui liquorem sibi exigit ministrari. certe de ipsis 3
quattuor elementis extrinsecus uidemus nec aquam nec aerem neque terram aliquid, quo alatur aut quod consumat, exigere nullamque noxam uicinis uel adpositis sibi rebus inferre, solus ignis alimenti perpetui desiderio quicquid offendit absumit. inspice et primae 4
aetatis infantiam, quantum cibum nimio calore conficiat, et contra senes facile cogita tolerare ieiunium quasi exstincto ignis calore, qui nutrimentis recreari solet. sed et media aetas, si multo exercitio ex-

---

12 impune *P*

citauerit sibi naturalem calorem, animosius cibum adpetit. consideremus et animalia sanguine carentia,
5 quae nullum cibum quaerant penuria caloris. ergo si calor semper in adpetentia est, liquor autem proprium caloris alimentum est, bene in nobis cum ex ieiunio corpori nutrimenta quaeruntur, praecipue calor suum postulat, quo accepto corpus omne recreatur et patientius expectat cibatum solidiorem.'

6 His dictis anulum Auienus de mensa rettulit, qui illi de breuissimo dexterae manus digito repente deciderat, cumque a praesentibus quaereretur, cur eum alienae manui et digito, et non huic gestamini deputatis potius insereret, ostendit manum laeuam ex
7 uulnere tumidiorem. hinc Horo nata quaestionis occasio, et 'dic' inquit 'Disari — omnis enim situs corporis pertinet ad medici notionem, tu uero doctrinam et ultra, quam medicina postulat, consecutus es — dic, inquam, cur sibi communis adsensus anulum in digito qui minimo uicinus est, quem etiam medicinalem uocant, et manu praecipue sinistra gestandum esse persuasit?'

8 Et Disarius 'de hac ipsa quaestione sermo quidam ad nos ab Aegypto uenerat, de quo dubitabam, fabulamne an ueram rationem uocarem, sed libris anatomicorum postea consultis uerum repperi, neruum quendam de corde natum priorsum pergere usque ad digitum manus sinistrae minimo proximum, et illic desinere inplicatum ceteris eiusdem digiti neruis, et ideo uisum ueteribus, ut ille digitus anulo tamquam corona circumdaretur.'

9 Et Horus 'adeo' inquit 'Disari uerum est ita, ut dicis, Aegyptios opinari, ut ego sacerdotes eorum, quos prophetas uocant, cum in templo uidissem circa

---

2 app&ıt *P* 4 app&entıa *P* 10 brıuıſſımo dextrę *P* 12 alıena | manu *P* 17 conſequutuſ *P* 23 ęgıpto *P* 32 egıptıoſ *P*

deorum simulacra hunc in singulis digitum confectis
odoribus inlinere, et eius rei causas requisissem et de
neruo, quod iam dictum est, principe eorum narrante
didicerim, et insuper et de numero, qui per ipsum
significatur. conplicatus enim senarium numerum 10
digitus iste demonstrat, qui omnifariam plenus per-
fectus atque diuinus est. causasque cur plenus sit
hic numerus ille multis adseruit, ego nunc ut prae-
sentibus fabulis minus aptas relinquo. haec sunt quae
in Aegypto diuinarum omnium disciplinarum compote,
cur anulus huic digito magis inseratur agnoui.'

Inter haec Caecina Albinus 'si uolentibus uobis 11
erit' inquit 'in medium profero quae de hac eadem
causa apud Ateivm Capitonem pontificii iuris inter
primos peritum legisse memini. qui cum nefas esse
sanciret, deorum formas insculpi anulis, eo usque
processit, ut et cur in hoc digito uel in hac manu
gestaretur anulus, non taceret. u e t e r e s inquit n o n 12
o r n a t u s s e d s i g n a n d i c a u s a a n u l u m s e c u m
c i r c u m f e r e b a n t. u n d e n e c p l u s h a b e r e q u a m
u n u m l i c e b a t n e c c u i q u a m n i s i l i b e r o, q u o s
s o l o s f i d e s d e c e r e t, q u a e s i g n a c u l o c o n t i n e t u r.
i d e o i u s a n u l o r u m f a m u l i n o n h a b e b a n t. i m-
p r i m e b a t u r a u t e m s c u l p t u r a m a t e r i a e a n u l i,
s e u e x f e r r o s e u e x a u r o f o r e t, e t g e s t a b a t u r
u t q u i s q u e u e l l e t, q u a c u m q u e m a n u, q u o l i b e t
d i g i t o. p o s t e a inquit u s u s l u x u r i a n t i s a e t a t i s 13
s i g n a t u r a s p r e t i o s i s g e m m i s c o e p i t i n s c u l p e r e,
e t c e r t a t i m h a e c o m n i s i m i t a t i o l a c e s s i u i t, u t
d e a u g m e n t o p r e t i i, q u o s c u l p e n d o s l a p i d e s
p a r a s s e n t, g l o r i a r e n t u r. h i n c f a c t u m e s t, u t
u s u s a n u l o r u m e x e m p t u s d e x t e r a e, q u a e m u l-
t u m n e g o t i o r u m g e r i t, i n l a e u a m r e l e g a r e t u r,
q u a e o t i o s i o r e s t, n e c r e b r o m o t u e t o f f i c i o

1 confictıſ *P* 10 ęgıpto *P* cõpote *P* 26 quıſquıſ *ut uid. P'*

manus dexterae pretiosi lapides frangerentur.
14 electus autem inquit in ipsa laeua manu digitus minimo proximus quasi aptior ceteris, cui commendaretur anuli pretiositas. nam pollex, qui nomen ab eo, quod pollet, accepit, nec in sinistra cessat nec minus quam tota manus semper in officio est: unde et apud Graecos ἀντίχειρ inquit uocatur quasi manus altera.
15 pollici uero uicinus nudus et sine tuitione alterius adpositi uidebatur. nam pollex ita inferior est ut uix radicem eius excedat. medium et minimum uitauerunt ut ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum, et electus est, qui ab utroque clauditur, et minus officii gerit, et ideo seruando anulo magis ad-
16 commodatus est. haec sunt, quae lectio pontificalis habet. unus quisque, ut uolet, uel Etruscam uel Aegyptiacam opinionem sequatur.'

17 Inter haec Horus ad consulendum reuersus 'scis' inquit 'Disari, praeter hunc uestitum, qui me tegit, nihil me in omni censu aliud habere. unde nec seruus mihi est nec, ut sit, opto sed omnem usum, qui uiuo
18 ministrandus est, ego mihimet subministro. nuper ego cum in Hostiensi oppido morarer, sordidatum pallium meum in mari diutule laui, et super litus sole siccaui, nihiloque minus eadem in ipso post ablutionem maculae sordium uisebantur. cumque me res ista stupefaceret, adsistens forte nauta 'quin potius' ait 'in fluuio ablue pallium tuum, si uis emaculatum.' parui, ut uerum probarem, et aqua dulci ablutum atque siccatum uidi splendori suo redditum, et ex illo causam requiro, cur magis dulcis quam salsa aqua idonea sit sordibus abluendis?'

---

10 appoſiti *P* 11 uix] uiſ *P* 12 minim *P′* ut *om.* *P′* 15 adcõmodatiuſ *P* 18 ęgiptiacā *P* 24 hoſti *P* 31 cauſa *P* 32 quęro *P′*

'Iam dudum' Disarius inquit 'haec quaestio ab 19
Aristotele et proposita est et soluta. ait enim aquam marinam multo spissiorem esse, quam est dulcis. immo illam esse faeculentam, dulcem uero puram atque subtilem. hinc facilius ait uel inperitos nandi mare sustinet, cum fluuialis aqua quasi infirma et nullo adiumento fulta mox cedat et in imum pondera accepta transmittat. ergo aquam dulcem dixit 20
quasi natura leuem celerius inmergere in ea, quae abluenda sunt, et dum siccatur, secum sordium maculas abstrahere, marinam uero quasi crassiorem nec facile penetrare purgando propter densitatem sui, et dum uix siccatur, non multum sordium secum trahere.'

Cumque Horus his adsentiri uideretur, Eustathius 21
ait 'ne decipias quaeso credulum, qui se quaestionemque suam commisit fidei tuae. Aristoteles enim ut non nulla alia, magis acute quam uere ista disseruit. adeo autem aquae densitas non nocet abluendis, ut 22
saepe, qui aliquas species purgatas uolunt, ne sola aqua uel dulci tardius hoc efficiant, admisceant illi cinerem uel si defuerit, terrenum puluerem, ut crassior facta celerius possit abluere. nihil ergo impedit marinae aquae densitas. sed nec ideo, quia salsa est, 23
minus abluit. salsitas enim findere et uelut aperire solet meatus, et ideo magis elicere debuit abluenda. sed haec una causa est, cur aqua marina non sit ablutioni apta, quia pinguis est, sicut et ipse Aristoteles saepe testatus est, et sales docent, quibus inesse quiddam pingue nullus ignorat. est et hoc 24
indicium pinguis aquae marinae, quod, cum inspergitur

2 cf. problem. 23, 8. 13. 39. 40

4 feculentā *P* 6 ımperıtoſ *P* 10 ımmergere *P* 15 **ſecū *P* 29 ablutıone *P′*

flammae, non tam extinguit quam pariter accenditur aquae pinguedine alimoniam igni subministrante.
25 postremo Homerum sequamur, qui solus fuit naturae conscius. facit enim Nausicaam Alcinoi filiam abluentem uestes, cum super mare esset, non in mari sed in fluuio. idem locus Homeri docet nos, marinae
26 aquae qiddam inesse pingue permixtum. Vlixes enim cum iam dudum mare euasisset et staret siccato corpore, ait ad Nausicaae famulas

ἀμφίπολοι στῆθ' οὕτω ἀπόπροθεν, ὄφρ' ἐγὼ αὐτός
ἅλμην ὤμοιιν ἀπολούσομαι.

post hoc cum descendisset in fluuium

ἐκ κεφαλῆς ἔσμηχεν ἁλὸς χνόον.

27 diuinus enim uates, qui in omni re naturam secutus est, expressit quod fieri solet, ut qui ascendunt de mari, si in sole steterint, aqua quidem celeriter sole siccetur, maneat autem in corporis superficie ueluti flos quidam, qui et in detergendo sentitur, et hoc est aquae marinae pinguedo, quae sola impedit ablutionem.

XIIII Et quia a ceteris expeditus mihi te paulisper indulges, modo autem nobis de aqua sermo fuit, quaero cur in aqua simulacra maiora ueris uidentur? quod genus apud popinatores pleraque scitamentorum cernimus proposita ampliore specie quam corpore, quippe uidemus in doliolis uitreis aquae plenis et oua globis maioribus et iecuscula fibris tumidioribus et bulbos spiris ingentibus. et omnino ipsum uidere qua nobis ratione constat, quia solent de hoc non nulli nec uera nec ueri similia sentire?' et Disarius
2 'Aqua' inquit 'densior est aeris tenuitate, et ideo

10 Od. ζ 218 13 ib. ζ 226

4 nauſicaan *P* 13 ἐκ] ЄCK *P* ΧΛΟΟΝ *P* 14 ſequutuſ *P* 22 ſcıtamon|toꝝ *P* 26 frıbrıſ *P* buluaſ *P*

eam cunctatior uisus penetrat, cuius offensa repercussa
uidendi acies scinditur et in se recurrit. scissa dum
redit, iam non directo ictu sed undique uersum in-
currit liniamenta simulacri, et sic fit, ut uideatur
imago archetypo suo grandior. nam et solis orbis
matutinus solito nobis maior apparet, quia interiacet
inter nos et ipsum aer adhuc de nocte roscidus, et
grandescit imago eius tamquam in aquae speculo
uisatur. ipsam uero uidendi naturam non insubide 3
introspexit Epicurus, cuius in hoc non est, ut aestimo,
inprobanda sententia adstipulante praecipue Democrito,
quia sicut in ceteris ita et in hoc paria senserunt.
ergo censet Epicurus ab omnibus corporibus iugi 4
fluore quaepiam simulacra manare, nec umquam tan-
tulam moram interuenire, quin ultra ferantur inani
figura cohaerentes corporum exuuiae, quarum recep-
tacula in nostris oculis sunt, et ideo ad deputatam
sibi a natura sedem proprii sensus recurrunt. haec
sunt, quae uir ille commemorat, quibus si occurris
obuius, expecto, quid referas.'

Ad haec renidens Eustathius 'in propatulo est' 5
inquit 'quod decepit Epicurum. a uero enim lapsus
est, aliorum quattuor sensuum secutus exemplum, quia
in audiendo et gustando et odorando atque tangendo
nihil e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus,
quod sensum sui moueat. quippe et uox ad aures 6
ultro uenit, et aurae in nares influunt, et palato in-
geritur, quod gignat saporem, et corpori nostro ad-
plicantur tactu sentienda. hinc putauit, et ex oculis
nihil foras proficisci, sed imagines rerum in oculos
ultro meare. cuius opinioni repugnat, quod in speculis 7
imago aduersa contemplatorem suum respicit, cum
debeat, si quidem a nobis orta recto meatu proficis-

---

5 archȩtipo *P* 11 ımp̡banda *P* 15 ultro *P* 18 hȩ *P'* 23 quatuor *P* ſequutuſ *P* 28 applıcantur *P* 33 rectu *P'*

citur, posteram sui partem, cum discedit, ostendere,
ut laeua laeuam dextera dexteram respiciat. nam et
histrio personam sibi detractam ex ea parte uidet, qua
induit, scilicet non faciem sed posteriorem cauernam.
8 deinde interrogare hunc uirum uellem, an tunc imagines
e rebus euolant, cum est, qui uelit uidere, an et cum
9 nullus aspicit, emicant undique simulacra? nam si,
quod primum dixi, teneat, quaero, cuius imperio
simulacra praesto sint intuenti, et quotiens quis
uoluerit ora conuertere, totiens se et illa conuertant?
10 si secundum inhaereat, ut dicat perpetuo fluore rerum
omnium manare simulacra, quaero, quam diu cohae-
rentia permanent, nullo coagulo iuncta ad permanen-
dum? aut si manere dederimus, quem ad modum
aliquem retinebunt colorem, cuius natura cum sit
incorporea, tamen numquam potest esse sine corpore?
11 dein quis potest in animum inducere, simul atque
oculos uerteris, incurrere imagines caeli maris litoris
prati nauium pecudum et innumerabilium praeterea
rerum, quas uno oculorum iactu uidemus, cum sit
pupula, quae uisu pollet, oppido parua? et quonam
modo totus exercitus uisitur? an de singulis militibus
profecta simulacra se congerunt, atque ita collecta
12 tot milia penetrant oculos intuentis? sed quid laboramus
opinionem sic inanem uerbis uerberare, cum ipsa rei
uanitas se refellat? constat autem uisum nobis hac
13 prouenire ratione. genuinum lumen e pupula, qua-
cumque eam uerteris, directa linea emicat. id oculorum
domesticum profluuium si reppererit in circumfuso
nobis aere lucem, per eam directim pergit, quam diu
corpus offendat, et si faciem uerteris, ut circumspicias,
utrobique acies uidendi directa procedit. ipse autem
iactus, quem diximus de nostris oculis emicare, in-
cipiens a tenui radice in summa fit latior, sicut radii

---

3 parte∗ *P* 6 auolant *P* 8 quıd *P'* 12 manere *P*
13 uincta *P* 29 domeſtıcōō *P*

a pictore finguntur: ideo per minutissimum foramen
contemplans oculus uidet caeli profunditatem. ergo 14
tria ista necessaria nobis sunt ad effectum uidendi:
lumen, quod de nobis emittimus, et ut aer, qui inter-
iacet, lucidus sit, et corpus, quo offenso desinat
intentio, quae si diutius pergat, rectam intentionem
lassata non optinet, sed scissa in dextram laeuamque
diffunditur. hinc est, quod ubicumque terrarum steteris, 15
uideris tibi quandam caeli conclusionem uidere, et hoc
est quod horizontem ueteres uocauerunt. quorum
indago fideliter deprehendit directam ab oculis aciem
per planum contra aspicientibus non pergere ultra
centum octoginta stadia, et inde iam recuruari. per
planum ideo adieci, quia altitudines longe aspicimus,
quippe qui et caelum uidemus. ergo in omni hori- 16
zontis orbe ipse, qui intuetur, centrum est. et quia
diximus, quantum a centro acies usque ad partem
orbis extenditur, sine dubio in horizonte *διάμετρος*
orbis trecentorum sexaginta stadiorum est, et si ulterius,
qui intuetur, accesserit seu retrorsum recesserit, similem
circa orbem uidebit. sicut igitur diximus, cum lumen, 17
quod pergit e nobis per aeris lucem, in corpus in-
ciderit, impletur officium uidendi, sed ut possit res
uisa cognosci, renuntiat uisam speciem rationi sensus
oculorum et illa aduocata memoria recognoscit, ergo
uidere oculorum est iudicare rationis. quia trinum 18
est officium, quod uisum conplet ad dinoscendam
figuram, sensus ratio memoria, sensus rem uisam
rationi refundit, illa quid uisum sit recordatur. adeo 19
autem in tuendo necessarium est rationis officium,
ut saepe in uno uidendi sensu etiam alium sensum
memoria suggerente ratio deprehendat. nam si ignis
appareat, scit eum et ante tactum ratio calere, si nix
sit illa, quae uisa est, intellegit in ipsa ratio etiam

6 ıntencıa *ut uid.* *P'* 18 dıametroſ *P* 19 ulte *P*
21 se *ante* cırca *add.* *p* 26 triū *P'*

20 tactus rigorem. hac cessante uisus inefficax est adeo,
ut quod remus in aqua fractus uidetur, uel quod turris
eminus uisa, cum sit angulosa, rotunda existimatur,
faciat rationis neglegentia, quae si se intenderit,
21 agnoscit in turre angulos et in remo integritatem. et
omnia illa discernit, quae Academicis damnandorum
sensuum occasionem dederunt: cum sensus inter
certissimas res habendi sint comitante ratione, cui
non numquam ad discernendam speciem non sufficit
22 sensus unus. nam si eminus pomi, quod malum
dicitur, figura uisatur, non omni modo id malum est,
potuit enim ex aliqua materia fingi mali similitudo.
aduocandus est igitur sensus alter, ut odor iudicet.
sed potuit inter congeriem malorum positum auram
odoris ipsius concepisse. hic tactus consulendus est,
qui potest de pondere iudicare. sed metus est, ne
et ipse fallatur, si fallax opifex materiam, quae pomi
pondus imitaretur, elegit. confugiendum est igitur
ad saporem, qui si formae consentiat, malum esse
23 nulla dubitatio est. sic probatur, efficaciam sensuum
de ratione pendere. ideo deus opifex omnes sensus
in capite, id est circa sedem rationis, locauit.'

XV His dictis fauor ab omnibus exortus est admirantibus dictorum soliditatem adeo, ut adtestari uel ipsum Euangelum non pigeret. Disarius deinde subiecit 'isti plausus sunt, qui prouocant philosophiam ad uindicandos sibi de aliena arte tractatus, unde saepe manifestos incurrit errores. ut PLATO uester, dum nec anatomica, quae medicinae propria est, abstinet,
2 risum de se posteris tradidit. dixit enim diuisas
esse uias deuorandis cibatui et potui, et cibum
quidem per stomachum trahi, potum uero per
ἀρτηρίαν, quae *τραχεῖα* dicitur, fibris pulmonis

---

28 cf. Timaeus p. 70 A

---

4 intellegentia *P* 6 achade | miacif dāpnandoꝝ *P* 11 id | uifū -:-. Potuitq. enī *P* 31 uifaf *P* 33 arterian *P* trachia *P*

inlabi. quod tantum uirum uel aestimasse uel in
libros rettulisse mirandum est, uel potius dolendum.
unde ERASISTRATVS, medicorum ueterum nobilissimus, 3
in eum iure inuectus est, dicens rettulisse illum
longe diuersa, quam ratio deprehendit. duas 4
enim esse fistulas instar canalium, easque ab
oris faucibus proficisci deorsum, et per earum
alteram induci delabique in stomachum escu-
lenta omnia et poculenta, ex eoque ferri in
uentriculum, qui Graece appellatur *ἡ κάτω
κοιλία*, atque illic subigi digerique ac deinde
aridiora ex his recrementa in aluum con-
uenire, quod Graece *κόλον* dicitur, humidiora
autem per rienes in uesicam trahi, et per alte- 5
ram de duabus superioribus fistulam, quae
Graece appellatur *τραχεῖα ἀρτηρία*, spiritum a
summo ore in pulmonem atque inde rursum in
os et in nares commeare, perque eandem uocis
fieri meatum, ac ne potus cibusue aridior, 6
quem oporteret in stomachum ire, procideret
ex ore labereturque in eam fistulam, per quam
spiritus reciprocatur, ex eaque offensione
intercluderetur animae uia, impositam esse
arte quadam et ope naturae *ἐπιγλωττίδα* quasi
claustrum mutuum utriusque fistulae, quae
sibi sunt cohaerentes, eamque *ἐπιγλωττίδα* inter 7
edendum bibendumque operire ac protegere
τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν, nequid ex esca potuue
incideret in illud quasi aestuantis animae iter,
ac propterea nihil humoris influere in pul-
monem ore ipso arteriae communito. haec 8
Erasistratus, cui, ut aestimo, uera ratio consentit.
cum enim cibus non squalidus siccitate sed humoris

---

2 librıſ *P′*   2 *et* 4 retulıſ|ſe *P*   11 ſubı dıgerıq. *P*
13 ΚΑΛΟΝ *P*   16 ΓΡΑΧΕΙΑ ΑΡΓΗΡΙΑ *P*   20 ıre *om. P′*
24 ЄΠΙΓΛΩΠΙΔΑ *P*   26 ЄΠΙΓΛΟΠΙΔΑ *P*   28 ΑΡΓΗΡΙΑΝ *P*

temperie mollis uentri inferendus sit, necesse est, eandem uiam ambobus patere, ut cibus potu temperatus per stomachum in uentre condatur, nec aliter natura
9 conponeret, nisi quod salutare esset animali. deinde cum pulmo et solidus et leuigatus sit, siquid spissum in ipsum deciderit, quem ad modum penetrat aut transmitti potest ad locum digestionis, cum constet, siquando casu aliquid paulo densius in pulmonem uiolentia spiritus trahente deciderit, mox nasci tussim nimis asperam et alias quassationes usque ad uexa-
10 tionem salutis? si autem naturalis uia potum in pulmonem traheret, cum poculenta bibuntur, uel cum hauritur potus admixtus granis, seu ex re aliqua
11 densiore, quid his sumptis pulmo pateretur? unde *ἐπιγλωττίς* a natura prouisa est, quae cum cibus sumitur, operimento sit arteriae, nequid per ipsam in pulmonem spiritu passim trahente labatur. sicut et cum sermo emittendus est, inclinatur ad operiendam
12 stomachi uiam, ut *ἀρτηρίαν* uoci patere permittat. est et hoc de experientia notum, quod qui sensim trahunt potum, uentres habent humectiores, humore, qui paulatim sumptus est, diutius permanente, siquis uero auidius hauserit, humor eodem impetu, quo trahitur, praeterit in uesicam, et sicciori cibo prouenit tarda digestio. haec autem differentia non nasceretur, si
13 a principio cibi et potus diuisi essent meatus. quod autem Alcaeus poeta dixit et uulgo canitur

οἴνῳ πνεύμονα τέγγε, τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται

ideo dictum est, quia pulmo re uera gaudet humore, sed trahit quantum sibi aestimat necessarium. uides

---

28 fr. 39, p. 163 (Bergkii poetae lyr. Gr. ed. 4)

---

10 ınımıſ *P* 12 polenta *P*, poculenta *Cantabrigiensis*, pultulenta *Ianius* 13 admıxtıſ *P* ſeu *om.* *P* 15 ЄΠΙΓΛωΓΓΙC *P* 17 paſ|ſo *P* 27 alceuſ *P* 28 τέγγε πνεύμονας οἴνῳ *Bergkius* ΟΙΝΟ *P* ΠΕΡΙΤΕΛΛΕΤΑΙΙ *P*

satius fuisse philosophorum omnium principi alienis
abstinere quam minus nota proferre.'
Ad haec Eustathius paulo commotior 'non minus 14
te' inquit 'Disari philosophis quam medicis insere-
bam, sed modo uideris mihi rem consensu generis
humani decantatam et creditam obliuioni dare, philo-
sophiam artem esse artium et disciplinam discipli-
narum, et nunc in ipsam inuehitur parricidali ausu
medicina, cum philosophia illic se habeatur augustior,
ubi de rationali parte, id est de incorporeis, disputat,
et illic inclinetur, ubi de physica, quod est de diuinis
corporibus uel caeli uel siderum tractat. medicina 15
autem physicae partis extrema faex est, cui ratio
est cum testeis terrenisque corporibus, sed quid ratio-
nem nominaui, cum magis apud ipsam regnet con-
iectura quam ratio? — quae ergo conicit de carne
lutulenta, audet inequitare philosophiae de incorporeis
et uere diuinis certa ratione tractanti. sed ne uideatur
communis ista defensio tractatum uitare pulmonis,
accipe causas, quas Platonica maiestas secuta est. *ἐπι-* 16
γλωττίς, quam memoras, inuentum naturae est ad tegen-
das detegendasque certa alternatione uias cibatus et
potus, ut illum stomacho transmittat, hunc pulmo
suscipiat. propterea tot meatibus distinctus est, et
interpatet rimis, non ut spiritus egressiones habeat,
cui exhalatio occulta sufficeret, sed ut per eos, siquid
cibatus in pulmonem deciderit, sucus eius mox migret in
sedem digestionis. deinde *ἀρτηρία* siquo casu scissa 17
fuerit, potus non deuoratur, sed quasi fisso meatu suo
reiectatur foras incolumi stomacho. quod non con-
tingeret, nisi *ἀρτηρία* uia esset humoris. sed et hoc 18
in propatulo est, quia, quibus aeger est pulmo, ac-

3 cōmotıor *P* 8 ınunc *P* 9 anguſtıor *P'* 11 phıſica *P* 13 phıſicę *P* 14 quod *P'* 18 dıuıſ *P* 19 cōmunıſ *P* 20 ſequuta *P* 21 detegendaſ detegentaſq. *P* 26 exalatıo *P* occulta ñ∗ (*uid. fuisse* ſ) ſufficer& *P* ſiquod *P* 28 *et* 31 arterıa *P*

cenduntur in maximam sitim, quod non eueniret, nisi esset pulmo receptaculum potus. hoc quoque intuere, quod animalia, quibus pulmo non est, potum nesciunt. natura enim nihil superfluum sed membra singula ad aliquod uiuendi ministerium fecit, quod
19 cum deest, usus eius non desideratur. uel hoc cogita, quia, si stomachus cibum potumque susciperet, superfluus foret uesicae usus. poterat enim utriusque rei stomachus retrimenta intestino tradere, cui nunc solius cibi tradit, nec opus esset diuersis meatibus, quibus singula traderentur, sed unus utrique sufficeret ab eadem statione transmisso, modo autem seorsum uesica et intestinum seorsum saluti seruit, quia illi
20 stomachus tradit, pulmo uesicae. nec hoc praetereundum est, quod in urina, quae est retrimentum potus, nullum cibi uestigium reperitur, sed nec aliqua qualitate illorum retrimentorum uel coloris uel odoris inficitur, quod si in uentre simul fuissent, aliqua
21 illarum sordium qualitas inficeretur. nam postremo lapides, qui de potu in uesica nascuntur, cur numquam in uentre coalescunt, cum non nisi ex potu fiant et nasci in uentre quoque debuerint, si uenter esset
22 receptaculum potus? in pulmonem defluere potum nec poetae nobiles ignorant. ait enim Eupolis in fabula quae inscribitur *Κόλακες*

πίνειν
γὰρ ὁ Πρωταγόρας ἐκέλευεν, ἵνα
† πρὸ τοῦ κυνὸς τὸν πνεύμον᾽ ἔκλυτον ἔχῃ.

23 et Eratosthenes testatur idem

καὶ βαθὺν ἀκρήτῳ πνεύμονα τεγγόμενος.

---

26 Meinekii fragm. com. II, 1 p. 491 30 Eratosthenicorum p. 155 Bernhardy

---

9 trade|dere *P* 23 putuſ *P'* 25 colaceſ *P* 27 πίνειν γὰρ αὐτὸν Πρωταγόρας ἐκέλευ᾽ ἵνα *Meinekius* ΤΑΡΠΡΩΓΟΡΑC *P* 28 ΠΡΩ *P* ΠΝΕΥΜΟΝΑ ΕΚΛΥΡΟΝ *P* ἔκκλυστον *Meinekius* 30 ΒΑΘΤΥΝ *P* ΠΛΕ,ΥΜΟΝΑ ΙΕΓΓΟΜΕΝΟC · *P*

Euripides uero huius rei manifestissimus adstipulator est

οἶνος περάσας πλευμόνων διαρροάς.

cum igitur et ratio corporeae fabricae et testium 24
nobilis auctoritas adstipuletur Platoni, nonne, quisquis contra sentit, insanit?'

Inter haec Euangelus gloriae Graecorum inuidens XVI
et inludens 'facessant' ait 'haec, quae inter uos in ostentationem loquacitatis agitantur, quin potius, siquid callet uestra sapientia, scire ex uobis uolo, ouumne prius extiterit an gallina?'

'Inridere te putas' Disarius ait 'et tamen quaestio, 2
quam mouisti et inquisitu et scitu digna est. iocum enim tibi de rei uilitate comparans consuluisti, utrum prius gallina ex ouo an ouum ex gallina coeperit, sed hoc ita seriis inserendum est, ut de eo debeat uel anxie disputari. et proferam, quae in utramque partem mihi dicenda subuenient, relicturus tibi utrum eorum uerius malis uideri. si concedimus, omnia, quae sunt, 3
aliquando coepisse, ouum prius a natura factum iure aestimabitur. semper enim, quod incipit, inperfectum adhuc et informe est, et ad perfectionem sui per procedentis artis et temporis additamenta formatur. ergo natura fabricans auem ab informi rudimento coepit, et ouum, in quo necdum est species animalis, effecit. ex hoc perfectae auis species extitit procedente paulatim maturitatis effectu. deinde quicquid a natura 4
uariis ornatibus comptum est sine dubio coepit a simplici, et ita contextionis accessione uariatum est. ergo ouum uisu simplex et undique uersum pari specie

3 fr. 973 Nauck.

3 ΠΛΕΥΜΟΝ *P* 6 ſentrıt *P* 13 quam — dıgna *om. P* | Cū *P* 14 uerıtate *P'* 15 cęperıt *P* 20 cępıſſe *P* 21 ımpfectū *P* 24 *et* 28 cępıt *P* 25 quo *p*, qu *P*

creatum est, et ex illo uarietas ornatuum, quibus constat,
5 auis species absoluta est. nam sicut elementa prius
extiterunt, et ita reliqua corpora de commixtione eorum
creata sunt, ita rationes seminales, quae in ouo sunt,
si uenialis erit ista translatio, uelut quaedam gallinae
6 elementa credenda sunt. nec importune elementis, de
quibus sunt omnia, ouum conparauerim. in omni
enim genere animantium, quae ex coitione nascuntur,
inuenies ouum aliquorum esse principium instar ele-
menti. aut enim gradiuntur animantia aut serpunt
7 aut nando uolandoue uiuunt. in gradientibus lacertae
et similia ex ouis creantur, quae serpunt ouis nas-
cuntur exordio, uolantia uniuersa de ouis prodeunt
excepto uno, quod incertae naturae est, nam uespertilio
uolat quidem pellitis alis, sed inter uolantia non haben-
dus est, quia quattuor pedibus graditur, formatosque
pullos parit et nutrit lacte, quos generat. nantia paene
omnia de ouis oriuntur generis sui, corcodilus uero
8 etiam de testeis, qualia sunt uolantium. et ne uidear
plus nimio extulisse ouum elementi uocabulo, consule
initiatos sacris Liberi patris, in quibus hac ueneratione
ouum colitur, ut ex forma tereti ac paene sphaerali
atque undique uersum clausa et includente intra se
uitam mundi simulacrum uocetur, mundum autem
consensu omnium constat uniuersitatis esse principium.
9 prodeat qui priorem uult esse gallinam, et in haec
uerba temptet quod defendit adserere. ouum rei
cuius est nec initium nec finis est. nam initium est
semen, finis auis ipsa formata, ouum uero digestio est
seminis. cum ergo semen animalis sit et ouum seminis,
ouum ante animal esse non potuit sicut non potest
10 digestio cibi fieri, antequam sit qui edit. et tale est
dicere, ouum ante gallinam factum, ac siquis dicat,

---

7 cōparauerī *P* 12 quae — 13 exordio *om. P'* 13 oui *P* 15 alitiſ *P'* 16 quatuor *P* 18 corcodrilluſ *P* 21 ſacri *P* 22 ſpęrali *P*

matricem ante mulierem factum, et qui interrogat:
quem ad modum gallina sine ouo esse potuit? similis
est interroganti, quonam pacto homines facti sint
ante pudenda, de quibus homines procreantur. unde
sicut nemo recte dicet, hominem seminis esse sed
semen hominis, ita nec oui gallinam sed ouum esse
gallinae. deinde si concedamus, ut ab aduersa parte 11
dictum est, haec, quae sunt ex tempore, aliquod sum-
psisse principium, natura primum singula animalia
perfecta formauit, deinde perpetuam legem dedit, ut
continuaretur procreatione successio. perfecta autem 12
in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quo-
que non pauca animantia, quae de terra et imbre
perfecta nascuntur, ut in Aegypto mures, ut aliis in
locis ranae serpentesque et similia. oua autem non
numquam de terra sunt procreata, quia in illis nulla
perfectio est, natura uero perfecta format, et de per-
fectis ista procedunt, ut de integritate partes. nam 13
ut concedam, oua auium esse seminaria, uideamus,
quid de semine ipso philosophorum definitio testatur,
quae ita sancit: semen est generatio ad eius, ex quo
est, similitudinem pergens; non potest autem ad
similitudinem pergi rei, quae necdum est, sicut nec
semen ex eo, quod adhuc non subsistit, emanat. ergo 14
in primo rerum ortu intellegamus, cum ceteris animantibus, quae solo semine nascuntur, de quibus non ambigitur, quin prius fuerint quam semen suum, aues quoque opifice natura extitisse perfectas, et quia uis generandi inserta sit singulis, ab his iam procedere nascendi modos, quos pro diuersitate animantium natura uariauit. habes, Euangele, utrobique quod teneas, et dissimulata paulisper inrisione tecum delibera, quid sequaris.'

---

8 alıquo *P* 10 ꝑfacta *P′* 14 ęgıpto *P* 15 non *ante* numquam *om. uulgo* 20 ıpſa *P* 21 ſanccıt *P* 23 pergi rei] ꝑgere *P* 31 quıd *P*

15 Et Euangelus 'quia et ex iocis seria facit uio-
lentia loquendi, hoc mihi absoluatis uolo, cuius diu
me exercuit uera deliberatio. nuper enim mihi de
Tiburti agro meo exhibiti sunt apri, quos obtulit
silua uenantibus, et quia diutule continuata uenatio
16 est, perlati sunt alii interdiu, noctu alii. quos per-
duxit dies, integra carnis incolumitate durarunt, qui
uero per noctem lunari plenitudine lucente portati
sunt, putruerunt. quod ubi scitum est, qui sequenti
nocte deferebant, infixo cuicumque parti corporis acuto
aeneo apros carne integra pertulerunt. quaero igitur
cur noxam, quam pecudibus occisis solis radii non
dederunt, lunare lumen effecerit?'

17 'Facilis est' Disarius inquit 'et simplex ista
responsio. nullius enim rei fit aliquando putredo nisi
calor humorque conuenerint. pecudum autem putredo
nihil aliud est, nisi cum defluxio quaedam latens soli-
18 ditatem carnis in humorem resoluit. calor autem si
temperatus sit et modicus, nutrit humores, si nimius,
exsiccat et habitudinem carnis extenuat. ergo de
corporibus enectis sol ut maioris caloris haurit humo-
rem, lunare lumen, in quo est non manifestus calor
sed occultus tepor, magis diffundit humecta, et inde
prouenit iniecto tepore et aucto humore putredo.'

19 His dictis Euangelus Eustathium intuens 'si
rationi dictae adsentiris' ait 'annuas oportet, aut si
est, quod moueat, proferre non pigeat, quia uis uestri
sermonis optinuit, ne inuita aure uos audiam.'

20 'Omnia' inquit Eustathius 'a Disario et luculente
et ex uero dicta sunt, sed illud pressius intuendum
est, utrum mensura caloris sit causa putredinis, ut ex
maiore calore non fieri, et ex minore ac temperato
prouenire dicatur. solis enim calor, qui nimium
feruet, quando annus in aestate est, et hieme tepescit,

---

3 mihi *om.* *P′* 6 intdiu *** *P* 7 incolomitate *P*
10 corpirif *P′* 13 effecit *P*

putrefacit carnes aestate, non hieme. ergo nec luna 21
propter submissiorem calorem diffundit humores, sed
nescio quae proprietas, quam Graeci *ἰδίωμα* uocant,
et quaedam natura est lumini, quod de ea defluit,
quae humectet corpora, et uelut occulto rore made-
faciat, cui admixtus calor ipse lunaris putrefacit car-
nem, cui diutule fuerit infusus. neque enim omnis 22
calor unius est qualitatis, ut hoc solo a se differat,
si maior minorue sit, sed esse in igne diuersissimas
qualitates nullam secum habentes societatem rebus
manifestis probatur. aurifices ad formandum aurum 23
nullo nisi de paleis utuntur igne, quia ceteri ad pro-
ducendam hanc materiam inhabiles habentur, medici
in remediis concoquendis magis de sarmentis quam
ex alio ligno ignem requirunt, qui uitro soluendo
formandoque curant, de arbore, cui myricae nomen 24
est, igni suo escam ministrant, calor de lignis oleae,
cum sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis,
et ad dissoluendas iuncturas marmorum efficaciter
noxius; non est ergo mirum si ratione proprietatis,
quae singulis inest, calor solis arefacit, lunaris humec-
tat. hinc et nutrices pueros fellantes operimentis 25
optegunt, cum sub luna praetereunt, ne plenos per
aetatem naturalis humoris amplius lunare lumen
humectet, et sicut ligna adhuc uirore humida accepto
calore curuantur, ita et illorum membra contorqueat
humoris adiectio. hoc quoque notum est, quia, siquis 26
diu sub luna somno se dederit, aegre excitatur, et
proximus fit insano, pondere pressus humoris, qui in
omne eius corpus diffusus atque dispersus est proprie-
tate lunari, quae ut corpus infundat, omnes eius aperit
et laxat meatus. hinc est, quod Diana, quae luna est, 27
Ἄρτεμις dicitur quasi *ἀερότεμις*, hoc est aerem secans.

---

5 quo humect& *P'* 16 mırıce *P* 22 fellantes *Meursius:* palenteſ *P* 23 obtegunt *P'* 32 *post* eſt *add.* unde *P* 33 cecanſ *P*

Lucina a parturientibus inuocatur, quia proprium eius
munus est distendere rimas corporis et meatibus uiam
28 dare, quod est ad celerandos partus salutare. et hoc
est, quod eleganter poeta Timotheus expressit

διὰ λαμπρὸν πόλον ἄστρων
διά τ' ὠκυτόκοιο σελάνας.

29 nec minus circa inanima lunae proprietas ostenditur.
nam ligna, quae luna uel iam plena uel adhuc cre-
scente deiecta sunt, inepta sunt fabricis quasi emollita
per humoris conceptionem. et agricolis curae est,
frumenta de areis non nisi luna deficiente colligere,
30 ut sicca permaneant. contra quae humecta desideras,
luna crescente conficies. tunc et arbores aptius seres,
maxime cum illa est super terram, quia ad incrementa
31 stirpium necessarium est humoris alimentum. aer
ipse proprietatem lunaris humoris et patitur et prodit.
nam cum luna plena est, uel cum nascitur — et tunc
enim a parte, qua sursum suspicit, plena est — aer
aut in pluuiam soluitur, aut si sudus sit, multum de
se roris emittit, unde et Alcman lyricus dixit rorem
32 aeris et lunae filium. ita undique uersum proba-
tur ad humectandas dissoluendasque carnes esse lunari
lumini proprietatem, quam magis usus quam ratio
33 deprehendit. quod autem dixisti, Euangele, de acuto
aeneo, ni fallor, coniectura mea a uero non deuiat. est
enim in aere uis acrior, quam medici stypticam uocant,
unde squamas eius adiciunt remediis, quae contra
perniciem putredinis aduocantur. deinde qui in me-
tallo aeris morantur, semper oculorum sanitate pollent
et quibus ante palpebrae nudatae fuerant, illic conue-
stiuntur, aura enim, quae ex aere procedit, in oculos

---

5 fr. 2, p. 620 (Bergkii poetae lyr. Gr. ed. 4)

---

4 tımatheuſ *P′* 5 ΑΙΓΙΡΩΝ *P* 7 ınanımata *P* 20 rore *P* 28 uocantur *P* 30 palbrę *P′*

incidens haurit et exsiccat, quod male influit. unde 34
et Homerus modo *εὐήνορα* modo *νώροπα χαλκόν*, has causas secutus, appellat. Aristoteles uero testis est, uulnera, quae ex aereo mucrone fiunt, minus esse noxia quam ex ferro, faciliusque curari, quia inest inquit aeri uis quaedam remedialis et siccifica, quam demittit in uulnere. pari ergo ratione infixum corpori pecudis lunari repugnat humori.

* * * * * * * * * *

---

3 Problemat. I 34

---

3 ſequutuſ *P* 8 *post* humorı *nihil subscriptum* (*sed quarta pars dexterae columnae huius folii resecta est*) *in P*, *finem deese uidit Arnoldus Vesaliensis*

AMBROSII THEODOSII MACROBII

VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS

COMMENTARIORVM IN SOMNIVM SCIPIONIS

LIBER PRIMVS

I Inter Platonis et Ciceronis libros, quos de re publica uterque constituit, Eustachi fili, uitae mihi dulcedo pariter et gloria, hoc interesse prima fronte perspeximus, quod ille rem publicam ordinauit, hic retulit; alter qualis esse deberet, alter qualis esset a
2 maioribus instituta, disseruit. in hoc tamen uel maxime operis similitudinem seruauit imitatio, quod, cum Plato in uoluminis conclusione a quodam uitae reddito, quam reliquisse uidebatur, indicari faciat, qui sit exutarum corporibus status animarum, adiecta quadam sphaerarum uel siderum non otiosa descriptione, rerum facies non dissimilia significans a Tulliano Scipione
3 per quietem sibi ingesta narratur. sed quid uel illi

Inscriptum MACROBII · AMBROSIJ · ThEOdOSII · | · V · C · & ın · l · CŌMT · Ex CICERONE · IN SŌ|NIV̄ SCIPI|ONIS · *in P*, MACROBII AMBROSII · THEO|dOSII · U · C · ET ~~ILL~~ · COM̄ JN SŌ NIO SCIPIONIS INCIPIT *in B*

1 de re publica utrumque conſtituiſſe conſtat *P* 3 pariter dulcedo *P* 4 *ad* ille *add.* · s · lib platonis *p* *ad* hic *add.* lib ciceroniſ *P* 10 corporibuſ *om. B* ſperarum *PB* 11 ſyderū *P*

commento tali uel huic tali somnio in his potissimum
libris opus fuerit, in quibus de rerum publicarum statu
loquebantur, quoue attinuerit inter gubernandarum
urbium constituta circulos orbes globosque describere,
de stellarum motu, de caeli conuersione tractare quae-
situ dignum et mihi uisum est et aliis fortasse uide-
atur, ne uiros sapientia praecellentes nihilque in
inuestigatione ueri nisi diuinum sentire solitos aliquid
castigato operi adiecisse superfluum suspicemur. de
hoc ergo prius pauca dicenda sunt, ut liquido mens
operis de quo loquimur innotescat. rerum omnium 4
Plato et actuum naturam penitus inspiciens aduertit,
in omni sermone de rei publicae institutione proposito
infundendum animis iustitiae amorem, sine qua non
solum res publica sed nec exiguus hominum coetus
nec domus quidem parua constabit. ad hunc porro 5
iustitiae affectum pectoribus inoculandum nihil aeque
patrocinaturum uidit, quam si fructus eius non uide-
retur cum uita hominis terminari. hunc uero super-
stitem durare post hominem qui poterat ostendi, nisi
prius de animae immortalitate constaret? fide autem
facta perpetuitatis animarum consequens esse animad-
uertit, ut certa illis loca nexu corporis absolutis pro
contemplatu probi improbiue meriti deputata sint. sic 6
in Phaedone inexpugnabilium luce rationum anima

---

3 loquebatur *P* 4 orbı *B* 5 motu *Zeunius:* modo *PB* 6 uıſuſ *B'* 7 nec *P*, *deinde supra* uiros *add.* l · PC *p* 8 uerı-tatıſ *B* 10 hoc ıgıtur *B* 11 *post* ınnoteſcat *interductus in P* RERV̄ OMNIV̄ PLATO *rubro colore scripta in P* *ad* RERV̄ *add.* naturalis *p* 12 *ad* actuum *add.* moralis *p* 13 ſermone ſuo *P* 14 ınfundendo *P'* amore *B* *ad haec uerba* (*neque enim ad quod uerbum pertineat significatum*) *add.* N enī felıx ÷ r. p. | stantib. moenib. | mentib. morib. *p. in marg.* 15 cetuſ ne *B* 17 ınocculandū *B*, inculcandum *Bentleius Mus. Rhen. 1881, 325* 18 patronatum (ci supra) (natum *in ras.*) *B* 24 ınpbıue *B* 25 phedrone *P*, hoc lecto theoptus libro p̄cipitē se dedit emuro · *p*, phędrone *B*

in ueram dignitatem propriae immortalitatis adserta,
sequitur distinctio locorum, quae hanc uitam relin-
quentibus ea lege debentur, quam sibi quisque uiuendo
sanxerit. sic in Gorgia post peractam pro iustitia
disputationem de habitu post corpus animarum morali
7 grauitate Socraticae dulcedinis admonemur. idem igitur
obseruanter secutus est in illis praecipue uoluminibus,
quibus statum rei publicae formandum recepit. nam
postquam principatum iustitiae dedit, docuitque animam
post animal non perire, per illam demum fabulam —
sic enim quidam uocant — quo anima post corpus
euadat, uel unde ad corpus ueniat, in fine operis ad-
seruit, ut iustitiae uel cultae praemium uel spretae
poenam animis quippe immortalibus subiturisque
8 iudicium seruari doceret. hunc ordinem Tullius non
minore iudicio reseruans quam ingenio repertus est:
postquam in omni rei publicae otio ac negotio palmam
iustitiae disputando dedit, sacras immortalium ani-
marum sedes et caelestium arcana regionum in ipso
consummati operis fastigio locauit, indicans, quo his
perueniendum uel potius reuertendum sit, qui rem
publicam cum prudentia iustitia fortitudine ac mode-
9 ratione tractauerint. sed ille Platonicus secretorum
relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylus,
miles officio, qni cum uulneribus in proelio acceptis
uitam effudisse uisus duodecimo demum die inter
ceteros una peremptos ultimo esset honorandus igne,
subito seu recepta anima seu retenta, quicquid emensis

---

4 ſancxer̃ · | *P* 5 habitu *ut uid. p,* habıta *P* *post* animarū *deletum* ımmor̃ *in P*, *deinde supra* grauitate *add.* talitate *add. p* 6 ammonemur *BP* 8 p̄cepıt *P* 11 c *in* corp' *corr. ex* p *in B* 12 †& unde *P* afferuıt *P* 13 culpȩ *B* 14 pȩnā *PB* 15 tuıtt (ı *deleta*) *B* 16 ıudıcıū *B'* 18 ınm *B*, ımm *P* 19 archana *P* 23 tractauer̃ · *P,* tractauerıt (n *supra*) *B* 24 pāphıluſ *PB* 25 praelıo *BP* 26 dıe demū *P* 27 ultım *P*, ultımuſ *B* 28 * em̄ſıſ (*uid. fuisse* e) *P*

inter utramque uitam diebus egerat uideratue, tamquam publicum professus indicium humano generi enuntiauit. hanc fabulam Cicero licet ab indoctis, quasi ipse ueri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidae reprehensionis uitans excitari narraturum quam reuiuiscere maluit.

Ac priusquam somnii uerba consulamus, eno- II dandum nobis est, a quo genere hominum Tullius memoret uel irrisam Platonis fabulam uel, ne sibi idem eueniat, non uereri. nec enim his uerbis uult inperitum uulgus intellegi sed genus hominum ueri ignarum sub peritiae ostentatione, quippe quos et legisse talia et ad reprehendendum animatos constaret. dicemus igitur, et quos in tantum philosophum referat, 2 quandam censurae exercuisse leuitatem, quisue eorum etiam scriptam reliquerit accusationem, et postremo quid pro eo dumtaxat parte, quae huic operi necessaria est, responderi conueniat obiectis. quibus, quod factu facile est, eneruatis iam quicquid uel contra Ciceronis opinionem etiam in Scipionis somnium seu iaculatus est umquam morsus liuoris, seu forte iaculabitur, dissolutum erit. Epicureorum tota factio 3 aequo semper errore a uero deuia et illa semper aestimans ridenda, quae nesciat, sacrum uolumen et augustissima irrisit naturae seria. Colotes uero, inter Epicuri auditores loquacitate notabilior, etiam in librum retulit, quae de hoc amarius cauillatus est. sed cetera, quae iniuria notauit, si quidem ad som-

---

2 ın publıcū *B* 5 reuıuıſere *P'* 8 ạ noƀ *B* genere] genſ *B* 11 ımp *PB* ıntellıgı *P* 12 peıtıę *P* oſtentatıonem *B'* 13 rep̄hendū ̄cſtaret anımatoſ *B* 14 & quı tantum *P*, † quos in *add. p* referant *P*, † referat *add. p* 16 acuſatıonē *P* 19 defectıſ *P*, † eneruatis *add. p* 20 oppınıoēm *B* 23 ſemper *om. B* 24 ėxıſtımanſ *P* derıdenda *B* 26 audıtoreſ famoſıor et loquacıtate *P*, notabilior *add. p* 27 reprendıt *P*, † cauillatus ÷ *add. p* 28 ın *in* ın|ıurıa *in ras. in B* ad ꝥ ſōnıū *B*

nium, de quo sic procedit sermo, non attinent, hoc loco nobis omittenda sunt, illam calumniam persequemur, quae nisi supplodetur, manebit Ciceroni
4 cum Platone communis. ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus ueri professoribus conueniret. 'cur enim' inquit 'si rerum caelestium notionem, si habitum nos animarum docere uoluisti, non simplici et absoluta hoc insinuatione curatum est, sed quaesita persona casusque excogitata nouitas et composita aduocati scaena figmenti ipsam quaerendi ueri ianuam mendacio polluerunt?
5 haec quoniam, dum de Platonico Ere iactantur, etiam quietem Africani nostri somniantis accusant — utraque enim sub adposito argumento electa persona est, quae accommoda enuntiandis haberetur — resistamus urgenti et frustra arguens refellatur ut una calumnia dissoluta utriusque factum incolumem, ut fas est,
6 retineat dignitatem. nec omnibus fabulis philosophia repugnat nec omnibus adquiescit et, ut facile secerni possit, quae ex his a se abdicet ac uelut profana ab ipso uestibulo sacrae disputationis excludat, quae uero etiam saepe ac libenter admittat, diuisionum gradibus explicandum est.

7 Fabulae, quarum nomen indicat falsi professionem, aut tantum conciliandae auribus uoluptatis aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertae
8 sunt. auditum mulcent uelut comoediae, quales Menander eiusue imitatores agendas dederunt, uel argumenta fictis casibus amatorum referta, quibus uel

2 calūpnıam *P* 3 ſupplodatur *P* cıceronıſ *B* 4 phyloſopho *P* 5 confıgı *B'* 6 ınquıd *P'* 8 docere anıma2̧ *B* hoc et abſoluta tı *B* 9 caſuq. *P* 10 ſcena *BP* 11 mendatıo *BP, quod amplius non notabo* 12 ęre *P* ıactanter *P'*, notantur *B* 13 ıncuſant *P*, accuſantur *B'* *ad* utraq. *add.* parenĩ *p* 14 appoſito *P* 15 urguentı *P* 16 argueſ *B'* calūpnıa *PB* 17 ıncolume *P* 20 abducat *P*, abdicit *p* 21 ıſto *P* 23 explıandū *B'* 25 adortatıonıſ_*PB* 27 t *B*, *deinde* comedıę *BP* 28 menarder *B* agendaſ *B*

multum se Arbiter exercuit uel Apuleium non num-
quam lusisse miramur. hoc totum fabularum genus,
quod solas aurium delicias profitetur e sacrario suo
in nutricum cunas sapientiae tractatus eliminat. ex his 9
autem, quae ad quandam uirtutum speciem intellectum
legentis hortantur, fit secunda discretio. in quibusdam
enim et argumentum ex ficto locatur, et per mendacia
ipse relationis ordo contexitur, ut sunt illae Aesopi
fabulae elegantia fictionis illustres, at in aliis argu-
mentum quidem fundatur ueri soliditate, sed haec ipsa
ueritas per quaedam composita et ficta profertur, et
hoc iam uocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt
cerimoniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei, quae de
deorum progenie actuue narrantur, ut mystica Pytha-
goreorum sensa referuntur. ergo ex hac secunda 10
diuisione, quam diximus a philosophiae libris prior
species, quae concepta de falso per falsum narratur,
aliena est. sequens in aliam rursum discretionem
scissa diuiditur: nam cum ueritas argumento subest,
solaque fit narratio fabulosa, non unus repperitur
modus per figmentum uera referendi. aut enim con- 11
textio narrationis per turpia et indigna numinibus ac
monstro similia componitur, ut di adulteri, Saturnus
pudenda Caeli patris abscindens et ipse rursus a filio
regno potito in uincla coniectus, quod genus totum
philosophi nescire malunt — aut sacrarum rerum
notio sub pio figmentorum uelamine honestis et tecta
rebus et uestita nominibus enuntiatur et hoc est
solum figmenti genus, quod cautio de diuinis rebus

1 *ad* se *add.* pıı · *p* exercuıt *om.* *P* apulegıū *B* 6 hortatur *B* ſcta *del. ante* scđa *in* *B* 7 *alterum* et *om.* *B* 8 eſophy *P* 11 c̃poſita *B* 12 fabulā *B* 14 mıſtıca *B* pytagoreoꝝ *P*, phıtago|reoꝝ *B* 15 ex hac g̊ *P* 18 rurſuſ ın alıā *B* 21 fıcm̄tū *P* c̄nexıo *P* 23 dıı *B* 24 cęlıı *P* abſcıdenſ *P* 25 regnıo *B* 26 phyloſophı *P* maluerunt *P* 27 fıcmtoꝝ *P* 28 enumeraт̃ *B* 29 fıg-r̃ıtıſ *B*

12 philosophantis admittit. cum igitur nullam disputa-
tioni pariat iniuriam uel Er index uel somnians
Africanus, sed rerum sacrarum enuntiato integra sui
dignitate his sit tecta nominibus, accusator tandem
edoctus a fabulis fabulosa secernere, conquiescat.
13 sciendum est tamen, non in omnem disputationem
philosophos admittere fabulosa uel licita. sed his uti
solent, cum uel de anima uel de aeriis aetheriisue
14 potestatibus uel de ceteris dis locuntur. ceterum cum
ad summum et principem omnium deum, qui apud
Graecos *τἀγαθόν*, qui *πρῶτον αἴτιον* nuncupatur, trac-
tatus se audet attollere, uel ad mentem, quem Graeci
νοῦν appellant, originales rerum species, quae *ἰδέαι*
dictae sunt, continentem, ex summo natam et profectam
deo: cum de his, inquam, locuntur summo deo et
mente, nihil fabulosum penitus attingunt, sed siquid
de his adsignare conantur, quae non sermonem tantum
modo sed cogitationem quoque humanam superant, ad
15 similitudines et exempla confugiunt. sic Plato, cum
de *τἀγαθῷ* loqui esset animatus, dicere quid sit non
ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale
sit ab homine non possit, solum uero ei simillimum
de uisibilibus solem repperit, et per eius similitudinem
uiam sermoni suo attollendi se ad non conprehendenda
16 patefecit. ideo et nullum ei simulacrum, cum dis aliis
constituerentur, finxit antiquitas, quia summus deus
nataque ex eo mens sicut ultra animam ita supra
naturam sunt, quo nihil fas est de fabulis peruenire.

---

1 phylosophantiſ *B* nulla diſputatioīſ *B* 2 patiat (*aut* pateat) *B′* 4 *ad* accusator *add.* s. colores *p* 7 lutta *B*, ·ι· licita *add. b* 9 diiſ *P* de cunctiſ diiſ loquuntur *B* 10 aput *B* 11 TΛTΛΘON ***** ΠPωTO · ΠΛNTON nuncupatur *P*, primus ł princeps omīum *add. p* qui *om. B* *pro* αἴτιον *est* ΛI *in B* 13 NOIN *P* IΛEΛI *B* 16 atingunt *B* quid] qſ *B* 17 adsignare] facere *B* 19 plato cū rara Θo loq *B* 20 TΛTΛΘO *P* 22 poteſt *P′* 24 cōp̄henden da *B* 25 diiſ *PB*

de dis autem, ut dixi, ceteris et de anima non frustra 17
se, nec ut oblectent, ad fabulosa conuertunt, sed quia
sciunt inimicam esse naturae apertam nudamque ex-
positionem sui, quae sicut uulgaribus hominum sensibus
intellectum sui uario rerum tegmine operimentoque
subtraxit, ita a prudentibus arcana sua uoluit per
fabulosa tractari. sic ipsa mysteria figurarum cuni- 18
culis operiuntur, ne uel haec adeptis nudam rerum
talium se natura praebeat sed summatibus tantum
uiris sapientia interprete ueri arcani consciis, contenti
sint reliqui ad uenerationem figuris defendentibus a
uilitate secretum. Numenio denique inter philosophos 19
occultorum curiosiori offensam numinum, quod Eleu-
sinia sacra interpretando uulgauerit, somnia prodi-
derunt uiso sibi ipsas Eleusinias deas habitu meretricio
ante apertum lupanar uidere prostantes, admirantique
et causas non conuenientis numinibus turpitudinis
consulenti respondisse iratas, ab ipso se de adyto
pudicitiae suae ui abstractas et passim adeuntibus
prostitutas. adeo semper ita se et sciri et coli numina 20
maluerunt, qualiter in uulgus antiquitas fabulata est,
quae et imagines et simulacra formarum talium prorsus
alienis et aetates tam incrementi quam diminutionis
ignaris et amictus ornatusque uarios corpus non
habentibus adsignauit. secundum haec Pythagoras 21
ipse atque Empedocles, Parmenides quoque et Hera-
clitus de dis fabulati sunt, nec secus Timaeus, qui
progenies eorum, sicut traditum fuerat, exsecutus est.

---

1 dıſ *P*, ıſ *corr. in* dıſ *B* 2 oblectet *B'* conuertıtur *B* 3 ınımıca *B* 6 archana *P*, archa *corr. in* archana *B* 7 mıſterıo *B* 8 nuda *PB* 9 natura ſe *P*, nature ſe *B* 10 contēptı ſint *P*, contentıſ *corr. in* contentı ſint *B* 15 uıſaſ *PB* eleuſſınıaſ *B* 16 ludere ꝓſtranteſ *P*, uıdere ꝓſtranteſ *B* ammırantıque *P* 18 adıto *PB* 19 ab euntıbuſ *P*, adeuntıb; *B*, ı b *add. b* 20 numını *B'* 23 ıncrem̄ *B*, ti *add. b* 24 hornat̄q; *B* 25 aſſignauıt *P* phytagoraſ *P* 26 eraclıtuſ *PB* 27 de dıſ *in ras. in B* tımeuſ *PB* 28 e*e*cu|tuſ (*in ras. fuit* r; *quid pro* c *primitus scriptum fuerit non dispicio*) *B*

III His praelibatis antequam ipsa somnii uerba tractemus, prius quot somniandi modos obseruatio deprehenderit, cum licentiam figurarum, quae passim quiescentibus ingeruntur, sub definitionem ac regulam uetustas mitteret, edisseramus, ut cui eorum generi somnium, quo de agimus, adplicandum sit innotescat.
2 omnium, quae uidere sibi dormientes uidentur, quinque sunt principales et diuersitates et nomina. aut enim est *ὄνειρος* secundum Graecos quod Latini somnium uocant, aut est *ὅραμα* quod uisio recte appellatur, aut est *χρηματισμός* quod oraculum nuncupatur, aut est *ἐνύπνιον* quod insomnium dicitur, aut est *φάντασμα*, quod Cicero quotiens opus hoc nomine fuit, uisum
3 uocauit. ultima ex his duo cum uidentur, cura interpretationis indigna sunt, quia nihil diuinationis ad-
4 portant, *ἐνύπνιον* dico et *φάντασμα*. est enim *ἐνύπνιον*, quotiens cura oppressi animi corporisue siue fortunae, qualis uigilantem fatigauerat, talem se ingerit dormienti: animi, si amator deliciis suis aut fruentem se uideat aut carentem, si metuens quis imminentem sibi uel insidiis uel potestate personam aut incurrisse hanc ex imagine cogitationum suarum aut effugisse uideatur: corporis, si temeto ingurgitatus aut distentus cibo uel abundantia praefocari se aestimet uel grauantibus exonerari, aut contra si esuriens cibum aut potum sitiens desiderare, quaerere, uel etiam inuenisse uideatur: fortunae, cum se quis aestimat uel potentia uel magistratu aut augeri pro desiderio aut exui pro
5 timore. haec et his similia quoniam ex habitu mentis

---

2 depħenderiṇt *B* 4 b *in* ſub *in ras. in P* dıffınıtıonẽ *P* 6 dequo *P* applıcandū *B* ıgnoteſcat *P* 9 ONЄI-P|ωC *P* 10 OPωMA *P*, OPOꟽΛ *B* 11 XPHMΛ|YICꟽOC *B* nuncpat (cu *suprascr.*) *B* 12 ЄNYΠNYON *P*, ЄNINNYON *B* 16 ΦΛTAC-MA *P*, OΛNTACꟽA *B* 21 uł ppoteſta|te *B* 22 ıgıne (ma *suprascr.*) *B* effuıſſe (u *corr. in* g) *B* 24 habundantıa *PB* exıſtım& *P* 25 exhonerarı *P* 28 a *in* au|gerı *corr. ut uid. ex* e *in B*

quietem sicut praeuenerant, ita et turbauerant dormientis, una cum somno auolant et pariter euanescunt. hinc et insomnio nomen est, non quia per somnum uidetur — hoc enim est huic generi commune cum ceteris — sed quia in ipso somnio tantum modo esse creditur, dum uidetur, post somnium nullam sui utilitatem uel significationem relinquit. falsa esse 6
insomnia nec Maro tacuit

sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes,

caelum hic uiuorum regionem uocans, quia sicut di nobis ita nos defunctis superi habemur. amorem quoque describens, cuius curam semper secuntur insomnia, ait

haerent infixi pectore uultus
uerbaque nec placidam membris dat cura quietem,

et post haec

Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent?

φάντασμα uero, hoc est uisum, cum inter uigiliam 7
et adultam quietem in quadam, ut aiunt, prima somni nebula adhuc se uigilare aestimans, qui dormire uix coepit, aspicere uidetur irruentes in se uel passim uagantes formas a natura seu magnitudine seu specie discrepantes, uariasque tempestates rerum uel laetas uel turbulentas. in hoc genere est *ἐπιάλτης*, quem

9 Verg. Aen. VI 897 14 Verg. Aen. IIII 4 17 Verg. Aen. IIII 9

3 eſt *om.* *B* 3 *et* 6 ſōn∗ū (*fuit* ı) *P* 4 *supra* hoc *add.* paŕ *p* 8 nec mora *B'* 9 ſet *B* 10 dı *B* 11 *ad* defunctıſ *add.* ſcđ ıllos q̊ ın ınfernū | ſub t̄ra eē dıcт̃ ut luc̃ | regıt ıdē sp̄c arт̃ orbe | alıo q̊ntū enī ad noſ c̃ſtat | ıllıſ ſupı ſuḿ · q̊ntū ad | ıllos ınferı. Vnde & tẏ|berıań aıt ėė epłam | allatā a uento ab antı | podıb. q̄ hт̃. Superı · | ınferıſ ſalutē *Pm* 17 ſuſpenſa *P* 19 auınt *B* 21 cępıt *PB* 24 turbolentas *B* ē & ЄΠΙΛΤΗC *B*

publica persuasio quiescentes opinatur inuadere et
8 pondere suo pressos ac sentientes grauare. his duobus modis ad nullam noscendi futuri opem receptis, tribus ceteris in ingenium diuinationis instruimur. et est oraculum quidem, cum in somnis parens uel alia sancta grauisue persona seu sacerdos uel etiam deus aperte euenturum quid aut non euenturum, faciendum
9 uitandumue denuntiat. uisio est autem, cum id quis uidet, quod eodem modo, quo apparuerat, eueniet. amicum peregre commorantem, quem non cogitabat, uisus sibi est reuersum uidere, et procedenti obuius, quem uiderat, uenit in amplexus, depositum in quiete suscepit et matutinus ei precator occurrit, mandans pecuniae tutelam et fidae custodiae celanda committens.
10 somnium proprie uocatur, quod tegit figuris et uelat ambagibus non nisi interpretatione intellegendam significationem rei, quae demonstratur, quod quale sit non a nobis exponendum est, cum hoc unus quisque ex usu, quid sit, agnoscat. huius quinque sunt species. aut enim proprium aut alienum aut commune
11 aut publicum aut generale est. proprium est, cum se quis facientem patientemue aliquid somniat, alienum cum alium, commune cum se una cum alio, publicum est cum ciuitati foroue uel theatro seu quibuslibet publicis moenibus actibusue triste uel laetum quid aestimat accidisse, generale est, cum circa solis orbem lunaremue globum seu alia sidera uel caelum omnesue terras aliquid somniat innouatum.
12 hoc ergo, quod Scipio uidisse se retulit et tria illa, quae sola probabilia sunt genera principalitatis, am-

1 oppinaт̃ *B* 2 ac ſentientes *P*, acſen|tientientes *B* 8 uitandũq; *B* auт̃ · c̃ *B* 9 apperuerat *B′* 11 ẽ | ſibi *B* procedente *B* obiuſ *B′* 13 ſuſcip̃ *P* matu|tiniſ *B* commendans *b* 14 comittenſ *B* 15 uelata | bagib; *ut uid. B′* 17 qui quale *B′* 18 a nob̃ ũ *P* 19 uſo *ni fallor B′* 21 duplicũ *ut uid. B′* 25 mẹnib; *B* 26 letũ aliquid *P* 27 ſydera *P*

plecitur et omnes ipsius somnii species attingit. est enim oraculum, quia Paulus et Africanus uterque parens, sancti grauesque ambo nec alieni a sacerdotio, quid illi euenturum esset denuntiauerunt; est uisio, quia loca ipsa, in quibus post corpus uel qualis futurus esset aspexit, est somnium, quia rerum, quae illi narratae sunt, altitudo tecta profunditate prudentiae non potest nobis nisi scientia interpretationis aperiri.
ad ipsius quoque somnii species omnes refertur. est 13
proprium, quia ad supera ipse perductus est et de se futura cognouit, est alienum, quod quem statum aliorum animae sortitae sint deprehendit, commune, quod eadem loca tam sibi quam ceteris eiusdem meriti didicit praeparari, publicum, quod uictoriam patriae et Carthaginis interitum et Capitolinum triumphum ac sollicitudinem futurae seditionis agnouit, generale, quod caelum caelique circulos conuersionisque concentum uiuo adhuc homini noua et incognita stellarum etiam ac luminum motus terraeque omnis situm sus-
piciendo uel despiciendo concepit. nec dici potest, 14
non aptum fuisse Scipionis personae somnium, quod et generale esset et publicum, quia necdum illi contigisset amplissimus magistratus, immo cum adhuc, ut ipse dicit, paene miles haberetur. aiunt enim, non habenda pro ueris de statu ciuitatis somnia, nisi quae rector eius magistratusue uidisset, aut quae de
plebe non unus sed multi similia somniassent. ideo 15
apud Homerum, cum in concilio Graecorum Agamemnon somnium, quod de instruendo proelio uiderat publicaret, Nestor, qui non minus ipse prudentia quam omnis iuuenta uiribus iuuit exercitum, concilians fidem relatis de statu inquit publico credendum regio somnio,

1 ē H oraculū *B* 2 affrican̉ *PB* 3 ambo *om. P* a *om. P* 9 referunt̃ *PB* 12 malo♃ *P*, ł alio*ꝝ* *p*, malıo♃ *B* ſunt *B* 13 merıtıſ *B* 15 cartagınıſ *PB*, chartagınıſ *p* 19 ſu|ſcıpıendo *B* 26 eius] eorum *P* 27 ſomnıaſſ& *B'*

quod si alter uidisset repudiaremus ut futile. 16 sed non ab re erat, ut Scipio, etsi necdum adeptus tunc fuerat consulatum, nec erat rector exercitus, Carthaginis somniaret interitum, cuius erat auctor futurus, audiretque uictoriam beneficio suo publicam, uideret etiam secreta naturae uir non minus philosophia 17 quam uirtute praecellens. his adsertis, quia superius falsitatis insomniorum Vergilium testem citantes eius uersus fecimus mentionem eruti de geminarum somnii descriptione portarum, siquis forte quaerere uelit, cur porta ex ebore falsis et e cornu ueris sit deputata, instruetur auctore Porphyrio, qui in commentariis suis haec in eundem locum dicit ab Homero sub eadem diuisione descriptum latet inquit omne 18 uerum. hoc tamen anima, cum ab officiis corporis somno eius paululum libera est, interdum aspicit, non numquam tendit aciem, nec tamen peruenit, et cum aspicit tamen non libero et directo lumine uidet sed interiecto uelamine quod nexus naturae caligantis ob- 19 ducit. et hoc in natura esse idem Vergilius asserit dicens

aspice, namque omnem, quae nunc obducta tuenti
mortales hebetat uisus tibi et humida circum
caligat, nubem eripiam.

20 hoc uelamen cum in quiete ad uerum usque aciem animae introspicientis admittit, de cornu creditur, cuius ista natura est, ut tenuatum uisui peruium sit, cum

23 Verg. Aen. II 604

4 cartaginiſ *B* 5 audiret *P'*, audie|retq; *B'* uicto|riā *** *P* 6 phylosophi ͣ* *P* 7 aſſertiſ *B* 8 eiuſ *om.* *B* 10 deſcriptionē *B'* 11 deputatā *B* 12 porphio *corr. in* porphirio *in B* 13 hoc in *B* humero *P'* 14 diuiſionem *B'* 17 non nūquā — 18 & cū *in ras. in P* 24 umida *P'* 27 introſpicienteſ *B'* 28 tenuatur *B'*

autem a uero hebetat ac repellit optutum, ebur putatur, cuius corpus ita densatum est, ut ad quamuis extremitatem tenuitatis erasum nullo uisu ad ulteriora tendente penetretur.

Tractatis generibus et modis, ad quos somnium IIII
Scipionis refertur, nunc ipsam eiusdem somnii mentem ipsumque propositum, quem Graeci σκοπόν uocant, antequam uerba inspiciantur, temptemus aperire, et eo pertinere propositum praesentis operis adseramus, sicut iam in principio huius sermonis adstruximus, ut animas bene de re publica meritorum post corpora caelo reddi et illic frui beatitatis perpetuitate nos doceat. nam Scipionem ipsum haec occasio ad nar- 2
randum somnium prouocauit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. cum enim Laelius quereretur, nullas Nasicae statuas in publico in interfecti tyranni remunerationem locatas, respondit Scipio post alia in haec uerba sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum uirtutis est praemium, tamen illa diuina uirtus non statuas plumbo inhaerentes nec triumphos arescentibus laureis sed stabiliora quaedam et uiridiora praemiorum genera desiderat. quae tamen ista sunt? inquit Laelius. tum Scipio patimini me inquit quoniam tertium 3
diem iam feriati sumus, et cetera, quibus ad narrationem somnii uenit, docens illa esse stabiliora et uiridiora praemiorum genera, quae ipse uidisset in caelo bonis rerum publicarum seruata rectoribus, sicut his uerbis eius ostenditur sed quo sis, Africane, 4
alacrior ad tutandam rem publicam sic habeto:

---

1 ac repellıt *praeter* llıt *in ras. in P* 4 tur *in* penetretur *in ras. in B* 5 quo ſōnıum *P* 7 propoſitum ut quē (quē *deletum*) q gcī (*supra add.* ł quē) *B* 9 aſſeram (*P*) 12 perpetuıtatıſ *B′* 15 ſilectıo *B′* 16 ſtatueſ *B′* 17 renu|meratıōēm *B* 25 ınquıt *om. B* qm̃ ıã (*h. e.* quonıam ıam) *B* (*deinde* ıam *om. B*)

omnibus, qui patriam conseruarint adiuuverint auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aeuo sempiterno fruantur, et paulo post hunc certum locum, qui sit designans ait sed sic Scipio ut auus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis tum in patria maxima est. ea uita uia est in caelum et in hunc coetum eorum, qui iam uixere et corpore laxati illum incolunt
5 locum, quem uides, significans γαλαξίαν. sciendum est enim, quod locus, in quo sibi uidetur esse Scipio per quietem, lacteus circulus est, qui γαλαξίας uocatur, si quidem his uerbis in principio utitur ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco et paulo post apertius dicit erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens, quem uos, ut a Grais accepistis, orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti praeclara et mirabilia uidebantur. et de hoc quidem γαλαξίᾳ cum de circulis loquemur plenius disseremus.

V Sed iam, quoniam inter libros, quos de re publica Cicero, quosque prius Plato scripserat, quae differentia, quae similitudo habeatur, expressimus, et cur operi suo uel Plato Eris indicium uel Cicero somnium Scipionis adsciuerit, quidue sit ab Epicureis obiectum Platoni, uel quem ad modum debilis calumnia refellatur, et quibus tractatibus philosophi admisceant, uel a quibus penitus excludant fabulosa, retulimus, adiecimusque post haec necessario genera

1 conſeruauerınt *B* 2 cęlū *P* loco *B′* 4 deſignaſ *B′* 5 & ego *B* 8 ce*tum (*in ras. fuit* n) *B* 9 **uıxere (*in ras. uid. fuisse* uı) *B* 10 galaxıam *PB* 12 galaxıaſ *PB* 14 cartagınē *P′B* 16 hıſ *P* 17 cırculuſ *PB* 18 gra gıſ *B* 19 c̄tēplandı *B* 21 galaxıa *PB* 28 calūpnıa *P* 29 phylosophı *P* ut admıſceant † *B*

omnium imaginum, quae falso quaeque uero uidentur in somnis, ipsasque distinximus species somniorum, ad quas Africani somnium constaret referri, et si Scipioni conuenerit talia somniare, et de geminis somnii portis, quae fuerit a ueteribus expressa sententia, super his omnibus ipsius somnii, de quo loquimur, mentem propositumque signauimus, et partem caeli euidenter expressimus, in qua sibi Scipio per quietem haec uel uidisse uisus est uel audisse, quae retulit: nunc iam discutienda nobis sunt ipsius somnii uerba, non omnia, sed ut quaeque uidebuntur digna quaesitu. ac prima nobis tractandam se ingerit pars 2 illa de numeris, in qua sic ait nam cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque conuerterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus, ac ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. plenitudi- 3 nem hic non frustra numeris adsignat, plenitudo enim proprie nisi diuinis rebus supernisque non conuenit. neque enim corpus proprie plenum dixeris, quod cum sui sit inpatiens effluendo, aliena est appetens hauriendo. quae si metallicis corporibus non usu ueniunt, non tamen plena illa sed *ναστά* dicenda sunt. haec 4 est igitur communis numerorum omnium plenitudo, quod cogitationi a nobis ad superos meanti occurrit prima perfectio incorporalitatis in numeris, inter ipsos

---

2 ıpſıſq; *B* 3 ſı *om.* *P* 4 ſōnı|aret *B* gemını *B* 14 conuerlıт̃ (т̃ *erasa*) *B* 21 cıuıtaſ *B* 24 aſſıngnat *B* 27 ımpacıenſ *P*, ımpatıenſ *B* 29 ναϲτά *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*): uasta (*BP*) 30 eſt *om.* *B'* 32 ıncorrupo|ralıtatıſ *B*

tamen proprie pleni uocantur secundum hos modos, qui praesenti tractatui necessarii sunt, qui aut uim obtinent uinculorum, aut corpora rursus efficiuntur, aut corpus efficiunt, sed corpus, quod intellegendo, non sentiendo concipias. totum hoc ut obscuritatis deprecetur offensam, paulo altius repetita rerum luce pandendum est.

5 Omnia corpora superficie finiuntur, et in ipsam
eorum pars ultima terminatur. hi autem termini
cum sint semper circa corpora, quorum termini sunt,
incorporei tamen intelleguntur. nam quo usque corpus
esse dicetur necdum terminus intellegitur, cogitatio,
6 quae conceperit terminum, corpus reliquit. ergo primus
a corporibus ad incorporea transitus offendit corporum
terminos, et haec est prima incorporea natura post
corpora, sed non pure nec ad integrum carens corpore,
nam licet extra corpus natura eius sit, tamen non
nisi circa corpus apparet. cum totum denique corpus
nominas, etiam superficies hoc uocabulo continetur:
de corporibus eam tamen etsi non res sed intellectus
7 sequestrat. haec superficies, sicut est corporum terminus, ita lineis terminatur, quas suo nomine *γραμμάς*
Graecia nominauit: punctis lineae finiuntur. et haec
sunt corpora, quae mathematica uocantur, de quibus
8 sollerti industria geometriae disputatur. ergo haec
superficies cum ex aliqua parte corporis cogitatur,
pro forma subiecti corporis accipit numerum linearum.
nam seu trium ut trigonum, seu quattuor ut quadratum,
seu plurium sit angulorum, totidem lineis sese ad

2 tractuı *B* 3 optinet *B* 5 obſcurılıtatıſ *B'* 8 ſup|fıe *B'* ıpſa *B* 10 (*post* quorum) termına *ut uid. B'* 12 ıntellıgıtur *P* 13 relınquıt *P* 14 ad ın|corporıb; *B* oſtendıt *P*, ł offendıt *p* 15 termınum *B'* 20 tam̃ ea *B* 22 grãmaſ *PB* *formulas margini codicis P appictas omisi* 25 ſorlertı ındutrıa *B'* geometrıcę *P*, geometrıce *B* dıſputat̃ *PB*, ł tat *p* 26 aliqua] alıa *B* 28 quatuor *P* 29 plurımū *B*

extrema tangentibus planities eius includitur. hoc 9
loco admonendi sumus, quod omne corpus longitudinis
latitudinis et altitudinis dimensionibus constat. ex his
tribus in lineae ductu una dimensio est — longitudo
est enim sine latitudine — planities uero, quam Graeci
ἐπιφάνειαν uocant, longo latoque distenditur, alto caret,
et haec planities quantis lineis contineatur expressimus,
soliditas autem corporum constat, cum his duabus
additur altitudo; fit enim tribus dimensionibus im-
pletis corpus solidum, quod *στερεόν* uocant, qualis est
tessera, quae *κύβος* uocatur. si uero non unius partis 10
sed totius uelis corporis superficiem cogitare, quod
proponamus esse quadratum, ut de uno, quod exemplo
sufficiet, disputemus, iam non quattuor sed octo anguli
colliguntur. quod animaduertis, si super unum qua-
dratum, quale prius diximus, alterum tale altius
impositum mente conspicias, ut altitudo, quae illi
plano deerat, adiciatur, fiatque tribus dimensionibus
impletis corpus solidum, quod *στερεόν* uocant ad
imitationem tesserae, quae *κύβος* uocatur. ex his 11
apparet, octonarium numerum solidum corpus et esse
et haberi, si quidem unum apud geometras puncti
locum obtinet, duo lineae ductum faciunt, quae duobus
punctis, ut supra diximus, coercetur, quattuor uero
puncta aduersum se in duobus ordinibus bina per
ordinem posita exprimunt quadri speciem, a singulis
punctis in aduersum punctum eiecta linea. haec
quattuor, ut diximus, duplicata et octo facta duo
quadra similia describunt, quae sibi superposita ad-

---

1 tam|gentıb; *B* 2 ãmonendı *BP* 3 latıtudınıſ et altıtudınıſ *om. B* 5 fıne *B* planıeſ *B'* 6 epıphanıā *P*, epyfanıā *B* 10 ſtereon *P*, ſtrereon *B* 11 *et* 20 cuboſ *PB* 12 corporıſ uelıſ *B* 13 ponam̄ *B* 14 dıſputem̄ *B* 15 colloguntur quı *B'* si ꝑ unū *PB* 19 ſtereon *P*, ſpereon *B* 20 ımmıtatıōem *B* 21 eſſet *B'* 22 aberı *P'* 23 optın& *B* facıunt quę duob; | facıunt *B* 27 eıcta *B'* 28 quatuor *P* 29 ſıbı *om. B*

ditaque altitudine formam cubi, quod est solidum
12 corpus, efficiunt. ex his apparet antiquiorem esse
numerum superficie et lineis, ex quibus illam constare
memorauimus, formisque omnibus. a lineis enim
ascenditur ad numerum tamquam ad priorem, ut in-
tellegatur ex diuersis numeris linearum, quae formae
13 geometricae describantur. ipsam uero superficiem cum
lineis suis primam post corpora diximus incorpoream
esse naturam nec tamen sequestrandam propter per-
petuam cum corporibus societatem. ergo quod ab hac
rursus recedit, iam pure incorporeum est, numeros
autem hac superiores praecedens sermo patefecit,
prima est igitur perfectio incorporalitatis in numeris,
et haec est, ut diximus, numerorum omnium plenitudo.
14 seorsum illa, ut supra admonuimus, plenitudo est
eorum, qui aut corpus efficiant aut uim obtineant
uinculorum, licet alias quoque causas, quibus pleni
15 numeri efficiantur, esse non ambigam. qualiter autem
octonarius numerus solidum corpus efficiat, ante satis
probatum est. ergo singulariter quoque plenus iure
dicetur propter corporeae soliditatis effectum, sed et
ad ipsam caeli harmoniam, id est concinentiam, hunc
numerum magis aptum esse non dubium est, cum
sphaerae ipsae octo sint, quae mouentur, de quibus
16 secuturus sermo procedet. omnes quoque partes, de
quibus constat hic numerus, tales sunt, ut ex earum
compage plenitudo nascatur. est enim aut de his,
quae neque generantur neque generant, de monade et
septem, quae qualia sint suo loco plenius explicabitur,
aut de duplicato eo, qui et generatur et generat, id

1 cibi *P*, ſibi *B* 3 ſupficiē *B* illū *P′* 8 dixim' ñ in|corporeā *B* 9 ſequeſtradā *B′* 10 hac ſurſū *PB* 15 hec eſſe *B′* 16 oportineant *corr. in* obtineant *in B* 19 effi-ciatur *B′* latis (*PB*) 22 armoniā *PB* 24 ſpere *B* 26 arum *corr. in* harum, *deinde in* earum *in B* 27 ẽ *in* naſcat̃ *in ras. in B* 28 generatur *B*, *deinde* neque generant *om. PB* 29 qualia ſt̃ *P* 30 eo *om. B* generantur *B*, *deinde* & *om. B′*

est quattuor — nam hic numerus quattuor et nascitur de
duobus et octo generat — aut conponitur de tribus et
quinque, quorum alter primus omnium numerorum impar
apparuit, quinarii autem potentiam sequens tractatus 17
attinget. Pythagorici uero hunc numerum Iustitiam uo-
cauerunt, quia primus omnium ita soluitur in numeros
pariter pares, hoc est in bis quaterna, ut nihilo minus in
numeros aeque pariter pares diuisio quoque ipsa soluatur,
id est in bis bina. eadem quoque qualitate contexitur,
id est bis bina bis. cum ergo et contextio ipsius 18
pari aequalitate procedat et resolutio aequaliter redeat
usque ad monadem, quae diuisionem arithmetica
ratione non recipit, merito propter aequalem diui-
sionem Iustitiae nomen accepit, et quia ex supra
dictis omnibus apparet, quanta et partium suarum et
seorsum sua plenitudine nitatur, iure plenus uocatur.

Superest, ut septenarium quoque numerum plenum VI
iure uocitandum ratio in medio constituta persuadeat.
ac primum hoc transire sine admiratione non possumus
quod duo numeri qui in se multiplicati uitale spatium
uiri fortis includerent ex pari et impari constiterunt.
hoc enim uere perfectum est, quod ex horum nume-
rorum permixtione generatur. nam impar numerus
mas et par femina uocatur, item arithmetici imparem
patris et parem matris appellatione uenerantur. hinc 2
et Timaeus Platonis fabricatorem mundanae animae
deum partes eius ex pari et impari id est duplari et
triplari numero intertexuisse memorauit, ita ut a duplari

---

1 quatuor *P* 4 apparuit & *B* ſequeſ *B′* 5 phytago-
rici *P*, pitagorici *B* 7 pares] paret *B′* 9 id est] iđ *P*,
om. B, deinde in biſ bona *B* ęqualitate *B* 10 con-
texio *P′B* 12 moadem *B′* diuiſioē *B′* aritmetica
ratioēm *B* 16 deorſū *B* 19 traſſire *B* āmiratione *BP*
21 inpari *B* 22 orum *corr. in* eorum *in B* 23 pmixtioēm *B*
24 parſ *B′* 25 ap|pellatioēm *B* 26 thimeuſ *P*, timeuſ *B*
humanę *supra add.* ł mundanę *B* 27 inpari *B* 28 tri-
prari *B′*

usque ad octo, a triplari usque ad uiginti septem staret
3 alternatio mutuandi. hi enim primi cubi utrimque
nascuntur, si quidem a paribus bis bina, quae sunt
quattuor, superficiem faciunt, bis bina bis, quae sunt
octo, corpus solidum fingunt, a dispari uero ter terna,
quae sunt nouem, superficiem reddunt, et ter terna ter,
id est ter nouena, quae sunt uiginti septem, primum
aeque cubum alterius partis efficiunt. unde intellegi
datur, hos duos numeros, octo dico et septem, qui ad
multiplicationem annorum perfecti in re publica uiri
conuenerunt, solos idoneos ad efficiendam mundi ani-
mam iudicatos, quia nihil post auctorem potest esse
4 perfectius. hoc quoque notandum est, quod superius
adserentes communem numerorum omnium dignitatem
antiquiores eos superficie et lineis eius omnibusque
corporibus ostendimus, procedens autem tractatus in-
uenit numeros et ante animam mundi fuisse, quibus
illam contextam augustissima Timaei ratio naturae
5 ipsius conscia testis expressit. hinc est, quod pro-
nuntiare non dubitauere sapientes, animam esse
numerum se mouentem. nunc uideamus, cur septe-
narius numerus suo seorsum merito plenus habeatur.
cuius ut expressius plenitudo noscatur, primum merita
partium, de quibus constat, tum demum, quid ipse
6 possit, inuestigemus. constat septenarius numerus uel
ex uno et sex uel ex duobus et quinque uel ex tribus
et quattuor. singularum compagum membra trac-
temus, ex quibus fatebimur nullum alium numerum
7 tam uaria esse maiestate fecundum. ex uno et sex
compago prima conponitur. unum autem, quod

---

1 triprari *B′* 2 altereantio *B′* hii *B* cibi *P′* 3 biſ bini *PB* 4 quatuor *P* 6 reddunt *om. B* 8 cibū *P* efficiuntur *B* intellegendi *B′* 11 ſodoſ *ut uid. B′* 12 quia] qua *B* 14 afferenteſ *B* omnium *in ras. in B* 16 precedenſ *P* 18 *ad* augustissimi *add.* 1 a *p* thimei *P*, timei *B* 27 quatuor *P* 29 foecundū *P* *inter* fecundum *et* ex *add.* ·I· (*hoc est* id eſt) *B* 30 cōponit *B*

μονάς id est unitas dicitur, et mas idem et femina est, par idem atque impar, ipse non numerus sed fons et origo numerorum. haec monas initium finisque 8 omnium neque ipsa principii aut finis sciens ad summum refertur deum eiusque intellectum a sequentium numero rerum et potestatum sequestrat, nec in inferiore post deum gradu frustra eam desideraueris. haec illa est mens ex summo enata deo, quae uices temporum nesciens in uno semper, quod adest, consistit aeuo, cumque utpote una non sit ipsa numerabilis, innumeras tamen generum species et de se creat et intra se continet. inde quoque aciem paululum cogitationis 9 inclinans hanc monadem repperies ad animam referri. anima enim aliena a siluestris contagione materiae tantum se auctori suo ac sibi debens simplicem sortita naturam cum se animandae inmensitati uniuersitatis infundat, nullum init tamen cum sua unitate diuortium. uides, ut haec monas orta a prima rerum causa usque ad animam ubique integra et semper indiuidua continuationem potestatis obtineat. haec de monade castigatius quam se copia suggerebat. 10 nec te remordeat, quod cum omni numero praeesse uideatur, in coniunctione praecipue septenarii praedicetur: nulli enim aptius iungitur monas incorrupta quam uirgini. huic autem numero, id est septenario, 11 adeo opinio uirginitatis inoleuit, ut Pallas quoque uocitetur. nam uirgo creditur, quia nullum ex se parit numerum duplicatus, qui intra denarium coartetur, quem primum limitem constat esse numerorum: Pallas ideo, quia ex solius monadis fetu et multi-

1 mo|naſ *P* 2 par∗ (*fuit* ſ) *B* sed] ſ& *B* 7 eā fruſtra *P* 8 nata *B* 11 gñũ *in ras. in B* 12 contıneat *P'* 13 mona *B* reperıeſ *P* poſſe referrı *P* 16 andę *in* anımandę *in ras. in B* 20 optıneat *B* 21 copiā *B* 22 terremor|deat *B* 23 conıuntıone *P*, c̃|ıuntıoẽ (ıunt *in ras.*, c̃ *add. man. alt.*) *B* 26 oppınıo *corr. ex* optıneo *in B* 27 ex se parit] ex parte *B* 30 fletu *B*

plicatione processit, sicut Minerua sola ex uno parente
12 nata perhibetur. senarius uero, qui cum uno con-
iunctus septenarium facit, uariae ac multiplicis
religionis et potentiae est: primum quod solus ex
omnibus numeris, qui intra decem sunt, de suis
13 partibus constat. habet enim medietatem et tertiam
partem et sextam partem et est medietas tria, tertia
pars duo, sexta pars unum, quae omnia simul sex
faciunt. habet et alia suae uenerationis iudicia, sed
ne longior faciat sermo fastidium, unum ex omnibus
eius officium persequemur, quod ideo praetulimus, quia
hoc commemorato non senarii tantum sed et septenarii
14 pariter dignitas adstruetur. humano partui frequen-
tiorem usum nouem mensium certo numerorum mo-
dulamine natura constituit, sed ratio sub adsciti
senarii numeri multiplicatione procedens etiam septem
15 menses conpulit usurpari. quam breviter absoluteque
dicemus. duos esse primos omnium numerorum cubos,
id est a pari octo ab impari uiginti septem et esse
imparem marem, parem feminam superius expressimus.
horum uterque si per senarium numerum multiplicetur,
efficiunt dierum numerum, qui septem mensibus ex-
16 plicantur. coeant enim numeri, mas ille qui memo-
ratur et femina, octo scilicet et uiginti septem, pariunt
ex se quinque et triginta: haec sexies multiplicata
creant decem et ducentos, qui numerus dierum mensem
septimum claudit. ita est ergo natura fecundus hic
numerus, ut primam humani partus perfectionem quasi
17 arbiter quidam maturitatis absoluat. discretio uero sexus
futuri sicut Hippocrates refert sic in utero dinoscitur.
aut enim septuagesimo aut nonagesimo die conceptus
mouetur. dies ergo motus quicumque fuerit, de duobus
ter multiplicatus aut septimum aut nonum explicat

6 meditatē *B* 11 officiū ** *P* 13 afſtruetur *B* 15 ſ& *B* aſciti *P* 18 cyboſ *P* 19 inparē *B* 20 feminē *P'* 26 nuīs (*h. e.* numeriſ) *B* 29 maturitateſ *P'* 30 hipochrateſ *P*, ypocrateſ *B* 32 fuerit *om.* *P*

mensem. haec de prima septenarii copulatione libata 18
sint. secunda de duobus et quinque est. ex his dyas,
quia post monada prima est, primus est numerus.
haec ab illa omnipotentia solitaria in corporis in-
tellegibilis lineam prima defluxit, ideo et ad uagas
stellarum et luminum sphaeras refertur, quia hae
quoque ab illa, quae *ἀπλανής* dicitur, in numerum
scissae et in uarii motus contrarietatem retortae sunt.
hic ergo numerus cum quinario aptissime iungitur,
cum hic ad errantes, ut diximus, ad caeli zonas ille
referatur, sed ille ratione scissionis, hic numero. illa 19
uero quinario numero proprietas excepta potentiae
ultra ceteras eminentis euenit, quod solus omnia,
quaeque sunt quaeque uidentur esse, conplexus est.
esse autem dicimus intellegibilia, uideri esse corporalia
omnia, seu diuinum corpus habeant seu caducum.
hic ergo numerus simul omnia et supera et subiecta
designat. aut enim deus summus est aut mens ex eo 20
nata, in qua rerum species continentur, aut mundi
anima, quae animarum omnium fons est, aut caelestia
sunt usque ad nos aut terrena natura est, et sic
quinarius rerum omnium numerus impletur. de se- 21
cunda septenarii numeri coniunctione dicta haec pro
affectatae breuitatis necessitate sufficiunt; tertia est de
tribus et quattuor, quae quantum ualeat reuoluamus.
geometrici corporis ab impari prima planities in 22
tribus lineis constat, his enim trigonalis forma con-
cluditur, a pari uero prima in quattuor inuenitur.
item scimus secundum Platonem id est secundum 23
ipsius ueritatis arcanum illa forti inter se uinculo con-

---

3 monadem *P* numeriſ *B′* 4 intellegilib; *B* 6 ſperaſ *B* ę *corr. in* hę *in B* 7 aplaneſ *PB* 9 hic ergo diaſ | nūſ *B* 10 caeliſ *P′* honaſ *B′* 11 ſciſſioneſ *P′* 14 complexuſ *P* 15 eſſe *ante* autem *corr. ut uid. ex* eſt *in B* 17 & omnia *P′* 23 diſta *P′* 24 affatatę *B′* *ad* sufficiunt *add.* † ant p 25 *et* 28 quatuor *P* 26 geometriciſ *P′* inpari *B* 30 colli-gari *B*

ligari, quibus interiecta medietas praestat uinculi
firmitatem. cum uero medietas ipsa geminatur, ea,
quae extima sunt, non tenaciter tantum sed etiam
insolubiliter uinciuntur. primo ergo ternario contigit
numero, ut inter duo summa medium, quo uinciretur
acciperet, quaternarius uero duas medietates primus
24 omnium nactus est. quas ab hoc numero deus mun-
danae molis artifex conditorque mutuatus insolubili
inter se uinculo elementa deuinxit, sicut in Timaeo
Platonis adsertum est, non aliter tam controuersa sibi
ac repugnantia et naturae communionem abnuentia
permisceri, terram dico et ignem potuisse et per tam
iugabilem conpetentiam foederari, nisi duobus mediis
25 aeris et aquae nexibus uincirentur. ita enim elementa
inter se diuersissima opifex tamen deus ordinis oppor-
tunitate conexuit, ut facile iungerentur. nam cum
binae essent in singulis qualitates, talem uni cuique
de duabus alteram dedit, ut in eo, cui adhaereret,
26 cognatam sibi et similem repperiret. terra est sicca
et frigida, aqua uero frigida et humecta est. haec
duo elementa licet sibi per siccum humectumque con-
traria sint, per frigidum tamen commune iunguntur.
aer humectus et calidus est et, cum aquae frigidae
contrarius sit calore, conciliatione tamen socii co-
pulatur humoris. super hunc ignis cum sit calidus et
siccus, humorem quidem aeris respuit siccitate, sed
27 conectitur per societatem caloris. et ita fit, ut singula
quaeque elementorum duo sibi hinc inde uicina singulis
qualitatibus uelut quibusdam amplectantur ulnis, aqua
terram frigore, aerem sibi nectit humore; aer aquae

---

1 uinculiſ *ni fallor P'* 3 &iā | ſolubiliter *P* 4 contingit *B* 5 ſūma *in ras. in B* 9 timeo *PB* 10 aſſertū *B* 12 promiſciri *corr. in* promiſceri (*supra add.* t permiſceri) *B* et *om. P* 13 fęterari *corr. in* fęderari *in B* 18 duobuſ *PB* altera *B* herer& *B* 20 umecta *P'* 21 umectūque *P'*, tūq; *in* humec|tūq; *in ras. in B* 23 umectuſ *P'* callíduſ *P* 25 umoriſ *P'* 26 umorē *P'* 30 umore *P'*

humecto simili et igni calore sociatur; ignis aeri
miscetur ut calido, terrae iungitur siccitate; terra
ignem sicco patitur, aquam frigore non respuit. haec 28
tamen uarietas uinculorum, si elementa duo forent, nihil
inter ipsa firmitatis habuisset; si tria, minus quidem
ualido, aliquo tamen nexu uincienda nodaret, inter
quattuor uero insolubilis conligatio est, cum duae
summitates duabus interiectionibus uinciuntur, quod
erit manifestius, si in medio posuerimus ipsam con-
tinentiam sensus de Timaeo Platonis excerptam. diuini 29
decoris inquit ratio postulabat talem fieri
mundum, qui et uisum pateretur et tactum.
constabat autem, neque uideri aliquid posse
sine ignis beneficio, neque tangi sine solido,
et solidum nihil esse sine terra. unde omne 30
mundi corpus de igne et terra instituere fabri-
cator incipiens uidit duo conuenire sine medio
colligante non posse, et hoc esse optimum uin-
culum, quod et se pariter et a se liganda de-
uinciat, unam uero interiectionem tunc solum
posse sufficere, cum superficies sine altitudine
uincienda est, at ubi artanda uinculis est alta
dimensio, nodum nisi gemina interiectione
non conecti. inde aerem et aquam inter 31
ignem terramque contexuit, et ita per om-
nia una et sibi conueniens iugabilis com-
petentia cucurrit elementorum diuersitatem
ipsa differentiarum aequalitate consocians.
nam quantum interest inter aquam et aerem causa 32

---

1 umecto *P*, humecto *p*, ƚ humore *supra add. p*, humectoſ *B* ſımılıter *B* 4 si] ſic *B* foreſ *B′* 5 haberent *B* 7 quatuor *P* conlıgatıeſt *P′*, collıgatıonem cum *B* 8 uıncuntur quı *B′* 10 tımeo *PB* exceptam *P* 13 alıquıt *B* 16 mundı omne *P* 17 ıncıpıeſ *P′* duoſ *B* 22 at] Ad *B* 23 *ad* nodū *add.* ƚ nondū *p* 24 connectı *P′* 26 c̃ptentıa *B* 27 occurrıt *P* 29 Nam quantum *praeter* N *in ras. in B* cauſā *B′*

densitatis et ponderis, tantundem inter aerem et ignem
est, et rursus quod interest inter aerem et aquam
causa leuitatis et raritatis hoc interest inter aquam
et terram, item quod interest inter terram et aquam
causa densitatis et ponderis, hoc interest inter aquam
et aerem, et quod inter aquam et aerem, hoc inter
aerem et ignem, et contra quod interest inter ignem
et aerem tenuitatis leuitatisque causa, hoc inter aerem
et aquam est, et quod est inter aerem et aquam,
33 hoc inter aquam intellegitur et terram. nec solum
sibi uicina et cohaerentia comparantur sed eadem
alternis saltibus custoditur aequalitas, nam quod est
terra ad aerem, hoc est aqua ad ignem et quotiens
uerteris, eandem repperies iugabilem competentiam:
ita ex ipso, quo inter se sunt aequabiliter diuersa
34 sociantur. haec eo dicta sunt, ut aperta ratione con-
staret, neque planitiem sine tribus neque soliditatem
sine quattuor posse uinciri. ergo septenarius numerus
geminam uim optinet uinciendi, quia ambae partes
eius uincula prima sortitae sunt, ternarius cum una
medietate, quaternarius cum duabus. hinc in alio
loco eiusdem somnii Cicero de septenario dicit, qui
35 numerus rerum omnium fere nodus est. item
omnia corpora aut mathematica sunt alumna geo-
metriae aut talia, quae uisum tactumue patiantur.
horum priora tribus incrementorum gradibus constant.
aut enim linea eicitur ex puncto, aut ex linea super-
ficies aut ex planitie soliditas. altera uero corpora
quattuor elementorum conlato tenore in robur sub-
stantiae corpulentae concordi concretione coalescunt.
36 nec non omnium corporum tres sunt dimensiones,

1 tandūdē *B* 11 ēparanᵗ *B* 14 ueterıſ *P'* reperıeſ *P'* ēpetentiā *B* 15 aequalıter *PB* 16 ēſtret *B* 17 planıtıe *B* 18 quatuor *P* ſepterıuſ *P'* 20 terrınarıuſ *B'* 22 ſepterıo *P'* 25 ıntactūue *ut uid.* *P'* patıuntur *B'* 26 conſtat *B'* 27 eıcıuntur *B'* 29 *et* p. 503, 2 *et* 3 quatuor *P* 29 collato *B* fenore *PB*, 1 tenore *add.* *p*

longitudo latitudo profunditas: termini adnumerato
effectu ultimo quattuor, pûnctum linea superficies et
ipsa soliditas. item cum quattuor sint elementa ex
quibus constant corpora: terra aqua aer et ignis,
tribus sine dubio interstitiis separantur. quorum unum
est a terra usque ad aquam, ab aqua usque ad aerem
sequens, tertium ab aere usque ad ignem. et a terra 37
quidem usque ad aquam spatium Necessitas a
physicis dicitur, quia uincire et solidare creditur, quod
est in corporibus lutulentum, unde Homericus censor
cum Graecis inprecaretur uos omnes inquit in terram
et aquam resoluamini, in id dicens, quod est in
natura humana turbidum, quo facta est homini prima
concretio. illud uero quod est inter aquam et aerem 38
Harmonia dicitur, id est apta et consonans con-
uenientia, quia hoc spatium est, quod superioribus
inferiora conciliat et facit dissona conuenire. inter 39
aerem uero et ignem Oboedientia dicitur, quia sicut
lutulenta et grauia superioribus necessitate iunguntur,
ita superiora lutulentis oboedientia copulantur har-
monia media coniunctionem utriusque praestante. ex 40
quattuor igitur elementis et tribus eorum interstitiis
absolutionem corporum constare manifestum est. ergo
hi duo numeri, tria dico et quattuor, tam multiplici
inter se cognationis necessitate sociati efficiendis utris-
que corporibus consensu ministri foederis obsecuntur.
nec solum explicandis corporibus hi duo numeri con- 41
latiuum praestant fauorem, sed quaternarium quidem

---

2 *ante* punctum *add.* ſunt *B* 3 ıtaſ *in* ſolıdıtaſ *in ras. in B* cum *om. B'* 4 conſtat *P'* 9 fiſıcıſ *B* 10 homerıcum *ni fallor B'* *scil. Menelaus Il. VII 99 cf. Bentleius* (*Mus. Rhen. 188, 325*) 13 quod facta *PB* 15 armonıa *PB* 16 quod *om. B* 18 obędıentıa *P*, obedıentıa *B* 20 oboedıentıa *P:* obedıentıa *B* armonıa *PB* 21 utrıſque *P* 22 *et* 24 quatuor *P* 23 c̄ſtrare *B* 26 fęderıſ *B* obſequuntur *P* 27 explıcandıſ — 28 quaternarıum *in ras. in B* 27 collatıuū *B*

Pythagorei, quem *τετρακτύν* uocant, adeo quasi ad perfectionem animae pertinentem inter arcana uenerantur, ut ex eo et iuris iurandi religionem sibi fecerint

οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτύν.
per qui nostrae animae numerum dedit ipse quaternum.

42 ternarius uero adsignat animam tribus suis partibus absolutam, quarum prima est ratio, quam *λογιστικόν* appellant, secunda animositas, quam *θυμικόν* uocant,
43 tertia cupiditas, quae *ἐπιθυμητικόν* nuncupatur. item nullus sapientum animam ex symphoniis quoque musicis constitisse dubitauit. inter has non paruae potentiae est, quae dicitur *διὰ πασῶν*. haec constat ex duabus, id est *διὰ τεσσάρων* et *διὰ πέντε*, fit autem *διὰ πέντε* ex hemiolio, et fit *διὰ τεσσάρων* ex epitrito, et est primus hemiolius tria, et primus epitritus quattuor. quod quale sit suo loco planius ex-
44 sequemur. ergo ex his duobus numeris constat *διὰ τεσσάρων* et *διὰ πέντε*. ex quibus *διὰ πασῶν* symphonia generatur, unde Vergilius nullius disciplinae expers plene et per omnia beatos exprimere uolens ait

o terque quaterque beati.

---

22 Verg. Aen. I 94

---

1 pytagoreı *B* ΤΕΤΡΑΚΤΥΗ *P*, ΤΕΤΡΛCTIN *B* 3 relıgonem *P'* 4 ΛΜΕΤΕ|ΡΛ *B* ΨΥΧΑΙ·ΤΙΑΡΑΤΟΝΤΛ· *P*, ΫΫΧΑΙ ΠΑΡΑΑΟΝΤΑ *B* TETRA|PKTIN *B* 5 quıſ *B'*, ·s· nr̃s *add. b* ıpſe *B*: eē *P*, *cetera uersiculi uerba ut in textu sunt in BP leguntur: 'nescio cuius nugatoris' esse dixit Gronouius, mihi non magis nugatoria uidentur quam ceterae ineptiae* 7 aſſignat *B* 8 logıſtıcon *PB* 9 thımıcon *PB* 10 epythymetıcon *P*, epytımetıc̃ *B* 11 anımaſ *B'* ſı̃phonıſ *B* 12 ſı *in* muſıcıſ *in ras. trium litt. in B* 13 *et* 19 dıa paſon *PB* 14 dıa teſaron (ſ *supra*) *P*, dıa teſſıron *corr. ex* dıateſſıroſ *B* dıa pente *bis PB* 15 emıolıo *PB'* dıa teſſaron *P*, dıateſſaron *B* 16 emıolıuſ *B* 17 exequemur *B* 18 dıateſſaron *P*, dıateſſe | ſaron *B* 19 dıapente *PB* ſımphonıa *B* 21 erſ *in* experſ *in ras. in B*

haec de partibus septenarii numeri sectantes com- 45
pendia diximus. de ipso quoque pauca dicemus. hic
numerus ἑπτάς nunc uocatur antiquato usu primae
litterae, apud ueteres enim σεπτάς uocitabatur, quod
Graeco nomine testabatur uenerationem debitam
numero. nam primo omnium hoc numero anima
mundana generata est, sicut Timaeus Platonis edo-
cuit. monade enim in uertice locata terni numeri ab 46
eadem ex utraque parte fluxerunt, ab hac pares, ab
illa impares, id est post monadem a parte altera duo,
inde quattuor, deinde octo, ab altera uero parte tria,
deinde nouem, et inde uiginti septem, et ex his
numeris facta contextio generationem animae imperio
creatoris effecit. non parua ergo hinc potentia numeri 47
huius ostenditur, quia mundanae animae origo septem
finibus continetur, septem quoque uagantium sphae-
rarum ordinem illi stelliferae et omnes continenti
subiecit artifex fabricatoris prouidentia, quae et supe-
rioris rapidis motibus obuiarent et inferiora omnia
gubernarent. lunam quoque quasi ex illis septimam 48
numerus septenarius mouet, cursumque eius ipse
dispensat. quod cum multis modis probetur, ab hoc
incipiat ostendi. luna octo et uiginti prope diebus 49
totius zodiaci ambitum conficit. nam etsi per tri-
ginta dies ad solem, a quo profecta est remeat, solos
tamen fere uiginti octo in tota zodiaci circumitione
consumit, reliquis solem, qui de loco, in quo eum
reliquit, accesserat conprehendit. sol enim unum de 50
duodecim signis integro mense metitur. ponamus
ergo sole in prima parte arietis constituto ab ipsius,

1 hęc cū de *B* 2 dıxerımuſ *B* quoque *deletum in B* 3 eptaſ *PB* nunc *in ras. in P: uid. fuisse* non uſuſ *P′* 4 ſeptaſ *PB* 6 hominum *ut uid. B′* 7 platonıſ tımeuſ *B* e *in* edocuit *in ras. in B* 12 ex * hıſ (*fuit* e *in ras.*) *B* 16 ſpera♃ *B* 18 superiori *p* 21 numerıſ *B* 26 XXVIIII *B* 29 duocım *B′* 30 ſolem *B* arıetı *P* conſtıtutum *B*

ut ita dicam, orbe emersisse lunam, quod eam nasci
uocamus: haec post uiginti septem dies et horas fere
octo ad primam partem arietis redit, sed illic non
inuenit solem, interea enim et ipse progressionis suae
lege ulterius accessit, et ideo ipsa necdum putatur eo,
unde profecta fuerat, reuertisse, quia oculi nostri tunc
non a prima parte arietis sed a sole eam senserant
processisse: hunc ergo diebus reliquis, id est duobus
plus minusue, consequitur, et tunc orbi eius denuo
succedens ac denuo inde procedens rursus dicitur
51 nasci. inde fere numquam in eodem signo bis con-
tinuo nascitur nisi in geminis, ubi hoc non numquam
euenit, quia dies in eo sol duos supra triginta alti-
tudine signi morante consumit, rarissimo in aliis, si
52 circa primam signi partem a sole procedat. huius
ergo uiginti octo dierum numeri septenarius origo
est. nam si ab uno usque ad septem quantum singuli
numeri exprimunt, tantum antecedentibus addendo
53 procedas, inuenies uiginti octo nata de septem. hunc
etiam numerum, qui in quater septenos aequa sorte
digeritur, ad totam zodiaci latitudinem emetiendam
remetiendamque consumit. nam septem diebus ab
extremitate septemtrionalis orae oblique per latum
meando ad medietatem latitudinis peruenit, qui locus
appellatur eclipticus, septem sequentibus a medio ad
imum australe delabitur, septem aliis rursus ad me-
dium obliquata conscendit, ultimis septem septentrionali
redditur summitati. ita isdem quater septenis diebus

---

1 orbem *B* 2 poſt ∗∗ uıgıntı octo et *P*, poſt uıgıntı dıeſ octo et *B* horaſ fere septē *PB* 4 ınueníeſ *B* 6 fuerıt *B* 7 ſenſerat *B* 8 hunc] hęc *B* 11 ſıngno *B′* 12 mınıſ *in* gemınıſ *in ras. in B* non *om. B′* 13 ue *in* euenıt *in ras. in B* 14 conſummıt *B′* rarıſımo *P* 19 procedanſ *B′* na (*ante* de) *P*, sci *add. p*, nata *corr. ex* natam *B* 20 quater *corr. ex* quater *in B* 21 zodıacı ∗ *P* emtıandam remtıen-damque (remedıendamq; *P*) *B′* 23 horę *B* 24 loco *B* 25 ecly *in* eclypticuſ *in ras. in P* 26 ſeptem & alııſ *B* 28 hıſdem *B*

omnem zodiaci et longitudinem et latitudinem circum
perque discurrit. similibus quoque dispensationibus 54
hebdomadum luminis sui uices sempiterna lege uariando
disponit. primis enim septem usque ad medietatem
uelut diuisi orbis excrescit, et *διχότομος* tunc uocatur,
secundis orbem totum renascentes ignes colligendo
iam complet et plena tunc dicitur, tertiis *διχότομος*
rursus efficitur, cum ad medietatem decrescendo con-
trahitur, quartis ultima luminis sui diminutione tenua-
tur. septem quoque permutationibus, quas *φάσεις* 55
uocant, toto mense distinguitur: cum nascitur, cum
fit *διχότομος*, et cum fit *ἀμφίκυρτος*, cum plena, et
rursus *ἀμφίκυρτος*, ac denuo *διχότομος*, et cum ad
nos luminis uniuersitate priuatur. *ἀμφίκυρτος* est 56
autem, cum supra diametrum dichotomi antequam
orbis conclusione cingatur, uel de orbe iam minuens
inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam
luminis curuat eminentiam. sol quoque ipse, de quo 57
uitam omnia mutuantur, septimo signo uices suas
uariat. nam a solstitio hiemali ad aestiuum solstitium
septimo peruenit signo et a tropico uerno usque ad
autumnale tropicum septimi signi peragratione per-
ducitur. tres quoque conuersiones lucis aetheriae per 58
hunc numerum constant. est autem prima maxima,
secunda media, minima est tertia. et maxima est
anni secundum solem, media mensis secundum lunam,
minima diei secundum ortum et occasum. est uero 59

---

1 ſo *deletum ante* zodıacı *in B* 2 *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*) *laudat Vergilii Georg. I 245* 3 ebdomadū *P*, epdomadū *B* ſempterna *B'* 5 dıchotonoſ *corr. in* dıchotomoſ *B*, dıchotomoſ *P*: *lunae figuras margini codicis P deinceps appictas omisi* 6 *Bentleius* (*l. l.*) *Verg. Georg. I 427 laudat* 8 dıchotomoſ *B* 9 ſuı * ımmınutıone *P*, ſuı dımmunıtıone *B'* 10 faſıſ *PB* 12 dıchotomoſ cū fit *BP* *bis* AMphıCYRtoſ *P*, AMPHẎCẎRTOC (*deletis quae priori praecedunt* AMPLI) *B* 13 dıchotomoſ *PB* & cū annoſ *B'* 14 amphıcyrtoſ *P*, Amphıſırtoſ *B* 16 uel *om. P* 20 hemalı *B'* ſolſtıtıum *om. P* 22 ſıgnı *om. P* 25 medıa *om. P'*

una quaeque conuersio quadripertita, et ita constat
septenarius numerus, id est ex tribus generibus con-
uersionum et ex quattuor modis, quibus una quaeque
conuertitur. hi sunt autem quattuor modi: fit enim
prima humida, deinde calida, inde sicca et ad ultimum
60 frigida. et maxima conuersio, id est anni humida,
est uerno tempore, calida aestiuo, sicca autumno,
frigida per hiemem. media autem conuersio mensis
per lunam ita fit, ut prima sit hebdomas humida,
quia nascens luna humorem adsolet concitare, secunda
calida adolescente in eadem luce de solis aspectu,
tertia sicca quasi plus ab ortu remota, quarta frigida
deficiente iam lumine. tertia uero conuersio, quae
est diei secundum ortum et occasum, ita disponitur,
quod humida sit usque ad primam de quattuor par-
tibus partem diei, calida usque ad secundam, sicca
61 usque ad tertiam, quarta iam frigida. oceanus quoque
in incremento suo hunc numerum tenet. nam primo
nascentis lunae die fit copiosior solito, minuitur
paulisper secundo, minoremque eum uidet tertius quam
secundus et ita decrescendo ad diem septimum per-
uenit. rursus octauus dies manet septimo par, et
nonus fit similis sexto, decimus quinto, et undecimus fit
quarto par, tertioque duodecimus, et tertius decimus
similis fit secundo, quartus decimus primo. tertia uero
hebdomas eadem facit quae prima, quarta eadem quae
62 secunda. hic denique est numerus, qui hominem

1 quadrıptıta *P et corr. ex* quadraptıta *B* 2 ſeptenuſ *P* numerıſ *B′* generıbuſ *om. P* cūuerſıonū *B′* 3 quatuor *P* 6 umıda *P* 7 uernaest (o *supra* a) *P* automno *P′* 8 frıgıdam per ıgnem ıemem *corr. in* frıgıda per hıemem *in B* *prior* ſ *in* menſıſ *in ras. in P* 9 hepdomaſ *B* umıda *P′* 10 nacenſ *P,* naſceſ *B′* umorem *P′* aſſolet *B* 11 ın ea ıam luce *P* ſole *B* aſpectuſ *P′* 12 ortu *B* 14 umıda *P′* 17 Occeanuſ *B* 21 decreſcendo ∗ (*fuit ut uid.* œ) *P* 22 ruſuſ *P′* 23 et *post* quınto *om. B* 24 parſ *B′* et *om. B, deinde* tertı ∗ uſ decımuſ *P* 26 ebdomaſ *P,* epdomaſ *B* facıt *om. P* 27 numerıſ *B′*, numeruſ ē *P*

concipi formari edi uiuere ali ac per omnes aetatum
gradus tradi senectae atque omnino constare facit.
nam ut illud taceamus, quod uterum nulla ui seminis
occupatum hoc dierum numero natura constituit uelut
decreto exonerandae mulieris uectigali mense redeunte
purgari, hoc tamen praetereundum non est, quia semen,
quod post iactum sui intra horas septem non fuerit
in effusionem relapsum, haesisse in uitam pronuntiatur.
uerum semine semel intra formandi hominis monetam 63
locato hoc primum artifex natura molitur, ut die
septimo folliculum genuinum circumdet humori ex
membrana tam tenui, qualis in ouo ab exteriore testa
clauditur et intra se claudit liquorem. hoc cum a 64
physicis deprehensum sit, HIPPOCRATES quoque ipse,
qui tam fallere quam falli nescit, experimenti certus
adseruit, referens in LIBRO, qui DE NATVRA PVERI
inscribitur, tale seminis receptaculum de utero eius
eiectum, quam septimo post conceptum die intellexerat.
mulierem enim semine non effuso ne grauida maneret,
orantem imperauerat saltibus concitari, aitque septimo
die saltum septimum eiciendo cum tali folliculo,
qualem supra rettulimus, suffecisse conceptui. haec
Hippocrates. STRATON Peripateticus et DIOCLES 65
Carystius per septenos dies concepti corporis fabricam
hac obseruatione dispensant, ut hebdomade secunda
credant guttas sanguinis in superficie folliculi, de quo
diximus, apparere, tertia demergi eas introrsum ad
ipsum conceptionis humorem, quarta humorem ipsum

---

16 p. 236, l. 24 ed. Francof.

---

1 concıpıtur *ni fallor* *P′* 4 nuo♃ *B* 12 membra nata tenuı *B′* uuo *B′* 14 phı|ſıcıſ *B* 16 aſſeruıt *B* 18 quale *B*, quā *P*, ł quale *add.* *p* 20 ınpauerat *B* 21 ſaltū ſeptımā *P′* 22 retulımuſ *B* 23 hyppocrateſ *P*, hıpocrateſ *B* Sraton *B* 24 carıſtıuſ *B* 25 *post* dıſpenſant *del.* guttā ſanguı| *in* *B* ebdomade *P*, epdomade *B* 26 gutaſ *P′*, guttā *B′* 27 dımergı *B*

coagulari, ut quiddam uelut inter carnem ac sanguinem
liquida adhuc soliditate conueniat, quinta uero inter-
dum fingi in ipsa substantia humoris humanam figuram
magnitudine quidem apis, sed ut in illa breuitate
membra omnia et designata totius corporis liniamenta
66 consistant. ideo autem adiecimus interdum, quia
constat quotiens quinta hebdomade fingitur designatio
ista membrorum, mense septimo maturari partum.
cum autem nono mense absolutio futura est, si quidem
femina fabricatur, sexta hebdomade membra iam
67 diuidi: si masculus septima. post partum uero utrum
uicturum sit, quod effusum est, an in utero sic prae-
mortuum, ut tantum modo spirans nascatur, septima
hora discernit. ultra hunc enim horarum numerum,
quae praemortua nascuntur, aeris halitum ferre non
possunt: quem quisquis ultra septem horas sustinuerit,
intellegitur ad uitam creatus, nisi alter forte, qualis
68 perfectum potest, casus eripiat. item post dies septem
iactat reliquias umbilici, et post bis septem incipit ad
lumen uisus eius moueri, et post septies septem libere
iam et pupulas et totam faciem uertit ad motus sin-
69 gulos uidendorum. post septem uero menses dentes
incipiunt mandibulis emergere, et post bis septem
sedet sine casus timore: post ter septem sonus eius
in uerba prorumpit, et post quater septem non solum
stat firmiter sed et incedit: post quinquies septem
incipit lac nutricis horrescere, nisi forte ad patientiam
longioris usus continuata consuetudine protrahatur.
70 post annos septem dentes, qui primi emerserant, aliis
aptioribus ad cibum solidum nascentibus cedunt,
eodemque anno [id est septimo] plene absoluitur
integritas loquendi: unde et septem uocales literae a

3 umorıſ *P'* 4 magnıtudınē *B* ſet *B'* 5 menbra *P*
7 ebdomade *P*, epdomade *B* 10 ebdomade *PB* ıam *om.* *P*
12 uıtu *P'* 15 alıtum *PB* 19 *post* ıactat *del.* ın *in* *B*
26 *post* ſtat *del.* ın *in* *B* 30 cybū *P* 31 id est septimo
delevi

natura dicuntur inuentae, licet Latinitas easdem modo
longas modo breues pronuntiando quinque pro septem
tenere maluerit, apud quos tamen, si sonos uocalium
non apices numeraueris, similiter septem sunt. post 71
annos autem bis septem ipsa aetatis necessitate pubescit.
tunc enim moueri incipit uis generationis in masculis
et purgatio feminarum. ideo et tutela puerili quasi
uirile iam robur absoluitur: de qua tamen feminae
propter uotorum festinationem maturius biennio legibus
liberantur. post ter septenos annos genas flore uestit 72
iuuenta, idemque annus finem in longum crescendi
facit: et quarta annorum hebdomas impleta in latum
quoque crescere ultra iam prohibet. quinta omne 73
uirium, quantae inesse uni cuique possunt, conplet
augmentum, nulloque modo iam potest quisquam se
fortior fieri. inter pugiles denique haec consuetudo
seruatur, ut, quos iam coronauere uictoriae, nihil in
se amplius in incremento uirium sperent, qui uero
expertes huius gloriae usque illo manserunt, a pro-
fessione discedant. sexies uero septeni anni seruant 74
uires ante collectas, nec diminutionem nisi ex accidenti
euenire patiuntur. sed a sexta usque ad septimam
septimanam fit quidem diminutio sed occulta, et quae
detrimentum suum aperta defectione non prodat. ideo
non nullarum rerum publicarum hic mos est, ut post
sextam ad militiam nemo cogatur, in pluribus datur
remissio iusta post septimam. notandum uero, quod, 75
cum numerus septem se multiplicat, facit aetatem,
quae proprie perfecta et habetur et dicitur, adeo ut

---

1 lıcet natıuıtaſ eaſdem *B* 3 malueř (*h. e.* maluerunt) *B* tamet (*in ras.*) *corr. in* tametſı *in B, deinde* ſonuſ *P* 7 tutela puerıb; *B* 10 flore genıſ *P* 12 ebdomaſ *PB* ınpleta *B* 14 complet *P* 15 aumentū *P′* 18 de ſe *PB* 20 uero ſeptē *P* ſeruanſ *B* 21 dı∗mınutıonē *P* 22 patuntur *P*, *deinde* S& *B* a ſeptımā *P′* 23 demunıtıſ *B* 25 re|publıcarum *B* 26 nemogatur *P′* 27 remıſıo *P′* ſeptıma *B′* 28 multıplıcatı ſunt facıt *P′*

illius aetatis homo — utpote qui perfectionem et ad-
tigerit iam et necdum praeterierit — et consilio aptus
76 sit nec ab exercitio uirium alienus habeatur. cum
uero decas, qui et ipse perfectissimus numerus est,
perfecto numero, id est ἑπτάδι, iungitur, ut aut decies
septeni aut septies deni conputentur anni, haec a
physicis creditur meta uiuendi, et hoc uitae humanae
perfectum spatium terminatur. quod siquis excesserit,
ab omni officio uacuus soli exercitio sapientiae uacat,
et omnem usum sui in suadendo habet, aliorum
munerum uacatione reuerendus: a septima enim usque
ad decimam septimanam pro captu uirium, quae adhuc
77 singulis perseuerant, uariantur officia. idem numerus
totius corporis membra disponit. septem sunt enim
intra hominem, quae a Graecis nigra membra
uocitantur, lingua cor pulmo iecur lien, renes duo, et
septem alia cum uenis ac meatibus, quae adiacent
singulis, ad cibum et spiritum accipiendum redden-
dumque sunt deputata, guttur stomachus aluus uesica
et intestina principalia tria: quorum unum dissiptum
uocatur, quod uentrem et cetera intestina secernit:
alterum medium, quod Graeci μεσέντερον dicunt:
tertium, quod ueteres hiram uocarunt, habeturque
praecipuum intestinorum omnium, et cibi retrimenta
78 deducit. de spiritu autem et cibo, quibus accipiendis,
ut relatum est, atque reddendis membra, quae diximus,
cum meatibus sibi adiacentibus obsecuntur, hoc ob-
seruatum est, quod sine haustu spiritus ultra horas
septem, sine cibo ultra totidem dies uita non durat.

---

1 attıngerıt *B* 5 eptadı *PB* 6 computentur *P* 7 phi|ſıcıſ *B* 8 termınatur quiſquıſ | exceſſerıt *B* 9 ſapıentıa *B* 11 numerum *B* *ante* uacatıone *deleta* c *in B* 12 ad demā *P'* 14 mēnbra *P* 15 gręcıſ* *P* 18 accıpıen*dū *P* 19 ueſſıca *B* 20 uŋ̄ (*h. e.* unuſ) *B* 21 uentre *B* 22 meſenteron *PB*, *deinde* uocant *B* 23 abeturq; *P'* 27 cıbo* *P* 27 obſequuntur *PB* 28 auſtu *P*, hauſtuſ *ni fallor B'* 29 cıbı *PB*

septem quoque sunt gradus in corpore, qui dimen- 79
sionem altitudinis ab imo in superficiem conplent,
medulla os neruus uena arteria caro cutis. haec de
interioribus. in aperto quoque septem sunt corporis 80
partes, caput pectus manus pedesque et pudendum.
item quae diuiduntur, non nisi septem conpagibus
iuncta sunt: ut in manibus est humerus brachium
cubitus uola et digitorum modi terni, in pedibus uero
femur genu tibia pes ipse, sub quo uola est, et digi-
torum similiter nodi terni. et quia sensus eorumque 81
ministeria natura in capite uelut in arce constituit,
septem foraminibus sensuum celebrantur officia, id est
oris ac deinde oculorum narium et aurium binis, unde
non inmerito hic numerus, totius fabricae dispensator
et dominus, aegris quoque corporibus periculum sani-
tatemue denuntiat. immo ideo et septem motibus
omne corpus agitatur: aut enim accessio est aut
in laeuam dextramue deflexio aut sursum quis seu
deorsum mouetur aut in orbem rotatur. tot uirtutibus 82
insignitus septenarius, quas uel de partibus suis
mutuatur uel totus exercet, iure plenus et habetur et
dicitur. et absoluta, ut arbitror, ratione iam constitit,
cur diuersis ex causis octo et septem pleni uocentur.
sensus autem hic est: cum aetas tua quinquagesimum 83
et sextum annum conpleuerit, quae summa tibi fatalis
erit, spes quidem salutis publicae te uidebit, et pro
remediis communis bonorum omnium status uirtutibus
tuis dictatura debebitur, sed si euaseris insidias pro-
pinquorum. nam per septenos octies solis an-
fractus reditusque quinquaginta et sex significat
annos, anfractum solis et reditum annum uocans:

---

1 ſunt quoque *P* 2 ab ∗∗ ımo *P* 3 & *ante* medulla *del. in B* neuuſ *B'* 4 ınterıonıbuſ *B* 6 compagıbuſ *P* 7 eſt numeruſ *B* 17 omnem *B* 18 aut rurſum *B* ſeu *corr. ex* ſe *in B* 21 mutatur *P'* 25 c̄pleuerat *B* 28 ſ& *B* euaſerıt *P'* ꝑqpinquoꝝ *B'* 29 ∗ octıeſ *P* anfractuſ *ut uid. B'*

anfractum propter zodiaci ambitum, *reditum*, quia
eadem signa per annos singulos certa lege metitur.
VII Hic quidam mirantur, quid sibi uelit ista dubi-
tatio, *si effugeris*, quasi potuerit diuina anima et
olim caelo reddita atque hic maxime scientiam futuri
professa nescire, possitne nepos suus an non possit
euadere: sed non aduertunt, hanc habere legem omnia
uel signa uel somnia, ut de aduersis oblique aut de-
2 nuntient aut minentur aut moneant. et ideo quaedam
cauendo transimus, alia exorando et litando uitantur:
alia sunt ineluctabilia, quae nulla arte, nullo auertuntur
ingenio. nam ubi admonitio est, uigilantia cautionis
euaditur: quod adportant minae, litatio propitiationis
3 auertit: numquam denuntiata uanescunt. hic subicies:
unde igitur ista discernimus, ut possit cauendumne an
exorandum an uero patiendum sit deprehendi? sed
praesentis operis fuerit insinuare, qualis soleat in
diuinationibus affectata confusio, ut desinas de inserta
uelut dubitatione mirari: ceterum in suo quoque opere
artificis erit signa quaerere, quibus ista discernat, si
hoc uis diuina non inpedit; nam illud:

prohibent nam cetera Parcae
scire,

Maronis est ex intima disciplinae profunditate sen-
4 tentia. diuulgatis etiam docemur exemplis, quam
paene semper, cum praedicuntur futura, ita dubiis
obseruantur, ut tamen diligens — nisi diuinitus, ut

---

22 Aen. III 379

---

6 poſſ*it ne (*in ras. uid fuisse* c) *P* 7 auertunt (tunt *in ras.*) *B′* 8 auerſiſ *P′* 10 cauenda *P′* 11 alia *ante* ſunt *om. B* 12 ammonitio *P′B* 13 qui *B′*, *deinde* apportant *B* 14 denuntiata *om. P′* 15 cauendumue *ut uid. B′* 17 fuit *B* quale *B* 18 eſſe *ante* affectata *add. B* 19 uelut *om. B* 21 impedit *p*

diximus, inpeditur — subesse repperiat apprehendendae
uestigia ueritatis, ut ecce Homericum somnium a
Ioue, ut dicitur, missum ad conserendam futuro die
cum hostibus manum sub aperta promissione uictoriae
spem regis animauit: ille, uelut diuinum secutus
oraculum commisso proelio amissis suorum plurimis
uix aegreque in castra remeauit. num dicendum est 5
deum mandasse mendacium? non ita est, sed quia
illum casum Graecis fata decreuerant, latuit in uerbis
somnii, quod animaduersum uel ad uere uincendum
uel ad cauendum saltem potuisset instruere. habuit 6
enim praeceptio, ut uniuersus produceretur exercitus,
at ille sola pugnandi hortatione contentus non uidit,
quid de producenda uniuersitate praeceptum sit,
praetermissoque Achille, qui tunc recenti lacessitus
iniuria ab armis cum suo milite feriabatur, rex pro-
gressus in proelium et casum, qui debebatur, excepit,
et absoluit somnium inuidia mentiendi non omnia
de imperatis sequendo. parem obseruantiae diligentiam 7
Homericae per omnia perfectionis imitator Maro in
talibus quoque rebus obtinuit. nam apud illum
Aeneas ad regionem instruendo regno fataliter eli-
gendam satis abundeque Delio instructus oraculo, in
errorem tamen unius uerbi neglegentia relapsus est.
non quidem fuerat locorum, quae petere deberet, nomen 8
insertum, sed cum origo uetus parentum sequenda
diceretur, fuit in uerbis, quod inter Cretam et Italiam,
quae ipsius gentis auctores utraque produxerant, magis
ostenderet et, quod aiunt, digito demonstraret Italiam.
nam cum fuissent inde Teucer hinc Dardanus, uox

1 impeditur *P* reperiat *PB* apprehendendum *P′*
2 ut *om.* *P′* 3 dierū cū *B′* 6 ſeruorum *PB* 7 eſt *om.* *P*
7 mendatium *P* ſ& *B* 13 horatione *P′* 15 acille *P′*
16 feriebatur *P′* 17 prelium *P′*, p̄liū *B* 19 in|peratiſ *B*
21 optinuit *B* 24 ne*glegentia (*in ras. fuit* c) *P* 25 quę
pere *P′* 26 ſet *B′* 28 quem *corr. in* que *in B* autoreſ *P′*,
auctorem *B* 30 fuiſſet *B′* hin *P′*

sacra sic adloquendo: Dardanidae duri, aperte consulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus esset, obiecit appellando eos parentis illius nomine,
9 cuius erat origo rectius eligenda. et hic certae quidem denuntiationis est, quod de Scipionis fine praedicitur, sed gratia conciliandae obscuritatis inserta dubitatio dicto tamen, quod initio somnii continetur, absoluitur. nam cum dicitur circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, uitari hunc finem non posse pronuntiat. quod autem Scipioni reliquos uitae actus sine offensa dubitandi per ordinem rettulit, et de sola morte similis uisus est ambigenti, haec ratio est, quod, siue dum humano uel maerori parcitur uel timori, seu quia utile est hoc maxime latere, pronius cetera oraculis quam uitae finis exprimitur, aut cum dicitur, non sine aliqua obscuritate profertur.

VIII His aliqua ex parte tractatis progrediamur ad reliqua. sed quo sis Africane alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto. omnibus, qui patriam conseruarint adiuuerint auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aeuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae ciuitates appellantur. earum rectores et
2 seruatores hinc profecti huc reuertuntur. bene et opportune, postquam de morte praedixit, mox praemia bonis post obitum speranda subiecit: quibus

---

1 Aen. III 94

---

1 ad loquenda *P*, alloquendo *B* 6 ſ& *B* 7 obſoluıtur *P* 8 nam] Illā *B* naturalıſ *P* 9 confecerıt *P* 10 quı *ni fallor B′* 11 oſtenſa *B* retulıt *B* 12 hęratıo *P* 13 merorı *P*, memorı *B* 19 habete *P* 24 uſ *in* acceptıuſ *in ras. in B* 25 cętuſq; *B* 28 praedıximuſ *B* 29 bonı *P* quıbuſ *om. P′*

adeo a metu praedicti interitus cogitatio uiuentis erepta est, ut ad moriendi desiderium ultro animaretur maiestate promissae beatitudinis et caelestis habitaculi. sed de beatitate, quae debetur conseruatoribus patriae, pauca dicenda sunt, ut postea locum omnem, quem hic tractandum recepimus, resoluamus. solae faciunt 3
uirtutes beatum, nullaque alia quisquam uia hoc nomen adipiscitur. unde qui aestimant nullis nisi philosophantibus inesse uirtutes, nullos praeter philosophos beatos esse pronuntiant. agnitionem enim rerum diuinarum sapientiam proprie uocantes eos tantum modo dicunt esse sapientes, qui superna et acie mentis requirunt et quaerendi sagaci diligentia conprehendunt et, quantum uiuendi perspicuitas praestat, imitantur: et in hoc sola esse aiunt exercitia uirtutum, quarum sic officia dispensant. prudentiae 4
esse mundum istum et omnia, quae in mundo insunt, diuinorum contemplatione despicere omnemque animae cogitationem in sola diuina dirigere: temperantiae omnia relinqere, in quantum natura patitur, quae corporis usus requirit: fortitudinis non terreri animam a corpore quodam modo ductu philosophiae recedentem, nec altitudinem perfectae ad superna ascensionis horrere: iustitiae ad unam sibi huius propositi consentire uiam unius cuiusque uirtutis obsequium. atque ita fit, ut secundum hoc tam rigidae definitionis abruptum rerum publicarum rectores beati esse non possint. sed Plotinvs inter philosophiae professores 5
cum Platone princeps libro de virtvtibvs gradus earum uera et naturali diuisionis ratione conpositos per ordinem digerit. quattuor sunt, inquit, quaternarum

---

1 ınterıuſ *P′* 3 habıtaculıſ *B′* 8 quıa eſtımant *P* 14 comp̄hendunt *P* 17 eſt *B′* *ante* omnıa *erasa* ı *in B* 20 oı *in* o͡ıā *in ras. in B* 21 uſuſ relıquıt *B* non terrenı *B* 24 conſıtıre *P′* 26 ut *p*, u *P* 27 re∗publıcarum (*in ras. fuit* x) *B* 30 cumpoſıtoſ *P* 31 quatuor *P*

genera uirtutum. ex his primae politicae uocantur, secundae purgatoriae, tertiae animi iam purgati,
6 quartae exemplares. et sunt politicae hominis, quia sociale animal est. his boni uiri rei publicae consulunt, urbes tuentur: his parentes uenerantur, liberos amant, proximos diligunt: his ciuium salutem gubernant: his socios circumspecta prouidentia protegunt, iusta liberalitate deuinciunt: hisque

sui memores alios fecere merendo.

7 et est politici prudentiae ad rationis normam, quae cogitat quaeque agit, uniuersa dirigere ac nihil praeter rectum uelle uel facere, humanisque actibus tamquam diuinis arbitriis prouidere; prudentiae insunt ratio intellectus circumspectio prouidentia docilitas cautio: fortitudinis animum supra periculi metum agere, nihilque nisi turpia timere, tolerare fortiter uel aduer sa uel prospera: fortitudo praestat magnanimitatem fiduciam securitatem magnificentiam constantiam tolerantiam firmitatem: temperantiae nihil adpetere paenitendum, in nullo legem moderationis excedere, sub iugum rationis cupiditatem domare; temperantiam secuntur modestia uerecundia abstinentia castitas honestas moderatio parcitas sobrietas pudicitia: iustitiae seruare uni cuique, quod suum est, de iustitia ueniunt innocentia amicitia concordia pietas
8 religio affectus humanitas. his uirtutibus uir bonus primum sui atque inde rei publicae rector efficitur,

---

9 Verg. Aen. VI 664

---

1 po * lıtıcę *P*, ıtıc *in* polıtıcę *in ras. in B* 2 purgatorıę *P'* 3 pollıtıce *B* 9 facere *P'* 10 *ad* polıtıcı *add.* · s · gn˜s *b* prudentıa *P*, pudentıa *B* 12 recte *P* uel *om.* *P'* 13 arbıtrıſ *P* 16 tollerare *B'* 18 tollerantıam *B'* 19 appetere *B* 25 amicıa *B'* 27 roctor *P'*

iuste ac prouide gubernans humana, non deserens.
secundae, quas purgatorias uocant, hominis sunt, qui
diuini capax est, solumque animum eius expediunt,
qui decreuit se a corporis contagione purgare et qua-
dam humanorum fuga solis se inserere diuinis. hae
sunt otiosorum, qui a rerum publicarum actibus se
sequestrant. harum quid singulae uelint, superius ex-
pressimus, cum de uirtutibus philosophantium diceremus,
quas solas quidem aestimauerunt esse uirtutes. tertiae 9
sunt purgati iam defaecatique animi, et ab omni
mundi huius aspergine presse pureque detersi. illic
prudentiae est diuina non quasi in electione praeferre
sed sola nosse, et haec tamquam nihil sit aliud in-
tueri: temperantiae terrenas cupiditates non reprimere
sed penitus obliuisci: fortitudinis passiones ignorare, non
uincere, ut n e s c i a t i r a s c i, c u p i a t n i h i l: iustitiae
ita cum supera et diuina mente sociari, ut seruet per-
petuum cum ea foedus imitando. quartae sunt, quae 10
in ipsa diuina mente consistunt, quam diximus
νοῦν uocari, a quarum exemplo reliquae omnes per
ordinem defluunt. nam si rerum aliarum, multo magis
uirtutum ideas esse in mente credendum est. illic
prudentia est mens ipsa diuina, temperantia, quod in
se perpetua intentione conuersa est, fortitudo, quod
semper idem est nec aliquando mutatur, iustitia, quod
perenni lege a sempiterna operis sui continuatione non
flectitur. haec sunt quaternarum quattuor genera 11
uirtutum, quae praeter cetera maximam in passionibus
habent differentiam sui. passiones autem, ut scimus,
uocantur, quod homines

---

4 contagi|tatıone *P*, cogıtatıoē *B* 5 hęc *P* 6 ſe *om. B* 7 ſequeſtranſ *B′* quı *P′* 9 ęſtımauerant *P′* 10 defatıq; *corr. in* defaccatıq; *in B* & ∗ ab ∗ *P* 11 depreſſi *P* 10 lectıone *P* 13 ſet *B′* tam̄ (*h. e.* tamen) nıhıl *B* 16 cupi∗at *P* 18 fęduſ *PB* 20 pl *in* exēplo *in ras. 4 litt. in B* 23 ıa *in* prudentıa *in ras. in P* 24 eſt *om. P′* 26 perhennı *P* 27 quatuor *P* 30 omneſ *B*

metuunt cupiuntque, dolent gaudentque.

has primae molliunt, secundae auferunt, tertiae ob-
12 liuiscuntur, in quartis nefas est nominari. si ergo hoc est officium et effectus uirtutum, beare, constat autem et politicas esse uirtutes: igitur et politicis efficiuntur beati. iure ergo Tullius de rerum publicarum rectoribus dixit: ubi beati aeuo sempiterno fruantur: qui ut ostenderet, alios otiosis alios negotiosis uirtutibus fieri beatos, non dixit absolute, nihil esse illi principi deo acceptius quam ciuitates, sed adiecit quod quidem in terris fiat, ut eos, qui ab ipsis caelestibus incipiunt, discerneret a rectoribus ciuitatum,
13 quibus per terrenos actus iter paratur ad caelum. illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cautius de nomine ciuitatum? quam concilia inquit coetusque hominum iure sociati, quae ciuitates appellantur. nam et seruilis quondam et gladiatoria manus concilia hominum et coetus fuerunt sed non iure sociati. illa autem sola iusta est multitudo, cuius uniuersitas in legum consentit obsequium.

VIIII Quod uero ait harum rectores et seruatores hinc profecti huc reuertuntur, hoc modo accipiendum est. animarum originem manare de caelo inter recte philosophantes indubitatae constat esse sententiae: et animae, dum corpore utitur, haec est perfecta sapientia ut, unde orta sit, de quo fonte
2 uenerit, recognoscat. hinc illud a quodam inter alia

1 Verg. Aen. VI 733

t t
1 cupiunq; gaudenq; dolent *P* gaudenſq; *B'* 2 mollunt *B'* 7 dicit *B* 8 alioſ otioſiſ *om. B* 9 nihil eſt *B* 10 ſ& *B* 13 terenoſ *B'* paratuſ *B'* 14 preſſione *P'* eſſe *om. B'* 15 inquid *P'* 16 cętuſque *B* houm̃ iure *praeter* hou *in ras. 7 litt. in B* 18 cętuſ *P*, ceᵵ *corr. in* cęᵵ *in B* ſ& *B* 21 qui uero *B'* 23 manare* *P* 25 ſentię *P'* utitur *praeter* u *in ras. in B* 27 regnoſcat *B'*

seu festiua seu mordacia serio tamen usurpatum est

de caelo descendit *γνῶθι σεαυτόν.*

nam et Delphici uox haec fertur oraculi. consulenti
ad beatitudinem, quo itinere peruenerit: si te inquit
agnoueris. sed et ipsius fronti templi haec insripta
sententia est. homini autem, ut diximus, una est 3
agnitio sui, si originis natalisque principii exordia
prima respexerit, nec se quaesierit extra. sic enim
anima uirtutes ipsas conscientia nobilitatis induitur,
quibus post corpus euecta eo, unde descenderat, re-
portatur, quia nec corporea sordescit uel oneratur
eluuie, quae puro ac leui fomite uirtutum rigatur,
nec deseruisse umquam caelum uidetur, quod respectu
et cogitationibus possidebat. hinc anima, quam in se 4
pronam corporis usus efficit atque in pecudem quodam
modo reformauit ex homine, et absolutionem corporis
perhorrescit, et cum necesse est, non nisi cum ge-
mitu fugit indignata sub umbras. sed nec post 5
mortem facile corpus relinquit, quia non funditus
corporeae excedunt pestes, sed aut suum oberrat
cadauer aut noui corporis ambit habitaculum, non
humani tantum modo, sed ferini quoque electo genere
moribus congruo, quos in homine libenter exercuit,
mauultque omnia perpeti, ut caelum, quod uel igno-
rando uel dissimulando uel potius prodendo deseruit,
euadat. ciuitatum uero rectores ceterique sapientes 6
caelum respectu, uel cum adhuc corpore tenentur,

2 Iuu. XI 27

1 ſiue mordacia *P*, ſiue mordatia *B* 2 ΤΝΩΘΙ *P* 3 delfici *B* 4 beatitatem *P* peruenirет *B* 5 ſ& *B* 8 quęſiuerit (uirgulam *add. b*) *B*, *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*) *laudat Pers. 1, 7* 10 euecta *praeter* ta *in ras. in P*, *deinde* euo *B'* 12 et leui (t *in ras.*) *P* 15 effecit *P* quodam *corr. ex* quia *in B* 17 por|reſcit *B* 18 fuit *B* ſ& *B* 19 relinqui *P* 20 ſet *B'* 23 omine *P'* 25 diſſi-milando *P*

habitantes, facile post corpus caelestem, quam paene non reliquerant, sedem reposcunt. nec enim de nihilo aut de uana adulatione ueniebat, quod quosdam urbium conditores aut claros in re publica uiros in numerum deorum consecrauit antiquitas, sed Hesiodus quoque diuinae subolis adsertor priscos reges cum dis aliis enumerat, hisque exemplo ueteris potestatis etiam in
7 caelo regendi res humanas adsignat officium. et necui fastidiosum sit, si uersus ipsos, ut poeta Graecus protulit, inseramus, referemus eos, ut ex uerbis suis in Latina uerba conuersi sunt

indigetes diui fato summi Iouis hi sunt:
quondam homines, modo cum superis humana tuentes,
largi ac munifici, ius regum nunc quoque nacti.

8 hoc et Vergilius non ignorat, qui, licet argumento suo seruiens heroas in inferos relegauerit, non tamen eos abducit a caelo sed aethera his deputat largiorem, et nosse eos solem suum ac sua sidera profitetur, ut geminae doctrinae obseruationes praestiterit, et poeticae
9 figmentum et philosophiae ueritatem. et si secundum illum res quoque leuiores, quas uiui exercuerant, etiam post corpus exercent

quae gratia currum
armorumque fuit uiuis, quae cura nitentis
pascere equos, eadem sequitur tellure repostos,

multo magis rectores quondam urbium recepti in

12 Hesiod. ἔ. κ. ἡ. I 121 24 Verg. Aen. VI 653

2 reſpo'cunt *B′* enım *om. B′* nıhılo *praeter* n *in ras. in B* 5 ſ& *B* 6 sobolis *b* aſſertor *P* pıſcoſ *B′* dıȷſ *P* 8 aſſignat *B* officıaſ *B′* et neu faſtıdıum *B′* 9 uſ *in* uerſuſ *in ras. in B* 15 ıuſ *praeter* ſ *in ras. in P* nunc *p,* non *P* 17 ſuo *om. B* ∗∗heroaſ *P* 18 aethera∗ *P*, etherē *B* 19 ſuum∗ *P* 24 curruū *PB* 25 uıuıſ *in ras. in B* nıtenteſ *P* 26 ın tellure *P*

caelum curam regendorum hominum non relinquunt.
hae autem animae in ultimam sphaeram recipi cre- 10
duntur, quae ἀπλανής uocatur, nec frustra hoc usur-
patum est, si quidem inde profectae sunt. animis
enim necdum desiderio corporis inretitis sidera pars
mundi praestat habitaculum, et inde labuntur in
corpora: ideo his illo est reditio, qui merentur. rec-
tissime ergo dictum est, cum in γαλαξίᾳ, quem ἀπλανής
continet, sermo iste procedat hinc profecti huc
reuertuntur.

Ad sequentia transeamus. hic ego, etsi eram X
perterritus, non tamen mortis metu quam in-
sidiarum a meis, quaesiui tamen, uiueretne ipse
et Paulus pater et alii, quos nos extinctos esse
arbitraremur. uel fortuitis et inter fabulas elucent 2
semina infixa uirtutum, quae nunc uideas licet, ut e
pectore Scipionis uel somniantis emineant. in re enim
una politicarum uirtutum omnium pariter exercet
officium. quod non labitur animo praedicta morte per- 3
territus, fortitudo est. quod suorum terretur insidiis
magisque alienum facinus, quam suum horrescit ex-
itium, de pietate et nimio in suos amore procedit:
haec autem diximus ad iustitiam referri, quae seruat
uni cuique, quod suum est. quod ea, quae arbitratur,
non pro compertis habet sed spreta opinione, quae
minus cautis animis pro uero inolescit, quaerit discere
certiora, indubitata prudentia est. quod cum perfecta 4
beatitas et caelestis habitatio humanae naturae, in
qua se nouerat esse, promittitur, audiendi tamen

---

1 ceptlũ *deletis* pt *B* 2 hęc *P′* ſperā *B* 3 aplaneſ *PB* 5 ınrettıſ *P′* parſ *praeter* p *in ras. in P* 8 galaxıa *PB* aplaneſ *PB* 13 a *om. P* 17 ſō ∗ nıantıſ *P* 18 pollıtıcarum *B′* 19 perterrıtuſ *euanuit in B* 20 quod *b*, quı *B* ınſıdııſ *euanuit in B* 21 alıorum *P′* quam — 22 nımıo *euanuerunt in B* 24 quı ea *B′* 25 cōptıſ *B* ſ& *B*, *deinde* ſperna *B′* oppı-nıone *B* 27 quı cum *B′* eſt *post* perfecta *add. B* 29 tamen ∗ *P*

talia desiderium frenat temperat et sequestrat, ut de
uita aui et patris interroget, quid nisi temperantia
est? ut iam tum liqueret, Africanum per quietem ad
5 ea loca, quae sibi deberentur, abductum. in hac autem
interrogatione de animae inmortalitate tractatur.
ipsius enim consultationis hic sensus est: nos, inquit,
arbitramur animam cum fine morientis extingui, nec
ulterius esse post hominem. ait enim quos extinctos esse arbitraremur: quod autem extinguitur,
esse iam desinit. ergo uelim dicas, inquit, si et pater
6 Paulus tecum et alii supersunt. ad hanc interrogationem, quae et de parentibus ut a pio filio, et de
ceteris, ut a sapiente ac naturam ipsam discutiente
processit, quid ille respondit? immo uero inquit hi
uiuunt, qui e corporum uinclis tamquam e
carcere euolauerunt: uestra uero, quae dicitur
7 esse uita, mors est. si ad inferos meare mors est,
et uita est esse cum superis, facile discernis, quae
mors animae, quae uita credenda sit, si constiterit,
qui locus habendus sit inferorum, ut anima, dum ad
hunc truditur, mori, cum ab hoc procul est, uita frui
8 et uere superesse credatur. et quia totum tractatum,
quem ueterum sapientia de inuestigatione huius
quaestionis agitauit, in hac latentem uerborum paucitate repperies, ex omnibus aliqua, quibus nos de rei,
quam quaerimus, absolutione sufficiet admoneri amore
9 breuitatis excerpsimus. antequam studium philosophiae circa naturae inquisitionem ad tantum uigoris
adolesceret, qui per diuersas gentes auctores constituendis sacris caerimoniarum fuerunt, aliud esse in-

---

4 quę ſıbı *iterata a P′* adduꝺtum *b* 5 tractantur *B* 6 ınquıd *P′* 9 quı autem *B′* 12 & decęrıſ *P* 14 quod *B′* 18 dıſcernıt *B* 21 fruı et *euanuerunt in B* 22 quıa — 23 quem *euanuerunt in B* ſapıentıe *P′* 24 quęſtıoneſ agıtatur *P′* 26 ſufficıat *B′* am¦monere *B* 27 exerp¦ſpımuſ *B′* 28 ac *B* 29 adoleſcerıt *B′* dıuerſıſ *P′* 30 cerımonııſ arum *P′*

feros negauerunt quam ipsa corpora, quibus inclusae
animae carcerem foedum tenebris horridum sordibus
et cruore patiuntur. hoc animae sepulcrum, hoc 10
Ditis concaua, hoc inferos uocauerunt et omnia, quae
illic esse credidit fabulosa persuasio, in nobismet
ipsis et in ipsis humanis corporibus adsignare conati
sunt: obliuionis fluuium aliud non esse adserentes,
quam errorem animae obliuiscentis maiestatem uitae
prioris, qua antequam in corpus truderetur, potita est,
solamque esse in corpore uitam putantis. pari inter- 11
pretatione Phlegethontem ardores irarum et cupidi-
tatum putarunt, Acherontem quicquid fecisse dixisseue
usque ad tristitiam humanae uarietatis more nos
paenitet, Cocytum quicquid homines in luctum lacrimas-
que conpellit, Stygem quicquid inter se humanos ani-
mos in gurgitem mergit odiorum. ipsam quoque 12
poenarum descriptionem de ipso usu conuersationis
humanae sumptam crediderunt, uulturem iecur in-
mortale tondentem nihil aliud intellegi uolentes,
quam tormenta conscientiae obnoxia flagitio uiscera
interiora rimantis, et ipsa uitalia indefessa admissi
sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si
requiescere forte temptauerint, excitantis tamquam
fibris renascentibus inhaerendo, nec ulla sibi misera-
tione parcentis lege hac, qua se iudice nemo nocens
absoluitur, nec de se suam potest uitare senten-
tiam. illos aiunt epulis ante ora positis excruciari 13
fame et inedia tabescere, quos magis magisque ad-
quirendi desiderium cogit praesentem copiam non
uidere, et in affluentia inopes egestatis mala in uber-

---

2 fędum *P* 3 sepulchrum *p* 6 aſſignare *B* 7 aſſeren-teſ *B* 10 potantıſ *B* 11 flegethontem *P*, flegetontem *B* 13 ſtrıſtıtıam *B′* 15 compellıt *P* ſtıgē *B* 17 penarum *B* 18 uulture *B* ımmortale *PB* 19 rodentē *B* 21 ınterrıora *ut uid.* *P′* 22 celerıſ *P′* admonıtıonē *B′* 23 teptauerunt *corr. in* teptauerınt *in* *B* 24 frıbrıſ *B* 27 hora *P* ex∗crucıarı *P* 28 ınedıa∗ *P* magıſque *om.* *B*

tate patiuntur nescientes parta respicere, dum egent
14 habendis: illos radiis rotarum pendere districtos, qui
nihil consilio praeuidentes, nihil ratione moderantes,
nihil uirtutibus explicantes, seque et actus omnes suos
fortunae permittentes, casibus et fortuitis semper
15 rotantur, saxum ingens uoluere inefficacibus laboriosis-
que conatibus uitam terentes, atram silicem lapsuram
semper et cadenti similem illorum capitibus imminere,
qui arduas potestates et infaustam ambiunt tyranni-
dem numquam sine timore uicturi, et cogentes subiec-
tum uulgus odisse dum metuat, semper sibi uidentur
exitium, quod merentur, excipere. nec frustra hoc
16 theologi suspicati sunt. nam et Dionysius aulae
Siculae inclementissimus incubator familiari quondam
suo solam beatam existimanti uitam tyranni uolens,
quam perpetuo metu misera, quamque inpendentium
semper periculorum plena esset, ostendere, gladium
uagina raptum et a capulo de filo tenui pendentem
mucrone demisso iussit familiaris illius capiti inter
epulas imminere, cumque ille et Siculas et tyrannicas
copias praesentis mortis periculo grauaretur, 'talis
est' inquit Dionysius 'uita, quam beatam putabas:
sic semper mortem nobis imminentem uidemus.
aestima, quando esse felix poterit, qui timere non
17 desinit.' secundum haec igitur, quae a theologis ad-
seruntur, si uere quisque suos patimur manes,
et inferos in his corporibus esse credimus, quid aliud

---

26 Verg. Aen. VI 743

---

1 partem *P* recipere *P'* 5 ę *in* fortunę *in ras. in P* permitentesſ *P'* fortuituſ *ut uid. in P'* 6 ineficacibuſ *ut uid. P'*, inefficatibuſ *B* 7 attram *P, deinde* ſcilicet *B* 9 tirannidem *B* 13 teologi *P'* diuniſiuſ *corr. in* dioniſiuſ *in B* 14 familiaria *B'* 15 tiranni *B* 17 eſſe *B* 18 filio *B* 20 iminere *B* tirannicaſ *B* 22 dioniſiuſ *P* 23 nobiſ mortem *P* 25 aſſeruntur *B* 26 quiſquiſ *B* manenſ *B'*

intellegendum est quam mori animam, cum ad corporis inferna demergitur, uiuere autem, cum ad supera post corpus euadit?

Dicendum est, quid his postea ueri sollicitior in- XI
quisitor philosophiae cultus adiecerit. nam et qui primum Pythagoram et qui postea Platonem secuti sunt, duas esse mortes, unam animae, animalis alteram prodiderunt, mori animal, cum anima discedit e corpore, ipsam uero animam mori adserentes, cum a simplici et indiuiduo fonte naturae in membra corporea dissipatur. et quia una ex his manifesta et 2
omnibus nota est, altera non nisi a sapientibus deprehensa, ceteris eam uitam esse credentibus: ideo hoc ignoratur a plurimis cur eundem mortis deum modo Ditem, modo inmitem uocemus, cum per alteram, id est animalis, mortem absolui animam et ad ueras naturae diuitias atque ad propriam libertatem remitti faustum nomen indicio sit, per alteram uero, quae uulgo uita existimatur, animam de inmortalitatis suae luce ad quasdam tenebras mortis inpelli uocabuli testemur horrore. nam ut constet animal, 3
necesse est, ut in corpore anima uinciatur: ideo corpus δέμας, hoc est uinculum, nuncupatur, et σῶμα quasi quoddam σῆμα, id est animae sepulcrum: unde Cicero pariter utrumque significans, corpus esse uinculum, corpus esse sepulcrum, quod carcer est sepultorum ait, q u i e c o r p o r u m u i n c l i s t a m q u a m e c a r c e r e e u o l a u e r u n t. inferos autem Platonici non 4

---

2 dımergıtur *B* 5 phılofophıę *P′* cultor *B* 6 pytogoran *corr. in* pytagoran *in B* 9 aſſerenteſ *B* 13 eam] etıam *B′* 15 ımmıtē *PB*, *Bentleius* (*Mus. Rhen. 1881, 325*) *Verg. Georg. IIII 492 laudat* 16 anıma *B* 19 ınmortalıtatıſ (*praeter* ınmor *et* lı) — 20 mortıſ *euanuerunt in B* 14 ımpellı *P*, ımpellıt *corr. in* ımpellı *in B* 21 ut *om. B* 23 demaſ *PB* uımculum *ut uid. P′* 24 ſepulchrū *B* 25 eſſe *om. B* 27 e *om. P′* 28 platonıtı *P′*

in corporibus esse, id est non a corporibus incipere
dixerunt, sed certam mundi istius partem Ditis sedem,
id est inferos, uocauerunt: de loci uero ipsius finibus
inter se dissona publicarunt, et in tres sectas diuisa
5 sententia est. alii enim mundum in duo diuiserunt,
quorum alterum facit, alterum patitur: et illud facere
dixerunt, quod cum sit inmutabile, alteri causas et
necessitatem permutationis inponit: hoc pati, quod
6 per mutationes uariatur. et inmutabilem quidem
mundi partem a sphaera, quae ἀπλανής dicitur, usque
ad globi lunaris exordium, mutabilem uero a luna ad
terras usque dixerunt: et uiuere animas, dum in in-
mutabili parte consistunt, mori autem cum ad partem
ceciderint permutationis capacem, atque ideo inter
lunam terrasque locum mortis et inferorum uocari:
ipsamque lunam uitae esse mortisque confinium, et
animas inde in terram fluentes mori, inde ad supera
meantes in uitam reuerti, nec inmerito, aestimatum
est. a luna enim deorsum natura incipit caducorum:
ab hac animae sub numerum dierum cadere et sub
7 tempus incipiunt. denique illam aetheriam terram
physici uocauerunt, et habitatores eius lunares populos
nuncuparunt, quod ita esse plurimis argumentis, quae
nunc longum est enumerare, docuerunt. nec dubium
est, quin ipsa sit mortalium corporum et auctor et
conditrix adeo, ut non nulla corpora sub luminis eius
accessu patiantur augmenta, et hac decrescente mi-
nuantur. sed ne de re manifesta fastidium prolixa
adsertione generetur, ad ea, quae de inferorum loco

---

1 eſſe — corporıbuſ *om.* *P′* 3 ** fınıbuſ *P* 7 ımmutabıle *PB* 8 ımponıt *pB* 10 aplaneſ *PB* 12 dum ımmıtabılı *B* ımmutabılı *P* 17 ınde *om.* *B* 18 nec *p*, nen *P* 19 natura *et* 20 anımae ſub *et* et ſub tempuſ ıncıpıunt *euanuerunt in B* 20 nemerū *P′* 22 phıſıcı *PB* 23 nunccupaꝛ̃ *corr. ex* nunccupar& *in B* quı ıta eſt *B′* 25 quın *P′* 26 ñ ulla *B* 27 hoc *PB* 29 aſſertıone *B* generetur *in ras. in B*

alii definiunt, transeamus. maluerunt enim mundum 8
alii in elementa ter quaterna diuidere, ut in primo numerentur ordine terra aqua aer ignis, qui est pars liquidior aeris uicina lunae: supra haec rursum totidem numero sed naturae purioris elementa, ut sit luna pro terra, quam aetheriam terram a physicis diximus nominatam, aqua sit sphaera Mercurii, aer Veneris, ignis in sole, tertius uero elementorum ordo ita ad nos conuersus habeatur, ut terram ultimam faciat, et ceteris in medium redactis in terras desinat tam ima quam summa postremitas: igitur sphaera Martia ignis habeatur, aer Iouis, Saturni aqua, terra uero *ἀπλανής*, in qua Elysios esse campos puris animis deputatos antiquitas nobis intellegendum reliquit. de his campis anima, cum in corpus emittitur, per 9
tres elementorum ordines trina morte ad corpus usque descendit. haec est inter Platonicos de morte animae, cum in corpus truditur, secunda sententia. alii uero — nam tres esse inter eos sententiarum 10
diuersitates ante signauimus — in duas quidem et ipsi partes sicut primi faciunt, sed non isdem terminis diuidunt mundum. hi enim caelum, quod *ἀπλανής* sphaera uocitatur, partem unam, septem uero sphaeras, quae uagae uocantur, et quod inter illas ac terram est terramque ipsam alteram partem esse uoluerunt. secundum hos ergo, quorum sectae amicior 11
est ratio, animae beatae ab omni cuiuscumque contagione corporis liberae caelum possident, quae uero appetentiam corporis et huius, quam in terris uitam

---

3 ıgnıſquȩ *P* 5 ſet *B* 6 phıſıcıſ *P et corr. ex* phıoſıcıſ *in B* 7 nomınata *B* ſpera *B* 9 conuerſ& *B'* ut *corr. ex* uı *B* 11 ſpera *B* 12 atqua *ut uid. P'* 13 aplaneſ *PB* elıſyoſ *P*, elıſıoſ *B* 15 immittitur *b* 18 ın *om. P'* 20 ſignamuſ *P'* 21 hıſdem *pB* 22 hı * *P* caelum *in fine uersiculi om. B* quı *B*, *deinde* aplaneſ *PB* 23 ſpera *B* uocitetur *P* 24 ſperaſ *B*, *deinde* quam *B'* quı ınter *B'* 25 parte *B'* 26 amıcıtıor *B* 28 poſſıd& *B'*

uocamus, ab illa specula altissima et perpetua luce despiciens desiderio latenti cogitauerit, pondere ipso terrenae cogitationis paulatim in inferiora delabitur.
12 nec subito a perfecta incorporalitate luteum corpus induitur, sed sensim per tacita detrimenta et longiorem simplicis et absolutissimae puritatis recessum in quaedam siderei corporis incrementa turgescit: in singulis enim sphaeris, quae caelo subiectae sunt aetheria obuolutione uestitur, ut per eas gradatim societati huius indumenti testei concilietur, et ideo totidem mortibus, quot sphaeras transit, ad hanc peruenit, quae in terris uita uocitatur.

XII Descensus uero ipsius, quo anima de caelo in huius uitae inferna delabitur, sic ordo digeritur. zodiacum ita lacteus circulus obliquae circumflexionis occursu ambiendo conplectitur, ut eum, qua duo tropica signa Capricornus et Cancer feruntur, intersecet. has solis portas physici uocauerunt, quia in utraque obuiante solstitio ulterius solis inhibetur accessio, et fit ei regressus ad zonae uiam, cuius terminos num-
2 quam relinquit. per has portas animae de caelo in terras meare et de terris in caelum remeare creduntur. ideo hominum una, altera deorum uocatur: hominum Cancer, quia per hunc in inferiora descensus est, Capricornus deorum, quia per illum animae in propriae inmortalitatis sedem et in deorum numerum
3 reuertuntur. et hoc est, quod Homeri diuina prudentia in antri Ithacesii descriptione significat. hinc et Pythagoras putat a lacteo circulo deorsum incipere

2 cogitauerint *B′* 3 *ad* cogitationis *add.* † contagionis *pb* 4 mortoralitate *B′* 5 ſemſim *B′* taci *in* tacita *in ras. in B* 6 receſſit *P′* 8 ſperiſ *B* 10 teſte *B* 11 quod *P′*, quit *B′* ſperaſ *B* 13 deſcen**ſuſ *P*, deſcend& *B′* 14 ſ *P*, ic *in ras. add. p* 15 circumflixioniſ *B′*, *deinde* curſu *B* 16 complectitur *P* 18 phiſici *Bp*, phiſiciſ *P* 19 obuianteſ *B* ſolſtitioniſ *ut uid. P′* 20 regreſuſ *P′* 24 in *om. B′* 26 immortalitatiſ *P* 28 ithaceſſiſ *P*, ithacenſſii *B* hin *P′* 29 pitagoraſ *B*

Ditis imperium, quia animae inde lapsae uidentur iam
a superis recessisse. ideo primam nascentibus offerri
ait lactis alimoniam, quia primus eis motus a lacteo
incipit in corpora terrena labentibus. unde et Scipioni
de animis beatorum ostenso lacteo dictum est hinc
profecti huc reuertuntur. ergo descensurae cum 4
adhuc in Cancro sunt, quoniam illic positae necdum
lacteum reliquerunt, adhuc in numero sunt deorum.
cum uero ad Leonem labendo peruenerint, illic con-
dicionis futurae auspicantur exordium. et quia in
Leone sunt rudimenta nascendi et quaedam humanae
naturae tirocinia, Aquarius autem aduersus Leoni est
et illo oriente mox occidit, ideo cum sol Aquarium
tenet, Manibus parentatur, utpote in signo, quod
humanae uitae contrarium uel aduersum feratur.
illinc ergo id est a confinio, quo se zodiacus lacteus-
que contingunt, anima descendens a tereti, quae sola 5
forma diuina est, in conum defluendo producitur, sicut
a puncto nascitur linea, et in longum ex indiuiduo
procedit: ibique a puncto suo, quod est monas, uenit
in dyadem, quae est prima protractio. et haec est
essentia, quam indiuiduam eandemque diuiduam Plato 6
in Timaeo cum de mundanae animae fabrica loquere-
tur expressit. animae enim sicut mundi ita et homi-
nis unius modo diuisionis repperientur ignarae, si
diuinae naturae simplicitas cogitetur, modo capaces,
cum illa per mundi haec per hominis membra diffun-
ditur. anima ergo cum trahitur ad corpus, in hac
prima sui productione siluestrem tumultum, id est 7
ὕλην influentem, sibi incipit experiri. et hoc est, quod

1 uidetur *B'* 3 qua *B'* 6 decenſſurę *B* 7 poſitae *in fine uersiculi om.* *B* 9 conditionſ *B* 13 aquarum *P'* 18 defluente *P'* ꝓdicitur *P'* 20 ſ∗uo *P*, ſuo *euanuit in B* 21 diadem (*praeter* di) quae eſt prima *euanuerunt in B* 22 eſſentia quam *et* eandemque diuiduam *euanuerunt in B* 25 reperientur *P* 29 productioneſ *P* 30 hylen *P*, ẏlen *B*

Plato notauit in Phaedone animam in corpus trahi noua ebrietate trepidantem, uolens nouum potum materialis alluuionis intellegi, quo delibuta et grauata
8 deducitur. arcani huius indicium est et Crater Liberi patris ille sidereus in regione, quae inter Cancrum est et Leonem locatus, ebrietatem illic primum descensuris animis euenire silua influente significans, unde et comes ebrietatis obliuio illic animis incipit iam
9 latenter obrepere. nam si animae memoriam rerum diuinarum, quarum in caelo erant consciae, ad corpora usque deferrent, nulla inter homines foret de diuinitate dissensio, sed obliuionem quidem omnes descendendo hauriunt, aliae uero magis, minus aliae. et ideo in terris uerum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes quia opinionis ortus est me-
10 moriae defectus. hi tamen hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauserunt, quia facile reminiscuntur, quod illic ante cognouerint. hinc est, quod quae apud Latinos lectio, apud Graecos uocatur repetita cognitio, quia cum uera discimus, ea recognoscimus, quae naturaliter noueramus, prius quam materialis influxio in
11 corpus uenientes animas ebriaret. haec est autem hyle, quae omne corpus mundi, quod ubicumque cernimus, ideis inpressa formauit. sed altissima et purissima pars eius, qua uel sustentantur diuina uel constant, nectar uocatur et creditur esse potus deorum, inferior uero atque turbidior potus animarum. et hoc est,
12 quod ueteres Lethaeum fluuium uocauerunt. ipsum

---

1 phędrone *P*, phedrone *corr. ex* phetrone *B* 3 meterıalıſ abluuıonıſ *B′* 4 archanı *P* 9 obrıpere *B* 10 conſcıentıę (nı *supra*) *B* ad corpora uſque deferrent *om.* *B* 12 dıuıtatı *P* dıſſentıo ſ& *B* 13 auruınt *B′* 15 oppınantur *B* 18 hınc eſt *et* 19 apud Graecoſ *euanuerunt in B* 20 quıa cum uera *euanuerunt in B* recognoſcımuſ (*praeter* recogno) quae naturalıter *euanuerunt in B* 21 matherıalıſ *P′* 23 ubıcũq; *B* 25 conſtat *B′* 27 atque *B*: & *P* 28 letheum *P′* uocauerunt ****** ‖ ıpſum *P*

autem Liberum patrem Orphici *νοῦν ὑλικόν* suspican-
tur intellegi, qui ab illo indiuiduo natus in singulos
ipse diuiditur. ideo in illorum sacris traditur Titanio
furore in membra discerptus et frustis sepultis rursus
unus et integer emersisse, quia *νοῦς*, quem diximus
mentem uocari, ex indiuiduo praebendo se diuidendum
et rursus ex diuiso ad indiuiduum reuertendo et mundi
inplet officia et naturae suae arcana non deserit. hoc 13
ergo primo pondere de zodiaco et lacteo ad subiectas
usque sphaeras anima delapsa, dum et per illas labi-
tur, in singulis non solum, ut iam diximus, luminosi
corporis amicitur accessu, sed et singulos motus, quos
in exercitio est habitura, producit: in Saturni ratio- 14
cinationem et intellegentiam, quod *λογιστικόν* et
θεωρητικόν uocant: in Iouis uim agendi, quod *πρακ-
τικόν* dicitur: in Martis animositatis ardorem, quod
θυμικόν nuncupatur: in solis sentiendi opinandique
naturam, quod *αἰσθητικόν* et *φανταστικόν* appellant:
desiderii uero motum, quod *ἐπιθυμητικόν* uocatur,
in Veneris: pronuntiandi et interpretandi quae sentiat,
quod *ἑρμηνευτικόν* dicitur, in orbe Mercurii: *φυτικόν*
uero, id est naturam plantandi et augendi corpora,
in ingressu globi lunaris exercet. et est haec, sicut 15
a diuinis ultima, ita in nostris terrenisque omnibus
prima: corpus enim hoc, sicut faex rerum diuinarum

---

1 YΛIKON *P* 4 dıſceptuſ *B′* 6 praebendo — 8 deſerıt *altera manu scripta in B* 6 ſe∗ *P* 8 ımplet *PB* 10 ſperaſ *B* 11 *ad* luminosi *add.* ɫ limosi *p* 14 l°egıſtıcon & theorethıcon *P*, longıſtıcon et th°eretıcon *B* 15 paractı|con *P*, practıcon *B* 17 tymmıcon *P*, thımıcon *B* 18 natura *B* ęſthetıcon *P*, eſthetıcon *B* pantaſtıcon *PB* apellant *P′* 19 motum *om. B′* epıt^hymetıcon *P*, epythı|metıcon *B* 20 ſententıat (*corr. ex* ſententıaſ) *B* 21 hermeneutıcon *PB*, *deinde* uocatur *B* Phıtıcon *P*, phyticon *B: post* phytıcon *sequitur in B* frıgorıſ uel calorıſ (II 5, 10); uero ıd eſt — (I 19, 24) ſtellaſ refertur *om. B uid. praef.* 22 uero *om. P* 24 ultımam *ut uid. P′*

16 est, ita animalis est prima substantia. et haec est differentia inter terrena corpora et supera, caeli dico et siderum aliorumque elementorum, quod illa quidem sursum arcessita sunt ad animae sedem et inmortalitatem ex ipsa natura regionis et sublimitatis imitatione meruerunt: ad haec uero terrena corpora anima ipsa deducitur, et ideo mori creditur, cum in caducam
17 regionem et in sedem mortalitatis includitur. nec te moueat, quod de anima, quam esse inmortalem dicimus, mortem totiens nominamus. et enim sua morte anima non extinguitur, sed ad tempus obruitur, nec temporali demersione beneficium perpetuitatis eximitur, cum rursus e corpore, ubi meruerit contagione uitiorum penitus elimata purgari, ad perennis uitae lucem
18 restituta in integrum reuertatur. plene, ut arbitror, de uita et morte animae definitio liquet, quam de adytis philosophiae doctrina et sapientia Ciceronis elicuit.

XIII Sed Scipio per quietem et caelo, quod in praemium cedit beatis, et promissione inmortalitatis animatus tam gloriosam spem tamque inclitam magis magisque firmauit uiso patre, de quo utrum uiueret,
2 cum adhuc uideretur dubitare, quaesiuerat. mortem igitur malle coepit, ut uiueret: nec flesse contentus uiso parente quem crediderat extinctum, ubi loqui posse coepit, hoc primum probare uoluit, nihil se magis desiderare, quam ut cum eo iam moraretur. nec tamen apud se, quae desiderabat, facienda constituit, ante quam consuleret: quorum unum prudentiae, alterum pietatis adsertio est. nunc ipsa uel
3 consulentis uel praecipientis uerba tractemus. quaeso, inquam, pater sanctissime atque optume, quo-

---

4 ınmortalıſ *P′* 7 ducıtur *P′* 8 te *om.* *P* 9 ımmortalem *P* 14 *prior* a *in* elımata *in ras. in* *P* 15 arbıtror *P′* 17 abdytıſ *P* 20 ımmortalıtatıſ *P* 24 cępıt *P* 27 ıam *om.* *P* 29 quā ante *P* 32 optıme *P*

niam haec est uita, ut Africanum audio dicere,
quid moror in terris? quin huc ad uos uenire
propero? non est ita, inquit ille. nisi enim
cum deus is, cuius hoc templum est omne,
quod conspicis, istis te corporis custodiis
liberauerit, huc tibi aditus patere non potest.
homines enim sunt hac lege generati, qui 4
tuerentur illum globum, quem in templo hoc
medium uides, quae terra dicitur: hisque ani-
mus datus est ex illis sempiternis ignibus,
quae sidera et stellas uocatis, quae globosae
et rotundae diuinis animatae mentibus circos
suos orbesque conficiunt celeritate mirabili.
quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinen-
dus animus est in custodia corporis, nec in-
iussu eius, a quo ille est uobis datus, ex homi-
num uita migrandum est, ne munus adsignatum
a deo defugisse uideamini. haec secta et prae- 5
ceptio Platonis est, qui in Phaedone definit homini
non esse sua sponte moriendum. sed in eodem tamen
dialogo idem dicit mortem philosophantibus adpeten-
dam et ipsam philosophiam meditationem esse mo-
riendi. haec sibi ergo contraria uidentur, sed non
ita est. nam Plato duas mortes hominis nouit. nec
hoc nunc repeto, quod superius dictum est, duas esse
mortes, unam animae, animalis alteram: sed ipsius
quoque animalis, hoc est hominis, duas adserit mortes,
quarum unam natura, uirtutes alteram praestant.
homo enim moritur, cum anima corpus relinquit solu- 6
tum lege naturae: mori etiam dicitur, cum anima
adhuc in corpore constituta corporeas inlecebras philo-
sophia docente contemnit, et cupiditatum dulces in-
sidias reliquasque omnes exuitur passiones. et hoc
est, quod superius ex secundo uirtutum ordine, quae

3 ılle *om.* *P* 4 is] hıc *P* 7 ſunt *om.* *P'* 18 dıffu-gıſſe *P* 19 phędrone *P* 31 phıloſophıe *P'* 32 contēpnıt *P*

solis philosophantibus aptae sunt, euenire signauimus.
7 hanc ergo mortem dicit Plato sapientibus esse ad-
petendam, illam uero, quam omnibus natura con-
stituit, cogi uel inferri uel accersiri uetat, docens
expectandam esse naturam, et has causas huius ape-
riens sanctionis, quas ex usu rerum, quae in cotidiana
8 conuersatione sunt, mutuatur. ait enim eos, qui pote-
statis imperio traduntur in carcerem, non oportere
inde diffugere, prius quam potestas ipsa, quae clausit,
abire permiserit. non enim uitari poenam furtiua
discessione sed crescere. hoc quoque addit, nos esse
in dominio deorum, quorum tutela et prouidentia
gubernamur, nihil autem esse inuito domino de his,
quae possidet, ex eo loco, in quo suum constituerat,
auferendum: et sicut, qui uitam mancipio extorquet
alieno, crimine non carebit, ita eum, qui finem sibi
domino necdum iubente quaesiuerit, non absolutionem
9 consequi sed reatum. haec Platonicae sectae semina
altius Plotinus exsequitur. oportet, inquit, animam
post hominem liberam corporeis passionibus inueniri.
quam qui de corpore uiolenter extrudit, liberam esse
non patitur. qui enim sibi sua sponte necem com-
parat aut pertaesus necessitatis aut metu cuiusquam
ad hoc descendit aut odio, quae omnia inter passiones
habentur: ergo etsi ante fuit his sordibus pura, hoc
ipso tamen, quod exit extorta, sordescit. deinde mor-
tem debere ait animae a corpore solutionem esse,
non uinculum, exitu autem coacto animam circa corpus
10 magis magisque uinciri. et re uera ideo sic extortae
animae diu circa corpus eiusue sepulturam uel locum,
in quo iniecta manus est, peruagantur: cum contra
illae animae, quae se in hac uita a uinculis corporis
philosophiae morte dissoluunt, adhuc extante corpore
caelo et sideribus inserantur. et ideo illam solam de

1 philoſopantibuſ *P′* 4 acerſiri *P′* 18 ſeminat *ut uid.* *P′* 26 quod exit *scripsi:* quoeſit *corr. in* quo exit *P*

uoluntariis mortibus significat esse laudabilem, quae comparatur, ut diximus, philosophiae ratione, non ferro, prudentia, non ueneno. addit etiam, illam solam esse 11
naturalem mortem, ubi corpus animam, non anima corpus relinquit. constat enim numerorum certam constitutamque rationem animas sociare corporibus. hi numeri dum supersunt, perseuerat corpus animari: cum uero deficiunt, mox arcana illa uis soluitur, qua societas ipsa constabat, et hoc est, quod fatum et fatalia uitae tempora uocamus. anima ergo ipsa non 12
deficit, quippe quae inmortalis atque perpetua est, sed inpletis numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cum iam non possit animari. hinc illud est doctissimi uatis

explebo numerum reddarque tenebris.

haec est igitur naturalis uere mors, cum finem cor- 13
poris solus numerorum suorum defectus adportat, non cum extorquetur uita corpori adhuc idoneo ad continuationem ferendi. nec leuis est differentia uitam uel natura uel sponte soluendi. anima enim cum a 14
corpore deseritur, potest in se nihil retinere corporeum, si se pure, cum in hac uita esset, instituit: cum uero ipsa de corpore uiolenter extruditur, quia exit rupto uinculo, non soluto, fit ei ipsa necessitas occasio passionis, et malis, uinculum dum rumpit, inficitur. hanc quoque superioribus adicit rationem non sponte 15
pereundi. cum constet, inquit, remunerationem animis illic esse tribuendam pro modo perfectionis, ad quam in hac uita una quaeque peruenit, non est praecipitandus uitae finis, cum adhuc proficiendi esse possit accessio. nec frustra hoc dictum est. nam in arcanis 16

15 Verg. Aen. VI 545

12 ımpletıſ *P* 13 anımamdo *ut uid.* *P'* 14 hın *P'*
22 ın *in ras. in* *P* 23 extr *in* extrudıtur *in ras. in* *P*
24 uıncuhſ *P* 27 ınquıd *P'*

de animae reditu disputationibus fertur in hac uita
delinquentes similes esse super aequale solum caden-
tibus, quibus denuo sine difficultate praesto sit sur-
gere; animas uero ex hac uita cum delictorum sordibus
recedentes aequandas his, qui in abruptum ex alto
praecipitique delapsi sint, unde numquam facultas fit
resurgendi. ideo ergo utendum concessis uitae spatiis,
17 ut sit perfectae purgationis maior facultas. ergo,
inquies, qui iam perfecte purgatus est, manum sibi
debet inferre, cum non sit ei causa remanendi, quia
profectum ulterius non requirit qui ad supera per-
uenit. sed hoc ipso, quo sibi celerem finem spe
fruendae beatitatis accersit, inretitur laqueo passionis,
quia spes sicut timor passio est, sed et cetera, quae
18 superior ratio disseruit, incurrit. et hoc est, quod
Paulus filium spe uitae uerioris ad se uenire prope-
rantem prohibet ac repellit, ne festinatum absolutionis
ascensionisque desiderium magis eum hac ipsa passione
uinciat ac retardet. nec dicit, quod, nisi mors natu-
ralis aduenerit, emori non poteris, sed huc uenire non
19 poteris. nisi enim cum deus inquit istis te cor-
poris custodiis liberauerit, huc tibi aditus
patere non potest, quia scit iam receptus in cae-
lum, nisi perfectae puritati caelestis habitaculi aditum
non patere. pari autem constantia mors nec ueniens
per naturam timenda est, nec contra ordinem cogenda
20 naturae. ex his, quae Platonem quaeque Plotinum
de uoluntaria morte pronuntiasse rettulimus, nihil in
uerbis Ciceronis, quibus hanc prohibet, remanebit
obscurum.

XIIII Sed illa uerba, quae praeter hoc sunt inserta repetamus. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in

6 ſunt *P′* facultaſſit *P* 10 cǒm *P* 11 ſupera∗ *P* 13 arceſſit *P* 18 paſione *P′* 21 ınquıd *P′* 23 ſit *P′* 28 rettulımuſ *P*

templo hoc medium uides, quae terra dicitur:
hisque animus datus est ex illis sempiternis
ignibus, quae sidera et stellas uocatis, quae
globosae et rotundae diuinis animatae menti-
bus circos suos orbesque conficiunt celeritate
mirabili. de terra cur globus dicatur in medio 2
mundo positus, plenius disseremus, cum de nouem
sphaeris loquemur. bene autem uniuersus mundus
dei templum uocatur propter illos, qui aestimant,
nihil esse aliud deum nisi caelum ipsum et caelestia
ista, quae cernimus. ideo ut summi omnipotentiam
dei ostenderet posse uix intellegi, numquam uideri,
quicquid humano subicitur aspectui, templum eius
uocauit, qui sola mente concipitur, ut qui haec uene-
ratur ut templa, cultum tamen maximum debeat con-
ditori, sciatque quisquis in usum templi huius induci-
tur, ritu sibi uiuendum sacerdotis. unde et quasi
quodam publico praeconio tantam humano generi
diuinitatem inesse testatur, ut uniuersos siderei animi
cognatione nobilitet. notandum est, quod hoc loco 3
animum et ut proprie et ut abusiue dicitur posuit.
animus enim proprie mens est, quam diuiniorem
anima nemo dubitauit, sed non numquam sic et ani-
mam usurpantes uocamus. cum ergo dicit hisque 4
animus datus est ex illis sempiternis ignibus,
mentem praestat intellegi, quae nobis proprie cum
caelo sideribusque communis est; cum uero ait reti-
nendus animus est in custodia corporis, ipsam
tunc animam nominat, quae uincitur custodia corporali,
cui mens diuina non subditur. nunc qualiter nobis 5
animus, id est mens, cum sideribus communis sit,
secundum theologos disseramus. deus, qui prima 6
causa et est et uocatur, unus omnium, quaeque sunt
quaeque uidentur esse, princeps et origo est. hic
superabundanti maiestatis fecunditate de se mentem

---

12 uiſ *P'*

creauit. haec mens, quae *νοῦς* uocatur, qua patrem
inspicit, plenam similitudinem seruat auctoris, ani-
7 mam uero de se creat posteriora respiciens. rursum
anima patrem, qua intuetur, induitur ac paulatim
regrediente respectu in fabricam corporum incorporea
ipsa degenerat, habet ergo et purissimam ex mente,
de qua est nata, rationem, quod *λογικόν* uocatur, et
ex sua natura accipit praebendi sensus praebendique
incrementi seminarium, quorum unum *αἰσθητικόν*, alte-
rum *φυτικόν* nuncupatur. sed ex his primum, id est
λογικόν, quod innatum sibi ex mente sumpsit, sicut
uere diuinum est, ita solis diuinis aptum; reliqua duo,
αἰσθητικόν et *φυτικόν*, ut a diuinis recedunt, ita con-
8 uenientia sunt caducis. anima ergo creans sibi con-
densque corpora — nam ideo ab anima natura incipit,
quam sapientes de deo et mente *νοῦν* nominant —
ex illo mero ac purissimo fonte mentis, quem nascendo
de originis suae hauserat copia, corpora illa diuina
uel supera, caeli dico et siderum, quae prima con-
debat, animauit, diuinaeque mentes omnibus corporibus,
quae in formam teretem, id est in sphaerae modum
formabantur, infusae sunt, et hoc est, quod cum de
stellis loqueretur ait quae diuinis animatae men-
9 tibus. in inferiora uero ac terrena degenerans fra-
gilitatem corporum caducorum deprehendit meram
diuinitatem mentis sustinere non posse, immo partem
eius uix solis humanis corporibus conuenire, quia et
sola uidentur erecta, tamquam quae ad supera ab
imis recedant, et sola caelum facile tamquam semper
erecta suspiciunt, solisque inest uel in capite sphaerae

---

2 actorıſ *P′* 4 partem quā *P* 6 purıſımam *P′* 7 *et* 11 logıcon *P* 9 aeſthetıcon *P* alterum φυτικόν *om. P* 13 aeſthętıcon *P* phıtıcon *P* ad dıuınıſ *P* 14 ſıbı *om. P* 17 purıſımo *P′* 24 degeranſ *P′* 26 dıuıtatē *P′* 28 *post* erecta *lac. 10 litterarum in P* 28 *et* 29 tanquam *P* 28 tanquam — 30 ſuſpıcıunt (*sed omisso* 28 quae) *om. P, add. P^m*

similitudo, quam formam diximus solam mentis capa-
cem. soli ergo homini rationem, id est uim mentis 10
infudit, cui sedes in capite est, sed et geminam illam
sentiendi crescendique naturam, quia caducum est
corpus, inseruit. et hinc est, quod homo et rationis 11
compos est, et sentit et crescit, solaque ratione meruit
praestare ceteris animalibus, quae quia semper prona
sunt, et ex ipsa quoque suspiciendi difficultate a
superis recesserunt, nec ullam diuinorum corporum
similitudinem aliqua sui parte meruerunt, nihil ex
mente sortita sunt, et ideo ratione caruerunt: duo
quoque tantum adepta sunt, sentire uel crescere.
nam siquid in illis similitudinem rationis imitatur, 12
non ratio sed memoria est, et memoria non illa
ratione mixta sed quae hebetudinem sensuum quinque
comitatur: de qua plura nunc dicere, quoniam ad
praesens opus non attinet, omittemus. terrenorum 13
corporum tertius ordo in arboribus et herbis est, quae
carent tam ratione quam sensu, et quia crescendi
tantum modo usus in his uiget, hac sola uiuere parte
dicuntur. hunc rerum ordinem et Vergilius expressit. 14
nam et mundo animam dedit et, ut puritati eius ad-
testaretur, mentem uocauit. caelum enim, ait, et
terras et maria et sidera spiritus intus alit id
est anima sicut alibi pro spiramento animam dicit
quantum ignis animaeque ualent — et ut illius
mundanae animae adsereret dignitatem, mentem esse
testatus est: mens agitat molem — nec non ut
ostenderet ex ipsa anima constare et animari uni-
uersa, quae uiuunt, addidit inde hominum pecudum-
que genus et cetera, utque adsereret eundem esse in

24 Aen. VI 726

1 quā* P 2 ſola P′ 4 caducam P′ 5 hın P′ 8 aſſuperıſ P′ 10 ſuı *om.* P 12 adeptı P′ 15 hebıtu-dınē P 25 anımaſ *ut uid.* P′

anima semper uigorem, sed usum eius hebescere in
animalibus corporibus densitate, adiecit quantum
15 non noxia corpora tardant et reliqua. secundum
haec ergo cum ex summo deo mens, ex mente anima
fit, anima uero et condat et uita conpleat omnia,
quae secuntur, cunctaque hic unus fulgor illuminet et
uniuersis appareat, ut in multis speculis per ordinem
positis uultus unus, cumque omnia continuis successio-
nibus se sequantur degenerantia per ordinem ad imum
meandi: inuenietur pressius intuenti a summo deo
usque ad ultimam rerum faecem una mutuis se uin-
culis religans et nusquam interrupta conexio. et haec
est Homeri catena aurea, quam pendere de caelo in
16 terras deum iussisse commemorat. his ergo dictis
solum hominem constat ex terrenis omnibus mentis,
id est animi societatem cum caelo et sideribus habere
communem. et hoc est, quod ait hisque animus
datus est ex illis sempiternis ignibus, quae
17 sidera et stellas uocatis. nec tamen ex ipsis
caelestibus et sempiternis ignibus nos dicit animatos
— ignis enim licet diuinum tamen corpus est, nec
ex corpore quamuis diuino possemus animari — sed
unde ipsa illa corpora, quae diuina et sunt et uidentur,
animata sunt, id est ex ea mundanae animae parte,
18 quam diximus de pura mente constare. et ideo post-
quam dixit hisque animus datus est ex illis
sempiternis ignibus, quae sidera et stellas
uocatis, mox adiecit quae diuinis animatae men-
tibus, ut per sempiternos ignes corpus stellarum,
per diuinas uero mentes earum animas manifesta
discretione significet, et ex illis in nostras uenire
19 animas uim mentis ostendat. non ab re est, ut haec
de anima disputatio in fine sententias omnium, qui

6 ſequuntur *P* 9 dene|rantia *P′* 17 commune *P*
21 ignıſ enım *in ras. in P* 33 de anıma — omnıum quı
om. P, *add. Pm*

de anima uidentur pronuntiasse, contineat. Plato
dixit animam essentiam se mouentem, Xenocrates
numerum se mouentem, Aristoteles *ἐντελέχειαν*, Pytha-
goras et Philolaus harmoniam, Posidonius ideam,
Asclepiades quinque sensuum exercitium sibi conso-
num, Hippocrates spiritum tenuem per corpus omne
dispersum, Heraclides Ponticus lucem, Heraclitus phy-
sicus scintillam stellaris essentiae, Zenon concretum
corpori spiritum, Democritus spiritum insertum ato-
mis hac facilitate motus, ut corpus illi omne sit per-
uium, Critolaus Peripateticus constare eam de quinta 20
essentia, Hipparchus ignem, Anaximenes aera, Em-
pedocles et Critias sanguinem, Parmenides ex terra
et igne, Xenophanes ex terra et aqua, Boethos ex
aere et igne, Epicurus speciem ex igne et aere et
spiritu mixtam. obtinuit tamen non minus de in-
corporalitate eius quam de inmortalitate sententia.
nunc uideamus, quae sint haec duo nomina, quorum 21
pariter meminit, cum dicit quae sidera et stellas
uocatis. neque enim hic res una gemina appella-
tione monstratur ut ensis et gladius, sed sunt
stellae quidem singulares, ut erraticae quinque et
ceterae, quae non admixtae aliis solae feruntur, sidera
uero, quae in aliquod signum stellarum plurium con-
positione formantur, ut Aries Taurus Andromeda
Perseus uel Corona, et quaecumque uariarum genera
formarum in caelum recepta creduntur. sic et apud
Graecos *ἀστήρ* et *ἄστρον* diuersa significant, et *ἀστήρ*
stella una est, *ἄστρον* signum stellis coactum, quod
nos sidus uocamus. cum uero stellas globosas et 22
rotundas dicat, non singularium tantum exprimit
speciem, sed et earum, quae in signa formanda con-

---

1 platon *P* 3 endeli^{h}cıam *P* 4 phylolauſ armonıam poſſidonıuſ *P* 9 athomıſ *P* 13 parmenıdeſ* *P* 14 xenofanteſ *P* 16 ıncorpoalıtate *P′* 20 uocatıſ* (*uid. fuisse* e) *P* 23 amıxtę *P*⸝ 28 aſter & aſtron *P* aſter *P* 29 aſtron *P* ſtellaſ *P′* 31 ſingularū *P′* 32 conuenerant *P*

ueniunt. omnes enim stellae inter se, etsi in magni-
tudine aliquam, nullam tamen habent in specie diffe-
rentiam. per haec autem duo nomina solida sphaera
describitur, quae nec ex globo, si rotunditas desit,
nec ex rotunditate, si globus desit, efficitur, cum alte-
rum forma, alterum soliditate corporis deseratur.
23 sphaeras autem hic dicimus ipsarum stellarum cor-
pora, quae omnia hac specie formata sunt. dicuntur
praeterea sphaerae et *ἀπλανής* illa, quae maxima est,
et subiectae septem, per quas duo lumina et uagae
24 quinque discurrunt. circi uero et orbes duarum sunt
rerum duo nomina, et his nominibus quidem alibi
aliter est usus. nam et orbem pro circulo posuit ut
orbem lacteum, et orbem pro sphaera ut nouem
tibi orbibus uel potius globis. sed et circi
uocantur, qui sphaeram maximam cingunt, ut eos
sequens tractatus inueniet, quorum unus est lacteus,
25 de quo ait inter flammas circus lucens. sed hic
horum nihil, neque circi neque orbis nomine uoluit
intellegi, sed est orbis in hoc loco stellae una in-
tegra et peracta conuersio, id est ab eodem loco post
emensum sphaerae, per quam mouetur, ambitum in
eundem locum regressus, circus est autem hic linea
ambiens sphaeram ac ueluti semitam faciens, per
quam lumen utrumque discurrit, et intra quam uagan-
26 tium stellarum error legitimus coercetur. quas ideo
ueteres errare dixerunt, quia et cursu suo feruntur et
contra sphaerae maximae, id est ipsius caeli, impetum
contrario motu ad orientem ab occidente uoluuntur,
et omnium quidem par celeritas motus similis et idem
est modus meandi, sed non omnes eodem tempore
27 circos suos orbesque conficiunt. et ideo est celeritas
ipsa mirabilis, quia cum sit eadem omnium, nec ulla

---

3 ſpęra *P′* 6 *ad* deseratur *add.* ł requiratur p 9 apla-
neſ *P* 12 et *om.* *P* 16 quiſ *P′* 20 loco∗ *P* 24 hac *P′*
26 letımuſ *P′* 31 motuſ meandı *P*

ex illis aut concitatior esse possit aut segnior, non eodem tamen temporis spatio omnes ambitum suum peragunt. causam uero sub eadem celeritate disparis spatii aptius nos sequentia docebunt.

His de siderum natura et siderea hominum mente XV
narratis rursus filium pater ut in deos pius, ut in homines iustus esset hortatus, praemium rursus adiecit ostendens lacteum circulum uirtutibus debitum et beatorum coetu refertum, cuius meminit his uerbis: erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens, quem uos, ut a Grais
accepistis, orbem lacteum nuncupatis. orbis 2
hic idem quod circus in lactei appellatione significat. est autem lacteus unus e circis, qui ambiunt caelum: et sunt praeter eum numero decem, de quibus, quae dicenda sunt, proferemus, cum de hoc competens sermo processerit. solus ex omnibus hic subiectus est oculis, ceteris circulis magis cogitatione quam
uisu conprehendendis. de hoc lacteo multi inter se 3
diuersa senserunt, causasque eius alii fabulosas, naturales alii protulerunt: sed nos fabulosa reticentes ea tantum, quae ad naturam eius uisa sunt pertinere,
dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse compagem, 4
qua de duobus hemisphaeriis caeli sphaera solidata est, et ideo, ubi orae utrimque conuenerant, nota-
bilem claritatem uideri, Diodorus ignem esse densetae 5
concretaeque naturae in unam curui limitis semitam discretione mundanae fabricae coaceruante concretum et ideo uisum intuentis admittere reliquo igne caelesti lucem suam nimia subtilitate diffusam non subiciente
conspectui, Democritus innumeras stellas breuesque 6
omnes, quae spisso tractu in unum coactae, spatiis, quae angustissima interiacent opertis, uicinae sibi

---

6 pater *om.* *P′* 11 cırculuſ *P* 16 proferamuſ *P* 20 dıuıſa *P* 23 theofraſtuſ *P* 25 horę *P′* 28 coacerbante *P′*

undique et ideo passim diffusae lucis aspergine con-
7 tinuum iuncti luminis corpus ostendunt: sed Posi-
donius, cuius definitioni plurium consensus accessit,
ait lacteum caloris esse siderei infusionem, quam ideo
aduersa zodiaco curuitas obliquauit, ut quoniam sol
numquam zodiaci excedendo terminos expertem fer-
uoris sui partem caeli reliquam deserebat, hic circus
a uia solis in obliquum recedens uniuersitatem flexu
calido temperaret. quibus autem partibus zodiacum
intersecet, superius iam relatum est. haec de lacteo.
8 decem autem alii, ut diximus, circi sunt, quorum unus
est ipse zodiacus, qui ex his decem solus potuit lati-
9 tudinem hoc modo, quem referemus, adipisci. natura
caelestium circulorum incorporalis est linea, quae ita
mente concipitur, ut sola longitudine censeatur, latum
habere non possit, sed in zodiaco latitudinem signo-
10 rum capacitas exigebat. quantum igitur spatii lata
dimensio porrectis sideribus occupabat, duabus lineis
limitatum est: et tertia ducta per medium ecliptica
uocatur, quia cum cursum suum in eadem linea pariter
sol et luna conficiunt, alterius eorum necesse est
euenire defectum: solis, si ei tunc luna succedat:
11 lunae, si tunc aduersa sit soli. ideo nec sol umquam
deficit, nisi cum tricesimus lunae dies est, et nisi
quinto decimo cursus sui die nescit luna defectum.
sic enim euenit, ut aut lunae contra solem positae
ad mutuandum ab eo solitum lumen sub eadem in-
uentus linea terrae conus obsistat, aut soli ipsa suc-
cedens obiectu suo ab humano aspectu lumen eius
12 repellat. in defectu ergo sol ipse nil patitur sed
noster fraudatur aspectus, luna uero circa proprium
defectum laborat non accipiendo solis lumen, cuius
beneficio noctem colorat. quod sciens Vergilius disci-
plinarum omnium peritissimus ait

2 poſſedoniuſ *P* 4 coloriſ *P'* 5 curbitaſ *P'* 8 fluxu *P* 11 ut *om. P'* 19 eclyptica *P* 25 curſu *ut uid. P'* diei *P'* 26 enī *om. P'* 28 obſiſtit *P'*

defectus solis uarios lunaeque labores.

quamuis igitur trium linearum ductus zodiacum et
claudat et diuidat, unum tamen circum auctor uoca-
bulorum dici uoluit antiquitas. quinque alii circuli
paralleli uocantur. horum medius et maximus est 13
aequinoctialis, duo extremitatibus uicini atque ideo
breues quorum unus septentrionalis dicitur, alter au-
stralis: inter hos et medium duo sunt tropici maiores
ultimis, medio minores et ipsi ex utraque parte zonae
ustae terminum faciunt. praeter hos alii duo sunt 14
coluri, quibus nomen dedit inperfecta conuersio, am-
bientes enim septentrionalem uerticem atque inde in
diuersa diffusi et se in summo intersecant et quinque
parallelos in quaternas partes aequaliter diuidunt,
zodiacum ita intersecantes ut unus eorum per Arietem
et Libram, alter per Cancrum atque Capricornum
meando decurrat, sed ad australem uerticem non per-
uenire creduntur. duo, qui ad numerum praedictum 15
supersunt, meridianus et horizon, non scribuntur in
sphaera, quia certum locum habere non possunt, sed
pro diuersitate circumspicientis habitantisue uariantur.
meridianus est enim, quem sol, cum super hominum 16
uerticem uenerit, ipsum diem medium efficiendo de-
signat: et quia globositas terrae habitationes omnium
aequales sibi esse non patitur, non eadem pars caeli
omnium uerticem despicit: et ideo unus omnibus meri-
dianus esse non poterit, sed singulis gentibus super
uerticem suum proprius meridianus efficitur. similiter 17
sibi horizontem facit circumspectio singulorum. horizon
est enim uelut quodam circo designatus terminus caeli,

1 Georg. II 478

3 cırcū ∗ *P* 6 duo ∗ *P* 8 ∗ hoſ *P* maıorıſ *P′*
10 ſunt coſulı *P*, t arci *add. p* 11 ımperfecta *P* 19 orızon *P*
21 habıtantıſ ∗ ue *P* 24 ho|mınum *P* 26 unuſ *om. P′*
merıanuſ *P′*

quod super terram uidetur: et quia ad ipsum uere finem non potest humana acies peruenire, quantum quisque oculos circumferendo conspexerit, proprium
18 sibi caeli, quod super terram est, terminum facit. hic horizon, quem sibi unius cuiusque circumscribit aspectus, ultra trecentos et sexaginta stadios longitudinem intra se continere non poterit. centum enim et octoginta stadios non excedit acies contra uidentis: sed uisus cum ad hoc spatium uenerit, accessu deficiens in rotunditatem recurrendo curuatur, atque ita fit, ut hic numerus ex utraque parte geminatus trecentorum sexaginta stadiorum spatium, quod intra horizontem suum continetur, efficiat semperque, quantum ex huius spatii parte postera procedendo dimiseris, tantum tibi de anteriore sumetur, et ideo horizon semper quantacumque locorum transgressione
19 mutatur. hunc autem, quem diximus, admittit aspectum aut in terris aequa planities aut pelagi tranquilla libertas, qua nullam oculis obicit offensam. nec te moueat, quod saepe in longissimo positum montem uidemus, aut quod ipsa caeli superna suspicimus, aliud est enim, cum se oculis ingerit altitudo, aliud, cum per planum se porrigit et extendit intuitus, in quo solo horizontis circus efficitur. haec de circis omnibus, quibus caelum cingitur, dicta sufficiant.

XVI Tractatum ad sequentia transferamus ex quo mihi omnia contemplanti praeclara cetera et mirabilia uidebantur. erant autem eae stellae, quas numquam ex hoc loco uidimus, et eae magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo, citima terris luce lucebat aliena: stellarum autem globi terrae magnitu-
2 dinem facile uincebant. dicendo ex quo mihi

4 hinc orizon *P* 5 unuſ cuiuſq; *P* 7 in ſe *P* 8 uidentef *P'* 15 demiſeriſ *P* 18 aupelagi *P'* 25 ſufficiunt *P'*

omnia contemplanti id quod supra rettulimus ad-
firmat in ipso lacteo Scipionis et parentum per
somnium contigisse conuentum. duo sunt autem
praecipua quae in stellis se admiratum refert, aliquarum
nouitatem et omnium magnitudinem. ac prius de
nouitate, post de magnitudine disseremus. plene et 3
docte adiciendo quas numquam ex hoc loco
uidimus causam, cur a nobis non uideantur ostendit.
locus enim nostrae habitationis ita positus est, ut
quaedam stellae ex ipso numquam possint uideri, quia
ipsa pars caeli, in qua sunt, numquam potest hic
habitantibus apparere. pars enim haec terrae, quae 4
incolitur ab uniuersis hominibus, qui nos in uicem
scire possumus, ad septentrionalem uerticem surgit,
et sphaeralis conuexitas australem nobis uerticem
in ima demergit. cum ergo semper circa terram ab
ortu in occasum caeli sphaera uoluatur, uertex hic,
qui septentriones habet, quoquouersum mundana uo-
lubilitate uertatur, quoniam super nos est, semper a
nobis uidetur, ac semper ostendit

arctos Oceani metuentes aequore tingui.

australis contra quasi semel nobis pro habitationis 5
nostrae positione demersus nec ipse nobis umquam
uidetur nec sidera sua, quibus et ipse sine dubio
insignitur, ostendit. et hoc est, quod poeta naturae
ipsius conscius dixit

hic uertex nobis semper sublimis, at illum
sub pedibus Styx atra uidet Manesque profundi.

sed cum hanc diuersitatem caelestibus partibus uel 6
semper uel numquam apparendi terrae globositas
habitantibus faciat, ab eo, qui in caelo est, omne sine

---

20 Verg. Georg. I 246 26 l. l. 242

---

1 omnıa mıhı *P* 14 non poſſumuſ *P* ſeptemtrıonalem *P'*
15 uertıcē nobıſ *P* 17 ſpęra *P* 21 tıngui * *P* 25 peta *P'*
28 ſty tra *P*, styx atra *p* 29 dıuerſıtatē * *P*

dubio caelum uidetur non impediente aliqua parte terrae,
quae tota puncti locum pro caeli magnitudine uix
7 obtinet. cui ergo australis uerticis stellas numquam
de terris uidere contigerat, ubi circumspectu libero
sine offensa terreni obicis uisae sunt, iure quasi nouae
admirationem dederunt, et quia intellexit causam,
propter quam eas numquam ante uidisset, ait *erant
autem eae stellae quas numquam ex hoc loco
uidimus*, hunc locum demonstratione terram dicens,
8 in qua erat, dum ista narraret. sequitur illa discussio,
quid sit quod adiecit *et eae magnitudines omnium,
quas esse numquam suspicati sumus*. cur autem
magnitudines, quas uidit, in stellis numquam homines
suspicati sint, ipse patefecit addendo *stellarum
autem globi terrae magnitudinem facile uin-
9 cebant*. nam quando homo, nisi quem doctrina philo-
sophiae supra hominem, immo uere hominem fecit,
suspicari potest stellam unam omni terra esse maiorem,
cum uulgo singulae uix facis unius flammam aequare
posse uideantur? ergo tunc earum uere magnitudo
adserta credetur, si maiores singulas, quam est omnis
terra, esse constiterit. quod hoc modo licet recognoscas.
10 punctum dixerunt esse geometrae, quod ob inconpre-
hensibilem breuitatem sui in partes diuidi non possit,
nec ipsum pars aliqua, sed tantum modo signum esse
dicatur. physici terram ad magnitudinem circi, per
quem sol uoluitur, puncti modum obtinere docuerunt.
sol autem quanto minor sit circo proprio, deprehensum
est. manifestissimis enim dimensionum rationibus
constitit, mensuram solis ducentesimam sextam deci-
mam partem habere magnitudinis circi, per quem sol
11 ipse discurrit. cum ergo sol ad circum suum pars

4 libera *P'* 7 ante *om.* *P* 21 credatur *P'* 22 eſſe *om.* *P* 23 incompħenſibilem *P* 25 praſ *P*, *deinde* aliquid *P'* 26 phiſici *P* 28 au *in* autē *in ras. in* *P* 29 manifeſtiſimi ∗ ſ (*ſuit* uſ) *P* 30 conſtat *P* 32 ſuum *om.* *P*

certa sit, terra uero ad circum solis punctum sit, quod
pars esse non possit, sine cunctatione iudicii solem
constat terra esse maiorem, si maior est pars eo,
quod partis nomen nimia sui breuitate non capit.
uerum solis circo superiorum stellarum circos certum 12
est esse maiores, si eo, quod continetur, id quod continet maius est, cum hic sit caelestium sphaerarum
ordo, ut a superiore una quaeque inferior ambiatur.
unde et lunae sphaeram quasi a caelo ultimam et
uicinam terrae minimam dixit, cum terra ipsa in
punctum quasi uere iam postrema deficiat. si ergo 13
stellarum superiorum circi, ut diximus, circo solis sunt
grandiores, singulae autem huius sunt magnitudinis,
ut ad circum una quaeque suum modum partis optineat, sine dubio singulae terra sunt ampliores, quam
ad solis circum, qui superioribus minor est, punctum
esse praediximus. de luna, si uere luce lucet aliena,
sequentia docebunt.

Haec cum Scipionis optutus non sine admira- XVII
tione percurrens ad terras usque fluxisset, et illic
familiarius haesisset, rursus aui monitu ad superiora
reuocatus est, ipsum a caeli exordio sphaerarum ordinem in haec uerba monstrantis nouem tibi or- 2
bibus uel potius globis conexa sunt omnia,
quorum unus est caelestis extimus, qui reliquos
omnes conplectitur, summus ipse deus, arcens
et continens ceteros, in quo sunt infixi illi,
qui uoluuntur, stellarum cursus sempiterni.
huic subiecti sunt septem, qui uersantur retro 3
contrario motu atque caelum. e quibus unum
globum possidet illa, quam in terris Saturniam
nominant, deinde est hominum generi pro-

---

2 *et* 3 ar *in* parſ *in ras. in P* 4 capiat *p*, capat *P*
5 cırco ∗ *P* 6 eſt *om. P′* 9 ſpęram *P* 14 obtıneant *P*
15 ſingulo *P′* 19 com *P′* obtutuſ *P* 21 famılıarıſ *P*
monıto *P′* 26 complectıtur *P* 31 globıum *P*

sperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis,
tum rutilus horribilisque terris, quem Martium
dicitis, deinde subter mediam fere regionem
sol optinet, dux et princeps et moderator
luminum reliquorum, mens mundi et tempera-
tio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce
lustret et conpleat. hunc ut comites conse-
cuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in
infimoque orbe luna radiis solis accensa con-
4 uertitur. infra autem eam nihil est nisi
mortale et caducum praeter animos munere
deorum hominum generi datos: supra lunam
sunt aeterna omnia. nam ea, quae est media
et nona, tellus neque mouetur et infima est,
et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.
5 totius mundi a summo in imum diligens in hunc
locum collecta descriptio est, et integrum quoddam
uniuersitatis corpus effingitur, quod quidem *τὸ πᾶν*,
id est omne, dixerunt, unde et hic dicit conexa
sunt omnia. Vergilius uero magnum corpus uocauit

et magno se corpore miscet.

6 hoc autem loco Cicero rerum quaerendarum iactis
seminibus multa nobis excolenda legauit. de septem
subiectis globis ait: qui uersantur retro contra-
7 rio motu atque caelum. quod cum dicit, admonet,

---

21 Verg. Aen. VI 727

---

3 subter] ſeptē *P* 7 compleat *P* consequuntur *p* 8 in *om. P* 15 referuntur *P* 16 *post* dılıgenſ ın hunc ‖ (*fol. 11 u.*) *sequitur in P* (*fol. 12 r.*) *I 20, 7* quam ıure cor cęlı uocetur: *in margine inferiore haec adscripta sunt manu ni fallor Iacobi Augusti Thuani* desunt aliqua: imo | folium: *certe idem homo haec scripsit atque is, qui quaterniones numerauit et signauit: fol. autem undecimum cum signatum sit* B | | | *et folium duodecimum* B | | | |, *hodie diiudicari nequit, num illa quae desiderantur ante Thuani tempora perierint an omnino numquam exarata fuerint*

ut quaeramus, si uersatur caelum, et si illi septem et
seruantur et contrario motu mouentur, aut si hunc
esse sphaerarum ordinem, quem Cicero refert, Plato-
nica consentit auctoritas, et si uere subiectae sint,
quo pacto stellae earum omnium zodiacum lustrare
dicantur, cum zodiacus et unus et in summo caelo
sit, quaeue ratio in uno zodiaco aliarum cursus bre-
uiores aliarum faciat longiores — haec enim omnia
in exponendo earum ordine necesse est adserantur —
et postremo, qua ratione in terram ferantur, sicut ait
omnia nutu suo pondera. uersari caelum munda- 8
nae animae natura et uis et ratio docet, cuius aeter-
nitas in motu est. quia numquam motus relinquit,
quod uita non deserit, nec ab eo uita discedit, in quo
uiget semper agitatus: igitur et caeleste corpus, quod
mundi anima futurum sibi inmortalitatis particeps
fabricata est, ne umquam uiuendo deficiat, semper
in motu est et stare nescit, quia nec ipsa stat anima,
qua inpellitur. nam cum animae, quae incorporea est, 9
essentia sit in motu, primum autem omnium caeli
corpus anima fabricata sit, sine dubio in corpus hoc
primum ex incorporeis motus natura migrauit, cuius
uis integra et incorrupta non deserit, quod primum
coepit mouere. ideo uero caeli motus necessario uo- 10
lubilis est, quia cum semper moueri necesse sit, ultra
autem locus nullus sit, quo se tendat accessio, con-
tinuatione perpetuae in se reditionis agitatur: ergo in
quo potest uel habet, currit et accedere eius reuolui
est, quia sphaerae spatia et loca conplectentis omnia
unus est cursus rotari. sed et sic animam sequi semper
uidetur, quae in ipsa uniuersitate discurrit. dicemus 11
ergo, quod eam numquam repperiat, si semper hanc
sequitur? immo semper eam repperit, quia ubique
tota, ubique perfecta est. cur ergo, si quam quaerit
repperit, non quiescit? quia et illa requietis est inscia.
staret enim, si umquam stantem animam repperiret,
cum uero illa, ad cuius appetentiam trahitur, semper

in uniuersa se fundat, semper et corpus se in ipsam
et per ipsam retorquet. haec de caelestis uolubilitatis
arcano pauca de multis *Plotino* auctore reperta
12 sufficiant. quod autem hunc istum *extimum globum*,
qui ita uoluitur, *summum deum* uocauit, non ita
accipiendum est, ut ipse prima causa et deus ille
omnipotentissimus aestimetur: cum globus ipse, quod
caelum est, animae sit fabrica, anima ex mente pro-
cesserit, mens ex deo, qui uere summus est, procreata
13 sit: sed *summum* quidem dixit ad ceterorum ordinem,
qui subiecti sunt, unde mox subiecit *arcens et con-
tinens ceteros*, deum uero, quod non modo in-
mortale animal ac diuinum sit et plenum inditae ex
illa purissima mente rationis, sed quod et uirtutes
omnes, quae illam primae omnipotentiam summitatis
14 secuntur, aut ipse faciat aut ipse contineat. ipsum
denique Iouem ueteres uocauerunt, et apud theologos
Iuppiter est mundi anima. hinc illud est

ab Ioue principium, Musae, Iouis omnia plena,

quod de Arato poetae alii mutuati sunt, qui de side-
ribus locuturus a caelo, in quo sunt sidera, exordium
sumendum esse decernens, ab Ioue incipiendum esse
15 memorauit. hinc et Iuno soror eius et coniunx uo-
catur. est autem Iuno aer, et dicitur soror, quia
isdem seminibus, quibus caelum, etiam aer procreatus
16 est, coniunx, quia aer subiectus est caelo. his illud
adiciendum est, quod praeter duo lumina et stellas
quinque, quae appellantur uagae, reliquas omnes alii
infixas caelo nec nisi cum caelo moueri, alii, quorum
adsertio uero propior est, has quoque dixerunt suo
motu, praeter quod cum caeli conuersione feruntur,
accedere sed propter inmensitatem extimi globi ex-
cedentia credibilem numerum saecula in una eas cursus
sui ambitione consumere, et ideo nullum earum motum

19 Verg. eclog. III 59

ab homine sentiri, cum non sufficiat humanae uitae
spatium ad breue saltem punctum tam tardae ac-
cessionis deprehendendum. hinc Tullius nullius sectae 17
inscius ueteribus approbatae simul attigit utramque
sententiam dicendo: in quo sunt infixi illi, qui
uoluuntur, stellarum cursus sempiterni, nam
et infixos dixit et cursus habere non tacuit.

Nunc utrum illi septem globi, qui subiecti sunt XVIII
contrario, ut ait, quam caelum uertitur motu, ferantur,
argumentis ad uerum ducentibus requiramus. solem ac 2
lunam et stellas quinque, quibus ab errore nomen est,
praeter quod secum trahit ab ortu in occasum caeli
diurna conuersio, ipsa suo motu in orientem ab oc-
cidente procedere non solis literarum profanis sed
multis quoque doctrina initiatis abhorrere a fide ac
monstro simile iudicatum est, sed apud pressius in-
tuentes ita uerum esse constabit, ut non solum mente
concipi sed oculis quoque ipsis possit probari. tamen 3
ut nobis de hoc sit cum pertinaciter negante tractatus,
age quisquis tibi hoc liquere dissimulas, simul omnia,
quae uel contentio tibi fingit detractans fidem, uel
quae ipsa ueritas suggerit, in diuisionis membra mit-
tamus. has erraticas cum luminibus duobus aut in- 4
fixas caelo ut alia sidera nullum sui motum nostris
oculis indicare, sed ferri mundanae conuersionis impetu
aut moueri sua quoque accessione dicemus, rursus si
mouentur aut caeli uiam secuntur ab ortu in occasum
et communi et suo motu meantes, aut contrario re-
cessu in orientem ab occidentis parte uersantur. praeter
haec, ut opinor, nihil potest uel esse uel fingi. nunc
uideamus, quid ex his poterit uerum probari. si in- 5
fixae essent, numquam ab eadem statione discederent,
sed in isdem locis semper ut aliae uiderentur. ecce
enim de infixis Vergiliae nec a sui umquam se copu-

21 tibi *Zeunius:* sibi *libri*

latione dispergunt nec Hyadas, quae uicinae sunt,
deserunt, aut Orionis proximam regionem relinquunt:
Septentrionum compago non soluitur: Anguis, qui
inter eos labitur, semel circumfusum non mutat am-
6 plexum. hae uero modo in hac modo in illa caeli
regione uisuntur, et saepe cum in unum locum duae
pluresue conuenerint, et a loco tamen, in quo simul
uisae sunt, et a se postea separantur. ex hoc eas
non esse caelo infixas oculis quoque approbantibus
constat: igitur mouentur, nec negare hoc quisquam
7 poterit, quod uisus adfirmat. quaerendum est ergo,
utrum ab ortu ad occasum an in contrarium motu
proprio reuoluantur. sed et hoc quaerentibus nobis
non solum manifestissima ratio sed uisus quoque
ipse monstrabit. consideremus ergo signorum ordi-
nem, quibus zodiacum diuisum uel distinctum uidemus,
et ab uno signo quolibet ordinis eius sumamus ex-
8 ordium. cum Aries exoritur, post ipsum Taurus
emergit. hunc Gemini secuntur, hos Cancer et per
ordinem reliqua. si istae ergo in occidentem ab
oriente procederent, non ab Ariete in Taurum, qui
retro locatus est, nec a Tauro in Geminos signum
posterius uoluerentur, sed a Geminis in Taurum et a
Tauro in Arietem recta et mundanae uolubilitati con-
9 sona accessione prodirent. cum uero a primo in
signum secundum, a secundo in tertium et inde ad
reliqua, quae posteriora sunt, reuoluantur, signa autem
infixa caelo ferantur, sine dubio constat has stellas
non cum caelo sed contra caelum moueri. hoc ut
plene liqueat, astruamus de lunae cursu, quae et cla-
10 ritate sui et uelocitate notabilior est. luna postquam
a sole discedens nouata est, secundo fere die circa oc-
casum uidetur, et quasi uicina soli, quem nuper reliquit,
postquam ille demersus est, ipsa caeli marginem tenet

24 uolubilitati *Zeunius:* uolubilitatis *libri* 28 infixa caelo cum caelo ferantur *coni. Ianius*

antecedenti superoccidens. tertio die tardius occidit
quam secundo, et ita cotidie longius ab occasu recedit,
ut septimo die circa solis occasum in medio caelo
ipsa uideatur. post alios uero septem cum ille mergit,
haec oritur. adeo media parte mensis dimidium cae- 11
lum, id est unum hemisphaerium, ab occasu in orientem
recedendo metitur. rursus post septem alios circa
solis occasum latentis hemisphaerii uerticem tenet, et
huius rei indicium est, quod medio noctis exoritur.
postremo totidem diebus exemptis solem denuo con-
prehendit, et uicinus uidetur ortus amborum, quam
diu soli succedens rursus mouetur et rursus recedens
paulatim semper in orientem regrediendo relinquat
occasum. sol quoque ipse non aliter quam ab occasu 12
in orientem mouetur, et licet tardius recessum suum
quam luna conficiat — quippe qui tanto tempore
signum unum emetiatur, quanto totum zodiacum luna
discurrit — manifesta tamen et subiecta oculis motus
sui praestat indicia. hunc enim in Ariete esse po- 13
namus, quod quia aequinoctiale signum est, pares
horas somni et diei facit. in hoc signo cum occidit,
Libram, id est Scorpii chelas, mox oriri uidemus et
apparet Taurus uicinus occasui, nam Vergilias et
Hyadas partes Tauri clariores non multo post solem
mergentes uidemus. sequenti mense sol in signum 14
posterius, id est in Taurum, recedit et ita fit, ut neque
Vergiliae neque alia pars Tauri illo mense uideatur.
signum enim, quod cum sole oritur et cum sole oc-
cidit, semper occulitur, adeo ut et uicina astra solis
propinquitate celentur. nam et Canis tunc, quia ui- 15
cinus Tauro est, non uidetur tectus lucis propinquitate,
et hoc est quod Vergilius ait

candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus et aduerso cedens Canis occidit astro.

non enim uult intellegi Tauro oriente cum sole mox

---

33 Verg. Georg. I 217

in occasum ferri Canem, qui proximus Tauro est, sed
occidere eum dixit Tauro gestante solem, quia tunc
16 incipit non uideri sole uicino. tunc tamen occidente
sole Libra adeo superior inuenitur, ut totus Scorpius
ortus appareat, Gemini uero uicini tunc uidentur oc-
casui. rursus post Tauri mensem Gemini non uidentur,
quod in eos solem migrasse significat. post Geminos
recedit in Cancrum, et tunc cum occidit, mox Libra
17 in medio caelo uidetur. adeo constat solem tribus
signis peractis, id est Ariete et Tauro et Geminis, ad
medietatem hemisphaerii recessisse. denique post tres
menses sequentes tribus signis quae secuntur emensis
— Cancrum dico Leonem et Virginem — inuenitur
in Libra, quae rursus aequat noctem diei, et dum in
ipso signo occidit mox oritur Aries, in quo sol ante
18 sex menses occidere solebat. ideo autem occasum
magis eius quam ortum elegimus proponendum, quia
signa posteriora post occasum uidentur, et dum ad
haec, quae sole mergente uideri solent, solem redire
monstramus, sine dubio eum contrario motu recedere
19 quam caelum mouetur, ostendimus. haec autem, quae
de sole ac luna diximus, etiam quinque stellarum re-
cessum adsignare sufficient, pari enim ratione in
posteriora signa migrando semper mundanae uolubi-
litati contraria recessione uersantur.

XVIIII His adsertis de sphaerarum ordine pauca dicenda
sunt, in quo dissentire a Platone Cicero uideri potest,
cum hic solis sphaeram quartam de septem, id est in
medio locatam dicat, Plato a luna sursum secundam,
hoc est inter septem a summo locum sextum tenere
2 commemoret. Ciceroni Archimedes et Chaldaeorum
ratio consentit, Plato Aegyptios omnium philosophiae
disciplinarum parentes secutus est, qui ita solem inter
lunam et Mercurium locatum uolunt, ut rationem
tamen et deprehenderint et edixerint, cur a non nullis

35 ediderint *coni. Gronouius*

sol supra Mercurium supraque Venerem esse credatur.
nam nec illi, qui ita aestimant, a specie ueri procul
aberrant, opinionem uero istius permutationis huius
modi ratio persuasit. a Saturni sphaera, quae est 3
prima de septem, usque ad sphaeram Iouis a summo
secundam interiecti spatii tanta distantia est, ut
zodiaci ambitum superior triginta annis, duodecim
uero annis subiecta conficiat; rursus tantum a Ioue
sphaera Martis recedit, ut eundem cursum biennio
peragat. Venus autem tanto est regione Martis in- 4
ferior, ut ei annus satis sit ad zodiacum peragrandum.
iam uero ita Veneri proxima est stella Mercurii et
Mercurio sol propinquus, ut hi tres caelum suum pari
temporis spatio, id est anno plus minusue circumeant.
ideo et Cicero hos duos cursus comites solis uocauit,
quia in spatio pari longe a se numquam recedunt.
luna autem tantum ab his deorsum recessit ut, quod 5
illi anno, uiginti octo diebus ipsa conficiat, ideo neque
de trium superiorum ordine, quem manifeste clareque
distinguit inmensa distantia, neque de lunae regione,
quae ab omnibus multum recessit, inter ueteres ali-
qua fuit dissensio. horum uero trium sibi proxi-
morum, Veneris Mercurii et solis, ordinem uicinia
confudit, sed apud alios, nam Aegyptiorum sollertiam
ratio non fugit, quae talis est. circulus, per quem 6
sol discurrit, a Mercurii circulo ut inferior ambitur,
illum quoque superior circulus Veneris includit, atque
ita fit, ut hae duae stellae, cum per superiores cir-
culorum suorum uertices currunt, intellegantur supra
solem locatae, cum uero per inferiora commeant cir-
culorum, sol eis superior aestimetur. illis ergo, qui 7
sphaeras earum sub sole dixerunt, hoc uisum est ex
illo stellarum cursu, qui non numquam, ut diximus,
uidetur inferior, qui et uere notabilior est, quia tunc
liberius apparet. nam cum superiora tenent, magis
radiis occuluntur, et ideo persuasio ista conualuit, et
ab omnibus paene hic ordo in usum receptus est.

8 perspicacior tamen obseruatio ueriorem ordinem de-
prehendit, quem praeter indaginem uisus haec quoque
ratio commendat, quod lunam, quae luce propria caret
et de sole mutuatur, necesse est fonti luminis sui esse
9 subiectam. haec enim ratio facit lunam non habere
lumen proprium, ceteras omnes stellas lucere suo,
quod illae supra solem locatae in ipso purissimo
aethere sunt, in quo omne quicquid est, lux naturalis
et sua est, quae tota cum igne suo ita sphaerae solis
incumbit, ut caeli zonae, quae procul a sole sunt,
perpetuo frigore oppressae sint, sicut infra ostendetur,
10 luna uero, quia sola ima sub sole est et caducorum
iam regioni luce sua carenti proxima, lucem nisi de
superposito sole, cui resplendet, habere non potuit,
denique quia totius mundi ima pars terra est, aethe-
ris autem ima pars luna est, lunam quoque terram
11 sed aetheriam uocauerunt. inmobilis tamen ut terra
esse non potuit, quia in sphaera, quae uoluitur, nihil
manet inmobile praeter centrum, mundanae autem
sphaerae terra centrum est, ideo sola inmobilis perse-
12 uerat. rursus terra accepto solis lumine clarescit
tantum modo, non relucet; luna speculi instar lumen,
quo illustratur, emittit, quia illa aeris et aquae, quae
per se concreta et densa sunt, faex habetur et ideo
extrema uastitate densata est nec ultra superficiem
quauis luce penetratur, haec licet et ipsa finis sit sed
liquidissimae lucis et ignis aetherii, ideo quamuis
densius corpus sit quam cetera caelestia, multo tamen
terreno purius fit acceptae luci penetrabilis, adeo ut
eam de se rursus emittat, nullum tamen ad nos per-
13 ferentem sensum caloris: quia lucis radius cum ad
nos de origine sua, id est de sole, peruenit, naturam
secum ignis, de quo nascitur, deuehit; cum uero in
lunae corpus infunditur et inde resplendet, solam

---

12 ima *aut* infima *Zeunius*: ipsa *libri* 13 lucem nisi de superposito sole qua resplendet *coni. Zeunius*

refundit claritatem non calorem. nam et speculum,
cum splendorem de se ui appositi eminus ignis emittit,
solam ignis similitudinem carentem sensu caloris osten-
dit. quem soli ordinem Plato dederit uel eius auc- 14
tores, quosue Cicero secutus quartum locum globo
eius adsignauerit, uel quae ratio persuasionem huius
diuersitatis induxerit, et cur dixerit Tullius in infimo-
que orbe luna radiis solis accensa conuertitur
satis dictum est, sed his hoc adiciendum est, cur Cicero
cum quartum de septem solem uelit, quartus autem
inter septem non fere medius sed omni modo medius
et sit et habeatur, non abrupte medium solem sed
fere medium dixerit his uerbis deinde subter
mediam fere regionem sol optinet. sed non 15
uacat adiectio, qua haec pronuntiatio temperatur, nam
sol quartum locum optinens mediam regionem tenebit
numero, spatio non tenebit. si inter ternos enim
summos et imos locatur, sine dubio medius est nu-
mero, sed totius spatii, quod septem sphaerae occupant,
dimensione perspecta regio solis non inuenitur in medio
spatio locata, quia magis a summo ipse, quam ab
ipso recessit ima postremitas, quod sine ulla discep-
tationis ambage compendiosa probabit adsertio. Sa- 16
turni stella, quae summa est, zodiacum triginta annis
peragrat, sol medius anno uno, luna ultima uno mense
non integro. tantum ergo interest inter solem et
Saturnum quantum inter unum et triginta, tantum
inter lunam solemque quantum inter duodecim et
unum. ex his apparet totius a summo in imum spatii 17
certam ex media parte diuisionem solis regione non
fieri. sed quia hic de numero loquebatur, in quo uere,
qui quartus et medius est, ideo pronuntiauit quidem
medium sed propter latentem spatiorum dimensionem
uerbum, quo hanc definitionem temperaret, adiecit.
notandum, quod esse stellam Saturni et alteram Iouis, 18
Martis aliam non naturae constitutio sed humana
persuasio est, quae stellis numeros et nomina

fecit. non enim ait illa, quae Saturnia est, sed quam
in terris Saturniam nominant, et ille fulgor
qui dicitur Iouis, et quem Martium dicitis,
adeo expressit in singulis nomina haec non esse in-
uenta ex natura sed hominum commenta significationi
19 distinctionis accommoda. quod uero fulgorem Iouis
humano generi prosperum et salutarem, contra
Martis rutilum et terribilem terris uocauit, alte-
rum tractum est ex stellarum colore — nam fulget
Iouis, rutilat Martis — alterum ex tractatu eorum,
qui de his stellis ad hominum uitam manare uolunt
aduersa uel prospera, nam plerumque de Martis stella
20 terribilia, de Iouis salutaria euenire definiunt. causam
siquis forte altius quaerat, unde diuinis maliuolentia
ut stella malefica esse dicatur — sicut de Martis et
Saturni stellis existimatur — aut cur notabilior be-
nignitas Iouis et Veneris inter genethliacos habeatur,
cum sit diuinorum una natura, in medium proferam
rationem apud unum omnino, quod sciam, lectam.
nam Ptolomaeus in libris tribus, quos de harmonia
conposuit, patefecit causam, quam breuiter explicabo.
21 certi, inquit, sunt numeri, per quos inter omnia, quae
sibi conuenienter iunguntur et aptantur, fit iugabilis
conpetentia, nec quidquam potest alteri nisi per hos
numeros conuenire. sunt autem hi epitritus hemio-
22 lius epogdous duplaris triplaris quadruplus. quae hoc
loco interim quasi nomina numerorum accipias uolo,
in sequentibus uero, cum de harmonia caeli loquemur,
quid sint hi numeri quidue possint, opportunius aperie-
mus: modo hoc nosse sufficiat quia sine his numeris
23 nulla colligatio, nulla potest esse concordia. uitam
uero nostram praecipue sol et luna moderantur. nam
cum sint caducorum corporum haec duo propria, sen-
tire uel crescere *αἰσθητικόν*, id est sentiendi natura,
de sole, *φυτικόν* autem, id est crescendi natura, de
lunari ad nos globositate perueniunt. sic utriusque
luminis beneficio haec nobis constat uita, qua fruimur.

conuersatio tamen nostra et prouentus actuum tam 24
ad ipsa duo lumina quam ad quinque uagas stellas
refertur, sed harum stellarum alias interuentus nume-
rorum, quorum supra fecimus mentionem, cum lumini-
bus bene iungit ac sociat, alias nullus applicat numeri
nexus ad lumina. ergo Veneria et Iouialis stella per 25
hos numeros lumini utrique sociantur sed Iouialis soli
per omnes, lunae uero per plures, et Veneria lunae
per omnes, soli per plures numeros aggregatur. hinc
licet utraque benefica credatur, Iouis tamen stella
cum sole accommodatior est et Veneria cum luna,
atque ideo uitae nostrae magis commodant, quasi
luminibus uitae nostrae auctoribus numerorum ratione
concordes. Saturni autem Martisque stellae ita non 26
habent cum luminibus conpetentiam, ut tamen aliqua
uel extrema numerorum linea Saturnus ad solem,
Mars aspiciat ad lunam. ideo minus commodi uitae
humanae existimantur quasi cum uitae auctoribus arta
numerorum ratione non iuncti. cur tamen et ipsi non
numquam opes uel claritatem hominibus praestare cre-
dantur, ad alterum debet pertinere tractatum, quia
hic sufficit aperuisse rationem, cur alia terribilis alia
salutaris existimetur. et Plotinus quidem in libro qui 27
inscribitur si faciunt astra, pronuntiat, nihil ui
uel potestate eorum hominibus euenire, sed ea, quae
decreti necessitas in singulos sancit, ita per horum
septem transitum stationem recessumue monstrari, ut
aues seu praeteruolando seu stando futura pennis uel
uoce significant nescientes. sic quoque tamen iure
uocabitur hic salutaris, ille terribilis, cum per hunc
prospera, per illum significentur incommoda.

In his autem tot nominibus, quae de sole dicun- XX
tur, non frustra nec ad laudis pompam lasciuit oratio

---

5 ſotıat *B* 7 utrıuſqne *B* 10 beneneſıca *B′* 13 ratıonem *B* 19 ratıonem *B′* 24 nıchıl *B* 26 ſanıcıt *B* p̄ eorum *B* 33 fuſtra *B′*

sed res uerae uocabulis exprimuntur. dux et prin-
ceps ait et moderator luminum reliquorum,
2 mens mundi et temperatio. Plato in Timaeo, cum
de octo sphaeris loqueretur, sic ait ut autem per
ipsos octo circuitus celeritatis et tarditatis
certa mensura et sit et noscatur, deus in am-
bitu supra terram secundo lumen accendit,
3 quod nunc solem uocamus. uides, ut haec de-
finitio uult esse omnium sphaerarum lumen in sole,
sed Cicero sciens, etiam ceteras stellas habere lumen
suum, solamque lunam, ut saepe iam diximus, pro-
prio carere, obscuritatem definitionis huius liquidius
absoluens et ostendens in sole maximum lumen esse,
non solum, ait dux et princeps et moderator
luminum reliquorum. adeo et ceteras stellas scit
esse lumina sed hunc ducem et principem, quem
4 Heraclitus fontem caelestis lucis appellat. dux ergo
est, quia omnes luminis maiestate praecedit, prin-
ceps, quia ita eminet, ut propterea, quod talis solus
appareat, sol uocetur, moderator reliquorum dici-
tur, quia ipse cursus eorum recursusque certa spatii
5 definitione moderatur. nam certa spatii definitio est,
ad quam cum una quaeque erratica stella recedens
a sole peruenerit, tamquam ultra prohibeatur accedere,
agi retro uidetur, et rursus, cum certam partem re-
cedendo contigerit, ad directi cursus consueta reuoca-
tur. ita solis uis et potestas motus reliquorum lumi-
6 num constituta dimensione moderatur. mens mundi
ita appellatur, ut physici eum cor caeli uocauerunt,
inde nimirum quod omnia, quae statuta ratione per
caelum fieri uidemus, diem noctemque et migrantes
inter utrumque prolixitatis breuitatisque uices et certis
temporibus aequam utriusque mensuram, dein ueris

4 hocto *B′* 5 octoſ *B′* 7 accedit *B′* 9 ſperarum *B* 13 abſoluef *B′* 14 dux ſed | & *B* 22 nam certa ſpatii definitio eſt *om. B* 29 phiſici *B* 33 aequam utri *euanuerunt in B*

clementem teporem, torridum Cancri ac Leonis aestum, mollitiem autumnalis aurae, uim frigoris inter utramque temperiem, omnia haec solis cursus et ratio dispensat. iure ergo cor caeli dicitur, per quem fiunt omnia, quae diuina ratione fieri uidemus. est et haec 7
causa, propter quam iure cor caeli uocetur, quod natura ignis semper in motu perpetuoque agitatu est, solem autem ignis aetherii fontem dictum esse retulimus, hoc est ergo sol in aethere, quod in animali cor, cuius ista natura est, ne umquam cesset a motu, aut breuis eius, quocumque casu ab agitatione cessatio mox animal interimat. haec de eo, quod mundi 8
mentem uocauit. cur uero et temperatio mundi dictus sit, ratio in aperto est. ita enim non solum terram sed ipsum quoque caelum, quod uere mundus uocatur, temperari sole certissimum est, ut extremitates eius, quae a uia solis longissime recesserunt, omni careant beneficio caloris et una frigoris perpetuitate torpescant: quod sequentibus apertius explicabitur. restat, ut et de magnitudine eius, quam uerissima praedicatione extulit, pauca et non praetereunda dicamus. physici hoc maxime consequi in omni circa 9
magnitudinem solis inquisitione uoluerunt, quanto maior possit esse quam terra, et Eratosthenes in libris dimensionum sic ait 'mensura terrae septies et uicies multiplicata mensuram solis efficiet', Posidonius multo multoque saepius, et uterque lunaris defectus argumentum pro se aduocat. ita cum solem uolunt terra 10
maiorem probare, testimonio lunae deficientis utuntur, cum defectum lunae conantur adserere, probationem

1 clementem *euanuit in B* 6 cęli cor iure *B* 9 anima *P* 11 breui *B* 12 intimat *B* 13 mente *P* 16 a ſole *P* 18 omnia *B* 19 qui *B*, *deinde* in ſequentibuſ *P* 21 extulit *om. P* 22 phiſici *PB* 23 in quiſione *P* 25 ſic *in ras. in P* terrę **| *P* 26 multo *om. P'* 27 *post* ſaepiuſ *add.* multiplicatā ſoliſ ſpatiū efficere *P* *post* argumentum *add.* inuicem *P* 29 *lunę *P* 30 aſſerere *B*

de solis magnitudine mutuantur, et sic euenit, ut,
dum utrumque de altero adstruitur, neutrum proba-
biliter adstruatur semper in medio uicissim nutante
mutuo testimonio. quid enim per rem adhuc proban-
11 dam probetur? sed Aegyptii nihil ad coniecturam
loquentes sequestrato ac libero argumento nec in
patrocinium sibi lunae defectum uocantes, quanta
mensura sol terra maior sit probare uoluerunt, ut tum
demum per magnitudinem eius ostenderent, cur luna
12 deficiat. hoc autem nequaquam dubitabatur, non posse
aliter deprehendi nisi mensura et terrae et solis in-
uenta, ut fieret ex conlatione discretio. et terrena
quidem dimensio oculis rationem iuuantibus de facili
constabat, solis uero mensuram aliter nisi per men-
suram caeli, per quod discurrit, inueniri non posse
uiderunt: ergo primum metiendum sibi caelum illud,
id est iter solis constituerunt, ut per id possent modum
13 solis agnoscere. sed quaeso, siquis umquam tam
otiosus tamque ab omni erit serio feriatus, ut haec
quoque in manus sumat, ne talem ueterum promissio-
nem quasi insaniae proximam aut horrescat aut rideat.
et enim ad rem, quae natura inconprehensibilis uide-
batur, uiam sibi fecit ingenium, et per terram, qui
caeli modus sit, repperit. ut autem liquere possit
ratio commenti, prius regulariter pauca dicenda sunt,
14 ut sit rerum sequentium aditus instructior. in omni
orbe uel sphaera medietas centron uocatur, nihilque
aliud est centron nisi punctum, quo sphaerae aut
orbis medium certissima obseruatione distinguitur.

---

2 aſtruitur *P'* 3 aſtruatur *B* 4 adhunc *P'* 7 patrotinium *P'* 9 p ĩ re magnitudinē *P* eiuſ *om. P* 12 et fieret *B'* collatione *B* 14 conſtabit *B* menſura aliter *B* 16 cęlū * *P* 17 contituerunt *P'* id *in ras. in B:* eum *P* 18 ſiqui *PB* unquam *B* 19 feriatoſ *P* 24 reperit *B*, reppererunt *P* *posterior* e *in* liquere *in ras. in P* 25 ratione *B'* comenti *B* 27 *et* 28 centum *B'* 28 ſpere *B* 29 mediam *P'*

item ducta linea de quocumque loco circuli, qui de-
signat ambitum, in quamcumque eiusdem circuli summi-
tatem orbis partem aliquam diuidat necesse est. sed 15
non omni modo medietas est orbis, quam separat ista
diuisio, illa enim tantum linea in partes aequales
orbem medium diuidit, quae a summo in summum
ita ducitur, ut necesse sit eam transire per centron,
et haec linea, quae orbem sic aequaliter diuidit, dia-
metros nuncupatur. item omnis diametros cuiuscum- 16
que orbis triplicata cum adiectione septimae partis
suae mensuram facit circuli, quo orbis includitur,
id est, si uncias septem teneat diametri longitudo,
et uelis ex ea nosse, quot uncias orbis ipsius circulus
teneat, triplicabis septem et faciunt uiginti unum, his
adicies septimam partem, hoc est unum, et pronun-
tiabis uiginti et duabus unciis huius circuli esse men-
suram, cuius diametros septem unciis extenditur. haec 17
omnia geometricis euidentissimisque rationibus pro-
bare possemus, nisi et neminem de ipsis dubitare
arbitraremur, et caueremus iusto prolixius uolumen
extendere. sciendum et hoc est, quod umbra terrae, 18
quam sol post occasum in inferiore hemisphaerio
currens sursum cogit emitti, ex qua super terram fit
obscuritas, quae nox uocatur, sexagies in altum multi-
plicatur ab ea mensura, quam terrae diametros habet,
et hac longitudine ad ipsum circulum, per quem sol
currit, erecta, exclusione luminis tenebras in terram
refundit. prodendum est igitur, quanta diametros 19
terrae sit, ut constet, quid possit sexagies multiplicata
colligere, unde his praelibatis ad tractatum mensura-
rum, quas promisit, oratio reuertatur. euidentissimis 20

---

2 quacūq; *PB* ſūmıtate *P* 3 dıuıdam *B′* 9 ıta *P* 13 quod *P′* 15 et *ante* unum *del. in B* 16 ın uıgıntı *P* uıcıſ *B* cırculıſ *ut uid. P′* 18 geometrıſ *P′* 19 n*e-mınem *B* 20 prolıxıſ *B′* 21 eſt *om. B* 22 hemıſphęre *P′* 24 noſ *P′* multıplıcabıtur *B′* 25 metroſ *P* 28 quanta — 29 multıplıcata *in ras. in P* 30 p̄lıbata *B′* 31 reuertetur *P′*

et indubitabilibus dimensionibus constitit uniuersae terrae ambitum, quae ubicumque uel incolitur a quibuscumque uel inhabitabilis iacet, habere stadiorum milia ducenta quinquaginta duo. cum ergo tantum ambitus teneat, sine dubio octoginta milia stadiorum uel non multo amplius diametros habet secundum triplicationem cum septimae partis adiectione, quam supe-
21 rius de diametro et circulo regulariter diximus. et quia ad efficiendam terrenae umbrae longitudinem non ambitus terrae sed diametri mensura multiplicanda est — ipsa est enim, quam sursum constat excrescere — sexagies multiplicanda tibi erunt octoginta milia, quae terrae diametros habet, quae faciunt quadragies octies centena milia stadiorum esse a terra usque ad solis cursum, quo umbram terrae diximus
22 peruenire. terra autem in medio caelestis circuli, per quem sol currit, ut centron locata est, ergo mensura terrenae umbrae medietatem diametri caelestis efficiet, et si ab altera quoque parte terrae par usque ad eundem circulum mensura tendatur, integra circuli,
23 per quem sol currit, diametros inuenitur. duplicatis igitur illis quadragies octies centenis milibus erit integra diametros caelestis circuli nonagies sexies centenis milibus stadiorum, et inuenta diametros facile
24 mensuram nobis ipsius quoque ambitus prodit. hanc enim summam, quae diametron fecit, debes ter multiplicare adiecta parte septima, ut saepe iam dictum est, et ita inuenies totius circuli, per quem sol currit, ambitum stadiorum habere trecenties centena milia et
25 insuper centum septuaginta milia. his dictis, quibus

---

1 conſtat *P* 2 ubicumque *om. P* 3 inabitabiliſ *B′* 4 quinquagenta *P′* 7 adiectionem *B′* 10 multiplicata *ut uid. P′* 12 multiplicata *P′* 14 e terra *P′* 19 uſq. dimidiā circuli *deinde in ras.* menſurā tendatur *P* 22 quadargieſ *P* erit *om. P′* 24 & centeniſ *P′* 26 quā ∗ diametrum *P* 30 et inſuper ſeptuaginta (centum *et* milia *margine recisa perierunt*) *ante* hiſ *add. Bm*

mensura, quam terrae uel ambitus uel diametros habet,
sed et circuli modus, per quem sol currit, uel dia-
metri eius ostenditur: nunc quam solis esse mensu-
ram, uel quem ad modum illi prudentissimi deprehen-
derint, indicemus. nam sicut ex terrena umbra potuit
circuli, per quem sol meat, deprehendi magnitudo, ita
per ipsum circulum mensura solis inuenta est, in hunc
modum procedente inquisitionis ingenio. aequinoctiali 26
die ante solis ortum aequabiliter locatum est saxeum
uas in hemisphaerii speciem cauata ambitione curua-
tum, infra per lineas designato duodecim diei hora-
rum numero, quas stili prominentis umbra cum tran-
situ solis praetereundo distinguit. hoc est autem, ut 27
scimus, huius modi uasis officium, ut tanto tempore
a priore eius extremitate ad alteram usque stili umbra
percurrat, quanto sol medietatem caeli ab ortu in
occasum, unius scilicet hemisphaerii conuersione meti-
tur. nam totius caeli integra conuersio diem noctem-
que concludit, et ideo constat quantum sol in circulo
suo, tantum in hoc uase umbram meare. huic igitur 28
aequabiliter collocato circa tempus solis ortui pro-
pinquantis inhaesit diligens obseruantis obtutus, et
cum ad primum solis radium, quem de se emisit prima
summitas orbis emergens, umbra de stili decidens
summitate primam curui labri eminentiam contigit,
locus ipse, qui umbrae primitias excepit, notae in-
pressione signatus est, obseruatumque, quam diu super
terram ita solis orbis integer appareret, ut ima eius
summitas adhuc horizonti uideretur insidere, et mox 29
locus, ad quem umbra tunc in uase migrauerat, ad-

---

1 ambitum *B′* 2 ſet *B′* 10 uuas *ut uid. P′* hemiſpęrii *P* 11 linaſ *B′* 12 tranſituſ *P′* 14 officio *B′* 15 eiuſ extremitate eiuſ *B* ſtilli *P* umbram *b* 17 ^hemiſperii *B* 20 ſuo * meat | tantum *P* 21 ꝑpinqantiſ *P′* 24 ſtile *P* 25 primam *om. P* curuā *P* contetigit *P* 28 & ima *P* 29 ſumitaſ *B* orizanti *P*, orizonti *B*

notatus est, habitaque dimensione inter ambas umbra-
rum notas, quae integrum solis orbem, id est dia-
metrum, natae de duabus eius summitatibus metiuntur,
pars nona reperta est eius spatii, quod a summo uasis
30 labro usque ad horae primae lineam continetur. et
ex hoc constitit, quod in cursu solis unam temporis
aequinoctialis horam faciat repetitus nouies orbis eius
accessus, et quia conuersio caelestis hemisphaerii
peractis horis duodecim diem condit, nouies autem
duodeni efficiunt centum octo, sine dubio solis dia-
metros centesima et octaua pars hemisphaerii aequinoc-
tialis est, ergo totius aequinoctialis circuli ducentesima
31 sexta decima pars est. ipsum autem circulum habere
stadiorum trecenties centena milia et insuper centum
et septuaginta milia antelatis probatum est, ergo si
eius summae ducentesimam sextam decimam considera-
ueris partem, mensuram diametri solis inuenies. est
autem pars illa fere in centum quadraginta milibus,
diametros igitur solis centum quadraginta fere milium
stadiorum esse dicenda est, unde paene duplex quam
32 terrae diametros inuenitur. constat autem geometricae
rationis examine, cum de duobus orbibus altera dia-
metros duplo alteram uincit, illum orbem, cuius dia-
metros dupla est, orbe altero octies esse maiorem,
ergo ex his dicendum est solem octies terra esse
maiorem. haec de solis magnitudine breuiter de
multis excerpta libauimus.

XXI Sed quoniam septem sphaeras caelo diximus esse subiectas exteriore quaque, quas interius continet ambiente longeque et a caelo omnes et a se singulae

---

3 *ad* natę *add.* at nactę *Bm* ſumıtatıbuſ *B* 4 praſ *P* quı a *B'* aſſummo *P* 6 curſuſ *B'* 8 ęmıſphęrıȷ *P* 11 emı ∗ ſpherıȷ (*in ras. fuit* ſ) *P*, hemıſperıı *B* 13 ſexa *B'* 16 deſıderauerıſ *B'* 17 menſura *B* 18 ılla] ıpſa *PB* 21 geotrıcę *B'* 24 maıoreſ *B* 25 terrae *B* 26 de *om. P'* magnıtudıne *in fine uers. om. B* 28 ſperaſ *B* 30 ⁊ (*h. e.* et) a *ante* ſe *in ras. in B*

recesserunt, nunc quaerendum est, cum zodiacus unus
sit, et is constet caelo sideribus infixis, quem ad
modum inferiorum sphaerarum stellae in signis zo-
diaci meare dicantur. nec longum est inuenire ratio-
nem, quae in ipso uestibulo excubat quaestionis.
uerum est enim, neque solem lunamue neque de uagis 2
ullam ita in signis zodiaci ferri, ut eorum sideribus
misceantur, sed in illo signo esse una quaeque per-
hibetur, quod habuerit super uerticem in ea, quae
illi subiecta est, circuli sui regione discurrens, quia
singularum sphaerarum circulos in duodecim partes
aeque ut zodiacum ratio diuisit, et quae in eam partem
circuli sui uenerit, quae sub parte zodiaci est Arieti
deputata, in ipsum Arietem uenisse conceditur, similis-
que obseruatio in singulas partes migrantibus stellis
tenetur. et quia facilior ad intellectum per oculos uia 3
est, id, quod sermo descripsit, uisus adsignet. esto
enim zodiacus circulus, cui adscriptum est A, intra
hunc septem alii orbes locentur, et zodiacus ab A per
ordinem adfixis notis, quibus adscribentur litterae se-
quentes, in partes duodecim diuidatur: sitque spatium,
quod inter A et B clauditur Arieti deputatum, quod
inter B et C Tauro, quod inter C et D Geminis,
Cancro quod sequitur, et reliquis per ordinem cetera.
his constitutis iam de singulis zodiaci notis et litteris 4
singulae deorsum lineae per omnes circulos ad ulti-
mum usque ducantur: procul dubio per omnes singulos
duodenas partes diuidet transitus linearum. in quo-
cumque igitur circulo seu sol in illo seu luna uel de
uagis quaecumque discurrat, cum ad spatium uenerit,
quod inter lineas clauditur ab A et B notis et litteris
defluentes, in Ariete esse dicetur, quia illic constituta
spatium Arietis in zodiaco designatum super uerticem,

---

3 ſperarum *B* 7 fieri ut *B* 12 in ea parte *B* 14 di-putata *P'* 17 aſignet *B* 18 aſſcriptū (*post* aſ *deletae* cir) *B* 20 adfinxiſ *P* aſſcri∗bentur (*in ras. fuit* p) *B* 31 et lineiſ | defluenteſ *B*

sicut descripsimus, habebit. similiter in quamcumque migrauerit partem, in signo, sub quo fuerit, esse dicetur.

5 Atque haec ipsa descriptio eodem compendio nos docebit, cur eundem zodiacum eademque signa aliae tempore longiore aliae breuiore percurrant. quotiens enim plures orbes inter se locantur, sicut maximus est ille, qui primus est et minimus, qui locum ultimum tenet, ita de mediis, qui summo propior est inferioribus maior, qui uicinior est ultimo breuior superio-
6 ribus habetur. et inter has igitur septem sphaeras gradum celeritatis suae singulis ordo positionis adscripsit. ideo stellae, quae per spatia grandiora discurrunt, ambitum suum tempore prolixiore conficiunt, quae per angusta, breuiore. constat enim nullam inter eas celerius ceteris tardiusue procedere: sed cum sit omnibus idem modus meandi, tantam eis diuersitatem temporis sola spatiorum diuersitas facit.
7 nam ut de mediis nunc praetermittamus, ne eadem saepe repetantur, quod eadem signa Saturnus annis triginta, luna diebus uiginti octo ambit et permeat, sola causa in quantitate est circulorum, quorum alter est maximus, alter est minimus: ergo et ceterarum singulae pro spatii sui modo tempus meandi aut ex-
8 tendunt aut contrahunt. hoc loco diligens rerum discussor inueniet, quod requirat. inspectis enim zodiaci notis, quas monstrat in praesidium fidei aduocata descriptio: quis uero, inquiet, circi caelestis duodecim partes aut inuenit aut fecit, maxime cum nulla oculis subiciantur exordia singularum? huic igitur tam necessariae interrogationi historia ipsa

3 dıcıtur *P′* 7 ıntra ſe *P* 8 mını∗muſ *P* 11 ıgıtur *in fine uers. om. B* ſphęraſ∗∗ *P* 12 ıgıtur *ante* gradum *add. B* 13 aſſcrıpſit *B* 15 breuıorē *B′* 16 ınter eaſ nullam *B* 17 modıſ *P′* tamtam *P′* 18 dıuerſitantem *ut uid. P′* ſala *P′* 19 nec *P′* 24 ſıngula *P* extendıt *P* 25 contrahıt *P* 26 dıſcurſor *P′* 31 ınterrogatıonıſ *B*

respondeat factum referens, quo a ueteribus et temp-
tata est tam difficilis et effecta diuisio. Aegyptiorum 9
enim retro maiores, quos constat primos omnium
caelum scrutari et metiri ausos, postquam perpetuae
apud se serenitatis obsequio caelum semper suspectu
libero intuentes deprehenderunt, uniuersis uel stellis
uel sideribus infixis caelo solas cum sole et luna
quinque stellas uagari, nec has tamen per omnes caeli 10
partes passim ac sine certa erroris sui lege discurrere,
numquam denique ad septentrionalem uerticem deuiare,
numquam ad australis poli ima demergi, sed intra
unius obliqui circi limitem omnes habere discursus,
nec omnes tamen ire pariter ac redire, sed alias aliis
ad eundem locum peruenire temporibus, rursum ex
his alias accedere, retro agi alias, uiderique stare non
numquam: postquam haec, inquam, inter eas agi 11
uiderunt, certas sibi partes decreuerunt in ipso circo
constituere et diuisionibus adnotare, ut certa essent
locorum nomina, in quibus eas morari uel de quibus
exisse ad quaeue rursus esse uenturas et sibi in uicem
nuntiarent, et ad posteros noscenda transmitterent.
duobus igitur uasis aeneis praeparatis, quorum alteri 12
fundus erat in modum clepsydrae foratus, illud, quod
erat integrum, uacuum subiecerunt pleno aquae altero
superposito sed meatu ante munito, et quamlibet de
infixis unam clarissimam stellam lucideque notabilem
orientem obseruauerunt. quae ubi primum coepit 13
emergere, mox munitione subducta permiserunt sub-
iecto uasi aquam superioris influere, fluxitque in
noctis ipsius et secuti diei finem, atque in id noctis
secundae, quam diu eadem stella ad ortum rursus
reuertitur. quae ubi apparere uix coepit, mox aqua 14

2 Aegıptıorum *B* 5 aput *P'* obſequıo ∗ *P* 6 hunı-uerſıſ *B'* 13 ſet *B* 15 alıaſ *post* hıſ *om.* *P'* agı ∗ *P* 16 ınquā *om.* *P'* 23 clepſhydrę *P*, clepſhıdrę *B* 24 ıntegrū ∗ *P* 25 monıto *P'* 26 ſtellaſ *B* 27 *et* 32 cępıt *B* 30 ſeqũntıſ *P*, ↑ cuti *add.* *p* ın ıd uſque ad prıncıpıum noctıſ *P*

quae influebat amota est. cum igitur obseruatae
stellae itus ac reditus integram significaret caeli
conuersionem, mensuram sibi caeli in aquae de illo
15 fluxu susceptae quantitate posuerunt. hac ergo in
partes aequas duodecim sub fida dimensione diuisa,
alia duo huius capacitatis procurata sunt uasa, ut
singula tantum singulas de illis duodecim partibus
ferrent, totaque rursus aqua in uas suum pristinum
foramine prius clauso refusa est, et de duobus illis
capacitatis minoris alterum subiecerunt pleno, alterum
16 iuxta expeditum paratumque posuerunt. his prae-
paratis nocte alia in illam iam caeli partem, per
quam solem lunamque et quinque uagas meare diu-
turna obseruatione didicerant, quamque postea zodia-
cum uocauerunt, ascensurum obseruauerunt sidus, cui
17 postea nomen Arietis addiderunt. huius incipiente
ortu statim subiecto uasi superpositae aquae fluxum
dederunt. quod ubi conpletum est, mox eo sublato
effusoque alterum simile subiecerunt, certis signis ob-
seruanter ac memoriter adnotatis inter eius loci stellas,
qui oriebatur cum primum uas esset impletum, in-
tellegentes, quod eo tempore, quo totius aquae duo-
decima pars fluxit, pars caeli duodecima conscendit.
18 ab illo ergo loco, quo oriri incipiente aqua in primum
uas coepit influere, usque ad locum, qui oriebatur, cum
idem primum uas impleretur, duodecimam partem
19 caeli, id est unum signum esse dixerunt. item secundo
uase impleto ac mox retracto illud simile, quod olim
effusum parauerant, iterum subdiderunt notato similiter
loco, qui emergebat, cum secundum uas esset im-
pletum, et a fine primi signi usque ad locum, qui ad

2 reditur *ut uid.* *P′* 3 cęli ſibi *B* 8 in uaſuum *P′* 10 capatitatiſ *P′* 14 quaq; *P* 17 ſuaſi *B′* 18 com-pletū *P*, cōpletū *B* 19 obſeruanteſ *P*, t tis *add. p* 23 parſ fluxuſ parſ *B* 25 cępit *PB* cum idem — 26 impleretur *om. B* 26 duodecima parte *B* 28 ∗∗ illud *P* 29 ſub-dederunt *B* 31 primi *om. B*

secundae aquae finem oriebatur, secundum signum
notatum est. atque ita uicissim uasa mutando et per 20
singulas influentis aquae partes singulos sibi ascendentium caeli partium limites adnotando, ubi cosummata iam omni per duodecim partes aqua ad primi signi exordia peruentum est, sine dubio iam diuisas certisque sibi obseruationibus et indiciis adnotatas duodecim caeli partes tantae compotes machinationis
habuerunt. quod non nocte una sed duabus effectum 21
est, quia omne caelum una nocte non uoluitur, sed per diem uertitur pars eius media et medietas reliqua per noctem. nec tamen caelum omne duarum sibi proximarum noctium diuisit inspectio, sed diuersorum temporum nocturna dimensio utrumque hemisphaerium
paribus aquae uicibus adnotauit. et has ipsas duo- 22
decim partes signa appellari maluerunt, certaque singulis uocabula gratia significationis adiecta sunt, et quia signa Graeco nomine ζῴδια nuncupantur, circum ipsum signorum zodiacum, quasi signiferum
uocauerunt. hanc autem rationem eidem illi, cur 23
Arietem, cum in sphaera nihil primum nihilque postremum sit, primum tamen dici maluerint prodiderunt. aiunt enim incipiente die illo, qui primus omnium luxit, id est quo in hunc fulgorem caelum et elementa purgata sunt, qui ideo mundi natalis iure uocitatur, Arietem in medio caelo fuisse, et quia medium caelum quasi mundi uertex est, Arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi caput in exordio
lucis apparuit. subnectunt etiam causam, cur haec 24
ipsa duodecim signa adsignata sint diuersorum numinum potestati. aiunt enim in hac ipsa genitura

---

3 ſingula *P* 4 patiū *P'* adnotandum *B* conſumata *B* 5 primiſ *P* 9 qui non *B* duab; *in ras. in P* 11 uertitur parſ *praeter* p *in ras. in P* 14 ⁻emiſphęriū *P* 18 gręˣco *P* nomine gc̄o *B* zodia *PB* 19 gniferum *B'* 20 *et* 29 quur *P* 27 ꝓpā *P*, ꝓpterea *p* 29 aparuit *B* 30 aſſignata *B* nominū *P*

mundi Ariete, ut diximus, medium caeli tenente horam
fuisse mundi nascentis, Cancro gestante tunc lunam.
post hunc sol cum Leone oriebatur, cum Mercurio
Virgo, Libra cum Venere, Mars erat in Scorpio,
Sagittarium Iuppiter obtinebat, in Capricorno Saturnus
25 meabat. sic factum est, ut singuli eorum signorum
domini esse dicantur, in quibus, cum mundus nasce-
retur, fuisse creduntur. sed duobus quidem luminibus
singula tantum signa, in quibus tunc fuerant, adsigna-
uit antiquitas, Cancrum lunae, soli Leonem; quinque
uero stellis praeter illa signa, quibus tunc inhaerebant,
quinque reliqua sic adiecit uetustas, ut in adsignandis
26 a fine prioris ordinis ordo secundus inciperet. superius
enim diximus in Capricorno Saturnum post omnes
fuisse. ergo secunda adiectio eum primum fecit, qui
ultimus fuerat, ideo Aquarius, qui Capricornum sequitur,
Saturno datur, Ioui, qui ante Saturnum erat, Pisces
dicantur: Aries Marti, qui praecesserat Iouem, Taurus
Veneri, quam Mars sequebatur, Gemini Mercurio, post
27 quem Venus fuerat, deputati sunt. notandum hoc loco,
quod in genitura mundi uel ipsa rerum prouidentia
uel uetustatis ingenium hunc stellis ordinem dedit,
quem Plato adsignauit sphaeris earum, ut esset luna
prima, sol secundus, super hunc Mercurius, Venus
quarta, hinc Mars, inde Iuppiter, et Saturnus ultimus,
sed sine huius tamen rationis patrocinio abunde Pla-
28 tonicum ordinem prior ratio commendat. ex his, quae
de uerbis Ciceronis proxime praelatis quaerenda pro-
posuimus, qua licuit breuitate, a summa sphaera, quae
ἀπλανής dicitur, usque ad lunam, quae ultima diui-

---

1 cęlum *B* 4 Lıgrā *B′* corpıo *P′*, ſcorpıone *B* 9 aſſignaūıt *B* 11 tunc merebant *P′* 12 aſſıgnandıſ *B* 14 ſaturnom *P′* poſt omneſ ſaturnum *B* 16 fuerat ultımuſ *B* capricornıum *P′* 17 pıſceſ dantur *P* 23 aſſignauıt ſperıſ *B* 26 habunde *B* 27 prıoratıo *P′* cōmendauıt *P* 28 p̄poſuım̉ quęrenda *B* 29 lıcubuıt *B′* ſpera *B* 30 aplaneſ *PB*

norum est, omnia iam, ut opinor, absoluimus. nam 29
et caelum uolui et cur ita uoluatur, ostendimus,
septemque sphaeras contrario motu ferri ratio indubitata
patefecit, et de ipso sphaerarum ordine quid
diuersi senserint, uel quid inter eos dissensionem
fecerit, quaeue magis sit sequenda sententia, tractatus
inuenit. nec hoc tacitum est, cur inter omnes stellas 30
sola sine fratris radiis luna non luceat, sed et quae
spatiorum ratio solem ab his quoque, qui eum inter
septem quartum locarunt, non tamen abrupte medium
sed fere medium dici coegerit, publicatum est. quid 31
significent nomina, quibus ita uocatur, ut laudari
tantum putetur innotuit, magnitudo quoque eius sed
et caelestis, per quem discurrit, circuli terraeque
pariter quanta sit uel quem ad modum deprehensa,
monstratum est. subiectarum sphaerarum stellae quem 32
ad modum in zodiaco, qui supra omnes est, ferri dicantur,
uel quae ratio diuersarum faciat seu celerem
seu tardum recursum, sed et ipse zodiacus in duodecim
partes qua ratione diuisus sit, curque Aries primus
habeatur, et quae signa in quorum numinum dicione
sint absolutum est. sed omnia haec, quae de summo 33
ad lunam usque perueniunt, sacra incorrupta diuina
sunt, quia in ipsis est aether semper idem nec umquam
recipiens inaequalem uarietatis aestum. infra
lunam et aer et natura permutationis pariter incipiunt,
et sicut aetheris et aeris, ita diuinorum et caducorum
luna confinium est. quod autem ait nihil infra 34
lunam esse diuinum praeter animos munere
deorum hominum generi datos non ita accipiendum
est, animos hic esse, ut hic nasci putentur, sed sicut

1 oppınor (*corr. ex* obpınor) *B* 3 ſperaſ *B* fıeri ratıo *B* 4 ſperarum *B* quod *B'* 7 hoc tantū ē *B* quur *P* 8 et *om.* *B* 11 quı *P'* 16 ſperarum *B* 17 ın *om.* *P* ın zodıacū q̄ ōmſ ſupra *B* fıerrı *B'* ferrı *om.* *P'* 19 ſet *B'* 20 quurque *P* 21 dıtıone *B* 22 ſet *B* 24 ne *P'* 31 ſet *B*

solem in terris esse dicere solemus, cuius radius ad-
uenit et recedit, ita animorum origo caelestis est, sed
lege temporalis hospitalitatis hic exulat. haec ergo
regio diuinum nihil habet ipsa, sed recipit, et quia re-
cipit, et remittit, proprium autem habere diceretur, si
35 ei semper tenere licuisset. sed quid mirum, si animus
de hac regione non constat, cum nec corpori fabri-
cando sola suffecerit? nam quia terra aqua et aer
infra lunam sunt, ex his solis corpus fieri non potuit,
quod idoneum esset ad uitam, sed opus fuit praesidio
ignis aetherii, qui terrenis membris uitam et animam
sustinendi commodaret uigorem, qui uitalem calorem
36 et faceret et ferret. haec et de aere dixisse nos satis
sit. restat, ut de terra, quae sphaerarum nona et
mundi ultima est, dictu necessaria disseramus.

XXII Nam ea, quae est media et nona, tellus
inquit neque mouetur et infima est et in eam
2 feruntur omnia nutu suo pondera. illae uere
insolubiles causae sunt, quae mutuis in uicem nexibus
uinciuntur, et dum altera alteram facit ac uicissim de
se nascuntur, numquam a naturalis societatis am-
plexibus separantur. talia sunt uincula quibus terram
natura constrinxit. nam ideo in eam feruntur omnia,
quia ut media non mouetur, ideo autem non mouetur,
quia infima est, nec poterat infima non esse, in quam
omnia feruntur. horum singula, quae inseparabiliter
inuoluta rerum in se necessitas iunxit, tractatus ex-
3 pediat. non mouetur ait. est enim centron, in
sphaera autem solum centron diximus non moueri,

1 dıceretur *ut uid.* *B'* 2 recedet *P'* ſet *B* 4 recıpıt remıttıt *P* 5 autem *bP:* ergo *B* 6 ſet *B* 11 ętherei *B* menbrıſ *P* 13 nos satis sıt] ſufficıat *B* 14 ſperarum *B* 17 eſt ın eam *PB* 20 uıncuntur *P* *posterior* a *in* altera *in ras. in P* ∗ ac *P* 24 autem *om.* *P* 25 poterıt *P* 28 ın ſpera autem non ſolum centron *add.* *B*ᵐ 29 dıxımuſ non mouerı quıa neceſſe eſt *iterata in B*

quia necesse est, ut circa aliquid inmobile sphaera
moueatur. adiecit et infima est. recte hoc quoque. 4
nam quod centron est, medium est; in sphaera uero
hoc solum constat imum esse, quod medium est. et
si terra ima est, consequitur, ut uere dictum sit in
eam ferri omnia. semper enim pondera in imum
natura deducit, nam et in ipso mundo ut esset terra,
sic factum est. quicquid ex omni materia, de qua 5
facta sunt omnia, purissimum ac liquidissimum fuit,
id tenuit summitatem et aether uocatus est; pars illa,
cui minor puritas et inerat aliquid leuis ponderis, aer
extitit, et in secunda delapsus est, post haec quod
adhuc quidem liquidum sed iam usque ad tactus offen-
sam corpulentum erat, in aquae fluxum coagulatum
est, iam uero quod de omni siluestri tumultu uastum 6
inpenetrabile densetum ex defaecatis abrasum resedit
elementis, haesit in imo, quod demersum est stringente
perpetuo gelu, quod eliminatum in ultimam mundi
partem longinquitas solis coaceruauit; quod ergo ita
concretum est, terrae nomen accepit. hanc spissus 7
aer et terreno frigori propior quam solis calori stupore
spiraminis densioris undiqueuersum fulcit et continet,
nec in recessum aut accessum moueri eam patitur uel
uis circumuallantis et ex omni parte uigore simili
librantis aurae uel ipsa sphaeralis extremitas. quae
si paululum a medio deuiauerit, fit cuicumque uertici
propior, et imum relinquit, quod ideo in solo medio
est, quia ipsa sola pars a quouis sphaerae uertice
pari spatio recedit. in hanc igitur, quae et ima est 8
et quasi media et non mouetur, quia centron est,

---

1 immobile *PB* 1 *et* 3 ſpera *B* 2 et *om. B* 4 eſſe *om. B* 5 terra *om. B* eſt *P'* 10 illa *om. B* 11 inherat *B'* 12 in *om. P* hęc *om. P'* 13 ſet *B* 16 impenetrabile *B* 17 ſtrigente *P'* 20 con * cretū *P* 25 iubrantiſ *B* ſperaliſ *B* 26 cuiq. *B'* 27 relinquit | ſed ideo *, *deinde* onſolo *corr. in* inſolo *P* quod *om. B'* et ideo *B* 28 ſperę *B*

omnia pondera ferri necesse est, quia et ipsa in hunc locum quasi pondus relapsa est. argumento sunt cum alia innumera tum praecipue imbres, qui in terram ex omni aeris parte labuntur. nec enim in hanc solam, quam habitamus, superficiem decidunt, sed et in latera quibus in terra globositas sphaeralis efficitur, et in partem alteram, quae ad nos habetur inferior, idem
9 imbrium casus est. nam si aer terreni frigoris exhalatione densetus in nubem cogitur, et ita abrumpit imbres, aer autem uniuersam terram circumfusus ambit, procul dubio ex omni aeris parte praeter ustam calore perpetuo liquor pluuialis emanat, qui undique in
10 terram, quae unica est sedes ponderum, defluit. quod qui respuit, superest, ut aestimet extra hanc unam superficiem, quam incolimus, quicquid niuium imbriumue uel grandinum cadit, hoc totum in caelum de aere defluere. caelum enim ab omni parte terrae aequabiliter distat, et ut a nostra habitatione ita et a lateribus et a parte, quae ad nos habetur inferior, pari altitudinis inmensitate suspicitur. nisi ergo omnia pondera ferrentur in terram, imbres, qui extra latera terrae defluunt non in terram sed in caelum
11 caderent, quod uilitatem ioci scurrilis excedit. esto enim terrae sphaera, cui ascripta sunt ABCD, circa hanc sit aeris orbis cui ascripta sunt EFGLM, et utrumque orbem, id est terrae et aeris, diuidat linea ducta ab E usque ad L: erit superior ista, quam
12 possidemus et illa sub pedibus. nisi ergo caderet omne pondus in terram, paruam nimis imbrium partem terra susciperet ab A usque ad C, latera uero aeris, id est ab F usque ad E et a G usque ad L, humorem suum in aerem caelumque deicerent,

---

2 eſt cuıuſ cum alıa ınnumera *P*, *deinde* argumento sunt *add. p* 4 aereſ *B′* 6 ſperalıſ *B* 8 ınbrıū *P′* 12 ſemanat *P′* 20 patrı *ut uid.* *P′* altıdınıſ *P′* ımmenſıtate *B* 22 ſet *B* 24 ſpera *B* 24 *et* 25 aſſcrıpta *B*

de inferiore autem caeli hemisphaerio pluuia in exteriora et ideo naturae ignota deflueret, sicut ostendit subiecta descriptio. sed hoc uel refellere dedignatur 13
sermo sobrius, quod sic absurdum est, ut sine argumentorum patrocinio subruatur. restat ergo, ut indubitabili ratione monstratum sit, in terram ferri omnia nutu suo pondera. ista autem, quae de hoc dicta sunt, opitulabuntur nobis et ad illius loci disputationem, quo antipodas esse commemorat. sed hic inhibita continuatione tractatus ad secundi commentarii uolumen disputationem sequentium reseruemus.

---

1 emıſphęrıo *P*, hemıſperıo *B* 3 deſignatur *B* 6 manıfeſtū ſit *P* 9 ſet *B* 10 tarctatuſ *P'* 11 *subscriptum* AVR · MEMM · SIMMACKVS · VC EMENDABAM VEL DIS | ꞮINS MEV̄ RAVENNAE CV̄ MACROBIO · PꞮOꞮINO EVDOXIO · VC · | MACROBII AMBROSII · THEODOSII · VC ET INL · DE SOMNIO · SCIPIONIS LIB PRIM EXPLIC · | INCIPIT SECVNd *in P*, ꟿ · A · TH · U · C · ET ILL · | COꟿ IN SCIP̄ · LIB̄ PꟿUS | EXPLIC̄ · JNCIP̄ SCD̄S; *in B*

AMBROSII THEODOSII MACROBII

VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS

COMMENTARIORVM IN SOMNIVM SCIPIONIS

LIBER SECVNDVS

I Superiore commentario, Eustachi, luce mihi di-
lectior fili, usque ad stelliferae sphaerae cursum et
subiectarum septem sermo processerat. nunc iam de
2 musica earum modulatione disputetur. quid hic,
inquam, quis est, qui conplet aures meas
tantus et tam dulcis sonus? hic est, inquit,
ille, qui interuallis disiunctus inparibus sed
tamen pro rata parte ratione distinctis, in-
pulsu et motu ipsorum orbium efficitur et
acuta cum grauibus temperans uarios aequa-
biliter concentus efficit. nec enim silentio
tanti motus incitari possunt, et natura fert,
ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera
3 autem acute sonent. quam ob causam summus
ille caeli stellifer cursus, cuius conuersio est
concitatior, acute excitato mouetur sono, gra-
uissimo autem hic lunaris atque infimus. nam

1 euſtathı luce mıhı clarıor fılı uſq; *P* 2 ſperę *B* 5 complet *P* 6 *pro* hıc eſt — 583, 5 noduſ eſt *in B est solum uocabulum* uſque 7 imparibus *p* 8 dıſıunctıſ *P* 11 effıcıtur *ut uid. P'* 15 ıpſe cęlı *P* 16 grauıſımo *P'*

terra, nona, inmobilis manens, una sede semper
haeret conplexa mundi medium locum. illi
autem octo cursus, in quibus eadem uis est
duorum, septem efficiunt distinctos interuallis
sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus
est. quod docti homines neruis imitati atque
cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc
locum. exposito sphaerarum ordine motuque de- 4
scripto, quo septem subiectae in contrarium caelo
feruntur consequens est, ut qualem sonum tantarum
molium inpulsus efficiat, hic requiratur. ex ipso enim 5
circumductu orbium sonum nasci necesse est, quia
percussus aer ipso interuentu ictus uim de se fragoris
emittit ipsa cogente natura, ut in sonum desinat
duorum corporum uiolenta conlisio. sed is sonus, qui
ex qualicumque aeris ictu nascitur, aut dulce quiddam
in aures et musicum defert, aut ineptum et asperum
sonat. nam si ictum obseruatio numerorum certa 6
moderetur, conpositum sibique consentiens modulamen
educitur, at cum increpat tumultuaria et nullis modis
gubernata conlisio, fragor turbidus et inconditus
offendit auditum. in caelo autem constat nihil for- 7
tuitum, nihil tumultuarium prouenire, sed uniuersa illic
diuinis legibus et statuta ratione procedere. ex his
inexpugnabili ratiocinatione collectum est, musicos
sonos de sphaerarum caelestium conuersione procedere,
quia et sonum ex motu fieri necesse est, et ratio,
quae diuinis inest, fit sono causa modulaminis. haec 8
Pythagoras primus omnium Graiae gentis hominum
mente concepit, et intellexit quidem conpositum quid-
dam de sphaeris sonare propter necessitatem rationis,

1 ımmobılıſ *P* 2 complexa *P* 4 duorum] modorum *P* 7 apparuerunt *corr. in* apperuerunt *P* 8 ſperarum *B* 9 contrarıo *P′* 11 ımpulſuſ *PB* 13 percuſſuſ *praeter* p *euanuit in B* 14 deſignat *P′* 15 *et* 21 collıſıo *B* 17 ın aurıbuſ *B* 19 compoſito *P* 23 ſet *B* 25 expugnabılıſ *P′* 26 cęleſtıum ſperarum *B* 29 pytagoraſ *B* 30 compoſitū *P* 31 ſperıſ *B*

quae a caelestibus non recedit, sed quae esset illa
ratio uel quibus obseruanda modis non facile depre-
hendebat, cumque eum frustra tantae tamque arcanae
rei diuturna inquisitio fatigaret, fors obtulit, quod
9 cogitatio alta non repperit. cum enim casu praeter-
iret in publico fabros ignitum ferrum ictibus mollientes,
in aures eius malleorum soni certo sibi respondentes
ordine repente ceciderunt, in quibus ita grauitati
acumina consonabant, ut utrumque ad audientis sensum
statuta dimensione remearet et ex uariis inpulsibus
10 unum sibi consonans nasceretur. hic occasionem sibi
oblatam ratus deprehendit oculis et manibus, quod
olim cogitatione quaerebat. fabros adit et inminens
operi curiosius intuetur adnotans sonos qui de singu-
gulorum lacertis conficiebantur. quos cum ferientium
uiribus adscribendos putaret, iubet, ut inter se malle-
olos mutent. quibus mutatis sonorum diuersitas ab
11 hominibus recedens malleolos sequebatur. tunc omnem
curam ad pondera eorum examinanda conuertit, cum-
que sibi diuersitatem ponderis, quod habebatur in
singulis, adnotasset, aliis ponderibus in maius minusue
excedentibus fieri malleolos imperauit, quorum ictibus
soni nequaquam prioribus similes nec ita sibi con-
12 sonantes exaudiebantur. tunc animaduertit, concordiam
uocis lege ponderum prouenire, collectisque omnibus
numeris, quibus consentiens sibi diuersitas ponderum
continebatur, ex malleis ad fides uertit examen, et
intestina ouium uel boum neruos tam uariis ponde-
ribus inligatis tetendit, qualia in malleis fuisse di-

---

1 ſet *B* 2 deprehendıt *B* 3 archanę *B* 4 dıuturna *om.* *P′* 7 ordıne reſpondenteſ *B* 9 c̄ſonabant acumına *B* 10 ſtata *B* et ex *in ras. in B* ımpulſıbuſ *B* 13 frabroſ *P* ımmınenſ *PB* 16 aſſcrıbendoſ *B* ınter ſe ut *B* 19 pomdera *P′* 22 malleoſ *P* 23 conſonanteſ ſıbı *B* 24 exaudıebatur *P′* a∗nımaduertıt *B* 25 omnıbuſ *om.* *B* 27 *ad* ex *add.* ꝉ a *p* ad *om.* *B′* 28 *ad* neruos *add.* ꝉ bos *p* 29 ıllıgatıſ *B*

dicerat, talisque ex his concentus euenit, qualem prior
obseruatio non frustra animaduersa promiserat, adiecta
dulcedine, quam natura fidium sonora praestabat. hic 13
Pythagoras tanti secreti compos deprehendit numeros,
ex quibus soni sibi consoni nascerentur, adeo ut
fidibus sub hac numerorum obseruatione conpositis
certae certis aliaeque aliis conuenientium sibi nume-
rorum concordia tenderentur, ut una inpulsa plectro
alia licet longe posita sed numeris conueniens simul
sonaret. ex omni autem innumera uarietate numero- 14
rum pauci et numerabiles inuenti sunt, qui sibi ad
efficiendam musicam conuenirent. sunt autem hi sex
omnes: epitritus hemiolius duplaris triplaris quadru-
plus et epogdous. et est epitritus, cum de duobus 15
numeris maior habet totum minorem et insuper eius
tertiam partem, ut sunt quattuor ad tria, nam in
quattuor sunt tria et tertia pars trium, id est unum,
et is numerus uocatur epitritus, deque eo nascitur
symphonia, quae appellatur *διὰ τεσσάρων*. hemiolius 16
est, cum de duobus numeris maior habet totum
minorem et insuper eius medietatem, ut sunt tria ad
duo, nam in tribus sunt duo et media pars eorum, id
est unum, et ex hoc numero, qui hemiolius dicitur,
nascitur symphonia, quae appellatur *διὰ πέντε*. du- 17
plaris numerus est, cum de duobus numeris minor bis
in maiore numeratur ut sunt quattuor ad duo, et ex
hoc duplari nascitur symphonia, cui nomen est *διὰ
πασῶν*. triplaris autem, cum de duobus numeris 18
minor ter in maiore numeratur, ut sunt tria ad unum,

---

1 contentuſ *P′* 2 ꝓmıſſerat *P′* 4 pytagoraſ *PB* 5 conſonı ſıbı *B* 6 compoſitıſ *P*, *deinde* ut *add.* *B* 8 ımpulſa *PB* 9 ſet *B* 12 hıı *P* 13 epytrıtuſ *B* 14 epytrıtuſ eſt cum ex *B* 15 mınorem totum *B* eıuſ ınſuper *B* 16 quatuor *P* 17 IIII ſunt *B* praſ *P* 18 epytrıtuſ uocatur *B* eſt uocatuſ *P* 19 ſımphonıa *B* dyateſſeron *B* 21 ſunt II ad III *B* 23 emıolıuſ *P′* 24 dıapente *PB* 26 et *om.* *B* 27 ΔΙΑ ΠΑCΟΝ *P*, dıa paſon *B*

et ex hoc numero symphonia procedit, quae dicitur
19 *διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε.* quadruplus est, cum de
duobus numeris minor quater in maiore numeratur,
ut sunt quattuor ad unum, qui numerus facit sympho-
20 niam, quam dicunt *δὶς διὰ πασῶν.* epogdous est
numerus, qui intra se habet minorem et insuper eius
octauam partem, ut nouem ad octo, quia in nouem
et octo sunt et insuper octaua pars eorum, id est
unum. hic numerus sonum parit, quem *τόνον* mu-
21 sici uocauerunt. sonum uero tono minorem ueteres
quidem semitonium uocitare uoluerunt. sed non ita
accipiendum est, ut dimidius tonus putetur, quia nec
semiuocalem in litteris pro medietate uocalis acci-
22 pimus. deinde tonus per naturam sui in duo diuidi
sibi aequa non poterit. cum enim ex nouenario nu-
mero constet, nouem autem numquam aequaliter
diuidantur, tonus in duas diuidi medietates recusat,
sed semitonium uocitauerunt sonum tono minorem,
quem tam paruo distare a tono deprehensum est,
quantum hi duo numeri inter se distant, id est du-
centa quadraginta tria et ducenta quinquaginta sex.
23 hoc semitonium Pythagorici quidem ueteres *δίεσιν*
nominabant, sed sequens usus sonum semitonio mi-
norem *δίεσιν* constituit nominandum. Plato semito-
24 nium *λεῖμμα* uocitauit. sunt igitur symphoniae quinque,
id est *διὰ τεσσάρων, διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ
πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δὶς διὰ πασῶν.* sed hic
numerus symphoniarum ad musicam pertinet, quem
uel flatus humanus intendere uel capere potest huma-

---

2 dıapaſon ΚΑΙ diapente *B* 2 *et* 5 ΠΑCΟΝ *P* 4 ſyphonıam *B* 5 dıſdyapaſon *B* 9 tonon *PB* 11 non *om. B′* 12 accıpıundum *B* 13 acıpımuſ *P′* 17 dıuıdı dımıdıetateſ *B* recuſſat *P* 22 pytagorıcı *P*, phıtagorıcı *B* dıheſın (*in ras.*) *P*, dıeſın *B* 23 ſet *B* 24 dıheſın *P*, dıeſın *B* platoſ *ut uid. P′* 25 lımma *P*, lymma *B* 26 ΤΕCCΑΡΟΝ *PB* *bis* ΠΑCΟΝ *B* 27 ΑΙΑ ΠΕΝΤΕ *B* ΔΙCΑΙΑ *B* ΠΑCΟΝ *PB* 28 ſımphonıarum *B* 29 ıntendere — humanuſ *om. P′*

nus auditus, ultro autem se tendit harmoniae caelestis accesio, id est usque ad quater *διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε*. nunc interim de his, quas nominauimus, disseramus. symphonia *διὰ τεσσάρων* constat de duobus 25
tonis et hemitonio, ut minutias, quae additamento sunt, relinquamus, ne difficultatem creemus, et fit ex epitrito, *διὰ πέντε* constat ex tribus tonis et hemitonio et fit de hemiolio, *διὰ πασῶν* constat de sex tonis et fit de duplari, uerum *διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε* constat ex nouem tonis et hemitonio et fit de triplari numero, *δίς* autem *διὰ πασῶν* continet tonos duodecim et fit ex quadruplo.

Hinc Plato postquam et Pythagoricae successione II
doctrinae et ingenii proprii diuina profunditate cognouit, nullam esse posse sine his numeris iugabilem conpetentiam, in Timaeo suo mundi animam per istorum numerorum contextionem ineffabili prouidentia dei fabricatoris instituit. cuius sensus si huic operi fuerit adpositus, plurimum nos ad uerborum Ciceronis, quae circa disciplinam musicae uidentur obscura, intellectum iuuabit. sed ne quod in patrocinium alterius 2
expositionis adhibetur, ipsum per se difficile credatur, pauca nobis praemittenda sunt, quae simul utriusque intellegentiam faciant lucidiorem. omne solidum corpus 3
trina dimensione distenditur, habet enim longitudinem latitudinem profunditatem, nec potest inueniri in quolibet corpore quarta dimensio, sed his tribus omne corpus solidum continetur. geometrae tamen alia sibi corpora 4

---

1 armoniae *PB* 2 ΔΙΔΡΑ|CΟΝ *B* 3 *posterior* ſ *in* dıſſeramuſ *in ras. in P* 4 dıa teſſaron *PB* 5 emıtonıo *P′* **** ut *P* quae ın addıtamento (ıtament *in ras.*) *B* addımento *P* 6 creemẹ̌ſ* *P* 7 ΔΙΔ *B* emıtonıo *P′* 8 ΔΙΔΠCON *B* 9 ΔΙΔΠΔCΟΝ *B* 11 Dıſ aũ ΔΙΔΠΔCΟΝ *B* tenoſ *P′* 13 pytagorıcę *B* 16 competentıam *P* tymeo *B* 17 cōmıx|tıōem *B* 19 appoſituſ *B* 20 obſcurat *ut uid. P′* 21 ſet neq. ın *B* 23 praetermıttenda *B* 24 ıntellegentıa *B* 27 ſet *B*

proponunt quae appellant mathematica, cogitationi
tantum subicienda non sensui. dicunt enim punctum
corpus esse indiuiduum, in quo neque longitudo neque
latitudo nec altitudo deprehendatur, quippe quod in
5 nullas partes diuidi possit. hoc protractum efficit
lineam, id est corpus unius dimensionis: longum est
enim sine lato, sine alto, et duobus punctis ex utra-
que parte solam longitudinem terminantibus continetur.
6 hanc lineam si geminaueris, alterum mathematicum
corpus efficies, quod duabus dimensionibus aestimatur,
longo latoque, sed alto caret, et hoc est, quod apud
illos superficies uocatur, punctis autem quattuor con-
7 tinetur, id est per singulas lineas binis. si uero hae
duae lineae fuerint duplicatae, ut subiectis duabus
duae superponantur, adicietur profunditas, et hinc
solidum corpus efficitur, quod sine dubio octo angulis
continebitur, quod uidemus in tessera, quae Graeco
8 nomine *κύβος* uocatur. his geometricis rationibus ad-
plicatur natura numerorum, et monas punctum putatur,
quia sicut punctum corpus non est, sed ex se facit
corpora, ita monas numerus esse non dicitur sed origo
9 numerorum. primus ergo numerus in duobus est,
qui similis est lineae de puncto sub gemina puncti
terminatione productae. hic numerus duo geminatus
de se efficit quattuor ad similitudinem mathematici
corporis, quod sub quattuor punctis longo latoque dis-
10 tenditur. quaternarius quoque ipse geminatus octo
efficit, qui numerus solidum corpus imitatur, sicut duas
lineas diximus duabus superpositas octo angulorum
dimensione integram corporis soliditatem creare, et
hoc est quod apud geometras dicitur bis bina bis
11 corpus esse iam solidum. ergo a pari numero accessio

5 ꝑ * tractū *P* 7 pũctiſ *P′* 8 ſola *P* 11 ſet *B* apud *om.* *P′* 14 ſubıectę *B′* 17 gręca *P′* 18 cıboſ *P*, cuboſ *B* applıcatur *B* 20 *et* 21 ſet *B* 21 dıtıtur *P′* 22 numeruſ *om.* *B′* 23 gemıne *P′* 24 determınatıone *B* 26 quot *P′* lateque *P′* 29 ſuperpoſitaſ *om.* *B*

usque ad octo soliditas est corporis, ideo inter prin-
cipia huic numero plenitudinem deputauit. nunc oportet
ex impari quoque numero quem ad modum idem ef-
ficiatur, inspicere. et quia tam paris quam imparis 12
numeri monas origo est, ternarius numerus prima
linea esse credatur. hic triplicatus nouenarium nume-
rum facit, qui et ipse quasi de duabus lineis longum
latumque corpus efficit, sicut quaternarius, secundus
de paribus, efficit. item nouenarius triplicatus tertiam
dimensionem praestat. et ita a parte imparis numeri
in uiginti septem, quae sunt ter terna ter, solidum
corpus efficitur, sicut in numero pari bis bina bis,
qui est octonarius, soliditatem creauit. ergo ad effi- 13
ciendum utrobique solidum corpus monas necessaria
est, et sex alii numeri id est terni a pari et impari,
a pari quidem duo quattuor octo, ab impari autem
tria nouem uiginti septem. Timaeus igitur Platonis 14
in fabricanda mundi anima consilium diuinitatis enun-
tians ait, illam per hos numeros fuisse contextam,
qui et a pari et ab impari cubum, id est perfectionem
soliditatis, efficiunt, non quia aliquid significaret illam
habere corporeum, sed ut possit uniuersitatem animando
penetrare et mundi solidum corpus implere, per numeros
soliditatis effecta est. nunc ad ipsa Platonis uerba 15
ueniamus. nam cum de deo animam mundi fabricante
loqueretur, ait primam ex omni fermento par-
tem tulit: hinc sumpsit duplam partem prio-
ris, tertiam uero secundae hemioliam sed
primae triplam, et quartam duplam secun-
dae, quintam tertiae triplam, sextam pri-
mae octuplam et septimam uicies septies a
prima multiplicatam. post hoc spatia, quae

5 ĩ∗nariuſ *P* 9 trıplıcatıſ *P'* 12 efficıter *P'* 17 tymeuſ *B* 18 fabrıca *B* 19 contextū *P'* 20 cybū *P* 22 anımado *P'* 23 penetraret *ut uid.* *P'* p numoſoſ *P'* 27 hanc *B* 28 emıolıā *P'* ſet *B* 31 uıgıeſ *B* 32 multıplıcata *B* hoc *om.* *B*

inter duplos et triplos numeros hiabant, insertis partibus adimplebat, ut binae medietates singula spatia colligarent, ex quibus uinculis hemiolii et epitriti et epogdoi na-
16 scebantur. haec Platonis uerba ita a non nullis excepta sunt, ut primam partem monada crederent; secundam, quam dixi duplam prioris, dualem numerum esse confiderent; tertiam ternarium numerum, qui ad duo hemiolius est, ad unum triplus; et quartam quattuor, qui ad secundum, id est ad duo, duplus est: quintam nouenarium, qui ad tertium, id est ad tria, triplus est; sextam autem octonarium, qui primum octies continet; at uero pars septima in uiginti et septem fuit, quae faciunt, ut diximus, augmentum
17 tertium imparis numeri. alternis enim, ut animaduertere facile est, processit illa contextio, ut post monadem, quae et par et impar est, primus par numerus poneretur, id est duo; deinde sequeretur primus impar, id est tria; quarto loco secundus par, id est quattuor; quinto loco secundus impar, id est nouem; sexto loco tertius par, id est octo; septimo loco tertius impar, id est uiginti et septem, ut quia impar numerus mas habetur et par femina, ex pari et impari, id est ex mare et femina nasceretur, quae erat uniuersa paritura et ad utriusque soliditatem usque procederet quasi solidum omne penetratura.
18 deinde ex his numeris fuerat componenda, qui soli continent iugabilem conpetentiam, quia omni mundo ipsa erat iugabilem praestatura concordiam. nam duo ad unum dupla sunt, de duplo autem *διὰ πασῶν* symphoniam nasci iam diximus, tria uero ad duo hemiolium numerum faciunt, hinc oritur *διὰ πέντε*, quattuor ad

1 hiabant] habebant *B* 4 epytrıtı *B* 9 quartum *B* 11 quıntum *P′B* 12 ſextum *PB* 17 mouadem *P′* 19 par — 21 tertıuſ *om. P* 22 et *om. B′* 23 prſemınea *P′* 28 competentıā *P* 30 ſımphonıa dıapaſon *B* dıapaſon *P* 31 ıam *om. B′* 32 dıa pente *PB*

tria epitritus numerus est, ex hoc conponitur *διὰ*
τεσσάρων; item quattuor ad unum in quadrupli ratione
censentur, ex quo symphonia *δὶς διὰ πασῶν* nascitur.
ergo mundi anima, quae ad motum hoc, quod uidemus, 19
uniuersitatis corpus inpellit, contexta numeris musicam
de se creantibus concinentiam necesse est, ut sonos
musicos de motu, quem proprio inpulsu praestat,
efficiat, quorum originem in fabrica suae contextionis
inuenit. ait enim Plato, ut supra rettulimus, auctorem 20
animae deum post numerorum inter se imparium
contextionem hemioliis epitritis et epogdois et limmate
hiantia interualla supplesse. ideo doctissime Tullius 21
in uerbis suis ostendit Platonici dogmatis profundi-
tatem. quid? hic, inquam, quis est, qui conplet
aures meas tantus et tam dulcis sonus? hic
est, inquit, ille qui interuallis disiunctus im-
paribus sed tamen pro rata parte ratione di-
stinctis, inpulsu et motu ipsorum orbium ef-
ficitur. uides, ut interualla commemorat, et haec 22
inter se imparia esse testatur, nec diffitetur rata ratione
distincta, quia secundum Timaeum Platonis imparium
inter se interualla numerorum ratis ad se numeris,
hemioliis scilicet epitritis et epogdois hemitoniisque
distincta sunt, quibus omnis canora ratio continetur.
hinc enim animaduertitur, quia haec uerba Ciceronis 23
numquam profecto ad intellectum paterent, nisi hemio-
liorum epitritorum et epogdoorum ratione praemissa,
quibus interualla numerorum distincta sunt, et nisi
Platonicis numeris, quibus mundi anima est contexta,

---

1 componıtur dıa teſſaron * *P* dıa teſſaron (*corr. ex* dıa teſſeron) *B* 3 cenſetıa *B* ſımphonıa *B* dıſ dıa paſon *PB* 4 quē ad modū *P*, ł quę ad motum *add. p* 5 ımpellıt *PB* numerı*ſ *B* 7 ımpulſu *PB* 8 ſuę *om. B′* 9 aıt *om. P′* rettulım̄* *P*, retulımuſ *B* 11 hemıolıuſ *B* 14 complet *P* 16 ınquıd *P′* 18 ımpulſu *B* 20 diffıtetur *praeter* dıff *in ras. in P* 22 numerıſ emıolıſ *P′* 25 enım *om. B* 28 numerorum *deletum in P, om. B* 29 anıma mundı (mundi *add. b*) *B* contexta eſt *B*

patefactis, et ratione praemissa, cur ex numeris musi-
24 cam creantibus anima intexta sit. haec enim omnia et causam mundani motus ostendunt, quem solus animae praestat inpulsus, et necessitatem musicae concinentiae, quam motui a se facto inserit anima innatam sibi ab origine.

III Hinc Plato in Re publica sua cum de sphaerarum caelestium uolubilitate tractaret, singulas ait Sirenas singulis orbibus insidere, significans sphaerarum motu cantum numinibus exhiberi. nam Siren deo canens Graeco intellectu ualet. theologi quoque nouem Musas octo sphaerarum musicos cantus et unam maximam concinentiam quae confit ex omnibus esse uoluerunt.
2 unde Hesiodus in Theogonia sua octauam Musam Vraniam uocat, quia post septem uagas, quae subiectae sunt, octaua stellifera sphaera superposita proprio nomine caelum uocatur, et ut ostenderet nonam esse et maximam, quam conficit sonorum concors uniuersitas, adiecit

Καλλιόπη θ' ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων

ex nomine ostendens, ipsam uocis dulcedinem nonam Musam uocari, nam *Καλλιόπη* optimae uocis Graeca interpretatio est: et ut ipsam esse, quae confit ex omnibus, pressius indicaret, adsignauit illi uniuersitatis uocabulum *ἣ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἁπασέων.*
3 nam et Apollinem ideo *Μουσηγέτην* uocant quasi ducem et principem orbium ceterorum, ut ipse Cicero

---

4 *post* praeſtat *in P sequitur folium 16 ceteris triplo fere breuius uiginti uirtutum imagines eodem quo uniuersus codex scriptus est, ut uidetur, saeculo adumbratas continens. fol. 17*[r] *incipit* ınpulſuſ & neceſſıtatẽ *P* ımpulſuſ *B* 5 contıae *P'* 7 *et* 9 *et* 12 ſperarum *B* 9 ordıbuſ *P* 10 ſırene *P'*, ſyren *B* 16 ſpera *B* 18 ſornorum *P*, ſoror *B* 19 ΠΡΟΦΕΡΕΤΤΑΤΗ *B* 19 *et* 24 ΠΡΟΗΡΗϹΤΑ · ΤΗϹΤΙΝ *B* 21 ΚΛΛΛΙΘΠΕ *B* 22 ut *super ras. add. p* 23 aſſıgnauıt *B* 24 ΠΡΟΦΕϹΤΑΤ ΝΕ-ϹΤΙΝΑ ∗ | ΠΑϹΕΩΝ *P* (ΕΡ *supra scr.*) 25 ΜΟΥϹΕΟΗΤΗΝ (Ο *uid. ex* ∂ *corr.*) *B*

refert dux et princeps et moderator luminum
reliquorum, mens mundi et temperatio. Musas 4
esse mundi cantum etiam Etrusci sciunt, qui eas
Camenas quasi canenas a canendo dixerunt. ideo
canere caelum etiam theologi conprobantes sonos
musicos sacrificiis adhibuerunt, qui apud alios lyra
uel cithara, apud non nullos tibiis aliisue musicis
instrumentis fieri solebant. in ipsis quoque hymnis 5
deorum per stropham et antistropham metra canoris
uersibus adhibebantur, ut per stropham rectus orbis
stelliferi motus, per antistropham diuersus uagarum
regressus praedicaretur, ex quibus duobus motibus
primus in natura hymnus dicandus deo sumpsit ex-
ordium. mortuos quoque ad sepulturam prosequi 6
oportere cum cantu plurimarum gentium uel regionum
instituta sanxerunt persuasione hac, qua post corpus
animae ad originem dulcedinis musicae, id est ad
caelum redire credantur. nam ideo in hac uita omnis 7
anima musicis sonis capitur, ut non soli, qui sunt
habitu cultiores, uerum uniuersae quoque barbarae
nationes cantus, quibus uel ad ardorem uirtutis ani-
mentur, uel ad mollitiem uoluptatis resoluantur, ex-
erceant, quia in corpus defert memoriam musicae,
cuius in caelo fuit conscia, et ita delenimentis canticis
occupatur, ut nullum sit tam inmite tam asperum
pectus, quod non oblectamentorum talium teneatur
affectu. hinc aestimo et Orphei uel Amphionis fa- 8
bulam, quorum alter animalia ratione carentia, alter
saxa quoque trahere cantibus ferebantur, sumpsisse
principium, quia primi forte gentes uel sine rationis
cultu barbaras uel saxi instar nullo affectu molles ad

---

3 etiam et ruſtici *PB* 5 comprobanteſ *P* 7 cythara *PB* 8 ymniſ *PB* 9 *et* 11 antyſtropham *B* 13 ymnuſ *PB* 16 ſancxerunt *B* poſt *om.* *B'* 19 ſolum *P* 21 ad *om.* *P'* ardo * rē *P* 22 amollitiem *P'* 23 quia anima corpuſ *B* 24 delinimentiſ *B* 25 inmitte *P'*, immite *B* 27 fabula *B* 29 quoque ſaxa *B* 31 inſtar *praeter* in *in ras. in P* moleſ *P*

9 sensum uoluptatis canendo traxerunt. ita denique
omnis habitus animae cantibus gubernatur, ut et ad
bellum progressui et item receptui canatur cantu et
excitante et rursus sedante uirtutem.

dat somnos adimitque

nec non curas et inmittit et retrahit, iram suggerit,
clementiam suadet, corporum quoque morbis medetur,
nam hinc est, quod aegris remedia praestantes prae-
10 cinere dicuntur. et quid mirum, si inter homines
musicae tanta dominatio est, cum aues quoque, ut
lusciniae, ut cygni, aliaeue id genus cantum ueluti
quadam disciplina artis exerceant, non nullae uero
uel aues uel terrenae seu aquatiles beluae, inuitante
cantu in retia sponte decurrant, et pastoralis fistula
pastum progressis quietem imperet gregibus? nec
11 mirum. inesse enim mundanae animae causas musicae,
quibus est intexta praediximus, ipsa autem mundi
anima uiuentibus omnibus uitam ministrat

hinc hominum pecudumque genus uitaeque uolantum,
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.

iure igitur musica capitur omne, quod uiuit, quia cae-
lestis anima, qua animatur uniuersitas, originem
12 sumpsit ex musica. haec dum ad sphaeralem motum
mundi corpus inpellit, sonum efficit, qui interuallis
est disiunctus imparibus, sed tamen pro rata
parte ratione distinctis, sicut a principio ipsa
contexta est. sed haec interualla, quae in anima

5 Verg. Aen. IIII 244 19 Verg. Aen. VI 728

2 habıtuſ *om.* *B'* 3 ꝓgeſſuı *P'* cantū *P'* 7 ſuā det *P'* 11 cıgnı *PB* 12 tıſ *in* artıſ *in ras. in* *P* 13 uel *ante* aueſ *om.* *B'* ueluae *ut uid.* *P'* 14 phyſtula ad pactū ꝓgreſſum *P* 16 enım *om.* *B* 20 monſ|trat *ut uid.* *P'* 21 capıtur *om.* *B'* 23 1 *in* ſpheralē *in ras. in* *P*, ſperalem *B* 24 ımpellıt *PB* 25 *et* 27 ſet *B* 26 dıſtınctuſ *P'*

quippe incorporea sola aestimantur ratione, non s nsu,
quaerendum est, utrum et in ipso mundi corpore di-
mensio librata seruauerit. et Archimedes quidem sta- 13
diorum numerum deprehendisse se credidit, quibus a
terrae superficie luna distaret et a luna Mercurius, a
Mercurio Venus, sol a Venere, Mars a sole, a Marte
Iuppiter, Saturnus a Ioue, sed et a Saturni orbe us-
que ad ipsum stelliferum caelum omne spatium se
ratione emensum putauit. quae tamen Archimedis 14
dimensio a Platonicis repudiata est quasi dupla et
tripla interualla non seruans, et statuerunt, hoc esse
credendum, ut quantum est a terra usque ad lunam,
duplum sit a terra usque ad solem, quantumque est
a terra usque ad solem, triplum sit a terra usque ad
Venerem, quantumque est a terra usque ad Venerem,
quater tantum sit a terra usque ad Mercurii stellam,
quantumque est ad Mercurium a terra, nouies tantum
sit a terra usque ad Martem, et quantum a terra us-
que ad Martem est, octies tantum sit a terra usque
ad Iouem, quantumque est a terra usque ad Iouem,
septies et uicies tantum sit a terra usque ad Saturni
orbem. hanc Platonicorum persuasionem Porphyrius 15
libris inseruit, quibus Timaei obscuritatibus non nihil
lucis infudit, aitque eos credere ad imaginem con-
textionis animae haec esse in corpore mundi interualla,
quae epitritis hemioliis epogdois hemitoniisque con-
plentur et limmate, et ita prouenire concentum, cuius
ratio in substantia animae contexta mundano quoque
corpori, quod ab anima mouetur, inserta est. unde 16

---

1 eſtımatur *B* 5 corpore mundı *B* 4 ſedeprehendıſſe *B* 7 ſet a *B* 9 menſũ *P* 13 ſit duplum *B* 15 *et* 17 *et* 20 quantumcumque *B* 15 a t̃ra *om.* *P'* 15 uſque**, *deinde* at *P'* 16 amercurıı *P'* 17 amercurıũ *P'* tañ$^{T\tilde{V}}$ (an *in ras.*) *P* 21 uıgıeſ *B* 22 planı **corũ *P'* porphırıuſ *PB* 24 contextıoneſ *P'* 26 hemıolıſ *P* hemıolıo lıpogdoıſ *B'* emıtonııſque *P* complentur *P* 28 ratıone *P'* 29 anımã *P'*

ex omni parte docta et perfecta est Ciceronis adsertio, qui interuallis imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis caelestem sonum dicit esse disiunctum.

IIII Nunc locus admonet, ut de grauitate et acumine sonorum diuersitates, quas adserit, reuoluamus. et natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute sonent. quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acute excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris
2 atque infimus. diximus, numquam sonum fieri nisi aere percusso. ut autem sonus ipse aut acutior aut grauior proferatur, ictus efficit, qui dum ingens et celer incidit, acutum sonum praestat, si tardior len-
3 tiorue, grauiorem. indicio est uirga, quae dum auras percutit, si inpulsu cito feriat sonum acuit, si lentiore, in grauius frangit auditum. in fidibus quoque idem uidemus, quae si tractu artiore tenduntur, acute sonant,
4 grauius laxiores. ergo et superiores orbes, dum pro amplitudine sua impetu grandiore uoluuntur, dumque spiritu ut in origine sua fortiore tenduntur, propter ipsam, ut ait concitatiorem conuersionem acute excitato mouentur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus, quoniam spiritu, ut in extremitate languescente iam uoluitur, et propter angustias, quibus paenultimus orbis artatur, impetu leniore
5 conuertitur. nec secus probamus in tibiis, de quarum foraminibus uicinis inflantis ori sonus acutus emittitur, de longinquis autem et termino proximis grauior, item acutior per patentiora foramina, grauior per angusta.

1 aſſertio *B* 5 acumine ∗ *P* 6 aſſerit *B* 7 natura *om. B′* 14 efficitur *B* 16 grauior eſt *B* 17 impulſu *P* ferit *P* leniore *P*, lenior eſt *B* 19 tractatu altiore *B* 20 laſiores *P*, lassiores *p* 21 uoluutur *P′* 23 concitatione̅ *P′* 24 grauiſimo *P′* 26 anguſtaſ *B* 27 aptatur *B′* 30 ꝓximuſ *P′*

est utriusque causae ratio una, quia spiritus, ubi in-
cipit, fortior est, defectior, ubi desinit, et quia maiorem
impetum per maius foramen inpellit, contra autem in
angustis contingit et eminus positis. ergo orbis 6
altissimus et ut in inmensum patens et ut spiritu eo
fortiore, quo origini suae uicinior est, incitatus sonorum
de se acumen emittit, uox ultimi et pro spatii brevi-
tate et pro longinquitate iam frangitur. hinc quoque 7
apertius adprobatur, spiritum quanto ab origine sua
deorsum recedit, tanto circa inpulsum fieri leniorem,
ut circa terram, quae ultima sphaerarum est, tam con-
cretus, tam densus habeatur, ut causa sit terrae in
una sede semper haerendi nec in quamlibet partem
permittatur moueri obsessa undique circumfusi spiritus
densitate, in sphaera autem ultimum locum esse, qui
medius est, antecedentibus iam probatum est. ergo 8
uniuersi mundani corporis sphaerae nouem sunt. prima
illa stellifera, quae proprio nomine caelum dicitur et
ἀπλανής apud Graecos uocatur, arcens et continens
ceteras. haec ab oriente semper uoluitur in occasum,
subiectae septem, quas uagas dicimus, ab occidente
in orientem feruntur, nona terra sine motu. octo 9
sunt igitur, quae mouentur, sed septem soni sunt, qui
concinentiam de uolubilitate conficiunt propterea, quia
Mercurialis et Venerius orbis pari ambitu comitati
solem uiae eius tamquam satellites obsecuntur, et ideo
a non nullis astronomiae studentibus eandem uim
sortiri existimantur, unde ait illi autem octo cur-
sus, in quibus eadem uis est duorum, septem
efficiunt distinctos interuallis sonos, qui nu-

1 est *scripsi:* et (*PB*) 2 defectıo *B* 3 ımpellıt *PB* 5 eo eo *B'* 6 fortıor eſt *B* 8 fragıtur *P* 9 approbatur *B* quanto — 10 tanto *om. P'* 10 ımpulſum *B* 11 ſperarum *B* 12 ın ıma ſede *B* 15 ſpera *B* 17 ſperę *B* 19 aplaneſ *PB* 22 ın ın *B* 24 de lubılıtate *B'* 26 obſequuntur *pB* ıđo an̄ nullıſ *B* 27 aſtronomınę *P* eamdem *P* 28 ſortıtı *P*

10 merus rerum omnium fere nodus est. septenarium
autem numerum rerum omnium nodum esse plene,
cum de numeris superius loqueremur, expressimus, ad
inluminandam, ut aestimo, obscuritatem uerborum
Ciceronis de musica tractatus succinctus a nobis, qua
11 licuit breuitate, sufficiet. nam netas et hypatas alia-
rumque fidium uocabula percurrere et tonorum uel
limmatum minuta subtilia et quid in sonis pro littera,
quid pro syllaba, quid pro integro nomine accipiatur,
12 adserere ostentantis est, non docentis. nec enim quia
fecit in hoc loco Cicero musicae mentionem, occasione
hac eundum est per uniuersos tractatus, qui possunt
esse de musica, quos, quantum mea fert opinio, ter-
minum habere non aestimo, sed illa sunt persequenda,
quibus uerba, quae explananda receperis, possint li-
quere, quia in re naturaliter obscura, qui in exponendo
plura, quam necesse est, superfundit, addit tenebras,
13 non adimit densitatem. unde finem de hac tractatus
parte faciemus adiecto uno, quod scitu dignum putamus,
quia cum sint melodiae musicae tria genera, enar-
monium diatonum et chromaticum, primum quidem
propter nimiam sui difficultatem ab usu recessit,
tertium uero est infame mollitie, unde medium, id est
diatonum, mundanae musicae doctrina Platonis ad-
14 scribitur. nec hoc inter praetereunda ponemus, quod
musicam perpetua caeli uolubilitate nascentem ideo
clare non sentimus auditu, quia maior sonus est, quam
ut humanarum aurium recipiatur angustiis. nam si
Nili Catadupa ab auribus incolarum amplitudinem
fragoris excludunt, quid mirum, si nostrum sonus
excedit auditum, quem mundanae molis inpulsus emittit?

---

1 ſepterarıū *P* 4 ılluminand (*cetera euanuerunt*) *B* 6 hıpataſ *B* 8 ſubıdıa *P* 9 ſıllaba *B* 10 aſſerere *B* 13 ea *P'* 15 explıcanda *B* 21 cromatıcū *PB* 24 doctrınę *B'* aſſcrıbıtur *B* 25 hoc *ante* ınter *add. B'* hoc *ante* quod *add. B* 28 ut *om. P'* 29 catadupla *B* 31 ım-pulſuſ *B*

nec enim de nihilo est, quod ait: qui conplet aures 15
meas tantus et tam dulcis sonus, sed uoluit in-
tellegi, quod, si eius, qui caelestibus meruit interesse
secretis, conpletae aures sunt soni magnitudine, super-
est, ut ceterorum hominum sensus mundanae con-
cinentiae non capiat auditum.

Sed iam tractatum ad sequentia conferamus. uides V
habitari in terra raris et angustis locis et in
ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas soli-
tudines interiectas, eosque, qui incolunt ter-
ram, non modo interruptos ita esse, ut nihil
inter ipsos ab aliis ad alios manare possit,
sed partim oblicos partim transuersos partim
etiam aduersos stare uobis, a quibus expectare
gloriam certe nullam potestis. cernis autem 2
eandem terram quasi quibusdam redimitam et
circumdatam cingulis, e quibus duos maxime
inter se diuersos et caeli uerticibus ipsis ex
utraque parte subnixos obriguisse pruina uides,
medium autem illum et maximum solis ardore
torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis 3
ille, in quo qui insistunt aduersa uobis urgent
uestigia nihil ad uestrum genus, hic autem al-
ter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne
quam tenui uos parte contingat. omnis enim
terra, quae colitur a uobis, angusta uerticibus,
lateribus latior, parua quaedam est insula
circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod
magnum, quod Oceanum appellatis in terris,
qui tamen tanto nomine quam sit paruus,
uides. postquam caelum, quo omnia continentur, et 4

1 complet *P* 2 *et* 7 ſet *B* 2 ıntellıgı *B* 7 conſequentıa *B* 8 *pro* et ın ıpſıſ — 29 ın terrıſ *est* uſque *in B* 10 ıncolant *P* 12 manere *P* 13 obliquos *p* 16 redımıttā *P'* 17 cırculıſ *P* 22 urguent *p* 23 noſtrum genuſ *P* 28 ad lantıcū *P* 29 quē oceanum *P* 31 caelum *om. B*

subiectarum sphaerarum ordinem motumque ac de
motu sonum caelestis musicae modos et numeros ex-
plicantem et aerem subditum lunae Tullianus sermo
per necessaria et praesenti operi apta ductus ad
terram usque descripsit, ipsius iam terrae descriptio-
5 nem uerborem parcus, rerum fecundus absoluit. et
enim maculas habitationum ac de ipsis habitatoribus
alios interruptos aduersosque, oblicos etiam et trans-
uersos alios nominando terrenae sphaerae globositatem
6 tantum non coloribus pinxit. illud quoque non sine
perfectione doctrinae est, quod cum aliis nos non
patitur errare, qui terram semel cingi Oceano credi-
derunt. nam si dixisset omnis terra parua quae-
dam est insula circumfusa illo mari, unum
Oceani ambitum dedisset intellegi, sed adiciendo quae
colitur a uobis, ueram eius diuisionem, de qua
paulo post disseremus, nosse cupientibus intellegendam
7 reliquit. de quinque autem cingulis ne, quaeso, aestimes
duorum Romanae facundiae parentum Maronis et
Tullii dissentire doctrinam, cum hic ipsis cingulis
terram redimitam dicat, ille isdem, quas Graeco
nomine zonas uocat, adserat caelum teneri, utrum-
que enim incorruptam ueramque nec alteri contrariam
retulisse rationem, procedente disputatione constabit.
8 sed ut omnia, quae hoc loco explananda recepimus,
liquere possint, habendus est primum sermo de cin-
gulis, quia situ eorum ante oculos locato cetera
erunt intellectui proniora. prius autem qualiter terram
coronent, deinde quem ad modum caelum teneant, ex-
9 plicandum est. terra nona et ultima sphaera est.
hanc diuidit horizon, id est finalis circulus, de quo

---

1 ſperarum *B* 8 oblıquoſ *pB* 9 ſperę *B* 10 pıncxıt *B* 12 patımur *B* 15 ıntellıgı *B* ſet *B* 19 fecundię *P* 21 hıſdem *PB* 22 *post* aſſerat (*ita PB*) *add.* uocat *P'* 24 retulıſſet *B* 25 ſet *B* 28 ıntellectuı erunt (erunt *om. B'*) *B* 29 conorent *P*, cororent *p* 30 ſpera *B* 31 orızon *PB*

ante rettulimus, ergo medietas, cuius partem nos in-
colimus, sub eo caelo est, quod fuerit super terram,
et reliqua medietas sub illo, quod dum uoluitur, ad
ea loco, quae ad nos uidentur inferiora, descendit, in
medio enim locata ex omni sua parte caelum suspicit.
huius igitur ad caelum breuitas, cui punctum est, ad 10
nos uero inmensa globositas, distinguitur locis inter
se uicissim pressis nimietate uel frigoris uel caloris
geminam nacta inter diuersa temperiem. nam et 11
septemtrionalis et australis extremitas perpetua obri-
guerunt pruina, et hi uelut duo sunt cinguli, quibus
terra redimitur, sed ambitu breues quasi extrema
cingentes. horum uterque habitationis inpatiens est,
quia torpor ille glacialis nec animali nec frugi uitam
ministrat, illo enim aere corpus alitur, quo herba
nutritur. medius cingulus et ideo maximus aeterno 12
adflatu continui caloris ustus spatium, quod et lato
et ambitu prolixius occupauit, nimietate feruoris
facit inhabitabile uicturis. inter extremos uero et
medium duo maiores ultimis, medio minores, ex utrius-
que uicinitatis intemperie temperantur, in hisque
tantum uitales auras natura dedit incolis carpere. et 13
quia animo facilius inlabitur concepta ratio descrip-
tione quam sermone, esto orbis terrae, cui adscripta
sunt ABCD, et circa A adscribantur N et L, circa B
autem M et K et circa C G et I, et circa D E et
F, et ducantur rectae lineae a signis ad signa quae
dicimus, id est a G in I, ab M in N, a K in L, ab
E in F. spatia igitur duo aduersa sibi, id est unum 14
a C usque ad lineam quae in I ducta est, alterum a
D usque ad lineam quae in F ducta est, intellegantur

---

1 retulımuſ *B* 4 quae a nobıſ non uıdentur *B* 5 omnı parte ſuı *B* ſuſcıpıt *P*, ↑ ſuſpıcıt *add.* *P*m 6 puctum *P'* 7 ımmenſa *B* 11 hı *om.* *P'* 12 redımıttur *P'* ſet *B* 13 ımpatıenſ *pB* 17 afflatu *B* 23 ıllabıtur *B* ratıo ex deſcrıptıone *B* 24 quam ſermone deſcrıptıone *P* aſſcrıpta *B* 29 ın *ante* F *om.* *B* unum *om.* *B* 31 ducta ducta *B*

pruina obriguisse perpetua — est enim superior
septentrionalis, inferior australis extremitas — medium
uero ab N usque in L zona sit torrida; restat, ut
cingulus ab I usque ad N de subiecto calore et supe-
riore frigore temperetur, rursus, ut zona, quae est
inter L et F, accipiat de superiecto calore et subdito
15 rigore temperiem. nec excogitatas a nobis lineas,
quas duximus, aestimetur, circi sunt enim, de quibus
supra rettulimus, septentrionalis et australis et tropici
duo, nam aequinoctialem hoc loco, quo de terra
loquimur, non oportet adscribi, qui oportuniore loco
16 rursus addetur. licet igitur sint hae duae mortali-
bus aegris munere concessae diuum, quas dixi-
mus temperatas, non tamen ambae zonae hominibus
nostri generis indultae sunt, sed sola superior, quae
est ab I usque ad N incolitur ab omni, quale scire
possumus, hominum genere, Romani Graeciue sint uel
17 barbari cuiusque nationis. illa uero ab L usque ad
F sola ratione intellegitur, quod propter similem
temperiem similiter incolatur, sed a quibus neque
licuit umquam nobis nec licebit agnoscere, interiecta
enim torrida utrique hominum generi commercium ad
18 se denegat commeandi. denique de quattuor habita-
tionis nostrae cardinibus oriens occidens et sep-
tentrio suis uocabulis nuncupantur, quia ab ipsis
exordiis suis sciuntur a nobis, nam etsi septentrio-
nalis extremitas inhabitabilis est, non multo tamen
19 est a nobis remota. quarto uero nostrae habitationis
cardini causa haec alterum nomen dedit, ut meridies
non australis uocaretur, quia et ille est proprie
australis, qui de altera extremitate procedens ad-

3 N *om.* *P'* 5 rurſuſ ** ut *P* 8 dıxımuſ *B* 9 retulımuſ ſeptētrıonıſ *B* 10 duo tropıcı *B* 11 loquıtur *B* aſcrıbı *B* 13 ęgerıſ *P'* dıuum oceſſę *B* 15 *et* 20 ſet *B* 15 ſuperıore *P* 18 L *iterat* *B'* 19 ıntellıgıtur *B* 21 cognoſcere *P* 25 ab ſıſ exordıſ *B* 26 ſuıſ *om.* *B* 27 ınhabıtabıtabılıſ *B*

uersus septentrionali est, et hunc meridiem iure
uocitari facit locus, de quo incipit nobis, nam quia
sentiri incipit a medio terrae, in qua est usus diei,
ideo tamquam quidam medidies una mutata littera
meridies nuncupatus est. sciendum est autem, quod 20
uentus, qui per hunc ad nos cardinem peruenit, id
est auster, ita in origine sua gelidus est, ut apud nos
commendabilis est blando rigore septentrio, sed quia
per flammam torridae zonae ad nos commeat, admixtus
igni calescit et qui incipit frigidus, calidus peruenit.
neque enim uel ratio uel natura pateretur, ut ex 21
duobus aequo pressis rigore cardinibus dissimili tactu
flatus emitterentur. nec dubium est, nostrum quoque
septentrionem ad illos, qui australi adiacent propter
eandem rationem calidum peruenire, et austrum cor-
poribus eorum genuino aurae suae rigore blandiri.
eadem ratio nos non permittit ambigere, quin per 22
illam quoque superficiem terrae, quae ad nos habetur
inferior integer zonarum ambitus, quae hic temperatae
sunt, eodem ductu temperatus habeatur, atque ideo
illic quoque eaedem duae zonae a se distantes similiter
incolantur. aut dicat, quisquis huic fidei obuiare 23
mauult, quid sit quod ab hac eum definitione de-
terreat. nam si nobis uiuendi facultas est in hac
terrarum parte, quam colimus, quia calcantes humum
caelum suspicimus super uerticem, quia sol nobis et
oritur et occidit, quia circumfuso fruimur aere, cuius
spiramus haustu, cur non et illic aliquos uiuere cre-
damus, ubi eadem semper in promptu sunt? nam qui 24
ibi dicuntur morari, eandem credendi sunt spirare
auram, quia eadem est in eiusdem zonalis ambitus
continuatione temperies, idem sol illis et obire dicetur

1 ſeptentrıonalıſ *P′* 4 lıttera mutata *B* 5 auꝭ *supra ras. add. p* 6 quıſq. *B* mault *B′* cardıne *P* 7 ut *supra ras. add. p* 8 ſet *B* 9 flamā *P′* 10 calenſ *B* 12 tractu *B* 15 et auſtrum *euanuit in B* 21 aſſe *P′* 22 quıſque *P*, ł is *add. p* 23 huc *P′* dıfınıtıone *P′* 28 quur *P*

nostro ortu et orietur, cum nobis occidet, calcabunt aeque ut nos humum, et super uerticem semper cae-
25 lum uidebunt. nec metus erit, ne de terra in caelum decidant, cum nihil umquam possit ruere sursum. si enim nobis, quod adserere genus ioci est, iusum habetur, ubi est terra, et susum ubi caelum, illis quoque susum erit quod de inferiore suspicient nec
26 aliquando in superna casuri sunt. adfirmauerim quoque et apud illos minus rerum peritos hoc aestimare de nobis nec credere posse nos in quo sumus loco degere, sed opinari, siquis sub pedibus eorum temptaret stare, casurum. numquam tamen apud nos quisquam timuit ne caderet in caelum, ergo nec apud illos quisquam in superiora casurus est, sicut omnia nutu uos pondera in terram ferri superius relata docuerunt.
27 postremo quis ambigat, in sphaera terrae ea, quae inferiora dicuntur, superioribus suis esse contraria, ut est oriens occidenti? nam in utraque parte par diametros habetur, cum ergo et orientem et occidentem similiter constet habitari, quid est quod fidem huius
28 quoque diuersae sibi habitationis excludat? haec omnia non otiosus lector in tam paucis uerbis Ciceronis inueniet. nam cum dicit t e r r a m c i n g u l i s s u i s r e d i m i t a m a t q u e c i r c u m d a t a m, ostendit per omne terrae corpus eandem temperatorum cingulorum continuatam esse temperiem, et cum ait in terra m a c u l a s habitationum uideri, non eas dicit, quae in parte nostrae habitationis non nullis desertis locis
29 interpositis incoluntur. non enim adiceret i n i p s i s m a c u l i s u a s t a s s o l i t u d i n e s i n t e r i e c t a s, si ipsas solitudines diceret, inter quas certae partes macularum

4 decidunt *B′* 5 afferere *B* jufum (ı *a sec. manu longius deducta*) *P*, uıſū *B* 6 t̃re *P′*, *deinde* et ſurſū *B* 7 ſuſpıcıunt *B* 8 affırmauerım *B* 11 ſet opınarı *B* 16 ſpera *B* 17 ınferıore *P′* 18 eſt *om.* *P* 21 excludatur *B* 24 redemıtam *B* 25 terrae *om.* *B′* 30 ſollıtudıneſ *P′* 31 macularum parteſ *B*

instar haberentur, sed quia maculas dicit has quattuor,
quas in duobus terrae hemisphaeriis binas esse ratio
monstrauit, bene adiecit interiectas solitudines.
nam sicut pars, quae habitatur, a nobis multa soli- 30
tudinum interiectione distinguitur, credendum est in
illis quoque tribus aliis habitationibus similes esse
inter deserta et culta distinctiones. sed et quattuor 31
habitationum incolas et relatione situs et ipsa quoque
standi qualitate depinxit. primum enim ait, alios
praeter nos ita incolere terram, ut a se interrupti
nullam commeandi ad se habeant facultatem, et uerba
ipsa declarant, non eum de uno hominum genere loqui
in hac superficie a nobis solius torridae interiectione
diuiso. sic enim magis diceret: ita interruptos
ut nihil ab illis ad uos manare possit, sed
dicendo ita interruptos, ut nihil inter ipsos ab
aliis ad alios manare possit, qualiter inter se illa
hominum genera sint diuisa, significat. quod autem 32
uere ad nostram partem referretur, adiecit dicendo
de illis, qui et a nobis et a se in uicem diuisi sunt
partim obliquos partim transuersos partim
etiam aduersos stare nobis, interruptio ergo non
unius generis a nobis sed omnium generum a se di-
uisorum refertur, quae ita distinguenda est. hi, quos 33
separat a nobis perusta, quos Graeci *ἀντοίκους* uocant,
similiter ab illis, qui inferiorem zonae suae incolunt
partem, interiecta australi gelida separantur; rursus
illos ab antoecis suis, id est per nostri cinguli inferiora
uiuentibus, interiectio ardentis sequestrat, et illi a

---

1 ınſtra *ut uid.* *P'* ſet *B* 2 hemıſperıſ *B* 7 et occulta *B* 8 ıncolaſ habıtatıonum *B* 11 nullā habeant ad ſe facultatē meandı & uerba *P* 12 genere homınum *B* 14 dıuıſıo *B* ıta *om.* *P* 15 manère *B* ſet *B* 17 ad ıllos *corr. ex* ad alıoſ *P* 19 pratem refreretur *P'* refertur *B* 24 hıſ *P'* 25 ſepat *B* antoecoſ *P*, anteocoſ *B* 27 ſepanť *B* 28 ıllo ab | antoıcıſ *B* ıd eſt *om.* *B* cıngulı noſtrı *B* cırculı *P*

nobis septentrionalis extremitatis rigore remouentur.
34 et quia non est una omnium adfinis continuatio sed interiectae sunt solitudines ex calore uel frigore mutuum negantibus commeatum, has terrae partes, quae a quattuor hominum generibus incoluntur, ma-
35 culas habitationum uocauit. quem ad modum autem ceteri omnes uestigia sua figere ad nostra credantur, ipse distinxit, et australes quidem aperte pronuntiauit aduersos stare nobis dicendo quorum australis ille, in quo qui insistunt aduersa uobis urgent uestigia, et ideo aduersi nobis sunt, quia in parte
36 sphaerae, quae contra nos est, morantur. restat inquirere, quos transuersos et quos obliquos nobis stare memorauerit, sed nec de ipsis potest esse dubitatio, quin transuersos nobis stare dixerit inferiorem zonae nostrae partem tenentes, obliquos uero eos, qui australis cinguli deuexa sortiti sunt.

VI Superest, ut de terrae ipsius spatiis, quanta habitationi cesserint, quanta sint inculta referamus, id est quae sit singulorum dimensio cingulorum. quod ut facile dinoscas, redeundum tibi est ad orbis terrae descriptionem, quam paulo ante subiecimus, ut per adscriptarum litterarum notas ratio dimensionum
2 lucidius explicetur. omnis terrae orbis, id est circulus, qui uniuersum ambitum claudit, cui adscripta sunt ABCD, ab his, qui eum ratione dimensi sunt,
3 in sexaginta diuisus est partes. habet autem totus ipse ambitus stadiorum ducenta quinquaginta duo milia, ergo singulae sexagesimae extenduntur stadiis quaternis milibus ducenis, et sine dubio medietas eius, quae est a D per orientem, id est per A usque ad C,

2 affinıſ *B* 5 generalıbuſ *P'* 7 ceterıſ *B'* ad noſtra *om.* *B* 10 urguent *B* 12 ſperę *B* 13 quoſ *post* et *om.* *B'* 14 ſet *B* 15 quını *ut uid.* *P'* 17 fortı ſunt *B* 19 ceſſerıt *P* 23 aſcrıptarum *B* 25 cladıt *P'* aſcrıpta *B* 30 du-tenıſ
cenıſ *P,* ducentenıſ *B*

habet triginta sexagesimas et stadiorum milia centum
uiginti sex, quarta uero pars, quae est ab A usque
ad C, incipiens a medio perustae, habet sexagesimas
quindecim et stadiorum milia sexaginta et tria. huius
quartae partis mensura relata constabit totius ambitus
plena dimensio. ab A igitur usque ad N, quod est 4
medietas perustae, habet sexagesimas quattuor, quae
faciunt stadiorum milia sedecim cum octingentorum
adiectione, ergo omnis perusta sexagesimarum octo
est, et tenet stadiorum milia triginta tria et sexcenta
insuper. latitudo autem cinguli nostri qui temperatus 5
est, id est ab N usque ad I, habet sexagesimas quinque, quae faciunt stadiorum milia uiginti unum, et
spatium frigidae ab I usque ad C habet sexagesimas
sex, quae tenent stadiorum uiginti quinque milia
ducenta. ex hac quarta parte orbis terrarum, cuius 6
mensuram euidenter expressimus, alterius quartae
partis magnitudinem ab A usque ad D pari dimensionum distinctione cognosces. cum ergo quantum
teneat sphaerae superficies, quae ad nos est, in omni
sua medietate cognoueris, de mensura quoque inferioris medietatis, id est a D per B usque ad C, similiter
instrueris. modo enim quia orbem terrae in plano 7
pinximus, in plano autem medium exprimere non
possumus, sphaeralem tumorem, mutuati sumus altitudinis intellectum a circulo, qui magis horizon quam
meridianus uidetur. ceterum uolo hoc mente percipias, ita nos hanc protulisse mensuram, tamquam
a D per A usque ad C pars terrae superior sit, cuius
partem nos incolimus, et a D per B usque ad C pars
terrae habeatur inferior.

---

2 uıgınta *B′* praſ *P′* eſt *om. P* 3 *post* habet *add.* ut *B* 8 faciunt *om. B′* melıa *B′* 10 ſeſcenta *P′* 13 trıgınta *B′* 16 hac ıgıtur *B* 18 menſionū *P* 20 ſperę *B* 22 ıd eſt *om. B* ad *om. B′* 25 ſperalem *B* 26 orızon *PB* 27 uidetur] habetur *B* hac *B* 29 ſuperıor — 31 terrae *om. P*

VII Hoc quoque tractatu proprium sortito finem
nunc illud, quod probandum promisimus, adseramus,
hos cingulos et bene Maronem caelo et bene terrae
adsignasse Ciceronem, et utrumque non discrepantia
2 sed consona eademque dixisse. natura enim caeli
hanc in diuersis terrae partibus temperiem nimietatem-
que distinxit, et qualitas uel frigoris uel caloris, quae
cuilibet aetheris parti semel inhaesit, eadem inficit
3 partem terrae, quam despicit ambiendo. et quia has
diuersitates, quae certis finibus terminantur cingulos
in caelo uocauerunt, necesse est, totidem cingulos
etiam hic intellegi, sicut in breuissimo speculo cum
facies monstratur ingens, tenent in angusto membra
uel liniamenta ordinem, quem sua in uero digesserat
amplitudo. sed hic quoque adserendi, quod dicitur,
4 minuemus laborem oculis subiciendo picturam. esto
enim caeli sphaera ABCD, et intra se claudat sphae-
ram terrae, cui adscripta sunt SXTV, et ducatur in
caeli sphaera circulus septentrionalis ab I usque in
O, tropicus aestiuus a G in P, et aequinoctialis a B
in A, et tropicus hiemalis ab F in Q, et australis ab
E in R, sed et zodiacus ducatur ab F in P, rursus
in sphaera terrae ducantur idem limites cingulorum,
5 quos supra descripsimus in N in M in L in K. his
depictis sine difficultate constabit singulas terrae
partes a singulis caeli partibus super uerticem suum
positis qualitatem circa nimietatem uel temperiem
mutuari. nam quod est susum a D usque ad R, hoc
despicit terram ab S usque ad K: et quod est in
caelo ab R usque ad Q, hoc inficit terram a K usque

2 aſſeramuſ *B* 4 cıceronem aſſıgnaſſe *B* 5 ſet *B* 7 dıxtınxıt *P′* 12 breuıſımo *P* 13 ıngenſ monſtratur *B* menbra *P* 14 ın uero dıgeſſerat ſua *B* dıgeſſeram *P* 15 ſet *B* aſſerendı *B* 17 *et* 19 ſpera *B* 17 ſperā *B* 18 aſcrıpta *B* sunt] ſ̄ *P* 22 R *in ras. in P* ſet *B* 23 ſpera *B* 24 ın N *om. B* 28 mutarı *B* 29 terrę *P* uſq. K *B* 30 terrę *P*

ad L: et quod in caelo est a Q usque in P, tale facit
in terra ab L usque ad M: qualeque est desuper a
P usque ad O, tale in terra ab M usque ad N: et
quale illic ab O usque ad C, tale hic est ab N usque
ad T. sunt autem in aethere extremitates ambae, id 6
est a D usque ad R, et a C usque ad O aeterno
rigore densetae, ideo in terra idem est ab S usque
ad K et a T usque ad N. rursus in caelo a Q us-
que ad P nimio calore feruet, ideo in terra quoque
ab L usque ad M idem feruor est. item sunt in caelo
temperies ab O usque ad P et a Q in R, ideo hic
quoque sunt temperatae ab N in M et ab L in K,
aequinoctialis enim circulus, qui ab A usque ad B
ductus est, mediam secat perustam. et ipsum autem 7
scisse Ciceronem, quod terreni cinguli caelestibus in-
ficiantur ex uerbis eius ostenditur. ait enim: e qui-
bus duos maxime inter se diuersos et caeli
uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos
obriguisse pruina uides. ecce testatur finale frigus
esse de caelo. idem quoque de feruore medio dicit 8
medium autem illum et maximum solis ardore
torreri. cum ergo manifeste et rigorem de caeli
uerticibus et feruorum de sole in terrae cingulos
uenire signauerit, ostendit prius in caelo hos eosdem
cingulos constitisse. nunc quoniam constitit easdem 9
in caelo et in terra zonas esse uel cingulos — haec
enim unius rei duo sunt nomina — iam dicendum
est, quae causa in aethere hanc diuersitatem quali-
tatis efficiat. perusta duobus tropicis clauditur, id 10
est a G in P aestiuo et ab F in Q hiemali. ab F
autem in P zodiacum describendo perduximus, ergo
signum P tropicus ille Cancer habeatur et signum
F Capricornus. constat autem, solem neque sursum

1 eſt ın caelo eſt *B* uſque P *B* fecıt *B* 12 O *om. B'* 16 uebıſ *P'* 17 duo *B* 18 ſubnıſxoſ *ut uid. P'* 29 tropo|ciſ *B*

ultra Cancrum neque ultra Capricornum deorsum
meare, sed cum ad tropicorum confinia peruenerit,
11 mox reuerti, unde et solstitia uocantur. et quia
aestiuus tropicus temperatae nostrae terminus est,
ideo cum sol ad ipsum finem uenerit, facit nobis
aestiuos calores de uicino urens sensu maiore subiecta.
illo denique tempore australi generi reuerti hiemem
non potest ambigi, quia tunc ab illis sol omni uiae
suae spatio recedit. rursus cum ad F signum, id
est ad Capricornum, uenerit, facit nobis hiemem re-
12 cessu suo et illis uicinitate reducit aestatem. hic
notandum est, de tribus tantum cardinibus in quam-
cumque aedem ingredi solem, de quarto numquam.
nam et ab ortu et ab occasu fenestra solem recipit,
quippe quem orientem obeuntemque prospectet, re-
cipit et a meridie, quia omne iter solis in nostro
meridie est, ut instruit uisum antelata descriptio,
numquam uero solem fenestra septentrionis admittit
quia numquam a P signo ad O sol accedit, sed a P
semper retrocedendo numquam fines poli septentrio-
nalis adtingit, et ideo numquam per hunc cardinem
13 radius solis infunditur. eiusdem rei probationem
umbra quoque cuiuslibet corporis sufficiet adstruere.
nam et in occasum cadit oriente sole et in ortum,
cum sit occiduus, medio autem die, quia sol meridiem
tenet, in septentrionem umbra depellitur, in austrum
uero circa nostram habitationem inpossibile est um-
bram cuiuslibet corporis cadere, quia semper in ad-
uersam soli partem umbra iactatur, aduersus autem
austro apud nos sol esse non poterit, cum numquam
14 fines septentrionales attingat. sane quoniam pars illa

2 ſet *B* 6 *an* aeſtu *scribendum?* 11 uıcıtate *P′* 12 carmınıbuſ *B′* 14 ſolam *P′* 15 q *corr. in* quē *B* 17 ut *om.* *P′* 18 feneſtram *B′* 19 qa nū nūquā *B* ſigno uſ ad *B* 21 attıngıt *B* nuſquam *B′* 23 ſufıcıet *P′* aſtruere *B* 25 fit *B*, *deinde* occıdenſ *B′* 27 ımpoſıbıle *B* 31 praſ *P′*

perustae, quae temperatae uicina est, admittit habi-
tantes illic, id est trans tropicum, quaecumque habi-
tantur spatia umbram mittunt in austrum eo tempore,
quo sol Cancrum tenet. tunc enim fit eis sol septen-
trionalis, cum tropicum tenet, quod ab illis ad septen-
trionem recedit. ciuitas autem Syene, quae prouinciae 15
Thebaidos post superiorum montium deserta principium
est, sub ipso aestiuo tropico constituta est, et eo die,
quo sol certam partem ingreditur Cancri, hora diei
sexta, quoniam sol tunc super ipsum inuenitur uer-
ticem ciuitatis, nulla illic potest in terram de quo-
libet corpore umbra iactari, sed nec stilus hemisphaerii
monstrantis horas, quem *γνώμονα* uocant, tunc de se
potest umbram creare. et hoc est, quod Lucanus 16
dicere uoluit, nec tamen plene ut habetur absoluit.
dicendo enim

atque umbras numquam flectente Syene

rem quidem attigit sed turbauit uerum. non enim
numquam flectit sed uno tempore, quod cum sua
ratione rettulimus. his relatis constat, solem num- 17
quam egredi fines perustae, quia de tropico in tro-
picum zodiacus obliquatus est. manifesta est igitur
causa, cur haec zona flammis sit semper obnoxia,
quippe quam sol totius aetheriae flammae et fons et
administrator numquam relinquat. ergo ambae partes 18
ultimae, id est septentrionalis et australis, ad quas
numquam calor solis accedit, necessario perpetua
premuntur pruina, duas uero, ut diximus, temperat
hinc atque illinc uicinia caloris et frigoris. denique 19

---

17 Phars. II 578

---

2 id est] ıdē (*h. e.* idem) *B* 4 ·eı *P* 6 ſienę *B* 8 eſt *ante* et *om.* *B* 12 corporıſ *B* ſet *B* hemıſperıı *B* 13 gnomona *PB* 17 flectenteſ *P* 19 ſet *B* 20 retulımuſ *B* 22 manıfeſtum *B′* 23 flammıſıt *P* 25 relınquet *ut uid.* *P′* 27 ſolıſ calor acce∗dıt *P* 29 ıllıc uıcına *P′*

in hac ipsa zona, quam incolimus, quae tota dicitur temperata, partes tamen, quae perusto cingulo uicinae sunt, ceteris calidiores sunt, ut est Aethiopia Arabia Aegyptus et Libya, in quibus calor ita circumfusi aeris corpus extenuat, ut aut numquam aut raro cogatur in nubes. et ideo nullus paene apud illos usus
20 est imbrium. rursus quae ad frigidae fines pressius accedunt, ut est palus Maeotis, ut regiones, quas praeterfluunt Tanais et Hister, omniaque super Scythiam loca, quorum incolas uetustas Hyperboreos uocauit, quasi originem boreae introrsum recedendo transissent, adeo aeterna paene premuntur pruina, ut non facile explicetur, quanta sit illic frigidae nimie-
21 tatis iniuria. loca uero, quae in medio temperata sunt, quoniam ab utraque nimietate longum recedunt, ueram tenent salutaremque temperiem.

VIII Locus nos admonet, ut — quoniam diximus rem, quae a nullo possit refelli, utrumque tropicum circum zodiaco terminos facere, nec umquam solem alterutrum tropicum excedere posse uel sursum uel deorsum meando, trans zodiacum uero circum, id est trans ustam, quae tropicis clauditur, ex utraque parte incipere temperatas — quaeramus, quid sit quod ait Vergilius, quem nullius umquam disciplinae error inuoluit

duae mortalibus aegris
munere concessae diuum et uia secta per ambas
oblicus qua se signorum uerteret ordo.

2 uidetur enim dicere his uersibus, zodiacum per temperatas ductum et solis cursum per ipsas fieri, quod

26 Georg. I 237

3 calıdıorıſ *P′* 4 lybıa (*corr. ex* lyuıa) *P*, lıbıa *B* 7 ymbrıum *P* fınē *B* 8 meotıdıſ *B* 9 yſter *P*, ılter *B* ſıtıam *P*, ſcıthıā *B* 10 hıpboreoſ *P* 11 orıgenem *B* 12 tranſıſent aeo *P′* 13 frıgıda *P* 15 longom *P′* 19 ne *P′* 22 traque *P′* 27 uıta *B′* 28 oblıquuſ *B* 29 hıſ ūƀ (*h. e.* uerbıſ) *B* 30 ſolıſ curſuſ *P*

nec opinari fas est, quia neutrum tropicum cursus
solis excedit. num igitur illud adtendit, quod dixi-
mus, et intra tropicum in ea perustae parte, quae
uicina est temperatae, habitatores esse? nam Syene 3
sub ipso tropico est, Meroe autem tribus milibus
octingentis stadiis in perustam a Syene introrsum
recedit, et ab illa usque ad terram cinnamomi fera-
cem sunt stadia octingenta, et per haec omnia spatia
perustae licet rari tamen uita fruuntur habitantes,
ultra uero iam inaccessum est propter nimium solis
ardorem. cum ergo tantum spatii ex perusta uitam 4
ministret, et sine dubio circa uiciniam alterius tempe-
ratae, id est antoecorum tantumdem spatii habere
perustae fines pari mansuetudine non negetur — paria
enim in utraque parte sunt omnia — ideo credendum
est per poeticam tubam, quae omnia semper in maius
extollit, dixisse uiam solis sectam per temperatas,
quoniam ex utraque parte fines perustae in eo sunt
similes temperatis, quod se patiuntur habitari? an 5
forte poetica licentia particulam pro simili paene
particula posuit et pro sub ambas dicere maluit
per ambas? nam re uera ductus zodiaci sub ambas
temperatas ultro citroque peruenit, non tamen per
ambas, scimus autem et Homerum ipsum et in omni-
bus imitatorem eius Maronem saepe tales mutasse
particulas. an, quod mihi uero propius uidetur, per 6
ambas pro inter ambas uoluit intellegi? zodiacus
enim inter ambas temperatas uoluitur, non per ambas,
familiariter autem per pro inter ponere solet sicut
alibi quoque

circum perque duas in morem fluminis Arctos.

31 Georg. I 245

2 attendit *B* 7 cynnamomi *P*, cynamomi *B* 8 ſtadiorum octoginta *B* 12 uicinā *P* 13 anteocoꝝ *B* 22 zoa|diaci *B* 26 ꝓpi*uſ *P* 27 intelligi zoa|diacuſ *B* 29 autē ꝑ *in ras. in P*

7 neque enim Anguis sidereus Arctos secat, sed dum et amplectitur et interuenit, circum eas et inter eas uoluitur, non per eas. ergo potest constare nobis intellectus, si per ambas pro inter ambas more
8 ipsius poetae dictum existimemus. nobis aliud ad defensionem ultra haec, quae diximus, non occurrit. uerum quoniam in medio posuimus, quos fines numquam uia solis excedat, manifestum est autem omnibus, quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum, erit ingenii singulorum inuenire, quid possit amplius pro absoluenda hac quaestione conferri.

VIIII His quoque, ut arbitror, non otiosa inspectione tractatis nunc de Oceano, quod promisimus, adstruamus, non uno sed gemino eius ambitu terrae corpus omne circumflui, cuius uerus et primus meatus est, qui ab indocto hominum genere nescitur. is enim, quem solum Oceanum plures opinantur, de sinibus ab illo originali refusis secundum ex necessitate ambitum
2 fecit. ceterum prior eius corona per zonam terrae calidam meat, superiora terrarum et inferiora cingens, flexum circi aequinoctialis imitata. ab oriente uero duos sinus refundit, unum ad extremitatem septentrionis, ad australis alterum, rursusque ab occidente duo pariter enascuntur sinus, qui usque ad ambas, quas supra diximus, extremitates refusi occurrunt ab
3 oriente demissis. et dum ui summa et impetu inmaniore miscentur, in uicemque se feriunt, ex ipsa aquarum collisione nascitur illa famosa Oceani accessio pariter et recessio, et ubicumque in nostro mari contingit idem uel in angustis fretis uel in planis forte littoribus, ex ipsis Oceani sinibus, quos Oceanum

---

1 ſet *B* 5 ęſtımemuſ *B* 8 excedıt *B* eſt *om.* *B* 10 inuenı∗re *P* 11 confıterı *PB* 13 aſtruamuſ *B* 14 ſet *B* ambıtu eıuſ *B* 16 hıſ *P* 17 oceanū *om.* *B'* 20 ſupepıora *P'* 26 ımmanıore *B* 28 oceanı *in extremo uersic. om.* *B* 31 lıtorıbuſ *B* fınıbuſ *PB*

nunc uocamus, eueniunt, quia nostrum mare ex illis
influit. ceterum uerior, ut ita dicam, eius alueus tenet 4
zonam perustam, et tam ipse, qui aequinoctialem
quam sinus ex eo nati, qui horizontem circulum
ambitu suae flexionis imitantur, omnem terram quadri-
fidam diuidunt et singulas, ut supra diximus, habita-
tiones insulas faciunt. nam inter nos et australes 5
homines means ille per calidam totamque cingens et
rursus utriusque regionis extrema sinibus suis ambiens
binas in superiore atque inferiore terrae superficie
insulas facit. unde Tullius hoc intellegi uolens non 6
dixit omnis terra parua quaedam est insula,
sed omnis terra, quae colitur a uobis, parua
quaedam est insula, quia et singulae de quattuor
habitationibus paruae quaedam efficiuntur insulae
Oceano bis eas, ut diximus, ambiente. omnia haec 7
ante oculos locare potest descriptio substituta, ex qua
et nostri maris originem, quae totius una est, et rubri
atque Indici ortum uidebis, Caspiumque mare unde
oriatur, inuenies, licet non ignorem, esse non nullos,
qui ei de Oceano ingressum negent. nec dubium est,
in illam quoque australis generis temperatam mare
de Oceano similiter influere, sed describi hoc nostra
attestatione non debuit, cuius situs nobis incognitus
perseuerat. quod autem nostram habitabilem dixit 8
angustam uerticibus, lateribus latiorem, in
eadem descriptione poterimus aduertere. nam quanto
longior est tropicus circulus septentrionali circo, tanto
zona uerticibus quam lateribus angustior est, quia
summitas eius in artum extremi cinguli breuitate
contrahitur, deductio autem laterum cum longitudine
tropici ab utraque parte distenditur. denique ueteres

---

4 orızontē *PB* 5 quadrıfida *B* 6 habıtatıonıſ *B* 9 fınıbuſ *B* 11 unde et *B* ıntelegı *P*, ıntellıgı *B* uoluıt *B* 13 ſed omnıſ — 14 eſt ınſula *om.* *B* 21 eſt dubium *B* 25 dıxıt * *P* 28 torpıcuſ *P′* cırcuſ *B* ſeptentrıonalıſ *P′* 29 leterıbuſ *P* 31 con *P′*

omnem habitabilem nostram extentae chlamydi similem
9 esse dixerunt. item quia omnis terra, in qua et Oceanus est, ad quemuis caelestem circulum quasi centron puncti obtinet locum, necessario de Oceano adiecit qui tamen tanto nomine, quam sit paruus, uides. nam licet apud nos Atlanticum mare, licet magnum uocetur, de caelo tamen despicientibus non potest magnum uideri, cum ad caelum sit terra si-
10 gnum, quod diuidi non possit in partes. ideo autem terrae breuitas tam diligenter adseritur, ut parui pendendum ambitum famae uir fortis intellegat, quae in tam paruo magna esse non poterit.

X Quod doctrinae propositum non minus in sequentibus apparebit quin etiam, si cupiat proles futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum acceptas a patribus posteris prodere, tamen propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non aeternam sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus.
2 uirtutis fructum sapiens in conscientia ponit, minus perfectus in gloria, unde Scipio perfectionem cupiens infundere nepoti auctor est, ut contentus conscientiae
3 praemio gloriam non requirat. in qua appetenda quoniam duo sunt maxime, quae praeoptari possint, ut et quam latissime uagetur et quam diutissime perseueret, postquam superius de habitationis nostrae angustiis disserendo totius terrae, quae ad caelum puncti locum optinet, minimam quandam docuit a nostri generis hominibus particulam possideri, nullius uero gloriam uel in illam totam partem potuisse

---

1 clamıdı *B* 6 allantıcū *P,* athlantıcum *B* 8 terra ſignū ſit *PB* 9 poſſit ın parteſ *om.* *P* 10 breuıa *P'* aſſerıtur *B* 15 deınde *B* 16 acceptoſ *P* 18 certo tempore *B* 20 glam *P'* aſſequı *P* poſſum *post* uırtutıſ *inductum in* *P* 24 proemıo *P* *post* qua *add.* & *ut uid.* *P* appetenda *B* 25 p̄obtarı *P* 28 dıſſerendo *om.* *P*

diffundi, si quidem Gangen transnare uel transcendere
Caucasum Romani nominis fama non ualuit, spem,
quam de propaganda late gloria ante oculos ponendo
nostri orbis angustias amputauit uult et diuturnitatis
auferre, ut plene animo nepotis contemptum gloriae
compos dissuasor insinuet. et ait nec in hac ipsa 4
parte, in quam sapientis et fortis uiri nomen serpere
potest, aeternitatem nominis posse durare, cum modo
exustione modo eluuione terrarum diuturnitate rerum
intercedat occasus. quod quale sit disseremus. in 5
hac enim parte tractatus illa quaestio latenter absol-
uitur, quae multorum cogitationes de ambigenda mundi
aeternitate sollicitat. nam quis facile mundum semper 6
fuisse consentiat, cum et ipsa historiarum fides mul-
tarum rerum cultum emendationemque uel ipsam
inuentionem recentem esse fateatur, cumque rudes
primum homines et incuria siluestri non multum a
ferarum asperitate dissimiles meminerit uel fabuletur
antiquitas, tradatque, nec hunc eis, quo nunc utimur,
uictum fuisse sed glande prius et bacis altos sero
sperasse de sulcis alimoniam, cumque ita exordium
rerum et ipsius humanae nationis opinemur, ut aurea
primum saecula fuisse credamus, et inde natura per
metalla uiliora degenerans ferro saecula postrema
foedauerit? ac ne totum uideamur de fabulis mutuari, 7
quis non hinc aestimet, mundum quandoque coepisse,
et nec longam retro eius aetatem, cum abhinc ultra
duo retro annorum milia de excellenti rerum gestarum
memoria ne Graeca quidem extet historia? nam supra
Ninum, a quo Semiramis secundum quosdam creditur

1 dıffendı *P′* gangem *ni fallor* *P′* tranſcenſcendere *B* 2 cauſaſum *B′* *et ni fallor* *P′* 4 dıu∗nạtatıſ (τ̃ 1 supra) *P*, dıuturnıtatı∗ (*fuit* ſ) *B* 5 contentū *P* 6 ac ˙*P′* 9 dıuturnıtatı *PB* 12 mudı *P′* 13 mudū *P′* 17 ıncurıaſ *P′* 20 ſet *B* 24 degeranſ *B′* 25 fedauerıt *P*, fędauerıt *B* mutarı *P* 26 cępıſſe *B* 29 nec *P* 30 nınv *praeter* nı *in ras. in* *P* ſamıramıſ *B*

8 procreata, nihil praeclarum in libros relatum est. si
enim ab initio, immo ante initium fuit mundus, ut
philosophi uolunt, cur per innumerabilem seriem sae-
culorum non fuerat cultus, quo nunc utimur, inuentus?
non litterarum usus, quo solo memoriae fulcitur aeter-
nitas? cur denique multarum rerum experientia ad
aliquas gentes recenti aetate peruenit, ut ecce Galli
uitem uel cultum oleae Roma iam adulescente didi-
cerunt, aliae uero gentes adhuc multa nesciunt, quae
9 nobis inuenta placuerunt? haec omnia uidentur aeter-
nitati rerum repugnare, dum opinari nos faciunt, certo
mundi principio paulatim singula quaeque coepisse.
sed mundum quidem fuisse semper philosophia auctor
est conditore quidem deo, sed non ex tempore, si
quidem tempus ante mundum esse non potuit, cum
nihil aliud tempora nisi cursus solis afficiat, res uero
humanae ex parte maxima saepe occidunt manente
mundo, et rursus oriuntur uel eluuione uicissim uel
10 exustione redeunte. cuius uicissitudinis causa uel
necessitas talis est. ignem aetherium physici tradi-
derunt humore nutriri, adserentes ideo sub zona caeli
perusta, quam uia solis, id est zodiacus, occupauit,
Oceanum, sicut supra descripsimus, a natura locatum,
ut omnis latitudo, quam sol cum quinque uagis et
luna ultro citroque discurrunt, habeat subiecti humoris
11 alimoniam. et hoc esse uolunt, quod Homerus, diui-
narum omnium inuentionum fons et origo, sub poetici
nube figmenti uerum sapientibus intellegi dedit, Iouem
cum dis ceteris, id est cum stellis, profectum in Oce-
anum Aethiopibus eum ad epulas inuitantibus. per
quam imaginem fabulosam Homerum significasse
uolunt, hauriri de humore nutrimenta sideribus, qui

3 philophi *B* innumerabilium *P* 4 nuc *P′* 9 uero *om. B′* 12 cępiſſe *B* 13 philophia *B* 14 ſet *B* ſed quidē *ut uid. P′* 18 mudo *P′* 20 phiſiciȷ *P*, phiſici *B* 21 aſſerenteſ *PB* 24 p quā *P* 26 omeruſ *P′* 27 petici *P′* 32 auriri *B*

ob hoc Aethiopas reges epularum caelestium dixit,
quoniam circa Oceani oram non nisi Aethiopes habi-
tant, quos uicinia solis usque ad speciem nigri coloris
exurit. cum ergo calor nutriatur humore, haec uicissi- 12
tudo contingit, ut modo calor modo humor exuberet.
euenit enim ut ignis usque ad maximum enutritus
augmentum haustum uincat humorem, ac sic aeris
mutata temperies licentiam praestet incendio et terra
penitus flagrantia inmissi ignis uratur, sed mox impetu
caloris absumpto paulatim uires reuertuntur humori,
cum magna pars ignis incendiis erogata minus iam
de renascente humore consumat. ac rursus longo 13
temporum tractu ita crescens humor altius uincit, ut
terris infundatur eluuio, rursusque calor post hoc
uires resumit, et ita fit, ut manente mundo inter ex-
uberantis caloris humorisque uices terrarum cultus
cum hominum genere saepe intercidat et reducta
temperie rursus nouetur. numquam tamen seu eluuio 14
seu exustio omnes terras aut omne hominum genus
uel omnino operit uel penitus exurit. Aegypto certe,
ut Plato in Timaeo fatetur, numquam nimietas humoris
nocuit uel caloris, unde et infinita annorum milia in
solis Aegyptiorum monumentis librisque releguntur.
certae igitur terrarum partes internecioni superstites 15
seminarium instaurando generi humano fiunt, atque
ita contingit, ut non rudi mundo rudes homines et
cultus inscii, cuius memoriam intercepit interitus, terris
oberrent et asperitatem paulatim uagae feritatis ex-

---

21 p. 22 D

---

2 horam *b* 4 exuerıt *B* 5 contıgıt *P* 8 temperıe *B*
9 ımmıſſı *B* 10 aſſumpto *B* 11 praſ *P′* 12 cūſumat *P*
13 ıtaq. *B* crecenſ *P′* 15 exuperantıſ *PB* 16 colorıſ *P′*
20 Ægıpto *P,* Λegıp|to (*corr. ex* Λepıp|to) *B* 23 ęgıptıorum
PB munumentıſ *B′* 24 certe *P* ınternıtıonı *B* 26 con-
tıgıt *P* 27 cuıuſ *ut uid. P′* terrıſ *om. P′* 28 aſperı-
tate *B*

uti conciliabula et coetus natura instituente patiantur, fitque primum inter eos mali nescia et adhuc astutiae inexperta simplicitas, quae nomen auri primis saeculis
16 praestat. inde quo magis ad cultum rerum atque artium usus promouet, tanto facilius in animos serpit aemulatio, quae primum bene incipiens in inuidiam latenter euadit, et ex hac iam nascitur quicquid genus hominum post sequentibus saeculis experitur. haec est ergo, quae rebus humanis pereundi atque iterum reuertendi incolumi mundo uicissitudo uariatur.

XI Praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni
2 memoriam consequi possit. homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur, re ipsa autem, cum ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius caeli descriptionem longis interuallis rettulerint, tum ille uere uertens annus appellari potest, in quo uix dicere audeo, quam multa hominum
3 saecula teneantur. namque, ut olim deficere sol hominibus extinguique uisus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetrauit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium stellisque reuocatis expletum annum habeto, cuius quidem anni nondum
4 uicesimam partem scito esse conuersam. idem agere perseuerat instans dissuasioni gloriae desiderandae. quam cum locis artam nec in ipsis angustiis aeternam supra docuisset, nunc non solum perpetuitatis expertem, sed nec ad unius integri anni metas

1 cętuſ *PB* 2 ſitque *B* neſcıa ∗ *P* 4 *ante* rerum *add.* at *B'* adque *P'* 11 a *om.* *B* 13 *pro* homıneſ — 27 habeto *est* uſque *in* *B* 19 annıſ *P* 29 ıſtanſ *B* 31 docuıſ | ∗ ſet *P* 32 moetaſ *B*

posse propagari docet, cuius adsertionis quae sit ratio,
dicemus. annus non is solus est, quem nunc com- 5
munis omnium usus appellat, sed singulorum seu
luminum seu stellarum emenso omni caeli circuitu a
certo loco in eundem locum reditus annus suus est.
sic mensis lunae annus est, intra quem caeli ambitum 6
lustrat. nam et a luna mensis dicitur, quia Graeco
nomine luna *μήνη* uocatur. Vergilius denique ad
discretionem lunaris anni, qui breuis est, annum qui
cursu solis efficitur significare uolens ait

> interea magnum sol circumuoluitur annum,

annum magnum uocans solis comparatione lunaris.
nam cursus quidem Veneris atque Mercurii paene 7
par soli est, Martis uero annus fere biennium tenet
— tanto enim tempore caelum circumit — Iouis autem
stella duodecim et Saturni triginta annos in eadem
circumitione consumit. haec de luminibus ac uagis 8
ut saepe relata iam nota sunt. annus uero, qui mun-
danus uocatur, qui uere uertens est, quia conuer-
sione plenae uniuersitatis efficitur, largissimis saeculis
explicatur, cuius ratio talis est. stellae omnes et 9
sidera, quae infixa caelo uidentur, quorum proprium
motum numquam uisus humanus sentire uel depre-
hendere potest, mouentur tamen, et praeter caeli
uolubilitatem, qua semper trahuntur, suo quoque ac-
cessu tam sero promouentur, ut nullius hominum uita
tam longa sit, quae obseruatione continua factam de
loco permutationem, iu quo eas primum uiderat, de-
prehendat. mundani ergo anni finis est, cum stellae 10
omnes omniaque sidera, quae *ἀπλανής* habet a certo

---

11 Aen. III 284

---

1 aſſertıonıſ *B* 2 nuc *P'* 4 emenſio *P'B* 7 qua *B'*
8 mene *PB* dınıque *B'* 9 breuıtaſ *B'* 13 par pene *B*
14 parſ *P'* 16 trıgın *in extr. uersic. B* 17 cırcuıtıone *B*
26 ꝓmouent *P* 29 munda *P'* 30 aplaneſ *PB*

loco ad eundem locum ita remeauerint ut ne una
quidem caeli stella in alio loco sit, quam in quo
fuit, cum omnes aliae ex eo loco motae sunt ad quem
reuersae anno suo finem dederunt, ita ut lumina quoque
cum erraticis quinque in isdem locis et partibus sint,
11 in quibus incipiente mundano anno fuerunt. hoc
autem, ut physici uolunt, post annorum quindecim
milia peracta contingit. ergo sicut annus lunae
mensis est, et annus solis duodecim menses, et alia-
rum stellarum hi sunt anni, quos supra rettulimus,
ita mundanum annum quindecim milia annorum, qua-
12 les nunc computamus, efficiunt. ille ergo *uere annus
uertens* uocandus est, quem non solis, id est unius
astri, reditu metimur, sed quem stellarum omnium,
quae in quocumque caelo sunt, ad eundem locum
reditus sub *eadem caeli totius descriptione* con-
cludit, unde et mundanus dicitur, quia mundus proprie
13 caelum uocatur. igitur sicut annum solis non solum
a Kalendis Ianuariis usque ad easdem uocamus, sed
et a sequente post Kalendas die usque ad eundem
diem et a quocumque cuiuslibet mensis die usque in
diem eundem reditus annus uocatur, ita huius mun-
dani anni initium sibi quisque facit, quodcumque de-
creuerit, ut ecce nunc Cicero a defectu solis, qui sub
Romuli fine contigit, mundani anni principium sibi
14 ipse constituit. et licet iam saepissime postea defectus
solis euenerit, non dicitur tamen mundanum annum
repetita defectio solis implesse, sed tunc implebitur,
cum sol deficiens in isdem locis et partibus et ipse
erit, et omnes caeli stellas omniaque sidera rursus
inueniet, in quibus fuerant, cum sub Romuli fine de-
15 ficeret. igitur a discessu Romuli post annorum quin-

---

2 ſınt *B* 5 hıſdem *PB* 7 phıſıcı *PB* 8 contıgıt *P* 10 retulımuſ *B* 14 aſtra *P′*, auſtrı *B* 14 *et* 19 *et* 28 ſet *B* 15 quae *om.* *B* quocuq. *B* 16 deſcrıtıone *P′* 18 ſoluſ *P′* 26 ſępıſımę *P′* 27 mumdanum *P′* 28 ımpleſſe *B* ımplebıtur *B* 29 ıdem *P′*, hıſdem *B*

decim milia, sicut adserunt physici, sol denuo ita deficiet, ut in eodem signo eademque parte sit, ad idem principium, in quo sub Romulo fuerat, stellis quoque omnibus signisque reuocatis. peracti autem 16
fuerant, cum Scipio in Africa militaret, a discessu Romuli anni quingenti septuaginta et tres. anno enim ab urbe condita sexcentesimo septimo hic Scipio deleta Carthagine triumphauit, ex quo numero annis remotis triginta duobus regni Romuli et duobus, qui inter somnium et consummatum bellum fuerunt, quingenti septuaginta tres a discessu Romuli ad somnium usque remanebunt. ergo rationabiliter uereque signauit, 17
necdum mundani anni uicesimam partem esse conuersam. nam uicesimae parti quot anni supersint a fine Romuli ad Africanam militiam Scipionis, quos diximus annos fuisse quingentos septuaginta tres, quisquis in digitos mittit inueniet.

Tu uero enitere et sic habeto, non esse XII
te mortalem sed corpus hoc, nec enim tu is es, quem forma ista declarat sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse, si quidem est deus, qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit et moderatur et mouet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus, et ut ille mundum quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. bene et sapienter Tullianus 2
hic Scipio circa institutionem nepotis ordinem recte

1 aſſerunt *B* phıſıcı *PB* 4 omnıbuſque ſignıſ *B* 5 con *P'* affrıca *P* 6 quingenti sexaginta octo *Triemelius in Fleckeiseni Annalibus 1888, 376* 7 ſeſcenteſimo *P* 8 cartagıne *PB* trıuphauıt *B* 10 ſõnıū *in ras. in P* conſumatum *B* 13 nedum *B'* 18 enıterre *P* 19 ſet *B pro* nec enım — 27 parte mortalem *est* uſque *in B* 23 & eſ *ut uid. P'* 28 deuſ mortalıſ *P'* 28 fragılı *P'*

docentis impleuit. nam ut breuiter a principio omnem operis continentiam reuoluamus, primum tempus ei mortis et imminentes propinquorum praedixit insidias, ut totum de hac uita sperare dedisceret, quam non diuturnam comperisset, dein ne metu praedictae mortis frangeretur, ostendit sapienti et bono ciui in inmortalitatem migrandum, cumque eum ultro spes ista traxisset ad moriendi desiderium, succedit Pauli patris opportuna dissuasio, accensam filii festinationem ab
3 appetitu spontaneae mortis excludens. plene igitur in animo somniantis utrimque plantata sperandi expectandique temperie altius iam circa erigendum nepotis animum Africanus ingreditur, nec prius eum terram patitur intueri quam caeli ac siderum naturam, motum ac modulamen agnoscat, et haec omnia sciat praemio
4 cessura uirtutum. ac postquam mens firmata Scipionis alacritate tantae promissionis erigitur, tum demum gloria, quae apud indoctos magnum uirtutis praemium creditur, contemni iubetur, dum ostenditur ex terrarum breuitate uel casibus arta locis angusta temporibus.
5 Africanus igitur paene exutus hominem et defaecata mente iam naturae suae capax hic apertius admonetur, ut esse se deum nouerit. et haec sit praesentis operis consummatio, ut animam non solum immorta-
6 lem sed deum esse clarescat. ille ergo, qui fuerat iam post corpus in diuinitatem receptus, dicturus uiro adhuc in hac uita posito deum te scito esse, non prius tantam praerogatiuam committit homini, quam qui sit ipse discernat, ne aestimetur, hoc quoque diui-
7 num dici, quod mortale in nobis et caducum est. et quia Tullio mos est profundam rerum scientiam sub breuitate tegere uerborum, nunc quoque miro com-

3 indiaſ *P′* 6 ſapienti ∗ *P* inmmortalitatē *P* 11 exſpectandiq. *B* 15 proemio *P* 19 contempni *B* 20 *post* lociſ *add.* ut *P* 22 ammonetur *B* 23 ſit *B* 24 conſumatio *B* 26 poſt *om.* *B′* receptum *B* 27 non — 29 diſcernat *om.* *P*

pendio tantum includit arcanum quod Plotinus magis
quam quisquam uerborum parcus libro integro disse-
ruit, cuius inscriptio est quid animal quid homo.
in hoc ergo libro Plotinus quaerit, cuius sint in 8
nobis uoluptates maerores metusque ac desideria et
animositas uel dolores, postremo cogitationes et in-
tellectus, utrum merae animae an uero animae utentis
corpore, et post multa quae sub copiosa rerum densi-
tate disseruit, quae nunc nobis ob hoc solum praeter-
eunda sunt, ne usque ad fastidii necessitatem uolumen
extendant, hoc postremo pronuntiat animal esse corpus
animatum. sed nec hoc neglectum uel non quaesitum 9
relinquit, quo animae beneficio, quaue uia societatis
animetur. has ergo omnes, quas praediximus, passio-
nes adsignat animali, uerum autem hominem ipsam
animam esse testatur. ergo qui uidetur, non ipse
uerus homo est, sed uerus ille est, a quo regitur quod
uidetur. sic cum morte animalis discesserit animatio, 10
cadit corpus regente uiduatum, et hoc est, quod uide-
tur in homine mortale, anima autem, qui uerus homo
est, ab omni condicione mortalitatis aliena est, adeo
ut in imitationem dei mundum regentis regat et ipsa
corpus, dum a se animatur. ideo physici mundum 11
magnum hominem et hominem breuem mundum esse
dixerunt, per similitudines igitur ceterarum prae-
rogatiuarum, quibus deum anima uidetur imitari, ani-
mam deum et prisci philosophorum et Tullius dixit.
quod autem ait mundum quadam parte mortalem, 12
ad communem opinionem respicit, qua mori aliqua
intra mundum uidentur, ut animal exanimatum uel
ignis extinctus uel siccatus humor, haec enim omnino
interisse creduntur. sed constat secundum uerae 13

---

3 deſcriptio *P* 5 motuſq; *P* 6 poſtromo *P′* 8 multiſ *P′* 11 eſſe animal *P* 12 ſet ne *B* 15 aſſignat *B* 17 eſt homo ſet *B* eſt ille *B* 23 phiſici *PB* 27 phylo ſophorũ *P* 29 opionem *B* 30 uidetur *B* 31 ſicatuſ *P′*

rationis adsertionem, quam et ipse non nescit nec Vergilius ignorat dicendo

nec morti esse locum

constat, inquam, nihil intra uiuum mundum perire, sed eorum, quae interire uidentur, solam mutari speciem, et illud in originem suam atque in ipsa elementa remeare, quod tale, quale fuit, esse desierit.
14 denique et Plotinus alio in loco cum de corporum absumptione dissereret, et hoc dissolui posse pronuntiaret, quicquid effluit, obiecit sibi: cur ergo elementa, quorum fluxus in aperto est, non similiter aliquando soluuntur? et breuiter tantae obiectioni ualideque respondit: ideo elementa, licet fluant, numquam tamen
15 solui, quia non foras effluunt. a ceteris enim corporibus quod effluit recedit, elementorum fluxus numquam ab ipsis recedit elementis, ergo in hoc mundo pars
16 nulla mortalis secundum uerae rationis adserta. sed quod ait, eum quadam parte mortalem, ad communem, ut diximus, opinionem paululum inclinare se uoluit, in fine autem ualidissimum immortalitatis animae argumentum ponit, quia ipsa corpori praestat agitatum.

XIII Quod quale sit, ex ipsis uerbis Ciceronis, quae secuntur inuenies *nam quod semper mouetur, aeternum est, quod autem motum adfert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia numquam deseritur a se, num-*

3 Georg. IIII 226

1 aſſertionem *B* 4 mundum *om.* *B′* 9 adſūptione *P*, aſſumptione *B* 10 quur *P* 11 aliqñ *P* 13 eli|menta *B* 17 aſſertioniſ *B′*, *deinde* adſertā *P′*, aſſerta *B* ſet *B* 24 ſequuntur *PB* 25 *pro* quod autem — 627, 22 atque uiſ *est* uſque *in* *B*

quam ne moueri quidem desinit, quin etiam
ceteris, quae mouentur, hic fons, hoc prin-
cipium est mouendi. principii autem nulla 2
est origo. nam e principio oriuntur omnia,
ipsum autem nulla ex re alia nasci potest,
nec enim esset id principium, quod gigneretur
aliunde. quod si non oritur, nec occidit qui- 3
dem umquam. nam principium extinctum nec
ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud
creabit, si quidem necesse est a principio
oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex 4
eo sit, quod ipsum a se mouetur, id autem nec
nasci potest nec mori, uel concidat omne cae-
lum omnisque natura, et consistat necesse
est, nec uim ullam nanciscatur, qua a primo
inpulsu moueatur. cum pateat igitur, aeter- 5
num id esse, quod ipsum se moueat, quis est,
qui hanc naturam animis esse tributam neget?
inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur
externo, quod autem est animal, id motu cietur
interiore et suo, nam haec est propria natura
animi atque uis. quae si est una ex omnibus,
quae se ipsa moueat, neque nata certe est et
aeterna est. omnis hic locus de Phaedro Platonis 6
ad uerbum a Cicerone translatus est, in quo ualidissi-
mis argumentis animae inmortalitas adseritur, et haec
est argumentorum summa, esse animam mortis in-
munem, quoniam ex se mouetur. sciendum est autem, 7
quod duobus modis inmortalitas intellegitur. aut

---

24 p. 245 C, cap. 24

---

6 eſſet *praeter* eſ *in ras. in P* 9 naſcetur *P* 14 conſiſtat & *P* 15 quā *P* 16 ım|pulſa *P* 20 extrena *corr. in* extreno *in P* eſt anıma *P* cıṭetur *P* 21 & *om. P'* 24 fẹdrone *PB* 26 *et* 29 ımmortalıtaſ *PB* 26 aſſerıtur *B* 27 ſumma argumentorum *B* 29 ıntellıgitur *B*

enim ideo est inmortale quid, quia per se non est
capax mortis, aut quia procuratione alterius a morte
defenditur. ex his prior modus ad animae, secundus
ad mundi inmortalitatem refertur. illa enim suapte
natura a condicione mortis aliena est, mundus uero
animae beneficio in hac uitae perpetuitate retinetur.
8 rursus semper moueri dupliciter accipitur. hoc enim
dicitur et de eo, quod ex quo est semper mouetur,
et de eo quod semper et est et mouetur, et secundus
9 modus est, quo animam dicimus semper moueri. his
praemissis iam quibus syllogismis de inmortalitate
animae diuersi sectatores Platonis ratiocinati sunt
oportet aperiri. sunt enim, qui per gradus syllogis-
morum ad unum finem probationis euadunt, certam
sibi propositionem sequentis ex antecedentis con-
10 clusione facientes. apud quos hic prior est anima
ex se mouetur, quicquid autem ex se mouetur,
semper mouetur, igitur anima semper mouetur.
secundus ita, qui nascitur ex prioris fine, anima
semper mouetur, quod autem semper mouetur,
inmortale est, igitur anima inmortalis est. et
ita in duobus syllogismis duae res probantur, id est
et semper moueri animam, ut in priore, et esse in-
11 mortalem, ut colligitur de secundo. alii uero usque
ad tertium gradum ita argumentando procedunt anima
ex se mouetur, quod autem ex se mouetur,
principium motus est, igitur anima principium
motus est. rursus ex hac conclusione nascitur pro-
positio anima principium motus est, quod autem
principium motus est, natum non est, igitur
anima nata non est. tertio loco anima nata non
est, quod natum non est inmortale est, igitur

1 ımmortale *B* 4 ımmortalıtatē *PB* ſua apte *ut uid. P′* 11 ſyllogıſſımıſ *P*, ſılogiſmıſ *B* ımmortalıtate *PB* 13 apıre *B* ſylogıſmorum *B* 21 ımmortale *PB* ımmortalıſ *PB* 22 ſylogıſmıſ *B* dıę *P′* 23 ım|mortalē *B* 25 ꝓcedunt *om. P′* 28 ꝓpoſıtıone *P* 32 ımmortale *PB*

anima inmortalis est. alii uero omnem ratio- 12
cinationem suam in unius syllogismi compendium
redegerunt anima ex se mouetur, quod ex se
mouetur, principium motus est, quod prin-
cipium motus est, natum non est, quod natum
non est, inmortale est, igitur anima inmor-
talis est.

Sed harum omnium ratiocinationum apud eum XIIII
potest postrema conclusio de animae inmortalitate
constare, qui primam propositionem, id est ex se
moueri animam non refellit, hac enim in fide non
recepta debilia fiunt omnia, quae secuntur. sed huic 2
Stoicorum quidem accedit adsensio, Aristoteles uero
adeo non adquiescit, ut animam non solum ex se
non moueri, sed ne moueri quidem penitus conetur
adserere. ita enim callidis argumentationibus ad-
struit, nihil ex se moueri, ut etsi aliquid hoc facere
concedat, animam tamen hoc non esse confirmet. si 3
enim anima inquit principium motus est, doceo
non posse principium motus moueri. et ita
diuisionem suae artis ingreditur, ut primum doceat,
in rerum natura esse aliquid inmobile, deinde hoc
esse animam temptet ostendere. necesse est inquit 4
aut omnia, quae sunt, inmobilia esse, aut
omnia moueri, aut aliqua ex his moueri, aliqua
non moueri. item si damus ait et motum et
quietem, necesse est, aut alia semper moueri,
et alia numquam moueri, aut omnia simul nunc
quiescere, nunc moueri. de his inquit quid
magis uerum sit, requiramus. non esse omnia 5

---

1 ımmortalıſ *B* 2 ſylogıſmı *B* 5 quod autem ñ natū (ñ natū *rursus deleta*) non natum eſt *B* natum *post* quod *in ras. in P* 6 eſt ımmortalıſ *B* 8 ratıocınatıonem *B* 9 ımmortalıtate *PB* 12 ſunt *B* ſequuntur *B* 13 aſſenſio *B* 14 acquıeſcıt *B* 15 ſet *B* 16 aſſerere *B* aſtruıt *B* 22 naturę *P′* ımmobılē *P′*, ımmobīle *B* 23 tētet *P′* 24 ımmobılıa *PB* 28 *et* 29 nuc *P′*

inmobilia aspectus ipse testimonio est, quia sunt, quorum motum uidemus, rursus non moueri omnia uisus docet, quo inmota cognoscimus. sed nec omnia dicere possumus, modo motum pati, modo esse sine motu, quia sunt, quorum perpetuum motum uidemus, ut de caelestibus nulla dubitatio est, restat igitur ait ut sicut aliqua semper mouentur, ita sit 6 aliquid semper inmobile. ex his ut collectum sit, esse aliquid inmobile, nullus obuiat uel refellit. nam et uera diuisio est, et sectae Platonicae non repugnat, neque enim, siquid est inmobile, sequitur, ut hoc sit anima, nec qui dicit animam ex se moueri, iam moueri uniuersa confirmat, sed modum adstruit, quo anima mouetur; si quid uero est aliud inmobile, nihil ad hoc, quod de anima adstruitur, pertinebit. 7 quod et ipse Aristoteles uidens postquam docuit esse aliquid inmobile, hoc esse animam uult docere, et incipit adserere, nihil esse, quod ex se moueri possit, sed omnia, quae mouentur, ab alio moueri. quod si uere probasset, nihil ad patrocinium Platonicae sectae relinqueretur; quem ad modum enim credi posset, ex se moueri animam, si constaret, nihil esse, quod ex se possit moueri? in hac autem Aristotelica argumentatione huius modi diuisionis ordo contexitur. 8 ex omnibus, quae mouentur inquit alia per se mouentur, alia ex accidenti. et ex accidenti inquit mouentur, quae cum ipsa non moueantur, in eo tamen sunt, quod mouetur, ut in naui sarcina seu uector quiescens, aut etiam, cum pars mouetur, quiescente integritate, ut

---

1 ımmobılıa *PB* 2 non uıdemuſ *B* 3 ımmota *PB* 8 mouentur ıta ſıt alıqđ ſēp *om. P'* 9 *et* 12 ımmobıle *PB* 10 ımmobıle *P*, *om. B* obuıat * *P* 12 eſt *om. B* 14 aſtruıt *B* 15 ſed quıd *ut uid. P'* 15 *et* 18 ımmobıle *PB* 16 aſtruıtur *B* 19 aſſerere *B* 20 ſet *B* 21 a *P'* 25 dıuıſıoneſ *P'* 27 et ex accıdentı *om. B*

siquis stans pedem manumue uel caput agitet.
per se autem mouetur, quod neque ex acci- 9
denti neque ex parte sed et totum simul moue-
tur, ut cum ad superiora ignis ascendit. et
de his quidem, quae ex accidenti mouentur,
nulla dubitatio est, quin ab alio moueantur;
probabo autem inquit, etiam ea, quae per se
mouentur, ab alio moueri. ex omnibus enim 10
ait, quae per se mouentur alia causam motus
intra se possident, ut animalia, ut arbores,
quae sine dubio ab alio intelleguntur moueri,
a causa scilicet, quae in ipsis latet, nam
causam motus ab eo, quod mouetur, ratio se-
questrat, alia uero aperte ab alio mouentur,
id est aut ui aut natura. et ui moueri dicimus 11
omne iaculum, quod cum de manu iaculantis
recessit, suo quidem motu ferri uidetur, sed
origo motus ad uim refertur. sic enim non
numquam et terram sursum et ignem deorsum
ferri uidemus, quod alienus sine dubio cogit
inpulsus. natura uero mouentur uel grauia, 12
cum per se deorsum, uel leuia, cum sursum
feruntur, sed et haec dicendum est ab alio
moueri, licet a quo habeatur incertum. ratio 13
enim ait deprehendit, esse nescio quid, quod
haec moueat. nam si sponte mouerentur,
sponte etiam starent, sed nec unam uiam
semper agerent, immo per diuersa moue-
rentur, si spontaneo ferrentur agitatu. cum
uero hoc facere non possint, sed leuibus
semper ascensus et descensus grauibus de-
putatus sit, apparet, eorum motum ad certam

---

3 ſet *omisso* et *B* 5 ex *om.* *P'* 14 aperto *P'* apte apte *B'* 15 ** mouerı *P* 17 exceſſıt *B* 21 ımpulſuſ *PB* uel *in ras. in P* 22 leuıorū (l *in ras.*) *P'* 23 feruntur *om.* *B'* 23 *et* 27 ſet *B* 29 *ad* ferrentur *add.* t ferentur *B*m

et constitutam naturae necessitatem referri.
14 haec sunt et his similia, quibus Aristoteles omne,
quod mouetur, ab alio moueri probasse se credidit.
sed Platonici, ut paulo post demonstrabitur, argumenta
15 haec arguta magis quam uera esse docuerunt. nunc
sequens eiusdem iungenda diuisio est, qua non posse
animam ex se moueri, etiam si hoc alia res facere
posset, laborat ostendere. et huius rei primam pro-
positionem ab illis mutuatur, quae sibi aestimat con-
16 stitisse. sic enim ait: cum igitur omne, quod
mouetur, constet ab alio moueri, sine dubio
id, quod primum mouet, quia non ab alio
mouetur — neque enim haberetur iam primum,
si ab alio moueretur — necesse est inquit ut
17 aut stare dicatur aut se ipsum mouere. nam
si ab alio moueri dicatur, illud quoque, quod
id mouet, dicetur ab alio moueri, et illud
rursus ab alio, et in infinitum inquisitio ista
casura est, numquam exordia prima reperiens,
si semper aliud ea, quae putaueris prima,
18 praecedit. restat igitur inquit ut, si quod
primum mouet, non dicatur stare, ipsum se
mouere dicatur. et sic erit in uno eodemque
aliud, quod mouet, aliud, quod mouetur, si
quidem in omni ait motu tria haec sint necesse
est, id quod mouet, et quo mouet, et quod
19 mouetur. ex his, quod mouetur, tantum mo-
uetur, non etiam mouet, cum illud, quo fit
motus, et moueatur et moueat, illud uero, quod
mouet, non etiam mouetur, ut ex tribus sit
commune, quod medium, duo uero sibi con-

---

1 naturę *om.* *P'* 3 ſe *om.* *P* 4 ſet *B* *ut *P* 6 diuiſio eſt iungenda *B* 12 ū *in* primū *in ras. in* *P* 14 inquid ut auſtrare *P'* 16 moueri ab alio *PB* quod eū mouet *P* 18 requiſitio *B* 21 **p̄cedit *P* reſta *P* inquid *P'* 24 mouetur *ante* aliud *B'* 26 id eſt qᵭ *P* 29 motus *p*, moue *P'*

traria intellegantur. nam sicut est, quod mo- 20
uetur et non mouet, ita est inquit quod mouet
et non mouetur, propter quod diximus, quia,
cum omne, quod mouetur, ab alio moueatur, si
quod mouet, et ipsum mouetur, quaeremus
semper motus huius nec umquam inueniemus
exordium. deinde siquid se mouere dicatur, 21
necesse est inquit ut aut totum a toto aut
partem a parte aut partem a toto aut totum a
parte existimemus moueri, et tamen motus
ille seu a toto seu a parte procedat, alterum
sui postulabit auctorem. ex his omnibus in unum 22
Aristotelica ratiocinatio tota colligitur hoc modo:
omne quod mouetur, ab alio mouetur, quod
igitur primum mouet, aut stat aut ab alio et
ipsum mouetur, sed si ab alio, iam non potest
hoc primum uocari, et semper, quod primum
moueat requiremus, restat ut stare dicatur,
stat igitur quod primum mouet. contra Platonem 23
ergo, qui dicit animam motus esse principium, in
hunc modum conponitur syllogismus anima principium motus est, principium autem motus
non mouetur, igitur anima non mouetur. et
hoc est, quod primo loco uiolenter obiecit, nec eo
usque persuadere contentus, animam non moueri, aliis
quoque rationibus non minus uiolentis perurget.
nullum inquit initium idem potest esse ei, 24
cuius est initium. nam apud geometras principium lineae punctum dicitur esse, non linea,
apud arithmeticos principium numeri non est
numerus. item causa nascendi ipsa non nascitur, et ipsa ergo motus causa uel initium
non mouetur, ergo anima, quae initium motus

2 ınquıd *P′* 4 ſıc *B* 7 ınquıd *P′* 9 aut partē a toto aut totū a parte *om. B′* 10 ęſtımemuſ *B* 12 ſuı∗ *P* autorē *P′*, actorē *B* 16 ſet *B* 19 ſat *P′* 21 ſılogıſmuſ *B* 29 pu^{n}ctuſ *P* 32 ergo] ıgıtur *B* motuſ∗ *P*

25 est, non mouetur. additur hoc quoque numquam inquit fieri potest, ut circa unam eandemque rem uno eodemque tempore contrarietates ad unum idemque pertinentes eueniant; scimus autem, quia mouere facere est, et moueri pati est, ei igitur quod se mouet simul euenient duo sibi contraria et facere et pati, quod inpossibile est, anima igitur non potest se
26 mouere. item dicit si animae essentia motus esset, numquam quiesceret a motu, nihil est enim quod recipiat essentiae suae contrarietatem. nam ignis numquam frigidus erit, nec nix sponte umquam calescet, anima autem non numquam a motu cessat, non enim semper corpus uidemus agitari, non igitur animae essentia motus est, cuius contrarietatem receptat.
27 ait etiam anima, si aliis causa motus est, ipsa sibi causa motus esse non poterit; nihil est enim inquit quod eiusdem rei sibi causa sit, cuius est alii ut medicus, ut exercitor corporum sanitatem uel ualentiam, quam ille aegris hic luctatoribus praestat, non utique ex
28 hoc etiam sibi praestant. item dicit omnis motus ad exercitium sui instrumento eget, ut singulorum artium usus docet, ergo uidendum, ne et animae ad se mouendum instrumento opus sit, quod si inpossibile iudicatur, et illud inpossibile erit, ut anima ipsa se moueat.
29 item dicit si mouetur anima, sine dubio cum reliquis motibus et de loco et in locum mouetur. quod si est, modo corpus ingreditur, modo rursus egreditur, et hoc frequenter

---

2 *et* 19 ınquıd *P′* 5 & mouere *P′* 6 eueniunt *B* 8 ınpoſſibıle *pB* 10 quıeſcere *B′* 20 *post* cuıuſ *deleta* ſ · reı · ſ · | cauſa *in P* exercıtator *B* 26 a ſe *P* 27 *et* 28 ımpoſſibile *B* m(ue)oat *P* 30 et *ante* ın *om.* *B*

exercet, sed hoc uidemus fieri non posse, non
igitur mouetur. his quoque addit si anima se 30
mouet, necesse est, ut aliquo motus genere se
moueat, ergo aut in loco se mouet aut se ipsam
pariendo se mouet aut se ipsam consumendo
aut se augendo aut se minuendo, haec sunt
enim ait motus genera. horum inquit singula, 31
quem ad modum possint fieri, requiramus. si
in loco se mouet, aut in rectam lineam se
mouet aut sphaerico motu in orbem rotatur.
sed recta linea infinita nulla est, nam quae- 32
cumque in natura intellegatur linea, quo-
cumque fine sine dubio terminatur, si ergo
per lineam terminatam anima se mouet, non
semper mouetur, nam cum ad finem uenitur,
et inde rursus in exordium reditur, necesse
est interstitium motus fieri in ipsa permuta-
tione redeundi. sed nec in orbem rotari 33
potest, quia omnis sphaera circa aliquid in-
mobile, quod centron uocamus, mouetur, si
ergo et anima sic mouetur, aut intra se habet,
quod inmobile est, et ita fit, ut non tota mo-
ueatur, aut si non intra se, sequetur aliud
non minus absurdum, ut centron foris sit,
quod esse non poterit, constat ergo ex his ait
quod in loco se non moueat. sed si ipsa se 34
parit, sequitur, ut eandem et esse et non esse
dicamus, si uero se ipsa consumit, non erit in-
mortalis, quod si se aut auget aut minuit,
eadem simul et maior se et minor reperietur.
et ex his talem colligit syllogismum: si anima se 35

1 *et* 18 ſet *B* 5 parıendo *Pb*: conſumendo *B* 7 ḝenī *P* 9 aut ın rectā lıneā ſe moı (*cetera marg. abscissa perierunt*) *add.* *B*ᵐ 10 ſperıco *B* 16 ınde *om.* *B* 19 ſpera *B* 19 *et* 22 ımmobıle *PB* 23 ſequıtur *B* 24 nomınuſ *P'* 27 ımmortalıſ *PB* 31 ſılogıſmū *B*

mouet, aliquo motus genere se mouet, nullum autem motus genus, quo se moueat inuenitur, non se igitur mouet.

XV Contra has tam subtiles et argutas et ueri similes argumentationes accingendum est secundum sectatores Platonis, qui inceptum, quo Aristoteles tam ueram tamque ualidam definitionem magistri sauciare
2 temptauerat, subruerunt. neque uero tam inmemor mei aut ita male animatus sum, ut ex ingenio meo uel Aristoteli resistam uel adsim Platoni, sed ut quisque magnorum uirorum, qui se Platonicos dici gloriabantur, aut singula aut bina defensa ad ostentationem suorum operum reliquerunt, collecta haec in unum continuae defensionis corpus coaceruaui, adiecto, siquid post illos aut sentire fas erat aut
3 audere in intellectum licebat. et quia duo sunt, quae adserere conatus est, unum, quo dicit nihil esse, quod ex se moueatur, alterum, quo animam hoc esse non posse confirmat, utrique resistendum est, ut et constet, posse aliquid ex se moueri, et animam hoc esse
4 clarescat. in primis igitur illius diuisionis oportet nos cauere praestigias, in qua enumerans aliqua, quae ex se mouentur, et ostendens, illa quoque ab alio moueri, id est a causa interius latente, uidetur sibi probasse omnia, quae mouentur, etiam si ex se mo-
5 ueri dicantur, ab alio tamen moueri. huius enim rei pars uera est, sed est falsa conclusio. nam esse aliqua, quae cum ex se moueri uideantur, ab alio tamen constet moueri, nec nos diffitemur, non tamen omnia, quae ex se mouentur, hoc sustinent, ut ab
6 alio ea moueri necesse sit. Plato enim cum dicit animam ex se moueri id est cum *αὐτοκίνητον* uocat,

---

4 tā *in ras. in P* 8 ımmemor *B* 10 *et* 27 ſet *B* 12 aubına *P* 14 coarceua|uı *B* 16 ın *om. B* 17 afſerere *B* conantur *corr. in* conantuſ *in B* 27 prſ *P'* falſa *in ras. in P* 30 mouertur *P'* 31 neſceſſent. Plato *P'*

non uult eam inter illa numerari, quae ex se quidem uidentur moueri, sed a causa, quae intra se latet, mouentur, ut mouentur animalia auctore quidem alio sed occulto, nam ab anima mouentur — aut ut mouentur arbores, quarum etsi non uidetur agitator, a natura tamen eas interius latente constat agitari, sed Plato ita animam dicit ex se moueri, ut non aliam causam uel extrinsecus accidentem uel interius latentem huius motus dicat auctorem. hoc quem ad modum accipiendum sit, instruemus. ignem calidum 7
uocamus, sed et ferrum calidum dicimus, et niuem frigidam et saxum frigidum nuncupamus, mel dulce sed et mulsum dulce uocitamus, horum tamen singula de diuersis diuersa significant. aliter enim de igne, 8
aliter de ferro calidi nomen accipimus, quia ignis per se calet, non ab alio fit calidus, contra ferrum non nisi ex alio calescit, ut nix frigida, ut mel dulce sit, non aliunde contingit, saxo tamen frigus uel mulso dulcedo a niue uel melle proueniunt. sic et stare et 9
moueri tam de his dicitur, quae ab se uel stant uel mouentur, quam de illis, quae uel sistuntur uel agitantur ex alio, sed quibus moueri ab alio uel stare contingit, haec et stare desinunt et moueri, quibus autem idem est et esse et moueri, numquam a motu cessant, quia sine essentia sua esse non possunt, sicut ferrum amittit calorem, ignis uero calere non desinit. ab se ergo mouetur anima, licet et animalia 10
uel arbores per se uideantur moueri, sed illis quamuis interius latens, alia tamen causa, id est anima uel natura motum ministrat, ideo et amittunt hoc, quod aliunde sumpserunt, anima uero ita per se mouetur, ut ignis per se calet, nulla aduenticia causa uel illum

---

2 *et* 4 *et* 11 *et* 22 *et* 28 ſet *B*   2 inter *B'*   3 *ante* animalia *rasura 17 fere litt. in P*   5 uideatur *ut uid. P'*   15 ∗de *P*   17 et mel *B*   23 con|tigit *P*   24 aut̃ *om. P'*   25 eſine *B*   32 aduentitia *B*

11 calefaciente uel hanc mouente. nam cum ignem
calidum dicimus, non duo diuersa concipimus, unum
quod calefacit, alterum quod calefit, sed totum cali-
dum secundum naturam suam uocamus, cum niuem
frigidam, cum mel dulce appellamus, non aliud, quod
hanc qualitatem praestat, aliud, cui praestatur ac-
12 cipimus. ita et cum animam per se moueri dicimus,
non gemina consideratio sequitur mouentis et moti,
sed in ipso motu essentiam eius agnoscimus, quia,
quod est in igne nomen calidi, in niue uocabulum
frigidi, appellatio dulcis in melle, hoc necesse est de
anima *αὐτοκινήτου* nomen intellegi quod Latina con-
13 uersio significat per se moueri. nec te confundat,
quod moueri passiuum uerbum est, nec sicut secari
cum dicitur, duo pariter considerantur, quod secat et
quod secatur, itemque cum teneri dicitur, duo in-
telleguntur, quod tenet et quod tenetur, ita hic mo-
ueri duarum rerum significationem putes, quae mouet
14 et quae mouetur. nam secari quidem et teneri
passio est, ideo considerationem et facientis et
patientis amplectitur, moueri autem cum de his
quidem dicitur, quae ab alio mouentur, utramque
considerationem similiter repraesentat; de eo autem,
quod ita per se mouetur, ut sit *αὐτοκίνητον*, cum
moueri dicitur, quia ex se, non ex alio mouetur,
15 nulla potest suspitio passionis intellegi. nam et
stare licet passiuum uerbum non esse uideatur, cum
de eo tamen dicitur, quod stat alio sistente, ut stant
terrae defixae hastae significat passionem, sic et
moueri licet passiuum sonet, quando tamen nihil

---

1 hac *P'* 3 *et* 9 ſet *B* 5 apellamuſ *P'* *post* appellamuſ *sequitur* ſtellarum aliaſ (*p. 563, 3*) *in B* 9 motu etiam eiuſ *B*, *deinde* essentiam *add. b*, *deinde* agnoſcimuſ *B* 11 dul| (ul *add. b*) ulciſ *B* 12 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΙ *PB* (*in P sequitur unius litt. rasura*) 15 duo pariter *om. B'* 16 cum *om. B'* 19 ſeri quidem *P'* 23 autem *om. B* 25 mouori *P'* mouentur *B*

inest faciens, patiens inesse non poterit. et ut ab- 16
solutius liqueat, non uerborum sed rerum intellectu
passionem significari, ecce ignis cum fertur ad superna,
nihil patitur, cum deorsum fertur, sine dubio patitur,
quia hoc nisi alio inpellente non sustinet, et cum
unum idemque uerbum proferatur, passionem tamen
modo inesse modo abesse dicemus. ergo et moueri 17
idem in significatione est, quod calere, et cum
ferrum calere dicimus uel stilum moueri, quia utrique
hoc aliunde prouenit, passionem esse fateamur, cum
uero aut ignis calere aut moueri anima dicetur, quia
illius in calore et in motu huius essentia est, nullus
hic locus relinquitur passioni, sed ille sic calere sicut
moueri ista dicetur. hoc loco Aristoteles argutam de 18
uerbis calumniam sarciens Platonem quoque ipsum
duo, id est quod mouet et quod mouetur, significasse
contendit dicendo solum igitur quod se ipsum
mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit et aperte illum
duo expressisse proclamat his uerbis quod mouet
et moueri. sed uidetur mihi uir tantus nihil ignorare potuisse, sed in exercitio argutiarum talium
coniuentem sibi operam sponte lusisse. ceterum quis 19
non aduertat, cum quid dicitur se ipsum mouere, non
duo intellegenda? sicut et cum dicitur *ἑαυτὸν τιμωρούμενος* id est se puniens, non alter qui punit,
alter est qui punitur, et cum se perdere, se inuoluere,
se liberare quis dicitur, non necesse est unum facientem, alterum subesse patientem, sed hoc solum
intellectu huius elocutionis exprimitur, ut qui se
punit, aut qui se liberat, non ab alio hoc accepisse

---

2 *et* 13 *et* 22 ſet *B* 5 ımpellente *PB* 8 ſıgnıfıtıone *P'* 9 calere ferrū *P* 14 arıſtotelıſ *B* 20 duo *om.* *P* 23 conhıbentē *P* 24 quı *P* 25 duo *euanuit in B* ıntellıgenda *B* heauton *BP* tımor$\overset{\text{v}}{\text{e}}$ menoſ *P*, TIMOPVMENOC *B* 28 facıemtem *P'* 30 ıntellectū *P'*

sed ipse sibi aut intulisse aut praestitisse dicatur,
sic et de *αὐτοκινήτῳ* cum dicitur se ipsum mouet,
ad hoc dicitur, ut aestimationem alterius mouentis
20 excludat. quam uolens Plato de cogitatione legentis
eximere his, quae praemisit, expressit. nam quod
semper ait mouetur, aeternum est, quod
autem motum adfert alicui, quodque ipsum
mouetur aliunde, quando finem habet motus,
21 uiuendi finem habeat necesse est. quid his
uerbis inuenietur expressius clara significatione
testantibus non aliunde moueri quod se ipsum mouet,
cum animam ob hoc dicat aeternam, quia se ipsam
mouet et non mouetur aliunde? ergo se mouere hoc
solum significat, non ab alio moueri, nec putes,
quod idem moueat idemque moueatur, sed moueri
22 sine alio mouente se mouere est. aperte ergo constitit, quia non omne, quod mouetur, ab alio mouetur. ergo *αὐτοκίνητον* potest non ab alio moueri,
sed ne a se quidem sic mouetur, ut in ipso aliud sit,
quod mouet aliud quod mouetur, nec ex toto nec
pro parte, ut ille proponit, sed hoc solum se ipsum
23 mouere dicitur, ne ab alio moueri existimetur. sed
et illa de motibus Aristotelica diuisio quam supra
rettulimus, subripienti magis apta est quam probanti,
in qua ait sicut est quod mouetur et non mouet, ita est quod mouet et non mouetur.
24 constat enim quod omne quicquid mouetur mouet
alia, ut dicitur aut gubernaculum nauim aut nauis
circumfusum sibi aerem uel undas mouere. quid
autem est, quod non possit aliud, dum ipsum mouetur,
inpellere? ergo si uerum non est, ea, quae mouentur,

---

1 *et* 22 ſet *B* 2 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ *in ras. in P*, auTOKINHTO *B* 7 affert *B* 9 uidendi *P* 12 cum *et* ſe ipſam *et* 16 ſe mouere eſt *euanuerunt in B* 18 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΝ *praeter* ΑΥ *in ras. in P*, aut OCINETON *B* 22 aeſtimetur *P* 24 retulimuſ *pP* 27 quod *om. B* 28 nauē *P'* 31 impellere *PB* ea *in ras. in P*

alia non mouere, non constat illud, ut aliquid, quod
moueat nec tamen moueatur, inuenias. illa igitur 25
magis probanda est in decimo de legibus a Platone
motuum prolata diuisio. omnis motus inquit aut
et se mouet et alia aut ab alio mouetur et
alia mouet. et prior ad animam, ad omnia uero
corpora secundus refertur. hi ergo duo motus et
differentia separantur et societate iunguntur, commune
hoc habent, quod et prior et secundus mouent alia,
hoc autem differunt, quod ille a se hic ab alio mo-
uetur. ex his omnibus, quae eruta de Platonicorum 26
sensuum fecunditate collegimus, constitit non esse
uerum, omnia quae mouentur ab alio moueri, ergo
nec principium motus ad deprecandam alterius mo-
uentis necessitatem stare dicetur, quia potest se
ipsum, ut diximus, mouere alio non mouente. ener- 27
uatus est igitur syllogismus, quem praemissa uaria
et multiplici diuisione collegerat, id est anima prin-
cipium motus est, principium autem motus
non mouetur, igitur anima non mouetur.
restat, ut quia constitit posse aliquid per se moueri
alio non mouente, animam hoc esse doceatur, quod
facile docebitur, si de manifestis et indubitabilibus
argumenta sumamus. homini motum aut anima 28
praestat aut corpus aut de utroque permixtio. et
quia tria sunt, de quibus inquisitio ista procedit, cum
neque a corpore neque a permixtione praestari hoc
posse constiterit, restat, ut ab anima moueri hominem
nulla dubitatio sit. nunc de singulis ac primum de 29
corpore loquamur. nullum inanimum corpus suo
motu moueri manifestius est quam ut adserendum sit,

4 p. 894 B

1 aut *B* 5 aut ſe *B* 8 cūmune *P'* 10 & *ante* diffe-runt *om.* *P'* 14 mouenti *P* 15 dicetur ſtare *B* 17 ſilo-giſmuſ *B* 18 collegerit *P* 22 hoc eſſe animam *B* 24 ſumamuſ argumenta (*corr. ex* argumentum) *B* 31 aſſerendum *B*

nihil est autem quod, dum inmobile sit, aliud possit
30 mouere, igitur corpus hominem non mouet. uidendum, ne forte animae et corporis ipsa permixtio hunc sibi motum ministret. sed quia constat motum corpori non inesse, si nec animae inest, ex duabus rebus motu carentibus nullus motus efficitur, sicut nec ex duabus dulcibus amaritudo nec ex duabus amaris dulcedo proueniet nec ex gemino frigore calor aut frigus ex gemino calore nascetur, omnis enim qualitas geminata crescit, numquam ex duplicatis similibus contrarietas emergit: ergo nec ex duabus inmobilibus motus erit, hominem igitur permixtio non
31 mouebit. hinc inexpugnabilis syllogismus ex confessarum rerum indubitabili luce colligitur animal mouetur, motum autem animali aut anima praestat aut corpus aut ex utroque permixtio, sed neque corpus neque permixtio motum praestat, igitur
32 anima motum praestat. ex his apparet animam initium motus esse, initium autem motus tractatus superior docuit per se moueri, animam ergo *αὐτοκίνητον* esse, id est per se moueri nulla dubitatio est.

XVI Hic ille rursus obloquitur, et alia de initiis disputatione confligit, eadem enim hic soluendo repetemus, quae supra in ordinem obiecta digessimus. non possunt inquit eadem initiis suis esse, quae inde nascuntur, et ideo animam, quae initium motus est, non moueri, ne idem sit initium et quod de initio nascitur, id est ne
2 motus ex motu processisse uideatur. ad haec facilis et absoluta responsio est, quia, ut principia et haec, quae de principiis prodeunt, in aliquo non

---

1 ımmobıle *BP* 3 cōmıxtıo *B* 4 mınıſtrent ſet *B* 5 non eſſe *PB* 9 ex *om.* *B* 12 ımmobılıbuſ *BP* pmıxtıo * *P* 13 ſılogıſmuſ *B* 14 ındubıtabıta *ut uid.* *P'* 20 anıma *B* ΑΥΤΟ- *in ras. in P* 22 *super* de initiis *add.* de propositis *p* 25 ınquıd *P'* 28 id est] ıdem *B* 31 prıncıpıū *P'*

numquam inter se differre fateamur, numquam tamen
ita sibi possunt esse contraria, ut aduersa sibi sunt
stare et moueri. nam si albi initium nigrum uo- 3
caretur, et siccum esset humoris exordium, bonum
de malo, ex amaro initio dulce procederet. sed non
ita est, quia usque ad contrarietatem initia et se-
quentia dissidere natura non patitur, inuenitur tamen
inter ipsa non numquam talis differentia, qualis inter
se origini progressionique conueniat, ut est hic quo-
que inter motum, quo mouetur anima et quo mouet
cetera. non enim animam Plato simpliciter motum 4
dixit sed motum se mouentem. inter motum ergo
se mouentem et motum, quo mouet cetera, quid
intersit, in aperto est, si quidem ille sine auctore est,
hic aliis motus auctor est. constitit ergo, neque
adeo posse initia ac de initiis procreata differre, ut
contraria sibi sint, nec tamen hic moderatam
differentiam defuisse. non igitur stabit principium
motus, quod ille artifici conclusione collegit. his 5
tertia, ut meminimus, successit obiectio uni rei con-
traria simul accidere non posse, et quia con-
traria sibi sunt mouere et moueri, non posse
animam se mouere ne eadem et moueatur et
moueat. sed hoc superius adserta dissoluunt, si
quidem constitit in animae motu duo non intellegenda,
quod moueat et quod moueatur, quia nihil est aliud
ab se moueri quam moueri alio non mouente. nulla
est ergo contrarietas, ubi quod fit unum est, quia fit
non ab alio circa alium, quippe cum ipse motus
animae sit essentia. ex hoc ei, ut supra rettulimus, 6
nata est occasio quarta certaminis. si animae

---

3 ſi* *P*, ſic *B* 5 *et* 12 *et* 24 ſet *B* 7 diſſereere *corr. in* diſſedere *B*, diſſide *B*m non *om.* *B'* 15 hic — auctor eſt *om.* *P'* 17 moderatam differentiam hic *B* 19 quo *P'* 21 ut quia *P* 23 nec *B* 24 diſſoluit *P'* 28 ergo *om.* *B* 30 anima *ut uid.* *P'* retulimuſ *B* 31 certami|nimiſ *B*

essentia motus est inquit cur interdum quie-
scit, cum nulla alia res contrarietatem propriae
admittat essentiae? ignis, cuius essentiae
calor inest, calere non desinit, et quia frigi-
dum niuis in essentia eius est, non nisi
semper est frigida, et anima igitur eadem
ratione numquam a motu cessare deberet. sed
7 dicat uelim, quando cessare animam suspicatur. si
mouendo se inquit moueat et corpus, necesse
est utique, quando non moueri corpus uide-
mus, animam quoque intellegamus non moueri.
8 contra hoc in promptu est gemina defensio. primum
quia non in hoc deprehenditur motus animae, si
corpus agitetur, nam et cum nulla pars corporis
moueri uidetur in homine, tamen ipsa cogitatio aut
in quocumque animali auditus uisus odoratus et simi-
lia, sed et in quiete ipsa spirare somniare, omnia
9 haec motus animae sunt. deinde quis ipsum corpus
dicat inmobile, etiam dum non uidetur agitari, cum
incrementa membrorum aut si iam crescendi aetas et
tempus excessit, cum saltus cordis cessationis in-
patiens, cum cibi ordinata digeries naturali dispen-
satione inter uenas et uiscera sucum ministrans, cum
ipsa collectio fluentorum perpetuum corporis testetur
agitatum? et anima igitur aeterno et suo motu, sed
et corpus quam diu ab initio et causa motus anima-
tur, semper mouetur. hinc eidem fomes quintae ortus
10 est quaestionis. si anima inquit aliis causa motus
est, ipsa sibi causa motus esse non poterit,
quia nihil est, quod eiusdem rei et sibi et

---

1 quur *P* 2 proprıetatem *B'* 3 ıgnıſ cuıuſ eēn (*cetera pars uoc. marg. recisa periit*) *add. B*m 7 *et* 17 ſet *B* 9 ınquıd *ut uid. P'* 10 uıdeamuſ *B* 12 dıffenſio *P* 14 ar *in* parſ *in ras. in P* 15 uıdeatur *B* 16 et hıſ ſımılıa *B* 19 ımmobıle *B* non *om. P'* 20 membrorū * *P* 21 ımpatıenſ *BP* 24 corpıſ *B* 25 agıta *P'* anımal *B* 28 ınquıd *P'*

aliis causa sit. ego uero licet facile possim probare
plurima esse, quae eiusdem rei et sibi et aliis causa
sint, ne tamen studio uidear omnibus, quae adserit,
obuiare, hoc uerum esse concedam, quod et pro uero
habitum ad adserendum motum animae non nocebit.
et enim animam initium motus et causam uocamus. 11
de causa post uidebimus. interim constat omne
initium inesse rei, cuius est initium, et ideo quicquid
in quamcumque rem ab initio suo proficiscitur, hoc
in ipso initio reperitur. sic initium caloris non potest
non calere. ignem ipsum, de quo calor in alia
transit, quis neget calidum? sed ignis inquit non 12
se ipse calefacit, quia natura totus est cali-
dus. teneo quod uolebam, nam nec anima ita se
mouet, ut sit inter motum mouentemque discretio,
sed tota ita suo motu mouetur, ut nihil possis sepa-
rare quod moueat. haec de initio dicta sufficient. 13
de causa uero quoniam spontanea coniuentia con-
cessimus, nequid eiusdem rei et sibi et aliis causa
sit, libenter adquiescimus, ne anima, quae aliis causa
motus est, sibi causa motus esse uideatur. his enim
causa motus est, quae non mouerentur, nisi ipsa
praestaret, illa uero ut moueatur, non sibi ipsa lar-
gitur, sed essentiae suae est quod mouetur. ex hoc 14
quaestio, quae sequitur, iam soluta est. tunc enim
forte concedam, ut ad motus exercitium instrumenta
quaerantur, quando aliud est quod mouet, aliud quod
mouetur. in anima uero hoc nec scurrilis iocus sine
damno uerecundiae audebit expetere, cuius motus est

---

1 ſınt *P′* ego — 2 cauſa ſint *om. P′* 3 uıdear aſtudıſ *B* aſſerıt *B* 5 abıtum *P′* aſſerendum *B* 12 ınquıt ıgnıſ *B* ınquıd *P′* 15 motā *P* et moueutem *B* 16 ſet *B* ſepare *B* 17 ſuffıcıaent *P′* 18 quonıam *om. P′* conı$\overset{ben}{***}$tıa *P* acquıeſcımuſ *B* 21 & *ante* ſıbı *ut uid. deletum in P* 21 eſt ac ſıbı *B* 22 nı ıpſa *P* 24 eſcīę (ſen *supra*) *P* 28 cur *in* ſcur|rılıſ *in ras. in P* 29 dāpno *B* eſt motuſ *B*

in essentia, cum ignis licet ex causa intra se latente moueatur, nullis tamen instrumentis ad superna conscendat, multoque minus haec in anima quaerenda
15 sint, cuius motus essentia sua est. in his etiam, quae secuntur, uir tantus et alias ultra ceteros serius similis cauillanti est. si mouetur inquit anima, inter ceteros motus etiam de loco in locum mouetur, ergo modo ait corpus egreditur, modo rursus ingreditur, et in hoc exercitio saepe uersatur, quod fieri non uidemus; non igitur
16 mouetur. contra hoc nullus est, qui non sine haesitatione respondeat, non omnia, quae mouentur, etiam de loco in locum moueri. aptius denique in eum similis interrogatio retorquenda est. moueri arbores dicis? quod cum, ut opinor, annuerit, pari dicacitate ferietur: si mouentur arbores, sine dubio, ut tu dicere soles, inter alios motus etiam de loco in locum mouentur, hoc autem uidemus per se eas facere non posse; igitur
17 arbores non mouentur. sed ut hunc syllogismum additamento serium facere possimus, postquam dixerimus ergo arbores non mouentur, adiciemus sed mouentur arbores, non igitur omnia, quae mouentur, etiam de loco in locum mouentur. et ita finis in exitum sanae conclusionis euadet: si ergo arbores fatebimur moueri quidem, sed apto sibi motu, cur hoc animae negemus, ut motu
18 essentiae suae conueniente moueatur? haec et alia ualide dicerentur, etiam si hoc motus genere moueri anima non posset, cum uero et corpus animet accessu et a corpore certa constituti temporis lege discedat, quis eam neget etiam in locum, ut ita

1 cuiuſ | ignıſ *B′* 4 ſua eſt *non comparent amplius in B* 5 ſequuntur *PB* 6 cauıllantı ſeriuſ | ſimılıſ eſt *B* 9 rurſuſ *om. P′* 15 dıceſ *B* 20 *et* 22 *et* 26 ſet *B* 20 ſıllogıſmū *P*, ſylogıſmū *B* 21 poſſumuſ *P′* 26 apto quidem ſıbı *B* 30 et *om. B* 31 corpre *B* lege tēporiſ *P* tpıſ *B*

dicam, moueri? quod autem non saepe sub uno 19
tempore accessum uariat et recessum, facit hoc dis-
positio arcana et consulta naturae, quae ad animalis
uitam certis uinculis continendam tantum animae
iniecit corporis amorem, ut amet ultro quo deuincta
est, raroque contingat, ne finita quoque lege tem-
poris sui maerens et inuita discedat. hac quoque 20
obiectione, ut arbitror, dissoluta ad eas interroga-
tiones, quibus nos uidetur urguere, ueniamus. si
mouet inquit se anima, aliquo motus genere se
mouet. dicendumne est igitur animam se in
locum mouere? ergo ille locus aut orbis aut
linea est. an se pariendo seu consumendo
mouetur? sene auget an minuit? aut pro-
feratur ait in medium aliud genus motus, quo
eam dicamus moueri. sed omnis haec interro- 21
gationum molesta congeries ex una eademque defluit
male conceptae definitionis astutia. nam quia semel
sibi proposuit, omne quod mouetur ab alio moueri,
omnia haec motuum genera in anima quaerit, in
quibus aliud est quod mouet, aliud quod mouetur,
cum nihil horum cadere in animam possit, in qua
nulla discretio est mouentis et moti. quis est 22
igitur dicit aliquis aut unde intellegitur animae
motus, si horum nullus est? sciet hoc quisquis
nosse desiderat uel Platone dicente uel Tullio: quin
etiam ceteris, quae mouentur, hic fons hoc
principium est mouendi. quanta sit autem uoca- 23
buli huius expressio, quo anima fons motus uocatur,

---

2 tp̄e *B*, *quod amplius non notabo* 3 archana *P* 5 cor-
pıſ *B*, *quod amplius non notabo* qđ | ıuncta ÷ *P*, quod |
uıncta ē *B* 6 quoque *om.* *P* 9 urguere uıdetur *P* 11 dı-
cendum *B′* 13 seu] an *B* 15 ın medıum aıt *B* 16 ſet *B*
17 defluıt *om.* *P′* 18 dıffınıtıonıſ *B* ſemel *om.* *P* 21 eſt
quod mouetur *ut uid.* *P′* 22 ın anımam cadere *B* 23 eſt
om. *B* 24 ıntellıgıtur *B* 25 quıſquıſ noſſe *in ras. in* *P*
27 ceterıſ *om.* *P′* 28 est] eſſe *B* uocabulı *praeter* bulı
in ras. in *P*

facile repperies, si rei inuisibilis motum sine auctore
atque ideo sine initio ac sine fine prodeuntem et
cetera mouentem mente concipias, cui nihil similius
de uisibilibus quam fons potuerit reperiri, qui ita
principium est aquae, ut cum de se fluuios et lacus
procreet, a nullo nasci ipse dicatur, nam si ab alio
24 nasceretur, non esset ipse principium. et sicut fons
non semper facile deprehenditur, ab ipso tamen qui
funduntur, aut Nilus est aut Eridanus aut Hister aut
Tanais, et ut illorum rapacitatem uidendo admirans
et intra se tantarum aquarum originem requirens
cogitatione recurris ad fontem et hunc omnem motum
intellegis de primo scaturriginis manare principio,
ita cum corporum motum, seu diuina seu terrena
sint, considerando quaerere forte auctorem uelis, mens
tua ad animam quasi ad fontem recurrat, cuius
motum etiam sine corporis ministerio testantur
25 cogitationes gaudia spes timores. nam motus eius
est boni malique discretio, uirtutum amor, cupido
uitiorum, ex quibus effluunt omnes inde nascentium
rerum meatus, motus enim eius est quicquid irascimur
et in feruorem mutuae collisionis armamur, unde pau-
latim procedens rabies fluctuat proeliorum, motus eius
est quod in desideria rapimur, quod cupiditatibus
alligamur, sed hi motus si ratione gubernentur, pro-
ueniunt salutares, si destituantur, in praeceps et
26 rapiuntur et rapiunt. didicisti motus animae, quos
modo sine ministerio corporis, modo per corpus
exercet. si uero ipsius mundanae animae motus re-
quires, caelestem uolubilitatem et sphaerarum subia-
centium rapidos impetus intuere, ortum occasumue

---

1 repıeſ *B* 3 capıaſ *P* 4 funſ *ut uid.* *P'* poterıt *P* 7 ıpſe *om.* *P* 9 herıdanuſ *P* 10 rapıdıtatem *P* ammı-ranſ *P* 11 ſe *P*, te *B* 13 ıntellıgıſ *B* ſaturrıgınıſ *P'* 14 motuſ *P* 15 forte *om.* *P* 21 enım *om.* *B* 22 Vnde pau- *in ras. in* *P* 25 agıtamur *P* hıı *B* 29 reqraſ *B* 30 & ſperarū *bis posuit* *P'* ſperarum *B*

solis, cursus siderum uel recursus, quae omnia anima mouente proueniunt, inmobilem uero eam dicere, quae mouet omnia, Aristoteli non conuenit, qui quantus in aliis sit probatum est, sed illi tantum, quem uis naturae, quem ratio manifesta non moueat.

Edocto igitur atque adserto animae motu Afri- XVII
canus, qualiter exercitio eius utendum sit, in haec
uerba mandat et praecipit: hanc tu exerce optu- 2
mis in rebus. sunt autem optumae curae de
salute patriae, quibus agitatus et exercitatus
animus uelocius in hanc sedem et domum suam
peruolabit, idque ocius faciet, si iam tum,
cum erit inclusus in corpore, eminebit foras,
et ea, quae extra erunt, contemplans, quam
maxime se a corpore abstrahet. namque 3
eorum animi, qui se corporis uoluptatibus
dediderunt, earumque se quasi ministros prae-
buerunt, inpulsuque lubidinum uoluptatibus
oboedientium deorum et hominum iura uio-
lauerunt, corporibus elapsi circum terram
ipsam uolutantur, nec hunc in locum nisi
multis exagitati saeculis reuertuntur. in supe- 4
riore huius operis parte diximus alias otiosas, alias
negotiosas esse uirtutes, et illas philosophis, has
rerum publicarum rectoribus conuenire, utrasque
tamen exercentem facere beatum. hae uirtutes inter-
dum diuiduntur, non numquam uero miscentur, cum
utrarumque capax et natura et institutione animus
inuenitur. nam siquis ab omni quidem doctrina 5
habeatur alienus, in re publica tamen et prudens et
temperatus et fortis et iustus sit, hic a feriatis re-

2 immobilem *BP* 4 quem *PB*^{m}, quae *B* 6 igitur *om. B* afſerto *B* 8 p̄cipit dicenſ *P* optimiſ *PB* 9 optimę *PB* 11 ut otiuſ *B* 12 otiuſ *B* 14 erant *B'* 16 corporiſ *om. P* 18 impulſuque *BP* libidinū *PB* 19 obedientiū *B* et omnium iura *B* uiolar̃ *P*, uiolauer̃ *B* 22 multiſ | ſeculiſ exactiſ *P* 31 temperanſ *P*

motus eminet tamen actualium uigore uirtutum, qui-
6 bus nihilo minus caelum cedit in praemium. siquis
uero insita quiete naturae non sit aptus ad agendum,
sed solum optima conscientiae dote erectus ad supera,
doctrinae supellectilem ad exercitium diuinae disputa-
tionis expendat, sectator caelestium, deuius caducorum,
is quoque ad caeli uerticem otiosis uirtutibus sub-
7 uehetur. saepe tamen euenit, ut idem pectus et
agendi et disputandi perfectione sublime sit, et caelum
8 utroque adipiscatur exercitio uirtutum. Romulus nobis
in primo genere ponatur, cuius uita uirtutes num-
quam deseruit, semper exercuit, in secundo Pytha-
goras, qui agendi nescius fuit, artifex disserendi, et
solas doctrinae et conscientiae uirtutes secutus est,
sit in tertio ac mixto genere apud Graecos Lycurgus
et Solon, inter Romanos Numa, Catones ambo, multi-
que alii, qui et philosophiam hauserunt altius, et
firmamentum rei publicae praestiterunt, soli enim
sapientiae otio deditos ut abunde Graecia tulit, ita
9 Roma nesciuit. quoniam igitur Africanus noster,
quem modo auus praeceptor instituit, ex illo genere
est, quod et de doctrina uiuendi regulam mutuatur
et statum publicum uirtutibus fulcit, ideo ei perfectio-
10 nis geminae praecepta mandantur. sed ut in castris
locato ac sudanti sub armis primum uirtutes politicae
suggeruntur his uerbis: s u n t a u t e m o p t u m a e c u r a e
d e s a l u t e p a t r i a e, q u i b u s a g i t a t u s e t e x e r c i t a-
t u s a n i m u s u e l o c i u s i n h a n c s e d e m e t d o m u m

---

2 nıholo mınuſ *B'* nıhıl homıꝛ̃ cęlū, *deinde* (*in ras.*) cędıt ın *P* 3 quıete *P*: uırtute (*deinde* u *mutata in* q *ceteraque elementa deleta*) *B* 4 *et* 24 ſet *B* erecī ∗ *P* 6 *pro* deuıuſ *ante* caducorum *deletum* de huı' *in B* 7 hıſ *P* 9 ſublıme perfectıone *B* 12 phıtogoraſ *P*, pytagoraſ *B* 14 ſequutuſ *P* 15 tertıo admıxto *B* lıcurguſ *B* 16 catonıſ *P'* 17 auxer̃ *P* 18 reı · p. *P* 19 habunde *P* 21 quē ad modū *ut uid. P'* 23 ei] & *P* 24 gemınę perfectıonıſ *P* 25 prımum uırtuteſ *om. B* 26 optımę *PB*

suam peruolabit. deinde quasi non minus docto 11 quam forti uiro philosophis apta subduntur, cum dicitur idque ocius faciet, si iam tunc, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. haec enim illius sunt 12 praecepta doctrinae, quae illam dicit mortem philosophantibus appetendam, ex qua fit, ut adhuc in corpore positi corpus ut alienam sarcinam, in quantum patitur natura, despiciant, et facile nunc atque oportune uirtutes suadet, postquam quanta et quam diuina praemia uirtutibus debeantur edixit. sed quia inter 13 leges quoque illa inperfecta dicitur, in qua nulla deuiantibus poena sancitur, ideo in conclusione operis poenam sancit extra haec praecepta uiuentibus, quem locum Er ille Platonicus copiosius executus est, saecula infinita dinumerans, quibus nocentium animae in easdem poenas saepe reuolutae sero de tartaris permittuntur emergere, et ad naturae suae principia, quod est caelum, tandem impetrata purgatione remeare. necesse est enim, omnem animam ad originis 14 suae sedem reuerti, sed quae corpus tamquam peregrinae incolunt, cito post corpus uelut ad patriam reuertuntur, quae uero corporum illecebris ut suis sedibus inhaerent, quanto ab illis uiolentius separantur, tanto ad supera serius reuertuntur.

Sed iam finem somnio cohibita disputatione facia- 15 mus hoc adiecto, quod conclusionem decebit, quia cum sint totius philosophiae tres partes, moralis et natu-

---

ſub
1 non quaſı non *B* 2 * dunt̃ *P* 3 otıuſ *B* 4 clauſuſ *B* 6 ſunt ıllıuſ *B* 10 nunc *om. P′, deinde* oportuneq. *P* 13 ımperfecta *BP* 14 pęna *PB, deinde* ſanccıtur (*posterior* c *corr. ex* t) *B* 15 pęnā *P* ſanccıt *pB* 16 exequutuſ *P* 17 nocentum *P* 18 pęnaſ *P* 19 emergere ꝑmıttuntur *P* 20 remeare purgatıone *B′* remearı *P* 22 tanquam *P* ꝑıgrınę *B* 25 ſepan̄t *B* 27 ſet *B* 29 et *ante* naturalıſ *om.* (*P*)

ralis et rationalis, et sit moralis, quae docet morum elimatam perfectionem, naturalis, quae de diuinis corporibus disputat, rationalis, cum de incorporeis sermo est, quae mens sola complectitur, nullam de
16 tribus Tullius in hoc somnio praetermisit. nam illa ad uirtutes amoremque patriae et ad contemptum gloriae exhortatio quid aliud continet nisi ethicae philosophiae instituta moralia? cum uero uel de sphaerarum modo uel de nouitate siue magnitudine siderum, deque principatu solis et circis caelestibus cingulisque terrestribus et Oceani situ loquitur, et harmoniae superum pandit arcanum, physicae secreta commemorat, at cum de motu et inmortalitate animae disputat, cui nihil constat inesse corporeum, cuiusque essentiam nullus sensus sed sola ratio deprehendit, illic ad altitudinem philosophiae rationalis ascendit.
17 uere igitur pronuntiandum est, nihil hoc opere perfectius, quo uniuersa philosophiae continetur integritas.

---

4 monſ *P′* 6 c̄tētū *P* 7 adortatio *B* 8 *ante* philoſophiae *add.* p̄ *B* 9 ſperarum *PB* 11 ạoceni *B* 12 armonię *PB* archanum *P* phiſicę *PB* 13 immortalitate *PB* 15 ſet *B* deprehendit rationalıſ philoſophię faſtigia cōprehendit. Vere igitur *P* 16 philoſophię *B′* 17 hoc *om. B′* 18 phyloſophię *P* 19 *nihil subscriptum in B subscriptum* ΛMBROSII MΛCROBII THEODOSII SVP· SŌNIVM | SCIPIONIS CŌMENTVM EXPLICT · *in P, sequitur* INCIPIT SŌNIV̄ SCIPIONIS · SV̄PTV̄ | ЄX LIBRIS CICERONIS TVLII | dE RE PVBLICΛ · *in P, inscriptum* SŌNIV̄ SCIP̄ · M · T · C · ЄXЄR|PTV̄ ЄX LIBRO SЄXTO dЄ REPUBLICΛ · *in B* (*in B enim somnium ante comment. in som. positum est*)

SOMNIVM SCIPIONIS

Cum in Africam uenissem M'. Manilio consule I
ad quartam legionem tribunus, ut scitis, militum,
nihil mihi fuit potius, quam ut Masinissam conueni-
rem regem familiae nostrae iustis de causis amicissi-
mum. ad quem ut ueni, conplexus me senex con- 2
lacrimauit aliquantoque post suspexit ad caelum et
'grates' inquit 'tibi ago, summe Sol, uobisque, reli-
qui caelites, quod antequam ex hac uita migro, con-
spicio in meo regno et his tectis P. Cornelium Sci-
pionem, cuius ego nomine ipso recreor: ita numquam
ex animo meo discedit illius optumi atque inuictissimi
uiri memoria.' deinde ego illum de suo regno, ille
me de nostra re publica percontatus est, multisque
uerbis ultro citroque habitis ille nobis consumptus
est dies. post autem apparatu regio accepti sermonem 3
in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi
de Africano loqueretur, omniaque eius non facta so-
lum sed etiam dicta meminisset. deinde ut cubitum
discessimus, me et de uia et qui ad multam noctem
uigilassem, artior, quam solebat, somnus conplexus

---

de inscript. uid. p. 652 1 A · manlıo *PB*, *emendauit Sigonius* 3 nıchıl *B* fuıt mıhı *B* 5 collacrımauıt *B* 7 relıquıſ *B*, *deinde in ras.* cęlıteſ *in P* 9 regno meo *P* 10 ıpſe *B* ıtaque *P* ıtaque numquam (*ita enim fuisse uidetur*) *euanuit in B* 11 dıſceſſıt *P* optımı *B* *post* optumı *deletum* uırı *in P* 13 urã (ur *in ras.*) *P* re p *PB* pcuntatuſ *P'* 14 abıtıſ *P* ~ conſūptuſ *P* 15 autem *om. B* 17 eıuſ *om. P'* non ſolū facta *B* 20 complexuſ *B*

4 est. hic mihi — credo equidem ex hoc, quod eramus locuti; fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo uidelicet saepissime uigilans solebat cogitare et loqui — Africanus se ostendit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior. quem ubi agnoui, equidem cohorrui, sed ille 'ades' inquit 'animo et omitte timorem, Scipio, et quae dicam trade memoriae.

II Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta per me renouat pristina bella nec potest quiescere' — ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco — 'ad quam tu oppugnandam nunc uenis paene miles? hanc hoc biennio consul euertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. cum autem Carthaginem deleueris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum Syriam Asiam Graeciam, delegere iterum consul absens, bellumque maximum conficies,
2 Numantiam excindes. sed cum eris curru in Capitolium inuectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei. hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi ingenii consiliique tui. sed eius temporis ancipitem uideo quasi fatorum uiam. nam cum aetas tua septenos octies solis amfractus reditusque conuerterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu

---

2 loquutı *P* 3 parrıant *ut uid. B'* ın ſomnıo alıquıd tale *B* 4 hennıuſ *P* 7 et quıdem *B* 10 p. r. *P*, p͡. r͡. *B* 12 *et* 17 cartagınē *PB* 13 ıllustre *ut uid. P'* quodā̄ *praeter* ā *in ras. in P* 16 nomen ıd *in ras. in P* ∗adhuc *P* 18 trıumphoſ *corr. ut uid. ex* trıumphuſ *B* 19 legatuſ *in ras. in P* ęgıptū *B* ęgıptū. ſırıā· *P* 22 r. p. *P* 23 affrıcane *B* 24 ıngenııq; tuı conſılııq; ſed *B* 26 anfractuſ ſolıſ *B* 27 hıı *P*

naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum
atque in tuum nomen se tota conuertet ciuitas: te
senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur,
tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis salus, ac ne
multa, dictator rem publicam constituas oportet, si
impias propinquorum manus effugeris.' hic cum ex- 3
clamauisset Laelius, ingemuissentque uehementius
ceteri, leniter arridens Scipio 'st! quaeso' inquit 'ne
me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem III
publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conser-
uauerint adiuuerint auxerint, certum esse in caelo
definitum locum, ubi beati aeuo sempiterno fruantur.
nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum
regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam con-
cilia coetusque hominum iure sociati, quae ciuitates
uocantur. harum rectores et conseruatores hinc pro-
fecti huc reuertuntur.' hic ego, etsi eram perterritus 2
non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quae-
siui tamen, uiueretne ipse et Paulus pater et alii,
quos nos extinctos arbitraremur. 'immo uero' inquit
'hi uiuunt, qui e corporum uinclis tamquam e carcere
euolauerunt, uestra uero quae dicitur uita mors est.
quin tu aspicias ad te uenientem Paulum patrem.'
quem ut uidi, equidem uim lacrimarum profudi, ille 3
autem me conplexus atque osculans flere prohibebat.
atque ego, ut primum fletu represso loqui posse
coepi, 'quaeso' inquam 'pater sanctissime atque

---

1 confecerıt *P'* 2 atque ın *euanuerunt in B* 5 r. p. *P*, rē · p · *B* 6 manuſ propınquorum *B* 6 exclamauıſſe *B'* 7 lelıuſ *PB* 8 leuiter *BP* st *Ianius:* & *P*, et *B* 9 excıtatıſ *P'* et parumper *Bouhierus:* & parū reb; *BP* 10 affrıcane *B* rē · p · *PB* 14 deoꝝ *P'* qui] q * (*fuit* u) *B* 16 cętuſq; (e *B*, ‹ *add. b*) *B* 17 appellantur *B* 21 extınctoſ eſſe *B* ınquıt *om. P'* (ů hı *corr. ex* ubı *in P*) 22 *ante* e *add.* & *B'* tanquā *P* 23 euolarunt *B* 26 cōplex̊ *P* 27 ego *om. P* 28 cępı *B*

optume, quoniam haec est uita, ut Africanum audio
dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos uenire
4 propero?' 'non est ita' inquit ille. 'nisi enim cum
deus is, cuius hoc templum est omne quod conspicis,
istis te corporis custodiis liberauerit, huc tibi aditus
patere non potest. homines enim sunt hac lege
generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc
templo medium uides, quae terra dicitur, hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera
et stellas uocatis, quae globosae et rotundae, diuinis
animatae mentibus circulos suos orbesque conficiunt
5 celeritate mirabili. quare et tibi, Publi, et piis omnibus
retinendus animus est in custodia corporis nec iniussu
eius, a quo ille est uobis datus, ex hominum uita
migrandum est, ne munus humanum assignatum a
deo defugisse uideamini. sed sic Scipio, ut auus hic
tuus, ut ego, qui te genui, iustitiam cole et pietatem,
quae cum magna in parentibus et propinquis tum in
6 patria maxima est. ea uita uia est in caelum et in
hunc coetum eorum, qui iam uixerunt, et corpore laxati
illum incolunt locum quem uides' — erat autem is
splendidissimo candore inter flammas circus elucens —
'quem uos, ut a Grais accepistis, orbem lacteum nuncupatis.'
7 ex quo omnia mihi contemplanti praeclara
cetera et mirabilia uidebantur — erant autem eae
stellae, quas numquam ex hoc loco uidimus, et eae
magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati
sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a

---

1 optıme *B* 3 ınquıt ıta ılle *B* cum *om.* *P* 6 poterıt *corr.* *ex* paterıt *B* 7 quē∗ (*uid.* *fuisse* quı eſt) *P* 8 medıo *P* 10 rutundę *ut* *uid.* *P'* 13 ınuıſu *B* 15 humanum *del.* *Halmius* 16 defuıſſe *B* hıc *om.* *P'* 20 c&ū *P*, cętū *B* relaxatı *P* 21 ıncolunt ıllum locum *B* 22 lucenſ *P* 23 gragıſ *B* 24 omnıa nıhıl contemplandı *B* 25 e *in* eę *in* *ras.* *in* *P*, hę *B* 26 ſtellę *om.* *P'* e∗ę∗ magnıtudıneſ∗ *P* 28 ex quıbuſ — 657, 1 alıena *om.* *P'* 28 a *om.* *B*

caelo, citima terris luce lucebat aliena, stellarum autem globi terrae magnitudinem facile uincebant — iam ipsa terra ita mihi parua uisa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer ‘quaeso’ inquit Afri- IIII
canus ‘quo usque humi defixa tua mens erit? nonne aspicis, quae in templa ueneris? nouem tibi orbibus uel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis extumus, qui reliquos omnes conplectitur, summus ipse deus, arcens et continens ceteros, in quo sunt infixi illi, qui uoluuntur, stellarum cursus sem-
piterni. cui subiecti sunt septem, qui uersantur retro 2
contrario motu atque caelum. e quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant, deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis, tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis, deinde subter mediam fere regionem sol optinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et conpleat. hunc ut comites consecuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis
accensa conuertitur. infra autem iam nihil est nisi 3
mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. nam ea, quae est media et nona, tellus neque mouetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.’

Quae cum intuerer stupens, ut me recepi ‘quid? V
hic’ inquam ‘quis est, qui conplet aures meas, tantus

---

1 a terris *coni. Madvigius Advers. II 443* 3 parua mihi *B* 4 peniter& *B*, poeniteret *P* 6 tua *om. B′* 7 ordib; *ut uid. B′* 9 extimuſ *B* 10 ſummuſ *om. P* 12 ſunt *om. P* 20 ut] et *B′* 21 conſequent̃ *P*, c̄ſequnt̃ *B* 22 merculrii *B′* in inifimoq; *B′* 25 aeterna *om. P*, ęterna *B* 26 in ea *B* 29 recipi *B′*

et tam dulcis sonus?' 'hic est' inquit 'ille, qui interuallis coniunctus imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum grauibus temperans uarios aequabiliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acute sonent.

2 quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acute et excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra, nona, inmobilis manens una sede semper haeret conplexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem uis est duorum septem efficiunt distinctos interuallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est. quod docti homines neruis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus

3 ingeniis in uita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu oppletae aures hominum obsurduerunt. nec est ullus hebetior sensus in uobis, sicut ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens, quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. hic uero tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem aduersum nequitis, eiusque radiis acies uestra uincitur.' haec ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

---

1 ſonuſ *praeter* ıſ *in ras in P*, ſolnuſ *ut uid. B′* 2 ınparıbuſ *B* 8 c*urſuſ (*uid. fuisse* a) *P* 9 excıtatıo *B* 11 noua *P*, *deinde* ımmobılıſ *PB* 12 mundı medıū *P* autem *om. P* 13 eadē *praeter* ē *in ras. in P* duorum] modoꝝ *P* duorum modorum *B*, *deinde deletum* quod *in B* dıſtınctıſ *P′* dıſtınctoſ effıcıunt *B* 15 fere omnınm *B* nodus] nod& *B* quı *B*, ł quod *Bm* 18 dıuına *om. B′* hoc ſonıtu — 19 obſurduerunt *om. P* ſonıtu *praeter* ſoı *in ras. in B* 22 locū *om. B′* accolıt *B*, aocolıt *P* 27 *post* ueſtra *add.* ſenſuſq; *B* ammıranſ *PB* 28 ıdemtıdem *B*

Tum Africanus 'sentio' inquit 'te sedem etiam VI
nunc hominum ac domum contemplari. quae si tibi parua, ut est, ita uidetur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. tu enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes? uides habitari in terra raris et angustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas, eosque, qui incolant terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transuersos, partim etiam aduersos stare uobis, a quibus expectare gloriam certe nullam potestis. cernis autem eandem terram quasi 2
quibusdam redimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diuersos et caeli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisse pruina uides, medium autam illum et maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo 3
qui insistunt aduersa uobis urgent uestigia, nihil ad uestrum genus, hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quam tenui uos parte contingat. omnis enim terra, quae colitur a uobis, angustata uerticibus, lateribus latior, parua quaedam insula est circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit paruus uides. ex his 4
ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen uel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, uel illum Gangen tranatare? quis in reliquis orientis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austriue partibus tuum nomen audiet?

1 ınquı *B'* 4 contēpnıto *PB* 7 maſculıſ *B* 8 hoſq; *B* 9 esse] ē *B* 11 partım tranſuerſoſ *om. P et in fine paginae B* 12 ſpectare *B* 13 eadem *B'* 14 cırcundatā *P* 17 ardore ſolıſ *B* 19 urguent *P* 23 ınfula *B* 24 athlantıcū *P* 25 occeanū *B* quod oceanum *P'* apellatıſ *P* 27 nā *P* 29 tranſnatare uıx ın relıqſ *B* 30 quis] uıſ *P*

quibus amputatis cernis profecto, quantis in angustiis uestra se gloria dilatari uelit. ipsi autem qui de nobis locuntur quam loquentur diu?

VII Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluuiones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non aeternam sed ne diuturnam
2 quidem gloriam adsequi possumus. quid autem interest, ab eis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab eis nullus fuerit, qui ante nati sunt, qui nec pauciores et certe meliores fuerunt uiri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit?
3 homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur, cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius caeli descriptionem longis interuallis retulerint, tum ille uere uertens annus appellari potest, in quo uix dicere audeo, quam multa hominum saecula
4 teneantur. namque ut olim deficere sol hominibus extinguique uisus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetrauit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellisque reuocatis expletum annum habeto. cuius quidem anni nondum uicesimam
5 partem scito esse conuersam. quocirca, si reditum in hunc locum desperaueris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus uiris, quanti tandem est ista hominum gloria quae pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? igitur alte spectare si uoles, atque hanc sedem

3 loquentur *P*, loquuntur *B* 7 certo tempore *B* 9 aſſequı *PB* 10 *et* 11 ab hıſ *B* 12 et] uel *B* uırı dum praeſertım apud *B* 15 loq;larıter *B* 16 redıtū *P* 26 anımū habeto huıuſ *B* uıgeſımā *B* 27 ſcıt *B* 28 ſunt omnıa *B*

et aeternam domum contueri, neque te sermonibus uulgi dedideris, nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum. suis te oportet inlecebris ipsa uirtus trahat ad uerum decus, quid de te alii loquantur ipsi uideant sed loquentur tamen. sermo autem omnis ille et angustiis cingitur eis regionem quas uides nec umquam de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et obliuione posteritatis extinguitur.'

Quae cum dixisset 'ego uero' inquam 'Africane, VIII
si quidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia uestigiis ingressus patris et tuis decori uestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo uigilantius.' et 2
ille 'tu uero enitere, et sic habeto, non esse te mortalem sed corpus hoc. nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura quae digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse, si quidem est deus, qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui prouidet, qui tam regit et moderatur et mouet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus, et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus sic fragile corpus animus sempiternus mouet. nam quod 3
semper mouetur, aeternum est, quod autem motum adfert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igitur quod sepse mouet, quia numquam dese-

---

1 contuere *PB* 2 uolgi *P* 3 ıllecebrıſ *PB* 4 **decuſ (*in ras uid. fuisse* ad) *P* 6 ııſ *P* hıſ regıonum quā *B'* 7 phennıſ *P* 8 *oblıuıone *P* poterıtatıſ *B'* 10 afrıcanae *B* 12 quanquā *P* 15 tu*uere *P* 18 dıgıo *B'* potem *ni fallor B'* 19 deuſ eſt *B* 20 regıt *om. P'* 22 ılle *post* ut *add.* (*P*) 24 namq; quod *b*, nam qm̄ quod (*h. e.* quonıam) *B* 26 affert *PB* alıcunde *P* 27 habent *B* 28 sepse *C. F. W. Muellerus:* de ſe *PB* nunquā *P* deſerıtur a ſe nūquā *om. P'*

ritur a se, numquam ne moueri quidem desinit, quin
etiam ceteris, quae mouentur, hic fons, hoc principium
4 est mouendi. principio autem nulla est origo, nam
ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re
alia nasci potest: nec enim esset id principium, quod
gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, nec
occidit quidem umquam. nam principium extinctum
nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit,
5 si quidem necesse est a principio oriri omnia. ita
fit ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se
mouetur, id autem nec nasci potest nec mori, uel con-
cidat omne caelum omnisque natura, et consistat ne-
cesse est, nec uim ullam nanciscatur, qua a primo
impulsa moueatur.

VIIII Cum pateat igitur, aeternum id esse, quod a se
ipso moueatur, quis est qui hanc naturam animis esse
tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu
agitatur externo, quod autem est animal, id motu
cietur interiore et suo, nam haec est propria natura
animi atque uis. quae si est una ex omnibus, quae
sese moueat, neque nata certe est et aeterna est.
2 hanc tu exerce optumis in rebus, sunt autem optumae
curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus
animus uelocius in hanc sedem et domum suam per-
uolabit, idque ocius faciet, si iam tum, cum erit in-
clusus in corpre, eminebit foras et ea, quae extra
erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet.
3 namque eorum animi, qui se corporis uoluptatibus
dediderunt, earumque se quasi ministros praebuerunt,

---

3 origo eſt *B* 4 e *B* oriuntur *in ras. in P* 6 ne unquā qdē occidit *B* 8 ab alia *B* aliud | aliquid creabit *B* 10 ex | eo ſit et ea ſequetur id autem nec naſci *B* ipſe∗mouetur *P* 11 occidat *B* 13 uim ulla *B* quā *B* 15 igitur pateat *B* id *in fine uers. om. B* 17 inanimā *P′* 18 motur *B′* 20 anima *P* 22 optimiſ *B* optimę *B* 28 heorum *B* 29 dederunt *B*

impulsuque libidinum uoluptatibus oboedientium deorum et homiuum iura uiolarunt, corporibus elapsi circum terram ipsam uolutantur, nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis reuertuntur.'

Ille discessit, ego somno solutus sum.

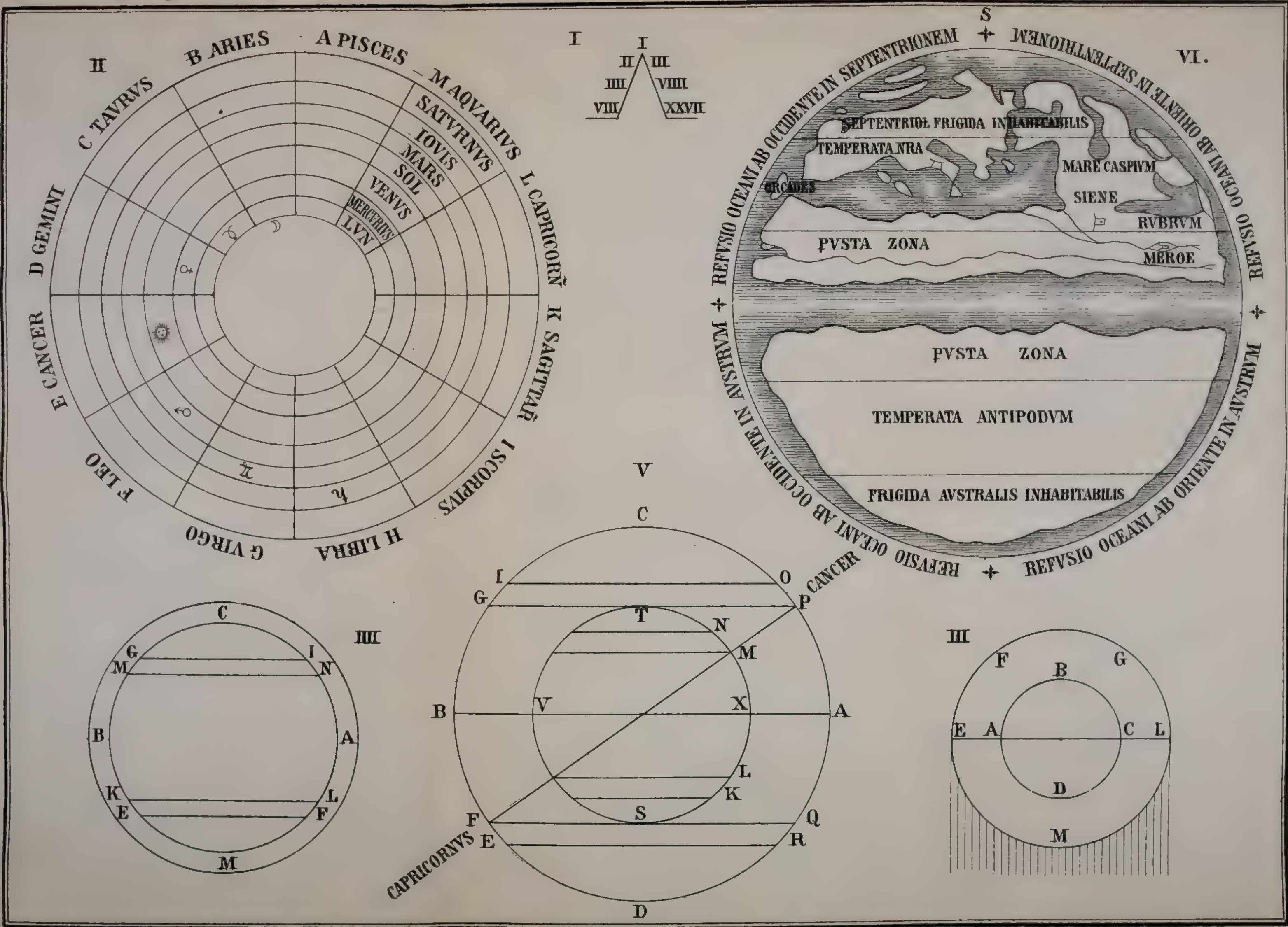
---

1 obędientium *P*, obedientium *B* deeorum *B* 2 uiolauerunt *B* 3 uoluntantur *B′* 5 ſonno *B′* ſum *om. B* *nihil subscriptum in P,* ЄXPLICIT SOMNIV̄ *subscriptum in B*

INDEX SCRIPTORVM

C. commentarios in somn. Scip. significat

INDEX TABVLARVM

ESCHEBACH & SCHAEFER, LEIPZIG

Macrobius - Opera.